FÜTUHÂT-I MEKKİYYE

İbn Arabî

8

LİTERA YAYINCILIK

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

8

MUHYİDDİN İBN ARABÎ

Çeviri: Ekrem Demirli

Fütûhât-ı Mekkiyye Projesi MACİTLER GRUP'un
desteği ile gerçekleştirilmektedir.

LİTERA YAYINCILIK
İSTANBUL – 2008
İnternet satış: www.e-literayayin.com

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ ÖNSÖZÜ 9

ON BEŞİNCİ SİFİR 11

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ YEDİNCİ KISMI 13

YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ BÖLÜM 13

Fakirlik ve Sırlarının Bilinmesi 13

YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 18

Zenginlik Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 18

YÜZ ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 22

Tasavvuf Makamının Bilinmesi 22

YÜZ ALTMIŞ BEŞİNCİ BÖLÜM 25

Tahkik ve Muhakkiklerin Makamının Bilinmesi 25

YÜZ ALTMIŞ ALTINCI BÖLÜM 30

Hikmet makamı ve Ârîflerin Bilinmesi 30

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ SEKİZİNCİ KISMI 33

YÜZ ALTMIŞ YEDİNCİ BÖLÜM 33

Kimya-yı Saadetin (Mutluluk Kimyası) Bilinmesi 33

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ DOKUZUNCU KISMI 69

YÜZ ALTMIŞ SEKİZİNCİ BÖLÜM 69

Edep Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 69

YÜZ ALTMIŞ DOKUZUNCU BÖLÜM 73

Edebin Terki Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 73

YÜZ YETMİŞİNCİ BÖLÜM 75

Arkadaşlık (Sohbet) Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 75

YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ BÖLÜM 78

Arkadaşlığın Terki Makamının Bilinmesi 78

YÜZ YETMİŞ İKİNCİ BÖLÜM 80

Tevhit Makamının Bilinmesi 80

YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 90

Şirk -İkilik- Makamının Bilinmesi 90

YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 92

Sefer Makamının Bilinmesi ve Sırları 92

YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ BÖLÜM 96
Seferin Terki Makamı 96
YÜZ YETMİŞ ALTINCI BÖLÜM 98
Sûfilerin Ölüm Esnasındaki Hallerini Öğrenmek 98

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ONUNCU KISMI 105
YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ BÖLÜM 105
Mârifet Makamının Bilinmesi 105

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ON BİRİNCİ KISMI 133

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ON İKİNCİ KISMI 163
YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ BÖLÜM 165
Muhabbet Makamının Bilinmesi 165

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ON ÜÇÜNCÜ KISMI 199

ON ALTINCI SİFİR 223

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ON DÖRDÜNCÜ KISMI 225

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ON BEŞİNCİ KISMI 249

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ON ALTINCI KISMI 289
YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU BÖLÜM 289
Dostluk Makamının Bilinmesi 289
YÜZ SEKSENİNCİ BÖLÜM 294
Şevk ve İştiyak Makamının Bilinmesi -bu da seven-âşıkların niteliğidir.- 294
YÜZ SEKSEN BİRİNCİ BÖLÜM 296
Şeyhlere Hürmet Makamı 296
YÜZ SEKSEN İKİNCİ BÖLÜM 301
Sema' Makamının bilinmesi 301
YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 306
Sema'ın Terki Makamının Bilinmesi 306
YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 307
Kerametler Makamının Bilinmesi 307
YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ BÖLÜM 311
Kerametin Terki Makamının Bilinmesi 311
YÜZ SEKSEN ALTINCI BÖLÜM 314
Harikuladeler (Adeti Aşmak, Keramet) Makamının Bilinmesi 314
YÜZ SEKSEN YEDİNCİ BÖLÜM 317

Mucize Makamının Bilinmesi. Mucize, Hakkında Mucize Olduğu Kimsede Halin Değişmesi Nedeniyle Nasıl Keramet Sayılır. 317

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ON YEDİNCİ KISMI 321

YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ BÖLÜM 321

Sahih Rüyaların Bilinmesi (Mübeşşirat) 321

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ON SEKİZİNCİ KISMI 337

YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU BÖLÜM 337

Sâlik ve Sülûk 337

YÜZ DOKSANINCI BÖLÜM 341

Yolcunun Bilinmesi 341

YÜZ DOKSAN BİRİNCİ BÖLÜM 345

Yolculuğun ve Yolun Bilinmesi 345

YÜZ DOKSAN İKİNCİ BÖLÜM 347

Halin Bilinmesi 347

YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 350

Makamın Bilinmesi 350

YÜZ DOKSAN DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 352

Mekanın Bilinmesi 352

YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ BÖLÜM 355

Şatahatın Bilinmesi 355

YÜZ DOKSAN ALTINCI BÖLÜM 359

Tavali'in (Kalbe Doğanlar) Bilinmesi 359

YÜZ DOKSAN YEDİNCİ BÖLÜM 362

Zihab'ın (Gidiş) Bilinmesi 362

YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ BÖLÜM 364

Nefesin Bilinmesi 364

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ON DOKUZUNCU KISMI 369

DİZİN 411

SON NOTLAR 421

ON BEŞİNCİ SİFİR

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ BÖLÜM

Fakirlik ve Sırlarının Bilinmesi

Fakirlik, tüm oluşu kuşatmış bir iş
Hükmüyle ve varlığıyla, fakat verilmez ondan bir ad

Yaratıcısı karşısındaki mümkünden başkasına
Onu arzular, bundan dolayı öne geçmiş

İstidadıyla güçlü olanın gücü benzer
Zayıf olana, hükümlerde birdirler

Hakikatler, kendi alanlarında akar
Her hakkın kendiliğinde bir mutlaklığı var

Fakirliğin kendisine hakim olduğu bir fakir
Her şeyde, onun elbisesi halk'tır (yaratılmışlık)

Her bir halde onu görürsün
Sanki tabaka tabakadır

Onu Yaratanın gözünden alıkoymaz
Yolundaki afetler ve bağlar

Başka bir şiir ise şöyledir:

Fakirlik bir hüküm ki, onu idrak edecek kişi
Aile ve çocuktan uzaklaşmış olmalı

Fakirlik bir hüküm ki bütün âlemi kuşatmış
Varlıklardan hiçbirini dışarıda bırakmam

Çünkü hepsi de özü gereği onu arar
Fakirlik de şehirlerde onları ister

Hepsi sayıdır, çünkü onlar, sayılan (şeylerdir)
Hepsi çifttir, 'ahad (bir)' diye çağrılan hariç

Onun dışındakiler, dediğim gibi:
el-Vâhid, el-Muhsin ve es-Samed gibi

Kimsenin idrak edemediği Hak münezzeh
Ne akılda ne bedende doğmuştur

Allah Teala şöyle buyurur: '*Ey insanlar siz Allah'a muhtaçsınız. Allah zengin ve övülendir.*'[31] Yani Allah isimleriyle (âleme ve size muhtaç olmaması anlamında) müstağnidir. Biz ise O'nun isimlerine muhtacız. Bu nedenle, ayette bütün ilahi isimleri kendinde toplayan 'Allah' ismi gelmiştir. Ayette '*Allah 'Allah fakirdir, biz zenginiz' diyenleri duydu*'[32] buyrulur. Onlar (gerçekte zenginlik ile) nitelenmiş olsalardı 'söylediklerini yazacağız' ayetinin (gereğiyle) nitelenmiş olurlardı. Bunun sebebi '*Allah'a borç verin*'[33] (ayeti), nezihliği 'karz-ı hasen (iyi borç)' diye ifade edildi. Açıklaması ve delili ise şudur: (Güzel kelimesiyle aynı kökten gelen) İhsan, Allah'a O'nu görürcesine ibadettir. Bunun karşılığı ise '*Yaptığınız hiçbir iyilik örtülmeyecektir*'[34] ayetidir. Dolayısıyla siz de onu gizlemeyeceksiniz. Fakirlik kapısında, genişliği ve yaygınlığı nedeniyle, bir izdiham olmaz. Fakirlik, terk edilen bir nitelik olmakla birlikte kimse, ondan yoksun değildir. Bu yönüyle fakirlik, herkeste o şeyin hakikatinin gereği üzere bulunur. Fakirlik, ârifin ulaştığı en haz veren şeydir, çünkü fakirlik ârifi Hakkın huzuruna sokar ve Hak onu bu sayede kabul eder. Çünkü Hak ârifi bu özellikle kendine çağırmıştır. Dua bir taleptir ve kardeşi -ki zillet ve horluktur kardeşi- ona yakındır. Ebu Yezid şöyle

der: 'Hak bana dedi ki: 'Bana ait olmayan zillet ve yoksunlukla bana yaklaş!' Böylelikle, onu zelil kılmış ve perdelemiştir. Bu iki nitelik, dilde mümkünlerin niteliğidir ve zorunlu varlığın bunlardan -dilde kullanılan- bir ismi yoktur. Allah böyle bir şeyden münezzehtir! Bu konu, kapalı ve kilitli bir kapıdır. Anahtarı ise üstüne asılıdır. Basiretli onu görürken âmâ farkına varamaz. *'De ki, bilenler ile bilmeyenler bir olur mu? Sadece akıl sahipleri öğüt alır.'*[5]

'Siz Allah'a muhtaçsınız'[6] ayetinde Hak, muhtaç olduğumuz 'her şey' adıyla bizim için kendisini isimlendirdi. Bunun nedeni, başkasına muhtaç olunmasına karşı duyduğu gayret ve kıskançlıktır. Öyleyse yoksul, (Allah'ın kendisini isimlendirdiği) 'her şey'e muhtaç iken hiçbir şeyin muhtaç olmadığı kişidir. Böyle biri, muhakkiklere göre, sırf kuldur. Onun varlık şeyliğindeki hali yokluk şeyliğindeki haliyle birdir. Bu, amansız bir hastalığa karşı yegâne çaredir. Allah şöyle der: *'Seni bir şey değilken yarattı.'*[7] Bu, (tüm âlemi ilgilendiren) genel yargı içindeki (özel) bir yargıdır. *'Daha önce insan bir şey değil iken yarattığımızı hatırlamaz mı?'*[8] Burada ise mertebenin üstünlüğüne dikkat çekilir. *'İnsan üzerinde zamandan bir kısım geçmiş midir, o zikredilen bir şey değil iken?'*[9] Bununla birlikte onun aynî varlığı vardı, çünkü dehr zamanı, onun üzerinden geçmiştir. Öyleyse yoksunluk, ihtiyacı belirlemeksizin, zâtî yoksunluk demektir. Belirlememenin nedeni, kendisine en uygunu bilmemektir. Allah'ın isimlerinden biri de el-Mani'dir. Allah, her şeye yaratılışını vermiştir. Öyle ki, bizde yarattığı amaca da yaratılışını Allah vermiştir. Dolayısıyla biz, daima bir amaç taşırız. Allah ise, ancak bir maslahat nedeniyle, (amacımıza ulaşmayı) engeller. Nitekim bir topluluğa da daha çok günah işlesinler diye mühlet verir. Allah onlara günah (yapma imkânı) verdiği gibi günaha da yaratılışını veren Allah'tır. Binaenaleyh Hakkın nimetlendirmesi sınırlanmaz. Kabiliyetler ise, istidatlarına göre kabul eder. Böylelikle, bu konudaki yararları bildiği için, bir lütuf olarak onu meneder.

Aktarıldığına göre, bir sûfiye yoksulun kim olduğu sorulunca şöyle cevap vermiş: 'Allah'a ihtiyacı olmayan!' Kastedilen, ihtiyacın belirlenmesidir. Başka bir ifadeyle sûfi, muhtaçlığın fakir için zâtî bir durum olduğuna dikkat çekmiştir. Allah her şeye yaratılışını verdiği gibi sana da senin maslahatına olanı verdi. Bunu bilseydin, bu makam sahibinin Allah'tan istekte bulunacağı bir şeyi kalmayacağını (anlardın). İstemek,

bu müşahededen yoksun olana emredildi. Şâri', onun başkalarından istediğini görür ve bu nedenle gayrete gelerek kendisinden istemesini emreder. Allah'ın bilgisinde şu husus takdir edilmiştir: Allah, başkalarından talepte bulunacak bir kavmi yaratacaktır. Allah, melek, insan, hayvan vb. yaratıklardan muhtaç olunan ve istenilen her şeyde gerçekte istenilenin kendisi olduğunu bilmekten bu insanları perdelemiştir. Allah, bize insanların Allah'a muhtaç olduğunu bildirdi. Başka bir ifadeyle, gerçekte kendisinden istenilen O'dur. Çünkü *'her şeyin sahipliği ve melekûtu Allah'ın elindedir.'*[10] O halde Allah'a muhtaçlık esastır. Allah'ı bilenler ise, hallerini koruyanlardır.

VASIL

Allah Vasıtasıyla Zengin Olan O'na Muhtaçtır

Fakir diye Allah'a nispet edilmek, zengin diye nispet edilmekten üstündür. Çünkü zenginlik Hakk'ın zatıyla yaratıkların arasındaki ilişkiyi ortadan kaldıran zâtî bir niteliktir. Her talep, bir münasebet ve ilişkiye imkân verir, çünkü mevcut olan, arzulanmaz. Dolayısıyla talep ve istek, talep esnasında sahibinde bulunmayan bir şeyle ilgilidir. Bu nedenle talep, yokluğa -ki madum demektir- ilişebilir. Bununla birlikte talep edilen şey, var olan bir varlıkta bulunabileceği gibi var olmayan bir şeyde de bulunabilir. Âlemde sadece talep eden vardır. Dolayısıyla âlemde sadece istediği şeye muhtaç olan vardır.

Fakirlik başkalarında bulunmayan bir özellikle diğer niteliklerden ayrılır. Bu özellik, onun madum (yok olan) ve mevcudun niteliği olmasıdır. Her olumlu nitelik, bir mevcutta bulunmalıdır. Bakınız! Mümkün, yok iken bir tercih edene muhtaçtır. Var olunca bu kez varlığını sürdürmede ve korumada muhtaçtır. Dolayısıyla mümkün, hem varlık hem yokluk halinde 'fakir' kalmayı sürdürür. Öyleyse fakirlik, hüküm bakımından makamların en genişidir. Bu nitelikten kazanılmış olan ise, özel bir izafettir. Bu ise -başkasına değil- Allah'a muhtaçlıktır ki, bununla Allah övülür. Bu muhtaçlık, insanı mutlu eder ve kendisini Allah'a yaklaştırır. Bu izafette ise, insanda yaratılmış olan her nitelik ona

ortaktır. Örnek olarak cimrilik, hırs, haset, aç gözlülük gibi gö
rak ve yerine göre üstün-değerli ve değersiz ve düşük olan niteli
rebiliriz. Hükümdarların yoksunluğundan daha büyük bir yoksulluk yoktur. Çünkü hükümdar, askerlere olduğu kadar yönetimini ayakta tutmasını sağlayacak kimselere de muhtaçtır. Hükümdar, bu adı onun için koruyacak yönetim ve mülke muhtaçtır.

Sultan Selahaddin Yusuf b. Eyyub'a (ra.) 581 senesinde Ebu'l-Kamh el-Müneccim, ulaştığı her yeri toza çevirecek büyük bir fırtına çıkacağını söylemiş. Bazı arkadaşları fırtına gecesi saklanacağı güvenli bir yer bulmasını tavsiye edince, hükümdar şöyle demiş: 'Fakat insanlar ölecek, öyle mi?' 'Evet' diye cevap verdiklerinde şöyle demiş: 'İnsanlar ölürse, ben kime hükümdar ya da sultan olacağım? Hükümdarlık gittikten sonra, hayatta ne iyilik kalır ki? Bırakın beni de, hükümdar olarak öleyim. Yemin olsun ki, dediğinizi yapmayacağım.' Bunun ne kadar güzel bir söz olduğuna bakınız! Her izafi varlık -bunun farkında olmasa da- yoksundur. Onu fark etse bile, 'yoksulluk' denilen şey olduğunu bilemez. Yoksunluğun durumu böyle olunca, Allah'a -ki her şeyin melekûtu O'nun elindedir- muhtaçlık, sabit ve mevcuttur. Bu nedenle Allah '*Onların sözlerini yazacağız*'[11] buyurdu. Yani, onu zorunlu kılacağız. Başka bir ifadeyle onlar, yoksulluğun kesinlikle şikâyette bulunmayacakları zorunlu bir nitelik olduğunu anlayacaklardır. Hâlbuki onlar '*Biz zenginiz*'[12] demişlerdi. Çünkü onlar, gerçekte yoksul olduklarından perdelenmiş, bu nedenle de kâfir olmuşlardır. Onlar, zevk yoluyla öğrendikleri ve inkâr edemeyecekleri bir durumu örtmüşlerdir. Sussalar bile, halleri onları yalanlar. Böylelikle zengin olmadıkları halde '*biz zenginiz*'[13] derler. Onlar, '*Kuşkusuz Allah fakirdir*'[14] der. Hâlbuki Allah, zatı yönünden fakir değildir. O, âlemlerden müstağnidir. Bu kitabın pek çok yerinde Allah'ın âlemlerden müstağni olmasının anlamı zikredilmiştir. Bu ifade '*Allah zengindir*'[15] ayetinin benzeri olmadığı gibi '*Allah zengindir, siz yoksulsunuz*'[16] ayetine de benzemez.

Yoksulluğun bu kadar yaygın olduğunu öğrenince, onu herkes için ve her durumda dikkate almalısın. Yoksulluğunu -herhangi bir belirleme olmaksızın- kayıtsız anlamda Allah'a bağla! Binaenaleyh Allah (senin maslahatını bilmede) senin için daha uygundur. İsteğini belirlemekten kendini geri tutamazsan bile, -belirlemiş olmakla birlikte- en azından yoksulluğunu Allah'a bağlamaya çalış! Allah Hz. Musa'ya şöyle

vahyetti: 'Ey Musa! Benden başkasına ihtiyaçlarını sunma. Hamuruna katacağın tuzu bile benden iste.' İşte bu, Allah'ın Musa'ya öğretmesidir.

Rüyamda Allah'ı gördüm. Bana şöyle diyordu: 'İşlerinde beni vekil edin.' Ben de O'nu vekil ettim. Artık sadece Allah'ın korumasını gördüm ve bu nedenle O'na hamd olsun. Allah, bizi kendisine muhtaç olanlardan etsin! Çünkü Allah sayesinde Allah'a muhtaç olmak, zenginliğin ta kendisidir. Çünkü Allah, zengindir ve sen O'na muhtaçsın. Dolayısıyla sen O'nun sayesinde âlemlerden müstağnisin. Bunu bilmelisin!

YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Zenginlik Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Zenginlik selbi (olumsuzlayıcı) bir nitelik
İsimlerin nispetlerinden mertebesi ayrılır

Hükmü O'na özgüdür, varlığı yokluktadır
Onunla nitelenecek bir var olan yok ki

Neyi gösterdiği gerçekte meçhul
Onu söyleyen kimsede, akıl ise onu olumlar

Bu nedenle, tenezzül ederken 'zengindir' dedi
Oluş âleminden, ayeti ona dair geldi

Ankebut'ta, bir düşün onu
Söylediğim olumsuzlamayı görürsün, gösterdiğini vermez

O ancak alametinden bilinir ve tanınır
Dünya ve ahirette, şeriat ise onu olumlar

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Zenginlik, Hakk'a ait zâtî bir niteliktir. *'Allah zengin ve övülendir.'*[17] Yani bu nitelikle övülen, Hak'tır. Kulun zenginliği, Allah sayesinde nefsin âlemlere muhtaç olmayışıdır.

Hz. Peygamber şöyle der: 'Zenginlik mal (araz) çokluğuyla değil, gönül zenginliğiyledir.' Hadisi Tirmizi aktarır. Hadiste geçen 'araz', mal demektir. Bu, Hz. Peygamber'den gelen sahih bir ifadedir. Çünkü insanın âlem karşısındaki zenginliği geçersizdir. O sadece maldan müstağni kalabilir. Çünkü Allah kulun maslahatını, âlemin bir parçası olan bazı eşyayı kullanmasına bağlamıştır. İnsanın onları kullanmayacak derecede zengin olması düşünülemez. Dolayısıyla insan âlemden müstağni kalamaz. Bu nedenle hadis, zenginliği mala tahsis etmiştir. Âlemden müstağni olmak özelliğiyle sadece zatı yönünden Allah nitelenebilir. İnsan ise âlemden müstağni olabilir fakat el-Ğanî'ye muhtaçtır.

Bilmelisin ki, zenginlik ve izzet, ancak Allah sayesinde elde edilebilir. Bununla birlikte bu iki nitelik -kul onlarla Allah sayesinde nitelense bile- Allah'ın huzuruna kendileriyle giremeyeceği iki niteliktir. Kul bu iki niteliği bırakarak yoksul ve zelil bir halde Allah'ın huzuruna girmelidir. Girmek, Allah'a yönelmek demektir. Dolayısıyla kul, O'nunla zengin veya aziz olmak niteliğiyle Allah'a yönelemez. Allah'a zillet ve yoksulluk haliyle yönelebilir. Çünkü Hakk'ın mertebesi, kendinden kaynaklanan bir gayrete sahiptir. Öyle ki, izzet sahibini veya zengini bu mertebe kabul etmez. Bu, kimsenin kendinden öğrendiği ve inkâr edemeyeceği bir bilgidir. Allah -görünüşte Peygamber'ine saygı öğretmek üzere, gerçekte ise Peygamber vasıtasıyla biz öğrenelim diye- bize saygı öğretmek amacıyla şöyle der: *'İstiğna edene gelirsek, sen ona ısrar edersin.'*[18] Hz. Peygamber, o esnada ilahi niteliği müşahede etmekteydi ki bu nitelik zenginlik idi. Bu nedenle, hakikatinin kendisine verdiği üstünlük nedeniyle o nitelikten etkilenmişti. Hz. Peygamber o esnada Allah'a çağırmada yoksulluk halindeydi ve davetinin yayılmasını istiyordu. Biliyordu ki, insanların başkanlara ve zenginlere uyması, bu niteliğe sahip olmayanlara uymasıyla eşit değildi. Bu nitelikteki bir insan müslüman olursa, onun müslüman olmasıyla pek çok insan müslüman olacaktı. Hz. Peygamber böyle birinin müslüman olması için büyük bir hırs duymuştu. Allah bu konuda onun adına tanıklık yaparak şöyle der: *'Sizin üzülmeniz ona güç gelir.'*[19] Yani, gerçek karşısındaki inadınız ona ağır gelir. *'Size karşı haristir.'*[20] Burada harislik, sizin müslüman olmanız ve mutluluğunuzun bulunduğu şeye boyun eğmeniz anlamına gelir. Bu ise, Allah'a ve Allah katından getirdiği şeye imandır. Hz. Peygamber, böyle bir bilinçle hareket etse bile, bize öğretmek ve onu uyarmak üzere

kınanmıştır. Çünkü insan gaflet mahallidir ve özü gereği yoksundur. Makam ve mal, bulundukları kimselerin müstağni kalmasını sağlar. Bu nedenle Allah, *'İstiğna edene gelirsek'*[21] demiş, 'zengine' dememiştir. Çünkü böyle biri, (müstağni olsa bile) gerçekte zengin değildir. Aksine, kendini müstağni yapan şeye muhtaçtır. Peygamber şöyle der: 'Beni Allah terbiye etti ve ne güzel terbiye etti!' Güzel ahlâkın bir yönü de, yoksullara dönmek ve mal ya da mevki gibi şeylerle zengin olanlardan yüz çevirmektir. Bu nitelikteki birisine yoksul ve hor insanlar gelirse, Allah ehlinin yoksullara yönelmesi gerekir. Çünkü zenginler sahip oldukları makam ve malları göstererek kendisine gelirlerse, Allah ehlinin onlara makamları ve sahip oldukları şeyler nedeniyle yöneldiklerini zannederler. Böylelikle sahip oldukları halin daha çok sürmesini isterler. Bu nedenle Allah, ehli olan insanların zenginlere ancak zahit davranarak yönelmesine izin vermiştir. Yoksul, hor ve kırılmış birisi ile mal ve dünyevi makamıyla zenginleşmiş birisi Allah ehlinden birinin meclisinde bir araya gelirse, Allah ehlinden olan kişi, makam sahibi zenginden daha çok yoksula yönelir ve ona ilgi gösterir. Çünkü yoksul, Allah'ın Hz. Peygamber'e öğrettiği saygının konusudur.

Şu var ki Allah ehli, bu konuda Hakkın terazisine muhtaçtır. Ondan gafil kalırsa, her şeyden daha hızla yanlışlığa düşer. Terazi, içinde zengine karşı aşırı bir ilgi bulmaması ve konuşmasına (dikkat etmesidir.) Kastettiğim şey, zengin ya da makam sahibini aşağılayan ezici bir nitelikle konuşmamaktır. Çünkü zengin, böyle bir niteliğin altında aşağılanmaz, aksine kaçar ve büyüklüğü artar. Sen ise, Allah'a davet etmekle memursun. Öyleyse Allah, bize ve ona öğretmek üzere, Peygamber'ine insanları Allah'a nasıl davet etmesini emretmişse, sen de onu öyle davet etmelisin. Çünkü biz, Allah'a davet etmekle yükümlüyüz. Nitekim ayette *'Ben ve bana uyanlar, basiret üzere Allah'a davet ederiz'*[22] buyurur. Allah Peygamber'e *'Hikmet ve öğüt ile Rabbinin yoluna çağır, onlarla en güzel şekilde tartış'*[23] buyurdu. Başka bir ayette ise *'Katı kalpli olsaydın, etrafından dağılırlardı'*[24] denilir. İşte bu, dua edenin uyması zorunlu niteliktir. Allah'a davet eden insan, bu nitelikteki Allah'ın kullarının sahip oldukları dünyalık makam ve mala karşı içinde tamahkârlık duymamalıdır. Çünkü izzet, Allah'a, Peygamberine ve müminlere aittir. Öyleyse Allah'ın sana giydirdiği elbiseyi çıkartma! Malın sadece burada gücü vardır. Hikmetin anlamı da budur.

Allah Peygamberini ilkinde (kendisine gelen) gruptaki izzet nedeniyle kınamıştı. Onlar, Akra b. Habis ve benzerleriydi. Onlar şöyle demişti: 'Muhammed bize özel bir meclis tahsis ederse, onunla otururuz. Bu kölelerle oturmayı kendimize yediremeyiz.' Bununla da Bilal, Habbab vb. kastetmişlerdi. Hz. Peygamber de, onlar döndüğünde pek çok kimsenin Allah'a döneceğini bildiği ve onların imana gelmeleri hakkındaki hırsı nedeniyle istekli davranmış ve onların taleplerine olumlu karşılık vermiş, geldiklerinde kendilerine ilgi göstermiş, yoksullardan yüz çevirmiş, yoksulların kalpleri kırılmıştı. Allah ise, yoksulların kalbini onarmak üzere bu vahyi indirdi. Bu kez o zengin ve soyluların gönülleri kırıldı. Hz. Peygambere Allah '*Senin görevin tebliğdir, hidayet etmek değil, Allah dilediğine hidayet eder*'[25] demiştir. Allah, Hz. Peygambere '*Yüzünü astı ve yüz çevirdi*'[26] ayetini indirdi. Başka bir ayette ise '*Rablerine dua edenlerle birlikte kendini sabra alıştır*'[27] denilir. Başka bir ayette ise '*De ki Rabbinizden gelen hak: dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin*'[28] buyrulur. Ardından Allah katında ahirette zalimler için olacak azabı zikretmiştir.

Allah'a davet ve irşat yönteminin ölçütü, insanların sahip olduğu mala ve onların sağlayacağı (imkânlara) karşı Allah ile zenginliktir. Gönlün bu duyguya sahip değilse, Allah'a davet etme! Bunun yerine, kendini Allah nezdinde övülen bu niteliklerle nitelenmeye çağır! Bulunduğun sınırı aşma ve sahip olduğundan başka bir şeye tamah etme! Yoksa (başkasının malını) gasp eden olursun. Zorla ele geçirilen yerde namaz ise, görüş ayrılıkları olsa bile, caiz değildir. Allah'a davet bir 'namazdır.' Bu namazın kılınması ise, Allah'a çağırdığın kimselere (ve sahip oldukları şeylere) kölelikten azatlıktır. İşte Allah ile zenginliğin yeri burasıdır ve burada kullanılır. Başka bir şeye yöneltirsen, terazide haksızlık yapmış olursun. Allah şöyle der: '*Terazide haksızlık yapmayın.*'[29] Başka bir ayette ise '*Terazide taşkınlık yapmamak için...*'[30] buyrulur. Taşkınlık yaparsınız, onu sınırından çıkartırsınız. Bu ise '*Dininizde aşırıya gitmeyin*'[31] ayetinde dile getirilir. Kastedilen, taşkınlık ve tuğyandır. Bunlar ise taşkınlık yapanın haddini aşan bir üstünlüktür.

'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

YÜZ ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tasavvuf Makamının Bilinmesi

Bil ki tasavvuf, Yaratanımıza benzemektir
Çünkü o bir ahlâktır, bak, sırrı gör

Ahlâklanmak nasıl olur? Gizli aldanma var
Yaratmasında, bu kadarla perdelenmiştir

Yaratıkların niteliklerinde onu kınamıştır, ibret alın
İşte akla verilen bir örnek!

Demir başka bir yerde işlendiğinde
Bu işleme altına çevirir onu

Kötü huy da iyi huya döndürülür
Çünkü o Rahman'a aitti

Tasavvuf, İlah karşısında temizlenmiş bir ahlâktır
Artık ona başka bir bağ arama

Allah yolunun ehli şöyle der: 'Tasavvuf bir ahlâktır. Kim ahlâk bakımından senin önündeyse, tasavvufta da önündedir.' Müminlerin annesi Hz. Aişe'ye Peygamberin ahlâkından sorulunca şöyle demiştir: 'Onun ahlâkı, Kur'an idi.' Allah Kur'an'dan kendisine verdiği huyla kendisini överek şöyle buyurmuştur: '*Sen büyük bir ahlâk üzerindesin.*'[32] Tasavvuf ile nitelenmenin şartı, hikmet sahibi olmaktır. Böyle olmazsa, tasavvufun bu kalpte bir payı ve nasibi yoktur. Çünkü tasavvuf bütünüyle hikmettir, çünkü tasavvuf, ahlâktır. Bu ahlâk, tam bir mârifete, üstün bir akla, huzur (gaflette olmamak) ve kendisi hakkında sağlam bir temkine muhtaçtır. Öyle ki nefsanî gayeler, insanda hükümran olmaz. Bu makamdaki insan, Kur'an'ı önderi yapar: Hakkın Kur'an'da kendisini hangi özellikle, hangi durumda ve hangi bağlamda ve kime karşı hangi nitelikle nitelediğine bakar. Böylece sûfi, söz konusu sınıfa karşı bu niteliğe göre davranır.

Tasavvuf, onu bu şekilde ele alan kimseler için kolay bir iştir. (Kolay olması için) Kişi kendiliğinden bir takım hükümler çıkartmaz ve o konuda Hakkın terazisinin dışına çıkmaz. Kendiliğinden hüküm çıkaran insan *'İyi yaptıklarını zannettikleri halde gayretleri dünya hayatında hoşa giden'*[333] kimselere katılır. Onlar burada Hak için bir terazi koymadıkları gibi Allah da böyle bir insan için *'kıyamet günü terazi'*[334] koymayacaktır. Bu nedenle kendi nitelikleri kendilerine dönmüştür. Öyleyse onlara (yaptıklarından) başkasıyla azap edilmemiştir. O halde kitabında Allah'ın sözünü iyice düşün! Allah, her nerede bir kahır ve şiddet niteliği zikretmişse, yanına bir lütuf ve merhamet niteliği eklemiştir. Bu niteliklerden biri yalnız zikredilir ve yanına zıddı eklenmezse, onu aramalısın! Zikredilen niteliğinin zıddını başka bir yerde tek başına zikredilmiş bulacaksın. Tek başına zikredilen bu zıt nitelik, yalnız zikredilen karşıtı içindir. Fakat Kur'an'da genel olan, zıt niteliklerin bir arada geçmesidir. Allah şöyle der: *'Kullarıma haber ver ki, ben gafur ve rahim'im.'*[335] Ardından bunun karşıtını zikrederek şöyle buyurdu: *'Benim azabım şiddetli bir azaptır.'*[336] Başka bir ayette ise şöyle der: *'Rabbin, cezalandırması hızlı olandır.'*[337] Ardından mukabilini getirerek şöyle der: *'O gafur ve Rahim'dir.'*[338] Başka bir ayette *'el-Ali'*[339] ismini zikretmiştir. Ardından *'Rabbin cezalandırması şiddetli olandır'*[340] ayetini getirdi. Bunları incelersen, sana söylediğimiz gibi olduklarını görürsün. Allah mutluluk ehlinin niteliklerinden birini zikrettiğinde onun önünde veya ardında bedbahtların niteliklerinden birini zikreder. Allah şöyle der: *'Yüzler vardır, o gün aydınlıktır, güler ve sevinir.'*[341] Bu ayet, mutlular hakkında zikredilmiştir. Ardından aynı ayete gönderme yaparak şöyle der: *'Yüzler vardır, üzerlerinde toz bulunur. Onlar, kâfir ve fâcir kimselerdir.'*[342] Mutluluk ehli hakkında şöyle der: *'Yüzler vardır, o gün bakarlar, Rablerine.'*[343] Sonra ayete gönderme yaparak bedbahtlar için şöyle der: *'Yüzler vardır o gün buruşacaktır. Bel kemiklerini kıracak bir felakete uğratılacaklarını sezeceklerdir.'*[344] Burada yüzler, beşeri nefsler demektir. Bir şeyin yüzü, onun hakikati, zatı ve aynıdır. Yoksa gözlerle sınırlanmış yüzler kastedilmemiştir. Çünkü onlar, zannetmek fiiliyle nitelenmez. Ayetin bağlamı, burada yüzlerin zikredilenlerin zatları olmasını gerektirir. Bedbahtlar hakkında ise şöyle der: *'O gün yüzler vardır, korkar. Şiddetli bir ateşe dayanırlar.'*[345] Mutlulara atıf yaparak şöyle der: *'Yüzler vardır, nimettedir, yaptıkları işten razı, yüce cennetler içindedirler.'*[346] Mutluların hal-

leri hakkında şöyle der: *'Defteri sağından verilene gelirsek.'*[347] Burada bir iyiliği zikretmiş, ardından ona gönderme yaparak şöyle demiştir: *'Defteri solundan verilene gelince...'*[348] Burada ise, bir kötülüğü zikretmiştir. Başka bir ayette şöyle der: *'Dünya hayatını isteyene ondan dilediğimizi veririz. Sonra cehenneme yaslarız onu.'*[349] Bu ayete atıfla şöyle der: *'Ahireti isteyerek onun için çalışana gelirsek...'*[350] İnayetinden söz ederken *'ona günahını ilham etti'*[351] der. Sonra buna atıfla *'takvasını da'*[352] demiştir. Başka bir ayette *'Onu tezkiye eden kurtuluşa erdi'*[353] buyurdu. Ayete göndermeyle *'Onu ihmal eden hüsrana uğradı'*[354] buyurdu. Bir ayette *'Veren ve takva sahibi olan, iyiyi doğrulayan kimseyi kolayla müjdele'*[355] buyrulur. Sonra ayete göndermeyle *'cimrilik yapan ve müstağni davranan, güzeli yalanlayanı ise zorlukla müjdele'*[356] buyrulur.

O halde sûfi, ahlâkı ve Allah'ın yaratıkları karşısında kitabında ve (diğer) kitaplarında Hakkın davrandığı gibi davranan kişidir. Artık 'Sana ulaşan her iyilik Allah'tan ve her kötülük kendindendir.' Seni yola yönlendirdik. Tasavvuf, sûfilere göre, zikrettiğim ve açıkladığım hususa ilave bir şey değildir. Allah teraziyi, mertebe ve halleri bilmeyi indirdi. Sen de hikmetin gerektirdiği şeyin gereğinden dışarı çıkma ve *'Kur'an'dan şifa ve müminler için rahmet olan şey iner.'*[357] Öyleyse onunla ahlâklanmak ve sınırında durmak, nefsanî hastalıkları ortadan kaldırır. Bunun böyle olması zorunludur, fakat müminler için şifadır o. Kur'an, *'zalimlerin sadece başarısızlığını artırır.'*[358] Çünkü onlar, onu ve *'kelimelerini bağlamından -ve yerlerinden- çıkarır.'*[359] Böylelikle özeli genelleştirirken geneli özelleştirirler, zalimi 'adil' diye isimlendirirler. Hâlbuki hakimler, adaletli olanlardır. *'Kime hikmet verilirse, ona çok hayır verilmiştir.'*[360] Allah bir şeyi çoklukla nitelemişse, ona azlık girmez. Hikmetin çokluk ile nitelenmesinin nedeni, bütün varlıklara yayılmış olmasıdır, çünkü varlıkları Allah ortaya koymuştur. Sonra, insanı yaratmış ve ona emaneti yüklemiştir. Bu emanet, varlıkları incelemek ve -Allah her şeye yaratılışını verdiği gibi- her birine hakkını ulaştırmak üzere kendilerinde emanete göre tasarruf etmektir. Allah -yaratıklardan başka birini değil- sadece insanı yeryüzünde halifesi olarak yarattı. Öyleyse insan, Allah'ın yaratıkları üzerindeki eminidir ve bu nedenle, onlara (davranırken) Allah'ın sünnetinin dışına çıkmaz. Bütün yaratıklar insanın elindeki bir emanettir. Bu emanet, insana sunulmuş, o da bunu kabul etmiştir. Emaneti ehline ulaştıran kimse sûfidir. Ulaştırmayan ise (ayette geçen)

zalim ve cahildir. Hikmet ise bilgisizlik ve zulüm ile çelişir. O halde Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak, tasavvuf demektir.

Bilginler, Allah'ın güzel isimleriyle ahlâklanmayı açıklayarak onların yerlerini göstermiş, ahlâka nasıl ulaşılacağını belirtmişlerdir. Bu isimler sayılamayacak kadar çoktur. Bunların en güzeli ise, özellikle Allah karşısında yerine getirilen huylardır. Bir insan derin düşünür ve bu ahlâkı Allah'a karşı yerine getirirse, onları varlıklara karşı nasıl uygulayacağını da öğrenir. Böyle biri, hiçbir zaman yanılmayan masum, boş yere hareket ve durmaktan korunmuş kimsedir. Allah bizi Allah'ın haklarını yerine getiren ve O'nun mertebesini yeğleyen sûfilerden etsin!

YÜZ ALTMIŞ BEŞİNCİ BÖLÜM

Tahkik ve Muhakkiklerin Makamının Bilinmesi

Doğa karşısında Hak
Çölde gördüğün gölge gibidir

Onu su zannedersin
Kaybolmasın diye o suya gelirsin

Bak ve ne gördüğünü incele
Belki de o bir aldanıştır

Tecelli edilen suretler karşısında böyledir
Hak bir emanet gibidir onlarda

Bunları reddederek ve onaylayarak
Şeriatın nasları getirmiştir

Gölgeye iltifat etme
Üstün mertebelerine bak ki

Belirsizin ortaya çıktığını göresin
Özel perdelerin ardından

Şekilsiz ve suretsiz olarak
Doğanın bir araya getirdiği tarzda

Öyleyse Hakkı gördüğünde
Dinin bağına bağlan

Hadisin söylediğini sen de söyle
Yaratıkların kınanmış niteliklerini (Hakka izafe hakkında)

Bir soylu seninle tartışmaya kalkarsa
Ona, itaatkâr olmasını söyle

Sırrı saklasın, seninle arkadaşlık esnasında
Sırrı ifşa etmesin

Böyle biri tarafından çağrılırsa
Olumlu karşılık versin ve dinlesin

Kabul ederken güzel davransın
Böyle yaparsan ödüllendirilirsin

Allah sana yardım etsin, bilmesin ki: Tahkik, kendisini zedeleyecek kuşkuyu kabul etmeyen bir makam iken bu nitelik sahibi de muhakkiktir. Öyleyse tahkik, her şeye o şeyin zatının istediği zorunlu hakkı bilmek demektir. Muhakkik, bir bilgiye dayalı olarak, o hakkı ona verir. Hal olarak o hakka davranması da mümkün olursa, böyle biri tahkik otoritesinin üzerinde gözüktüğü kimsedir. Üzerinde gözükmezse, hata yaptığını bilen biridir. Fakat bu hata onun tahkikine zarar vermez, çünkü o, kendisi ve hakkında hata yaptığı şeye dair basiretlidir. Bu durumda o, kasıtlı hata yapmıştır.

Burada ilahi bir sır vardır: Allah kayıtsız anlamda hakîmdir (hikmet sahibi). O, her şeyi yerli yerine koyandır. Bu durum *'Her şeye yaratılışını verdi'*[61] ayetinde dile getirilir. Öyleyse Allah'a ait sıralama ve tertiple ilişkisi bakımından âlemde bir hata yoktur. Muhakkik de, gerçekte işin böyle olduğunu bilir. Bununla birlikte hata ettiğini de öğrenmiştir.

Fakat hatası, Hakkın kendisine verdiği emre göre hatadır. Yoksa işin bulunduğu duruma göre hata değildir. Başka bir ifadeyle, bu fiilin 'hata' diye isimlendirildiği yerde onu yerleştirenin Allah olması bakımından hata etmiş değildir. Öyleyse muhakkik, hata ederken de sevap kazanır. Başka bir ifadeyle, müçtehit gerçekte hatalı olmayacağı gibi, muhakkik de (hata diye isimlendirilen bu fiili yaparken de) Allah nezdinde övülür. Müçtehidin hükmü geçerlidir ve onaylanmıştır. Müçtehit ancak bir 'başkasına göre' hata eder. Bunun nedeni, müçtehitlerden birinin kanıtının diğerininkine uymamasıdır. Hâlbuki her ikisi de geçerlidir ve (verdikleri hüküm) doğrudur. Tahkikin ve muhakkiklerin konumu da böyledir.

Bir insanın bu makama ulaşabilmesi için, Hakkın onun duyması, görmesi, eli, ayağı ve tasarruf eden bütün güçleri haline gelmesi gerekir. Bu durumda o Hak vasıtasıyla Hakta ve Hak için tasarrufta bulunur. Bu nitelik, sadece Hakkın sevdikleri için mümkündür. Hakka yaklaşmadan Hakkın sevgilisi olmak mümkün değildir. Yaklaşmak ise nafile ibadetlerle mümkündür. Nafile ibadetler, farzlar tamamlandıktan sonra geçerli olabilir. Farzlar, haklarını tam vermekle yerine getirilir. Bu nedenle -bir bildirme ya da müşahede olmaksızın- herhangi bir kimse adına nafile ibadetin tam olarak sahih olabilmesini imkânsız gördük. Çünkü farzları tamamlama işi, insanın bütününü (nafile ibadetlerini) kapsar. Kutsi-sahih bir hadiste Allah'ın kıyamet günü şöyle diyeceği rivayet edilir: 'Bakınız kulumun namazına! Tamamlamış mı, yoksa noksan mı bırakmış?' Tam ise onun lehine tam yazılır. Eksiklik varsa, şöyle der: 'Bakınız! Kulumun nafile ibadeti var mı?' Var ise 'Kulumun farzını nafile ibadetinden tamamlayın' der. Hz. Peygamber şöyle der: 'Bütün ameller böyle ele alınır.' Allah Hz. Peygamber'den başka kimsenin nafile ibadeti hakkında tanıklık etmemiştir. Onun adına şöyle der: *'Geceleyin teheccüde kalk, sana özgü olarak. Umulur ki Allah seni övülen makama ulaştırır.'*[62] Bu makam, yakınlık ve âlem tarafından görülen bir efendilik makamıdır. Hak kimin duyması olursa, duyduğuna bir kuşku bulaşmaz. Böyle biri neyi, kimin ve kim vasıtasıyla duyduğunu bilir. Bunun yanı sıra, bu duymanın neyi gerektirdiğini de bilir ve ona göre davranır. Dolayısıyla duyduğunu yanlışlamaz. Hak onun görmesi olursa, kimin vasıtasıyla ve neyi gördüğünü bilir. Onun bakışına bir kuşku giremeyeceği gibi duyusuna yanılma, aklına hayret giremez. Böyle bir insan, Al-

lah için ve Allah vasıtasıyla görür. Bütün hareket ve duruşları da bir muhakkikten ortaya çıkan 'tahkik duruşudur.' Bu kişi, başkasının onu yanlışlamasını dikkate almaz, çünkü varlıkta herkesin amacına uygun bir işin bulunması -kesinlikle- imkânsızdır. Çünkü Allah insanların bakışlarını farklı farklı yaratmış iken varlıklarında gerçekte bir farklılık yaratmamıştır. Nitekim Allah şöyle buyurdu: *'O yedi göğü yarattı. Rahman'ın yarattığında farklılık var mıdır?'*[63] Allah burada bir farklılığın bulunmasını reddetmiştir. Aksine eşyayı ilahi hikmetin koyduğu şekilde gösterdi. Öyleyse bu bilgi kime verilirse, ona Allah'ın yaratıklarından her birine karşı yerine getirmek zorunda olduğu davranış da verilmiş demektir.

Bu makam, çetin bir makamdır. Sahibinden başka onu bilenler (tadanlar) azdır. Bu makam sahibinin alameti ise, varlıkta 'hata' diye isimlendirilen her şeyin ona göre Hakka dönük bir yüzünün bulunmasıdır. Bu makam sahibi, söz konusu yüzü bilir ve kendisine sorulduğunda kabul edeceğini bildiği kişiye onu bildirir. İşte bu makam sahibinin alameti budur. Söz konusu kişi, Rabbini her inançta, her gözde ve her surette gören kişidir. Böyle bir görüş, sadece bu makam sahibi adına olabilir. Âlemde inkâr edilen bir iş gerçekleşir ve bu makama ulaştığını iddia eden kimsenin gözünde söz konusu işte Hakka ait bir yön bulunmazsa, böyle bir insanın o makamda bulunması imkânsızdır. Çünkü bu makam sahibi, inkâr edilen o işte Hakkın yüzünün nerede bulunduğunu bilir. Genellikle bu durum, inançlarda ve şer'î hükümlerde gerçekleşir. Bu iki alanın dışında arızî inkârın gerçekleştiği yerlerde Hakkın (yüzünün) görülmesi kolaydır. Bir işteki Hakka ait yönü göstermek, o işin övülmüş olmasını zorunlu kılmaz. Amaç bu değildir. Bir şey gerçek olmakla birlikte, kınanmış olabilir. Öyleyse hakikat olan her iş dince ve akla göre övülmüş değildir. Tahkik derken kastedilen şey -yokluk ya da varlık olsun- her şeyin hak ettiğini bilmektir ki, buna batıl da dâhildir. Muhakkik ona da hakkını verir ve onu yerli yerinin dışına çıkartmaz. Kimin niteliği böyle ise, o apaçık bir imamdır. O âlemlerin tecelli ettiği yerdir. 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

Bu konuda kendime hitap ederek şu mısraları söyledim:

Ey nefs! O'nun dediği kimseye uy
Bağlan ve katıl yoluna

Doğru nefslerle birlikte
Çünkü onlar beklemektedir

Ezeli bir tanıklık halinde
Yasaklayan kanıtların yanında

Ondan olup sana iade ettiğini
Muvafık olarak

Razı olunmayan kötülükten
el-Halika diye nitelenmez

O mertebe, Allah'ın fiili
Bir bölünme taşımaz

Nefsin onun nezdinde hatalıdır
Hak iddiasında bulunmasın

Onun bedbahtlığı bitişmiş
Araştırma ve daraltmaya

İltifat etme sen
Harika işler gördüğünde

Müslüman olmadığında
Tam olarak teslim olmuş iken

Hakim ve Mücteba kuşkusuz
Yarışma halindedir

Hikmetini icra eder
Ayırıcı akıllar karşısında

Nur mertebesinde
Aydınlık güneşler onundur

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Tahkikin bir yönü, yerli yerinde mugalataya da hakkını vermektir, çünkü onun da Allah'ın kitabında bir yeri vardır. Bu yer, kâfirlerin amelleri hakkında söylenen '*susamışın su zannettiği serap gibi*'[64] ayetidir. Görenin gözünde seraba 'su'

suretini kazandıran Haktır. O, susamışın istediği su değildi, sadece ihtiyaç duyduğu şeyde 'su' olarak göründü. Yanına geldiğinde ise serabı herhangi bir 'şey' olarak bulamaz ve onu inkâr eder. Ayette 'onu su olarak bulamadı' demedi. Çünkü serap, serap mahallinin kendisine geldiği o yer değildi. Öyle olsaydı, 'serabı bulur' derdi. Serap suyu arayanın gözündedir. Böylelikle insan, o yerde aradığını bulamadığında, bu kez kendine döner. Allah'ı kendinde bularak, suyla -ya da susuzluğunu gideren şeyle- yardım etmesi için Allah'a sığınmıştır. Allah her neyle onun susuzluğunu giderirse, su denilen şey odur. Seraptan 'şey' adı düşülünce, varlığı Hakka ait yapmıştır. Çünkü Allah *'benzeri (misil) bir şeyin olmadığı'*[65] kimsedir. Öyleyse O, bir şey değil, sadece Varlıktır. Bu incelemenin ve tahkikin ne kadar derin olduğuna bakınız! İşte bu, Hz. Musa'nın ateşine benzer. Allah ona ihtiyaç duyduğu şeyde tecelli etmiş, fakat ateş olmamıştı. Bir mısrada şöyle dedik:

Tıpkı Musa'nın ateşi gibi, ihtiyaç gözü gördü onu
O ilahtır, fakat bilmiyordu

YÜZ ALTMIŞ ALTINCI BÖLÜM

Hikmet makamı ve Âriflerin Bilinmesi

Hakîm eşyayı düzenleyendir
Dış varlıklarında ve isimlerinde

Hükmünü kadim bilgiye göre yürütür
Yüce ve üstün hikmette

Her şeye yaratılışını verdiğini görürsün
Mutluluk ve zararda

Arazlardan münezzehtir daima
Dilediği eşyayı var ederken

Fakat fiillerinde masumdur
Uyguladığı her isteğinde

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, hikmet, özel bir bilineni bilmektir. O, hüküm sahibi ve ona göre hüküm verilen bir niteliktir. Fakat hükme konu olmaz. Hikmetin öznesi, hakîmdir. Öyleyse hikmet, hükümrandır. Onun sonucu olan hükmün faili ve öznesi ise, hâkim ve hakem'dir. Sayesinde atın kontrol edilmesini sağlayan gem de 'hikmet' diye isimlendirilmiştir. Öyleyse bu niteliğe sahip her bilgi hikmettir. Hakkında böyle hüküm verilen eşya ise, özü ve istidatları gereği, muhtaç oldukları şeyi ister. Bunu onlara ancak niteliği hikmet, adı hakîm olan verebilir. Acaba istidatların hakîm denilen bu kimsede bir etkileri var mıdır yoksa hüküm hikmete mi aittir? Yoksa her ikisi de etkin midir? Tek başına istidadı ele alırsak, onun bir etkisi yoktur. Çünkü biz, istidadıyla herhangi bir şeyi hak eden birinin bilgili bir insandan önde - fakat hakîm değil- olduğunu görürüz. O insan, [hikmeti] cahil olduğu için, hak ettiğini ona veremez. Bazen söz konusu şeyin hak ettiğini vermeyebilir. Bununla birlikte bunu vermeyen insan, o şeyin neyi hak ettiğini bilir ve bunu yerine getirmez. Öyleyse ne istidatlar tek başına ne de ikisi (hikmet ve istidat) yeterlidir.

Buradan, bu davranışın dördüncü bir şeye dayandığını anladık. Bu dördüncüsü hikmet olmadığı gibi hikmeti bilenin kendisi veya hikmeti talep edenin istidadı da değildir. Bu ilave durum, hakîmi o şeye hakkını vermeye yönelten şeydir, çünkü o, söz konusu şeyin hak ettiğini bilmektedir ve bunu verince 'hakîm' diye isimlendirilir. Bu davranışı yerine getirmemişse, hikmeti, hikmetin gereğini ve o şeyin istidadıyla hak ettiği şeyi bilendir. Böyle biri, böyle bir davranışta bulunduğu esnada 'hakîm' diye isimlendirilebilir. Bu durum, *'Her şeye yaratılışını verdi'*[66] ayetinde dile getirilir. O, her şeye yaratılışını el-Hakîm isminden verir ve hikmetin verdiği bu hüküm nedeniyle 'hakîm' diye isimlendirilir. O halde bu bilgi, amelî ve tafsili bilgidir.

Mücmeli (özetlenmiş ve dürülmüş olanı) bilmek de, tafsili bir bilgidir, çünkü bu bilgi, mücmeli tafsili bilgiden ayrıştırır. Böyle olmasaydı, mücmel mufassaldan ayrışmazdı. O halde mücmeli bilmek, (bir şeyi) mücmelleştirmek ve tafsilleştirmek, hikmetin gereğidir. Allah şöyle der: *'Ona hikmet verdik.'*[67] Kastedilen, amel bakımından hikmettir. *'Hi-*

tabı ayırma gücünü de."[68] Bu ise, sözdeki hikmettir. Hakim, her hal ve yerde o hal ve yere göre hareket eden kimsedir. Bu ise, özel anlamda Melamilere ait haldir. Onlar, dünya hayatında tanınmayanlardır, çünkü onlar, kendilerini dünya hayatının gerektirdiği hükmün dışına çıkartacak bir davranışla ayrışmazlar. Bir melamide bulunduğu yerle bir yönden çelişen bir hal bulunursa, o, nebilik, yani resullük halidir. Çünkü halin nebide hüküm sahibi olması zorunludur ve bunu da hikmet gerektirir. Böylelikle nebi (ve resul), dünya hayatında Allah nezdinde sahip olduğu bir mertebeyle farklılaşır. Bu, ona ait değildir, fakat tebliğ hali davet ettiği şeyin doğruluğuna kanıt ister. İşte bu da halin hükmüdür. Resul olmaksızın sadece veli olan ise, halin hükmüne göre değil, mertebenin hükmüne göre hareket etmelidir. Bir veliden (âlemde) tasarruf ve fiil yapmasına imkân verecek şekilde Rabbinin nezdindeki konumunu gösteren bir davranış ortaya çıkarsa, böyle bir davranış kibir ve eksiklik demektir. Garip bir bilgiyle bu hal ortaya çıkarsa, böyle biri, etkin nefs hali sahibi gibi midir, değil midir? Şöyle deriz: 'Hayır! Çünkü kendisinden başka âlemde gözüken bir etkinin eşlik etmediği bilgi, sıradan insanlar ve seçkinlerin nezdinde bir ölçüte sahip olmadığı gibi sahibi de (diğer insanlardan) farklılaşamaz. Allah ehlinin büyüklerinin ve bu en yüce makama ulaşıp onunla özdeşleşmiş olanların gözünde ise (kevni etkinin eşlik etmediği bilgi sahibi diğer insanlardan) farklılaşabilir. Allah, Peygamberine bulunduğu yer nedeniyle '*Rabbim! Bilgimi artır*'"[69] demesini emretti. Hz. Peygamber Allah'a davet ederken, her zaman ve çağrılan herkes adına bir mucize göstermemiştir. Hâlbuki buna muhtaç idi. Fakat sadece tebliğ etmesi emredildiği için, görevi sadece tebliğdi. Allah dilerse mucizelerle destekler, dilerse çağırdığı kişilerin daha çok kaçmasını sağlar. Örnek olarak Nuh'un kavmini verebiliriz. Allah Hz. Nuh'tan bildirerek şöyle der: '*Ben kavmimi gece ve gündüz davet ettim. Çağırmam onların kaçışlarını artırdı. Her ne zaman onları bağışlanmaya çağırdıysam parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerini üzerlerine örttüler, ısrar ettiler ve büyüklendiler.*"[70] Öte yandan hakîmler, Allah'ın yürümeleri için kulları adına belirlediği meşru yola göre âlemin siyasetini bilirler. Bu yürüyüş onları mutluluğa sevk eder.

Yüz yedinci kısım sona erdi.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ SEKİZİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ ALTMIŞ YEDİNCİ BÖLÜM

Kimya-yı Saadetin (Mutluluk Kimyası) Bilinmesi

İksirler bir delildir ki gösterir
Varlıktaki başkalaşma ve değişimi

İnayet iksiri üzerine atıldığında
Belli bir ölçüye göre, bir düşman

Ansızın düşmanlığından sıyrılır
Hüküm ve kadere göre dost haline gelir

Ölçüyü düzelt, mizan bizim şeriatımızdır
Sana açıkladım, tetikte ol!

Kimya belirli ölçülerdir
Çünkü nicelik yüce suretlerdeki bir sayıdır

Bunu dikkatle incele, 'nazar' sahibiysen
Arzun seni nazar etmekten geri çevirmesin

Temiz meleklerin mertebesine katılırsın
Ve beşer âleminden merteben yükselir

Kimya, duyulur ve akledilir mana ve cisimlerden ölçülebilir ve tartılabilir olanlardaki ölçü ve tartılarla ilgili bir bilgidir. Otoritesi, başkalaşmalarda ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle, tek bir hakikat üzerinde gerçekleşen başkalaşmalarda ortaya çıkar. Öyleyse kimya, doğal, ruhani ve ilahi bir ilimdir. Burada 'ilahi' demenin nedeni, istiva, inmek, beraberlik gibi fiillerin anlamlarının farklılığıyla birlikte, tek isimlendirilen üzerinde ilahi isimlerin çoğalmasıdır.

İş ya dürülmüştür ya da yayılmıştır
Tıpkı ölçülerdeki nasıl ve ne kadar halleri gibi

Bineklerimiz basit unsurları üzerinde hayrete düşer
Ezilmemiş bir sırla, ayrışma şaşkınlığıdır o

Vahiy, şeriat yaptığı hükümleri indirir
Hüküm, ya yasaktır ya da emir

Kimya ilmi, iksiri bilmek demektir. Bu ise -yani yapımı- iki kısma ayrılır. Birincisi, altın madeni gibi, başlangıçta bir zatı inşa etmektir. İkincisi ise, itidali aramak üzere bir hastalık ve illeti gidermektir. Örnek olarak, madeni altına eklenen yapma (sınaî) altını veya dünya ve ahiret yaratılışını verebiliriz.

Bilmelisin ki, bütün madenler tek bir köke ve asla döner. Bu asıl da özü gereği kemal derecesine katılmak ister ki kemal, 'altın olmaktır.' Bu durum farklı hükümleri olan ilahi isimlerin etkilerinden meydana gelen doğal bir durum olduğu için, bu yolda kendisine bir takım hastalık ve illetler bulaşır. Bunlar, zamanların farklılığından ve mekânların doğalarından kaynaklanır. Örnek olarak yazın sıcaklığını, kışın soğukluğunu, sonbaharın kuruluğunu ve ilkbaharın yaşlığını verebiliriz. Başka bir neden ise, madenin sıcaklık ve soğukluğu gibi, yerle ilgili sorunlardır. Kısaca, hastalıklar çoktur. Yolculuk süresince bir tavırdan bir tavra taşınırken, bir devrin hükmünden başka bir devrin hükmüne geçerken bu hastalıklardan biri madene baskın gelir ve yerin otoritesi onda hüküm sahibi olursa, onda bir suret ortaya çıkar. Bu suret onun cevherini kendi hakikatine taşır. İşte bu, kükürt ya da civa diye isimlendirilir. Bu ikisi, iki babadır (ebeveyn). Bunların karışımından ve bir araya gelişlerinden çocuğa ilişen bir takım hastalıklar ortaya çıkar. Bu ikisi, yaratılışı tam ve

saygın bir cevherin ortaya çıkması için bir araya gelir ve kaynaşırlar. Meydana gelecek şey, 'altın' diye isimlendirilir ve anne-baba onunla şereflenir. Bu derece, cevherleri bakımından hem anne hem de baba tarafından istenir. Bu asıl, metafizik (ilahiyat) konusunda nefs iken doğada buhardır. Fakat anne-baba, emir ve doğadır.

Burada 'bu iş cevherleri bakımından ana-babadan her biri tarafından istenilir' dedik, bunun nedeni şudur: Maddî (heyulanî) cevherde hüküm suretlere aittir. İlişen hastalık madene yerleşip onu kükürt ve civaya çevirdiğinde şunu öğrendik: Doğanın itidal hükmünün dışına çıkartacak ve yollarından saptıracak bir hastalık bu iki madene ilişmediği sürece, onların gücü, aralarında ortaya çıkan çocuğu -ki varlıkları bu çocuğa dönüşür- kemal derecesine katabilir. Söz konusu kemal derecesi, başlangıçta her ikinin talep ettiği altındır. Bu ikisi, özel bir madende kaynaşıp özel madenin doğasının hükmü ve zamanın doğasının etkisini kabul etmek hükmüyle bir araya gelir. Bunlardan doğan, tıpkı fıtrat gibi doğru yol üzerindedir. Bu, 'Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrattır. Anne-babası ise onu yahudi, hristiyan veya mecusi yapar.' Aynı şekilde, bir babanın niceliği onda artabilir ve bu sayede doğalardan biri kardeşlerine baskın gelebilir. Böylelikle bu unsur artarak bereketlenir ve diğerleri, bu baskın olana karşı koyamayacak şekilde eksilir. Bu durumda baskın olan şey, cevher üzerinde hüküm sahibi olur ve onu o doğanın hakikatinin gerektirdiği şeye çevirir, onu itidal yolundan uzaklaştırır. Bu itidal yolu, seni erdemli, kâmil ve altın şehre ulaştıracak olan varış yeridir. Kim oraya ulaşırsa, artık eksiğe dönüşmeyi kabul etmez. Bu doğa kendisine hakim olduğunda, hakikati değişir ve demir, bakır, metal, ya da kurşun veya gümüş vb. -onun üzerinde nasıl hüküm sahibi olursa ona göre- bir maden ortaya çıkar. Buradan *'uzuvları görünen ve görünmeyen (muhallak ve gayr-i muhallak)'*[71] ayetinin tasavvufî yorumunu öğrenirsin. Kastedilen, tam yaratılıştır ki, altın demektir. Yaratılışı tam olmayan ise, diğer madenlerdir.

Bu esnada yedi hareketli gezegenden birinin ruhaniliği onun (idaresini) üstlenir. Kastedilen, feleğinde yüzerken bu yıldızla birlikte hareket eden göğün meleklerinden biridir. Çünkü meleği, söz konusu cevherin varlığını gerçekleştirmek üzere Yaratıcısının emriyle bir gayeye yönlendiren Allah'tır. Böylelikle demirin suretini, bineği yedinci gökteki (feleğinde) yüzen bu yıldız olan melek üstlendiği gibi kurşun suretini

de o üstlenir. Böylece her madenî sureti bir melek üstlenir. Onun bineği de kendi göğündeki ve Rabbinin kendisini yönlendirdiği ona özgü felekte yüzen gezegendir. Tedbiri bilen ârif geldiğinde, kendisine en kolay gelen işe bakar: Ona kolay gelen iş, hastalığı bedenden uzaklaştırıp daha önce saptığı mutedil doğal mecraya çevirmek ise, bu, en uygun olandır. Çünkü (feleğinde) yüzen gezegeni, gözlemci bazen bizzat kendi menzilinde görürken bazen -onun üzerinde ya da altında- oradan uzaklaşmış ve sapmış olarak görür. Böylelikle ârif insan, onu demire ya da herhangi bir madene çeviren sebebe itimat eder. Bilir ki bu doğanın toplama galip gelmesinin nedeni, içerdiği niceliktir. Böylelikle fazladan eksiltir, eksiği ise artırır. İşte bu, tıptır. Onu uygulayan ve bilen de doktordur. Bu davranışıyla, -söz gelişi- demir ya da kendisinde bulunan herhangi bir sureti izale eder. Onu kendi yoluna döndürdüğünde ise, bu kez sağlığını sürdürmesini ve korumasını sağlar. Çünkü hastalığından iyileşmiş olsa bile, nazik bir haldedir ve hakkında (tekrar hastalanır diye) korkulur. Bunun için doktor, gıdalar vererek ve sapmalardan koruyarak, ona yardımcı olur ve bu cevher altın suretini kazanıncaya kadar onu doğru yol üzerinde yönlendirir. Altın olduğunda ise, doktorun hükmü altından çıkar ve hastalığın tekrar nüksetmesi endişesinden kurtulur. Çünkü böyle bir kemalden sonra eksiklik derecesine inmeyeceği gibi onu kabul de etmez. Doktor bile istese bunu yapamaz. Çünkü hakimin (kadı) elinde bu konuda bir nas yoktur ki, düşüncesine göre ona karşı hüküm versin. Bunun nedeni gerçekte şudur: (Doktor yerine başka bir örnek olarak) Kadı, adildir ve ancak doğru yoldan çıkanlara karşı hüküm verebilir. Altın ise doğru yoldadır ve dolayısıyla onun aleyhine hüküm veremez, çünkü (kadının hükmünün kaynağı olarak) hasmın onun üzerinde bir hakkı yoktur. Meselenin gerçek sebebi budur.

Her kim Hakkın yoluna bağlanırsa, (eşyanın) ona hakim olmasından sıyrılarak eşyaya hâkim hale gelir. Hastalıkları ortadan kaldırmanın yöntemi budur. Bu konuyu bilene rastlamadığım gibi bu bölümün ya da bizim sözlerimizin dışında buna dikkat çeken ya da işaret eden veya bunu keşf eden birini de görmedim. Bu sanatkâr, 'iksir' denilen bir varlığı meydana getirip onu dilediği madeni cisimlerin üzerine taşımak isteyebilir. Böylelikle iksir kendisini kabul eden madeni bedeni değiştirir. Bu durumda ilaç birdir ve o da iksirdir. Bazı cesetleri iksir kendi hükmüne çevirir ve söz konusu maden artık iksirin yaptığını yapar. Bu du-

rumda yeni maden, (iksir için) 'vekil' diye isimlendirilir. Vekil diğer madeni bedenlerde etkili olur ve hükmünü uygular. Söz gelişi insan, iksirden bir dirhem ya da herhangi bir miktar alıp dilediği madenlerden bin birimlik birinin üzerine uygulayabilir. Söz konusu madde demir veya kurşun ise, iksir ona gümüş sureti kazandırırken bakır ya da siyah kurşun ya da gümüş ise, altın sureti kazandırır. Maden civa ise, gücünü ona vererek, madenler arasında kendi hükmünü uygulayan bir 'vekil' olarak bırakır. Fakat vekil bu diğer madenlerin ölçüsünden farklı bir ölçüye -ki iksirden bir dirhemin ölçüsüdür - göre bulunur. Onu hikmetin gereğiyle özel olarak madenin üzerine atar ve bütünüyle iksire çevirir. Bu vekilden (iksir haline gelmiş civa) ise kalan madenlerden bin ölçü üzerine tıpkı iksir gibi döker. İşte inşanın tarzı böyledir. Daha uygunu, hastalığı giderme sanatıdır.

Bu bölümü zikretmemizin amacı, 'kimya' denilen alandaki iki yöntem arasında hikmet irtibatını öğretmektir: Niçin mutluluk kimyası (kimya-yı saadet) diye isimlendirildi? Çünkü onda zorunlu olarak bir mutluluk bulunduğu gibi Allah ehli olan insanların nezdinde bir ilave daha vardır ve bundan daha hayırlıdır. Bu ise bu kimyanın adamlara ait kemal derecesini kazandırmasıdır. Çünkü her mutluluk sahibine kemal verilmemişken her kemal sahibi mutludur. Her mutlu ise, kâmil değildir. Kemal yüce dereceye katılmak demektir ki, bu, asıl kaynağa benzemektir. Hz. Peygamber'in 'Adamlardan pek çok kişi kâmildir' hadisiyle insanların sözünü ettiği kemali kastettiğini zannetme! Kastedilen bizim söylediğimizdir. Bu ise, dünyadaki bilgi istidadının verisine göre gerçekleşir. Öyleyse -Allah izin verirse- bu girişin ardından mutluluk kimyası hakkında da konuşmalıyız. Başarıya erdiren Allah'tır, başka Rab yoktur!

FASIL İÇİNDE VASIL

Maksat Olan Kemal Halifeliktir

Bilmelisin ki, Allah'ın uğruna insanı yarattığı istenilen kemal, halifeliktir. Hz Âdem onu ilahi inayetin hükmüyle almıştır. Halifelik, re-

sullerde risaletin özel bir makamıdır, çünkü her resul halife değildir. Çünkü risalet derecesi özel anlamda tebliğdir. *'Senin görevin tebliğdir'*[72] buyurur Allah. Resul, emrine itaat etmeyende otorite sahibi değildir. Onun görevi, Allah'tan aldığı hükmü yasa yapmak veya özel olarak Allah'ın kendisine gösterdiği şeyi şeriat edinmektir. Allah'ın resule kendilerine gönderildiği kimseler üzerinde hükümranlık yetkisi vermesi, 'halife yapmak' ve 'halifelik' demektir. Bu durumda resul, halifedir. Öyleyse gönderilen herkes, hükmetme yetkisine sahip değildir. Bir de kendisine kılıç verilir ve fiilini uygularsa, bu durumda kemal ona aittir ve ilahi isimlerin otoritesiyle ortaya çıkar. Bu durumda verir, engeller, aziz kılar, hor eder, öldürür, diriltir, zarar ve fayda verir. Bu kişi, birbirine zıt isimlerle ortaya çıkar. Fakat zorunlu olarak nebilikle birlikte gerçekleşir. -Nebilik olmaksızın- yönetici olarak ortaya çıkarsa, böyle biri, -halife değil- hükümdardır (melik). Öyleyse sadece Hakkın kulları üzerine halife atadığı kimse halife olabilir. İnsanların kendisini görevlendirip biat ettikleri ve kendiliklerinden başlarına geçirdikleri kimse halife değildir. İşte kemal derecesi budur.

Nefsler, kemal makamına meşru bir yolla çalışarak ulaşabilirler. Hâlbuki nebiliği kendi imkânlarıyla elde edemezler. Öyleyse halifelik bazen kazanılmış olabilirken nebilik kazanıma bağlı değildir. Bazı insanlar, ona ulaştıran yolun açık olduğunu, Allah'ın dilediğini ona ulaştırabileceğini görmüşlerdir. Bu kişiler, nebiliğin kazanılmış olduğunu zannetmiştir ki, bu bir hatadır. Hiç kuşkusuz ki, yol kazanılır. İnsan kapıya vardığında ise, kendisi için ne takdir edilmiş ise, ona göre orada bulunur. Bu kapıda ilahi tahsis vardır. İnsanların bir kısmı için velilik takdir edilmiş iken, bir kısmı için takdir nebilik ve risalet, bir kısmı için risalet ve halifelik şeklinde gerçekleşir. Bir kısmı adına takdir, sadece hilafet şeklinde tezahür eder. Bunu gören insanlar ise, söz konusu takdirin kendileri adına fiil, söz ve hallerle kapıya sülûk ettikten sonra gerçekleştiğine dikkat etmiş, bu durumda ise, bütün bunların kul adına bir 'kazanım' olduğunu zannederek yanılmışlardır.

Bilmelisin ki, nefs, zatı bakımından ilahi takdirlerin ortaya çıkarttığı şeyleri kabul istidadına sahiptir. Bir kısmı için özellikle velilik takdirini (kabul edecek) istidat gerçekleşmiştir ve ona bir şey eklemezler. Bir kısmı adına ise, bütün zikrettiğimiz makamlar veya bir kısmını (kabul edecek) istidat gerçekleşmiştir. Bunun nedeni nefslerin tek bir ma-

denden yaratılmış olmasıdır. Allah şöyle der: '*Sizi tek bir nefsten yarattı.*'[73] Bedenin yaratılış istidadından sonra ise şöyle demiştir: '*Ona ruhumdan üfledim.*'[74] Tek bir ruhtan üflenilen şeye üflenen sır gerçekleşir ki, bu nefestir. '*Allah dilediği şekilde onu tesviye etti*'[75] ayetinde istidatlar kastedilir. Böylelikle ilahi emri kabulde istidadın hükmüne göre bulunur. Tikel nefsler babaları yönünden esasta temizdir ve onların varlığı bu doğal bedenin var olmasından sonra gerçekleşebilir. Bu durumda doğa, ikinci baba haline gelir ve karışık bir halde ortaya çıkar. Bu nedenle maddelerden soyut saf ışığın aydınlığı onda gözükmediği gibi doğanın hükmünden ibaret olan bu nihai karanlık da ortaya çıkmadı. Doğa madene benzerken tümel nefs -etki özelliğine sahip- feleklere benzer. Onların hareketinden unsurlarda edilgenlik gerçekleşir. Madende oluşan beden ise insanın cismi konumundadır. Madenî cesedin ruhu olan özellik ise insanın cismine ait tikel nefse benzer ki bu da üflenen ruhtur. Madenî cesetler, dış varlıklarının ortaya çıkmasını sağlayan kemal derecesini istemekle birlikte, oluşum halinde kendilerine bulaşan hastalıklar nedeniyle mertebe mertebe oldukları gibi kemal nedeniyle yaratılmış olan insanı da kemalden ancak kendisine ilişen hastalık ve illetler uzaklaştırabilir. Bu hastalıklar ya zatlarına ya da arızi bir takım nedenlerden dolayı kendilerine ilişir. Bunu bilmelisin.

Bu bölüme uygun konuyla başlayalım: Allah tikel nefslere bedeni yönetme görevini vermiş, onları beden üzerinde halife yapmış ve bedende halife olduklarını onlara açıklamıştır. Bunu açıklamasının nedeni, kendilerini yaratan ve halife olarak atayan bir Yaratıcılarının olduğunun farkına varmalarını sağlamaktır. Bu durumda kendilerini halife atayanı tanımak, onların yükümlülüğü olur: Acaba o, kendi cinslerinden midir? Yoksa onlara -herhangi bir benzeşme tarzında- benzeyen biri midir, yoksa onlara benzemez mi? Böylece, O'nu tanımak üzere içlerinden gelen saikler çoğalmıştır. Onlar, Yaratanlarına ulaştıran yolu ararken, bir şahıs varlıkta tikel nefslerin önüne geçer. Onlar, aradaki benzerlik nedeniyle, onunla ünsiyet ederek şöyle derler: 'Sen burada önümüze geçtin. Bizim aklımıza gelen şey senin de aklına geldi mi?' 'Sizin aklınıza ne geldi ki?' dediğinde 'Bizi bu bedende halife atayanı tanımak istiyoruz' derler. O da şöyle cevap vermiş: 'Bu konuda bende doğru bir bilgi vardır. Ben o bilgiyi sizi halife atayandan getirdim. O, beni hemcinslerime elçi olarak gönderdi. Onların mutluluklarının bağlı olduğu Yaratanları-

na ulaştıran yolu kendilerine açıklayacağım.' İçlerinden biri şöyle demiş: 'Ben sadece o yolu öğrenmek isterim. Bana o yolu söyle ki, o yolda gideyim.' Başka biri ise şöyle der: 'Benimle senin aranda bir fark yok, ben O'nun bilgisine ulaştıracak yolu kendimden bulup çıkartacağım. Bu konuda seni taklit etmem. Sahip olduğun bilgiyi kendin elde etmişsen ve getirdiğini benim aklıma gelen düşünceye göre getirmişsen, niçin benim himmetim eksik olsun ve seni neden taklit edeyim ki? Senin için gerçekleşen bilginin var olmamış iken varlığı bize tahsis ettiği gibi O'nun bir tahsisiyle gerçekleştiğini iddia edersen, bu, delilsiz bir iddiadır.'

Bu ikinci kişi, (elçi olduğunu iddia eden) insanın sözüne bakmaz, düşünmeye, aklıyla incelemeye başlar. Bu kişi, bilgiyi teorik gücüne dayalı akli kanıtlardan alan kimse mesabesindedir. İlk insanın durumu ise peygambere uyan ve Yaratıcılarını bilmeyle ilgili verdikleri haberde kendisini taklit edenlerdir. Bu iki şahsın kendisine uymada farklı davrandığı kimse ise, 'öğretmen peygamber'in örneğidir. Bu öğretmen, kemale ve mutluluk derecesine ulaştıran yolu açıklamaya başlar. Bu açıklamayı ise, bu öğretmenin durumu hakkında görüş belirten iki şahıstan birisinin -ki o peygambere uymayandır (akılcı)- düşüncesine göre yapar. Peygambere uymayan bu kişi, tabiî durumun gereği olan bazı hallerde ise peygambere uyar. Buna örnek olarak doğaya muhalefet etmeyi verebiliriz. 'Doğaya muhalefet' ancak belli bir ölçü ve belirli bir miktara göre gerçekleşir. İşte bu ilim, ölçü ve tartı altına girdiği için 'kimya' diye isimlendirildi. (Yaratıcısını kendi imkânlarıyla tanımak isteyen) Akılcı bu durumu görünce, (peygamberi) taklit etmeksizin, kendi başına öğrenme imkânı nedeniyle sevinir ve peygamberi taklit eden arkadaşına karşı üstünlüğü olduğunu düşünüp gururlanır. Taklitçi ise, muallimi taklitteki durumunu korurken taklitçi olmayana göre ilave bir kazanım elde eder. Taklitçi olmayan, söz konusu peygambere uymayı önemsemeyen ve kendi düşüncesiyle hareket eden kişidir.

Bu iki adam ya da iki kadın -ya da biri kadın diğeri erkek-, (kendilerini yaratılarım tanımaya götürecek) yolda sülûke başlarlar. Birincisi teorik hükme göre, diğeri ise taklide göre hareket eder. Önce riyazete başlarlar. Bu, ahlâkın güzelleştirilmesi ve mücahededir. Bunlar, açlık ve bedensel ibadetler gibi, bedenle yapılan zorlu ve meşakkatli ibadetlerdir. Örnek olarak namazda uzun süre ayakta durmak, bunu alışkanlık

haline getirmek, oruç tutmak, hac ve seyahat gibi ibadetleri verebiliriz. Birisi teorik gücüyle, diğeri ise pîrinin ya da Şâri' denilen öğretmeninin belirlemesine göre bunları yerine getirir. Bu sayede unsurdan oluşan doğanın esaretinden kurtulmaya çalışırlar. Her biri, doğanın ihtiyaç duyduğu şeylerden sadece bedenin varlığını koruyan zorunlu miktarı alır ki onun varlığı, itidali ve bekasıyla ise bu tikel nefsin -özellikle kendisini halife atayan Allah'ı bilmekten ibaret olan- maksadı gerçekleşir.

Unsurdan oluşan doğal arzuların etkisinden kurtulduklarında, onlara yakın semanın kapısı açılır. Taklitçi (peygambere uyan), burada Âdem ile karşılaşarak sevinir, Âdem de onu yanına oturtur. Akılcı ise Ay'ın ruhaniliğiyle karşılaşır ve ruhanilik onu yanına oturtur. Bağımsız akıl gücüyle hareket eden bu insan, konuğu olduğu Ay'ın ruhaniliğinin Âdem'in hizmetinde olduğunu görür. Ayın ruhaniliği Âdem'in karşısında onun veziri gibidir ve Hak kendisini Âdem'e amade kılmıştır. Akılcı, Ayın ruhaniliğindeki bütün bilgilerinin altındaki küreleri aşamadığını ve üzerindekiler hakkında bilgisinin olmadığını görür. Ayın bilgileri, bulunduğu yerin altında etkilidir. Akılcı görür ki, Âdem'de üzerindeki ve altındaki yerlerin bilgisi vardır. Âdem, sahip olduğu bilgilerden Ay'ın bilemeyeceği şeyleri konuğuna aktarır. Akılcı söz konusu taklitçiyi Âdem'e konuk yapanın öğretmenin -ki peygamberdir- inayeti olduğunu öğrenir, kederlenir ve peygamberin yolunu takip etmediğine ve ona inanmadığına pişman olur. Geri dönünce, peygambere uyacağına ve ondan dolayı yeni bir yolculuğa çıkacağına karar verir.

Âdem konuğu olan bu taklitçi oğluna ilahi isimlerden onun mizacının taşıyabileceğini gördüğü kadarını öğretir. Çünkü unsurdan oluşan cisimsel yaratılışın tikel nefslerde bir etkisi vardır. Dolayısıyla onların hepsi kabulde bir derecede olmadığı gibi bir kısmı diğerinin taşıyamayacağını kabul edebilir. Göğün girişinde Âdem'in bilgisinden varlıkların (Allah ile aralarındaki) özel vechi (yön, yüz) öğrenir. Bu bilgi, insanı sebep ve illetle sınırlanmaktan uzaklaştırır. Akılcının bu özel yön hakkında bilgisi yoktur. Bu 'özel yönü bilmek,' doğal kimyada 'iksiri bilmek' demektir. İşte bu, âriflerin iksiridir ve kendimden başka buna dikkat çekeni görmedim. Bu ümmete, hatta Allah'ın kullarına nasihat etmekle memur olmasaydım, ben de onu zikretmezdim. Böylelikle her biri, bu feleğe ait hükmü öğrenir. Allah onu bu dört rükun ve onlardan türeyenlerde görevlendirmiştir. Ayrıca onlar Allah'ın bu göğe özel ola-

rak vahyettiği emri de öğrenir. Bu durum *'Her göğe emrini vahyetti'*[76] ayetinde dile getirilir.

Ayın konuğu olan akılcı ise, buradan bedendeki tesirler, unsurî-doğadaki bileşik cisimlerde meydana gelen başkalaşmalar hakkında bilgi edinir. Taklitçi ise, tikel nefsler için gerçekleşen ilahi bilgiyi buradan alır. Bunlar, özel olarak bu feleğe aittir. Hakkın varlığının bu gök ile ilişkisini, bunlarda O'na ait suretleri öğrenir. Bu beşeri yaratılış adına, özellikle halifeliği nasla sabit olan bu göğün sahibi Âdem'e halifeliğin nereden verildiğini öğrenir. Böylelikle taklitçi, 'halife atanma'nın ilahi bilgideki tarzını öğrenir. Akılcı ise bedenleri yönetmede unsur kaynaklı (bedenlere ait) halifeliği, artışın nedenlerini ve bunu kabul eden cisimlerde gelişme ve eksilmenin nedenlerini öğrenir. Akılcı adına gerçekleşen her bilgi taklitçi adına da gerçekleşirken taklitçi için gerçekleşen her bilgi akılcı adına gerçekleşmez. Bu durumda akılcının sadece gamı artar ve katmerleşir. Yolculuğu bitip de bedenine döndüğünde, (peygambere uyacağıyla ilgili taahhüdünde ise) doğru söylemez. Çünkü onlar, bu yolculukta tıpkı rüyasında rüya gören kişi gibidir. Hâlbuki o uykuda olduğunu bilir. Dolayısıyla uyandığında yeni bir amele başlayacağı ve gamından kurtulacağı iddiası doğru değildir. Akılcı, sadece yolculukta can vereceği hakkındaki (inancı nedeniyle), korkarak sıkılır. Artık yükselme onun adına mümkün değildir ve onu daraltan sebep budur. Taklitçi böyle değildir. O, (her varlıktaki) bu özel yönden yükselmenin kendisine eşlik ettiğini görür. Söz konusu yönü (vech-i has), sadece sahibi bilebilir.

Akılcı ve taklitçi, Allah'ın dilediği bir müddet bu gökte kalıp tekrar yolculuğa çıkmaya hazırlandıklarında her biri ev sahibiyle vedalaşır ve ruhların miracında yükselerek ikinci göğe ulaşırlar. Bu ilk semada bulunan ise, yedinci vekildir. O, beşeri yaratılışın ortaya çıktığı rahimlerde oluşan nutfeden sorumludur ve nutfenin düşmesinden sonraki yedinci ayda onunla ilgilenir. Bu esnada çocuk, ayın artışına göre annesinin karnında gelişen ve büyüyen bir cenindir. Anne karnındaki hareketi de ayın eksilmesine göre eksilir ki onun alameti budur. Bu ayda doğan çocuk, altıncı ayda doğduğu kadar güce sahip değildir.

İkinci göğün kapısını çaldıklarında kapı açılır ve oraya yükselirler. Taklitçi orada yanında halaoğlu Yahya'nın da bulunduğu İsa'nın konu-

ğu olur. Akılcı ise, Kâtib'in yanında konaklar. Katip onu 'hoş geldin' diyerek konuk edindiğinde, mazeret belirterek şöyle der: 'Beni geciktirme, çünkü ben İsa ve Yahya'ya hizmet edeceğim, arkadaşın onlara konuk gelmiştir. Onların yanında bulunup konuklarıyla ilgili emirlerini yerine getirmem gerekir. İş bittiğinde, sana dönerim.' Akılcı, daha da kederlenir ve pişmanlığı artar. Bu pişmanlık, arkadaşının yolunu takip etmeyişi ve onun yolundan gitmeyişiyle ilgilidir. Taklitçi ise, iki halaoğlunun yanında Allah'ın dilediği bir süre kalır. Onlar, Kur'an'ın aciz bırakan özelliğiyle, Allah'ın peygamberinin peygamberliğinin doğruluğunu ona gösterirler. Çünkü onun icazı, ölçü ve hitabetin mertebesi, sözün kullanım yerinin güzelliği, işlerin karışması ve pek çok surette tek bir anlamın ortaya çıkmasıdır. Böylelikle taklitçi, 'alışkanlıkları aşma' mertebesinde ayrımı öğrenir.

Bu mertebeden taklitçi, harfleri kullanmaya ve isimlere bağlı -yoksa buharlara, kan vb. şeyleri (kullanmaya bağlı olanı) değil- simya ilmini öğrenir. Bunun yanı sıra kelimelerin şerefini, cevamiü'l-kelim'i ve *'kün (ol)'*[77] sözünün hakikatini öğrenir. Bu sözün, geçmiş veya gelecek ya da şimdiki zamana değil de, niçin emir kipine tahsis edildiğini öğrenir. Bu kişi, üç harften bileşik olmasına rağmen, niçin bu kelimede iki harfin gözüktüğünü, Kef ile Nun arasında ara harf olan üçüncü harfin niçin düştüğünü öğrenir. Söz konusu harf, dış varlığı kaybolsa bile, mülkün meydana gelen şeye olan etkisini veren ruhanilik Vav'ıdır. Ayrıca, bu gökte yaratmanın (tekvin) sırrını, İsa'nın ölüleri diriltmesini, kuş sureti yapmasını ve ona üflemesini, Allah'ın izniyle meydana gelen şeyin kuşun uçması mı, yoksa İsa'nın kuşun suretini yapması mı olduğunu da öğrenir. Lafzî fiillerden hangisinin 'benim iznim ile' ifadesine bağlı olduğunu öğrenir. *'Allah'ın izni ile'*[78] ifadesindeki amil, 'olur' kelimesi mi, yoksa 'üfler' kelimesi midir? Allah ehli nezdinde, buradaki amil, 'olur' kelimesidir. Sebepleri kabul edenlerde ve hal sahiplerinde amil, 'üfler' kelimesidir.

Bu göğe girip İsa ve Yahya ile bir araya gelen kimse, zorunlu olarak bu konuyu öğrenir. Bu bilgi, akılcı adına gerçekleşmez. Daha doğrusu bu bilgi onun adına 'zevk' yoluyla gerçekleşmez. İsa Allah'ın ruhu olduğu gibi Yahya da hayat sahibidir. Ruh ve hayat birbirinden ayrılmadığı gibi bu iki nebi, yani İsa ve Yahya da taşıdıkları bu sır nedeniyle birbirinden ayrılmaz. Çünkü İsa kimya ilminin iki yolunu da biliyordu:

Birincisi 'inşa etmektir' ki, çamurdan kuş sureti yapması ve ona üflemesi bunu gösterer. Böylelikle iki elle (yapılmış) suretler ortaya çıkmıştır. İşte bu, bölümün başında dile getirdiğimiz kimya ilmindeki birinci yöntemdir. İkincisi ise ortaya çıkan (ve kemale ulaşmaya engel olan) hastalıkların izalesidir. İsa'da bu yöntem, şaşıları iyileştirmek ve körlerin gözlerinin açılması şeklinde tezahür etmişti. Körlük ve şaşılık, rahimde -ki tekvinin vazifesindendir- kendilerine ilişen hastalıklardır. Burada taklitçi miktar bilgisi ile doğal ve ruhani ölçü bilgisini öğrenir. Bunun nedeni, İsa'nın her iki durumu bir araya getirmesidir. Bu gökten, taklitçinin nefsi adına kalplerin kendisiyle hayat bulduğu 'ilmî hayat' gerçekleşir. Bu durum '*ölü iken hayat verdiğimiz*'[79] ayetinde dile getirildi. Burası, her şeyi toplayan bir mertebedir. Altıncı ayda nutfeyle yükümlü olan melek, bu mertebededir. Bu mertebeden -şairlere değil- hatif ve katiplere yardım edilir.

Hz. Muhammed'e cevamiü'l-kelim verildiği için, bu mertebeden hitap almış ve kendisine şöyle denilmiştir: '*Biz ona şiir öğretmedik.*'[80] Çünkü peygamber, açıklayıcı ve tafsil edici olarak gönderildi. Şiir, 'şuur' kökünden gelir ve -tafsil ve açıklamayla değil- icmal ve özetlemeyle ilgilidir. İcmal ise açıklamanın zıddıdır. Buradan işlerin başkalaşması öğrenildiği gibi sahiplerine hallerin verilmesi yine buradan öğrenilir. Unsur âleminde isimlere ait eserler her ne zaman ortaya çıkarsa, bu gökten çıkar. Feleklerin etkisi ise, başka bir mertebeden meydana gelir. Fakat var olduklarında, onların ruhları -ruhlarını taşıyan suretlerin varlıkları değil- bu mertebeden var olur. Bu varlıkların bilgisi gerçekleştiğinde, var olanlar ve onlardaki hızlı hayat verme öğrenilir. Çünkü bu bilgi de, söz konusu feleğe ya da yıldızının yüzüşüne vahyedilen emirden değil, İsa'nın bilgisinden öğrenilir. Bu bilgi, özel bir dizilişle konulan nispî tertibin gerektirdiği doğa ilminde alışılagelmiş yolun dışında gerçekleşen ilahi-özel yönden öğrenilir. (Doğa ilmindeki sebeplilik ile özel yön arasındaki ilişki anlamında) Bu konu, anlaşılması güç bir konudur. Çünkü muhakkik âlim de sebebi kabul eder, çünkü sebebin bulunması kaçınılmazdır. Fakat sebeplerdeki bu özel sıralamayı kabul etmez. Bu bilgiye sahip olanların geneli ise ya hepsini reddeder veya hepsini kabul eder. Onların arasında zamansal tertibi reddetmekle birlikte, sebebi kabul edenini görmedim. Çünkü bu bilgi, güç bir bilgidir ve ancak bu gökten öğrenilir. Uzun bir sürede sebepten meydana gelen şey, burada

aynı sebepten göz açıp kapatmak veya daha kısa bir sürede gerçekleşir. Bu durum, rivayete göre, İsa'nın yaratılışında olduğu kadar onun kuş yaratmasında ya da kıyamet gününde türeyenleri ortaya çıkartırken yeryüzünün 'hayız vakti' gelmezden önce kabrinden ölüyü diriltirken ortaya çıkar. Kıyamet günü, yeryüzünün doğurma günüdür. Aklını buraya ver ve kalbini açık tut, bil ki Rabbin seni en doğru yola ulaştırır. Allah Teala'nın gece ibadeti hakkında '*sağlam bir kırata daha elvrişlidir*'[81] ifadesi bu gökten gelir.

Taklitçi bu ilimleri elde ederken Katip konuğuna döner, ona bakar ve istidadının gereğine göre mecrasına bırakılmış bilgilerden ona verir. Katip'teki bilgi, altındaki unsur kaynaklı âlemde bulunan cisimlerde -ruhlarından değil- hüküm sahibidir. Kemale erdiğinde ise oradan ayrılmak ister. Arkadaşı taklitçinin yanına gelir ve birlikte üçüncü göğe çıkmak için yola çıkarlar. Akılcı taklitçinin önünde tıpkı efendinin önündeki hizmetkâr gibi durur. Artık onun kadrini, öğretmeninin mertebesini, bu öğretmenin takipçilerinin kendisine gösterdiği ilgiyi öğrenmiştir.

Üçüncü göğün kapısını çaldıklarında kapı açılır ve oraya yükselirler. Burada taklitçi (tâbi, uyan), Yusuf ile; akılcı ise Zühre ile karşılaşır. Zühre onu konuk eder ve daha önce amade kılınmış yıldızların söylediğinin benzerini söyler. Bu söz akılcının tasasına tasa katar. Zühre yıldızı, yanında konuğu olan taklitçinin bulunduğu Yusuf'un yanına gelir. Yusuf ona Allah'ın kendisine tahsis ettiği -ki Yusuf, tabir ilmindeki imamlardan biridir- misal ve hayal suretleriyle ilgili bilgiler aktarır. Allah onun önüne Âdem'in toprağının kalıntısından yarattığı toprağı (hayal) getirir. Cennet çarşısını ona getirttiği gibi nur ve ateş kaynaklı ruhları, ulvi manaları da getirir. Bunların ölçü ve tartılarının oranlarını ona bildirir. Ona inek suretlerindeki seneleri, ekinlerin başaklarındaki bolluğu ve kıtlığı, bütün bunların ölçülerini, miktarlarını ve oranları tek tek gösterir. Bilgiyi süt suretinde, dinde sebat etmeyi ise kayıt suretinde gösterir. Yusuf, manaların ve nispetlerin duyuda ve duyulurda bedenlenişini konuğuna öğretmeyi sürdürür. Bütün bunların tevilini öğretir, çünkü burası tam bir tasvir ve nizam göğüdür.

Şairlere yardım, nazımlı ve sağlam ifadeler bu gökten geldiği gibi cisimlerdeki geometrik şekiller ve onların nefsteki tasviri de, yükseldik-

leri bu gökten ortaya çıkar. Sağlam yapmanın, pekiştirmenin ve hikmetin varlığını içeren güzelliğin anlamı buradan öğrenildiği gibi özel bir mizaca yatkın olmaktan kaynaklanan amaca bağlı güzellik de buradan öğrenilir. Bu gökte, rahimde beşinci aydaki nutfenin yönetimini ele alan vekil (melek) bulunur.

Allah'ın bu göğe vahyettiği emirden, Ay feleğinin altında bulunan unsurların tertibi ve sıralaması gerçekleşir. Böylelikle hava unsuru ateş ile su arasına yerleştirilirken, su unsuru hava ile toprak arasına yerleştirilir. Bu sıralama olmasaydı, unsurların birbirine dönüşmesi mümkün olamayacağı gibi onlardan oluşan türeyenler de meydana gelemeyecek veya türeyenlerde meydana gelen başkalaşmalar ortaya çıkmayacaktı. Nutfe kendi kendine ete, kana, kemiğe, deriye ve sinire nasıl dönüşebilir ki? Allah bu gökten bu cisimsel yaratılıştaki dört karışımı en güzel ve sağlam şekilde düzenlemiştir. Böylelikle yönetici nefsin bakışına göre, önce sarı acıyı yarattı. Onu kan, onu balgam, onu kara acı takip eder ki bu ise ölümün doğasıdır. Karışımlardaki bu garip sıralama olmasaydı, doktor, bedende gerçekleşen hastalıkları iyileştirme veya bedenin sağlığını korumak için önlemler alma imkânı bulamazdı.

Dört asıl -ki şiirin evi kendilerine dayanır- bu gökten ortaya çıktı. Beden de dört karışıma dayanır. Bu ikisi, iki sebep ve iki direktir: Hafif sebep ve ağır sebep. Direklerden biri ayrık diğeri bileşiktir. Ayrık direk, tahlili verirken bileşik olan terkibi verir. Hafif sebep ruhu verirken ağırı bedeni verir. Hepsinin toplamıyla da insan meydana gelir. Büyüğü ve küçüğüyle bu âlemin varlığının ne kadar sağlam olduğuna bakınız! Bu iki şahıs bu ilimleri öğrenmişken taklitçi akılcıya göre 'özel yön'ün sağladığı Allah hakkındaki bilgiyi de fazladan elde eder. Aynı şekilde, her ikisi için de her gökte bir intikal gerçekleşir. Onlar, bütün göklerin kalbi olan orta göğe yükselmek isterler. Oraya girdiklerinde ise, taklitçi İdris ile karşılaşırken akılcı güneş yıldızıyla karşılaşır. Bu esnada akılcı, daha önce karşılaştığı hadisenin bir benzeriyle karşılaşır, bu nedenle gamı katmerlenir. Taklitçi, İdris'in konuğu olduğunda, İdris ona ilahi işlerin değişmesini ve Hz. Peygamber'in şu sözünün anlamını öğretir: 'Kalp, Rahman'ın iki parmağı arasındadır.' Taklitçi bu iki parmağın kalbi niçin çevirdiğini öğrenir. Bu gökte gecenin gündüzü ve gündüzün geceyi örtmesini, her birinin diğeri için bir vakit erkek bir vakit dişi oluşunun keyfiyetini öğrenir. Gece ile gündüz arasında gerçekleşen bir-

leşme ve kaynaşmanın sırrını, gece ve gündüzde meydana gelen türeyenleri öğrenir. Gece evlatları ile gündüz evlatları arasındaki farkı da buradan öğrenir. Binaenaleyh gece ve gündüz, birbirlerinden meydana gelen şeylerin anne ve babasıdır. Taklitçi bu gökte gaybı, şehadeti, örtmeyi ve tecelliyi öğrendiği gibi ölümü, hayatı, şaşırmayı, karıştırmayı, durağanlığı, sevgiyi ve rahmeti de öğrenir. Bunun yanı sıra, özel yönden ez-Zâhir isminden bâtınî mahzarlarda ortaya çıkan şeyleri, el-Bâtın isminden ise mahzarların istidadına göre ez-Zâhir'de ortaya çıkan şeyleri öğrenir. Böylelikle, zuhur edenin isimleri (zuhur ettiği) varlıkların farklılaşması nedeniyle farklılaşır.

Beşinci göğe yükselmek üzere yola çıkarlar. Taklitçi orada Harun'un konuğu olurken akılcı Merih'in konuğudur. Merih (Harun'a konuk gelen) arkadaşı nedeniyle konuğuna mazeret belirterek Harun'a konuk geldiğini ve bundan dolayı onunla ilgilenmek üzere bir müddet ayrılacağını söyler. Merih Harun'un yanında konuğunu bulur ve Harun'un ona güler yüzlü davrandığını görür. Bundan dolayı şaşırır, Harun'a sorar ve Harun da şöyle der: 'Burası heybet, korku, güçlük ve ümitsizlik göğüdür. Bunlar, kabzı (daralma) gerektirir. Yanımdaki ise, Peygamber'in ümmetinden gelen ve ağırlanması gereken bir konuktur. Bilgi öğrenmek ve ilahi hükmü aramak üzere gelmiştir. O hükümle, kendisi için belirlediği hususlarda efendisinin sınırlarını aşmaktan korkarak, düşünce düşmanlarına karşı yardım ister. Ben de ona meselenin iç yüzünü açıklayacağım ve rahatlık göstereceğim ki, aradığı şeyi arınmış bir ruh ve açık bir gönülle kabul edebilsin. Sonra yüzünü konuğuna çevirerek şöyle der: 'Burası beşer halifeliği göğüdür. Onun imamının hükmü zayıflamıştır. Aslı ise, binaların en sağlamı ve güçlüsüydü. Taşkın zorbalara yumuşak davranmayı emretmiş ve bize şöyle denilmişti: '*Ona yumuşak söz söyleyin.*'[82] Yumuşak söz söylemek, gönderildiğinden daha güçlü olan ve daha şiddetle cezalandırabilecek kimseye emredilebilir. Hak, büyüklük ve ceberutun mazharı olan her kalbi mühürlediğini, bu kalplerin gerçekte zelillerin zelili olduğunu bilir. Bu nedenle Allah, Musa ve Harun'a Firavun'a karşı merhametli ve yumuşak davranmayı emretti. Burada Allah onun içini dikkate almış ve onun dışını ceberut ve büyüklüğünden temizlemeyi hedeflemiştir. '*Belki öğüt alır ve korkar.*'[83] 'Belki' ve 'umulur ki', Allah yönünden zorunluluk bildiren iki edattır. Böylelikle Firavun, dışı ve içi aynı seviyede olsun diye, karşılaş-

tığı yumuşaklık ve nezaket sayesinde gerçekte bulunduğu durumu hatırlar. Bu karışım onun içinde etkin olmayı sürdürür ve bu maya, gerçekleşmesi zorunlu olan Hakk'ın takdiriyle birlikte bâtınında etkin olur. Bu umudun hükmü ise, kendisine uyanlardan umudunu kesinceye ve boğulma anına kadar güçlenir. Bu esnada ise, içindeki gizli horluk ve yoksunluğa sığınır ki iman edenlerde Allah'tan umut edilen şey gerçekleşsin. Bu esnada Firavun şöyle der: 'İsrailoğullarının iman ettiğine ben de inandım.' Firavun, bu sözüyle içindeki durumunu ve kalbinde Allah hakkındaki doğru bilgiyi izhar eder. 'İsrailoğullarının inandığına inandım', belirsizliği gidermek üzere söylenmiştir. Nitekim sihirbazlar da iman ettiklerinde '*Âlemlerin Rabbine iman ettik, Musa ve Harun'un Rabbine,*'[84] -yani onların çağırdığı Rabb'e- 'inandık' demiştir. Bunu ise, belirsizliği gidermek amacıyla söylemişlerdi. Firavun'un '*Ben Müslümanlardanım*'[85] sözü ise, kendisini duyduğunu ve gördüğünü bildiği için Hakk'a söylenmiştir. Allah ise onu azarlamak üzere 'şimdi mi bildiğini izhar ettin' sözünü duyurdu. '*Daha önce asi ve bozgunculardandın.*'[86] Kastedilen, kendisine uyanlara karşı yaptığı bozgunculuktur. Hâlbuki ona 'sen bozgunculardansın' demedi. Öyleyse bu, Firavun'a dönük bir müjdedir. Bize de taşkınlığımıza ve günahkârlığımıza rağmen rahmetini umalım diye bunu bildirdi. Sonra şöyle dedi: '*Bugün seni kurtaracağım.*'[87] Böylelikle canını almazdan önce onu müjdeledi. '*Bedeninle, ardındakilere ibret (ayet) ol diye.*'[88] Yani, bu kurtuluş senden sonra gelenler için de bir ayet ve alamet olsun. Yani, senin söylediğini söylediğinde, senin için olduğu gibi onun için de kurtuluş gerçekleşir. Bu ayette ahiret azabının kalkmadığı ya da imanının geçerli olmadığı zikredilmemiştir. Ayette yer alan şey, ölümü gördüğünde iman edenden dünya üzüntüsünün kalkmayacağıdır. Bunun tek istisnası, Yunus'un kavmidir. '*Bugün seni bedeninle kurtaracağız*'[89] ise, azabın bedeninle ilgili olması demektir. İnsanlara azaptan kurtuluşunu gösterdim. Böylelikle boğulmanın başlangıcı azap iken onda ölüm, günahın sızamadığı saf şehadet haline gelmiştir. Böylelikle Firavun, en faziletli amel olan 'imanı telaffuz' ederek ölmüştür. Bütün bunlar, hiç kimsenin Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi için (ayette zikredilmiştir). Ameller, son hale göre değerlendirilir. Allah'a iman, onun içinde dolaşır durur. Kuşkusuz insanların (kalplerinin üzerine vurulmuş) ilahi mühür, büyüklük duygusu ile insanların hakikatleri (latife) arasında engel teşkil eder.

(Bu görüşümüze karşı kanıt olarak ileri sürülebilecek) *'Azabımızı gördüklerinde imanları onlara fayda vermedi'*[90] ayetine gelirsek, bu ayet, son derece belirli ve açıktır, çünkü fayda veren, Allah'tır. Öyleyse onlara sadece Allah fayda verir. *'Kullarımda yerleşik olan Allah'ın sünnetidir bu'*[91] ayetinde ise, alışık olunmayan azap görüldüğündeki iman kastedilir. Allah, *'Göklerde ve yerdeki herkes dileyerek veya zorla Allah'a secde eder'*[92] buyurur. İmanın son noktası, zorla olmasıdır. Kuşkusuz Hak, onu kendisine izafe etmiştir. Zorlamanın yeri kalp olduğu gibi imanın yeri de kalptir. Allah kulu kendisine güç gelen amellere göre cezalandırmaz. Bunun yerine, böyle amellerde onun sevabını artırır. Boğulma anında ise Firavun'dan meşakkat uzaktır. Hatta o, gönüllü olarak iman etmiştir. Bundan sonra ise, denizde boğulma tehlikesi yaşayan insan hakkında söylediği gibi, *'Ondan başka taptıkları yok olur'*[93] (inancına sahip) bir halde yaşamıştır. Bu halde Allah onları kurtarmıştır. Allah onların canını kurtarırken alsaydı, hiç kuşkusuz, birleyen olarak ölür, bu durumda onlar adına kurtuluş gerçekleşirdi. Firavun'un canını almış, iman edince -tekrar iddiaya dönmesin diye- ecelini ertelememiştir.

Allah Teala hikâyeyi tamamlamak üzere şöyle der: *'İnsanların çoğu ayetlerimizden gafildir.'*[94] Kuşkusuz senin kurtuluşunu bir ayet olarak ortaya koydum. Yani, kurtuluşun gerçekleştiği hakkında bir alamet yaptım. İnsanların çoğu ise, bu ayetten habersiz kalmış, bir mümin hakkında bedbahtlık hükmü vermişlerdir. *'Onları ateşe sunar'*[95] ayetine gelirsek, burada Firavun'un onlarla birlikte ateşe gireceğine dair açık ifade yoktur. Aksine Allah *'Firavun'un yakınları, girin'*[96] demiş, 'Firavun ve yakınları' dememiştir. Allah'ın rahmeti, zorda kalan birinin imanını kabul edebilecek kadar geniştir. Hangi zorda kalma boğulma anında Firavun'un imanından daha çetin olabilir ki? Allah şöyle der: *'Kendisine dua ettiğinde, zorda kalana olumlu karşılık verir ve onun sıkıntısını giderir.'*[97] Burada Allah dua ettiğinde zorda kalan kişi adına duanın kabulünü ve kötülüğün ondan uzaklaştırılmasını birleştirmiştir. Zorda kalan kişi, halisane bir şekilde iman eder. Bu kişi, dünya hayatında daha çok kalmak üzere, hastalıklardan korkarak dua etmediği gibi bu esnada ihlasıyla arasına engel olacak bir halde değildi. Böylelikle imanı telaffuz ederek, Allah'a kavuşmaya yönelmeyi yeğlemiştir. Allah da bu boğulmayı ahiretin ve dünyanın cezası yapmıştır. Öyleyse onun azabı, tuzlu suyun (vereceği) gamdan çok değildi. Canını ise, en iyi nitelikteyken almıştı.

Lafzın zâhirinin verdiği anlam budur. '*Bunda korkan için ibret vardır*'[98] ayetinin anlamı budur. Yani dünya ve ahiretin cezasını almada ibret vardır. Burada ahiret önce gelmiş, dünya sonra zikredilmiştir. Bunun nedeni, boğulma cezasının ahiret azabı olmasıdır. Bu nedenle onu dünya azabından önce zikretmiştir ki, bu, büyük bir ihsandır.

Dostum! Yumuşak sözle konuşmanın ne kadar etkili olduğuna ve verdiği neticeye bak! Ey tabi! Bütün işlerde yumuşaklıkla davranmalısın. Dirençli nefsler, yumuşaklığa boyun eğer.

Harun, konuğuna arkadaşı olan akılcıya yumuşak davranmasını emreder. Bu emir Harun tarafından verilmiştir, çünkü Musa saçından kendisini sürüklediğinde Harun onu 'zevk' olarak tecrübe etmişti. Musa başından tutarak onu horlamış ve aşağılamış, Harun ise bu davranışa karşı anne-baba şefkatiyle Musa'ya hitap ederek şöyle demişti: '*Kardeşim! Saçımdan ve sakalımdan tutma*'[99] '*düşmanları bize güldürme.*'[100] Musa ona karşı ezici davranmış, Harun da yaratıkların horluğunu ve ezikliğini tecrübe etmişti. Bununla birlikte aşağılandığı konuda masumdu. Horlanması artarken Harun merhametle kardeşine hitap etmişti. Harun'un konuğuna öyle tavsiyede bulunmasının nedeni buydu. Musa levhaları atmamış olmasaydı, kardeşinin saçını çekmeyecekti. Çünkü levhalarda 'hidayet, merhamet ve Musa'ya öğüt vardı.' Böylelikle kardeşine merhamet duyarak acıyacak ve kavmiyle sorununu hidayet eşliğinde çözecekti. Öfkesi dinince, levhaları almış, gözleri levhalarda yazılı hidayet ve rahmeti gördüğünde şöyle demişti: '*Beni ve kardeşimi bağışla, sen rahmet edenlerin en merhametlisisin.*'[101] Sonra ona (akıl anlamındaki) göğünün gerektirdiği kurbanların kanını akıtmayı emretti. Bunun amacı, hayvanları insanların derecesine katmaktır, çünkü emanette kemal onlara aitti. Sonra yanından konuğu için bir hediye çıkarttı. O da arkadaşının elini tutarak elde ettiği mârifetleri ona verdi. Bunlar, sadece bu dönüşteki hükmün gerektirdiği mârifetlerdir.

O ikisi altıncı göğe yönelmiş, orada yanında veziri Bercis'in de bulunduğu Musa ile karşılaşmışlar. Akılcı, Musa'yı tanımamış. Bercis onu almış ve konuk etmiş, taklitçi de Musa'nın yanında konuk olmuştu. Musa ona ilahi ilim hakkında on iki bin bilgi vermiştir. Bunlar, dönme ve kürelerin ilimlerinden verdiklerinin dışındaydı. Musa taklitçiye ilahi tecellinin inanç suretlerinde ve ihtiyaçlarda ortaya çıktığını öğretmiş, o

da bunu aklında tutmuş. Sonra, ailesi için ateş aradığını söylemiş. Allah da kendisine ateşte tecelli etmiştir. Çünkü ateş ihtiyaç duyduğu şeydi. Dolayısıyla Allah, ancak muhtaçlıkta görülebilir. Talep eden herkes zorunlu olarak talep ettiği şeye muhtaçtır. Musa ona bu gökte suretlerin cevherlerden soyutlanmasını ve başka suretler giymesini öğretti. Bunun amacı, dış varlıkların, yani suretlerin varlıklarının (a'yan) başkalaşmayacağını ona öğretmektir. Böyle olsaydı, bu durum hakikatlerin de başkalaşmasına yol açardı. İdrakler, kuşku taşımayacak şekilde doğru haldeki idrak edilenlere ilişir. Hakikatler hakkında bilgisiz olan kimse, hakikatlerin başkalaştığını zanneder, hâlbuki başkalaşmazlar. Buradan Hakkın kıyamette insanların kaçınacakları bir surette tecelli edeceği de öğrenilir. Onlar, Hakkı böyle bir suretten tenzih ederek kendisinden Allah'a sığınırlar. Kaçındıkları ise, bir başkası değil, Hakkın ta kendisidir. Bu, onların gözündedir. Çünkü Hak, başkalaşma ve değişmeye konu olmaktan münezzehtir.

Alim el-Esved, Kabe'deki sütunlardan birine eliyle vurduğunda, bir adam onu altın olarak görmüş. Ardından kendisine şöyle demiş: 'Be Edam! Hakikatler başkalaşmaz. Rabbin karşısındaki hakikatin nedeniyle sen onu böyle gördün.' Burada Alim, Hakkın kıyamet günündeki tecellisine ve görenin gözünde halden hale girmesine işaret eder.

Bu gökten insanların pek azının bildiği -ki çoğunluğun onu bilmemesi daha yerindedir- garip bir bilgi de öğrenilir. Bu, Allah'ın Hz. Musa'ya söylediği ve sadece Musa ile Allah'ın bu bilgiyi tahsis ettiği kullarının bilebildiği bir husustur. Allah şöyle der: *'Elinde ne var ey Musa? O, benim asamdır.'*[102] Zorunlu olarak bilinen bir şeyin sorulması kapalı bir sır içerir. Sonra, onun asa olduğunu tam olarak ifade etmek üzere şöyle demiştir: *'Ona dayanırım, koyunlarımı onunla güderim, başka pek çok yararım da vardır.'*[103] Bütün bunlar, onun asa oluşu bakımından (elde edilen yararlardır). Acaba burada Musa'nın Hakk'a O'nun nezdinde bilinmeyen bir bilgiyi verdiğini mi düşünürsünüz? Musa'nın verdiği cevap, zorunlu olarak algılanan bir bilinen hakkındaki soruya verilmiş zorunlu bilgiydi. Allah da *'Ey Musa, at onu'*[104] demiş. Yani, asa olduğundan emin iken, onu elinden at! *'Onu attı.'*[105] -Musa- *'Asa -yani o asa- bir anda hızla sürünen bir yılana dönüştü.'*[106] Allah asaya, yani cevherine 'yılanlık sureti' giydirince, yılanlık onun ayrılmaz özelliği oldu ki, bu özellik sürünmek idi. Sürünmek ile asanın yılan olduğu açıkça gö-

ründü. Musa'nın asadan korkması, insanların yılanlardan korkmasının benzeri olmasaydı, şöyle derdik: 'Allah asada yılanı yarattı.' Asa yılanda yılan haline gelmiş, yılan olduğu için de karnı üstü yürümüştür. Çünkü onun kendisiyle koşacağı bir ayağı yoktur. Böylelikle dış görüntüsü de, asanın şekli nedeniyle yılan şeklinde oldu.

Musa gördüğü şekil nedeniyle korktuğunda Allah kendisine şöyle demiştir: *'Onu ilk haline döndüreceğiz.'*[107] Bu, ansızın gerçekleşen bir korkudur. Sonra şöyle demiştir: *'Dedi ki, onu al ve korkma. Onu ilk görünüşüne çevireceğiz.'*[108] Zamir, asaya gider. Eşyanın cevherleri birbirlerine benzerken suret ve arazlar nedeniyle farklılaşırlar. Cevher ise tektir. Yani, asa zatında olduğu gibi eski haline döner. Gözün görüşünde ise, zatındaki gibi yılandır. Böylelikle Musa kimin gördüğünü, neyi ve kim ile gördüğünü öğrenir. İşte bu Musa'ya ve bize dönük ilahi bir uyarıdır. Allah'ın Musa'ya söylediği ile Alim el-Esved'in yukarıda aktardığımız 'hakikatler başkalaşmaz' sözü aynı anlama gelir. Asa yılan olmadığı gibi yılan da asa olmamıştı. Fakat asa suretini kabul eden cevher, yılan suretini (de) kabul etmiştir. Bu suretler, dilediğinde yaratan ve güç yetiren Hakkın bir cevherden çıkarttığı suretlerdir. Sonra aynı cevhere başka suretler giydirir. Akıllı isen, varlıkların suretlerinde gördüğün şeyin bilgisine dikkatini çektik. Sen ise, gördüğün şeylerde kendisini inkâr edemeyeceğin için, zorunlu olduğu hükmünü verirsin. Başkalaşmaların imkânsız olduğunu sana açıkladık. Allah'ın bazı kullarında bulunan gözleri vardır. Onlar, bu gözler vasıtasıyla asayı asa iken yılan olarak görür. Bu ise (gerçekte) ilahi bir idrak iken, bizde hayalidir. Bütün varlıklarda durum birdir. Bakınız! Duyunun gücü olmasaydı, 'şu donuktur, hissedemez, konuşamaz ve onda hayat yoktur; şu bitkidir, şu hayvandır, hisseder ve idrak eder, şu insandır, akleder' diyemezdin. Bütün bunları, teorik aklın verir. Başka bir şahıs gelir, yanında durur ve donukların, bitkilerin ve hayvanın teslim oluşunu görür ve duyar. Her iki durum da, doğrudur. Burada birinin söylediğini inkâr etmek için delil olarak kullandığın güç (söz gelişi duyu gücü), bizzat ötekinin delil olarak getirdiği güçtür. Başka bir ifadeyle, bu iki şahıstan her birinin delili, ötekinin deliliyle birdir, fakat verdikleri hüküm başkadır. Allah'a yemin olsun ki! Musa'nın asası yılan olmayı sürdürdüğü gibi asa da ortadan kalkmamıştır. Bütün bunlar, gerçekte bulundukları durumu yitirmemiştir. Biz bunu gözümüzle gördük ve tecrübe ettik. Öyleyse Allah İlk'tir

ve aynı hakikatten Son'dur. O, bir tecellide İlk, bir tecellide Son'dur. Artık ister İlah, ister Alim, ister Sen, ister Ben, ister O de! Hepsi zamirler mertebesinde kalmayı sürdürür. Zeyd senin hakkında 'o' der, Ömer 'sen', kendin 'ben' diye söz edersin. Ben, sen ve o'nun aynıyım. (Başka bir yönden ise) Ben sen'in ve o'nun aynı değilim. Böylelikle, nispetler değişmiştir. Burada dipsiz ve sahilsiz büyük denizler vardır. Rabbimin izzeti üzerine yemin olsun ki! Bu satırlarda dile getirdiğim hususları anlaşaydınız, ebedi bir sevinç ile sevinir ve kimsenin emniyet duygusunun eşlik etmeyeceği bir korkuya kapılırdınız. Bu korku [Musa Rabbini görmek istediğinde] dağı parça parça eder. Musa'nın ayılması bayılmanın ta kendisiydi.

Her hadisede O'nun yüzüne bak
Varlıklarda; kimse bilemez O'nu

Ey Muhammedî tabi! Dikkatini çektiğim hususlan gafil olma ve her surette O'na bakmayı sürdür! Çünkü tecelli eden çok açıktır.

Sonra, Bercis onun elini tutmuş ve akılcının yanına getirmiş. Akılcıya ona layık ve taklitçinin Musa'nın bilgisinden öğrendiği bazı bilgileri öğretmiş. Bunlar, feleklerin hareketlerinin unsurların yaratılışındaki etkileriyle ilgiliydi.

Ardından onun yanından ayrılırlar. Muhammedî (taklitçi ya da tabi), inayet Refrefine, akılcı düşünce Burağına biner. Yedinci gök kendilerine açılır. Burası, gerçekte birinci göktür. Taklitçiyi Halil İbrahim karşılarken akılcıyı Keyvan yıldızı karşılar. Onu karanlık, ürkütücü bir eve yerleştirerek kendisine şöyle der: 'Burası kardeşinin -yani kendisinin- evidir. Sana gelene kadar burada bekle! Çünkü ben, ev sahibi nedeniyle Muhammedî tâbinin hizmetinde bulunacağım. Onun konuk olduğu kimse, Allah'ın dostudur.' Ona gelir ve kendisini sırtını mamur bir eve dayamış halde bulur. Tabi ise, onun huzurunda, bir babanın önündeki evlat gibi oturuyordu. Halil İbrahim kendisine şöyle ediyordu: 'Ne iyi çocuksun sen!'

Tabi, İbrahim'e üç ışığın anlamını sorunca İbrahim şöyle dedi: 'Bunlar, kavmime karşı kanıtlarımdı. Allah bana olan ilgisi nedeniyle onları bana verdi. Yoksa ben, onları (Allah'a) ortak koşmak amacıyla söylemedim. Onları kavmimin akıllılarından yoldan çıkanları kendile-

riyle avlayacağım bir ip yaptım.' Sonra şöyle der: 'Ey tabi! Mertebeleri temyiz et, mezhepleri öğren! İşinde Rabbinden bir kanıta sahip ol, sözünü ihmal etme. Çünkü sen, ihmal edilmiş değilsin ve boş verilmiş değilsin. Hak karşısında kalbini her zaman -huzur sahibi olarak- bu mamur ev gibi tut. Bil ki, Hakk'ı, gördüğün şeyler arasında sadece müminin kalbi sığdırabilir ki, o da sensin.'

Akılcı bu hitabı duyunca şöyle der: *'Allah'ın nezdinde kaçırdığım şeylere karşı yazık bana! Ben hüsrana uğrayanlardanım.'*[109] Akılcı, peygambere iman ve onun sünnetine uyarak kaçırdığı şeyleri burada öğrenerek şöyle der: 'Keşke aklımı delil edinmeseydim ve onunla fikir yoluna yönelmeseydim.' Her iki şahıs da, nefslerinin temizliğine ve nefsi doğanın esaretinden kurtarma ölçülerine göre, yüce ruhanilerin verdiği şeyleri ve Mele-i a'lânın yaptığı tespihleri idrak ederler. Her birinin nefsine âlemdeki her şey nakşedilir. Artık zatlarının aynasında gördükleri şeyi haber verirler.

(Âlemdeki her şeyin bir aynada görülmesini anlatan) Meşhur bir hikâyede hakim, hükümdara bu makamı göstermek istemiş: Güzel resim yapabilen bir ressam, resimleri en güzel şekilde ve ustalıkla çizmeyle ilgilenirken hakim, araya kalın bir perdenin çekili olduğu resimlerin karşısındaki duvarı cilalamakla ilgilenmiş. Her biri işini bitirip kendi yöntemine göre sanatını tamamladığında, hükümdar gelmiş ve ressamın yaptığı resimlerin önünde durmuş, resimlerin akılları hayrete düşürecek kadar güzel ve özgün bir tarzda çizilmiş olduklarını görmüş. Ardından o güzel sanattaki renklere, onların güzel hallerine bakmış. Sonra diğerinin resimlerin karşısında cilaladığı yüzeye bakmış. Bir şey göremeyince, hakim hükümdara şöyle demiş: 'Hükümdarım! Benim sanatım onunkinden daha ince, benim hikmetim onun hikmetinden daha kapalıdır. Aramızdaki örtüyü kaldırırsan aynı anda benim ve onun sanatını göreceksin.' Örtü kaldırılmış. Ressamın çizdiği bütün resimler kendiliğinde olduğu haldeki en latif suretiyle cilalanmış duvara yansıyınca hükümdar şaşırmış. Sonra, kendisinin ve duvarı cilalayan hakimin görüntüsünü duvarda görmüş, hayrete düşerek şöyle demiş: 'Nasıl olur bu!' Adam şöyle demiş: 'Hükümdarım! Sana âlemin karşısındaki yerin ile ilgili bir örnek verdim. Nefs aynasını riyazet ve mücahedeyle parlattığında, nefs arınır ve doğanın pası onun üzerinden silinir. Zatının ay-

nasını âlemin suretlerinin karşısına tutunca, âlemdeki her şey aynaya yansır.'

Teorik aklıyla hareket eden ile peygamberlere uyan, bu noktaya kadar ulaşır. Burası, ikisini bir araya getiren mertebedir. Tabi ise akılcıya göre fazladan bir takım şeyleri öğrenir. Bunlar, (Allah ile yaratıkları arasında bulunan) 'özel yön'den âleme genel olarak nakşedilmemiş şeylerdir. Bunlar, sınırlanmaz, düşünülemez ve kayıt altına alınamaz. Bu bilgi sayesinde tâbi akılcıdan farklılaşır.

Bilinmeyen istidrac, farkına varılmayan gizli tuzak, sağlam tuzak, perde ve işlerdeki sebat ve ağırbaşlılık bu gökten öğrenilir. *'Göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından daha büyüktür'*[110] ayetinin anlamı da buradan öğrenilir. Çünkü o ikisi insanlar için baba gibidir ve kesinlikle onlara katılmazlar. Allah şöyle der: *'Bana ve anne-babana şükretmen için...'*[111] İnsan ve cinlerin dışındaki her şeyin mutlu olup uhrevi bedbahtlığa maruz kalmayacakları da buradan öğrenilir. İnsan ve cinlerin ise bir kısmı mutluyken bir kısmı bedbahttır. Bedbaht, belli bir süreye kadar bedbahtlar içindedir, çünkü rahmet gazabı geçmiştir. Mutlu ise, bir süreyle sınırlanmadan (mutlulukta) kalır. İnsanın yaratılışının üstünlüğü ve iki elin bütün yaratıkların arasından sadece Âdem'in yaratılışına yönelmesinin anlamı da buradan öğrenilir. Tabi, yaratılmış olanlardan her bir cinsin tek bir yaratılış tarzı olduğunu öğrenir. Yaratıkların sınıfları bu yaratılış tarzında birdir. Fakat insanda yaratılış tür türdür. Bu bağlamda hepsi insan olmakla birlikte, Âdem'in yaratılışı Havva'nınkinden, onunki İsa'nın yaratılışından, İsa'nınki ise diğer insanların yaratılışından farklıdır. İnsanın kötü ameli buradan kendisine süslenir ve onu iyi olarak görür. Bu süslemenin ortaya çıkışında tabi, böyle kötü bir amelden kurtulduğu için Allah'a şükreder.

Akılcı ise sadece kötü ameline güzellik veren bu tecellide kurtuluş bulabilir. Hâlbuki bu, (akılcı için) ilahi bir tuzaktır. Bu feleğin altından özellikle yeryüzüne kadar (uzayan) suretlerin varlıkları bir cevherde buradan sabit olur. 'İbrahim dini'nin güçlük bulunmayan müsamahalı din olduğu buradan öğrenilir. Bu anlamlar öğrenilip de İslam'ın babalığını tanıyınca, akılcı ona yaklaşmak isteyince İbrahim tabiye şöyle sorar: 'Yanındaki yabancı kimdir?' 'Kardeşimdir' diye cevap verince, İbrahim 'sütkardeşin mi, kan kardeşin mi?' diye sorunca, tabi 'sudan olan karde-

şim' diye yanıt verir. İbrahim şöyle demiş: 'Doğru söyledin, çünkü ben onu tanımıyorum. Sen sütkardeşinle arkadaşlık et. Ben de senin sütbabanım. Çünkü mutluluk mertebesi, sadece sütkardeşliğini, sütbabalığını ve sütanneliğini kabul edebilir. Bunlar, Allah nezdinde yardımcıdır. Bakınız! Bilgi, bu emzirme nedeniyle, hayal mertebesinde süt şeklinde gözükür.' İbrahim ile arasındaki nesep bağı ortadan kalkınca, akılcının beli kırılır.

Sonra, tabiye Beyt-i mamur'a girmesi emredilir. Arkadaşı olmaksızın tabi o eve girer. Arkadaşının ise boynu büküktür. Sonra, girdiği kapıdan dışarı çıkar, meleklerin kapısından çıkmaz. Burası, bir özellik nedeniyle ikinci kapıdır: Oradan çıkan kişi, bir daha içeri girmez.

Sonra, yükselmek arzusuyla oradan ayrılır. Arkadaşı akılcı ise orada tutulur ve ona şöyle denilir: 'Arkadaşın dönene kadar bekle! Çünkü senin buraya girme hakkın yok! Burası (akla işaret eden) dumanın bittiği yerdir.' O da şöyle der: 'Kabul ediyorum ve arkadaşımın hükmü altına girdiği kimsenin hükmü altına ben de giriyorum.' Ona şöyle denilir: 'Burası teslimiyetin kabul edileceği yer değil. Arkadaşınla birlikte buraya geldiğiniz vatanınıza dönünce kabul eder, iman eder ve -Allah'ın vahyini tebliğ eden resuller gibi- Allah'a yönelenlerin yoluna uyarsan, arkadaşın kabul edildiği gibi sen de kabul edilirsin.'

Akılcı orada kalırken, tabi yürümeyi sürdürür. Onu Sidre-i münteha'ya ulaştırırlar. Orada peygamberlerin ve onlara uyanların amellerinin suretlerini görür. Kendi amelini de onların arasında bulur. Bunun üzerine, muallim peygambere uymayı nasip ettiği için Allah'a şükreder. Burada, dört nehir görür: Birincisi, büyük bir nehirdir. Ondan çıkan küçük kolları vardır. Bu büyük nehirden üç büyük nehir daha doğuyordu. Tabi bunları sorunca şöyle denilmiş: 'Bu, senin için verilen bir örnektir. Büyük nehir Kur'an'dır. Üç nehir ise üç kitaptır. Bunlar, Tevrat, Zebur ve İncil'dir. Büyük nehirden çıkan kollar ise, peygamberlere indirilen sahifelerdir. Kim bu nehirlerden ya da kollardan herhangi birinden içerse, içtiği şeyden (peygambere) varis olur. Hepsi de haktır, çünkü her biri Allah'ın kelamıdır. Âlimler, bu nehir ve kollardan içtikleri ölçüde peygamberlerin varisleridir. Sen de Kur'an nehrinden içmeye başla ki, mutluluk yoluna ulaşabilesin. Çünkü Kur'an, 'Âdem henüz toprak ve su arasındayken' nebi olmuş olan Muhammed'in nehridir.

Ona cevâmiu'l-kelim verilmiş, o bütün insanlığa gönderilmiştir. Fer'i hükümler onunla neshedilmişken başka biri nedeniyle Hz Muhammed'in herhangi bir hükmü geçersiz yapılmamıştır.

Tabi, Sidre'yi kaplayan nurun güzelliğine bakmış: Sidre'yi kaplayan nurun kendisini de kapladığını görmüş. Hiç kimse bu nurani perdeyi betimlemeye güç yetiremezdi. Nurani perde öyle bir haldeydi ki, gözler ona nüfuz edemez, fakat o gözleri idrak edebilirdi. Sonra ona şöyle denilmiş: 'Bu, Hakkın razı olduğu şeylerin bulunduğu temizlik ağacıdır.' Bu nedenle -Allah'a kavuşmak üzere- ölünün yıkanışında Sedir ağacının kullanımı emredildi. Âdemoğullarının iyi amelleri buraya ulaşır ve yargı gününe kadar saklanır. Burası mutluların ilk ayak basacağı yerdir. Arkadaşının durduğu yedinci gök ise, dumanın bittiği yerdir. Onun ve altındaki şeylerin gerçekte bulundukları suretlere ya da benzerlerine gök var edilmezden önce dönüşmeleri gerekir.

Sonra tabi'ye 'yüksel!' denilir. O da menziller feleğine kadar yükselir. Oradan kendisini melek ve gezegenlerin ruhlarından binden fazla kişi karşılar. Onlarca mertebeye bu ruhlar onu yerleştirir. Burada, Allah'a meşru ameller ile yürüyenlerin menzillerini görür. Herevî, *Menâzilü's-sâirîn* diye isimlendirdiği eserinde bunların bir kısmını aktarmıştır. Eser, her biri on makam -menzil- içeren yüz makam içerir. Biz bu menzillerden *Menâhicü'l-irtika* diye isimlendirdiğimiz eserimizde her biri on menzil içeren üç yüz makamı zikrettik. Böylece kitapta üç bin menzil vardır. Tabi, tıpkı yedi yıldızın kendilerini kat ettiği gibi, sahip olduğu 'yedi hakikat' vasıtasıyla bunları menzil menzil aşar. Fakat bu aşma, kısa bir sürede gerçekleşir ve hepsinin hakikatlerini öğrenir. Daha önce İdris bunu ona tavsiye etmişti. Her bir menzili gördüğünde, onları ve içerdikleri yıldızların üzerlerindeki başka bir feleği kat ettiklerini görür. Allah'ın onlara yerleştirdiği kudret ve bilgisini gösteren ayet ve sırları öğrenmek üzere oraya yükselmek ister. Yüzeyine ulaşınca, sıradan (insanların girdiği) cennete ulaşır. Orada Allah'ın kitabında nitelediği cennetin özelliklerini, derece ve odalarını görür. Ayrıca, Allah'ın cennet ehline orada hazırladığı şeyleri ve kendine özgü cenneti gördüğü gibi miras cennetlerini, ihtisas cennetlerini ve amel cennetlerini öğrenir.

Tabi, cennetteki her nimeti o yerin zevkinin verisine göre tadar. Güveni son haddine ulaştığında, en parlak istiva yerine ve en yüce örtü-

ye yükselir. Orada Âdem'in ve mutlu oğullarının suretlerini perde ardından görür, anlamlarını öğrenir. Allah'ın onlara yerleştirdiği hikmeti, onların sahip olduğu ve Âdemoğullarının giydiği hil'atleri öğrenir. Bu suretler ona selam verir. Tabi, kendi suretini de onların içinde bulur. Suret kendisine sarılırken o da onunla kucaklaşır. Onunla birlikte 'yakınlık mertebesine' doğru ayrılırlar. Burçlar feleğine girer. Allah bu burçlar hakkında yeminle şöyle demiştir: *'Burçlar sahibi göğe yemin olsun ki...'*[112] Cennetlerde meydana gelen işlerin feleğin hareketinden gerçekleştiğini öğrenir. Bu feleğin zamansal âlemde günlük bir hareketi vardır. Aynı şekilde gece ve gündüzün hareketi de güneşin cisminin bulunduğu felekte gerçekleşir. Cehennemdeki hareket ve oluşumlar ise yıldızlar feleğinden meydana gelir. Bu, onun çatısıdır -feleğin dibini kastediyorum.- Yüzeyi ise, cennetin toprağıdır. Yıldızlardan kayan ve aydınlığı dağılanlar karanlıkta kalır. Ona bırakılan fiil ise, bakidir. Bütün bunlar, cehennemde gerçekleşen değişmenin nedenidir: *'Derileri olgunlaştığında, derilerini başka derilerle değiştiririz.'*[113] Bütün bunlar, eşyanın mertebelerini düzenleyen Allah'ın bilgisiyle gerçekleşir. Nitekim güneş Koç burcuna girdiğinde ilkbahar gelir, yeryüzünün süsü ortaya çıkar, ağaçlar çiçek açıp yapraklanır, *'her çeşit iç açıcı bitki yeşerir.'*[114] Oğlak burcuna girdiğinde ise, bunun zıddı gerçekleşir. Kabiliyetler, sahip oldukları mizaca göre kabul eder. Mizaçları değiştiğinde de Allah'ın bu feleklerin hareketleri nezdinde meydana getirdiği şeye göre (etkileri) kabul ederler. Cennetlerde de her an bir yaratılış ve yeni bir nimet gerçekleşir ki bıkma olmasın! Doğal bir varlığa -herhangi bir değişme olmaksızın- bir şey art arda geldiğinde, bıkma gerçekleşir. Çünkü bıkkınlık, insanın zâtî özelliğidir. Allah nimetin sürmesi için her an onu yenilemeseydi insan bıkardı. Bu bağlamda cennetlikler cennetteki mülklerine her baktıklarında, daha önce hiç görmedikleri bir suret ve durum görür, onun meydana gelişiyle nimetlenirler. Yedikleri ve içtikleri her şeyde daha önce bulmadıkları yeni bir tat ve haz bulurlar. Bu nimetten nimetlenirler ve arzuları artar. Bu hızlı değişimin ve sürekliliğin sebebi ise, aslın bu durumda olmasıdır. Böylelikle oluşa, mertebesinin hakikatinin gerektirdiği şeyi vermiştir ki, kendisi sürekli yaratan ve âlem daima muhtaç hale gelir. Bütün varlık, dünya ve ahirette sürekli hareketlidir. Çünkü yaratma, bir durağanlıktan meydana gelmez. Allah'tan gelen sürekli teveccühler ve tükenmeyen kelimeler vardır. Bu durum *'Allah'ın*

nezdindeki bakidir'[115] ayetinde dile getirilir. Allah nezdinde teveccüh vardır. Bu ise '*Onu irade ettiğinde*'[116] ayetinde dile getirilir. Mertebenin kelimesi, dilediği her şeye '*ol*'[117] dediği sözüdür. Bu ise, şanına layık bir anlamda söylenmiştir. 'Kün', varlık bildiren bir kelimedir. Dolayısıyla ondan varlık meydana gelebilir, yokluk meydana gelmez. Çünkü yokluk, meydana gelmez, çünkü oluş, varlıktır.

Bu teveccüh ve kelimeler, varlık kabul eden her şeye ait olarak cömertlik hazinelerindedir. Allah şöyle der: '*Her şeyin hazineleri nezdimizdedir.*'[118] Başka bir ayette ise, '*Onu belli bir ölçüyle indiririz*'[119] buyrulur. Bu indirme, el-Hakîm isminden kaynaklanır ve hikmet bu indirmenin otoritesi olduğu gibi eşyayı bu hazinelerden dış varlığa çıkartmak demektir. Bu ise kitabın girişinde söylediğimiz 'eşyayı yokluktan ve yokluğun yokluğundan var eden Allah'a hamd olsun' sözümüzün anlamıdır. Öyleyse bu, eşyanın bu hazinelerde korunmuş ve Allah bakımından sabit bulunmaları demektir. Yoksa onlar, kendileri bakımından mevcut değildir. Dış varlıklarına göre ise yokluktan mevcut olmuşlardır. Allah nezdinde hazinelerde bulunmaları bakımından ise, 'yokluğun yokluğu'ndan var olmuşlardır ki bu varlık demektir. Dilersen, onların hazinelerdeki oluş yönünü dikkate alarak şöyle dersin: 'Allah eşyayı hazinelerdeki varlıklarından dıştaki varlıklarında meydana getirdi. Bunun amacı ise, onlarla nimetlendirmek veya başka bir şeydir.' Dilersen 'eşyayı bir yokluktan var etti' dersin. Fakat bunu söylemek, daha önce zikrettiğimiz hususu öğrendikten sonra mümkün olabilir. Artık dilediğini söyle! Her durumda eşyanın kendileri için var olduğu mertebede onları yaratan Allah'tır.

'*Sizin yanınızdaki tükenir*'[120] ayetine gelirsek, bu, bilgide geçerli bir husustur. Hitap, cevhere yöneliktir. Bir şeyde, yani her varlığın cevherinde bulunan ise, Allah'ın her varlığın yerinde yarattığı nitelik, araz ve durumlardır. Bunlar, var olduktan sonraki -veya varlık halinde- ikinci anda veya durumda bizim nezdimizden yok olur. Bu, '*sizin yanınızdaki tükenir*'[121] ayetinin anlamıdır. Allah, bu hazineden sürekli bir cevher için benzerler ya da zıtlar meydana getirir. İşte bu, kelamcıların 'Araz iki anda kalmaz' sözlerinin anlamıdır ve bu, herhangi bir kuşku taşımayan doğru bir cümledir. Çünkü mümkünlerin bulundukları kesin durum budur. Bir cevherde bu durum yenilenir, onun kendisi ise Allah'ın dile-

diği bir süre kalır. Allah onun yok olmamasını dilemiş, dolayısıyla onun geride kalması zorunludur.

Tabi bu mertebeden cennetteki oluşları ve bütün bu söylediklerimizi öğrenir. Tabinin arkadaşı olan akılcı ise bütün bunlar hakkında bilgiye sahip değildir, çünkü bunlar, teorik akılla değil, nebevi bir ikazla (öğrenilir). Akılcı ise fikrinin otoritesi altında bağlanmıştır. Fikrin sadece kendine özgü bir alanda otoritesi olabilir bu ise meydanlar arasında bellidir. Çünkü insandaki her gücün dolaşacağı ve kendisini aşamayacağı bir alanı vardır. Bir güç kendi alanını aşarsa hata eder ve yanılgıya düşerek doğru yoldan sapmayla nitelenir. Göz keşfi, akla dayalı kanıtların öğrendiğini öğrenmiştir. Bunun nedeni, onun kendi özelliğinin dışına çıkmasıdır. Sapmayla nitelenen akılları ise, fikirleri saptırır. Onların fikirleri de yerlerinin dışında kullanıldıkları için sapmıştır. Fikirler, kendi alanlarının dışındaki bir alanda tasarrufta bulunmuş, başka bir meydanda dolaşmıştır. Bunun amacı ise insanların bir kısmının diğerlerine karşı üstünlüğünü göstermektir. Âlemde üstünlük ortaya çıkmıştır ki, Hakkın bazı kullarına dönük inayeti öğrenilsin. Öte yandan Allah bazı kullarını başarısız kılar ki mümkünün imkân halinden çıkmadığı ve onu tercih edenin bu güçlerden diledikleri için özel bir bakışı olduğu öğrenilir. O, Alîm ve Kadîrdir.

Tabi, kendisini taşıyanla birlikte Kürsü'ye çıkarılır. Orada bu makama ulaşmazdan önce 'birlik' özelliğine sahip olan kelimenin bölünüşünü, oraya sarkan iki ayağı görür, o an onları öpmek için öne atılır. Ayaklardan biri, cennetliklerin cennetlerinde sürekli kalmalarını sağlar ki bu ayak, doğruluk ayağıdır. Diğeri ise, cehennemliklerin Allah'ın dilediği bir halde cehennemde kalmalarını sağlar, bu da ceberut ayağıdır. Bu nedenle cennetlikler hakkında 'sınırsız ihsan' diyerek onu kesilmeyle nitelememiştir. Bedbaht cehennemlikler hakkında ise -ceberut ayağın hükmü nedeniyle- şöyle demiştir: '*Rabb'in dilediğini yapandır.*'[122] Hâlbuki cehennemliklerin halinin -mutlularda olduğu gibi- kesilmeyeceğini söylememiştir. Böyle bir şeyi engelleyen ise, '*Rahmetim her şeyi kuşattı*'[123] ayetidir. Başka bir ifadeyle, 'Rahmetim gazabımı geçti' der. Bu ise dünya yaratılışındadır, çünkü varlık, bütün var olanlar için bir rahmettir. Bir kısmı diğerleri nedeniyle azap çekse bile, nimette kalışları kesintiye uğramaz. İntikam cezasında kalışları ise bir iradeye bağlıdır. Onlardan alınmak istenilen intikam, bazen kendilerine azap olarak dönebilir ve

intikam kalkar. Bu nedenle, bazı yerlerde onu 'acı veren elem' diye yorumlamış, '*elim azap*'[124] demiştir: '*Bu, elim bir azaptır.*'[125] Bazı yerlerde ise azabı, 'elim' özelliğiyle sınırlamadan genel zikretmiş ve '*Azapları hafifletilmez*'[126] demiştir. Yani, acı ve elem kalksa bile hafifletilmez. Cehennem azabını ise 'elim' diye nitelemeden şöyle demiştir: '*Onlardan geri kalmaz.*'[127] Bu, azap olmak bakımından azaptır. '*Onlar azaptadır, karıştırmış bir halde.*'[128] Yani, bu diyardaki geçici mutluluktan uzaklaştırılmış bir halde azaptadırlar. Çünkü karıştırma, uzaklıklarında cehennemliklere özgü bir sözdür. Bu nedenle 'karıştırma' kelimesi getirilmiştir. Bu söz, kullanıldığı yerde ehli tarafından anlaşılır. Çünkü cehennemliklerin cennet ehlinden farklı bir dili vardır ve 'karıştırma' da o dilden bir sözcüktür.

Tabi bu makamdan her diyara ait olan (dili) öğrenir. Sonra, buradan ayrılarak onu en büyük nura ulaştırırlar. Orada vecd kendisine hakim olur. Bu nur, hükümleri beşeri şahıslarda ortaya çıkan hallerin mertebesidir. Bu haller onlarda en çok 'güzel sesleri duyma' halinde ortaya çıkar. Çünkü bunlar, onların üzerine indiğinde feleklere uğrarlar. Feleklerin hareketlerinin kulakların haz aldığı -tıpkı bir dolabın nağmeleri gibi- güzel sesleri vardır. Bu sesler, halleri giyinir ve onları sema' meclislerinde hayvani nefslere indirir. Nefs bir cariyeyi veya oğlanı veya Allah ehlinden birini sevmek gibi bir halde ise, onun ilahi güzelliği sevmeye ilişmesi, hayalidir. Kişi bu hayali, sahih bir hadiste belirtildiği gibi, Peygamber'in sözlerinden elde etmiştir. Sahih hadiste, 'Allah güzeldir, güzeli sever' buyrulur. İhsan hakkında ise şöyle denilir: 'Sanki onu görür gibi Allah'a ibadet etmektir.' Böylelikle, hayaline göre vecd insanı tutar. Bir kısmını hal, tahayyül mertebesinden olmaksızın kaplar. Aksine bu durumda insan kendinde, nitelemeyeceği veya sınırlama ve nicelik altına girmeyen bir hal bulur. Bir kısmına ise, vecdi gerektiren bu hallerden bir takım esintiler gelir. Bunlar, -genel olmaksızın- tikel bir bağla âşık olan nefslere gelir. Böylelikle ona 'tevâcüd' denilen bir etki bırakır.

Sonra bu nurdan çıkarak, her şeyi kuşatan genel rahmet yerine ulaşır. Ulaşılan yer, 'arş' diye ifade edilir. Burada meleklerin hakikatlerinden İsrafil, Mikail, Rıdvan ve Malik'i bulur. Beşeri meleklerin hakikatlerinden ise, Âdem, Muhammed ve İbrahim'i bulur. Âdem ve İsrafil'in yanında âlemde ortaya çıkan ve cisimler, cesetler, heykeller diye isim-

lendirilen -nurani olan veya olmayan- suretlerin ilmini bulur. Cebrail ve Muhammed'in yanında ise, Âdem'in ve İsrafil'in nezdinde bulunan suretlere üflenen ruhların ilmini bulur. Bunların hepsinin anlamını öğrenir, ruhların o suretlerle ilişkisini ve onları yönetişini görür. Bunun yanı sıra, bu ruhlarda -tek bir kökten ve asıldan gelseler bile- dereceli üstünlüğün nasıl gerçekleştiğini öğrenir. Bu mertebeden bütün bunları öğrenir. İçerdiği ruhla bedenlerin suretlerini değiştiren iksirlerin ilmini öğrenir. Mikail ve İbrahim'e bakar: Onların yanında rızıkları, suretlerin ve ruhların beslenmesini sağlayan şeyleri ve bekalarının bağlı olduğu unsurları öğrenir. İksirin bu beden için özel bir gıda olduğunu öğrenir. İksir, daha önce demir veya bakır iken onu altına ve gümüşe çevirir. Bu çevirme, cismin sağlık hali olduğu gibi maden iken kendisine bulaşan hastalığın izalesidir. Bu hastalık madene girince, onu (altın olması gerekirken) demire veya başka bir şeye çevirir. Tabi bütün bunları bu mertebeden öğrenir.

Sonra, Rıdvan'a ve Malik'e bakar! Onlarda mutluluğu, bedbahtlığı, cennet ve derecelerini, cehennem ve derekelerini öğrenir. Söz konusu ilim, tehdit ve vaatteki mertebelerin bilgisidir. Her birinin verdiği hakikati öğrenir. Bütün bunları öğrenince, Arş'ı, onu taşıyanları ve ihatasının altında bulunanları öğrenir. Burası cisimlerin bittiği yerdir. Onun altında şekil ve miktar sahibi bileşik bir cisim yoktur. Bütün bunları öğrendiğinde ise, miktarlar mertebesine doğru -tahayyül edilen bir surette olmaksızın- başka bir manevi miraç ile yükselir. Burada, cisimsel eşyanın niceliklerini ve ölçülerini, kuşatıcı (Arş'tan) toprağa varıncaya kadar olan ölçülebilir cisimlerde öğrenir. Bunun yanı sıra onlarda ve onların arasında bulunan âlemin sınıflarını öğrenir. Onlar, bu mekânların imar edenleridir. Sonra tümel karanlık cevheri öğrenir. Bu cevherde parça olmadığı gibi bir suret de bulunmaz. Bu, âlemin maverasındaki her şeyden gizlidir. Oradan, cisimler âlemine nurlar ve aydınlıklar çıkar. Bunlar, bu cevherden soyutlanmış bileşik ruhlardır. Böylelikle gündüz geceden çıkartılıp karanlık ortaya çıktığı gibi bu cevher de karanlık kalır. O, âlemdeki karanlığın aslı olduğu gibi aklî hükümlerde âlemin aslı da odur.

Sonra tabi, bu makamdan basit doğa mertebesine geçer. Burada, cisimlerin bileşiklik ve hallerinin farklılığıyla sınırlanmaksızın, cisimlerdeki hükmünü öğrenir. Bunun yanı sıra, hükümlerini bilmede yanılgıya

düşen bazı doğa bilimcilerin hatasının kaynağını da öğrenir. Bu hata, onun zatını bilmeyişlerinden kaynaklanır. Keşf sahibi ise bütün bunları bilir. Sonra, Levh-i mahfuz'u müşahedeye geçer. O, Kalem'den (sudur tarzında) ortaya çıkan varlıktır ve Allah âlemde (var etmeyi) dilediği varlıkları ona yazar. Böylelikle tabi, Levha'daki iki gücün bilgisini öğrenir: Bunlar, bilginin bilgisi ve amelin bilgisidir. Bunun yanı sıra (bu bilgilerden) ortaya çıkan sonuçları öğrenir. Bu ruhun bir 'levha' olması bakımından, onu levha diye isimlendirenin (Hak) yüce kalem ile kendisine yazdıklarını öğrenir. Hakkın kaleme yazdırdıklarını kalem levha'ya yazar. Kalem'in levhadaki yazısı, bilhassa, Allah'ın kıyamete kadar dünya hayatında yaratacağı bilinenlerin suretlerinin nakşıdır. Bunlar, levhalarda yazılmış olan harfler ve kitaplarda yazılan ve kelimeler diye isimlendirilen şeyler gibi, sınırlı ve yazılı bilgilerin suretleridir. Onların ana türlerinin sayısı, feleğin derecelerinin kendi misliyle çarpılması kadardır ki bir artışın veya eksikliğin olması durumu değiştirmez. Buradan Allah, yüzüşleriyle feleklerin katettiği üç yüz altmış dereceyi felekte yaratmıştır. Bu felekte, dünya hayatında sene, güneş ve ayın (feleklerinde) yüzmesiyle sınırlı olmuştur. Allah şöyle der: *'Güneş ve ay bir hesap iledir.'*[129] İlk var oluşlarından itibaren seneler tekrarlanır ki gerçekte bir tekrar değildir o. Üç yüz altmışın kendi misliyle çarpıldığında ortaya çıkan sayı sona erdiğinde, dünya âleminin ömrü tamamlanır. Sonra Allah (bu levha'ya), başka bir şey ve bir takım ilimler daha yazdırır. Bunlar, kıyamete ve iki diyarda ayrışan belli bir ömre kadar terazilere özgüdür. Bu süre, özellikle bedbahtlık diyarındakilerden intikam alma süresinin sona ermesidir. Sonra, orada bu hayatta azap yazımı yeniden başlar. Bununla birlikte, ehilleri için iki diyarda da kalmak süreklidir. Şu var ki sonsuz şeylerin varlığa gelmesi mümkün olmadığı için, yazımın her ne olursa olsun belli bir süreye kadar olması gerekir.

Tabi, bu makamdan yüce kalem'i görmeye doğru yer değiştirir. Bu müşahededе velilik ilmini öğrenir. Halifelik ve nâiblik mertebesi buradan başlar. Yine buradan divanlar düzenlenir, el-Müdebbir ve el-Mufassil isimlerinin otoritesi ortayı çıkar. Bu durum, *'işi tedbir eder, ayetlerini tafsil eder'*[130] ayetlerinde dile getirilir. İşte bu, Kalem'in ilmidir. Tabi, sağ elin manevi ve latif bir hareket ile onu hareket ettirişini görür. Nereden yardım aldığını ve zatından kaynaklanan icmal ve tafsil bilgisinin ona ait olduğunu görür. Tafsil, yazıyla ortaya çıkar ki o (yazılanla-

rın) zatlarının aynıdır. Öyleyse Kalem'in Yaratıcısından başka yardım isteyeceği bir muallime ihtiyacı yoktur. Kalem'in yazışı, bir nakış ve işlemedir, bu nedenle de silinmeyecek şekilde sabittir. Yazdığı yerin 'korunmuş', yani silinmekten 'korunmuş levha' diye isimlendirilmesinin nedeni de budur. Bu aklın yazısı, mürekkep ile yazılan yazı gibi olsaydı silinirdi. Nitekim oluş âleminde bu âleme özgü bir kalem ile -ki Rahman'ın iki parmağı arasındadır- yazılan yazı levhadan silinebilir. Böylelikle tabi, bu müşahede yerinde kalemler, levhalar ve yazı türleri arasındaki farkları öğrendiği gibi hükümler arasındaki farkı da öğrenir. Burada, imkânda Allah'a delil olmak üzere kalması gereken şeyin delil olarak ortaya çıktığını görür. Deliller çok olsa bile, özellikle delil oluştaki yetkinlik onları bir araya getirir.

Sonra tabi, bu müşahede mertebesinin sağından bakar ve ihtişam âlemini görür. Orası Amâ'dan yaratılmış âlemdir. Sonra Amâ'ya doğru intikal eder. Burası -Arş Rahman'ın istiva ettiği yer olduğu gibi- Rab isminin istiva ettiği yerdir. Amâ ise mekânların ilkidir. Mekânsal zarf ve mertebeler, mekânı kabul etmeyip de mertebeyi (mekânet) kabul eden kimse hakkında Amâ'dan ortaya çıkar. Cismani anlamlar için duyusal veya hayali manaları kabul eden imkânsız ondan ortaya çıkmıştır. Amâ, şerefli bir varlıktır ve manası Haktır. Burada 'Hak', Allah'ın dışındaki her şeyin kendisi vasıtasıyla yaratıldığı (yaratmadaki vasıta olan) 'Haktır.' O, mümkünlerin hakikatlerinin kendisinde sabit ve yerleşik olduğu manadır. Amâ, 'nerede'nin hakikatini, zarfını, mertebenin rütbesini ve yer adını kabul eder. Yeryüzünden Amâ'ya kadar Allah'ın isimlerinden özellikle fiil isimleri vardır. Başka bir ismin akledilir ve duyulur âlemdeki bir varlıkta etkisi yoktur. Şu var ki arkadaşı tarafından yedinci kat gökte bırakılan akılcıdan -arkadaşı yanından ayrıldığında- tabinin miracından başka bir şekilde ince bir bağ uzanır. Bu bağ, tabi için mükevkeb feleğinde ortaya çıkmış ve onu cennette kaybetmiştir. Sonra burçlar feleğinde gözükmüş, onu tekrar Kürsü ve Arş'ta kaybetmiştir. Sonra miktarlar ve karanlık cevher mertebesinde ortaya çıkmış, doğada onu yitirmiştir. Sonra -Levha olması yönünden değil- nefs olması yönünden nefste ortaya çıkmıştır. Sonra kalem olması yönünden değil, akıl olması yönünden yaratıcı akılda ortaya çıkmış, bundan sonra ondan ayrılmış ve bir daha onun varlığını görememiştir.

Amâ'dan sonra tenzih isimlerinde miraç ve yükselişe başlar. En sonunda, tenzihin O'nu sınırlayıp O'na işaret ettiğini, onu kayıt altına aldığını gördüğü mertebeye ulaşır. Buradan manevi, cisimsel ve ruhani bütün âlemi müşahede eder. Artık bu müşahedede, zuhur ettiği şeyden O'nu tenzih edeceği bir şey bulamaz. O'nunla irtibatının mertebenin sahibiyle irtibatı gibi olduğunu görür. Dolayısıyla tahayyül ettiği tenzih O'nun adına mümkün olamayacağı gibi tenzih de mümkün değildir. O şu haldedir:

Sadece Allah var, yok bir başkası
Artık, sadece birlerin birliği var

Fiil isimlerinden ayrılınca, tenzih isimleri kendisini teslim alır. Bu esnada arkadaşı olan akılcının tenzih ve teşbih kabul etmeyen mertebeye ulaşana kadar ona eşlik ettiğini görür. Burada tenzihi olumsuzlayarak sınırdan ve teşbihi olumsuzlayarak da nicelikten uzaklaşır. Arkadaşı olan akılcıyı ise orada yitirir. Sonra ayrılır ve çıktığı yeri arar. Hak onu ilkinden başka bir yoldan yürütür. Bu, söylenmesi mümkün olmayan ve sadece zevk yoluyla kendisini görenin bilebileceği bir yoldur. Arkadaşı ise geri döner, çünkü o, (peygambere) tâbi değildi. Böylece bedenine ulaşır ve arkadaşıyla bir araya gelir. Bu esnada akılcı -hayatta ise- peygambere koşar; hayatta değilse, varisine koşarak 'rıdvan biatı' ile Rabbinden kesin bir kanıt ve ayete sahip olarak peygamber varisine biat eder. Onu kendinden bir şahit takip eder ki bu tâbidir. Böylelikle, kendi delili yönünden değil, imanı emreden şeriatı yönünden Allah'a inanır. Böylelikle kendinde ve kalbinde daha önce olmayan bir nur bulur. Tek bir anda mekânında olduğu halde bu nur vasıtasıyla tabi ile birlikte ilk miracında gördüğü her şeyi görür. Artık durmaz, Amâ'ya ve nihai gayeye ulaşana kadar tabiyle birlikte yükselir. Bir şeyi eşyada görür. Fikriyle ve aklıyla imkânsız saydığı bir şeyin, zorunlu olduğunu görür ve bu esnada bulunduğu yerden ayrılmamıştır. Ona yaratılış (tekvin) iksiri verilir. Bedenlerin hükmü değişerek -fakat devir değişmeksizin- bir halden bir hale haşredildiğini görür. Bu esnada şekiller başkalaşır, haller değişir. Bütün bu söylediklerimizi şu şekilde görür:

Gök yarılınca
Tasavvur edilen bir gerçek gibi

Saçılırken talep eder
Yalçın dağların yürütülmesini

Cehennem ateşi tutuşturulmuş
Cennet ise yaklaştırılmış

Sordum, ne istersin?
Dedi ki, vahşiler toplansın

Kimdir onun için onunla olan ve ona ait
Yıldızlar saçılınca

Yürütülüşlerine bakarsın
Ateşin alevi tutuşturulmuştur

Bir grup girer ateşe
Kabirlerinden çıkartılmış bir halde

O zaman görecektir nefsim
Ne yaptığını ve neyi ihmal ettiğini!

Akılcı teslim olup iman ettiğinde, bulunduğu yerden ayrılmazdan yaptığı miracıyla tabinin gördüğü her şeyi göz görmesiyle görür. Bu esnada günahkârların makamını görmek ister. Onlar, cehennemi hak ederek oraya girenlerdir. Öğrenir ki bilgi en üstün kıyafet, bilgisizlik en çirkin süstür. Bunun yanı sıra cehennem herhangi bir iyiliğin bulunacağı yer olamayacağı gibi cennet de kötülüğün bulunacağı bir yer değildir. Bu kişi, imanın Allah'ın şanına yaraşan özellikleri bilmeyen birinin kalbinde bulunduğunu gördüğü gibi buna karşın O'nun celalini ve O'na yaraşan şeyleri bilmek iman bulunmayan bir kalbe yerleşmiştir. Bu bilgin, imanı olmadığı için, bedbahtlık diyarı olan cehennemi hak etmiştir. Cahil-mümin ise, imanıyla mutluluk diyarını ve -cehennem derekelerinin karşılığında- cennet derecelerini hak etmiştir. Bedbahtlığı hak eden bilgin, bilgisini bırakır. Sanki onu hiç öğrenmemiş veya hiçbir şey öğrenmemiş gibidir. Bilgisizliğiyle tattığı azap, duyusal olarak çektiği azaptan daha da şiddetlidir ve bu ona daha ağır gelir. Onun bu bil-

gisi, imanıyla cennete giren cahil mümine giydirilir. Mümin, cehenneme girmeyi hak eden bu adamdan kazandığı bilgi vasıtasıyla bilginin gerektirdiği dereceleri elde eder. Böylelikle hem nefsiyle hem cismiyle hem de Kesib'teki görme esnasında nimetlenir. Cahil müminin bilgisizliği ise kâfire verilir ve bu bilgisizlik nedeniyle cehennem derekelerini elde eder. Bu ise ona gelen en acı haldir. Mümin olmayan bilgin, sahip olduğu bilgiyi hatırlar. Şimdi ise cahildir ve o bilginin kaybolduğunu görmüştür. Allah onun gözünü açtığında, bilginin yerinin cennet olduğunu görür. Onun bilgi elbisesi, kendisini elde edişte yorulmayan ve bir şey öğrenmek istese bile buna güç yetiremeyecek başka birine giydirilmiştir. Mümin de bakar ve cehennemi görür: Bilgisizliğin kötülüğünün mümin olmayan bilginin üzerinde bulunduğunu görür. Böylelikle nimet ve sevinci artar. Bu sevinç, onun üzüntüsünden daha çoktur.

Bu meselede bir sırla karşılaştım: Filozoflardan biri, benim bu sözümü duyunca muhtemelen içinden bunu imkânsız saymış veya bu konuda benim aklımı hafif görmüştü. Allah bunu ona içinde kuşku duymayacak şekilde göstermiştir. O da gerçeğin tam da söylediğimiz gibi olduğunu görmüştür. Bunun üzerine, haline ve ihmalkârlığına ağlayarak yanıma geldi. Onunla arkadaşlığımız vardı. Durumu bana anlattı, tövbe etti ve kaçırdıklarına ulaşmaya çabaladı. İman edip bana dedi ki: Daha büyük bir üzüntü görmedim. '*Ben size cahillerden olmayın diye öğüt veriyorum*'[131], '*cahillerden olma*'[132] ayetini tam olarak öğrendi. O kişi, yumuşak ve nazik hitap ile öfkeli ve sert hitabı bir araya getirmişti. Çünkü (ayette hitap edilenlerden) biri yaşlı idi, ona nazik konuşmuştu; diğeri gençti, ona sert hitap etmişti. Allah, bizi bilgiyle yararlandırsın ve kendi ehlinden yapsın! Allah, bizi başkasının hakkında iyilik yaparak koşanlardan etsin!

Yüz sekizinci kısım sona erdi.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ ALTMIŞ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Edep Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Edepli insan hikmet ehlidir
Edep bütün iyiliklerin ve vesilelerinin toplamı

O'nun niteliklerini yaratıklarında görürsen
Her birinin sende bir yeri vardır

Onlardan uzaklaşma, sen onun ehlisin
Hak dilediğini verir ve engeller

Allah ehlinin edeplileri hepsinin hayırlılarıdır
Bu nedenle onları görürsün

Fayda ve zarar verirken
Tıpkı nazik insanın onların yaptığını iyi görmesi gibi
Kendisi ise yaptığını nahoş bulur

Allah sana yardım etsin, bilmesin ki, Allah şöyle buyurur: *'Her neredeyseniz, O sizinle beraberdir.'*[133] Edepli insan, genişliği nedeniyle, esnektir. O, bulunduğu her makamda o makama göre bulunurken (karşılaştığı) her hal, huy ve amaç karşısında da o hal, huy ve amaca göre

davranır. Edepli insan, bütün güzel huyları kendinde toplayan, bunun yanı sıra onların kötülerini de bilip onlarla nitelenmeyen kişidir. Aksine o, iyisiyle kötüsüyle bütün bilgi mertebelerini bilir. Çünkü bir şeyi bilmek, bütün akıllılar nezdinde, onu bilmemekten üstündür. Edep, hayırların toplamıdır.

Bu yönüyle edep, Allah ehlinin terimlerinde dört kısma ayrılır: Birinci kısım, şeriat edebidir. Bu kısım Allah'ın öğretimini vahiy ve ilham ile üstlendiği kısımdır. Peygamber'i Muhmamed'i bu edebe göre edeplendirdiği gibi Peygamber'i de bizi ona göre edeplendirdi. Onlar, hem edepli hem de edep öğretenlerdir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Beni Allah edeplendirdi, ne güzel edeplendirdi!'

İkinci kısım, hizmet edebidir. Bu terim, hükümdarlara hizmet fiilinden türetilmiştir. Allah ehlinin hükümdarı Allah'tır. O, bize kendisine hizmette nasıl edepli olunacağını belirlemiştir. Bu, yaratıklarına davranıştan farklı olarak, kendine özgü işlerde Allah'a karşı davranıştır. Öyleyse bu edep, şeriat edebi içinde özel bir kısmı temsil eder. Çünkü şeriat, Allah'a ve yaratıklara ait haklarla ilgilidir.

Üçüncü kısım, hakkın edebidir (gerçek). Bu ise kendisine uyanlarda hakka karşı edeptir. Hak her kimde ortaya çıkar ve kim ona göre hüküm verirse, ona karşı bu edep gösterilir. Sen de ona döner, onu kabul eder ve hakkı reddetmezsin. Kibrin seni ona karşı yönlendirmez. Gerçek ve hak, yaş veya değer bakımından senden daha küçükte ortaya çıkabilir. Ya da karşısında saygılı davrandığın bir bunaktan da ortaya çıkabilir. Sen de gerçeği ondan alır ve bu konuda sana yaptığı iyiliği itiraf etmen gerekir. Edep ile nitelenmek budur. Ömrümde bu huyla tam olarak özdeşleşen tek bir efendi gördüm. Ebu Abdullah b. Cübeyr adlı bu zat ile Sebte şehrinde karşılaşmıştım. O kendini saklayan biriydi. 'Hak edebi', şeriat adabının bir parçasıdır, çünkü şeriat edebi, diğer kısımların anasıdır.

Dördüncü kısım ise hakikat edebidir. Bu, fani olmak ve bütün bunları Allah'a irca ederek, 'edebi terk' demektir. Daha sonra gelecek makamlar bahsinde konu ele alınacaktır. Bu kısım, ihsan sınıfları içinde 'vehb' gibidir. Vehb, başka bir sebep olmaksızın, sadece nimetlendirmek için vermek demektir. Aynı şekilde, bir toplantı için verilen ziyafetin tek sebebi -akika veya sünnet veya düğün yemeği gibi sınırlayıcı bir

neden olmaksızın- sadece yemek daveti olabilir. Böyle iyilikleri kendinde toplayan kimsenin de (dikkate aldığı veya kendini zorlayan) başka bir nedeni yoktur. Aksine edebi toplamak, özü gereği, iyiliğin ta kendisidir. Edepli kişi budur.

Edebin bir hali ve makamı vardır. Burası makamının öğrenileceği bölümdür. Edebin makamı, sürekli olarak onun için sabit şeydir. Bu ise, sadece Hak karşısında edeple ilgilidir. Çünkü dünya ve ahirette sürekliliği olan sadece Allah'tır. Bu edebe ise, Melamiler içinden fütüvvet ehli ulaşabilir. Onlar, edepte bütün yolları takip etmiş, sırlarını ortaya çıkartmış, yararlarını elde etmiş kimselerdir. '*Allah gökleri ve yeri...*'[134] Kastedilen, bütün ulvi âlem ile süflî âlemdir. Gök düzgünlük (salah, iyilik) âlemiyken yeryüzü bozgunculuk âlemidir. Bu nedenle elbiseleri, yaprakları ve bitkileri bozduğu için (güve anlamındaki) 'arza' bu kökten türetilmiştir. '*Bunların aralarındaki hak ile yarattı...*'[135] Yani âlimden kaynaklanan bir hak. Burada 'hak', 'yaratmada vasıta olan haktır.' Söz konusu âlim, karşısında edep göstereceğimiz kimsedir, çünkü O, âlemin varlık sebebidir. Allah kıyamet günü kulları arasında ve kulları içinde o hak ile hüküm verecektir. Şeriatları onunla indirir. Bu bağlamda Peygamber'i Davud'a şöyle demiştir: '*Seni yeryüzünde halife yapacağız, insanlar arasında hak ile hüküm ver ve arzuna uyma.*'[136]

Hak vasıtasıyla yaratılmış olsa bile, kastedilen gök, yer ve bunların arasındakiler ya da yeryüzünün ta kendisidir. Öyleyse edebin makamı, hakka göre davranmak ve hakkın nezdinde durmaktır. Buradan hareketle, şöyle bir hükümde bulunmaktan sakınmalısın: Burada kastedilen hak (gerçek), doğru söz karşısında söylenen 'doğru' ile bir değildir. Aksine burada kastedilen hak, doğru üzerinde hüküm sahibi olduğu gibi yalan hakkında da iyi ve kötü diye hüküm verir. Hak, bir yerde doğruyu överken bir yerde onu kınar ve yasaklar. Bu kez onun zıddı olan yalanı över, teşvik eder, onu yerine getirmeyi zorunlu kılar. Başka bir yerde ise, yalanı yasaklar, doğruyu emreder ve över. İşte bu, her yerde sahibine fayda veren edep makamıdır. Sen de onu takip et, onun nerelerde söyleneceğini araştır. Şeriatlarda ve sadece kendisine uyulan peygamberin davranışlarındaki kanıtlarını araştır, yoksa kendisine özgü yerleri değil! Çünkü böyle bir şey, Hak karşısında edep değildir.

Hizmet edebinin makamı ise, her kim olursa olsun, hizmet edilenin zatına -bilhassa onun kendisi bakımından- hak ettiği şeyi vermektir. Bu anlamda edep, onun zatı gereği talep ettiği şeyin sınırında durmaktır. Onu emretmezden veya istemezden önce edebi yerine getirirsin. Böylece onda 'istemenin horluğu' gözükmez. Çünkü senden daha büyük biri senden bir şey isterse, istenilen şeyin yararı sana dönse bile, o şeyi yapmanı istemesi bakımından sana muhtaçlığını göstermiş olur. Fakat istemek, bu horluğu gerektirir. Hizmet edebinin makamı, sürekli senin müşahede ettiğin şey karşısında bilinçli olmandır. Bu sayede zaman veya mekân veya halin gereğine göre zatının hak ettiği şeyi gözler, -istenmeden ya da bilincinden başka bir uyarı olmaksızın- o edebi yerine getirirsin. İşte hizmet edebi makamı bu demektir.

Şeriat edebi makamı, özellikle onun emrini yerine getirmektir. Yoksa -bunu emretmediği sürece- zatının gerektirdiği edebi (çünkü bu hizmet edebidir) yerine getirmek değildir. Zatının gerektirdiği edebi yerine getirmeni emreder ve sen de onu yerine getirirsen, bu davranış, bunu emretmiş olması bakımından yapıldığı için (şeriat edebi sayılır). Allah şöyle der: *'Peygamber size neyi verirse onu alın, neyi yasaklarsa ondan uzak durun.'*[137] Başka bir ayette ise *'Ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'ine ve sizden olan yetki sahiplerine itaat edin'*[138] denilir. Bir emirden kaynaklanan her hizmet, -hizmet edebinin değil- şeriat edebinin parçasıdır.

Hakikat edebini ise -Allah izin verirse- daha sonra zikredeceğiz. Şeriat edebinin bir yönü, şeriatın hükümlerini benimsemek, kuralları ve sınırlarında durmaktır. Bunun yanı sıra, sadece hizmet etmek ve kendileriyle ilgilenmek üzere bu davranışlarla nitelenmektir. Yoksa nefsi -amel olmaksızın- şeriat hükümlerinin bilgisiyle süslemek edep değildir. Hizmet edebinin bir yönü de, hizmet edilenden ortaya çıkan neticelerin seni meşgul etmemesi ve senin edebinde etkin olmamasıdır. Örnek olarak, hizmet edilenden kabul, umut ve beklenti gibi durumları verebiliriz. Böyle şeyler seni meşgul ederse, sen sadece kendine ve maksadına hizmet etmiş sayılırsın. Hak edebinin bir yönü, eşya hakkındaki bilginin Allah'ın eşya hakkındaki bilgisini aşmaması demektir ki, bu, muvafakat demektir. Bilgin bundan başkasını verse bile, özellikle Hakkın yaratıklara izafe ettiği amellerde olmak üzere, böyle davranman gerekir. Bu durumda sen de onları Allah kime izafe etmişse ona izafe etmeli,

O'nun bilgisi karşısında bilgini terk etmelisin. Çünkü Allah Alîm, sen âlimsin. Allah, verdiği haberde doğru sözlüdür. Allah birine bir şeyi izafe ederse, bu izafe ona yapılmalıdır. Öyleyse 'Allah'tan başka fail yoktur' diye bir delile sahipsin diye, kendi bilgini O'nun bilgisine tercih etme! Böyle bir davranış, edep sayılmaz. (Hakkın sözüne) uyan ise, bütün tecelli ve müşahedelerin sahibidir ki, bunu bilmen gerekir.

YÜZ ALTMIŞ DOKUZUNCU BÖLÜM

Edebin Terki Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Bütün işleri Allah'a izafe et
Bunu yapınca, edepli denilmez

Halil İbrahim hastalığı kendine bağladı
Allah ise ona şifa verdi, hasta eden O'dur

Musa'nın üstadı da (Hızır) böyle yaptı ya!
Gemiyi yarıp duvarı onardığında (kötü olanı kendisine bağladı)

Kul işlere (Hak ile değil) kendisiyle bakarsa
Bazen hata eder bazen tutturur

Sen işlere Rabbin ile bak! Çünkü O onlardadır
Bazen huzur halinde olursun, bazen gaib

Allah Teala emrederek şöyle der: '*De ki, hepsi Allah nezdindendir. Ne oluyor bu kavme ki, sözü hiç de anlamıyorlar.*'[139] Bu ayet, onları kınamaktadır. Yani güzeli güzelleştiren ve çirkini çirkinleştiren Allah'tır. Allah Teala haber vererek şöyle der: '*Onlara ve şunlara Rabbinin ihsanından ikram ederiz.*'[140] Burada ise, kınananı ve övüleni zikretti. Allah Teala şöyle der: '*Ona günah ve takvasını ilham etti.*'[141] Bu birinci, bâtındadır, çünkü o iradededir. Diğeri ise zâhirdedir, çünkü ancak gerçekleştikten sonra dikkate alınabilir. Edebi terk eden, farkında olmadığı yönden edeplidir,

çünkü o, keşf ile hareket eder ve keşf onda hükümrandır. Yoksa o, perdelilerin kendisinde bulundukları durumda değildir. Edebi terk eden, gerçekleşmezden önce kaderlerin cereyanında Allah'ın bilgisini müşahede eder. Bu kişiye mertebenin diliyle Hak karşısında 'edepsiz' adı verilir, çünkü o muhaliftir. Gerçekte bu davranış Hak karşısında edebin zirvesidir. Fakat insanların çoğu bunun farkına varmaz.

Bu bağlamda edebi terk edenlerin bir kısmı, naz makamındadır. Örnek olarak, vaktinin efendisi Bağdatlı Abdülkadir el-Cîlî'yi verebiliriz. Bir kısmının hali ise, 'Onun duyması, görmesi oldum' denilen haldir. Edep, başkayı dikkate almak demektir. Hâlbuki 'başkaları' yok eden bir makam vardır ve böylelikle edep kalkar. Çünkü artık karşısında olunacak kimse yoktur. Tasavvufun genelinin ve çoğunluğun seçkinlerinin diliyle, hakikat karşısında edebin terki, seçkinlerde ve genelde meşru ve gerçekleşmiş bir iştir. Edebin terki, yüce bir makamdır ve onun karşısında ancak Allah ehlinin erkekleri ve makam sahiplerinin büyükleri durabilir, hal sahipleri duramaz. Kur'an, bölümün başında zikrettiğimiz bazı ayetlerin dışında, bütün olarak bu makamda inmiştir. Bu makamda hayrete düşenler, iki adamdır: Birincisi onu keşf ederken diğeri müşahede eder. Öyleyse hakikat onu talep ederken vaz' edilmiş hak da onu talep eder. Onlardan birisinin karşısında edep, diğeri karşısında edebin terkidir. Tercih makamına ulaştıysan, bu sana ait değildir.

(Allah ehli olan) Adamların bir kısmı, vaz' edilmiş hakkın edebini inancından ve bâtınından çıkartırken zâhirinde de hakikat edebini terk eder. Böylece zâhir karşısında hak edebini yerine getirirken zâhirinde hakikat edebinden yoksundur. Çünkü onlar, kurtuluş ve mutluluğun bunda olduğunu görmüşlerdir. İşin tersi, bedbahtlıktır. Böyle biri kovulur ve bunun tersi doğru değildir.

Bir grup şöyle der: Hak -ki şeriat demektir- karşısında edep hakikat karşısında edeptir. Onu bir yerde terk eden kişi, orada da terk eder ve bunun yönünü bilmezler. Meşru hak, yasaklama hükmünü kendisi nedeniyle verdiği emri açıklamış ve şöyle demiştir: 'Gayretinden dolayı taşkınlıkları yasakladı.' Yoksa onları haram olarak taşkınlık yapmadı. Bu mezhep, hikmet bahsine dâhildir. Muhalifin mezhebi ise hakikatin birliğine dâhildir.

Bu makamın adamları olduğu gibi karşıtının da adamları vardır. Kısaca bu, bir hayret konusudur ve saf bir halde onlara ait olmadığı gibi bütünüyle diğerlerine de ait olamaz. Çünkü ilahi haberlerin çoğunluğu, bu konuda aklî kanıtlarla çelişir. Hangi hayret bu hayretten daha büyük olabilir ki? İşte bu, müteşabih demektir. Müteşabih hakkında kendilerine bilgi verilmeyenler onun hakkında şöyle demelidir: '*Ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır. Ancak akıllılar düşünür.*'[142] Onlar kabuğunu değil, aklın özünü alanlardır. Allah doğruyu söyler ve doğruya ulaştırır.

YÜZ YETMİŞİNCİ BÖLÜM

Arkadaşlık (Sohbet) Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Allah ile arkadaşlığa edep gerek
Allah'ın arkadaşlığı sebeptedir

Oluşun bütün arkadaşlığı
Nispetlerin bulunduğu kimseye nispet edilir

Bunu bir kez öğrendin mi
Dilersen talepte, tecil et

Sonra gördüğün herkes daima
İlah'a eşlik eden bir zelildir
Nesep bağı sahih iken

Arkadaşlık (sohbet, beraberlik), bir rivayette zikredildiği gibi, ilahi bir niteliktir. Hadiste 'Sen yolculukta arkadaşsın' denilir. Hz. Peygamber bunu yolculukta Allah için söylemişti. Devamında ise 'Ailede halifesin (vekil)' der. Nitekim Allah Peygamber'ini de yeryüzünde halife yapmıştı. Buna karşı insanlar da ailelerinden ayrılınca bu kez Allah'ı geride ailelerine vekil ve halife olarak bırakmışlardır. Ayette bu husus dile

getirilir: *'Onu vekil edin.'*[143] Allah birine şöyle vahyetti: *'Benden başka vekil edinmeyin.'*[144] Arkadaşlık, başkalarının varlığını gerektirir. Allah şöyle der: *'Üç kişi yoktur ki, dördüncüsü, beş kişi yoktur ki altıncısı O olmasın. Bundan daha az veya daha çok olduğunda, her nerede iseler Allah onlarla birliktedir.'*[145] Beraberlik, en genel arkadaşlık iken dostluk özel sohbettir. Bu konu, Allah izin verirse, daha sonra gelecektir. Arkadaşlıkta bir açıdan ilahi mertebede imkânsız olan bir yön bulunur ki bu, ya pek çok açıdan veya bütün açılardan (Hak ile insan arasındaki) ilişki ve benzerliktir. Arkadaşlığın terki makamı bölümünde geçtiği gibi, bir ilişki yok ise arkadaşlık da yoktur. Arkadaşlık zikredildiğine göre, bir açıdan karşılıklı ilişkinin onu talep etmesi gerekir. Çünkü bu bir ilahi bildirimdir: *'Batıl önünden veya ardından ona giremez. O, aziz ve hakimin indirdiğidir.'*[146]

Öyleyse (Hak ile insan arasında) arkadaşlık, tanımda denklik şart alınmadığında olabilir. Denklik ortadan kaldırılınca, ilahi mertebede arkadaşlık mümkün olabilir. Öyleyse Allah, bulunduğumuz her halde bize eşlik ederken biz sınırlarında dururken O'na eşlik ederiz. Biz, gerçekte Allah'a değil, O'nun hükümlerine eşlik ederiz. Allah bizimle birlikteyken biz O'nunla birlikte değiliz. Allah bizi bilir, biz O'nu bilmeyiz. Bu nedenle 'O bize eşlik eder' denilirken 'Biz O'na eşlik ederiz' ifadesi gelmemiştir. Çünkü O, bizi O'nun için değil, bizim için korur. Bu gerçek nedeniyle, biz O'nu kendisi için değil, kendi adımıza talep ederiz. Biz O'nu talep ederken kendimiz için talep ederiz: *'Kesin kanıt Allah'a aittir.'*[147] Allah bizim adımıza yasa yaptığı şeyi şeriat yapmış ve şöyle buyurmuştur: *'Kim iyi amel işlerse, kendisi için işlemiştir.'*[148] Bu durum, 'O'nu kendisi için değil, kendi adımıza isteriz' sözümüzün anlamıdır. Başka bir ayette ise *'Allah âlemlerden müstağnidir'*[149] buyrulur. Bu ise, O'nu -kendisi için değil- kendimiz için istediğimizi pekiştirir. O'nun bizi -bizim için değil- kendisi için talep etmesi *'Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım'*[150] ayetinde belirtilir. Öyleyse bu ifadeye göre Allah bizi -bizim için değil- kendisi için var etti. Biz de O'nu bizi yarattığı sebebe göre, O'nun için değil kendimiz için talep ettik. Böylelikle *'topuk topuğa karıştı.'*[151] Öyleyse arkadaşlık ve sohbet, ancak büyüklerin riayet edebileceği önemli ve mühim bir iştir.

Arkadaşlığın hakkına riayet ve onun gereğini yerine getirmeyle ilgili bana ulaşan en güzel rivayet Haccac'dan aktarılan bir hadisedir.

Haccac'ın boynunun vurulmasını emrettiği bir adam kendisine şöyle demiş: 'Beni öldürmeden önce Emir'e söylemek istediğim bir şey var.' Haccac 'söyle' deyince, adam şöyle demiş: 'Ey Emir! Beni bırakmadan söyleyeceğimi söylemem. Ben bağlı iken, birlikte şu evi başından sonuna kadar yürüyeceğiz. Bu konuda emir için bir sıkıntı olmadığı gibi hakkımdaki iradesini engelleyecek bir şey de yoktur. Böylece benim ihtiyacımı karşılar.' Bunun üzerine Haccac, yardımcısına dönerek 'onu bana getirin' der. Haccac, onunla birlikte yürümeye başlar ve ne söyleyeceğini duymak ister. Evin son kısmına ulaştıktan sonra bulundukları yere dönerler. Adam şöyle der: 'Soylu insan bir anlık arkadaşlığın hakkına riayet eder. Emir bana arkadaşlık etmiş, ben de kendisine bu yürüyüşte arkadaşlığa riayet ettim. Vali arkadaşlık hakkına riayete daha layıktır.' Bunun üzerine Haccac, şöyle der: 'Bırakın gitsin! Akıllı bir adam olarak bizi uyardı. Onu öldürürsem, çok üzülürüm.' Sonra, ona mal ve hediyeler verilmesini emretmiş, onu yanında tutarak arkadaş edinmiştir. Bilmiyorum ki, adam onun yanında kalmış mı, kalmamış mı? İşte bu, sohbete vefa ve riayet hususunda duyduğum en güzel hikâyelerdendir. Haccac (kısa bir süre arkadaşlık ettiği) birine böyle davrandığına göre, 'Allah ile arkadaşlık' adının verilmesini hak edecek şekilde bir nefesi bile ihlasla Allah'a tahsis eden Allah'ın kulları karşısında, O'nun bu nefesin hakkını gözetmesi gerekir.

Allah ehlinin birbirleriyle ya da diğer insanlarla ya da insanların onlarla arkadaşlığına gelirsek, onlar, arkadaşın arkadaş üstündeki zorunlu hakla kendilerini sorumlu tutarlar. Bu hak, Allah'ın katında da bir hak ise, efendinin emrine uyarak ona vefa göstermek zorunludur ve bu vefa, Efendi'nin sınırlarında durmak demektir. Bu konuda bir emir yok ise ve kişi kendi iradesine bırakılırsa, arkadaşına karşı güzel ahlâkla davranmayı tercih etmelidir. Güzel ahlâk, Allah'ı belirli bir farzda öfkelendirmediği sürece, arkadaşı uğruna kendi amacını ve davranışını terktir. Allah ile arkadaşlık daha yerindedir. Aynı şey, arada benzer ve cins farklılığı bulunan şeylerde geçerlidir. Örnek olarak, insanın sahip olduğu hayvanlara, ağaçlara ve sahip olmasa bile insanın beraber olduğu şeylere karşı davranışını verebiliriz. Söz gelişi suya muhtaçlığı nedeniyle kuruyan bir ağaç görebilir insan. Bu esnada sahibi orada değildir ve ağaç ile arkadaşlığı olan insan onu sulama imkânına sahip olabilir. Bu arkadaşlık, ağacm altında gölgelenmek ya da yorgunluktan dinlenmek amacıyla

ağaca dayanmak veya kendisine ilişen bir meşguliyet nedeniyle bir süre ağacın yanında durmak tarzında bir arkadaşlık olabilir. Bütün bunlar, bir sohbettir. Kişi bu esnada suya sahip ise, arkadaşlığın hakkını gözetmek için -başka bir neden için değil- ağacın sulanmasını gerektirir. 'Başka neden' ise, ağacın sahibi (hakkındaki bir niyet) veya ağacın vereceği meyveyi arzulamak olabilir. Ağaç meyve verse de vermese de, sahipli de olsa, sahipsiz de olsa böyledir. Aynı şey, eziyet gören ve görmeyen hayvanlar için geçerlidir. Kısaca sıkıntıyı gideren her işte bir ücret ve sevap vardır. Bu konuda Hz. Peygamber'den gelen hadisler rivayet edilir. Örnek olarak, kötü yola düşmüş bir kadının köpeğe su vermesi karşılığında Allah'ın onu bağışlamasını verebiliriz. Başka bir örnek de Buhara valisidir. Vali zalim biriymiş. Allah ise onu, üç gün boyunca iyi davrandığı bir köpek nedeniyle bağışlamış. Sonra da kendisine şöyle hitap edilmiş: 'Sen bir köpek idin, bir köpek nedeniyle bağışlandın.'

YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ BÖLÜM

Arkadaşlığın Terki Makamının Bilinmesi

Arkadaşlığı terk eden kişiyi görür
Cahilin sınırladığı kimse

Mahiyeti üzere hak ile olmak
Akıllı ve bilgilinin imkânsız saydığı bir iş

Her yerde âlemle beraberdir O
Ne mekânı ne de taşıyanı var

Şu sözün hikmetine bakın!
Ey gafil! Ben varlıklarla beraberim

O zatıyla mı kendisini görenin hükmü altındadır
Ya da niteliğiyle mi? Ey akıllı!

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, sohbet ve arkadaşlık, benzerin (var olmasını) gerektirir. Allah ise şöyle der: *'O'nun benzeri bir şey yoktur.'*[152] Aklın delili bu konuda hüküm verir. Dolayısıyla efendilik Allah'a ait iken âlem kuldur. O halde söz konusu olan hizmettir, arkadaşlık ve sohbet değil! Arkadaşlık bir yönden imkânsız sayılmışken başka bir yönden -zikrettiğimiz nedenle- geçerlidir. Öyleyse Hak, yaratıklarından birine ancak Şâri'nin (Hz. Peygamber) 'Sen yolculukta arkadaşsın' dediği anlamda arkadaş olabilir. Biz bu anlamda O'nu malı olan şeyde vekil ediniriz. Bunun yanı sıra O, belirttiği gibi, dilediğini yapandır. Hak ise, senin iraden O'nun iradesine uygun olmadığı sürece, senin iradeni yerine getirmeyecektir. *'Siz dilemezsiniz, Allah diler.'*[153] Siz dilerseniz, O bir fiil diledi demektir. Yoksa senin irade sahibi olduğun anlamına gelmez. Arkadaş, iradesini arkadaşının iradesi uğruna terk eden kimsedir. Böyle bir şey Hak adına imkânsızdır. Öyleyse Rabb'e ancak Rabliği eşlik edebilir (ve arkadaş olabilir). Fakat bu şart (kendi iradesini Hakkın iradesine uydurmak) geçerli olduğu için, âlem de O'na eşlik eder. Öyleyse âlemden Hakka eşlik eden kimse, iradesini, maksadını, sevgisini ve beğendiği şeyleri Efendisinin rızası uğruna terk eder. Kul bunu kerih görse bile, onun arkadaşlıktaki iddiası, buna uymaya ve kendisini bunu taşımaya zorlar. Hz. Peygamber de ancak kendi nebiliğiyle arkadaş olabilirdi. Bir nebi, arkadaşının iradesine göre, bir insanla arkadaşlık edemez. Peygamber, ancak kendisine vahyedilen şeye uyar ve ancak vahye göre davranır. Dolayısıyla peygamber arkadaşlık eder, fakat onunla arkadaşlık yapılamaz. Bu nedenle arkadaşlık, iki öznenin fiili değildir. Arkadaş da kendi mülküyle arkadaşlık eder. Böylelikle o da arkadaşlık yapar, fakat onunla arkadaşlık yapılmaz. Çünkü insanlar peygamber ile arkadaşlık ederken, kendi iradelerinin hükmüyle değil, peygamberin onlar adına belirlediği şeriata göre davranır. Allah şöyle der: *'Hayır! Rabbine yemin olsun ki, aralarında çıkan ihtilaflarda seni hakem yapıp verdiğin hükümde içlerinde sıkıntı bulmadan ve sana bütünüyle teslim olmadan iman etmiş olmazlar.'*[154] Bu nedenle onlar Peygamber ile arkadaşlık yapmış iken Peygamber onlarla arkadaşlık etmemiştir. İlahi kavuşmanın ehli olan varisler de arkadaşlık yapar, fakat kendileriyle arkadaşlık yapılmaz. Çünkü onlar, tıpkı kendisinden dönmesinin mümkün olmadığı müçtehidin hükmünün onaylanması gibi, Allah'ın kendilerine ilham edeceği bilgilerle beraberdir. Mümin de hiçbir zaman mümin ile

arkadaşlık edemez. Çünkü arkadaşlığın gereği olan kayıtsız bir şekilde arkadaşlığın gereğini yerine getirmek, mümkün değildir. Mümin, şeriatın hükmünün altındadır. Hz. Peygamber şöyle der: 'Muhammed'in kızı Fatma bile hırsızlık yapsaydı, onun da elini keserdim.' Hükme konu olan kişinin herhangi birinin arkadaşı olması mümkün değildir. Tıpkı bir köle gibi, onun Efendisinden başkasıyla arkadaşlığı mümkün değildir. Çünkü o, kendi hükmüyle hareket etmez, efendisinin amaçlarına uyar. Hatta o, efendisinin hükmüne bağlıdır. O halde arkadaşlık, tek taraftan olabilir. Bu ise, işin en azıdır. Kuşkusuz dikkatini çektik. Bunu öğren ve onun sınırında dur ki, senin arkadaş ya da arkadaşlık edilen olduğunu öğren. Buna göre davran! Kâmil insan, sürekli arkadaştır.

YÜZ YETMİŞ İKİNCİ BÖLÜM

Tevhit Makamının Bilinmesi

Kalpte bir suret dikilmiş
Ne ruhu var ne bedeni

İnancı da ona yazılmış
Bütünü beden olan bir mürekkeple

Bir benzeri olmayan Bir
Güzelliğiyle yapayalnız

Mertebesi varlıkların kaynağı
Çifti de yok sayısı da

Varlık O'nunla var
O'na inanmamız emredildi

Ben: O'na muhtaç bir kul
O: ihsan sahibi, muhtaç olmayan

Var oluş hikmetinden hayrete düşün
Rahman ne güzel var etti

Hikmet bir hükmü içerir ki
Haset ettiklerinde kasetçiler ona ulaşır

Ezele doğru giden bir ebedilik
Ebedin yardım ettiği bir ezel

Bir ecele doğru yürüyen
Görecektir, bir eceli yok onun

Tevhit de böyle! Dikkat ediniz!
Birdir, mutlak birliğin bir'i içinde

Bilmelisin ki, tevhit, insanın -ya da öğrenenin- nefsinde onu var eden Allah'ın birliği ve ilahlığında ortağı bulunmadığı hususunda bir bilginin gerçekleşmesi için gayrettir. Birlik (vahdet) Hakkın niteliği iken bundan türetilmiş isim ise el-Ahad ve el-Vâhid'dir. Bir olmak ise (vahdaniyet), sadece kendisinde bulunmakla anlaşılması anlamıyla, birliğin Bir'de bulunmasıdır.

Birlik bir nispet (bağ) olsa bile, tenzih nispetidir. İşte bu, tıpkı tefrit ve tecrit gibi, tevhidin anlamıdır. Başka bir ifadeyle o, kendisiyle nitelenen ile ilişkilendirildiğinde onunla nitelenenin 'ferd (tek)' veya münferit veya müteferrit diye isimlendirildiği bir olmayı (infirad) elde etmek için çalışmaktadır. Öyleyse tevhit, birleyene ait bir fiil nispetidir. Bu nispet, kendisini bilende Allah'ın bir olduğu bilgisini gerçekleştirir. Allah şöyle der: *'Yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, o ikisi bozulurdu.'*[155] Yer ve gök bozulmadığına göre -ki bu âlemin varlığı ve sürekliliğidir-, bu durum, şunu gösterir: Âlemin yaratıcısı 'bir' olmasaydı, âlem var olmazdı. Hakkın âlemdeki mutlak birliğinin delili budur ve aklın deliline de uymuştur. Bundan daha kesin bir delil bulunsaydı, Hak ona döner ve onu getirirdi. Biz ise, onu bilemez ve hangi açıdan delil olduğunu anlayamazdık. Bu bağlamda bir grup, Allah'a (ve birliğine) delil getirmek için başka bir yol takip ederek bu kanıtlama tarzını zedelemişlerdir. Böylelikle Hakkın kendi birliğine delil yaptığı şeyi bilmemek ile saygısızlığı birleştirmişlerdir. Bilgisizlikleri ayette Allah'ın

birliğini gösteren delilin bağlamını anlamamış olmalarıdır. Böylelikle de bu delili zayıflatmışlardır. Saygısızlıkları ise, (delile) zarar veren şeyleri delile sokarak itiraz etmiş olmalarıdır. Böylelikle kendi teorik düşüncelerini Allah'ı birlemede Hakkın birliğine gösterdiği delilden daha tam delil saymışlardır. Bu görüşe varanlar ise, bu konuda teorik güçleriyle hareket eden sonraki kelamcılardır. Ebu Hamid, İmâmu'l-Haremeyn, Ebu İshak İsferayînî, Şeyh Ebu Hasen gibi önceki kelamcılar ise (ayette serd edilen) bu delilin dışına çıkmamış, onu tam açıklamak için çalışmış, Allah karşısında saygıdan ve bu delilin bağlamını bildiklerinden onun doğruluğunu açıklamışlardır.

Bilmelisin ki 'ilah' olması yönünden Allah'ın birliği hakkında konuşmak, O'nun varlığını ispatın bir yönüdür. Burası tevhit bahsi olduğuna göre O'nun varlığını ispata ihtiyacımız yoktur. Çünkü Allah'ın varlığı, O'nun birliği hakkında bizimle tartışan kimseye göre sabittir. Varlığını kanıtlamak ise, aklın zorunlu deliliyle yapılır. Çünkü mümkün adına iki durumdan birisini tercih edecek biri bulunmalıdır. Allah'ın birliğini (kanıtlamak için) iki yolumuz vardır: Birincisi, ortak koşana şöyle dememizdir: Mümkün için (varlığını yokluğuna) tahsis eden birinin varlığında hemfikiriz. Bu tercih edenin varlığı sabittir ve en az bir olmalıdır. Bir'e ilave eden kişi, bunu kanıtlamalıdır. Allah'a ortak koştuğun ilavenin varlığına delil getirmen gerekir. Hasmın bu ortağı ispat yükümlülüğüne girdiğini varsayalım. İkinci yöntem ise şu ayettir: *'Yerde ve gökte ilahlar bulunsaydı, o ikisi bozulurdu.'*[156] Bu, birinci öncüldür. Diğer öncül ise, gök ve yerin, yani Allah'ın dışındaki her şeyin bozulmamış olmasıdır ki bu da ikinci öncüldür. Bunları birleştiren ise -ki o rabıtadır- bozulmadır. Buradan, tahsis edenin birliğini çıkarttık ki, amacımız da oydu.

Böyle diyoruz, çünkü bir'e ilave bir ilah daha olsaydı, bu ilave varlık ile birlikte bir, ya aynı iradeye sahip olacak veya iradeleri farklılaşacaktı. İradeleri bir olsa bile, bir görüş ayrılığı gerçekleşip hangisinin iradesinin gerçekleşeceğini bekleyeceğimizi varsaymak imkânsız değildir. İki ilahın iradeleri, gerçekte veya varsayımsal olarak farklı ise, bu durumda ya mümkünde her ikisinin iradesi gerçekleşecektir. Hâlbuki, mümkün iki zıddı kabul etmeyeceği için böyle bir şey imkânsızdır. Ya da, her ikisinin iradesi de mümküne işlememiştir veya birisinin iradesi işlemiş diğeri işlememiştir. O ikisinden (birinin) iradesi mümküne etki

etmişse, diğeri ilah değildir. Hâlbuki (mümkün adına) tercih gerçekleştiğine göre birinin iradesi gerçekleşmiş, diğerinin iradesi gerçekleşmemiştir. Bu durumda ise acizlik meydana gelmiştir. İlah ise aciz olamaz. Başka bir ifadeyle ilah, iradesi gerçekleşmiş olandır ki, o da ortağı olmayan Tek Allah'tır. İşte İbrahim Peygamber de (güneş, ay ve yıldızın) 'batışı' hakkında böyle akıl yürüterek, teorik incelemesi, batışın (üfûl) âlemi korumayla çeliştiği bilgisini kendisine vermiştir. O halde ilah, batmayla nitelenemez. Başka bir ifadeyle batma, daha önce batmamış iken, batana ilişen ve sonradan meydana gelen bir durumdur. İlah, sonradan gerçekleşen fiillerin yeri ve mahalli olamaz. Bunun nedeni, kaynağa yakın başka delillerdir. İbrahim'in baktığı ışıklar batmıştı ve hiçbiri ilah değildi. Bu durum, *'O ikisinde Allah'tan başka ilah bulunsaydı, bozulurlardı'*[157] ayetinin anlamı budur. Bu anlama dönmeyen hiçbir delil, delil sayılamaz.

Allah aynı hikâyede şöyle der: *'İşte bu İbrahim'e verdiğimiz kanıtımızdır.'*[158] Onun bundan başka kanıtı yoktu. Öyleyse 'kanıtımız' sözü *'O ikisinde ilahlar bulunsaydı, bozulurlardı'*[159] ayetinde geçtiği gibi Allah'ın birliği hakkında ortaya konulan kanıttır. Bu ve benzeri kanıtlar ile amaçlanan şey, Allah'ın birliğidir. Başka bir ifadeyle, Bir'e ilave başka bir ilah yoktur. Zatın kendiliğindeki birliğinin ise, hakkında hüküm verilebilecek şekilde mahiyeti bilinemez. Çünkü o, âlemden bir şeye benzemediği gibi hiçbir şey de ona benzemez. Dolayısıyla akıllı insan, O'nun nezdinden bir haber olmaksızın, Allah'ın zatı hakkında konuşmaya kalkmaz. Haber gelse bile, (haberde bildirilen) hükmün, O'nun zatıyla ilişkisini bilemeyiz. Bunun nedeni, O'nu bilmeyişimizdir. Aksine, söylediği tarzda ve kendisinin bildiği şekilde buna inanırız. Çünkü delil, şeriat ve akla göre, teşbihin reddine dayanır. Akılcıların genelinin yakın olduğu yöntem budur. (Bir kısmı) ise akıl nuruna ilave olarak iman nuruyla Allah'ı birler. İman nuru mutluluğa ulaştıran şeydir ve o kesinlikle delilden gerçekleşmeyen bir nurdur. Bu nur -her kimde bulunursa- ilahi inayetten meydana gelmiş, konusu ise, özellikle kendinden verdiği haberlerde haber verenin doğruluğudur. İman bundan başka bir şeyle ilgili değildir. Haberin ilgili olduğu şey ortaya çıkarsa (keşf), bu ortaya çıkma, iman nuruyla değil, başka bir nur vasıtasıyla gerçekleşir. Fakat iman nuru ondan ayrılmaz. Söz konusu nur, insana (bu haberin ilgili olduğu şeyi) kendi mutlak birliğinden hareketle gösterir. Her var-

lığın mutlak birliği, başkasından ayrışmasını sağlayan şeydir. Ortaklığın gerçekleştiği bir niteliğin olup olmaması birdir. Binaenaleyh her şeye özgü bir birlik olmalıdır ki, onunla başkalarından ayrışır. Bu nur kula varlıkların birliğini gösterdiğinde, aynı nur vasıtasıyla Allah'ın kendine özgü mutlak birliğinin olduğunu da kesin olarak öğrenir. Bu birlik, ya O'nun aynıdır. Bu durumda Allah, zatı ve mertebesi mutlak bir olandır ki, mertebe birliğin aynıdır. Ya da bu birlik, mertebenin birliğidir. Bu durumda keşf, teorik delille örtüşür. Bu kişi kesin olarak öğrenir ki: Zat kendisi olan ve ona özgü bir birlik sahibidir. İşte Ebu'l-Utahiy-ye'nin mısrasının anlamı budur:

Her şeyde kendisine (veya O'na) ait bir ayet var
O'nun (veya o şeyin) bir olduğunu gösteren

Bu ayet, çok olsa da olmasa da, bilinen her şeyin mutlak birliğidir. Çünkü çokluğun da 'çokluğun birliği' denilen bir birliği vardır ki, bundan başkası olamaz. Mutlak birlik, gerçekte bir tenzih niteliğidir. Dolayısıyla, bazı arkadaşlarımızın zannettiği gibi, insanın birlemesine bağlı değildir. Bir'i birlediğini düşünüp bununla birliğe ilave bir şeyi (bir yaptığını) zanneden kişi, doğru düşünmüyordur. Bu kişi bir'i birlemek derken, ikinci söyleyeni kastetmiş ise, bu doğrudur. Bir, kendisi bakımından kendisi nedeniyle birdir. Allah yolunun ehli şunu görmüştür: Tevhit ispat edildiğinde şirk haline gelir. Çünkü kendisi nedeniyle bir olan, senin birlemenle bir olmaz. Sen onu ispat edemezsin, O, kendisi nedeniyle sabittir. Sen sadece O'nun bir olduğunu öğrendin, yoksa bir olduğunu ispatlamadın. Bu nedenle arkadaşlarımızın bir kısmı 'O'nu birleyen münkirdir' demiştir. Bir, birlenmez, çünkü o birlenmeyi kabul etmez. Kabul etseydi, iki olurdu: kendiliğindeki birliği ve birleyenin birlemesiyle ortaya çıkan birlik. Böylelikle o, bir yandan kendiliğinde bir iken öte yandan başkasının sağladığı ve onun adına ispat ettiği yönden de bir olurdu. Böylelikle iki birlik sahibi haline gelirdi ki, bu durumda bir olamazdı. İspatı olumsuzlanmasına bağlı herhangi bir şey, sabit olamaz. Gerçekte tevhide ancak içten ve dıştan susularak ulaşılır. Her ne ki konuşur, var eder. Var ettiğinde ise şirk koşar. Susmak ise, bir yokluk niteliğidir. Bu durumda varlığın birliği O'na ait olarak kalır. O'nun birliğine şirk ve ortak, varlıkları var etmekle girmiştir. Çünkü

yaratıklar, kendi hakikatleriyle farklı nispetleri (ve sıfatları) talep eder. Bunlar ise, hakikat bir olsa bile, hükümde çokluğu gerektirir. O halde birliğe sıkıntı, var etmeyle girmiştir. Başka bir ifadeyle tevhit, kendi kendine karşı cinayet işlemiştir, yoksa varlıklar ona karşı suç işlemiş değildir. İşte bu, vehbi tevhit bilgisidir. Bu bilgi, teorik güçle öğrenilemez. Teorik araştırmanın öğrettiği tevhit bilgisinin tümü, sûfilere göre, kesbidir ve kazanılmıştır.

Bilmelisin ki, şeriat zatın kendiliğindeki birliği hakkında bir şey söylememiş, ilahlığın (ulûhiyet) birlenmesinden söz etmiş, onu ise 'Allah'tan başka ilah yoktur' diye dile getirmiştir. Bu ise, aklın gereğidir, çünkü akılda fikrin ona hakim olmasının kendisini ulaştırdığı bir takım hatalar vardır. Aynı şey insandaki diğer güçlerin (akla hakim olması) halinde geçerlidir. Akıldan daha taklitçi biri yoktur. Akıl, ilahi delil sahibi olduğunu zanneder, hâlbuki fikir kaynaklı delile sahiptir. Çünkü fikrin delili, dilediği her yere onu sürükler. Akıl adeta kör, hatta -Hak bakımından- körün ta kendisidir. Allah ehli fikirlerini taklit etmez. Çünkü yaratılmış olan, yaratılmışı taklit etmez. Bu nedenle onlar, Allah'ı taklide yönelerek Allah'ı Allah ile bilmişlerdir. Allah, kendisinden verdiği bilgiye göredir, yoksa aklın O'nun hakkında verdiği hükme (sahip) değildir. Akıllı bir insan müfekkire (fikir) gücünü nasıl taklit edebilir ki? O, fikri incelemeyi doğru ve yanlış diye ikiye ayırır. Öte yandan doğru ile yanlışı ayırt edecek bir ölçütü bulunmalıdır. Hâlbuki fikir araştırmasıyla doğru ile yanlışı ayırt etmek imkânsızdır. Bu konuda insan Allah'a muhtaçtır. Öyleyse fikri araştırmanın doğrusuyla yanlışını ayırt edip hüküm verirken başvuru kaynağımız Allah'tır. Biz, fikir gücünü kullanmadan öğrenmeyi amaçladığımız bilgiyi bize versin diye, işin başında Allah'a döneriz. Sûfiler, bu görüşü benimseyerek Allah'ın verdiği bilgiye göre davranmışlardır. Bu bilgi, nebilerin, resullerin ve Allah ehlinden bilgi sahiplerinin bilgisidir. Onlar, fikirlerini yerli yerinin dışına taşımamışlardır. Şunu öğrenmişlerdir: Fikrin kendi zannınca doğruyu idrakteki son hali, kanıtlarını duyusal ve bedihi durumlara dayandırmasıdır. Fikir gücü, işin başında bazı hususlarda duyunun yanılacağı hükmünü verdiği gibi bedihileri de zedeleyen hükümler vermiştir. Sonra, karşı kanıt getirmenin imkansızlığı nedeniyle, bedihileri ve duyuyu kaynak saymaya yönelir. Hâlbuki bütün bunlarda Allah'a dönmek daha doğrudur. Allah, '*Bütün işler O'na döner*'[160] buyurur ki, bu da, Al-

lah'a dönen işler arasındadır. Allah'tan alınan bilginin dışında (gerçek) bilgi olmadığı gibi yalnız Allah, bilen ve öğretendir. Bilgisini O'ndan öğrenenin bilgisine kuşku giremez. Biz, Allah'ı taklit edenleriz. O'nun nezdinde olan ise gerçektir. Öyleyse biz, bize bildirdiği konularda O'nu taklit ederken 'bilen' ismine, verdiği bilgide düşünce güçlerini taklit edenlerden daha layığız. Onlar, Allah'ı bilme hakkında sürekli görüş ayrılığı içendedirler. Nebiler ise, çok sayıda olmalarına ve aradan asırlar geçmesine rağmen, görüş ayrılığına düşmemişlerdir. Çünkü onlar, bilgiyi Allah'tan almıştır. Allah ehli ve seçkinleri de böyledir. Sonra gelen öncekini doğrular ve birbirlerini desteklerler. -Başka bir kanıt değil de sadece bu durum bile yeterli olurdu ve bilgiyi onlardan almak zorunlu sayılırdı.

Bu tevhit bahsi, bir açıdan (Hak ile âlem arasında) ilişkiyi gerektirirken -ki Ebu Hamid ve bazı şeyhlerimiz gibi Allah ehlinden bir grup bunu belirtmiştir- bir açıdan karşılıklı ilişkiyi gerektirmez. Bunu da Ebu'l-Abbas el-Ârif Sünhacî gibi bazı arkadaşlarımız dile getirmiş, genel olarak Allah ile insan arasındaki ilişkiyi reddetmişlerdir. Benim vardığım ve daha önce temellendirdiğim esasa göre kabul ettiğim görüş, öncelikle Allah'ı ve başkalarını bilmede Allah'ı taklit etmek gereğidir. Biz, kendisi hakkındaki bilgimizde, bize aktardığı (bilgiye) göre hareket ederiz. Allah ilişkiden söz ederse, bize söylediği yönden onu kabul ederiz ve ilişkinin bağlamını aşmadan onunla sınırlı kalırız. (Allah ile âlem arasında) ilişkinin olmadığını belirtirse, Allah'ın kaldırdığı noktada biz de onu kaldırırız ve bu sınırı aşmayız. Binaenaleyh hüküm, bize değil, Allah'a ait olur. Bu durumda ise sürekli isabet ederiz, yanılmayız. Bu durum, nebileri hakkında 'korunmuşluk', velileri hakkında ise 'muhafaza' diye ifade edilmiştir. Bilgi Allah'tan alınmadığında ise, gerçeği tutturmak insana göre tesadüfe bağlıyken Hakka göre amaçlanmıştır. İşte bizim esas aldığımız düşünce budur. *'O'nun benzeri (ke-mislihi) bir şey yoktur'*[161] ayetinde kef, (benzetme değil) ilave harf sayılırsa, ilişki ve benzerliği ortadan kaldırır. Ayetin devamı ise, *'O işiten ve görendir'*[162] şeklindedir. Bu ise, karşılıklı ilişkiyi ispatlar. Ayet tektir, kelimeleri ise farklıdır. Biz bu kanıttan yüz çevirmeyiz. Öyleyse bu, en güçlü kanıttır. Bu, Hakkı taklitte vardığımız görüş, dünya ve ahirette kurtuluşun ve bilginin yoludur. Söz konusu yöntem nebilerin, resullerin ve ilahilerden (metafizikçiler) feyzi kabul edenlerin yöntemidir. Allah'tan sana bir bil-

gi geldiğinde, onu fikir terazisinin altına sokma ve aklının o bilgiye ulaşacağı bir yol kabul etme, yoksa anında helak olursun. Çünkü ilahi bilgi, terazi altına girmez. Çünkü teraziyi koyan ilahi bilgidir. Onu koyan nasıl onun hükmü altına girebilir ki? Vekil, kendisini vekil yapan üzerinde hüküm vermez. O, vekil edildiği kimseler üzerinde hüküm verebilir. Bilgi akılla çelişir. Çünkü akıl kayıt iken bilgi alametten gerçekleşmemiştir. Bir şey hakkında en güçlü alamet, o şeyin kendisidir. Ondan başka hangi alamet olursa olsun, bize göre o alamette isabet, tesadüfidir.

Kitaptaki yönteme göre, konuyla ilgili bu kadar açıklama maksadı anlatmak için yeterlidir. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

VASIL

Vitr, Tevhidin Bir Türüdür

Bilmelisin ki, Arapça'da vitr, intikam talebi demektir (talebü'sse'r). Hakkın mutlak birliği, mutlak birlikten intikam istediği için 'vitir' ile nitelendi. Mutlak birlik, varlığıyla ikiyi ve sonsuz sayıları izhar eden Bir'e aittir. Bu zuhur ile mutlak birlik hükmü ortadan kalkınca, Hakkın birliği, ortadan kaldırılmış olan mutlak birliğin intikamını istemiştir. Söz konusu birlik, varlığıyla çokluğun zuhur ettiği bu Bir (Vâhid) tarafından ortadan kaldırılmıştır. Şimdi o birlik, birliği talep etmektedir ve bu talep nedeniyle Hakkın birliği, el-Vitr diye isimlendirildi. Bu bir (Vâhid), onu savunacak birisini görevlendirir. Bu amaçla ârifi Hakkın diliyle (konuşan) vekil olarak ayağa kaldırır ve ârif şöyle der: Ey mutlak birliğin (ehadiyet) intikamını isteyen hakim! Mutlak birlik ortadan kalkmamıştır. Senin (kendisinden intikam) talep ettiğin bu şey, ikiliği ya da üçü veya dördü vs. meydana getirmez. Çünkü o, hakikatinin gerektirmediği bir şeyi vermez. Bize ikiyi veren şey, ikinin birliği, üçü veren üçün birliği, dördü veren ise dördün birliğidir. Sayılar sonsuza dek böyle gider. Böylelikle sayıların varlıkları, bu birlikleriyle senin mutlak birliğini (öğrenmeye) delil edinir. O birlik (vahdaniyet), Sen'in için ve Sen'in uğruna çalıştı. Çünkü bilirsin ki, sayılar âlemde ilahi isimlerin et-

kisiyle ortaya çıkar. Çünkü onlar çoktur ve çok olmakla birlikte birlikleri gerçekleşmiştir. Bunun üzerine bu Bir, sayıların (kendilerini ortaya çıkaran) isimlerin birliğini öğrenmesini istemiştir. Bu sayede Allah'ın nezdinde bir çokluk bulunabileceği vehmi meydana gelmez. Böylelikle, mutlak birliği ve vahdeti ortadan kaldıran çokluğa karşı duyulan kıskançlık nedeniyle, her sayıya o sayının birliğini vermiştir. Böylelikle Mutlak Bir, Bir'in mazeretini kabul ederek onun bu hususta çok sayıdaki isimlerin birliğini gerçekleştirmede Hakkın mutlak birliğiyle ahlâklandığını anlamıştır. el-Vitr ismi de, kıskançlık ve gayret nedeniyle aynı şekilde hareket etmiştir. 'Allah tektir, teki sever.' Allah izin verirse, gelecek bölümde çokluğu bilmek ve ortak koşmak konusu gelecektir.

VASIL

el-Ferd Sadece Allah İçin Geçerli Bir İsimdir

el-Ferd, bu konuda ele alınması gereken bir isimdir. Allah, yaratıklarından farklılaşmasını sağlayan özellik nedeniyle bu isme sahip olmuştur. Allah, bir olması bakımından el-Ferd değildir. Çünkü Allah, kendisi bakımından bir (vâhid), her şeyin birliğinden farklılaşan birliği nedeniyle de el-Ferd'dir. el-Ferd, Allah'tan başkasına ait olamaz. Çünkü başka her şey bir yönden birbirine ortaktır ve (başka bir yönden) kendi birliğiyle ayrışsa bile, ferd değildir. Çünkü ortaklık, bunu engeller. Dolayısıyla el-Ferd ismi, gerçekte ve sadece Allah'a verilebilir. Allah, her bakımdan 'ferd'dir. Çünkü diğer varlıklardaki gibi, Allah için ortaklık niteliği yoktur. Bu nedenle tanımlar varlıklara ait iken Allah tanımlanamaz. O'nun mukabilinde bir benzer ya da zıt yoktur. Böyle bir şeyden Allah münezzehtir! Allah'ın bütün isimleri ferdiyet sahibidir. Çünkü isimler de Allah için -gerçek varlık değil- nispettir. Böylelikle bir isim sonradan var olanı gösterdiğinde tanımlanırken aynı isim ile Allah'ı isimlendirdiğinde, tanımlanamaz. Böylelikle lafız sınırlanırken gösterdiği şey sınırlanmaz. Gösterdiği sonradan olmuş bir şey ise sınırlanır. Lafızdaki ortaklık nedeniyle manada ortaklık zorunlu değildir. Çünkü lafız sana aittir, ona değil! Sen lafızda ortaksın. Bu nedenle şöyle deni-

lir: 'Lafız ortaklık demektir.' Dikkat ediniz! Ortak lafızlar, isim vermede ortaklık kabul etmez. Buna örnek olarak, 'müşteri' ismini verebiliriz. Lafzı kullanan insan tanımla yükümlü tutulunca, ayrıntı ortaya çıkar ve şöyle denilir: 'Müşteri derken neyi kastediyorsun? Gökteki Müşteri yıldızını mı, yoksa alış veriş yapan insanı mı?' Tanımladığında ise her varlık aynı ismi taşıyan adaşından ayrışır. Öyleyse lafızda medlulün mahiyeti yoktur. Aynı şekilde, Hak için es-Semi' ve el-Basir dersin. O'nun bir eli, iki eli ya da elleri, gözleri, ayağı vardır. Aynı şey, Allah'ın kendisini isimlendirip aklın isim yapmayı mümkün görmediği her şey için geçerlidir. Çünkü akıl böyle şeyleri sadece yaratıklarda bilir.

Şeriat ve ilahi nebevi haberler olmasaydı, (Allah hakkında) bu lafızlar gelmez ve akıldan hareketle onları Allah'a veremezdik. Bunun yerine, teşbihi reddederek zatını bilmediğimiz için, belirli bir anlamı dile getirmezdik. Çünkü Allah, *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[163] der. Yoksa aklın deliline göre teşbihi reddetmeyiz. Böylece Allah hakkında hüküm veren, O'nun sözü olur. Allah ile karşılaşıp basiret ve gözlerimizden körlük perdesini kaldırdığında, O'nunla böyle karşılaşmak isteriz. Perde ya kayıtsız anlamda açılır veya bütün yaratıklar hakkında eşit ölçüde veya derece derece olmak üzere açılabilecek kadar açılır. İkinci durumda her şahıs, başkasına ait olmayan bir görmeyle farklılaşır. Tevhit bahsinde (Allah ile âlem arasındaki) karşılıklı ilişkiyi benimseyenlerin dışındakilerde keşf geçerli değildir. Başka bir ifadeyle, karşılıklı ilişkiyi reddedenlere göre bu konuda keşf olamaz. Çünkü onlara göre tevhit (bilgisi), sabit bir şey değil, sadece bir nispettir. Nispetler ise, keşf yoluyla idrak edilemez. Onlar sadece delil yoluyla öğrenilebilir. Keşf ise bir görmedir ve görmek, görülenin kendiliğinde bulunduğu niteliklere ilişir. Acaba bu ilahi mertebede bir keyfiyet var mıdır, yok mudur? Delil, (ilahi mertebede) keyfiyeti reddeder. Burada O'nun kendi zatında bir keyfiyete sahip olmadığını kastediyor ise, o zaman keşf olamaz. Keyfiyetinin bilinemeyeceğini kastediyor ise, 'akılla bilinemeyen bir keyfiyeti olması bakımından' bu keyfiyet keşf ile öğrenilebilir. Bu durumda keyfiyet, (sadece) keşf vesilesiyle öğrenilebilir. Çünkü aklın eşya hakkındaki araştırma ve incelemesinden anlamlarını öğrendiği bütün keyfiyetler Allah hakkında imkânsızdır. Bununla birlikte, anlamlarına olmasa da, isimlerine inanmak gerekir. Bu keyfiyetlere örnek olarak inmek, beraberlik, yerleşmek, değiştirmek, tereddüt, gülmek, şaşırmak, razı olmak,

öfkelenmek gibi lafızları verebiliriz. Allah bu anlamları misal mertebesinde somutlaştırırsa -söz gelişi bilgiyi süt şeklinde somutlaştırmak gibi- bu, O'na kalmış bir iştir. Bu durumda keşf yoluyla bunlar öğrenilebilir. Aksi halde, hiçbir zaman onların bilgisine ulaşılamaz. Nebinin onları nereden aldığı da bilinemez; haber olarak mı, yoksa keşf olarak mı almıştır? Haber olarak almışsa, (haber bize de ulaştığı için) eşitlik gerçekleşmiştir. Keşf yoluyla almışsa, bu da, zikrettiğimiz tarzdadır. 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Şirk -İkilik- Makamının Bilinmesi

İsimlerde şirk belli
Keşf ehli ona dayanmıştır

Derler ki, 'Rahman da nedir?' deriz ki:
O el-İlah, el-Hakem ve el-Evvel'dir

Allah ile arasında bir fark yok
Zat'a delil olmada

İsimlerden dilek Rahman ile yapılır
Söyleyenin ya da akledenin sözüyle

Şirk yerli yerinde övülmüştür
Bilenin veya bilmeyenin nezdinde

Sırf varlıktır O
Hükmünde tereddüt yoktur o imamın

Ondan kınanmış olan
Batıl olanın kendiliğinde ispatladığıdır

Allah Teala şöyle der: *'İster Allah ister Rahman de, hangisiyle dua edersen et, en güzel isimler O'nundur.'*[164] Bilmelisin ki, Allah zatı bakımından Vâhid ve Ahad'dır. Şöyle der: *'En güzel isimler O'na aittir. Bunlarla O'na dua ediniz.'*[165] Dua ettiğinde, sana kimin karşılık verdiğini öğrenirsin: Karşılık veren, zatı bakımından mı karşılık verir, yoksa ismin gerektirdiği nispet bakımından mı karşılık verir? Söz konusu nispet zatın aynı değildir. Nispet ortadan kalkmış iken Allah sana karşılık vermez. Bunu öğrenince, bir hakikatteki pek çok durumu da öğrenmiş olursun. Dua esnasında zat, bu nispetler olmaksızın, bu isimlerle bilinemez. Nispetler ise, zat olmaksızın bilinemez. 'Ey Alim' dediğinde, 'Ey Kâdir' dediğindeki anlamından farklı olarak, bu ismi öğrenirsin. Aynı şey 'Ey Mürid', 'Ey Semi', 'Ey Basîr', 'Ey Şekûr', 'Ey Hayy', 'Ey Kayyum', 'Ey Ğanî' gibi ilahi isimlerden birini zikrederken geçerlidir. Bunlar çok olsa da, isimlendirilen tektir. Başka bir ifadeyle nispetlerin ilişkili olduğu kimse birdir. Öyleyse birdeki çokluğu ancak böyle bilebilirsin. Her isim, zata delil olurken diğer ilahi isme ortaktır. Bununla birlikte her ismin hakikatinin anlamı, diğerlerinin anlamından başkadır. Yani, her isim (kendi anlamıyla) arkadaşından farklılaşırken isimlendirilenin zatına (delil olmada) ortaktırlar. Bu isimler, kendisiyle isimlendirilenden başkasına ait değildir. O halde ilahi isimler, bir açıdan müteradif iken bir açıdan birbirlerinden farklı ve bir açıdan benzerdir. Müteradif isimler, Alim, Allam. Habir gibi isimlerdir. Zıt olanlar ise, Kadir, Semi, Hayy, Mürid ve Şekûr gibi isimlerdir.

Âlemi var etmedeki ortaklığın diğer tarzına gelirsek, bu ortaklık, kudretin tesirini kabul için mümkünün istidadına bağlıdır. Çünkü imkânsız olan bunu kabul etmez. Mümkünün istidadı olmaksızın, kudret tek başına yaratıcı değil iken mümkünün istidadı da -ilahi kudret olmaksızın- tek başına var olamaz. Bu durum, bütün mümkünlere yayılmıştır. Bazı mümkünlerde özel bir ortaklık vardır. Şöyle ki: Arazı var etmek istediğinde, ilahi iktidar ve irade belirli bir arazı tahsis etmek için zorunludur. Onu bilmek de gerekir, ki, tahsis etmek için kendisini amaçlamış olsun. Öyleyse yaratılışı kabul etmek için, irade edilen şeyin istidadı da gereklidir. Arazın var edilmesinin gerçekleşmesi için bir yer de olmalıdır, çünkü araz, tek başına var olamaz, kendinde var olacağı bir yer olmalıdır. Bu yer ise, arazın bulunmasını kabul edecek istidada sahip olmalıdır. Bütün bunlar, fiildeki ortaklık tarzlarıdır. Bu bölümde,

ilahî işlerde kastedilen ortaklık ve çokluğun anlamı budur. Burası, ima ettiğimiz esaslardan fazlasını kaldırmaz.

Konuyu şöyle özetleyebiliriz: Bölünebilir hiçbir şeyde birlik (ve birlenme) bulunamaz. Bölünebilir en genel şey bilinendir. Bilinenler, bir açıdan üç kısma ayrılır: Zorunlu, mümkün ve imkânsız. Bundan sonra zikredeceğimiz mevcut veya madum veya başka her şey, bölünebilirdir. Öyleyse zikredilen ya da bilinen herhangi bir şeyde birlik nerededir? O halde sadece 'Allah' diye isimlendirilen belirli bir bilinende 'çokluğun birliği' olabilir. Bunu yaparken de 'Allah şöyle veya böyle olmalıdır' diyerek ulûhiyetin kendisiyle sahih olabileceği özellikleri zikredersin. Bu durumda, Allah'a ve bütün bu niteliklerine başkası ortak olamaz. Böyle diyen bir insan 'bir' derken, hakikatin birliğiyle birlikte toplamın (niteliklerin) birliğini dile getirir. 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sefer Makamının Bilinmesi ve Sırları

Seferler, korku ve çekinmenin delili
Haberle yüz çevirmede, örf böyledir

Mahallenin gençlerinin yolculuk yaptığını görünce
Sen -ki diyetin bundandır- çekinceli ol

Bu nedenle mümkünler asılları üzerindedir deriz
Onların suretlerinin hakikati yoktur

Hulul diyerek yok sayma onları
Bazen onlar için yaratma suretlerde gerçekleşir

Allah Teala, ehlini nitelerken 'seyahat edenler' diye buyurdu. Seyahat, ibret almak ve Allah'a yaklaşmak amacıyla yeryüzünde dolaşmaktır.

Bunun nedeni, yaratılmışlarla ünsiyetin içerdiği vahşet (yalnızlık) halidir.

Bilmelisin ki, Allah ehli yeryüzünde dolaşmayı, yoksulluğa bağlanmayı, deniz kenarlarında yaşamayı, hemcinsleri olan insanlarla ünsiyet hali kendilerine egemen olunca istemiştir. Görünüşte insanlarla ilişki, bir ünsiyet olsa bile, seyahate çıkmak isteyenin farkına varmadığı yönden bâtında bir vahşet halidir. Seyahati isteyen insan, kendisini vahşetin seyahate çağırdığını bilemez. Bunu ancak seyahatin ortaya çıkardığı sonuçlardan sonra öğrenebilir. Şöyle ki: Allah insanı -ki Âdem'dir- ve bütün halifeleri, suretine göre yaratmış, kendine benzemeyi olumsuzlayarak *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[166] diye buyurmuştur. Bu hakikat insana da yayılmıştır. İnsan Allah'a yönelip tövbe ettiğinde, bu mertebede -benzersizlik mertebesi- nefsi aydınlanır. Hemcinslerini gördüğünde ise, benzerinin bulunmasına karşı gayrete gelir. İnsanın gayreti, kendisinden başkasına ilahlığın nispet edilmesine karşı Hakkın duyduğu kıskançlığa benzer. Bu nedenle insan, yaratıklardan uzaklaşarak benzerlerinden ayrılmak ister. Böylece sadece kendisini sadece zatıyla ünsiyet edip benzerlerini görmekten uzaklaşacağı boş alanlara, dağlara, vadi içlerine atar ki 'seyahat' denilen şey budur. Bu seyahat, onu maksadına ulaştırır ve kendi zatıyla ünsiyet eder. Bu hal, *'O gün mülk kimindir?'*[167] ayetinde belirtilen makama benzemektir. Çünkü o gün ilahlık iddia edecek bir iddiacı kalmadığı gibi bu insanın içinde bulunduğu yoksulluk halinde de vahşilerden başka hemcinsi olan 'insan' adıyla isimlenecek kimse de kalmamıştır. Vahşiler ve hemcinsi olmayanlar ise, Allah'ın karşısında âlem gibidir. Bu nedenle, yani zikrettiğimiz durumu ortaya çıkaran nedenle yolculuğa çıkmak istemişti. Şibli, bir sözünde buna işaret eder. Yanında gecelediği arkadaşıyla sohbet etmek istemiş, arkadaşı ona şöyle demiş: 'Kalk da ibadet edelim.' Bunun üzerine Şibli şöyle karşılık vermiş: 'Ortak var iken ibadet olmaz. Rablik de ortaklıkla olamaz.' İnsan, üzerinde yaratıldığı suretin gücü nedeniyle, diğer yaratıkların dışında hemcinsi olan insanlardan kaçmak istemiştir. İnsan türünden başka hiçbir yaratılmış, ilahlık iddiasında bulunmamıştır. Bu nedenle seyahat eden insan, benzerini görmemek istemiştir. İşte yolculuk makamının esası budur.

Fikir gücüyle akledilirlerde ve bilgi ve mârifet mertebelerinde sefer etmeye gelirsek, o konu -Allah izin verirse- kitabın başka bir yerinde,

bundan sonra gelecek haller bölümünde ele alınacaktır. İşte bu, Allah ehlinden seçkinlerin seyahatidir. Genelin seyahatine gelirsek, onların seyahatlerinin nedeni şu ayettir: '*Ey iman edenler! Arzım geniştir, sadece bana ibadet edin.*'[168] Onlar da Allah'ın arzının ne olduğunu düşünerek şöyle demişlerdir: 'Allah'tan başkasının mülkiyetinde olmayıp imardan uzak ve Allah'a ortak koşulmayan her ölü toprak, (ayette) Allah'a özgü kılınan ve O'na izafe edilen yerdir. Yerleşebilir durumdaki bir yere ise insanlar ulaşabilir, orayı canlandırırlar ve oraya sahip olurlar. Hâlbuki umrandan uzak yerler ise, böyle bir ihtimalden uzaktır. Bunun üzerine şöyle demişlerdir: 'Allah'ın bize o yerde ibadeti emretmesinin nedeni, orada özel bir nitelik bulunmasıdır. Oradaki yegâne nitelik ise, Allah'tan başkasına ait nefesin bulunmayışıdır. Öyleyse bu yerlerde Rahman'ın nefesi bulunur. İnsan böyle bir yerde Rabbine ibadet ederse, (insanların yaşadığı) umranda karşılaştığı vahşet halinden kurtulur ve ünsiyet elde eder. Bunun yanı sıra, kalbinde ve yalnızlığında bir haz ve hoşluk bulur. Bütün bunlar, Rahman'ın nefesinin sonucudur. Bu nefes vasıtasıyla Allah, müşterek topraklarda insanın karşılaştığı gam, tasa ve güçlükten onu kurtarır. Allah ehlinin genelini seyahate sevk eden neden budur.

Onlar, bu ölü yerde o yerin sahibine layık özellikleri araştırmaya çağıran bir takım ayetler, sırlar ve ibretler görür. Allah, bu ilimlerin nurlarıyla kalplerini aydınlatırken ayetlerini araştırmada kalplerini açar. Bunlar, kendisine yöneldikleri zatın -ki Allah'tır- büyüklüğünü gösteren alametlerdir. Bunu ise, '*Kulunu geceleyin yürüten Allah münezzehtir*'[169] ayetiyle Peygamber'den tevarüs ederler. Ayetin devamında şöyle denilir: '*Ayetlerimizi göstermek amacıyla.*'[170] Allah, Peygamber'ini isranın vardığı son noktaya kadar göklerde yükseltmiş, Peygamber de Allah'ın onun için takdir ettiği yüce menzillere ulaşmış, Allah hakkındaki bilgisini artıran ayetler kendisine gösterilmiştir. Bu nedenle ayetin devamında '*O işitendir*'[171] -kendisine söyleneni- '*görendir*'[172] -gördüğü ayetleri- ifadesine bitişmiştir. Allah'ın seyahat eden kulları, O'nun ayetlerini ve harikulade olayları görürler. Bunlar onların imanlarını, Allah'ı ve O'nun niteliklerini bilmedeki güçlerini artırır. Allah'ın kullarına olan merhametini ve şefkatini görürler. Yalçın bir dağın zirvesini görünce, himmetlerin yüksekliğini hatırlarlar. Bu himmetler sayesinde Allah'tan en iyisini istemişlerdir. Onların istediği şey -başkasıyla ilgilenmekten çeki-

nerek- hemcinslerinden yalnızken O'nunla kalmaktır. Bir vadi içinde ya da kuytu bir köşedeyken, kulluklarını ve Yaratıcılarının otoritesi ve baskısı altında ezilmelerini hatırlarlar. Böylelikle kendiliklerinde zelilleşirler ve değerlerini öğrenirler. Bunun yanı sıra, ulaştıkları yüksekliğin -hak ediş şeklinde değil- Allah'ın inayetiyle gerçekleştiğini öğrenirler. Deniz kenarındayken, deniz sayesinde Allah'ın bilgisinin genişliğini, büyüklük ve rahmetinin enginliğini hatırlarlar. Bu büyüklükle birlikte, denizde dalgaların çarpışmasından oluşan rüzgarları ve dalgaların birbirine girmesini görürler. Bu durum onlara Hakkın mertebesinde ilahi isimlerin birbiriyle çatışmasını ve ilgili oldukları hususlarda iç içe girmelerini hatırlatır. Örnek olarak, el-Muntakim, Serîu'l-hisâb ve Şedîdü'l-ikâb gibi günahkârın günahıyla ilgili isimleri verebiliriz. Bu isimlerin karşısında ise el-Ğaffâr, el-Afüvv, Muhsin vb. isimler gelir. İsimler, günahkâr hakkında birbirinin karşısına yerleşir. İlahi tereddüt de böyledir. Onlar, bu durumu denizin dalgalanışında hatırlar ve bu durum onların içlerinde ilahi ilimleri açar. Söz konusu ilimlere ancak seyahatleri esnasında bu denizi görürken ulaşabilirler. Böylelikle Allah'ı ve mertebesini yüceltmeleri ve tazimleri artar.

Bunun yanı sıra, vahşi hayvanların kendileriyle ünsiyet etmesi ve onlara yönelmesi gibi harikulade olaylar da gerçekleşir. Bu bağlamda bir kısmıyla hayvanlar dilleriyle konuşurken bir kısmı onların konuşmasını anlar ve hangi tür ibadeti yerine getirdiklerini bilir. Bu durum ise, Allah ehlinin Rabbine itaatteki hırs ve gayretini pekiştirir. Sûfilerin kitaplarında bu konuda pek çok hikâye vardır. Bu kitabımız mârifet ve sırlara adanmamış olsaydı, o hikayelerin içinden seyahatimizde bu grupla karşılaşmamız esnasında bizzat gördüklerimizi aktarır, onlarda gördüğümüz sırları zikrederdik.

Bu bölümde maksadımızı anlatmak için bu kadar açıklama yeterlidir. Allah izin verirse, bundan sonra yolcu, sâlik ve yolu zikrederken sefer ve mertebeleri bahsinden söz edeceğiz. 'Allah dilediklerini hakikate ve doğru yola ulaştırır.'

YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ BÖLÜM

Seferin Terki Makamı

Varlıkları sakın bir yapmayasın
Ayet ve sureler onları sana zikrederken:

Der ki 'sen benim kulumsun ve ilah Ben'im'
Sizde ne varlığımız ne eserimiz var

Allah Teala şöyle der: '*O bize mukame (asıl oturulacak yurt, cennet) diyarını ihsanından vermiştir. Orada bize yorgunluk veya sıkıntı ulaşmaz.*'[173] Başka bir ayette şöyle der: '*Her nerede iseniz, O sizinle birliktedir.*'[174] Mesafeleri aşmak yorgunluğu artırır, hatta özel olarak yorgunluk demektir. Beni harekete geçiren şey O'nu taleptir. O'nu yolculuktaki gayem ve maksadım edinmeseydim, yolculuğa çıkmazdım. Allah ise, yer değiştirirken benimle birlikte olduğunu bana bildirdiği gibi yerimde dururken de benimle birlikte olduğunu bildirdi. Her şeyde O'na ait bir yön (ve yüz) vardır. Öyleyse niçin hareket edeyim ki? O halde O'nu bulmak için hareket, dururken O'nu bulamamamın kanıtıdır. Ben ikamet ederken O'nun yüzünü ararım. Onu ikametim esnasında bulduğumda ise, Ay menzillerinden biri olurum. Bu durumda -yola çıkan ve konaklayan olmadan-, maksat haline gelirim. İsimler beni arar, ben onları talep etmem. Nurlar bana yönelir, ben onlara yönelmem. Ben, hakkında hareket ve intikalin caiz olmadığı kimsenin karşısında durdum. Sefere çıkan insan, 'Rabbimiz her gece yakın semaya iner' hadisiyle hareket ederken ikameti yeğleyen ise, '*Rahman Arş üstüne istiva etti*'[175] ayetiyle hareket eder. Durmak, hareketten daha üstündür. Çünkü kula, kaderin akışı ile Allah'ın gece ve gündüzde kendisine getireceği şeylerin altında durması emredildi. Allah kadere koşanları (intihar eden) kınarken şöyle der: 'Kulum kendisi hakkında beni geçti, ona cenneti haram kıldım.' Koşuşturma bir harekettir. Allah'ın bize '*Onu vekil edinin*'[176] diye buyurması durmamız içindir. Bu durumda kulunun işinde tasarruf eden Allah olur. Allah ise, karşılaştığı her şeyde hakkında takdir ettiklerini kuluna ulaştırır. Kulun hakkında takdir edilen iş sefer ve yer değiştirme ise, Hak onu yerinde dururken ilahi ilgi oturağında taşıtır. Böylece yorucu

harekete tanık olmadan rahat ve hizmet edilen bir şekilde taşınır. Seferi terk eden, -hakkında sefer takdir edilmiş ise- böyle sefer eder. Her iki hali de tecrübe ettik ve -insanın halleri her nefes değişse bile- durmanın hareketten üstün olduğunu gördük. Durmak, mârifetin güçlü olduğunu gösterir. Kul hakkında gerçekleşen bu intikal ise, zorunludur. Öyleyse bu, çekici bir yoldur. Bu yolda (hem) sülûk edilir hem edilmez. Bir insan (Hakkın tasarrufuyla değil de) kendi başına hareket ederse, bu yer değiştirmeler sadece yorgunluğunu artırır, acıyı ve meşakkati öne çeker. Hâlbuki kul adına takdir edilen rızık ve ecel gibi şeyler ona gelmese bile, kul mutlaka onlara gider.

Gözden kaybolmayan kimse için
Bir gün bile hasretten şikâyetin manası yok!

Durmak müşahedeyi, hareket yoksunluğu gösterir. İnsana emredilen hareket ise başkadır. Çünkü sen, O'nu ararken hareket edersin. Öyleyse sen, (O'nu) yitirmişsin demektir. Onu aramazsan, bu kez hüsrana uğrarsın. Her durumda durmak, bu durma makamındaki hareketten üstündür. Sen ise, Allah vasıtasıyla hareket etmek makamındasın. Allah karşısında Allah ile durmak, (sâlikin içinde bulunduğu hal anlamındaki) vaktin rahat olması için uygundur. Çünkü durmak esnasında O'nu yitirmiş olsan bile duyulur harekette -kıyaslanamayacak ölçüde- O'nu yitirmişsindir. '*Cahillerden olma*'[177] ve '*sabret! Sabrın Allah iledir.*'[178]

İlahi isimlerin sana gelmesi ve Hakkın sana inmesi, durmanın değerinin bir yönüdür. Çünkü O'na doğru hareket ederken O'nu sınırlarsın. O'nun karşısında durursan, O'na ibadet etmiş olursun. O'na doğru hareket, O'nu bilmemek iken karşısında durmak O'nu bilmektir. Allah Teala Peygamber'ini O'nu görsün diye yürütmedi. Allah onu, '*Göklerin ve yerin yaratılışı insanın yaratılışından daha büyüktür*'[179] ayetinde belirtildiği gibi ayetlerini göstermek üzere yürüttü. O halde seferi terki üstün sayan, hiç kuşkusuz, doğru düşünmüş, -zikreden ile oturduğunda- haberin kendisine yönelmiştir. Zaten nereye gidecektir ki? Böylece yolculuğu ve onu terki açıklamış oldum. Sen de senin için takdir edilene göre davran. 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

YÜZ YETMİŞ ALTINCI BÖLÜM

Sûfilerin Ölüm Esnasındaki Hallerini Öğrenmek

Sûfilerin ölüm gelirken halleri var
Türlü türlü, birbirine benzer haller

Bir kısmı isimlerin onu talebini görür
Bir kısmı melekleri görür

Halleri ise vecdde farklı farklıdır
O hakikatleri verir, tafsil ise icmaldir (özet)

Bir kısmı elçinin ona hediyeler getirdiğini görür
Elçiler ise amellerdir

Bir kısmı tenzihin onu aradığını görür
Ona göre teşbih saptırmadır

Hepsi mutlu, hakikat bir!
Onların ebedilik cennetlerinde meşguliyetleri var

İşte bu, gerçektir ve ona bedel arama
O kuşkunun bulunmadığı doğrudur

Peygamber şöyle der: 'Kişi yaşadığı gibi ölür, öldüğü gibi diriltilir.' Allah ise şöyle der: *'Senden perdeni kaldırdık, artık bugün gözün keskindir.'*[180] Kastedilen ölüm anıdır. Başka bir ifadeyle insan ölüm esnasında Allah ehline yakîn geldiğindeki -ki onlar Rablerine ibadet edenlerdir- özel hallerinde olduğu gibi kendi durumunu görür. Allah Peygamber'ine şöyle der: *'Sana yakîn gelene kadar, Rabbine ibadet et.'*[181] Kastedilen ölümdür, çünkü ölüm, kesin olarak gerçekleşecektir. Hiçbir canlı buna karşı çıkamaz. Görüş ayrılığı, onun mahiyetinde olabilir. Şair şöyle der:

Ölümden (şecb) başka her konuda görüş ayrılığı vardır
Ölümdeki görüş ayrılığı ise mahiyetinde olur ancak!

'Şecb' ölüm demektir. Ölüm gelince, hiç kuşkusuz, on iki suretin ya hepsini veya bir kısmını görmek gerekir ki, bu durum zorunludur. On iki suret, amelinin sureti, bilgisinin sureti, inancının sureti, makamının sureti, halinin sureti, Peygamber'inin sureti, meleğin sureti, fiil isimlerinden bir ismin, sıfat isimlerinden bir ismin ve nitelik isimlerinden birinin sureti, tenzih isimlerinden birinin sureti ve zat isimlerinden birinin suretidir. En uygunu, bütün bu suretlerin -'sad' harfiyle değil- 'sin' harfiyle olmasıdır. Çünkü bunlar, manaların menzilleridir. Manalar somutlaşınca ve şekil ve miktarlarla ortaya çıkınca suretlerde tasavvur edilirler. Çünkü görmek, gözle gerçekleştiği gibi mertebe ise mertebe de berzahî-hayalî durumla hüküm verir. O halde manaların intikal ettiği yerde ölüm ve uyku birdir.

Bazı insanlar için ölürken ameli gözükür. Ameli, sahibinin kendisini yaptığı süs ve güzellik ölçüsünce ortaya çıkar. Amelini kendisine belirtildiği şekilde tamamlayıp ameli zedeleyecek tarzda hiçbir yönü eksik olmazsa, en güzel ve tam surette meydana gelir. Ameli zâhirî ve bâtınî unsurlarıyla tamamlanmış ise, bu şekilde (kendisine gözükür). Bâtınî unsurları, namaz kılarken sahibinin kalbinde ve kıblesinde huzur ve Rabbî müşahedenin bulunmasıdır. Her meşru amel namaz sayılır. Bu nedenle Hz. Peygamber, kutsi hadiste Allah'tan şöyle aktarır: Kıyamet günü Allah şöyle der: 'Bakınız kulumun namazına, tam mıdır, eksik midir?' Tam ise lehine tam olarak yazılır. Eksik ise şöyle der: 'Bakınız, nafilesi var mı?' Varsa, der ki: 'Kulumun farzını nafilesinden tamamlayınız.' Sonra ameller bu şekilde ele alınır.

Amel, amel sahibinin zatından başka ise -örnek olarak zekât vermeyen, alması yasaklanmış bir şeyi gasp edeni verebiliriz-, bu mal, o kulun amelinin iyi veya kötü suretini giyer. Suret kötü ise, zekât vermeyen, ayette denildiği gibi, onun boynuna bağlanır. '*Yaptıkları cimrilik kıyamet günü boyunlarına geçirilir.*'[182] Hz. Peygamber de zekât vermeyen insan hakkında malının bir yılan haline geleceğinden söz etmiştir. Sonra bu mal zekât vermeyen insana şöyle der: 'Ben senin hazinenim. Sonra da boynuna dolanır.' Hazine, kulun maldaki amelindendir. Aynı şey, iyiliği kendilerine dönen amellerinde veya zatlarından başkasında tasarruf ettiklerindeki cömertliklerinde Allah'ın salih kulları için söz konusudur. Bütün bunların belirtilerini ölüm esnasında görürler. Bu da, '*Onlara ufuklarda ve nefslerinde ayetlerimizi göstereceğiz*'[183] ayetine dâhildir.

Burası, insanın amelinin bir yönünü göreceği yerlerdendir. Böylelikle salih kul, ölüm esnasında ruhu için üzerinde yürütüldüğü Burak mesabesindeki iyi amelini görür. Burak o temiz ruhu yüksek derecelere çıkartır. Artık o, illiyyin'e ulaşır. Çünkü Allah'ın kulları amellerinde derece derecedir. Bir kısmı güzelde, bir kısmı daha güzelde, bir kısmı iyide bir kısmı da daha iyidedir.

Bir kısmına ölüm esnasında ilahi mertebeyle ilgili bilgisi tecelli eder. Bunlar iki tür insandır: Birincisi, Allah hakkındaki bilgisini nazar (teorik inceleme) ve istidlalden almıştır. Diğeri ise, Allah hakkındaki bilgisini keşften almıştır. Keşf bilgisi tecellide daha tam ve iyidir. Çünkü keşf ve bilginin elde edilişi, takvadan ve salih amelden kazanılmıştır. Bu durum, *'Allah'tan takva edin (korkun), O size öğretir'*[184] ayetinde dile getirilir. Bu bilgi ölüm esnasında güzel bir surette ya da öleni çevreleyen bir ışık şeklinde gözükür, insan da sevinir. Bilgiyi kazanırken nefsani bir iddia insana etmiş olabilir. Böyle bir insanın ameli, bilgiyi edinirken iddianın eşlik etmediği -aksine bilgiyi ilahi bir ihsan, bağış ve lütuf saymıştı- kişinin amelinden daha aşağıda güzel bir surette görünür. İkinci kişi ise, bilgiyi elde ederken kendine ait bir çaba görmeyip amelinden habersiz olanlardandır. Böylelikle amelinde vasıtadır. Böyle bir insan, (amelde kendisini) sanatçının kullandığı araç gibi sayar. Amel, sanatçıya nispet edilir, alete değil! Övgü de -alete değil- onu kullanana gider. Aynı şey ilahi ilimleri elde ederken Allah'ın kullarından bir kısmı adına gerçekleşir. Böylelikle bilgi ve inancın sureti, son derece güzel bir şekilde ortaya çıkar.

Bir kısmı ise bilgisi olmayan inanç sahipleridir. Fakat söz konusu insanın inancı, işin kendiliğinde bulunduğu duruma uygundur. Bu kişi, Allah hakkında bilenin inandığı şekilde inanır. Fakat bu, Allah'ı bilenlerden birini taklit ederek gerçekleşmiştir. Fakat onun da inandığını tahayyül etmesi gerekir, çünkü inancını hayalden soyutlaması mümkün değildir. O ise, şimdi ölüm anındadır ve ölüm anının doğru hayal -ki kuşku kendisine ulaşamaz- mertebesine ulaşma imkânı vardır. Doğru hayal, insanda dimağın önündeki güç değildir. Aksine o, tıpkı Cebrail'in Dıhye suretinde gözükmesi gibi, dıştan gelen bir hayaldir. Bu mertebe gerçek, doğru ve bağımsız müstakil bir mertebe olduğu gibi manalara ve ruhlara elbise giydiren bedeni suretlere sahiptir. Böylelikle onun derecesi, o makamdan inandığı şeye göre gerçekleşir. Kul makam sahi-

biyse, hiç kuşkusuz, nurani ruhlar derecesine katılır, çünkü onlar Allah'ın haklarında *'Her birimizin belli bir makamı vardır'*[185] dedikleridir. Böylelikle onun makamı bir surette ortaya çıkar. Kendisi de o makama -tıpkı valinin valiliğine yerleşmesi gibi- yerleşir. Bu durumda ise makamına göre orada bulunur. Bütün bunlar, dünya hayatının müjdeleridir. Allah onlar hakkında şöyle der: *'Onlar iman eden ve takva sahibi olanlardır. Dünya hayatında onlar için müjdeler vardır.'*[186]

Can çekişme anında kişi hal sahibiyse, ona Allah'tan bir hal döner ve bu haldeyken can verir. Bu durum, hal sahibine aittir. Allah'tan ona gelen şey onun için bir hil'at -valilik gibi bir makam değil- gibidir. Onu giyinir ve o halin durumuna göre onunla süslenir. Bu hal onun konumunu gösterir. Bazen hal kendiliğinden olabilirken bazen önceden yapılan bir amelden meydana gelir ve bunların arasında fark vardır. Bununla birlikte hal her durumda vehbidir. Fakat insanlar iki kısımdır: Bir kısmı önceden hizmet ederek kendisine giydirileni hak eder. Bir kısmı önceden hizmet etmemiştir. Böylelikle ona dönük ihsan ve inayet daha açıktır, çünkü onun halinin belli bir sebebi yoktur. Bununla birlikte bütün haller vehbi, makamlar ise peygamberlerin hak edişidir.

Bazı insanlara can çekişirken varis olduğu -çünkü âlimler nebilerin varisleridir- peygamber gözükür. Söz gelişi can çekişirken Hz. İsa'yı veya Hz. Musa'yı veya Hz. İbrahim'i veya Hz. Muhammed'i veya herhangi bir nebiyi görür. Bir kısmı geldiğinde sevinerek -çünkü bütün peygamberler, mutlu insanlardır- peygamberin adını söyler. Can çekişirken 'İsa' der veya onu Allah'ın isimlendirdiği gibi 'Mesih' adıyla zikreder. Bu, daha yaygın isimdir. Orada bulunanlar ise, velinin böyle bir kelimeyi telaffuz ettiklerini görüp kötü zanda bulunarak ölüm esnasında Hristiyan olduğunu ve İslam'dan çıktığını zanneder. Ya da Musa'yı veya ben-i İsrail'den bir nebinin adını söyler. Yanındakiler ise, adam için 'yahudi oldu' derler. Hâlbuki o, Allah nezdinde mutluların en mutlularındandır. Böyle bir müşahedeyi sıradan insanlar anlamaz. Onu keşf sahibi Allah ehli bilebilir. Gerçi söz konusu insan, içinde bulunduğu bu hali Hz. Muhammed'in dininden elde etmiştir, fakat önceki bir nebiye ait bu ortak hale varistir. *'Onlar kendilerine hidayet ettiği kimselerdir, onların hidayetlerine uyulur'*[187] ayetinde dile getirilen husus budur. Suret ortak olunca Hak, bu insana söz konusu (duruma ait) sureti o nitelik sahibi peygamberde gösterir. Bu nitelik söz konusu peygambere aittir

ve Hz. Muhammed de onda ortaktır. Örnek olarak, *'Beni hatırlamak için namaz kıl'*[188] ayetini verebiliriz. Peygamberin görünmesinin gayesi, bu şahsın varis olduğu peygamberin başka birinin varis olduğu peygamberden ayrışmasını sağlamaktır. Varis olunan diğer peygamber Muhammed'in suretinde görünseydi, diğer nebi ve meleklerden ayrı olarak sadece kendisine özgü hususlarda Hz. Muhammed'e varis olan şahıs işi karıştırırdı.

Bir kısmına ölüm esnasında makamda ortak olduğu meleğin sureti görünür. Bu bağlamda meleklerin bir kısmı, 'saf duranlar', bir kısmı 'tespih edenler', bir kısmı 'okuyanlardır.' Meleklerin sınıfları makamlarına göre değişir. Böylelikle kişiyle aynı makama sahip olan melek, onunla sohbet ve oturmak üzere iner. Başka bir ifadeyle meleği indirten şey aradaki ilişkidir. Bazen can çekişen insan meleği adıyla zikreder. Bu esnada meleğe önem gösterdiği, yüzünde bir sevinç, rahatlama ve mutluluk görülür. Biz can çekişme esnasında sadece karıştırmaları söz konusu olmayan velilerin hallerini betimledik. Yoksa müminlerin genelinin hallerini zikretmiyoruz, çünkü o konu ayrı bir tecrübeyi (gerektirir). Velilerde özellikle zikrettiğimiz bu haller gerçekleşir. Bu nedenle, sıradan insanların can çekişme esnasında karşılaştıkları ve görülmesi istenmeyen ve yüzün sararması gibi durumlarla ilgilenmedik. Bunlar, amacımızın dışındadır. Böyle bir hal genellikle Allah ehlinde görünmez. Onlar, böyle bir halle karşılaşırsa, gördüklerini bilenlerdir.

Bir kısmında can çekişme esnasında düstur edindiği ilahi isim tecelli eder. Bu isim, fiil isimlerinden ise can çekişme halindeki insan o isim karşısındaki davranışına göre hareket eder. Örnek olarak var eden anlamında el-Hâlık, el-Bârî, el-Musavvir, er-Rezzak, el-Muhyi gibi bir fiili gerektiren isimleri verebiliriz. Böylelikle kişi, o ismi en güzel surette görür ve ona şöyle der: 'Allah sana merhamet etsin, sen kimsin? İsim 'Ben senin düsturunum' der. Düsturlar, elinizdeki kitabın 'Kutupların halleri' bölümünde, daha sonra gelecektir. Düstur edindiği isim, herhangi bir kemal niteliğini gerektiren isim olabilir. el-Hayy, el-Âlim, el-Kâdir, es-Semi', el-Basîr ve el-Mürîd isimlerini örnek verebiliriz. Bütün bunlar, murakabe ve hayâ isimleridir. Ölüm anında (bu isimler karşısında) onlar, zikir yaparken dünyevi amaçlardan (hangi ölçüde) arınmış oldukları halde bulunurlar. O amaçlar beşeri yaratılışa yerleşip insanın kendilerinden ayrılmasının mümkün olmadığı şeylerdir. Bu amaçlardan

kurtulmanın yegâne ilacı, arızî olan ya da olmayan her varlıkta Hakkın yüzünü müşahede ederek 'huzur' kazanmaktır.

(Can çekişenin) düsturu nitelik (na't) isimleri olabilir. Bunlar el-Evvel, el-Âhir ve bu bağlama giren nispet isimleridir. Bu isimlerde o, böyle isimlerle Rabbini zikretme esnasında sahip olduğu 'görelilik' (izafet) bilgisine göre bulunur. Böylelikle -sıfatları kabul edenlerden iseonun bir varlığı olduğunu veya olmadığını bilir.

Bazı insanlara can çekişme anında tenzih isimleri tecelli eder. Örnek olarak el-Ğanî ismini verebiliriz. Bu isim ömrü boyunca insanın düsturu olmuşsa, o kişi bu ismi müşahede edişine göre onu karşılar. Acaba insan Hakk'ı 'bir şeyden müstağni' olması bakımından zikretmiş midir? Ya da -bir şey aklına gelmezden- tıpkı diğer tenzih isimleri gibi sadece Ğanî ve Hamid (müstağni ve övülen) diye mi zikretmiş midir?

Bazı insanların düsturu, Allah veya Hüve (O) ismidir. Hüve, Ebu Hamid gibi bazı sûfilere göre isimlerin en üstünüdür. Bir kısmı ise, 'Sen (Ente)' ismini daha yetkin sayar. Bu görüş, 'Ey Hayy, Ey Kayyum! 'Ey, senden başka ilah olmayan!' ifadesi hakkındaki görüşünde Kettani'nin benimsediği düşüncedir. Bir kısmı, 'Ben (Ene)' zamirini en üstün saymıştır. Bu ise Ebu Yezid'in görüşüdür. Zikri böyle olan biri ölüm anında, o zamir hakkındaki inancına göre bulunur. Bu inanç, sınırlama vehmi veya sınırlamadan soyutlanma şeklinde olabilir. Bir kısmı, tecrit ve tenzihin sınırlamanın ta kendisi olduğunu düşünmüştür. Bir sınırlama olmaksızın, bir şeyi düşünmek imkânsızdır. Çünkü bir şey 'dışta olan' veya 'içte olan' veya 'dışta ve içte olmayan' diye düşünülebilir. Ya da o, o şeyin kendisidir ve ondan başkası değildir. Bütün bunlar, sınırlamadır. Çünkü her mertebe özü gereği başkasından ayrışmıştır. Öyleyse sınırın başka bir anlamı yoktur. Bu kadar açıklama yeterlidir.

Yüz dokuzuncu kısım sona erdi

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ONUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ BÖLÜM

Mârifet Makamının Bilinmesi

Mârifet basamaklarında yükselen
Nefsindeki niteliği görendir

Çünkü o nitelik Bir'e delil
Bilgi ve mârifet arasındaki fark nedeniyle

Onun bir varlıkta varlığı var ki
Hak onu gönderdi de yükümlü tutmadı

O, bulunduğu halde vaktin imamıdır
Vakıf (duran) bilmek ister onu

Hükümleri hikmetle işler
Yüce ve üstün mertebede

Bilmelisin ki mârifet, ilahi bir niteliktir. Fakat bu lafızdan gelen (ârif diye) ilahi bir isim yoktur. Çünkü mertebenin birliği, bir'i arar. (Sûfi) taifesine göre mârifet bir kanıttır. Binaenaleyh amelden, takvadan ve sülûkten meydana gelen her bilgi mârifettir, çünkü böyle bir bilgi, kuşkunun giremeyeceği keşften doğar. Teorik araştırmadan ger-

çekleşen bilgi ise öyle değildir. Öyle bir bilgi, kuşkuya ve hayrete açık olduğu gibi ona ulaştıran (bilgi) aracı da bozukluktan kurtulamaz.

Bilmelisin ki, eşyayı zatıyla bilmediği sürece kimse adına bilgi gerçekleşmez. Bir şeyi zatına ilave bir durumla bilen herkes, verisinde o zaidi taklit eder. Eşyayı zatıyla bilebilen ise sadece Bir'dir. Bir'in dışındakilerde eşyayı bilmek ve eşyadan başkasını bilmek taklittir. Allah'ın dışındaki şeylerde bir şeyi bilmek taklit yoluyla gerçekleştiğine göre, özellikle kendisini bilmede olmak üzere, Allah'ı bilmede O'nu taklit etmeliyiz. Bunu söylememizin nedeni, Allah'ın dışındaki bir şey hakkında bilginin taklit ile gerçekleşebilecek olmasıdır. Çünkü insan bir şeyi ancak Allah'ın verdiği güçlerden biriyle bilebilir. Bunlar duyular ve akıldır. O halde insan, verisinde duyuyu taklit etmelidir. Duyu ise, bazen yanılırken bazen işin kendiliğindeki duruma uygundur. Ya da, zorunlu bilgisinde veya inceleyişinde insan, aklını taklit eder. Akıl ise, fikri taklit eder. Fikir bazen doğru bazen bozuktur. Bu durumda fikir gücünün eşyayı (doğru bir şekilde) bilmesi de tesadüfe kalmıştır. O halde, sadece taklit vardır.

Durum söylediğimiz gibi olunca, akıllı insan Allah'ı bilmek istediğinde, kitaplarında ve peygamberlerinin dilinde kendisinden bildirdiği haberlerde Allah'ı taklit etmelidir. Eşyayı öğrenmek istediğinde ise, güçlerinin verisiyle onları (hakkıyla) öğrenemez. O zaman, ibadetlerini çoğaltmaya çalışmalıdır. Ta ki Hak onun 'duyması ve bütün güçleri' haline gelir. Bu durumda insan, bütün işleri Allah ile bilir, Allah'ı da Allah vasıtasıyla bilir. Çünkü taklit, zorunludur. Allah'ı Allah ile ve bütün işleri O'nunla bildiğinde, bu konuda bir bilgisizlik veya kuşku veya tereddüt ortaya çıkmaz. Kuşkusuz kulağına girecek şekilde dikkatini çektim. Çünkü akılcılar, bilgide taklit edilenler makamında bulunurlarken, araştırma, duyu veya aklın verisiyle bilgin olduklarını zannederler. Her gücün onların da bildiği yanılgıları vardır. Bununla birlikte onlar, kendilerini suçlamış ve duyu, akıl ve fikrin yanıldığı konular ile yanılmadıkları konuları ayrı değerlendirmişlerdir. Kim bilir, belki hata saydıkları şey doğrudur. Bu amansız hastalığı, bilinen her şeyi -başkası ile değil- Allah vasıtasıyla bilmek ortadan kaldırabilir. Allah -ilave bir şey ile değil- zatıyla bilendir. Öyleyse sen, Allah'ın (kendini ve eşyayı) bildiği bir şeyle (bildiğinde) bilen adını alabilirsin. Çünkü bu durumda bileni (Hakkı) taklit etmişsindir. O, cahil değildir ve bilgisinde kimseyi taklit

etmez. Allah'tan başka birini taklit eden, hiç kuşkusuz, hataya açık birini taklit etmiştir. Böyle birinin doğruya ulaşması tesadüfe kalmıştır.

Şöyle diyebilirsin: Nereden bileceksin ki? Belki sen de bu taksimde yanılmış ve bunun farkına varamamış olabilirsin. Nitekim sen de yaptığın taksimde yanılanı -akıl ve fikir- taklit etmektesin.' Şöyle deriz: Haklısın! Fakat mutlaka birini taklit etmek gerektiğini görünce, 'peygamber' denileni ve Allah'ın kelamı diye isimlendirilen şeyi taklide döndük. O'nun hakkındaki bilgimizi taklit ile elde ettik. Ta ki Hak 'duyma ve görme gücümüz' oldu. Bu durumda eşyayı Allah vasıtasıyla bildiğimiz gibi bu taksimi de Allah ile öğrendik. Böylelikle bizim onu taklitteki isabetimiz tesadüfe kaldı. Çünkü biz şöyle dedik: Akıl veya herhangi bir gücümüzün bir şeyi kendiliğinde bulunduğu hale göre öğrenmesi tesadüfen olabilir. Yoksa, her durumda akıl yanılır diye bir hüküm vermedik. Biz sadece aklın yanlış ile doğrusunu ayırt edemeyeceğimizi söyledik. Hak bütün güçlerimiz olup bu esnada eşya Allah vasıtasıyla öğrenildiğinde, duyu güçlerindeki isabet, hatadan ayrışır. İşte bizim vardığımız bu görüş, hiç kimse tarafından inkâr edilemez, çünkü herkes bunu kendinden bilir.

Bu durum sabit olunca, sen de Allah'ın sana verdiği emirlere bağlanmakla meşgul ol. Bunlar, sana emrettiği itaatler, kalbine gelen şeylerde kalbini gözetmek, Allah'tan utanmak, O'nun sınırlarında durmak, kendini O'na tahsis edip mertebesini tercih etmek gibi ibadetlerdir. Böylece Hak bütün güçlerin olurken sen de yaptığın iş hakkında basiret sahibi olursun. Sana tavsiye edeceğimi ettim. Çünkü biz şunu gördük: Hak, kendisi hakkında akli kanıtların ve doğru fikirlerin reddettiği bir takım şeyleri bildirmiştir. Bununla birlikte akıl, haber verenin doğruluğu için kanıtlar ortaya koymuş ve onlara inanmanın zorunlu olduğunu belirtmiştir. Mademki taklit kaçınılmaz, sen Rabbini taklit et! Ayetini tevil ederken, aklını taklit etme. Çünkü aklın o kelamın Allah'tan olduğunun doğruluğunu taklitte seninle hemfikirdir. Bu konuda sahip olduğun bilgiyi zedeleyecek bir itirazcı yoktur. O halde tevilde aklını taklit etme. Onu söyleyen Allah'tan bilgisini öğrenmeye çalış. Sonra onu bilmede O'nun gibi oluncaya kadar, amel et! Bu durumda ârif olursun. Amaçlanan mârifet ve doğru bilgi budur. '*Ona batıl önünden veya ardından giremez.*'[189]

Bu husus sabit olunca, tekrar ehlinin bildiği bu konudaki mutat yönteme dönüyoruz. Çünkü dikkatini çektiğimiz bu yöntem, bilinmeyen bir yöntemdir. Şöyle deriz: (Haris b. Esed) el-Muhâsibi, mârifetin dört şeyi bilmek olduğunu söylemiştir: Allah, nefs, dünya ve şeytanı bilmek. Hz. Peygamber ise Allah'ı bilmenin nefsi bilmeyle mümkün olduğunu belirterek şöyle demiştir: 'Kendini bilen, Rabbini bilir.' Başka bir hadiste ise, 'Kendini en iyi bilen, rabbini en iyi bilendir' demiştir. Böylelikle seni delil yapmıştır. Başka bir ifadeyle nefsini bilmeni, Allah'ı bilmenin delili yaptı. Bu ise ya seni kendisini nitelediği zat ve niteliklerle nitelemiş olması nedeniyle böyledir. Allah seni yeryüzündeki vekili ve halifesi olarak yarattı. Ya da bu durum, senin ayrılmaz özelliğin olan 'varlığında O'na muhtaçlık' nedeniyle böyledir. Her iki durumun birlikte olması gerekir. Allah Teala 'mârifet' denilen kendisini bilmek hakkında şöyle der: *'Onlara ayetlerimizi ufuklarda ve nefslerinde göstereceğiz ki onlara onun hak olduğu görünür.'*[190] Allah bizi ufuklara yönlendirdi ve ufuklar dışımızdaki yerlerdir. Bunun yanı sıra kendimize de yönlendirdi. Bu ise bulunduğumuz ve kendisiyle olduğumuz durumdur. Her ikisini birlikte öğrenince, Allah'ı öğreniriz ve O'nun 'Hak' olduğu ortaya çıkar. Öyleyse Allah'ın delil olması daha yetkindir. Başlangıçta nefslerimizi incelemiş olsaydık, dışımızda kalan âlemi incelemenin -ki ayette 'ufuklar' denilen kısımdır- Allah hakkında nefslerimizin ya da nefslerimizdeki her şeyin vermediği bir bilgiyi bize verip veremeyeceğini bilemezdik. Nefslerimizi incelediğimizde, Allah hakkında ufukları inceleyen kimse için gerçekleşen bir bilgiyi elde ederiz. Bu noktada ('Kendini bilen Rabbini bilir' diyen) Şâri'ye gelirsek, o nefsin âlemin hakikatlerini topladığını bilir. Böylelikle Şâri' (Peygamber), hırsından kaynaklanarak, seni nefsine teksif etti. Nitekim Peygamber'in bu hırsı için ayette *'size karşı haristir'*[191] denilir, Nefsini bilmeyle daha yakın bir delil elde eder, Allah'ın bilgisine hızla ulaşır, bu bilgiyle mutlu olursun.

(Peygamber nefsi zikrederken) Hak ufukları zikretti. Bunun amacı, daha önce zikrettiğimiz gibi, nefsinin vermediği Allah hakkındaki bir bilginin ufukları araştırmanın verebileceğini zannetmekten seni sakındırmaktır. Bu nedenle seni ufuklara yönlendirmiştir. Allah'a delili ufuklardan öğrenince, bu kez döner kendine bakarsın! Bu durumda ise, ufuklardaki araştırmanın kazandırdığı Allah hakkındaki bilgiyi nefsinde bulursun. Bu durumda sana gelebilecek bir kuşku kalmaz. Çünkü sade-

ce Allah, sen ve senin dışındaki âlem vardır. Sonra Allah âlem hakkındaki araştırmanın nasıl olması gerektiğini öğreterek şöyle buyurdu: *'Rabbini görmedi mi, gölgeyi nasıl uzatır?'*[192] *'Deveye bakmazlar mı, nasıl yaratılmış?'*[193] *'Göklerin ve yerin melekûtuna bakmazlar mı?'*[194] Her ayet, senden kendisini incelemeni ister. Allah, *'Bunda akıllı bir kavim için ayetler vardır'*[195] buyurur. Başka ifadelerde ise 'tefekkür edenler', 'duyanlar', 'anlayanlar', 'bilenler', 'iman edenler' 'akıl sahipleri', 'üstün akıl sahipleri' gibi ifadeler kullanılır.

Allah'ın âlemi farklı farklı yarattığı malumdur. Böylelikle Allah, kendisini bilmeye ulaştıran yolları çoğaltmıştır. Çünkü her tarz, Allah'ın kendisinde terkip ettiği menzilini ve konumunu aşamaz. Peygamber ise, seni kendine yönlendirdi. Bunun nedeni, Hakkın senin güçlerin olacağını bilmesidir. Böylelikle Hakkı -başkasıyla değil- kendisiyle bilirsin. Çünkü Allah, 'azizdir.' Aziz, 'korusu sakınılan' demektir. Başka biri onu elde edebilmiş olsaydı, korusu sakınılmamış, dolayısıyla kendisi de 'aziz' olmazdı. Bu nedenle Hak, senin güçlerin oldu. Bu durumda O'nu O'nun vasıtasıyla bilip kendisine ulaştığında, O'nu bilen ve kendisine ulaşan -başkası değil- Hak olur. Dolayısıyla, izzet niteliği ortadan kalkmaz. İşin gerçeği de budur. Allah'ı bilmenin kapısı O'ndan açılır ve bu zorunludur. Akıl, O'nu tenzih eder, bütün açılardan ilişkiyi keser. Hak gelir, aklı onaylar ve *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[196] der. Allah aklı doğrulayarak bunu söyler. Çünkü aklın gücündeki şeyleri *'O verdi.'*[197] Akıl bundan başkasını bilmez. Çünkü ben (der, Hak) *'her şeye yaratılışını' verdim.'*[198] Akıl da eşya arasındadır ve ona da yaratılışını vermiştir. Ayeti tamamlayarak *'Ona hidayet etti'*[199] der. 'Açıkladı' demektir. Böylece Allah, Aklın veya herhangi bir gücün vermediği bir şeyi açıklamış, aklın kabul etmediği sahip olduğu bir takım özellikleri zikretmiştir. Akıl bunları iman ederek veya zorunlu olarak ihatası altına sokabileceği bir teville kabul edebilir ki bu zorunludur.

Allah'tan bir basirete sahip olmayan insanın kurtuluş yolu, tevil etmemek ve (aklıyla çelişen) bütün bunları O'nun bilgisine bırakmaktır. Kurtuluş yolu budur. Hak, verilerinde bütün güçleri tasdik eder, çünkü onlar, Allah'ın kendilerine verdiği şeyleri ifa ederler. Geride ise Hak için ve Hak yönünden başka bir zevk daha kalır ki, bunu Allah ehli bilebilir. Onlar, Kur'an ve Allah ehli ve O'nun seçkinleridir. Onlar, Allah hakkındaki bütün inançları benimser. Çünkü (bilirler ki) Allah'ın her şeyde

bir yüzü vardır. Söz konusu yüz, o şeyin hakikati demektir. İş böyle olmasaydı, O 'ilah' olamayacağı gibi âlem de -Hak olmaksızın- kendi başına bağımsız olurdu. Böyle bir şey imkânsızdır. Öyleyse âlemdeki bir şeyde Hakka ait bir yüzün bulunmaması imkânsızdır. İşte bu bilgiye ulaşmak güçtür. Söz konusu bilgi, âlemde mutlak anlamda hatanın ortadan kalkmasına yol açar. Buna karşın 'izafi hata' ortadan kalkmaz. İzafi hata, karşıtına ve mukabiline göre hatadır. Öyleyse burada söz konusu olan, karşılıklı hatadır, yoksa karşıtı olmayan bir hata değil! Allah ehlinden kâmiller, her şeyi bağımsız bir şekilde inceleyenlerdir. Ta ki Allah'ın her şeye verdiği ve teslim ettiği yaratılışı görür. Sonra Allah'ın kullarına her şeyin yaratılışının dışında (ayette dile getirdiği) 'açıklanan' şeyleri görür. Böylelikle '*sonra hidayet etti*'[200] ayetinde geçen açıklamayı bağlamına yerleştirirler. Kâmil, her yaratılmışı Yaratıcısının verdiği şekilde yerli yerine yerleştirir. Böyle biri, yanılmaz ve asıl ve ayrıntılarda genel anlamda hataya düşmez. Düşünürsen, her müçtehit asıl ve fer konularındaki içtihadında isabet eder. Bu, daha önce dile getirilmişti.

Zikrettiğimiz bu husus sabit olunca, şöyle deriz: Bizim yolumuzda mârifeti inceleyince, onun yedi hususu bilmekle ilgili olduğunu gördük. Kastettiğim, Allah'ın kullarının seçkinlerinin yürüdükleri yoldur. Birincisi hakikatleri bilmektir ki ilahi isimleri bilmek demektir. İkincisi Hakkın eşyadaki tecellisini bilmek, üçüncüsü Hakkın yükümlü kullarına şeriatın diliyle gelen hitabını bilmek, dördüncüsü varlıktaki kemal ve eksikliği bilmek, beşincisi hakikatleri yönünden insanın kendi nefsini bilmesi, altıncısı bitişik ve ayrık âlemleriyle hayali bilmek, yedincisi ilaç ve hastalıkları bilmektir. Yedi meseleyi bilen kimse, 'mârifet' denilen şeyi elde etmiştir. Bu kapsama Muhâsibi ve başkalarının mârifet hakkında söyledikleri de girer.

BİRİNCİ TÜR BİLGİ

Hakikatleri Bilmek, İlahi İsimleri Bilmek

Bu bilgi, dört kısma ayrılır. Birinci kısım, zata delildir ki özel isimdir. Bu isim kullanıldığında -kınama ve övgü göstermeksizin- isimlendi-

rilenin zatından başka bir şey anlaşılmaz. Bu kısmı, Kitabında ya da Şâri'nin dilinde bize gelen isimler arasında sadece 'Allah' isminde bulduk. Allah ismi, hakkında görüş ayrılığı bulunan bir isimdir. İkinci kısım ise, sıfatlara delil olan isimlerdir. Bunlar, iki'ye ayrılır: Birinci tür isimler; varlığı mümkün, akledilir niteliklerin varlıklarını gösterir. İkincisi tür ise; dışta varlığı olmayan izafi nitelikleri gösterir. Üçüncü kısım, fiil niteliklerine delildir. Bunlar da, iki'ye ayrılır; açık ve kapalı kısım. Dördüncü kısım ise, - söz gelişi- bir şekilde fiil niteliğine, bir şekilde tenzih niteliğine delalet eden isimlerdir.

İlahi isimlerin bilinmesi mârifetin ilk kısmıdır. Bu bilgi, söz konusu isimlerin delil olduğu ve kendisi için getirildikleri şeyi bilmektir. Bu bilgi de, taksim ettiğimiz bu kısımlarda bulunur ve Allah izin verirse bu bölümde onları açıklayacağız. İsimlerin özelliklerini bilmek ve bu konuda konuşmak da bu meseleyi bilen Allah ehline özgüdür. Çünkü bu bilgide sırları açmak ve perdeleri yırtmak söz konusudur. İlahi gayret, bunları izhar etmeye manidir. Allah ehli, bunu bilmelerine rağmen, isimlerdeki bilgilerini Allah karşısında kullanmazlar. Bunun kanıtı şudur: Hz. Peygamber, isimleri en iyi bilen kimseydi. Allah da, bilgisinde bu isimlerin özellikleri hakkındaki hüküm nedeniyle, o isimlerle kendisine dua edene olumlu karşılık verir. Kuşkusuz Peygamber, ümmeti hakkında üzüntülerini kendi aralarında yapmaması hakkında Allah'a dua etmiştir. Allah ise, onu böyle bir davranıştan men ederek duasına icabet etmemiştir. Onun yerine başka bir şey vermiş olsa bile, bu, başka bir konudur. Hiçbir dua -sahibi cezalandırılsa bile- bütünüyle reddedilmez. Fakat özellikle (gerçekleşsin diye) dua ettiği şey reddedilir. Bu, ismin özelliğinin gerektirmediği bir konuda dua edilince böyledir. Allah, konuyla ilgili özel bir isimle dua eden Bel'am b. Baura'nın Musa ve kavmiyle ilgili yaptığı (bed-)duasını kabul etmiştir. Bu durum *'Ona ayetlerimizi verdik ve onlardan soyutlandı'*[201] ayetinde dile getirildi. Ona isimden ait olan şey, sadece ismin harfleriydi ve onları söylemekle yetinmişti. Bu nedenle, ayette *'onlardan soyutlanmıştır'*[202] denildi. Onun için isimler, giyenin üzerindeki elbise gibiydi. Bundan soyutlanması ise, yılanın derisinden çıkmasına benzer. Bâtınında isim bulunsaydı, hayâ ve makamı peygamberlerden birisine karşı beddua etmekten onu alıkoyardı. İsmin özelliği nedeniyle duasına olumlu karşılık verilmiş, cezalandırılmış ve köpeğe benzetilmiştir.

Hz. Peygamber özel bir isimle dua edip onu kullanmış olsaydı, hiç kuşkusuz, Allah onun isteğine olumlu karşılık verirdi. Bununla birlikte biz Peygamber'in öncekilerin ve sonrakilerin bilgisini bilgisiyle insanların en bilgilisi olduğunu biliriz. Buradan, onun duasının (konuyla ilgili) ismin özelliğiyle yapılmadığını ve Peygamber'in (Allah karşısında) edepli davrandığını anladık. Bunun nedeni, Allah karşısındaki saygıdır. Çünkü Hz. İsa'nın da dediği gibi, Peygamber Allah'ın içinde neyin bulunduğunu bilemez. *'Ben senin içindekini bilmem, Sen ise benim içimdekini bilirsin'*[203] der. Belki de, beddua ettiği bu işte onun adına bir iyilik yoktu. Peygamberler, Allah'tan istedikleri hususları dileklerine özgü olmayan isimle istemişlerdir. Allah'ın bilgisinde o şey hakkında bir memnuniyet var ise ve dua eden adına da onda bir hayır varsa, istenilen şeye olumlu karşılık verilmiştir. Böyle bir şey yok ise, dua edene dereceler ya da günahlarının örtülmesi gibi kefaretlerle başka bir bedel verilir. Sıradan insanlar veya insanların geneli bilir ki, ism-i a'zam diye isimlendirilen genel bir isim vardır. Bu isim, Ayete'l-kürsi ve Âl-i imran suresinin başındadır. Hz. Peygamber onu bilse bile, belirttiğimiz konuda o isimle dua etmemiştir. Dua etseydi, Allah isteğine olumlu karşılık verirdi. Allah'ın eşya hakkındaki bilgisi geçersiz olmaz. Bu nedenle Allah, ehline edep öğretmiştir ki bu da ilahi isimlerin bilgisinin bir yönüdür.

İsimlerin bir kısmı, bileşik harflerden oluşur. Bir kısmı ise Balebekke ve Rahmâni'r-rahim gibi bileşiktir. Bileşik harflere örnek olarak ise, tek başına er-Rahman ısınini verebiliriz.

Bilmelisin ki, harfler -tıpkı doğalar, madenler, hatta bütün eşya gibi- yalnızken kendilerine özgü niteliklere sahipken başka harflerle bir araya geldiklerinde de bir takım (yeni) özellikler kazanırlar. Bileşik haldeki özellikleri kendilerine ait değil, 'toplamın birliği'ne aittir. Bunu anlamalısın! Böylece âlemdeki fail sadece birdir. Çünkü bu durum, İlah'ın birliğine delildir. O halde İlah, bir ve eşyayı yaratmasında ortaksız olduğu gibi aynı gerçek, var olanlara nispet edilen fiillere de yayılmıştır. Bu sayede var olanlar bileşik olduklarında kendilerinden çıkacak fiiller, toplamın birliği nedeniyle ortaya çıkar. Her bir parça tek başınayken bütünün özelliğinden farklı bir özelliğe sahiptir. İki veya daha çok şey bir araya gelince, toplamın her parçasına ait olmayan bir sonuç meydana gelir. Örnek olarak, mürekkebin siyahlığını verebiliriz. Siyahlık, toplamın birliği nedeniyle bütün unsurlardan meydana gelmiştir. Hâlbuki

her parça, tek başına aynı siyahlığı veremez. Aynı şekilde, kelimelerin bileşimi de harflerin bileşimine benzer.

Buradan, tek bir harfin amelinin olduğunu öğrenirsin. Fakat bu durum, kasta bağlıdır. Nitekim Arapça'da Şın harfi, duyanda bir şeyin onu geri götürmesi şeklinde bir etki yapar. Şın tek harftir. Kaf ise, nefsinin bir şeyden geri kalması duygusunu verebilir. Ayn harfi, tek bir harf olmakla birlikte, duyduğunu anlamayı ifade eder. Kün (ol) sözü ise, harflerin fiili ve etkisi değil, bir kelimenin fiili ve var edişteki özelliğini gösterir. Bununla birlikte bu sözün bir takım şartları vardır ki, Allah ehli Allah'ın karşısında o şartları yerine getirir. Böylelikle (kün sözünü Allah'a bırakarak) onun fiildeki bedelini 'bismillah' saymışlardır. Allah'ın Peygamber'i Tebük savaşında onu kullanmış, daha önce veya sonra böyle bir şey ondan duyulmamıştır. Bu davranışıyla Hz. Peygamber, sahabenin bilginlerine bu konudaki bu tarz sırları bildirmek istemiştir. Bu bölümde zikredeceğimiz husus, ilahi isimlerin kısımları hakkında söylediklerimizi bilmeyle ilgili olarak, zat isimleridir. Bunlar, özel isimler gibidir. Bu isimlerden Kitap veya Sünnette 'Allah' isminden başka bir ismin olup olmadığını bilmiyorum. Bu, Allah isminin bir kökten türetilmiş olduğunu reddedenlere göre böyledir. Sonra, bu ismin bir kökeni var ise, acaba isimlendirilen adına bu amaçlanmış mıdır, amaçlanmamış mıdır? Nitekim bir şahıs özel isim yoluyla 'Ba-yezid' (Yezid) diye isimlendirilebilir. Bu isim 'artış' anlamından ve artmak demek olan bir fiil olabilir. Fakat biz kişiyi bedeninde ve bilgisindeki artış ve gelişme nedeniyle böyle isimlendirmedik. Sadece onu tanıyalım ve kendisini çağırmak isteyince çağırabilelim diye böyle isimlendirdik. İsimlerin bir kısmı bu şekilde vaz'îdir. Böyle söylendiklerinde bütün isimler, özel isim haline gelir. Öte yandan isimler övmek için -övgü isimleri iseler- kullanıldıklarında, gerçekte niteliklerin isimleri olurlar. Nitelik, varlığının nitelenende bulunmasını gerektirir, çünkü nitelik, kendi başına var olmaz ve kendine ait veya izafi bir varlığı yoktur. Onun dışta varlığı yoktur. Öyleyse nitelik övgü, kınama veya medih yoluyla kendisiyle nitelenene işaret eder. Kur'an'da yer alan ilahi-güzel isimler böyle gelmiştir. Bunların hepsi, anlam bakımından Allah'ın zatını niteler. Allah kelimesi ise lafzın vazedilmesi yoluyla O'na işaret eder. O halde Allah isminin zat için özel bir isim olduğu aşikardır ve

türeme kastedilmemiştir. Bununla birlikte bazı Arapça bilginleri bu isimde bir türeme kokusu bulunduğunu söyleyebilir.

Zamir isimlerine gelirsek, bunlar, hiç kuşkusuz zata işaret ederler ve türetilmemişlerdir. Örnek olarak hüve (o), bu, ben, biz, sen, 'innî (kuşkusuz ki ben)' ifadesindeki y (ben), 'inneke (kuşkusuz sen)' ifadesinden k (sen, seni) gibi zamirleri verebiliriz. Hüve (o), üçüncü tekil şahıs zamiridir. Zamirler Hakka özgü değildir. Onlar, gizli herkese aittir. Bu yönüyle zamir, daha önce kendisinden söz edilen görünmeyenin zatını gösteren sözlerdir. Böyle olmazsa, zamir kullanmanın anlamı kalmazdı. Bu nedenle, kendisini zikretmezden önce gizleme ancak şiirin zorunlu kılması nedeniyle olabilir. Şair vezinde zorda kalınca böyle bir yola başvurabilir. Şöyle bir mısra vardır:

Rabbim onun hayrını versin, Adiyy b. Hatem'in

Burada önce zamir zikredildi (onun). Çünkü şair şöyle demek istiyor: Rabbim, Adiyy b. Hatem'in iyiliğini versin. Şair, vezni tutturamadığı için zamiri öne almıştır. Zamirlerden birisi de 'za' harfidir. Bu işaret zamirlerindendir. Örnek olarak, *'zalikümullah (işte Rabbiniz Allah O'dur)*'[204] ifadesini verebiliriz. Başka bir zamir *'bana ibadet et, benim için namaz kıl'*[205] ayetinde geçen iyelik zamiridir. Aynı şekilde 'sen', 'seni' gibi zamirleri verebiliriz. Bunlar, *'Sen onların üzerinde gözetici idin'*[206] ayetinde geçer. Biz, bizi, bize gibi zamirler de bu kapsama girer. *'Onu biz indirdik.'*[207] Aynı şey, ikinci tekil şahıs zamiri için de geçerlidir. *'Sen aziz ve hakimsin.'*[208] Bütün bunlar, zamir, işaret ve kinaye isimleridir. Bunlar, gizlenen, hitap edilen, işaret edilen, kinaye edilen şeylere gönderme yapar. Bununla birlikte özel isim değillerdir. Fakat onlar, delil olmada özel isimlerden daha güçlüdür, çünkü özel isimler niteliklere muhtaçtır. Bunlar ise, onlara muhtaç değildir. Her bir kelimenin kendilerini zikredişte bir sonucu vardır.

Allah ehli olan zevk sahiplerinden kimsenin bu yolda sâlikler için zikirde 'O (hüve)' zamirinden başkasına dikkat çektiğini görmedik. Bu zamiri 'seçkinlerin seçkinlerinin zikri' saymışlardır. Çünkü bu zamir, onlara göre ilk konuluşunda (vaz') 'Allah' isminden daha çok bilinir. Çünkü o, özel olarak -herhangi bir türeme olmaksızın- hakikate delalet eder. Allah ehli, o zamirini diğer zamir ve kinayelere üstün tutar. Bunun nedeni, onun hakikatinin bilinmesinden uzak üçüncü şahıs zamiri

olmasıdır. Onlar şöyle demiştir: Hüve, sadece Allah'ın bilebildiği hüviyete işaret eder. Böylelikle onlar bu görüşe dayandıkları gibi özellikle Allah'ın kendisini bilmediğini zanneden bir grup da böyle düşünmüştür ki, Allah, böyle bir şeyden münezzehtir. Bu grup zikirde hüve'den başka bir zamirin mertebede daha yetkin olabileceğini bilememiştir. Buna örnek olarak, 'innî' ifadesinden y (beni, ben) veya 'nezzelnâ (biz indirdik)' ifadesindeki 'nâ (biz)' gibi bileşik zamirleri verebiliriz. Bütün bunlar, zikrederken -ârif için değil- sâlik için hüve'den üstündür. Âriflerde ise hüve'den daha üstün bir zikir yoktur. Aynı şekilde bunlar, ikinci şahıs zamirlerinden de üstündür. Örnek olarak, 'seni', 'sen' gibi zamirleri verebiliriz. Çünkü sadece Allah kendinden söz ederken 'beni', 'ben' ve 'biz' diyebilir. Bu zamirleri Allah ile söyleyen kişi ise *'Allah zikri en büyüktür'*[209] diyen kimsedir. Bunun neticesi ise daha büyüktür. Çünkü zikrin değeri, zikredenin bilgisinin büyüklüğüyle ölçülür. Allah'tan daha bilgili yoktur. Diğer zamirler ise -o, bu, sen gibi- işaret edilen varlığın özelliklerindendir. Bunlar da, hüve'den daha üstündür. Bununla birlikte Allah ehlinden kimse, bunlarla zikretmeyi âdet edinmemiştir. Hâlbuki onlar, hüve zamiriyle zikri âdet edinmiştir. Onları bu zamirlerle zikir yapmaktan zevkin olmayışı mı engelledi, bilmiyorum! Bu, daha yakın bir sebep gibi görünüyor, çünkü onlar bu zamirleri zikir yapmamıştır (dolayısıyla zevkleri de yoktur).

Şöyle denilebilir: 'Bu zamirler sınırlama gerektirir?' Biz de şöyle deriz: 'Bu durum bütün zamirlerde geçerlidir. Biz, özel tarzdaki bir huzur ile birlikte, bütün bunlarla zikretmeyi kabul ediyoruz. Şeriatta bu konudaki görüşümüzü destekleyen ifadelerden biri Hz. Peygamber'in 'Allah kulunun diliyle 'Allah kendisini öveni duydu' der' hadisidir. Kutsi bir hadiste ise 'Ben onun duyması, görmesi, dili, eli, ayağı olurum' denilir. Hak biz, ben, beni gibi zamirlerle konuşandır. Biz de O'nu bu zamirlerle O'nun yerine ya da O'nun kendisiyle zikrederiz. Çünkü benim dilimle bunları söyleyen O'dur. Binaenaleyh böyle bir zikir, daha huzurlu ve gösterdiği şeyi daha açıklayıcıdır.

Bu isimlerin, yani zamirlerin fiilde (tesir) bazı özellikleri vardır. Allah ehlinden kimsenin hüve'nin dışındaki zamirlerin bu tarz özelliklerini bildiğini görmedim. Sen 'o' dediğinde, o olur. 'O' derken 'o' olmazsa, o senin 'o' deyişinde olur. Diğer zamirlerin isimleri de böyledir. Bunu bilmelisin! Çünkü bu, Allah'ı bilmenin sırlarındandır. Allah ehlinden

kimse, bunun farkına varmamış veya buna dikkat çekmemiştir. Bunun nedeni, (ilahi mertebe hakkındaki) gayret, cimrilik veya bununla ilgili korkudur. Korku, bu isim söylendiğinde Allah'ın kendisinde yaratmayı izhar etmesinden dolayı kuldan ortaya çıkacak çekinmeyle ilgilidir. Çünkü onu kulunun dilinde söyleyen Allah'tır. Bunun ayetten delili şudur: *'Ona üfler ve benim iznimle kuş olur.'*[210] Allah'ın kulun hüve'yi söylemesi esnasında yaratması, bu esnada özel bir mahzarda zuhuru demektir. Çünkü O'ndan başkası zuhur etmez ve hüve'yi ancak O der. Öyleyse Allah, kendisini izhar etmiştir. Allah Zâhir-izhar eden, Bâtın-bâtın bırakan, Aziz-izzet veren, Zengin-zengin edendir. Bu isimle bu zikrin sırrına dikkatini çektim. Diğer zamir, işaret ve kinaye isimlerini de bu esasa göre alırsın. Fakat kimin zikrettiğini, nasıl zikrettiğini ve kimden ve kimle zikrettiğini öğrenebilmek için, temizlik, huzur, edep ve bu konulardaki bilgi zorunludur. Allah, O'nun için ve senin için, zikredenlerin en hayırlısıdır.

İkinci kısım ise, ilahi isimlerin ilmidir. Bu kısım, ikiye ayrılır: Birincisi, mana sıfatlarının isimlerini bilmektir. Örnek olarak, el-Hayy ismini verebiliriz. Bu isim, hayat ve bilgiyle nitelenen zatın bulunmasını gerektirir. Bilgiyle nitelenen ise, bilen diye isimlendirilir. Kudret özelliğiyle nitelenen kadir, iradeyle nitelenen mürid diye isimlendirilir. Öte yandan duyma, görme ve konuşma özelliğiyle nitelenen, duyan, gören ve konuşan diye isimlendirilir. Bütün bunlar, nitelenenle var olan anlamlardır. Ya da farklı bir isimlendirmeyle nispetler de diyebilirsin. Bu niteliklerin kendileriyle nitelenende bir takım hükümleri vardır. İsimler, bilgi ya da kudret diye isimlendirilen nitelikle nitelenen zatı gösterseler bile, onların kendi aralarında bir takım mertebeleri vardır. Söz gelişi bilginin kendisinde bulunduğu kişi Alim, Allam, Alîm, Habîr, Muhsi, Muhit diye isimlendirilir. Bütün bunlar bilgiyle nitelenenin isimleridir. Fakat Âlim'in anlamı, Alîm ve Habîr'in anlamından farklıdır. Bu isimden Alim'den anlaşılmayan bir anlam anlaşılır. Çünkü Alîm, mübalağa bildirirken Alim isminden anlaşılmayan bir anlam bildirir. Çünkü bilinenlerden herhangi bir şeyi bilen kimse Âlim diye isimlendirilirken alîm ve allâm bilgisi pek çok şeye ilişene verilen bir addır. Habîr ismi ise, denedikten sonra öğrenen kimsenin ismidir. Allah Teala şöyle der: *'Sizi deneyeceğiz, ta ki öğrenelim.'*[211] Muhsi ismi de bir açıdan bilinenleri sınırlamayla ilgilidir. Bu ismin anlamı bilgiyi talep eden özel bir ilişmedir.

Muhit isminin ilgisi de özeldir. Bu, bilinenlerin zatlarındaki, resimdeki (betim) ve lafızdaki hakikatlerini, bunların arasından sonlu ve sonsuz olanlarını bilmeyle ilgilidir. Sonsuz olanı Muhit ismi, sonsuz olarak bilmiş ve ihata etmiştir. Burada, bilgi sahiplerinin büyük kısmının ayağı kaymıştır. Kadir, Muktedir, Kahir gibi bütün nitelikler de böyle değerlendirilir. Bütün bunları kudret niteliği gerektirir. Kendilerini talep eden nitelik bir olsa bile hepsinin arasında fark vardır. Kâhir, direnenin karşısında bulunurken Kahhâr pek çok direnenin karşısında bulunur. Kadir ise, dışta yok olmakla birlikte, etkiyi kabul edenin karşısındadır. Bu durumda onda bir tür imtina vardır ki, bu, sorunlu bir meseledir. Çünkü var olmasından önce yokluğun mümkünü geçmesi, irade edilen iş değildir. Ya da bu, mümkün adına zâtî bir nitelik değildir. Bu bir sorundur ve öğrenilmesi gerekir. Muktedir, kudretin güç yetirilene (makdur) ilişmesi esnasında ortaya çıkan bir isimdir. Çünkü bu isim, tıpkı Muktesip ve Kâsib isimlerinin ilişkisi gibi, fiilini kudretin güç yetirilenin varlığını yaratışında gösterir.

İsimler arasındaki fark ortaya çıkmıştır. Hepsini tek bir nitelik talep edebilirken, farklı açılardan talep eder. Çünkü âlemde eş anlamlılık (müteradiflik) yoktur. Çünkü bu bir tekrardır. Varlıkta ise ilahi genişlikle çelişeceği için, genel anlamda tekrar yoktur.

Şeriatta sözle ilgili eş-Şekûr ve el-Mücîb isminden başka ilahi isim bulamadık. Kelam lafzından da bir isim bulamadık. Bildiğim kadarıyla, irade sözünden türetilmiş bir isim yoktur. Şu var ki, anlam bakımından O'nun isimlerinden birisi de fiil-isimlerdir. Allah şöyle der: *'O dilediğini yapandır.'*[212] Bu ismin tasavvur edilmesi güç bir bağlamı vardır. Bu ise, O'nun iradesinin söz söylemesidir. Onun sözü fiillerden olmadığı gibi yok olan (ademî) bir nispet veya özellik de değildir. Aynı şekilde bu isim kudrette tasavvur edilir. Çünkü Hakkın kadir olması, kullarını dilediği şekilde konuşturması demektir. Burada öğrenilmesi gereken bir bilgi vardır. Şöyle ki: Allah iradesinin (bir şeye) ilişmesini zaman hükmü altına sokarak 'ne zaman ki (izâ)' -ki bu bir zaman kipidir- edatını getirmiş ve şöyle demiştir: *'bir şeyi irade ettiğimizde ona sözümüz ol'dur.'*[213] Bununla birlikte zaman da irade edilmiş olabilir ve bu durumda 'ne zaman ki' ifadesi anlamını yitirir, çünkü zaman henüz var olmamıştır ki onun bir hükmü olabilsin. Bu bilgi, ilahi isimlerin sırlı bilgilerindendir.

Bilmelisin ki, Allah ehlinin O'nun isimlerindeki dayanakları, kitaplarında veya resullerinin dilleriyle kendisini isimlendirdiği şeylerdir. Bu isimleri türetilmiş anlamıyla veya övgü anlamında ele alsaydık, sayı bakımından sınırlanamazlardı. Allah şöyle der: *'Güzel isimler O'nundur.'*[214] Sahih bir hadiste ise şöyle denilir: 'Allah'ın doksan dokuz ismi vardır, onları ezberleyen cennete girer.' Doğru bir yoldan, bu isimleri tam saptayamadık. Bu konudaki bütün hadisler sorunludur ve onlardan doğru (bir bilgi) çıkmaz. Keşf yoluyla bizim veya -her kim adına gerçekleşirse- başkaları adına meydana geleni ise -kendimiz onlarla dua etsek bile- herhangi bir kitaba yazmadık. Böyle yapmak, Allah'a iftira edenlerin içlerinde bir bozulmaya yol açardı ki, zamanımızda bu insanlar çoktur. Eserini incelediğimizde, hiç kimsenin bu isimlerle Hafız Ebu Muhammed Ali b. Saîd b. Hazm el-Farisî kadar ilgilenmediğini gördük. Onun ulaşabildiği son nokta ise esma-i hüsna'dan (güzel isimler) zikredeceklerimdir. Sahih kaynaklardan bize aktarabildikleri bunlarla sınırlıdır. Bu kaynağı bize Ali b. Abdullah b. Abdurrahman el-Feryani, Ebu Muhammed b. Abdulhak b. Abdullah el-Ezdi el-İşbilî'den, ona da Abdulhak icazet ve duyma yoluyla Ebu'l-Hasen Şureyh b. er-Ruaynî, o da Ebu Muhammed Ali b. Hazm el-Farisi'den aktarmıştır. Şöyle der: 'İsimler Kur'an'dan ve Hz. Peygamber'in sahih hadislerinden çıkartılır. Bu hadislerin sayımı bize şu şekilde ulaşmıştır: Allah, er-Rahman, er-Rahim, el-Alîm, el-Hakîm, el-Kerim, el-Azim, el-Halim, el-Kayyum, el-Ekrem, es-Selâm, et-Tevvâb, er-Rab, el-Vehhab, el-Akrab, es-Semi, el-Mücîb, el-Vâsi', el-Aziz, eş-Şâkir, el-Kâhir, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Kebîr, el-Habîr, el-Basîr, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Musavvir, el-Berr, el-Muktedir, el-Bârî, el-Alî, el-Ğanî, el-Veli, el-Kavî, el-Hayy, el-Hamîd, el-Mecîd, el-Vedûd, es-Samed, el-Ehad, el-Vâhid, el-Evvel, el-A'lâ, el-Müteâl, el-Hâlık, el-Hallâk, er-Rezzak, el-Hakk, el-Latîf, er-Raûf, el-Afüvv, el-Fettâh, el-Metîn, el-Mübîn, el-Mü'min, el-Cemîl, er-Refik, el-Müs'ir, el-Kâbız, el-Bâsıt, eş-Şâfi, el-Mu'tî, el-Mukaddim, el-Muahhir, ed-Dehr.

Ebu İshak'a varıncaya kadar, nesilden nesile pirlerimizden aktarılan isimler bunlardır. Kur'an'dan öğrendiğimiz ve izafeli gelen başka isimler de vardır. Bunlar, bize göre isim iken, ona göre isim değillerdir. Aynı şey hadislerde de geçerlidir. Allah'ın isimlerini gerçekte öğrenmek isteyen kimse, *'Ey insanlar, siz Allah'a muhtaçsınız'*[215] ayetini incelemeli-

dir. Gerçekte varlıkta sadece Allah'ın isimleri vardır. Fakat yaratıkların gözleri onların bilgisinden perdelenmiştir. Bu bağlamda koruyucu olan Allah'tır, başkası değil! Öyleyse korumada vasıta olan her şey ile perdelenen Allah'tır. Allah '*gökleri ve yeri yaratandır*'[216] ya da 'melekleri elçiler yapan', 'geceyi dinlenme yapandır', 'yeryüzünde halife yaratandır', 'göklerin ve yerin nurudur', 'gökleri ve yeri ayakta tutandır.' Allah çok sabredendir, tövbeyi kabul edendir, hesabı hızla görendir, azabı şiddetli olandır, dereceleri yükseltendir', 'Arş ve miraçlar sahibidir.' Seni yola sevk ettim. Bular, manalara, nispetlere ve el-Evvel, el-Âhir, el-Zâhir, el-Bâtın gibi izafetlere delalet eden nitelikler kısmıdır.

Üçüncü kısım ise fiil isimleridir ki, bunlar açıktır. Örnek olarak Musavvir ismini veya '*Allah tuzak kurdu*'[217] gibi ifadeleri verebiliriz. Bütün fiil isimleri irade isimleridir.

Dördüncü kısım, Mümin, Rab gibi Allah'ın kullarla ortak olduğu isimlerdir. Mümin, doğrulayan ve güven veren demek iken Rab sahip anlamına geldiği gibi ıslah eden, efendi, mürebbi ve sabit olan demektir. Öyleyse ilahi isimlerden birisini öğrenince, onun hangi mertebeden olduğuna bakmalısın! Sonra onu mertebesinde bırakarak, genel olarak mertebenin dışına çıkarmamalısın. Her ismin bütün niteliklerin ait olduğu zata delil oluşundan habersiz kalma! Bunu bilirsen sen de 'çoklukta hakikati bir' olan olursun. Sen de 'bir-çok' olursun. Çünkü mertebe ve hakikatler, sıfatları oldukları kimse adına isimleri talep eder. Sen de onlarla dua ettiğinde, Allah'ın mertebelere ve hakikatlere bir inayeti olduğunu öğrenirsin. Bu mertebelerin hükümlerinden Allah'a isimler verilmiş, zatını onların hükümlerinin mahalli yapmıştır. Söz gelişi hilim, bu hükmün kendisinden ortaya çıktığı kimseye akledilir bir anlamın verildiği bir niteliktir. O, cezalandırmaya ve bağışlamaya gücü yeterken hilim gösterir. Kerem mertebesinin de akledilir bir anlamı vardır ve bu anlamdan kendisinden kerem ortaya çıkana isim verilir. Bu isimlere örnek olarak Kerim, Muti, Cevad, Mün'im gibi isimleri verebiliriz. Bütün isimleri işaret ettiğim şekilde ele almalı ve mertebelerinin dışına çıkarmamalısın. Bununla birlikte Allah'ın isimleri içerisinde bir eş anlamlılık veya hepsinin birbirine zıt olduğunu da düşünme! İşte Allah ehline ait mârifetin ilk kısmını kısmî bir ayrıntılandırmayla birlikte özet olarak sana açıkladık. Bunu anla!

İKİNCİ TÜR BİLGİ

Tecelli İlmi

Bilmelisin ki, ilahi tecelli süreklidir ve üzerinde perde yoktur. Fakat o olduğu bilinemez. Şöyle ki: Allah âlemi yarattığında, yokluk halinde ona sözünü duyurdu. Bu durum 'ol' ifadesinde geçer. Âlem Allah'a görünür iken bu esnada Hak âleme görünmüyordu. Çünkü mümkünlerin gözleri üzerinde bir yokluk perdesi vardı -o kadar-. Dolayısıyla onlar varlığı idrak edemiyordu ve onlar madumdu. Bu durumda (Hakkın yaratması) tıpkı karanlığı kaçırtan ışığa benzer. Işık bulunduğunda karanlık kalamayacağı gibi yokluk ve varlık ilişkisi de böyledir. Allah yokluktaki hakikatlere -imkân ve (varlığı) kabul etme istidatları nedeniyle- var olmayı emrettiğinde, ne olduğunu görmek üzere koşmuşlar. Çünkü onların kuvve hallerinde -varlık bakımından değil- sübut yönünden duyma gücü olduğu kadar görme gücü de vardı. Mümkün var olduğunda, ışık ile kuşatılır ve karanlık kalkar. Bu durumda mümkünün gözü açılır, varlığı 'sırf iyilik' olarak görür. Bu durumda onun mahiyetini öğrenemediği gibi kendisine var olmayı emreden olduğunu da bilememiştir. Bunun üzerine tecelli, ona gördüğü şey hakkında bilgi vermiştir -yoksa varlığı verenin o olduğunu bildirmemiştir-. Işık ile kuşatılan mümkün soluna dönmüş ve yokluğu tam olarak görmüştür. Meğer ki yokluk ondan çıkıyormuş! Bu durum, ışık karşısında bulunan şahıstan oluşan gölgeye benzer. Bunun üzerine 'bu nedir?' diye sorunca, ışık kendisine sağından şöyle cevap vermiş: 'Bu sensin. Sen ışık olsaydın, gölge çıkmazdı. Ben ise ışığım ve onu ortadan kaldırırım. Senin sahip olduğun ışık, benim karşımda bulunduğun için kazanılmıştır. Böylece ben olmadığımı öğren. İşte ben, gölgesiz ışığım, sen ise -mümkün olduğun için- karışık ışıksın. Bana nispet edilirsen, seni kabul ederim. Yokluğa nispet edilirsen, o da seni kabul eder. Sen varlık ve yokluk arasında olduğun gibi iyilik ve kötülük arasındasın. Gölgenden yüz çevirirsen, imkân halinden yüz çevirmiş olursun. Bu durumda ise beni tanımaz ve bilemezsin. Çünkü senin ilahın, Rabbin ve yaratanın olduğum hakkındaki yegâne delilin mümkün olmandır. Bu ise, senin gölgeni görmendir. Bütünüyle kendi nurundan yüz çevirirsen ve sürekli gölgeni görürsen, onun imkân

halinin gölgesi olduğunu bilemeyerek imkânsızın gölgesi olduğunu zannedersin. İmkânsız ve zorunlu ise, her yönden birbirinin zıddıdır. Ben seni çağırırsam bana icabet edemez ve beni duyamazsın. Çünkü senin gördüğün şey, benim davetim karşısında seni sağırlaştırır. Öyleyse, seni gölgenden habersiz kılacak şekilde bana bakma. Aksi halde, ben olduğumu iddia eder ve bilgisizliğe düşersin. Gölgene benden habersiz kalacak şekilde de bakma! Bu durum seni sağır yapar ve niçin yaratıldığını bilemezsin. Öyleyse bazen gölgene bazen bana bak. Allah'ın senin için iki göz yaratmasının nedeni, biriyle beni diğeriyle gölgeni görmendir. Allah sana olan ihsanını zikrederken şöyle der: *'Onun iki gözü, bir dili ve dudakları yok mudur. Ona iki yol gösterdik.'*[218] Yani ona iki yolu açıkladık. Birincisi ışık, diğeri gölge yoludur. *'Ya şükreder ya nankör olur.'*[219] Çünkü imkânsız yokluk, bir karanlıktır. Mümkünün yokluğu ise, karanlığı olmayan bir gölgedir. Bu nedenle gölgede varlık rahatlığı vardır.

Bilmelisin ki, varlık ile nitelendiğinde ve bu nurla çevrelendiğinde, mümkün adına gerçekleşen ilk tecelli, karanlık bedenleri olmayan nurani ruhlara dönük tecellidir. Fakat bu ruhlar da mümkün olmalarından kaynaklanan gölgeye sahiptirler ve bu gölge sürekli kendilerinde bulunur. Bu ruhlar kendisiyle boyandıkları ölçüde nur olmuş olsalar bile, imkândan kaynaklanan gölge kendilerine sürekli eşlik eder. Bu gölge onların üzerinde gözükmez, fakat hükmü süreklidir. Bu mertebe, Hz. Peygamber'in bir duasında 'Allah'ım beni nur yap!' derken ulaşmak istediği mertebedir. Bundan sonra ise yaratıcı (ibdaî) tecelli gelir. Bu tecelli, bazı nurani ruhlara bu yaratıcı ruhlara ait başka bir tecelli kazandırır. Bu tecelli esnasında bütün mertebeler öğrenilir. Bu mertebelerden nurlar âleminde karanlık, latif, kesif, basit, bileşik cevherler arazlar, mekânlar, zamanlar, izafetler, keyfiyetler, nicelikler, konumlar, failler, edilgenlikler gibi kıyamete kadar olacak bütün şeyler öğrenilir. Âlemin bütün türleri ve varacağı cinsler, iki yüz yetmiş altı bindir. Bu sayı, üç yüz altmışın kendisiyle çarpılması ve yetmiş sekiz binin eklenmesiyle ortaya çıkar. Üç yüz altmış ise, İlk Akıl'ın bilgisidir. İşte bu, yaratıcı edilgendir. Ondan önce geleni ise, sadece Allah bilebilir.

Akıl bu tecelliden bu mertebeleri öğrenir. Bunlar onun ilimleridir ve bildikleri arasında tümel nefsin kendisinden çıkması da vardı. Tümel nefs, ortaya çıkan ilk edilgen olduğu gibi kendisinden ortaya çıktığı akıl

ile kendisinden ortaya çıkan arasında karışık bir halde bulunur. Tümel nefsin kendisinden ortaya çıktığı şey ışıktı. Tümel nefsten ortaya çıkan ise karanlık, yani doğadır. Böylelikle nefsin gölgesi, doğaya bakan dış tarafında ortaya çıkmıştır. Fakat kendisinden çıkan gölgesi kesif cisimlerden uzadığı şekilde uzamamıştır. Tümel nefste akla ait zikredilen bütün bilgiler nakşedilmiştir. Onun Allah'a dönük özel bir yönü vardır ki, bu yönü akıl bilemez. Söz konusu yön, Allah'ın yaratılmış her şeyle arasındaki sırrıdır. Onun ilişkisi bilinemeyeceği gibi dile de gelmez ve hiçbir yaratılmış varlığını inkâr edemez. Bu özel yön, bilinen-bilinmeyendir. Başka bir ifadeyle bu yön, eşyanın varlığını koruyan 'eşyanın içindeki' tecellidir. 'Eşyaya dönük' tecelli ise, bir takım halleri yok ederken başka bir takım halleri var eder. Araz ve haller Allah'ın dışındaki her şeyde bu tecelliden var edilir. Sonra O'nun isimlerin toplamında bir tecellisi daha vardır. Bu tecelli ise, âleme miktarları, mekânları, ölçüleri, vezinleri, şeriatları verir. Kısaca cisimler âlemi, ruhlar âlemi, lafız ve rakam harfleri âlemi ile hayal âlemine yaraşan şeyleri bu genel tecelli verir. Sonra, O'nun izafet isimleri içinde özel bir tecellisi daha vardır. Örnek olarak 'Yaratan' (hâlık) ve benzeri isimleri verebiliriz. Bu sayede âlemde türeme, çoğalma, edilgenlikler, başkalaşmalar ve nesepler orta çıkar. Bütün bunlar, bu tecelliyi idrake engel perdeleri taşıyan zatların gözlerindeki perdelerdir. Bu tecelli, onların varlıklarını izhar eder. Bu kadarıyla fiiller sebeplere nispet edilir. Onlar olmasaydı, keşf ortaya çıkar ve meçhul kalmazdı. Fakat Allah '*Allah nezdinde söz değişmez*'[220] demiştir.

Bilinene aykırı bir şey gerçekleşmez. Tecelli nedeniyle a'yân-ı sâbite'nin hali sübuttan varlığa doğru başkalaştığı gibi varlıklarda bir halden diğerine intikaller yine tecelliyle gerçekleşir. Bu ise, tecelli otoritesi altında ezilmek demektir. Dolayısıyla iki zıt etki tecelliye aittir: Siler ve sabit kılar, yok eder ve var eder. Allah bunu '*Rabbi dağa tecelli edince, onu parça parça etti*'[221] ayetinde dile getirmiştir. Dağı sabitlik halinden korku ve parçalanma haline taşımıştır. Hz. Peygamber keşfin doğruladığı bir hadiste şöyle der: 'Allah bir şeye tecelli ederse, o şey O'nun karşısında huşu eder.' Allah sürekli tecelli eden olduğuna göre, başkalaşmalar zâhirde, bâtmda, gaybde ve şehadette, duyulur ve akledilirde sürekli görülür. Öyleyse Hakkın işi tecelliyken varlıkların işi bir halden diğerine yer değiştirmeyle başkalaşmadır. Bazılarımız bunu bilirken bir

kısmımız bunu bilemez. Bir kısmımız herhalde O'nu bilirken O'nu bilmeyen her durumda inkâr eder. Sahih bir hadiste Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Her durumda hamd Allah'adır.' Peygamber, her durumda Allah'ı övmüştür. Çünkü tecellisi nedeniyle bütün halleri veren O'dur. Bundan daha açığı ise, hadler uyulansa ve inkâr edilmesi gereken şey inkâr edilse de gerçekleşen şeydir. Çünkü başkalaşmayı inkâr eden '*Göklerde ve yerdeki herkes O'ndan ister. O her gün bir iştedir*'[222] (ayetini) inkâr eder. Kastedilen, var olanlardaki ilahi hallerdir. Bu haller, var olanlardaki başkalaşmaların belirlediği nispi isimlere göre gerçekleşir. Böylelikle hakikati bir olan, âlemin farklı varlıklarında tecelli eder ve âlemin suretleri tecellide kendilerini görür. Bu durumda âlem, bir hakikatte birbirlerini görür. Bu bağlamda bir kısmı uygun olandır ki 'muvafik' diye isimlendirilir. Bir kısmı ise, uygun olmayandır ki, o da 'muvafik olmayandır.' Muvafakat ve farklılık, dünyada ve ahirette ortaya çıkmıştır. Çünkü âlemdeki varlıklar, sürekli olarak tecelli eden hakikatte birbirlerini görür. Böylelikle onların nurları da, bu hakikatten kazandıkları ölçüde üzerlerine yansır. Âlemdekilerin gözleri kendisini gördüğünde, dünya ve ahirette gerçekleşen her şey, bu hakikatin eserinden ortaya çıkar. Bu tecelli karşısında varlıkların durumu, güneşin karşısındaki aynaya benzer. Güneşin ışığı, ışığın yansıması nedeniyle karşısındaki aynaya yansıyarak onda bir yarılma (hark) meydana gelir. İşte bu (tecelli eden) hakikati görmek nedeniyle, âlemdeki şeylerin birbirlerinde ortaya çıkan etkisi de böyledir. O halde etkin olan, nurani iken edilgin doğaldır. Âlemde doğal sureti olan her şeyin mukaddes bir ruhu vardır. Bu hakikat hiçbir zaman perdelenmez. O halde âlem sürekli müşahede halindedir ve başkalaşma daima gerçekleşir. Fakat bu başkalaşma (bir kısmı için) uygun (bir kısmı için) uygun olmayandır. Uygun olmayan kısım, fayda ve zarar diye ifade edilir. Mârifet kısımlarından biri olan 'tecelli bilgisi' budur. Bu bilgiyi elde edememiş olan insan ârif olmadığı gibi mârifete de ulaşmamıştır.

ÜÇÜNCÜ TÜR BİLGİ

Hakkın Şeriatın Diliyle Kullarına Dönük Hitabının Bilinmesi

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki, insan ve cinlerden başka bütün yaratıklar, Allah hakkında bir bilgiye, O'ndan gelen bir vahye, kendisine tecelli eden hakkında bir bilgiye sahiptir. Her şey bu bilgi üzerinde mutlu yaratılmıştır. Bu nedenle Allah *'Göklerde ve yerdeki herkesin O'na secde ettiğini görmez misin?'*[223] demiştir. Burada ifade genelleşmiştir. Sonra insanlara indirilen şey ayrıntılandırılarak şöyle denilmiştir: *'Güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar ve insanların çoğu.'*[224] Bu durum *'İman eden ve salih amel işleyenler hariç. Onlar da ne kadar azdır (ya da onlar da az değildir).'*[225] ayetine benzer. Burada 'onlar az değildir' demektedir. Yani onlar çoktur. Bu yorum, *'insanların çoğu...'*[226] ayetiyle desteklenir. Ardından şöyle der: *'Pek çoğu azabı hak etti.'*[227] Bunun nedeni, Allah'ın insanı doğa ile nur arasında var olan nefs-i nâtıkası (düşünen nefs) bakımından yükümlü tutmasıdır. Allah bu nefste Allah hakkındaki bilgiyi elde etmesi için -O'nun iradesiyle- fikir gücünü yerleştirmiş, diğer varlıklara verdiği gibi aklı vermiş, kabul özelliği vermiş, bilgileri zatından ortaya çıkarsın diye fikir gücüne bağlamıştır. Böylelikle ilahi bir güç ona hâkim olur. Çünkü o, bu konuda kendisine ortak olacakları için, hem cinsleri üzerine başkan olmak, onlara baskın ve hâkim gelmeyi sever. Allah insanlara müfekkire gücünü verdiğinde, onlar için delil ve alametler ortaya koymuştur. Bunlar, bilfiil var oldukları için sonradan yaratılmışlıklarına delildir. Bunun yanı sıra Allah onlar için, varlığından başlangıcı olumsuzlamak anlamındaki kadimliğini gösteren delil ve alametler koymuştur. Bu deliller, hadislik için ortaya konulan delillerin aynısıdır. Bunların 'Allah' denilen kadim zattan olumsuzlanmaları, delilin ta kendisidir. O halde delillerin iki yönü vardır ki bunlar gerçekte tek şeydir. Delilin olumlu yönü, âlemin hadisliğini gösterirken olumsuzlanması ise âlemin Yaratıcısını gösterir.

Akıl böyle bakınca şu sonuca varır: 'Allah'ı, kendimizi ve O'nu bilmemiz amacıyla ortaya koyduğu kanıtlarla bildim.' Bunlar, ufuklara ve nefslerimize yerleştirilmiştir. Bu sayede O'nun Hak olduğu ortaya

çıkar, nitekim de çıkmıştır. Bizim 'tecelli' dediğimiz şey budur. Çünkü tecelli, görülsün diye meydana gelir. Bu durum *'Onlara ayetlerimizi göstereceğiz'*[228] ayetinde belirtilir. Burada 'görmek' ve tecelliye ait ayetler zikredilmiştir. Böylelikle O'nun Hak olduğu onlar için ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle bir alamet olarak gördükleri tecelliyi kendisi hakkında bir alamet olarak görürler. Bu durumda, O'nun maksatları olan Hak olduğu anlaşılır. Bunun için sözünü tamamlayarak aynı ayette şöyle demiştir: *'Rabbin yeterli değil mi?'*[229] Kastedilen Allah'ın kendisine delil olmasıdır. En açık delil, bir şeyin kendine delil olmasıdır. Böylece onların akılları için âlemdeki varlıklarla ilişkilendirdikleri özellikleri (Haktan) tenzih etmekle bu bilgi (bir yaratanları olduğu) gerçekleşir. Söz konusu delil, hakikati bakımından bir iken ispat ve olumsuzlamada farklılık gösterir. Delilin ispat yönü âlemi bilmeyle ilgiliyken olumsuzlama yönü Allah'ın bilinmesiyle ilgilidir. Bu esnada Hak, insan cinsi için bir şahıs var eder. Bu şahıs insanlara Allah katından elçi olarak geldiğini söyler ve getirdiği şeyleri bildirir. İnsanlar, müfekkire gücüyle bunları öğrenir ve peygamber göndermenin imkân dâhilinde olduğunu görürler. Bu durumda onu yalanlamaya kalkmadıkları gibi doğru söylediğini gösteren bir alamet de görmezler. Bunun üzerine hüküm vermeden şunu sorarlar: Acaba senin elçiliğinde doğru söylediğini öğrenmemizi sağlayacak Allah nezdinden bir alametin var mı? Çünkü bize göre, seninle aramızda bir fark yok. Seni bizden farklılaştıran bir özellik görmedik, iddia kapısı ise açık! İddiaların bir kısmı doğru, bir kısmı yalandır.' Bunun üzerine Resul olduğunu iddia eden şahıs mucize getirir. Onlar da insaf gözüyle mucizeyi inceler. Mucize iki durumda olabilir: Birincisi, onlar tarafından güç yetirilebilen kısımdır. Peygamber ise, onun mutlak anlamda yerine getirilemeyeceğini iddia eder. Peygambere göre böyle bir şey, kıyamet gününe kadar, sadece peygamber olan kimsenin eliyle gerçekleşebilir. Bu, mucizenin sadece ayet olmadığı durumda böyledir. Çünkü mucizeler iman nurundan yoksun olan inatçı hasımlara yöneliktir.

Mucizenin ikinci durumu ise hem duyu hem himmet gücüyle insanın güç yetiremeyeceği bir halde olmasıdır. Bir insan her iki durumu bir araya getirir de onu inceleyen kişi onu bir 'delil' olarak kavrarsa, mucize getirenin resul olduğuna ve Rabbinden getirdiği haberlerde doğru söylediğine inanır. Bu durum -iddia konusuna göre- mucize hep-

sine delil olunca böyledir. Bizim yolumuzun tecrübesine göre ise, peygamberin doğrulanması, en-Nur isminden kalbe dönük gerçekleşen tecelli sayesinde mümkündür. O nur insanın bâtınını kapladığında, kişi peygamberi doğrular ki, bu nur, iman nurudur. Başkalarında ise bu nurdan bir şey meydana gelmez. Bununla birlikte -kalbine atılan nur yönünden değil- delil yönünden peygamberin doğruluğunu bilir. Bunu bilmekle birlikte onu inkâr eder. İşte bu durum, *'Bildikleri halde nefslerinin taşkınlığı nedeniyle onu inkâr ettiler'*[230] ayetinde dile getirilmiştir. Bunlardan da aşağıda, haklarında *'Allah'ın bilgi üzerinde saptırdığı kimseler'*[231] denilen kişiler vardır. Bu, onu bilme nurudur, yoksa iman nuru değildir.

İnsanların bir kısmı, peygamberi tasdik eder ve tasdikini izhar eder. Fakat bu konuda kendisini gerçeğe ulaştıran aklına dayanır. Bu kişi için henüz kendisiyle aydınlanacağı iman nurundan bir ışık gerçekleşmediği gibi bu nur vasıtasıyla onu doğruladığını da bilemez. Başkasında da bulunan bilgi nuruyla peygamberi tasdik etmiş değildir. Çünkü bilgi nuru, iddiasının doğruluğunu bilmekle birlikte, kendisini inkâr eden kimsede de vardır. Peygamberi doğrulayan bu kişi aklına itimat ettiğinde ve onu tasdik eden başka biri geldiğinde, Allah ona iman ve bilgi nurunu gösterir. Böylelikle nur üstüne nur olur. Ardından üçüncü bir insan gelir. Onda teorik bilgi nurundan bir şey bulunmadığı gibi o kişi, bu aciz bırakan ayetin neyi gösterdiğini de bilemez. Allah onun kalbine iman nurunu attığında, peygambere inanır ve -teorik bilgi nuruna sahip değilken- onu doğrular. Söz konusu kişi, selim bir fıtrata, kabul eden bir akla ve fikri kullanmaktan uzak aydınlık bir bedene sahiptir. Böylelikle hızla (Peygamberi) kabul eder.

Bu üç kişi, tasdik ettikleri peygamberin önünde dururlar. Peygamber de onlara kendisini gönderen Hakkı nitelemeye başlar. Böylece daha önce sahip olmadıkları bir bilgiyle Allah'ı öğrenmelerini sağlar. Onlar, peygamberden öğrendikleri bilgileri daha önce Allah hakkında imkânsız sayıyor, teorik delil sahipleri, peygamberin Allah hakkında zikrettiği böyle nitelikleri Allah'tan olumsuzluyor, onları yaratılmışlıklarına delil olan, hâdislere ait nitelikler sayıyordu. Teorik aklın inkâr ve reddettiği şeyleri duyduklarında, insanlar grup grup olmuştur: Bir kısmı 'izlerinin üstünde geri dönmüş' ve peygamberin doğruluğuna inanmasına sağlayan delilde şüphe ortaya çıkmıştır. Bu durumda, peygamber

için (daha önce kendisini doğrulamada kullandığı) delili zedeleyen kuşkular bulunmuştur ki, bu kuşkular, onu peygambere iman etmekten ve onu kabulden uzaklaştırır. Böylelikle 'izinin üstünde gerisin geriye döner.' Bir kısmı ise şöyle der: Topluluğumuzun içinde sadece iman nuruna sahip olanlar da vardır. Bunlar, bilgi nedir bilmez, ona nasıl ulaşılacağını da bilmez. Peygamberin doğruluğundan ve hikmetinden kuşku taşımıyoruz. Hikmetin gereği ise, en zayıfı dikkate almaktır. Peygamber Rabbiyle ilişkilendirdiği ve O'na ait saydığı niteliklerde zayıfları dikkate almıştır. Söz konusu kişinin kanıtları inceleme gücü olmadığı gibi, onda iman nurundan başka bir şey de bulunmaz. Peygamber ona merhamet ederek böyle davranmıştır. Bu kişi adına iman ancak böyle bir nitelemeyle gerçekleşebilir. Hak -kabul edenin aklı ölçüsünce- dilediği şekilde kendini niteleyebilir ve bununla birlikte kendiliğinde bu nitelemeden farklı olabilir. Bu kişi, niteliği bildiren ve en zayıfın durumunu dikkate alan peygambere güvenir. Dolayısıyla (akılla çelişen bir takım niteliklerin Allah'a izafe edilmiş olması anlamında) bu durum, sahip olduğumuz bilgiye zarar vermez. Çünkü böyle yaparken peygamberin amacını anladık.' Böylelikle ikinci grup, peygamberin Rabbini (akılla çelişen niteliklerle) nitelemesini içlerinden imkânsız saysalar bile, imanlarını korur ve bu davranışı hikmet ve en zayıfı kendine çekmek şeklinde algılarlar. Peygamberin yanındaki üçüncü grup ise şöyle der: Bu niteleme, kanıtlara aykırıdır. Biz ise, haber verenin doğruluğu hakkında kesin kanaate sahibiz. Allah'ı bilmedeki nihai imkânımız, yaratılmışlıkları nedeniyle kendisine nispet ettiğimiz şeyleri O'ndan olumsuzlamaktır. Bu peygamber ise, bu nitelemede Allah'ı bizden daha iyi bilir. Biz peygamberi tasdik ederek ve bu konuda kendisine ve Allah'a iman ederek, bu niteliklere inanırız. Lafza inanmak bize bir zarar veremez. Bu niteliğin Allah ile ilişkisi ise, bizim tarafımızdan bilinemez. Çünkü O'nun zatı olumlu niteliklerle bilinemez. Olumsuzlama ise, itimat edilecek bir şey değildir. Öyleyse esas olan, Allah'ı bilmemektir. Hakkın kitabında kendisiyle ilişkilendirdiği şeyi bilmemek daha da büyük bir ilkedir. Biz, hakkında verdiği bilgiye teslim olur ve inanırız.

Başka bir grup da şöyle demiştir: Bu elçinin doğruluğu hakkındaki kanıtlarda kuşku taşımayız. O, bize kendisini elçi olarak gönderen Allah'ı nitelerken bir takım bilgiler verdi. Biz onları lâfzen alır ve kendimiz hakkında kullandığımız gibi Allah'a yüklem yaparsak, bu durum

O'nun hâdisliğine (sonradan olmuş) yol açar ve O'nun ilahlığını ortadan kaldırır. Hâlbuki O, ilahtır. Öyleyse bu lafızların geldikleri dilde başka bir bağlamlarının olup olmadığını araştırmalıyız, çünkü peygamber, kavminin diliyle gönderilir. Söz konusu grup, (akılla çelişen) niteliğin teşbihi giderip tenzihi gerektirecek bir tarzda tevilini araştırmış, lafızları o tevile göre Allah'a yüklem yapmışlardır. Onlara 'Sizi buna sevk eden nedir?' diye sorulduğunda şöyle demişlerdir: İki şey bizi buna sevk etti. Birincisi kanıtlardaki zedelenmedir. Çünkü biz, aklî kanıtlarla peygamberin iddiasının doğruluğunu ispat ettik ve akli kanıtlara zarar veren şeyleri kabul etmeyiz. Bunu kabul etmek, peygamberin doğruluğu hakkındaki kanıtları da zedelemektir. İkincisi şudur. Doğru sözlü peygamber, kendisini gönderen Allah'ın benzeri olmadığını söylemiştir. Bu bilgi, aklın kanıtlarıyla uyuşur. Böylece peygamberin doğru sözlülüğü, böyle kanıtlar nedeniyle bizde güçlenir. Peygamberin Allah hakkında söylediklerini lafza göre söylesek ve onu -yaratıklarda yüklem yaptığımız gibi- Allah'a yüklem yapsaydık sapıtırdık. Bu nedenle, her iki yöntemi de olumlamak için tevile başvurduk.

Başka bir grup daha ortaya çıkmıştır ki, en zayıf grup odur. Bunlar hayal mertebesini aşamadıkları gibi bunların anlamları soyutlama ve kapalı sırları öğrenme güçleri de yoktur. Onlar *'Allah'ın benzeri bir şey yoktur'*[232] ayetini anlamadıkları gibi *'Allah'ı hakkıyla takdir edemediler'*[233] ayetini de anlamamışlardır. Onlar bütün işlerinde hayal ile hareket eder. Kalplerinde iman nuru ve tasdik bulunur. Fakat onlar dili bilmez. Bu nedenle gerçeği zâhiri üzere kabul eder ve onun bilgisini Allah'a havale etmezler. Böyle niteliklerin Allah ile ilişkisini, kendileriyle olan ilişkisiyle bir saymışlardır. Bu gruptan öte bunlardan daha zayıf başka bir grup yoktur. Onlar, teşbihi kabul edip *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[234] ayetindeki tenzih niteliklerini anlamadıkları için imanın yarısına sahiptirler.

Bunların içerisinden gerçeğe ulaşan kurtulmuş grup, Allah'ın nezdinden gelen haberlere O'nun kastettiği anlamda ve bu konudaki bilgisine göre inanmışlardır. Bununla birlikte *'O'nun benzeri yoktur'*[235] ayetiyle teşbihi de olumsuzlamışlardır. Dostum! Bunlar âlemde şeriatların dilleridir. Böylelikle Hak için suret, göz, el, ayak, kulak, göz, rıza, öfke, tereddüt, sevinme, şaşırma, ferahlama, gülme, bıkma, tuzak, aldatmak, alay, küçük görmek, koşmak, hızlı yürümek, inmek, istiva etmek, yakınlıkla sınırlanmak, ezaya sabır gibi yaratıkların nitelikleri olan fiiller

zikredilmiştir. Bunlara genel olarak inanır ve mümkünlerin varlıklarındaki ilahi tecellinin bu nitelikleri verdiğini biliriz. Dolayısıyla Allah'tan başka ne gören ne de görülen vardır! Şeriatların dilleri tecellilerin delilleri iken, tecelliler de ilahi isimlerin delilleridir. Böylelikle, mârifet bölümleri birbirine bağlanmıştır. Şeriatın dile getirdiği her lafız söylediği gibi kabul edilir. Fakat bilginlerimiz, şeriatın hangi dille konuştuğunu, kime hitap ettiğini, kiminle hitap edildiğini ve neye göre hitap ettiğini, fiillerin kime döneceğini, sözlerin kime ait olduğunu ve hallerde başkalaşanın kim olduğunu bilir. Onlar '*Sizin için boşaltacağız; Rabbinizin hangi ayetini yalanlarsınız*'[236] ayetini söyleyeni bilir. Buna şöyle karşılık veririz: 'Rabbimizin nimetlerinden hiçbirini yalanlamayız.' Bizden duymak istediği budur. Biz de bunu sana söyledik. Hamd Allah'adır.

DÖRDÜNCÜ TÜR BİLGİ

Varlıktaki Kemal ve Eksikliği Bilmek

Bilmelisin ki, varlığın kemalinin bir yönü de, onda eksikliğin bulunmasıdır. Böyle olmasaydı, eksiklik onda bulunmadığı için, varlığın kemali eksik kalırdı. Allah kendinden başka her şeyin kemali için şöyle der: '*Her şeye yaratılışını verdi.*'[237] Hiçbir şey bunun dışında kalmaz. Öyle ki Allah, eksikliğe de yaratılışını verdi. İşte bu 'Allah'ın dışındaki her şey' demek olan âlemin kemalidir. İnsana gelirsek, Allah'ın kendisine layık bir kemali olduğu gibi insanın da kabul edeceği bir kemali vardır. İnsanların söz konusu kemalden eksiklikleri, âlemde bulunan eksikliktir, çünkü insan da âlemin bir parçasıdır. Her insan kemali kabul etmez. Onun dışındakiler ise, bulunduğu mertebesinde kâmildir, Kur'an'ın ifadesiyle hiçbir şey kendinden eksik değildir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Pek çok erkek kemale erdi. Kadınlardan Meryem ve Asiye kemale erdi. Aişe'nin diğer kadınlardan üstünlüğü, yağın yemeğe üstünlüğüne benzer.' O halde âlemde eksiklik, insan türünde ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, onun âlemin hakikatlerinin bir toplamı olmasıdır. İnsan veciz bir özet iken âlem uzatılmış ve yayılmış (insandır).

Ulûhiyetin kemaline gelirsek, bu kemal, şeriatlar tarafından dile getirilmiştir. Akılların bu konuda kanıtı yoktur. Akıl kanıtının gerektirdiği şekilde bile olsa, bir aklın kemal saydığı şey, Allah nezdinde eksiklik olabilir. Öyleyse akıl, (en çok) Allah'ı bilmenin yarısını sağlayabilir. Bu yarım, tenzih ve çokluk hükümlerini Allah'tan olumsuzlamaktır. Şâri' ise, Allah'tan aklın kendi kanıtıyla olumsuzladığı şeyi ispat etmek ve O'nun olumsuzladığını ortaya koymak üzere gelmiştir. Böylelikle şeriat, Allah'a yaraşan kemali ifade ederken tenzih ve teşbihi birlikte zikretmiş, bu durum akılları hayrete düşürmüştür. İşte 'ilahi kemal' budur. Şeriatın zikrettiği konuda hayret ortaya çıkmasaydı, Allah yaratılmış olanın hükmü altında kalırdı. Çünkü duyusal ve hayali güçler, yaratıcılarını görmek üzere özü gereği O'nu talep ederken akıllar da zatlarıyla ve kanıtlarıyla olumsuzlama, ispat, zorunluluk, imkân ve imkânsızlık gibi hükümlerle Yaratıcısını arar. Şeriat ise, duyulara ve hayale akli kanıtların gereği olan soyutlamayla hitap eder. Duyular ve hayal hayrete düşer ve şöyle der: 'Bizim soyutlama gücümüz yoktur.' Akıllara ise duyuların ve hayalin gösterdiği şekilde teşbihi emreder. Akıllar bu hitabı dinler ve hayrete düşerek şöyle derler: 'Biz teşbihi bilmiyoruz.' Böylelikle akıllar, duyular ve hayal, Hakkı idrakten aciz kalır. Hak da hayrete (düşürmüş olarak) kemali üzere kalır. O'nu kendinden başkasını bilemez ve göremez. 'Onu bilgiyle kuşatamadılar' ve gözle göremediler. Eserler görülür, mertebeye yönelinir, rütbe övülür, ilah tenzih edilir, teşbih edilene ibadet edilir. İlahi kemal denilen şey budur.

İnsan, hayret ve tanım kemali arasında ortada kalır. İşte bu, âlemin kemalidir. Öyleyse âlem insan vasıtasıyla kemale erdi. İnsan ise, âlemle kemale ermemiştir. İnsanda -insan olması bakımından- âlemin hakikatleri toplanınca, âlemden özellikle hacminin küçüklüğüyle ayrışmış, kemalinin mertebesi onun adına geride kalmıştır. Bütün varlıklar, kendi kemallerini kabul etmişlerdir. Hak kâmildir. İnsan ise iki kısma ayrılır. Bir kısmı kemali kabul etmez. Bu yönüyle insan âlemin bir parçasıdır. Şu var ki o, özetin büyüğü içermesi gibi, âlemin toplamıdır. Bir kısmı ise kemali kabul eder. Bu kısımda -istidadı nedeniyle- ilahi mertebe, bütün kemali ve isimleriyle zuhur eder. Allah bu kısmı halife olarak var etmiş, ona kendisi hakkında hayret elbisesini giydirmiştir. Melekler, onun beden yapısına bakarak Allah'ın kendilerinde bedenini oluşturduğu hakikatlerinin zıtlığı nedeniyle söylediklerini söylemişlerdir. Allah

onu üzerinde yarattığı özelliği ve kendisine yüklediği görevi meleklere bildirdiğinde, melekler insan hakkında hayrete düşerek şöyle demişlerdir: 'Bizim bilgimiz yoktur.' Hayrete düşenin bilgisi olmaz. Allah da, insana meleklerin kendileriyle O'nu tespih ve takdis etmedikleri ilahi isimlerin bilgisini verdi. Nitekim Hz. Peygamber, kıyamet günü şefaat dilerken Allah'ı daha önce peygamberce bilinmeyen övgüler ile tespih edeceğini belirtmiştir. Bunlar, bulunulan mertebenin gereğidir. Çünkü Allah hakkındaki övgüler, mertebelerin ve yaratılışlarının gerektirdiği şekildedir. Âdem'in ve evlatlarının yaratılışı, âlemde (Hakka) halife olmaya ehliyet kazandırır ve bu özellik başkalarında yoktur. Öyleyse bu özel istidada bağlı insanın kemali, bu özel tecelliye aittir. Böylelikle insan, Hakkın birbirine zıt isimleriyle zuhur etmiştir. Hak da bu isimlerin kullanım yerlerini ona öğretti. Öyleyse insan, kendisini halife atayanın zuhur ettiği özellikler ile zuhur etmiştir. Bu durum hilafette 'hak', 'adalet' diye isimlendirilen şeydir. Allah Davud'a şöyle der: '*Biz seni yeryüzünde halife olarak yarattık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver ve hevana uyma.*'[238] Heva, kendisine uyanı ehil olduğu ve sana ve benzerlerine ait bu dereceden aşağı düşürür. Ebu'l-Utahiyye şöyle der:

Hilafet ona boyun eğmiş olarak geldi
Kuyruğunu çekip götürerek

Hilafet bir tek ona uygun düştü
O da hilafete uygundu

Başka biri arzulasaydı onu
Yeryüzü şiddetle sarsılırdı

O halde insana âlemde hükmetme yetkisi verilmesi hilafet demektir. Böylece insan dilerse tahakküm eder ve -tıpkı Abdülkadir el-Cîlî gibi- tasarrufta bulunur. Dilerse teslim olur ve gücü yettiği halde kullarındaki tasarrufu Rabbine bırakır. Bunun böyle olması zorunludur. Ebu's-Suud b. eş-Şibli'yi bu ikinci kısma örnek olarak verebiliriz. Buna ilahi bir emir bitişirse -ki Davud'u örnek olarak verebiliriz- bu durumda ilahi emrin reddi imkânsızdır. Böyle bir şey, Allah'ın uymayı yasakladığı 'heva'ya (uymak) demektir. Başka bir örnek ise öldürülene kadar boynundan halifelik elbisesini çıkarmayan Osman'dır. O, bu konuda Hak-

kın muradını biliyordu. Çünkü Hz. Peygamber hilafet elbisesini çıkarmayı ona yasaklamıştı. Öyleyse hükümranlığına ilahi emrin bitiştiği herkesin -desteklendiği sürece- bu özellik ile yönetici olarak ortada olması zorunludur. Halifeliğine ilahi emrin bitişmediği kimse ise serbesttir: Dilerse yönetici olur, dilerse olmaz. Bu durumda Hak vasıtasıyla gizlenir. Tahakkümün terki daha iyidir. Veliler de bilhassa halifelikte nebilere katılırken risalet ve nebilikte onlara katılmazlar. Çünkü bu ikisinin kapısı kapanmıştır. O halde, resul hükmetme özelliğine sahiptir. Halife olursa tahakküm özelliği de kazanır. Resul olduğunda şeriatına göre hüküm verir. Resul değil ise hükümranlığı, vaktinin hükmüne göre Allah'ın emrine dayanır. Bu hüküm, o devrin şeriatıdır. Çünkü o hükme göre adalet ve zulme nispet edilir.

Yüz onuncu kısım sona erdi.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ON BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

BEŞİNCİ TÜR BİLGİ

İnsanın Hakikatleri Bakımından Kendini Bilmesi

Bilmelisin ki, insana âlemde tahakküm -insan olması bakımından değil- ilahi ve rabbani bir güç nedeniyle verildi, çünkü âlemde sadece Hakkın niteliği tahakküm edebilir. Bu güç insanda -şereflendirme amacıyla değil- deneme amacıyla bulunur. Şereflendirme amacıyla bulunsaydı, mutluluk diyarı olan ahirette de ona eşlik ederdi. Böyle olsaydı, insana *'hevaya uyma'*[239] denilmezdi. Böylelikle ona yasak konulmuştur. Yasaklama bir sınama iken şereflendirme serbestliktir. Tahakküm ederken insan, adalete ya da haksızlığa nispet edilmemiştir. Âlemde hilafeti Allah ehli üstlenir. Hatta Allah âlemdeki tahakkümü, mutlu kıldığı kimselere olduğu kadar, bedbaht yaptığı müminlere de havale etmiştir. Bununla birlikte Hak, bize bedbaht olanları dinlemeyi ve onlara itaatten çıkmamayı da emretti. Şâri' 'Hükümdarlar haksızlık yaparsa sizin lehinize, onların aleyhinedir' demiştir. İşte bu, bir şeref hali değil, sınama halidir. Çünkü hükümdar, davranışlarında bir aldanma ve tereddüt üzerindedir. Bu nedenle bazı halifeler kıyamette pişman olacaktır. İnsan kendini bilip insan olmak bakımından hakikatlerini bilmeyle ilgilendiğinde, kendisi ile âlem arasında bir fark görmez. İnsanın ve cinlerin dışındaki bütün âlemin Allah'a secde ettiğini görür. Öyleyse âlem, üzerindeki yaratıcısına ve var edenine ibadet görevini yerine getirmekte ve itaat etmektedir. Bu durumda insan, âlem ile kendisinde ortak oldu-

ğu hakikati araştırır. Bulabildiği yegâne şey imkân, yoksulluk, horluk, zillet, ihtiyaç ve fakirliktir. Ardından Hakkın bütün âlemi nitelediği özelliklere bakar. Görür ki Allah âlemi -gölgesine varıncaya kadar- kendisine secde özelliğiyle nitelemiştir. Kendi cinsinden ise -hepsini değil- çoğunluğu böyle nitelemiştir. Hâlbuki Allah âlemdeki her cinsi bütün olarak böyle nitelemiştir. Bu durumda, azabı hak eden çoğunluktan olmaktan korkuya kapılır. Sonra âlemin özü gereği Allah'a ibadet etmek üzere yaratıldığını görür. Bu insan ise, kendisini irşat edecek ve onu Allah nezdinde mutluluğuna yaklaştıracak yolu açıklayan birine muhtaçtır. Çünkü Allah'ın şöyle dediğini duyar: *'Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[240] Böylelikle -tıpkı diğer âlem gibi- Allah'a muhtaç bir kul olur.

Bunun ardından Allah'ın onun için bir takım sınırlar belirleyip kurallar koyduğunu, bunları aşmasını yasakladığını görür. Allah ona emirlerini gücü ölçüsünde yerine getirmeyi emretmiştir. Allah'ın onun için belirlediği şeyleri öğrenmek bir zorunluluk olur. Bu durumda ise, aslî ibadeti yerine getirdiği gibi ferî ibadeti de yerine getirmiş olur. Çünkü aslî ibadet, mümkünlerin zatları bakımından yerine getirdikleri ibadettir. Ferî ibadet ise, kulun efendisinin hak ettiği ve kulluğunun gerektirdiği yönden Hakkın öğretmesine gerek duyduğu davranışlardır. Efendisinin emrini ve yasağını öğrenip verdiği görevleri ve kulluğu yerine getirince kendini tanır. Kendini bilen herkes ise, Rabbini tanır. Rabbini tanıyan, Rabb'e ibadet eder. O halde insanlar ve cinlerden başka her iki ibadet türünü -emir ve yasakları- bir araya getiren yoktur. Çünkü melekî ruhlarda yasaklama yoktur. Bu nedenle Allah onlar hakkında *'Verdiği emirlerde Allah'a asi olmazlar'*[241] demiştir. Onlar adına bir yasaklama zikretmeksizin zâtî ibadetleri için şöyle demiştir. *'Gece gündüz O'nun için tespih ederler, usanmazlar.'*[242] Başka bir ayette ise *'Gece ve gündüz bıkmadan tespih ederler'*[243] denilir. Çünkü yaratılış hakikatleri bunu gerektirir. Bu, zâtî ibadettir ve Allah'ın dışındaki her şeye yayılmıştır.

Daha önce de söylediğimiz gibi insan, âlemdeki hakikatlerin bir toplamıdır. İnsan (âlemdeki) bu hakikatler yönünden kendisini bilince, tek başına bütün âlemin ibadetini yerine getirmesi gerekir. Bunu yapmazsa hakikatleri yönünden kendini tanımamış sayılır. Çünkü bu zâtî ibadettir. Nefsi böyle bilmek ise, nefsin bütün hakikatlerini kendi ibadetleri içerisinde keşfen tanımakla mümkün olabilir. Nitekim onlar,

kendiliklerinde de bu hal üzeredir. Bu durum, ortaya çıksa da çıkmasa da böyledir. 'Nefsin hakikatlerini keşf yoluyla bilmek' derken bunu kastediyoruz. Onları müşahede ettiğinde ise sınırlarında durma, içinde veya dışında belirlediği kurallara uymakla ilgili Hakkın verdiği emirlerde Efendisinin emrine karşı çıkma gücü olmaz. Bu bağlamda insan, betimlediğimiz şekilde bütünüyle birlikte 'Subhanallah' derse, nefsinin cevherine âlemin bu tespih yönünden söylediği söz nakşedilir. İşte bu, âlemin dilinin isimlendirdiği 'arınmış nefs'tir. Öyle ki, âlemden herhangi bir şey Rabbine ibadetini yerine getirmeseydi, ârif kul bu özelliğiyle onun ihmal ettiği yeri doldurur ve -böyle bir şey tasavvur edilseydi- bıraktığı gediği kapatırdı. Böyle bir kul Hak yönünden böyle ödüllendirilir. Bu, küçüğün büyüğün ödülüyle ödüllendirilmesidir. Şöyle varsayalım: İnsanın dışındaki bütün âlemin bir an bile Allah'a ibadetten gafil kalıp bu insan onun yerine o anda görevini yerine getirmek üzere Allah'ı zikretseydi, bütün âlemin yerini alır ve âlemin bıraktığı boşluğu doldurur. Sonuçta da bütün âlemin ödülüyle ödüllendirilirdi. Hâlbuki âlemde böyle bir gaflet düşünülemez. Çünkü gaflet, insanda ve cinlerde olabilir. Kendini ve âlemin hakikatlerinden sahip olduklarını bilmenin sana kazandırdığı şeye bak!

ALTINCI TÜR BİLGİ

Hayal İlmi

Hayalin bitişik ve ayrık âlemi vardır. Bu konu mârifetin büyük unsurlarından biridir. Hayal ilmi, berzah ilmi denilen şeydir. Hayal, ruhanilerin göründüğü bedenler âlemidir. Bu âlem, cennet çarşısının ilmini içerir. Hayal ilmi, kıyamet günü farklı suretlerde ilahi tecellinin bilinmesidir. Hayal ilmi, kendi başlarına bilfiil var olamayan anlamların bedenlenerek ortaya çıkmasını bilmektir. Örnek olarak, (kıyamette) ölümün koç suretinde görünmesini verebiliriz. Hayal, insanların uykularında gördükleri rüyanın ilmidir. O, yaratıkların ölümden sonra ve dirilişten önce bulundukları yerin (berzah) bilinmesidir. Hayal ilmi, suretlerin bilinmesidir. Bu ilimde, ayna gibi parlak cisimlerde görülen su-

retler bilinir. İlahi isimleri ve tecelliyi bilmekten özge bu esastan daha yetkin bir ilim yoktur. Çünkü hayali bilmek, tecelliye ulaşma vasıtasıdır. Duyular ona yükselir, manalar ona iner. O ise, hiçbir zaman yerinden oynamaz. Her şeyin meyveleri ona döner. Hayal, anlam üzerine kendini taşıyan iksirin sahibidir. Böylelikle onu dilediği herhangi bir surette bedenlendirir. Onun tasarruf ve hükmü gecikmez. Şeriatlar onu desteklerken doğalar onu ispatlar. Hayal tam tasarruf sahibidir. Manaların bedenlerle kaynaşması hayale aittir. Delilleri ve akılları hayrete düşürür. Allah izin verirse, bu bölümde hayali en veciz ve anlaşılır bir şekilde açıklayacağız. Başarıya erdiren Allah'tır, O'ndan başka Rab yoktur.

Kardeşlerim! Biliniz ki -bilinen her ne olursa olsun- her şeyin varlıkla bir şekilde ilişkisi olmalıdır. Çünkü bilinenler, dörde ayrılır. Bir kısmı bütün varlık mertebelerini kendinde toplarken bir kısmı varlık mertebelerinin bir kısmıyla nitelenir, bir kısmıyla nitelenmez. Varlığa ait bu dört mertebenin birincisi dışta var olmaktır (aynî varlık). Bu varlık, hangi şekilde nitelenirse nitelensin, 'kendiliğinde varlık' demektir. Bu varlık, girme, çıkma veya bunların olumsuzlanmasıyla nitelenebilir. Kendiliğinde var olmakla birlikte, âlemin içinde veya girme ve çıkma şartı bulunmadığı için âlemin dışında bulunmayabilir. Bu şart, yerleşme demektir. Böyle bir varlık Allah'a özel olabilir. Âlemden olmayan ve kendi başına var olup mekânı olmayanlar ise düşünen nefsler, ilk akıl, nefs, güçlü (müheymine) ruhlar ve doğa ve heba'dır. Bütün bunlarla onların ruhlarını kastetmekteyim. Bunların hepsi âleme dâhildir. Ne var ki, onlar âlemin cisimlerinde bulunmadığı gibi onların dışında da değildir, çünkü bu şeyler mekânsızdır.

Varlığın ikinci mertebesi zihnî varlıktır. Bu kısım, bilinenin nefste kendi hakikatindeki haliyle tasavvurudur. Tasavvur hakikate uygun değilse, bu onun zihindeki varlığı olmaz. Üçüncü mertebe ise sözde varlıktır. Bilinenlerin lafızlarda bir varlığı vardır ki, ona 'lâfzî varlık' denilir. Buna imkânsız ve yokluk da dâhil olmak üzere bütün bilinenler girer. İmkânsızın da lâfzî varlığı vardır, çünkü onda var olur. Fakat hiçbir zaman dışta varlığı kabul etmez. Mümkünün niteliği olan yokluk -imkânsız yokluk değil- ise, dışta var olmayı kabul eder. Dördüncü mertebe kitabî varlıktır (yazıdaki varlık). Bu, işaretteki varlıktır ve bilinenin yazıda veya rakamda veya kitabette varlıkla ilişkilendirilmesidir. İmkânsız ya da böyle olmayan bütün bilinenlerin durumu bu noktada birdir.

İmkânsızın dışta varlığı olamaz. Öyleyse onun sadece lafızda ve yazıda varlığı olabilir. Herhangi bir şekilde, varlık ile nitelenmeyen bir bilinen yoktur. Bunun nedeni, bütün esasların aslı olan varlığın gücüdür ki, o da Allah'tır. Çünkü bu mertebeler O'nunla ortaya çıkmış, bu hakikatler O'nunla belirlenmiştir. O'nun varlığıyla, bütün varlıkların mertebelerini kabul eden ile etmeyen birbirinden ayrışmıştır. O halde isimler, ister sözle ister yazıyla ifade edilsin, bütün bilinenlere yayılır. Her bilinen varlığın bir türüyle nitelenir. O halde bilgide mutlak olarak yok olan bir şey bulunmaz. Başka bir ifadeyle, herhangi bir şekilde varlıkla ilişkisiz mutlak yokluk olamaz ve böyle bir şey düşünülemez. Bu ilkeyi incele ve iyice öğren!

Bilmelisin ki, mutlak hayalin hakikati 'amâ' denilen şeydir. Amâ, Hakkın bulunduğu ilk yerdir. Sahih bir hadiste Hz. Peygamber'e 'Âlemi yaratmazdan önce Rabbimiz nerede idi' diye sorulmuş, Peygamber de bu soruya 'Altında ve üstünde hava bulunmayan Amâ'da idi' diye cevap vermiştir. Araplara göre amâ, altı ve üstü hava olan ince buluttur. Bu nedenle Peygamber böyle demiştir. Onu 'amâ' diye isimlendirince, Arapların zihinlerine gelebilecek anlamı ortadan kaldırmış ve havayı olumsuzlamıştır. Böylelikle hadiste geçen amâ, hiçbir şekilde Arapların anladığı amâ'ya benzemez. Amâ, Hakkın kendisinde bulunduğu ilk yerdir. Çünkü bildirildiği gibi Hakkın beş oluşu (veya bulunuşu) vardır: Birincisi Amâ'da olmadır. İkincisi ise Arş'ta olmasıdır. Bu ise '*Rahman Arş üstünde istiva etti*'[244] ayetinde dile getirilir. Üçüncüsü ise gökte bulunmasıdır. Bu ise bir hadiste 'Rabbiniz her gün yakın semaya iner' şeklinde dile getirilmiştir. Bir diğeri yeryüzünde bulunmasıdır. Bu ise '*O göklerde ve yerde Allah'tır*'[245] ayetinde dile getirilir. Sonuncusu ise genel bulunuştur. Bu ise, farklı mertebeleriyle bulundukları her yerde Allah'ın varlıklarla beraber olmasıdır. Bu durum hakkımızda açıklanarak şöyle denilmiştir: '*O her nerede iseniz, sizinle beraberdir.*'[246] Bütün bunlar, herhangi bir nitelik, teşbih ve niteleme olmaksızın, zatına yaraştığı ve şanının gerektirdiği ve bu konuda kendisine nispet edilen uygun olacak şekildedir. '*O'ndan başka ilah yoktur. O Aziz'dir.*'[247] Kimse O'nu bilmeye veya hakikatine ulaşamaz. '*O hakîmdir.*'[248] O, kulları için kelimelerinde inendir. Böylelikle uzak olan, irade ettiği bir hikmet nedeniyle hitapta yaklaşır.

Allah, Amâ'da kendisinin dışındaki (her şey demek olan) âlemin suretlerini açmıştır. Şu var ki hayal, gerçek hayal mertebesi demektir. Bakınız! Amâ bütün var olanların suretlerini kabul eder ve var olmayan şeyi suretlendirir. Bu durum, onun genişliğinden kaynaklanır. Öyleyse hayal, Amâ'nın ta kendisidir, başka bir şey değildir! Bütün varlıklar, onda ortaya çıkar. Amâ *'O, ilktir, sondur, zâhirdir ve bâtındır'*[249] ayetinde dile getirilen Hakkın zâhiridir. Bu nedenle, Allah'ın şanına yaraşan şeyleri bilmeyen kimse, bitişik hayalde tasavvuruyla tahayyülde bulunur. Bitişik hayal insan üzerinde hüküm sahibiyse, mutlak hayalin durumu nasıl olabilir? Mutlak hayal Hakkın kendinde bulunduğu hayaldir ki o, Amâ'dır. Onun gücünün bir yönü, bitişik hayali zabtetmesidir. Şeriat bazı yerlerde bitişik hayalin kendisini sınırlayışını onaylar. Örnek olarak, Hakkın namaz kılanın kıblesinde bulunması ya da namaz kılanın tam karşısında bulunması gibi ifadeleri verebiliriz. Böylelikle bitişik hayal onu kabul eder. Bu, mutlak hayalin görünümlerinden biridir. Bu hayal, 'toplayıcı mertebe' ve 'kuşatıcı mertebe' demektir. Amâ'nın Rahman'ın nefesinden meydana gelişi, sadece Rahman olması bakımından değil, O'nun ilah olması bakımındandır.

Bütün varlıklar Amâ'da kün (ol) veya el ile veya iki el ile zuhur etmiştir. Amâ ise böyle değildir. Amâ özel olarak nefes vasıtasıyla ortaya zuhur etmiştir. Şeriatta nefes lafzı geçmeseydi -onu bilsek bile- bu lafzı kullanmazdık. Nefesin kaynağı ise sevgidir. Sevgi, sevilen uğruna hareket etme özelliğine sahiptir. Nefes, bağlanılan kimseye dönük özlem hareketidir. Bu teneffüste onun adına bir haz gerçekleşir. Allah, 'Bilinmez bir hazineydim, bilinmek istedim' der. Bu sevgiyle teneffüs gerçekleşmiş, böylelikle nefes ortaya çıkmıştır ki, o da amâ olmuştur. Bu nedenle Şâri' ona 'amâ' adını verdi. Çünkü bulut demek olan amâ, sıcaklığın etkisiyle unsurların nefesi demek olan buharlardan doğar. Bu ilişki nedeniyle onu 'amâ' diye isimlendirdi. Sonra, bulutun cismini kuşatıp dilediği şekilde onu yönlendiren havayı olumsuzlamıştır. Böylelikle amâ'nın başkasının hükmünün geçtiği bir şey olmasını reddetmiştir. Çünkü Amâ, Allah'a en yakın ve O'nun nefesinden var olan varlıktır.

Amâ bütünüyle boşluğu doldurdu. Boşluk, âlemin yeri veya zarfıdır, çünkü âlem olmasaydı, boşluk ortaya çıkardı. Boşluk, cisim olmayan bir şeydeki mevhum uzanımdır. Bu amâ, vasıtasıyla her şeyin yaratıldığı Haktır. 'Hak' diye isimlendirildi, çünkü nefesin ta kendisidir.

Nefes ise, nefesi verende gizlidir ve böyle akledilir. O halde nefes, bâtın özelliğindedir. Ortaya çıktığında ise zuhur etme özelliği kazanır. Öyleyse nefes bâtında evvel, zâhirde ahir olandır. *'O, her şeyi bilendir.'*[250] Çünkü dıştaki varlığı mümkün olan madum veya dışta var olan madum diye isimlendirilen her şey, onda ortaya çıkar.

Bu amâ'da güçlü meleklerin ruhları ortaya çıktı. Onlar, melek değil, gerçekte temiz ruhlardır. Sonra, âlemin cinsleri peş peşe ve cinsleri yönünden kemale ulaşana kadar tavır tavır ortaya çıktı. Kemale erdiğinde ise, bu cinslerden şahıslar geride kalmıştır. Bunlar, yokluktan varlığa değil, bir varlıktan diğer varlığa dönüşerek oluşmayı sürdürür. Böylelikle Allah Âdem'i topraktan, oğullarını ise nutfeden -kokuşmuş bir su- yarattı. Sonra nutfeyi alakaya dönüştürdü. Bu nedenle şahısların varlıktan -yokluktan değil- yaratıldıklarını söyledik. Çünkü esas böyle gerçekleşmiştir. Esas (Rahman'a ait) nefesten meydana gelen Amâ'dır. Nefes varlıktır ve o kendisiyle yaratılmış Hakkın ta kendisidir. Âlemin cinsleri Amâ'dan yaratıldığı gibi şahısları da Amâ'dan yaratıldı. Bu cinslerin türlerinden hiçbiri yokluktan yaratılmadı. Aksine o, sabit varlıklarda zuhur etmiştir. Bu durum kitabın başında söylediğimiz 'Hamd, eşyayı yokluktan ve yokluğun yokluğundan var eden Allah'adır' ifademizin açıklamasıdır. 'Yokluktan', çünkü onun zuhur etmiş bir varlığı yoktu. Ve 'yokluğun yokluğundan.' Yokluğun yokluğu ise varlıktır. Başka bir ifadeyle onun dışta varlığı olmasa bile, bu şey, gerçekte bir varlıktan ortaya çıkmıştır. Böylelikle belirli bir nispetle varsaydığın ilk yokluğu yok edersin. Öyleyse yokluk bu nispet bakımından sabit iken diğer yönden olumsuzlanmıştır.

Bu durumu öğrenince, dilersen şöyle söyleyebilirsin: 'Âlem yokluktan var oldu.' Dilersen işin gerçeğini öğrendikten sonra 'varlıktandır' dersin. Hayalin gücü olmasaydı, size burada açıkladığım şeyden hiçbiri ortaya çıkmazdı. Çünkü hayal, varlıkların en genişi ve en yetkinidir. Hayal ruhani suretleri kabul eder. Bu, var olan başkalaşmalardaki farklı suretlerde şekillenmedir. Başkalaşmanın bir kısmı hızla gerçekleşir. Örnek olarak ruhların bedeni suretlere dönüşmesini verebiliriz. Başka bir örnek ise manaların Amâ'da ortaya çıkan suretler şeklinde gözükmesidir. Bazı başkalaşmalar ise yavaştır. Örnek olarak, suyun havaya, havanın ateşe, nutfenin insana, unsurların bitki ve hayvana dönüşmelerini verebiliriz. Bütün bunlar, başkalaşmalar olsa bile, insanın tahayyül gü-

cündeki -ki bitişik hayaldir- suretlerin başkalaşmasının hızına sahip değillerdir. Söz konusu değişmeler, ruhların cisimlerin suretlerinde bedene dönüşmeleri kadar hızlı da değildir. Örnek olarak meleklerin beşer suretinde gözükmesini verebiliriz. Burada hız daha fazladır. Onların yok olması da cisimlerin ölümden sonra başkalaştıkları şeye dönüşmesinden hızlıdır.

Bu esası anladığında şunu da öğrenmiş olursun: Hak konuşan, hareket ettiren, durduran, var eden ve yok edendir. Bütün suretlerin -nispet edildikleri şeye göre- bir hayal sahibi olduklarını öğrenirsin. Varlığın hakikati ise Allah'a aittir. Bakınız! Gölge oyununda perdeyi çeken insan, bakan kişi varlığın bulunduğu durumu tam olarak öğrensin diye onu koymuştur. Bakan insan, perdede farklı suretler görür. Onların hareketleri, tasarrufları ve hükümleri, görünen suretlere değil, tek bir hakikate aittir. Onları var eden, hareket ettiren, bizim ile çekilmiş perde arasında suretleri durduran ise -ki bu perde bizim ile O'nun arasında ayırıcı sınırdır ve bu sayede ayrım gerçekleşir- Allah'tır. Böylelikle O'na ilah, bize kul ve âlem -istediğini söyleyebilirsin- denilir.

Ama, varlıkta hakikatleri bulunmayan anlamlar ile nurani ve doğal cisimler arasında berzahtır. Örnek olarak, biri nefste ve diğeri cisimlerde olan bilgi ve hareketi verebiliriz. Böylelikle hayal mertebesinde manalar, bilginin süt şeklinde bedenlenmesi gibi bedenlenir. Nispetlerin -nefste veya cisimde varlıkları bulunmasa bile- belirlenmesi de böyledir. Örnek olarak, bir durumdaki sebatın sabit olanla ilişkisini verebiliriz. Bu sebat, o kişide bitişik hayal mertebesinde belli bir kayıt suretinde gözükür. Başka bir örnek ise, ruhların kendileriyle göründükleri farklı şekillerdeki cisimlerde görünmesidir. Söz gelişi Cebrail'in Dıhye veya meleklerin bir kısmının Bedir günü zerre suretlerinde görünmesini verebiliriz. Bu ise, ayrık hayal âleminde gerçekleşmiştir. Başka bir örnek ise, asa ve iplerin koşan yılanlar suretinde gözükmesiydi. Allah Teala şöyle der: *'O zannetti ki.'*[251] Kastedilen Musa'dır. *'Sihirlerinden dolayı.'*[252] Yani yaptıklarını bildiklerinden. *'Onlar sürünüyor...'*[253] Sihirbazlar bunu hayal mertebesinde gerçekleştirmişlerdi. Musa ise, onları hayali olarak algılamış ve tahayyül ettiği şeyler olduklarını anlamamıştı. Bunların da kendi asasıyla aynı hükme sahip olduklarını zannetmişti. Bu nedenle korkmuş ve ona şöyle denilmişti: *'Korkma, sensin üstün olan.'*[254] Bitişik hayal ile diğerinin farkı şudur: Birincisi, tahayyül edilenin kaybolmasıy-

la ortadan kalkar. İkincisi ise bizatihi bir mertebedir. O, sürekli mana ve ruhları kabul eder, onları kendi özelliklerine göre bedenlendirir. Ayrık (munfasıl) hayalden bitişik hayal meydana gelir. Bitişik hayal ise iki türdür: Bir kısmı, tahayyülden meydana gelirken, bir kısmı hayalden meydana gelmez. Örnek olarak uyuyanın tahayyül nedeniyle uykusunda gördüğü suretler ile tahayyülden meydana gelen ve insanın içinde tuttuğu şeyleri verebiliriz. Örnek olarak uyuyanın tahayyül nedeniyle uykusunda gördüğü suretler ile tahayyülden meydana gelen ve insanın içinde tuttuğu şeyleri verebiliriz. Örnek olarak, insanın idrak ettiği veya hayal gücünün toplamı bakımından duyunun kendisini idrak etmediği suretleri inşasını verebiliriz. Fakat toplamın bütün bireylerinin duyulur olması gerekir. Fakat tahayyül edilen şey -ki meleğin sûretidir- bazen beşer suretine girebilir. Bu da, bitişik hayaldeki ayrık hayaldendir. Bu durumda onu bitişik hayale -ki bu ikisinin arasındaki hayaldir- duyulur bir suret olarak yükseltir. O olmasaydı, misali bitişik hayalde gözükmezdi. İnançların suretlerindeki ilahi tecelli de bu kısma girer. Bu kısma inanmak zorunludur.

Müslim Sahih'inde Ebu Said el-Hudri'den uzun bir hadis aktarır: 'Cehennemde Allah'a ibadet etmiş iyi veya kötü kimse kalmayınca, âlemlerin Rabbi kendisinde O'nu görecekleri en basit bir surette gelir ve şöyle der: 'Ne düşünüyorsunuz?' Her ümmet ibadet ettiği şeyin peşinden gitsin.' İnsanlar şöyle der: 'Rabbimiz! Biz dünya hayatında kendilerine muhtaç iken insanlardan ayrıldık, onlara eşlik etmedik.' Bunun üzerine 'Ben sizin Rabbinizim' der. Onlar 'Senden Allah'a sığınırız, biz Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayız' derler. Bunu iki veya üç kez tekrarlarlar. En sonunda bir kısmı neredeyse geriye dönmeye niyetlenir. Bu esnada Allah şöyle der: 'Sizin ile Rabbiniz arasında kendisini tanıyabileceğiniz bir alamet var mıdır?' Onlar da 'evet' der. Allah 'O zaman bunu ortaya çıkarın' der. Kim Allah'a kendiliğinden secde ediyorsa ona izin verilir. Korkarak veya riyakâr olarak secde edenin sırtına Allah bir tabaka yerleştirir. Secdeye her kalkışında sırt üstü yere düşer. Başlarını kaldırırlar. Hak, kendilerine göründüğü ilk suretten başka bir surete girmiştir. Allah, 'Ben sizin Rabbinizim' der. Onlar da 'evet, bizim Rabbimizsin' diye cevap verirler.'

Hakkın suretlerde başkalaşmasından söz eden bu hadisi insafla incele! O, kendisinden başka kimsenin olmadığı zattır. Bir surette inkâr

edilmiş, bir surette kabul edilir. Hakikat bir, suretler farklıdır. İşte bu 'Ama'da suretlerin değişmesi', yani âlemin suretlerinin değişmesiyle ilgili söylediğimiz sözün anlamıdır. O halde suret olmak bakımından suretler tahayyül edilen şeylerdir. Bunların göründükleri hayal ise Amâ'dır. Bu hadiste, onu insafla ve gerçeği öğrenmek amacıyla incelendiğinde, her hastanın şifası bulunur. Aynı şey, Hakkın kalplerde ve mümkünlerin varlıklarındaki tecellisi için geçerlidir. Öyleyse Hak zuhur edendir. O, mümkünlerin istidatlarıyla kendilerinde zuhur edene verdikleri şeye göre suretlerdir. O halde, mümkünler Amâ, onlarda zuhur eden Haktır. Amâ, 'kendisiyle yaratılan Haktır.' Mümkünlerin varlıklarının farklılığı ise sübut halindedir. Bu esnada onların hükmü, kendilerinde zuhur edende gözükür. Aynı şey Hakkın, uykusunda insana tecellisi için geçerlidir. Bu kişi, O'nun Hak olduğunu tereddütsüz bir şekilde bilir. Keşfte de durum böyledir. Tabir eden 'doğru gördün' der. Bu, bitişik hayaldedir.

Hayal mertebesi ne kadar geniştir! İmkânsızın varlığı bile bu mertebede ortaya çıkar. Hatta hayal mertebesinde gerçekte imkânsız ortaya çıkar. Çünkü zorunlu varlık olan Allah, suretleri kabul etmezken bu mertebede suret ile zuhur etmiştir. Binaenaleyh imkânsız olan, bu mertebede varlığı kabul etmiştir. Bu mertebede cisim iki mekânda görünür. Nitekim Âdem, kendisini Hakkın avucunun dışında (ve içinde) görmüştü. Hak elini açtığında ise, Âdem ve zürriyeti avucunda idi. Öyleyse Âdem avuçta bulunduğu gibi aynı zamanda onun dışındadır. Öyleyse bu mertebe, imkânsızların varlığını kabul edebilir.

İnsan evinde uyurken kendisini alışagelmiş suretiyle başka bir şehirde veya bulunduğu halden farklı başka bir hal üzere görebilir. Her iki durumda da kişi -varlığı olduğu gibi bilen için- aynı kişidir, değişmemiştir. Bu koku olmasaydı, akıllılar bir şeye delil ararken imkânsızın varsayımını takdir edemezlerdi. Çünkü imkânsız bir mertebede varlığı kabul etmeseydi, varsayılması geçerli olamaz ve takdir edilemezdi. Böyle bir şeyi imkânsızı varsayana söylediğinde, bu özellikle varsaydığı şeyin durumunu unutur ve şöyle der: 'İmkânsızın varlığı tasavvur edilemez.' Hâlbuki o, imkânsızın varlığını farz eder ve gerçekleşen şey hakkında imkânsıza göre hüküm verir. Onu tasavvur edemeseydi, ona göre hüküm veremezdi. Tasavvur ettiğine göre, imkânsız belirli bir nispetle

varlığı kabul etmiştir. Öyleyse söylediğimiz hususu iyice incelersen, gerçeği bulursun!

Allah yolunda savaşırken öldürülen insanın görülmesi de böyledir. O gerçekte diridir, rızıklanır, yer, mümin imanıyla keşf sahibi ise gözüyle onu görür. Bu durum, kabrindeki ölünün haline benzer. İnsan onu sakin bir halde görür. O ise konuşmaktadır, kendisine soru sorulmakta ve o da cevap vermektedir. Bunu gören insana bu durumun bir hayal olduğunu söylersen şöyle diyecektir: 'Sen onun sessiz olduğunu zannediyorsun. O ise konuşmaktadır. Sen onun uzanmış olduğunu zannedersin, o ise ayaktadır.' Onun söylediklerini rivayet edilen sahih bir hadis hakkındaki iman destekler. Binaenaleyh ikinci kişi, daha güçlü bir delile sahiptir. Bu kişinin gözü, ilkinden daha iyi görür. Her ikisinden daha kâmil olan kâmil bakış ise her birine şöyle der: Haklısın! Sessizdir-konuşmaktadır, uzanmıştır-ayaktadır, ölüdür-diridir.' Onda görülen her suret, zikrettiğimiz konuyla ilgilidir. Konuyla ilgili başka bir husus ise, ayna ve bütün parlak (cilalı) cisimlerdeki suretlerdir. Parlatılmış cisim büyük ise, onda görülen suret de büyür. Dışarıdan surete baktığında, onun kendisinde gözüktüğü şeyin değişmesiyle değişmediğini görürsün. Öyle ki dalgalı suyun sureti dalgalı gözükür. Her göz, yani her bakış, diğeri için hayal makamında olduğunu ve gerçeğin kendi elinde bulunduğunu söyler. Bütün bunların arasından her bakış doğru söylemektedir. Bu durumda, aynalarda ve parlak cisimlerde görülen suretin hayalde ortaya çıkmasının uyuyanın rüya görmesine veya ruhaninin şekillenmesine benzer olduğunu anlarsın. Bu suret, aynada veya duyuda değildir. Çünkü o, aynanın dışında ona dönük özel ilgisi bakımından duyunun suretinden farklıdır. Gaybte ve şehadette varlıkta sadece zikredilen bu durum vardır.

Yenildikleri ve bir yasak olmadığı halde, cennet meyvelerinin kesintisiz ve yasaksız bir şekilde idrak edilmesi de konuyla ilgilidir. İnsan, kesmeden sadece devşirerek ve kendisine yaklaşmasıyla meyveyi yiyecektir. Varlığı ise ağacın dalında kalacaktır. Böylelikle onun kesilmemiş olduğunu görürsün. Onu elinde yediğin ve bildiğin bir dal olarak görürsün. Yediğin şeyin kendisinin ağacın dalında kesilmemiş bir halde gördüğün meyvenin ta kendisi olduğundan kuşku duymazsın. Aynı şey, cennetin çarşısı için geçerlidir. Orada cennetlikler kendisine baktığında güzel suretler görür. Kişi dilediği her surete girer, onu giyinir ve o su-

retle evine döner. Aynı suret çarşıdan ayrılmamış ve kaybolmamış bir halde bulunur. Cennetteki herkes o sureti isteyip ona girseydi, suret yine olduğu gibi kalırdı. Bütün bunlar, hakikatlerin benzeridir. Söz gelişi beyazlık bütün beyazlardadır. Fakat bölünerek veya parçalanarak bulunmaz. Beyazlık hakikati, bütün beyazlarda bulunmakla birlikte, bir şeyin kendisinden eksilmediği akledilir bir hakikattir. Aynı şey, bütün canlılarda bulunan canlılık ya da tüm insanlardaki insanlık hakikati için geçerlidir. Bunu bütün akıl sahipleri bildiği gibi tecelli ve benzeri durumlarda aynı şeyi inkâr ederler. Kitap ve Sünnette yer alan konuyla ilgili hususları müminler kabul ederken keşf sahiplerine yardımcı olurlar. Akılcılar ise onu inkâr eder. Kabul etseler bile, uzak bir tevil ile veya -kendisini söyleyen Allah veya Peygamber ise- onu söyleyene anlamını havale ederek kabul ederler. Böyle bir şey senden çıkınca, seni cahil ilan eder, onu inkâr eder ve seni hayalinin bozukluğuyla suçlar. Onlar, inkâr ettikleri şeyi kabul ederler. Çünkü onlar, hayalin bozukluğunu kabul etmiştir, onun bozukluğu ise, var olmadığına delil değildir. Hayalin bozukluğu doğru hayalle örtüşmediğinde söz konusudur. Bizim nezdimizde ise onun hakkında doğru veya bozuk denilmesi birdir ve bu durum hayalin varlığını ispat eder. Hayaldeki bu sureti sahih veya bozuk olarak bırakabilirsin. Ben ona önem vermem ve bizim kastımız hayalin varlığını ispattır. Yoksa hayalde ortaya çıkan şeyin doğruluğu veya bozukluğuyla ilgilenmiyoruz. Her bakımdan hüküm ona aittir ve duyulur, akledilir, duyularda ve akıllarda suret ve manalarda yaratılmışta ve kadimde, imkânsızda-mümkünde ve zorunluda hüküm hayale aittir. Hayal mertebesini bilmeyenin genel anlamda hiçbir bilgisi yoktur. Mârifetin bu unsuru ârifler için gerçekleşmediğinde, onlarda mârifetin kokusu bulunmaz.

Zikrettiğimiz hususu destekleyen bir kanıt da şudur: İdrak ettiğin şeyin duyulur bir gerçek olduğundan kuşku duymazsın. Çünkü duyu ona ilişmiştir. Hz. Peygamber bir hadisinde 'İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar' buyurur. Peygamber, dünyada algıladığımız şeylerin uyuyanın rüyasındaki algısı gibi hatta onun ta kendisi olduğuna dikkat çekmiştir ki bu, hayal demektir. İnsanların berzahtayken dünya ile ahiret arasında bir yerde olacağından eminiz. Orası da hayal makamıdır. Ölüm vasıtasıyla uyanmak, uykuda uyandığını gören insanın haline benzer. Bu kişi, uyandığını zannederek, uykusunda şöyle der: 'Ben rü-

yamda şöyle şöyle gördüm.' Bu rivayet, ölü hakkındaki şu ayet ile desteklenir: '*Senden perdeni kaldırdık, bugün gözün keskindir.*'[255] Daha önce algılayamadıklarını ölüm vasıtasıyla algılarsın. Ölüm, dünya hayatında üzerinde bulunduğun duruma göre bir uyanıklıktır. Sonra ahirette diriltilirsin. Ahirette diriltilen şöyle der: '*Bizi bu uykumuzdan kaldıran kimdir?*'[256] Kişinin ölüm süresindeki bulunuşu, uyuyanın uyku esnasındaki haline benzer. Bununla birlikte Şâri', onu 'yakaza (uyanıklık)' diye isimlendirdi. Aynı şey içinde bulunduğun bütün durumlarda geçerlidir. O durumdan ayrılarak bitişik hayalinde bulunduğun halin benzerinde kalman gerekir. Çünkü gerçek olsaydı, başkalaşması ve ondan intikal gerçekleşmezdi. Halbuki hakikatler değişmez. Hayalin hakikati ise her halde değişme ve her surette zuhurdur. Dolayısıyla değişmeyi kabul etmeyen tek gerçek varlık Allah'tır. Gerçekte sadece Allah vardır ve O'nun dışındakiler hayalî varlık sahibidir. Hak bu hayalî varlıkta zuhur ettiğinde, onda hakiki varlığın ait olduğu zatıyla değil, hayalî varlığın hakikatine göre zuhur edebilir. Bu nedenle sahih hadis, Hakkın kullarına tecelli ederken suretten surete gireceğini bildirmiştir. Bu durum, '*Her şey yok olacaktır*'[257] ayetinde dile getirilir. Âlemde -kevni veya ilahibaki olan yegâne şey, bir şeyin yüzüdür (vech). Kastedilen o şeyin zatıdır, çünkü bir şeyin yüzü, onun zatı demektir. Dolayısıyla zatı yok olmaz. Dönüşülen suret nerede, kendisinden dönüşülen suret nerede? İşte, kendisinden dönüşülen suretin yok olmasının tarzı budur. Hakkın dışındaki her şey, hızlı veya yavaş bir başkalaşma halindedir. Binaenaleyh Hakkın dışındaki her şey, perde olan hayal ve kaybolan bir gölgedir. Dünya ve ahirette ve de bu ikisinin arasında ruh veya nefes, kısaca Allah'ın dışındaki hiçbir şey, baki değildir. Kastettiğim, Allah'ın zatından başka bir şeyin tek bir halde kalmasıdır. Her şey, bir suretten diğerine sürekli değişir. Hayal de bu demektir ve hayalin anlamı budur.

Hayalin ilkesine bak! Amâ hakkında ne denilmiştir? Hz. Peygamber onu buluta benzetmiştir ki, benzetme de bir tahayyüldür. Amâ, bütün âlemin cevheridir. O halde âlem, bir hayalde ortaya çıktı. O halde âlem, kendisi bakımından tahayyül edilendir. 'O, odur ve o değildir.' Söylediğimiz görüşü destekleyen bir kanıt da, '*Attığında sen atmadın*'[258] ayetidir. Burada Allah, ispat ettiği şeyin aynısını olumsuzlamıştır. Yani 'sen, attığını tahayyül ettin.' Kuşkusuz Peygamber atmıştı, bu nedenle Allah '*attığında*'[259] demiştir. Sonra atmanın doğru olduğunu belirterek

şöyle demiştir: '*Fakat Allah atmıştır.*'[260] Ey Muhammed! Sen Hakkın suretiyle ortaya çıktın. Böylelikle senin atışın, insanın atışının isabet etmeyeceği şekilde isabet etmiştir. Nitekim Hz. İsa kuş suretine üflemiş, o da kuş olmuştu. Gerçekte İsa'nın üflemesinde ilahi üfleme ortaya çıkmıştır. Bu durum '*Ona ruhumdan üfledim*'[261] ayetinde dile getirilir. Üfleme, bir nefes olduğu gibi Amâ da nefesin ta kendisidir. Öyleyse o, Hakkın varlığındaki üflemedir. Böylelikle ondan Hakta halk (yaratılan) teşekkül eder. Bu durumda 'yaratmaya vasıta olan hak (el-Hakk el-mahlûk bihi)' âlemin suretlerinin kendisinde zuhur ettiği şeydir. İlahi tecelli ise, onda zuhur etmiştir. Bu kadarlık açıklama, hayalin bilinmesi hakkındaki görüşümüzü ifade için yeterlidir. Bu kitapta daha önce Âdem'in toprağının kalıntısından yaratılmış arzın ne olduğu açıklanmıştı. O, âlemin suretlerinin kendisinde ortaya çıktığı şeydir. Bunun bilinmesi de, aynı meselenin bir yönüdür.

YEDİNCİ TÜR BİLGİ

Hastalık ve İlaçlarını Bilmek

Mârifetin yedinci türü ise, hastalık ve ilaçlarını bilmektir. Bu bilgiye, (müritleri) terbiye eden şeyhler ihtiyaç duyar. İlaçlar ise, onları kullanana yarar sağlar. Hasta ilaçları kullanmazsa, etkileri de ortaya çıkmaz. Allah izin verirse, burada ana hatlarıyla hastalıkları açıklayacağız, ardından tasavvuf yolunda hastalıklara ait ilaçları zikredeceğiz. Bunların yeri, özel olarak nefslerdir. Akılların ya da bedenlerin bu hastalıklarla ilgisi yoktur. Çünkü akılların hastalıkları bellidir. Cisimlerin hastalıkları da bellidir. Beden hastalıklarının ilaçları doktorlar tarafından bilinirken akıl hastalıklarının ilaçları ise doğal mizaca göre halvetlere çekilme, tefekkürü bırakma ve sürekli zikirdir. Öyleyse bizim ele alabileceğimiz tek konu nefslerin hastalıklarıdır. Bunlar, üç temel hastalıktır: Birincisi sözlerde, ikincisi fiillerde, üçüncüsü ise hallerde ortaya çıkar. İnançlardaki hastalığa gelirsek, inanç hastalığı, akılların hastalığıdır ki, daha önce onu zikretmiştik.

Şimdi sözlerdeki hastalıkları zikredelim. Bunların birincisi, doğru söze bağlanmaktır. Söz hastalıklarının en büyüklerinden biri budur. İlacı ise doğru sözün söyleneceği yeri bilmektir. Çünkü gıybet de doğru bir şeyi söylemektir. Laf taşımak da öyledir. Fakat bunlar yasaklanmıştır. Kişinin ailesiyle yatağında yaptığı iş hakkında konuşması da büyük günahlardandır. Topluluk içinde doğruyu nasihat etmek doğru, fakat bir taşkınlıktır. Bu davranış, bilgisizlerden ve art niyetlilerden meydana gelebilir. Çünkü nasihatten amaçlanan yarar, bir menfaatin ve muhabbetin meydana gelmesidir. Toplum içinde yapılan nasihat kabul edilmeyeceği gibi bu davranış bir düşmanlığa da yol açabilir. Allah ise bunu kınamıştır. Çünkü nasihatin yapıldığı kişi toplum içinde mahçup duruma düşer. Toplumda nasihat edilen şahıs, davranışını mazur göstermek için yalan söylemeye kalkar ve bulunduğu durumdan farklı şeyler söyler. Bu ise, (onun adına) büyük bir bozgunluğa yol açar. Aynı kişiye iyi bir yöntemle tenhada nasihat edilip gerçekte farkına varmadan ve kasıtsızca yaptığı nefsinin bir eksikliği ona gösterilebilir. Bu durumda -nasihat edilen kişi bilmiyor ise- söz konusu davranışın çirkinliği kendisine öğretilir. Böyle bir nasihat karşısında o kişi de nasihat edene içinden teşekkür eder, ona dua eder, onu sever. Böyle bir nasihat kişiye iyilik kazandırır ve onu ölçü olarak alır. Öyleyse her gerçek emredilmediği gibi dince de ve örfe göre de beğenilmemiştir. Aynı şey hoşlanmadıkları şeylerle insanlara davranan kimse hakkında geçerlidir. Söylenen gerçek bile olsa, böyle bir davranış alçak tabiata, bilgisizliğe ve Allah'tan hayânın azlığına delildir. Böyle bir insan, içinde Allah'ın beğenmediği bir eksikliğin bulunmasından uzaklaşamaz. Kendi eksikliğini incelemekle meşgul olması, onu başkasının ayıplarını görmekten engellerdi. Arkadaşının eksikliklerini araştırmaya koyulup aldığı nefesleri teftiş eden insan -ki bu hastalıkların en şiddetlisidir- kendini ilgilendirmeyen bir işle meşguldür ve kendi nefsinden habersizdir. Nefs, arkadaşlık esnasında bir gün için (arkadaşının davranışını) kendinde saklar. Bu esnada arkadaşı hakkındaki sevgi, bu eksikliğin farkına varmasını engeller. İçinde arkadaşı hakkında en küçük bir hoşnutsuzluk veya bıkma veya arkadaşı hakkında ortaya çıkan bir nefret duygusu gerçekleştiğinde, içinde sakladığı çirkin huyunu izhar eder. Bu eksiklik, onda gizlenmiş ve araştırması esnasında onu saklamıştı. Bunun üzerine kınamak üzere şöyle der: 'Sen falan gün şöyle dememiş miydin? Falan gün böyle yapmamış mıy-

dın?' Sonra sakladığı şeyleri bir bir sayarak şöyle der: 'Bütün bunlar, dindarlığın eksikliğine veya dindar olmayışa işaret eder. Ben bütün bunları görüyor ve diyordum ki: Belki bu davranışın o kişi adına bir yorumu vardır. Hâlbuki şeriatta senin için bu konuda bir yorum yoktur ve davranışın hakikate aykırıdır.' Böylelikle arkadaşına nahoş bulacağı ve farkında olmadığı (davranışları hakkında) sözleri işittirir. Arkadaşı, bu kişinin onun nefeslerini saydığını ve en büyük düşmanlardan biri haline geldiğini bilemez. Bütün bunların kaynağı, arkadaşının davranışlarını araştırmak ve onları nefs hazinesinde (hafızada) saklamaktır. Bu ise, doğanın kötülüğünden, kökün ve dalın bayağılığından kaynaklanır. Bu davranış, dostlarda ve arkadaşlarda sıkça görülür. Bu bağlamda şöyle denilir:

Düşmanından bir kere
Dostundan bin kere sakın!

Olur ki dostlar ayrışır
Zararı en iyi bilen dost!

Bütün bunlar, gerçek olsa bile, vebali sahibine dönen günahlardır. Söz hastalıklarından biri de insanların hallerini sormak ve yaptıklarını soruşturmaktır. 'Falan niçin geldi, niçin gitti vb. Kısaca gereksiz şeyleri sormak söz hastalıklarındandır. İnsanın kendisi yokken ailesinin yaptıklarını soruşturması bu kapsama girer. Hastalığın ilacı, yolculuktan dönerken geceleyin evine gitmeyen ve arkadaşlarına bunu yasaklayan Peygamber'e uymaktır. Böylece insan ansızın yanlarına gelip nahoş karşılayacağı bir halde onları bulmamış olur. Bu bağlamda kapıdan izin istemek de gizliliği korumak demektir. Çünkü herkesin bir takım sevinçleri vardır ve insan yaptığı her işin -iyi bile olsa- herkes tarafından öğrenilmesini istemez. Soru soran kişi onu öğrenmekte ısrar ederse, soru sorulana zarar verir, onu istemediği şekilde konuşmaya veya yalan söylemeye zorlar. Konuşmazsa, soru soranın içinde kırıklık meydana gelir ve şöyle der: 'Onun gözünde değerim olsaydı, sorduğum şeyi benden saklamazdı.' Böylelikle sevgisindeki samimiyeti eksilir. İçinde onu böyle davranmaya sevk eden bir itham meydana gelmişse, bu, ne şeriat ne akıl ve ne de erdeme uyar. Böyle bir davranış, gidişatı kötü ve dindar olmayan, içi kötü bir insandan meydana gelebilir. Hz. Peygamber şöyle bu-

yurur: 'Kişinin kendini ilgilendirmeyen işleri bırakması, onun Müslümanlığının güzelliğindendir.'

Söz hastalıklarının birisi de başa kakmak ve başkasına yapılan iyiliği konuşmaktır. Başa kakmak, bir eziyettir ve onun ilacı, iyilik yapılan insanın üzülmesinin iyilik sahibinin sevabını boşa çıkartacağının bilinmesidir. Allah böyle bir davranışı *'Sadakalarınızı başa kakarak ve eziyet ederek boşa çıkarmayın'*[262] ayetiyle geçersizleştirmiştir. Hangi eziyet başa kakmaktan daha büyük olabilir ki? Çünkü o psikolojik bir eziyettir. İlacı ise, insanın başkasına ancak Allah'ın bilgisinde ona ait olarak belirlenmiş bir şeyi ulaştırabileceğini görmesidir. Bu iyilik, kendisine ait olmayan onun elindeki bir emanettir, fakat sahibini tanımıyordur. Bu iyiliği Allah'ın gerçekte belirlediği kimseye vererek elinden çıkardığında ise, emanetin sahibini tanır. Emaneti sahibine ulaştırıp (onu ehline verme görevini) yerine getirdiği için Allah'a şükreder. Bu bakışla iyilik yapan biri kesinlikle başa kakmaz.

Söz hastalıklarından biri de, kişinin içinden bir amaç taşıyarak evlatlarının birine iyilik yapmasıdır. Hâlbuki aynı iyiliği diğer çocuklarına yapmaz. Bu iyiliği yapmadığı evlatlarının huzurunda birisi ona şöyle der: 'Niçin aynı iyiliği diğer çocuğuna yapmadın?' Bu da, çocuğun huzurunda söylendiği için gereksiz bir sözdür ve evladın içinde babaya karşı düşmanlık meydana getirir. Böyle bir söz, lüzumsuz davranışı çok bir cahil tarafından söylenebilir. Bu söz, şeytanidir ve gerçekleştikten sonra ilacı yoktur. Gerçekleşmezden önceki ilacı ise Hz. Peygamber'in şu hadisini dikkate almaktır: 'Kişinin kendini ilgilendirmeyen işleri bırakması, onun müslümanlığının güzelliğindendir.'

Söz hastalıklarından biri de insanın şöyle demesidir: 'Söylediğimin dinleyene ağır gelip gelmemesi beni ilgilendirmez.' Bunu söylerken de gereksiz konuşup konuşmadığına veya hangi bağlamda konuştuğuna dikkat etmez. Sonra şöyle der: 'Falana doğruyu söyledim, onu duymak kendisine ağır geldi. Doğruyu dinleyeceğine, kendini temize çıkarmaya çalıştı ve başkasını kınadı.' Böyle bir insan *'Onların sözlerinin çoğunda hayır yoktur'*[263] ayetini unutur ki bu hastalığın ilacı bu ayettir. Başka bir ifadeyle ilaç *'onların sözlerinin çoğunda hayır yoktur, sadakayı tavsiye eden hariç'*[264] ayetidir. Doğru sözün yeri ve (söylenme) özelliği vardır. Bu ise onun açıkta değil, gizli söylenmesidir. Çünkü açıklık, farkına varılma-

yan bir hastalıktır. Çünkü bazen onu Allah'tan başkası adına verebilir. Sonra şöyle denilir: *'Ya da maruf olarak...'*[265] İyi söz, Allah'ın belirlediği yerli yerinde söylenmiş ve dinleyende bir yarar sağlaması umulan sözdür. İşte bu, *'ya da maruf söz'*[266] ayetinin anlamıdır. Böyle yapmayan kimse, bildiğini iddia etse bile, cahildir. Sonra şöyle demiştir: *'Ya da insanların arasını düzeltmek için söylenen söz hariç.'*[267] Böylece insan Allah'ın muradının karşılıklı sevgi ve muhabbet olduğunu öğrenir ve bu yolda çabalar. Sözünü yerli yerinde kullanmazsa bu durum, ilişkilerinin kesilmesine, karşılıklı nefrete ve yüz çevirmeye yol açar. Bütün bunlardan sonra ise konuşan için şöyle der: 'Bunu Allah'ın rızasını kazanmak için yapan kimse...' Böyle bir davranış, Allah'ın razı olduğu hususları bilen kişiden ortaya çıkabilir. Allah'ın razı olduğu iş ise, ancak Kitabında ve Peygamber'inin dilinde şeriat yaptığı hususları bilmekle gerçekleşebilir. Böylece insan bir şeyi söylemek istediğinde, sözünü o yerde her bakımdan Allah'ı razı edecek şekilde söyleyip söylemediğine dikkat eder. Sözünde Allah'ın rızasını bozacak bir yön bile bulursa, sözün bütünü geçersizdir ve Allah nezdinde beğenilmemiştir. Çünkü bölünme veya ayrışma yoktur. Burası bir sürçme yeridir. İlacı ise, söylediğimiz gibi, meşru amel ve Allah'ı razı edecek işleri bilmektir.

Söz hastalıklarından biri de genelleştirmeksizin hükümdar veya başka biri gibi, belli bir şahıs karşısında münkeri (çirkin, kötü) değiştirmektir. İlacı ise, bu konudaki ölçüyü bilmek ve münker davranıştan uzak durmaktır. Kişi şeriatın kendi mezhebinin ve içtihadının münker saydığını bildiği şeylerden uzak durmalıdır. Başkasının mezhebinde yasak olup ona göre mubah olan fiil onu bağlamaz. Sonra, kendisine göre münker olan şeyi hakkında eleştirdiği kişiye bakar. Söz konusu münker o kişinin mezhebinde helal olabilir. Örnek olarak, hurmadan yapılan nebizin Hanefilerdeki durumunu verebiliriz. Nebizin haram olduğuna inanan bir insan başkasının nebiz içtiğini veya onunla abdest aldığını görürse, sadece nebizin haramlığına inanana tepki gösterebilir. Ya da tepki gösterilen münker, haramlığı hakkında görüş birliğine varılan hususlardan olmalıdır. Bu konudaki ölçü budur.

Sözlerin ayrıntısı çoktur. Hastalıklarını ve ilaçlarını ise iki şeyde sıralayabiliriz: Birincisi susmak istediğinde konuşman, konuşmak istediğinde ise susmandır. İkincisi ise sustuğunda günahkâr olacağın durumlarda konuşmandır. Aksi halde, konuşmamalısın. Sözünün beğenildiği

ve güzel bulunduğu yerlerde konuşmaktan sakınmalısın. Çünkü o esnada konuşmak, büyük günahlardandır. Bunun yegâne ilacı ise, bilinmeyen bir hususta tanıklık etmek durumunun dışında, susmaktır. Bu konudaki ilke budur.

VASIL

Fiil Hastalıklarının Açıklanması

Fiil ve davranışlardaki hastalıklar, bir fiili topluluk içinde yapmanın -söz gelişi namaz kılmak gibi- yalnız yapmaktan daha güzel olmasıdır. Hz. Peygamber böyle biri hakkında şöyle der: 'İşte bu, davranışıyla Rabbini kandırmaya çalışan biridir. Namazını toplulukta güzel kılarken yalnız kaldığında kötü kılar.' Bu, nefs hastalıklarının en büyüklerindendir. İlacı ise, '*Allah'ın gördüğünü bilmez mi?*'[268] ayetiyle '*Sizin gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilir*'[269] ayetleridir. Bir rivayette 'Allah kendisinden utanılmaya daha layıktır' denilir. Böyle ayet ve hadisler, bu hastalığın ilacıdır. Bu hastalığın başka bir ilacı daha vardır, fakat terkibi belirsizdir. Bu ilaç, davranışı güzel yapmayla insanın bilgisize öğretmeyi ve gafile hatırlatmayı amaçlamasıdır. Başka bir hastalık ise, insanlardan dolayı ameli bırakmaktır. Böyle bir davranış, sûfilere göre riya iken insanlar için amel yapmak Allah ehlinin büyüklerinin nezdinde -riya değil- şirkin ta kendisidir. Bunun ilacı ise, '*Sizi ve amellerinizi yaratan Allah'tır*'[270] ve benzeri ayetlerdir.

VASIL

Hal Hastalıklarının Bilinmesi

Hallerdeki hastalıklar ise, insanlar nezdinde kendisinin de salih olduğu bilinecek şekilde, salih insanlara arkadaşlık etmektir. Hâlbuki o şehvetine uyan biridir. Salih insanlar semada ise, o oradaki bir cariyeye

veya oğlana âşık olur, topluluk bunu bilmez. İçinden o şahsa bağlandığı için, kendisine vecd gelir ve halinin etkisi altına girer, hareketlenir, çığlık atar, nefesleri hızlanır, 'Allah Allah', ya da 'Hu Hu' diyerek Allah ehlinin söylediği sözleri söyler. Oradaki topluluk da onun halinin ilahi olduğunu zanneder. Üstelik böyle bir insan, sahih bir vecd ve hal sahibi olabilir. Fakat bu durum, ilacı '*Onu tahrip eden hüsrana uğramıştır*'[271] ayeti olan kimse adına geçerlidir.

Hal hastalıklarından biri de, içinde bulunulandan başka bir halde görünmektir. İlacı ise, insanın nefsinde bulunan ve giymesi helal olan hali 'giymesidir.' Bu hastalıkları ve ilaçlarını bilip de nefsine karşı onları kullanana ilaçlar fayda verir.

Anlatılır ki: Şeyh Ruzbihan, güzel bir şarkıcı kadına tutulmuş ve kendini ona kaptırmış. Daha önce hacda Allah sevgisiyle vecde gelirken o kadar ses çıkarırmış ki, Kabe'yi tavaf edenleri bile rahatsız edermiş ve bu nedenle Harem'in satıhında tavaf edermiş. Ruzbihan düzgün hal sahibi biriydi. Kadına tutulduğunun kimse farkında değildi. Ruzbihan'daki Allah sevgisinin hükmü bu kez kadına geçmişti. İnsanların kendisindeki sevginin Allah sevgisi olduğunu zannettiklerini fark edince, sûfilerin yanına gelerek hırkayı çıkarıp atmış, hikâyesini anlatarak şöyle demiş: 'Halim hakkında yalan söylemek istemem.' Sonra şarkıcı kadının hizmetine girmiş. Kadına Ruzbihan'ın hali, kendisine bağlılığı ve Allah ehlinin en büyüklerinden birisi olduğu bildirildiğinde, kadın utanarak onun dürüstlüğünün bereketiyle yaşantısını bırakarak Allah'a dönmüş ve O'na hizmet etmiş. Allah da kadına dönük bu sevgiyi Ruzbihan'ın kalbinden silmiş, tekrar sûfilere dönmüş, hırkasını giymiş, hali hakkında Allah karşısında yalan söylememiştir. Onların doğrulukları böyleydi ve işin özü de budur. Çünkü insan, ya bir söz 'söylemektedir' veya bir fiil veya bir haldedir ya da dördüncü bir şeydedir. Aynı şekilde, vecd halinde ayakta duran kişi de böyledir. Sonra vecdi gider ve hemen oturur ve artık vecde gelmeye çalışmaz. Vecde gelmeye çalışır da orada bulunanlara vecde gelmeye çalıştığını söylemezse hastadır. Bu durum, bu meseleyi özetler. Sözlerin, fiillerin ve hallerin ayrıntıları çoktur. Bu konuda, yalandan uzaklaşıp doğruya bağlanmak gerekir. İnsanlar için Allah'ın gereken yerde izhar ettiği şeyi göstermek gerekir. Allah'ın bu işlerin tafsili hakkındaki hükmünü bilmek, Allah ehli nezdinde

zorunludur. Allah'ın hükmünü bilmeyen ise, O'na ibadet edemez, çünkü Allah cahili dost edinmez.

Bu söylediklerimizle mârifetin bölümlerini ve alt kısımlarını açıklamış olduk. Bir insan onları öğrendiğinde, özel anlamda 'ârif' diye isimlendirilir. Buna bir de Allah'ı, O'na zorunlu ya da hakkında mümkün veya imkânsız özellikleri bilmeyi de ekleyerek O'nun zatını ile ilah oluşunu bilmeyi ayırt edebilir. Böyle bir bilgi, âriflerin değil, Allah'ı bilenlerin makamıdır. Çünkü mârifet bir hedef iken, bilgi yolu kanıttır. Bilgi, ilahi bir nitelik iken, mârifet var olana ait nefsanî ve Rabbanî bir niteliktir. Bu bölüm, mârifetle ilgilidir. Allah ehlinden arkadaşlarımız, Allah'ı bilenlere 'ârifler' adını verdikleri gibi zevk yoluyla Allah'ı bilmeye de 'mârifet' adını vermiştir. Onlar bu makamı sonuçlarıyla ve ehlinde ortaya çıkan niteliğinin ayrılmaz özellikleriyle tanımlamışlardır.

Cüneyd'e mârifet ve ârifin ne olduğu sorulduğunda şöyle demiş: 'Suyun rengi kabının rengi.' Başka bir ifadeyle ârif, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmıştır. Öyle ki ârif, adeta Haktır. 'O'dur ve O değildir.' Sûfilere göre ârif, heybeti ve sekineti nefsine hissettiren, Haktan kendisini alıkoyacak ilgileri olmayandır. Onun mârifetinin başı Allah'a, sonu sonsuzlara dönüktür. Ârifin kalbine Hak veya batıl girmez. Hakkın zikri onu kapladığı için, kendinden habersizdir. Böyle bir insan, Allah'tan başkasını müşahede etmez ve O'ndan başkasına dönmez. Bu kişi -kalbiyle değil- Rabbiyle yaşayandır. Mârifet kalbine girdiğinde ise, sahip olduğu halleri (fail olan) Allah'a çevirmekle onları bozar, yoksa onları yok etmez! Çünkü haller, Allah'ın Belkıs'ın diliyle '*Hükümdarlar bir yere girdiklerinde orayı bozarlar, azizlerini zelil yaparlar*'[272] demesine benzer. Bize göre gerçek öyle değildir. Aksine onlar, o yerin ehlinin azizlerini daha önce başkasıyla aziz iken Allah ile aziz olanlar haline çevirirler. Onların horluğunu ve zelilliğini ise, başkası karşısında değil, Allah'ın karşısında zillet yaparlar. Onlara göre ârifin hali yoktur. Bunun nedeni, onun özelliklerini silmesi, hüviyetini yok etmesi ve izinin kaybolmasıdır. Kul, Allah ile müstağni olduğu sürece mârifete sahip olamaz. Ârif, dilsizdir, kesilmiştir, içine kapanmıştır, bildiğini övmekten acizdir. Nurlanmış bile olsa, bedende kalmaktan korkar ve endişe duyar. Çünkü Şâri' ona ölümle kendisine kavuşabileceğini bildirmiştir. Bu nedenle o kavuşmayı özleyerek, dünya hayatı ona kasvet verir. Öyleyse ârifin yaşantısı kirden arınmış, -nefsinde değil- gerçekte hayatı hoştur.

Bütün yaratıklar ondan (onun kalbinden) gitmiştir. Bakan herkes ona saygı duyar. Görüldüğünde Allah hatırlanır. Allah ile ünsiyet eder. Bir aralık ve fasıla olmaksızın Allah ile beraberdir. Kalbinde diridir, kalbinin tazimi Hakka aynadır, hilim (gücü varken bağışlama) sahibidir ve bu özelliği kazanmak için çalışır. Dünya ve ahiretten uzaklaşmıştır. Hayret ve dehşet sahibidir. Amellerini Allah'tan alır, onlarda Allah'a döner (kendisine mal etmez). Midesi aç, bedeni çıplaktır. Hiçbir şey hakkında üzülmez. Çünkü Allah'tan başka hareketli görmez. Gözleri ağlar, kalbi güler. Ârif, iyinin ve kötünün değdiği yeryüzüne benzer. Her şeyi gölgelendiren bir buluttur ârif. Sevdiği ve sevmediği her şeyi sulayan yağmur gibidir. Onda ayrıştırma yoktur. Arzusunu hiçbir şey tatmin edemez. Kendine ağlar, Rabbini över. Malını harcar, Hakka ait şeyle durur, bir an bile O'ndan gafil kalmaz. Rabbini Rabbiyle bilir ve hallerinde hazırlıklıdır. Başkaları onu düşünmez. Allah'ın kelamından başka bir sözle konuşmaz. Yaratıklardan uzaklaşmıştır. Yoksunluk ve zillet sahibidir. Bu ise, zenginlik ve izzeti doğurur. Onun mârifeti, Hakkın sırları üzerine doğması ve nurların peş peşe gelmesidir. Hali sözünün üzerindedir. Fetih bakımından halleri denktir. Namazında olduğu gibi yatağında da haller ona açılır -bununla birlikte gelen ilhamlar mekânlara göre değişir.- Sürekli zikreder. Temyizi düşüren parıltıları (levami') vardır. Hiçbir şey onu kirletemez ve her şey onunla durulaşır. Bilgi türleri onun için aydınlanır ve onlarla gaybın sırlarını görür. Batıran dalgaları olan tahkik denizlerinde boğulmuştur. Yükselir ve batar. Vaktin sahibidir. Hakkın üzerindeki yükümlülüklerini tam olarak yerine getirir. Onun özelliği, sürekli bir nitelikten başka bir niteliğe başkalaşmaktır. Gayret göstermez veya (herhangi bir şeyi) kendine çekmeye çalışmaz. Vaktin biriciğidir. Eşyayı sığdırır, fakat eşya onu sığdıramaz. Umut eder, kendinden bir şey umulmaz. Merhametlidir, ünsiyet edendir. Hakkın celalini görendir. Hazretin cemalini her ilhamda görür. İşlere kastı olmaksızın tesadüf eder. Kaybederken bulur. Lütufta kahrı, kahırda lütfu vardır. Halk (âlem, yaratılmış) olmaksızın, Haktır. Allah'ın her şeyi ayakta tuttuğunu görür. Allah nedeniyle eşyadan fani, Allah ile bakidir. Oluştan gaip Yaratan ile hazırdır. Başkası (hakkında) ayık, sevgisiyle sarhoş, tecelliyi toplayandır. Geçmiş, içinde bulunduğu durumu ona kaçırtmaz. Kavuşması sabit, ibadeti âdet içinde sağlamdır -bununla birlikte hastalıkları yok etmiştir.- Özü gereği itaatkârdır, teş-

bihten münezzeh Rabbinin emrini kabul edendir. Şeriatın hükümleri O'ndan onun üzerinde tek bir hakikatte akar. O, ruh ve rahatlık sahibidir. Kalbi, her sâlike giden bir yoldur. Delil, keşf ve müşahede sahibidir. Gelen her varide (ilham) saygı gösterir. Şahit karşısında saygılıdır, hastalıklardan uzaktır. Kendisine ilka edilir, o da telakki eder. Sevgisini gizleyen ve saklayandır. Vakfe yerinde hapsedilmiştir. Zorlanarak gidendir. Dönmesi sülûk, perdesi müşahededir. Sırrını ise gözü bilmez.

Ârif için her ne zaman bir yön ortaya çıksa, ondan bâtın olduğu bilinir. O, yalnızlık olmaksızın, tek bir yüzdür (vech, yön). Halleri isimlerin hükümlerine göre çoğalır. Anlayışı güvenilirdir. Artışı kabul eden, çokluğu birleyen, kadim söz sahibidir. Perdenin ardındakini perde kalkmaksızın bilir. Sönük nur sahibidir. Işınları yakıcıdır. Varidatı sıkıcıdır ve bilinmeyen şeyleri ona getirir. Telvininde temkin (değişmede sebat) vardır, çünkü Yaradanı 'her gün bir iştedir.' (Âlem demek olan) Siva'dan tamamen soyutlanmıştır. Mertebesinde Hak ile durur. Kendisinden istenilen her şeyi dileyendir. Kendisini çeken ilahi inayet sahibidir. Dururken sülûk eder. Sefer ederken mukimdir. Bakış ve nazar sahibidir. Bir bakışa dile gelmeyecek sırları sığdırır. Bir sebep (vasıta) olmaksızın Allah'tan anlayandır. Ahlâkını bir olmayı (ittihad) dile getirmeksizin süsleyendir. Giden her şeyde (ya da mezhepte) kendisi gitmeden-gidendir. Nefsin kibrinden ruhu arınmıştır. Mertebeleri makamında bilinir. Sırrında konuşana inanır, ona kulak verir ve getirdiğini arzular. Ârif bâtınındakine karşı şefkatli, içinde bulunduğu vaktin yararına gizlediğinin zıddını gösterendir. Yüce veya aşağı toplulukta gariptir. Kimse onun üzerinde hüküm sahibi değildir. Etkin, sınırlı ve sınırsız himmet sahibidir. Sırların yayılmasına karşı kıskançtır. Hiçbir şey onu köleleştiremez. Varlıkları meşveret yoluyla bu konudaki bir tecelliyle mütalaa eder. Bu tecelli onu sıkıntıdan alı kor. Çünkü oluş makamı onu gerektirmez. Bütün hayırları kendinde toplayandır. İsimle değil, meşiyet ile hüküm verir. İki ucu birbirine denktir. Ezeli, ebedi gibidir. Makamlar onun üzerinde döner, o makamlar üzerinde dönmez. İki eli vardır. Bunlarla -gayb ve şehadet âleminde Hakkın emrinden ve O'nun vekil ve halifesi olarak- çeker ve yayar. Âlemin yüklerini sırtlanır. Gizli şeyler onunla ortaya çıkar. Düşünceleri şahısları kendi suretlerinde inşa eder. Dört (unsuru) korunmuş olandır. Melekûta yönelmiştir. Ârifin nitelikleri sayılamayacak kadar çoktur.

Bunlar, ârifin ve mârifetin hakikati hakkındaki ifadelerdir. Bunları dile getirmemizin nedeni, onların kastettikleri şeyin öğrenilmesini sağlamaktır. Öyle ki, kimse, sûfilerin gitmediği bir yolda yalnız başımıza gittiğimizi bizden duyamaz. Yol birdir. Bununla birlikte, herkesin kendine özgü bir yöntemi olabilir. Çünkü Allah'a giden yollar yaratıkların nefesleri sayısıncadır. Yani her nefes, Allah'a giden bir yoldur ve bu doğrudur. Nefesleri bilmek ve onları gözetmek hakkında ne kadar çok şey yitirirsen, yolları bilmek hakkında da o kadarını yitirirsin. Yolları bilmek hakkında ne kadarını yitirirsen gayeler hakkında da o kadarını kaybedersin. Her yolun gayesi Allah'tır. Çünkü *'O her şeyin kendine döndüğü'*[273] kimsedir.

Bize göre ilahi mertebeden -ki ârifler onu vecdlerinde Haktan müşahede eder ve bu, çetin bir iştir- ârifin niteliğine gelirsek şöyle deriz: Ârif mârifete ulaşınca, cem' halinde Hak ile var olur. Himmeti etkindir, bir sınırlama olmaksızın bütün varlığa nüfuz eder. Fakat bu da, Allah ehlinin nezdinde bilinen bir ölçüyle gerçekleşir. Ârif âlemdeki insan, cin, melek, hayvan gibi bütün varlıkların nezdinde niteliği ve özelliği bilinmeyen kimsedir. Ârif bilinip de sınırlanmaz ve farklılaşmasını sağlayacak şekilde adetten ayrılmaz. Ârif zikri taşıyandır. Hali gizlidir, Allah'ın kullarına dönük genel şefkati vardır. Kendisine merhamet edilmesi emredilen kimseyi ayırt eder ve ona özel bir şekilde merhamet gösterir. Hakkın iradesiyle irade eder, tartışmaz ve karşı koymaz. Varlıkta onun istemediği bir iş gerçekleşmez. İstemediği veya nahoş bulduğu bir şey gerçekleşirse, yumuşak iken şiddetlenir. Çirkin huylarda güzel ahlâkı bilir. Böylelikle ehline karşı hikmetli bir şekilde onları yerli yerine yerleştirir. Allah'ın uzaklaştığı kimseden uzaktır. Uzak iken, yine de ona karşı cömerttir. Âlemdeki bütün haberleri doğrular. Başkası nezdinde yalan olan şey, onun nezdinde doğrudur. Allah'ın kullarından gelecek sıkıntılardan güvendedir. Yaratıkların farklı türleriyle zikirlerini görür. Ancak kendi gibi bir ârife kendini gösterir. Hak kendisinde tecelli ettiğinde şöyle der: 'Ben kevni ve ilahi niteliklerinin genelliğinde benzerlik gücüne sahibim.' Bismillah dediğinde, istediği her şey bu sözüyle himmetinden meydana gelir. Hâlbuki Allah karşısındaki saygının gereğiyle, 'ol' demez. Mertebelere ve makamlara hakkını verir. Küçüğün hakkına saygı gösterir. Bütün bu nitelikleri tek bir halde kendinde toplar. Miktarları ve ölçüleri bilir. İhmal etmez, aşırıya gitmez. Her an hallerin

başkalaşmasıyla etkilenir. Âlemdeki hiçbir şeyi yitirmeyeceği, kaçırmayacağı gibi Hakkın içinde bulunduğu anda âlemin o andan talep ettiği şeyden habersiz kalmaz. Nefesin çıkması esnasında kalbinde bulunduğu surete göre suretlerin yaratılışını nefeslerinden bilir. Kalbini soğutmak üzere yabancı bir nefes dıştan ona gelince, nefese vaktin elbisesini giydirir. Böylelikle nefes, kalpte bulunan o nur ile boyanır. Makamını hali, hali makamını gizler. Hal sahipleri onun makamını bilemezken makam sahipleri hali nedeniyle onu tanımaz. Hak onu doğasına bırakmazsa, şehvetine karşı dirençlidir. Kendisine değil, sana ihsan eder. Cömertliği bir sebebe bağlı değildir. İhsan ederken başa kakmaz. Minnetle kabul edilse de ihsan eder. Cahili bilgisizliği nedeniyle kınamaz. Çünkü onun bilgisizliğinin bilgide bir yorumu vardır. Veren kişi onun yanındakinin farkına varamaz. Verdiği şeyin kendi nezdinde ona ulaştırmak üzere bulunan bir emanet olduğunu belirtir. Onun Allah nezdinden olduğunu söylemez. Kapalı ve sorunlu işleri apaçık bir nur ile açar. Üstünden ve ayaklarının altından yer. Dilerse kalpler, farkında olmadıkları yerden ona bağlanır. Dilerse farkında olmaksızın onları bırakır. İşlerin gemini elinde tutar ve eşya, içerdikleri Hakkın yüzü nedeniyle ona sahip olabilir. Aşağıdaki bakışıyla yüceye bakar. Aşağı bakar, yükselir ve bakışıyla yukarı çıkar. Genişi daraltır, darı genişletir. Duyulan her şeyi o şey yönünden olmaksızın duyar. Görülen her şeyi onun yönünden olmaksızın görür. İki hasmı razı edecek şekilde iki hasım arasmda hüküm verir. İş çelişse bile, her birinin lehinde hüküm verir.

Ârif, yolundan vaktin hikmeti nedeniyle başka bir yola -ki o da yolundadır- sapar. Nefsin zikri, dereceli üstünlük nedeniyle, topluluğun zikrine baskın gelir. Bu durum, Hakkı üstün saymadaki gayretten kaynaklanır. Çünkü o, Hakta ve hak ile zikreder. Bütün işlerin (bilgisi), onun nezdinde rivayet yoluyla değil zevk yoluyla elde edilmiştir. Rabbini kendinden bilir. Nitekim Hak da âlemi kendi hakkındaki bilgisinden bilir. Suçluyu kınamaz, çünkü suç, bir hak ediştir ve günahkâr onu hak etmiştir. Onun azameti, zillet ve küçüklüğündedir. Dünyada ve ahirette zilletinden azamet yerine intikal etmez. Bilgisinde bilgisine göre bulunur. Amel gerekirse amel eder, amel etmemek gerekirse yapmaz. İşlerin hükümlerinin hazineleri yanında, anahtarları elindedir. Dilediği ölçüde indirir, farkında olunmaksızın dilediği ölçüde çıkartır. Anlayışların inceliklerinde uzmandır. Kemal nitelikleri ona aittir. Kendini ve

başkasını korumada beşin makamı ona aittir. Allah'ın *'Her yaratığa yaratılışını verdi'*[274] ayetine bakar ve yaratılışlarını aşmaz. Âlemin işlerini, Rabbinin önünde bilgili, rehber ve hizmetinde ihlâslı, saygılı bir şekilde yönetir. Sırrının bir yeri yoktur. İstenildiğinde cimrilik yapmaz. Âlemde oluşan ilahi eserleri görür. Bunun nedeni, *'Onlara ayetlerimizi ufuklarda ve nefslerinde göstereceğiz'*[275] ayetini duyunca bunlara sahip olduklarıyla karşılık verebilmektir.

Ârif, Hakkın nidasını yaratıkların dillerinden duyar. O eşyayı sığdırırken Rabbinden başkası onu sığdıramaz. Öyleyse ârif, onun oğlu ve aynıdır. Âleme gelen ilahi emirleri düzenler. Sarsılma halinde sabittir. Sonradan olmuşlar onu sarsamaz. İlahi mertebede kendinde görmediği bir nitelik yoktur. Dilediği her surette hayat niteliğiyle gözükür. Bununla birlikte, sınırlanan yerde durur. Hakkını Yaratanının hakkından tanır. Eşya içinde hak ediş tarzında tasarruf eder. Hakkı eşyada vekili edinir. Bir üstün gelme arzusu olmaksızın, ilahi iktidar ona aittir. Adamların himmetleri ona işlemediği gibi Hakkın bir hakkı da kendisine yönelmez. İşleri Rabbiyle değil, kendi başına üstlenir. Çünkü o, Rabbinin kendisine hâkim olması nedeniyle, kendisini görmez. Tenzih nitelikleri teşbihin varlığıyla birlikte ona döner. Nefeslerini suretlerini müşahede ederek sayar. Neyin arttığını ve her gün ve gecede neyin eksildiğini bilir. Başlangıç ve sona bakar. Dairenin iki ucunun birleştiğini görür. Kelimeyi, yerli yerine yerleştirir. Suretini ve halini herhangi bir surette değiştirir. Değdiği her yer, onun temasıyla hayat bulur, çünkü onun teması, ruhani bir hayatı barındırır. Kalktığında, onun kalkması nedeniyle Rabbi de kalkar. Rabbi onun kızması nedeniyle kızar, razı olması nedeniyle razı olur. Ârifin sülûkundaki hali böyledir ve bu durum ona döner. *'İhsanın karşılığı ihsandır.'*[276] Herhangi bir konuda aklına gelen her düşünce oluşur. Bu şey ise, ârifin kendisini oluşturduğunu bilemez. Eşya üzerinde, istiva üstünlüğü değil, Amâ (mertebesinden kaynaklanan) üstünlüğü vardır.

Ârif âlemde hakikati bilinmeksizin biricik olandır. Onun ihtiyacı onunla karşılanır. Çünkü o, aciz suretiyle gözükür. Kudreti ise acizliğinin ardındadır. Mümkün onun kudretine karşı koyamadığı gibi Yaratıcısının kudretine de imkânsız olan karşı koyamaz ve böylece (O ve ârif arasında) farklılık gerçekleşir. Zâhiriyle sonda kalırsa, bâtınıyla öndedir. Müşahedesinde Evvel, Ahir, Bâtın ve Zâhir'i bir araya getirir. Günah-

kâra ve iyiye ihsan eder. Her işte Allah'a döner. Kendisi için veya Rabbi için -özel bir emir olmazsa- intikam almaz. Allah emretmezse, bulunduğu haldeki takdiri görmesi nedeniyle hakkını bağışlar. Az onda çok, çok onun yanında azdır. Maslahata göre hareket eder. Hak onun mülkü haline gelir. Gafillerin ellerinin onlara ulaşmaması için Allah'ın isimlerini tenzih ve tespih eder. Bunun nedeni -ismin isimlendirilene delil olması bakımından- isimlerin delil olduğu ilahi mertebe hakkında duyduğu kıskançlıktır. Kendisini yükselten bir göreve gelirse, onda Allah nedeniyle yükseklik görmez ki nerede kaldı kendisi nedeniyle yükselme görsün! Hüküm verirken adildir, zulmü yoktur. Şeriatın ilimlerini aynü'l-cem' makamından derler. Hak öğrettiği için, yaratıkların öğretmesine muhtaç değildir. Başkasına fayda verir. Zarara yol açacak şeyi vermez. Cezalandırması, bir temizliktir. Adaletinin nuruyla, haksızlık karanlığı geride kalmaz. Bilgisinin nuru karşısında cehalet karanlığı kalmaz. İşleri ilahi bir dille açıklar. Böylelikle onların sırlarını ortaya çıkarır ve onları mertebelerinde izhar eder. Kendinden değil, Yaratanının suretini müşahede etmekten dolayı meydana getirir. Bütün bunların ait olduğu kişi ârif değildir. Ârif, bunların kullanım yerlerini bilen kimsedir. Bu, ârife saklanmış bir müşahededir. Ârif, 'telvinde temkin (değişmede sebat)' sahibidir. O varistir, fakat genel nebiliğe varis olunmaz. Tasarruf eder, gerektiği şekilde ve gereken kimse adına amel eder. Eziyet görür, gücü yeterken bağışlar. Cezalandırdığında ise cezalandırması şiddetlidir. Çünkü cezalandırması, Allah'ın rahmetiyle karışık değil, saftır. Ebu Yezid şöyle der: 'Benim cezalandırmam daha şiddetlidir.' İşte bu, bana göre ârifin niteliğidir. Bunu iyice öğren, Bu kaynağın mertebesine (ulaşmak) zordur. Allah ihsan sahibidir.

VASIL

Bilgi ve Bilenin Makamının Açıklanması

Bu makam mârifet, sahibi ise ârif diye isimlendirilir. Arkadaşlarımız, mârifet-ârif ile bilgi-bilen hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı şunu iddia etmiştir: Mârifet Rabbani, bilgi ilahidir. Ben de bu

görüşteyim. Sehl b. Abdullah Tüsterî, Ebu Yezid, İbn Ârif ve Ebu Medyen gibi muhakkikler de aynı görüştedir. Bir kısmına göre, mârifet makamı ilahi kaynaklı iken bilgi onun altındadır. Ben bu görüşü de kabul ederim, çünkü onlar bilgi derken mârifetle kastettiğimizi, mârifet derken bilgi ile kastettiğimizi kastetmişlerdir. Görüş ayrılığı sözdedir. Bizim dayanağımız, *'Peygamber'e indirileni duyduklarında gözlerinin, tanıdıkları (mârifet) hak nedeniyle dolduğunu görürsün'*[277] ayetidir. Allah, onları âlim diye değil, ârif diye isimlendirdi. Sonra *'Rabbimiz'*[278] derler. Hâlbuki 'ilahımız' dememişlerdir. *'İman ettik.'*[279] Burada ise, 'öğrendik' veya 'gördük' demeyerek, uymayı dile getirmişlerdir. *'Biz onları şahitlerle birlikte yazdık.'*[280] Burada 'biz şahitlerdeniz' dememişlerdir. Sonra şöyle demişlerdir: *'Niçin Allah'a ve Haktan bize gelene iman etmiyoruz ki?'*[281] Hâlbuki onlar, (kesin kanaat anlamındaki) 'kataa' fiilini kullanmamışlardır. *'Rabbimiz bizi cennetine koyar.'*[282] Burada ise sûfilerin düşündüğü gibi 'ilahımız' dememişlerdir. *'Salihler ile birlikte.'*[283] Nitekim nebiler de böyle demiştir. Bunun üzerine Allah bu nitelikteki kimselere şöyle demiştir: *'Allah söylediklerine karşılık olarak onları cennet ile ödüllendirdi.'*[284] Burası nefslerin arzu ettikleri şeylerin bulunduğu yerlerdir. Böylelikle Allah onları yerleştirdiği yere yerleştirmiştir.

Mârifet ve bilgi arasındaki fark hakkında *Mevâkiu'n-nücûm* adlı eserimizde yeterli açıklama yapmıştık. Orada, mârifetten söz eden insana sorulduğunda farklı düşünen kişinin bilgi hakkında vereceği cevabı verebileceğini söylemiştik. Görüş ayrılığı anlamda değil, isimlendirmededir. Bu konuda sûfilerin arasında başka bir görüş ayrılığı daha ortaya çıkmıştır: Acaba mârifete ulaşan insan bütün makamların sahibi midir değil midir? Doğru olan, onun şartının (bütün makamlara) tahakküm olmadığıdır. Bununla birlikte kişi, verdikleri hallere ve âlemdeki tasarruflara göre, bütün makamlara sahip olabilir. Onun şartı bilmektir. Hüküm sahibi olmak isterse hale iner, çünkü tahakküm hallere aittir. Hallere inmek, inmenin makama etki etmediğini bilince söz konusu olabilir. Bu nedenle ancak ilahi bir emirle hale inebilir. Tasavvuf yolundaki gerçek bir şeyhten bu makam sahibinin bütün makamları elde ettiğini dediğini duyarsan, burada hali değil bilgiyi kastetmiştir. Bazen hali de verebilir, fakat bu şart değildir. Şart olduğunu söyleyen insan, Allah yolu hakkında olduğu gibi nebilerin ve velilerin büyüklerinin halleri hakkında bilgisi olmayan bir iddiacıdır ve söylediği ona iade edilir.

Çünkü kâmil, dünyada makamda yükselirken halde eksilir. Ahirette ise böyle değildir. Müşahede 'başka'yı görmeyi engellediği gibi makam da halleri kaldırır, çünkü sübut, yok olmanın zıddıdır.

Yüz on birinci kısım sona erdi.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ON İKİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ALLAH'IN AKLIN GÜCÜNE YERLEŞTİRDİĞİ KENDİSİNE VERİLENLERİ KABUL ÖZELLİĞİ

Biliniz ki Allah Teala 'akıl' diye isimlendirilen bir gücü yaratarak kendisiyle doğal şehvete karşı koysun diye onu nefs-i nâtıkaya (düşünen nefs) yerleştirmiştir. Doğal şehvet, Şâri'nin kendisi için belirlediği yerlerin dışında nefsi yönlendirmek üzere nefse hâkim olunca akıl ona karşı durur. Allah akla hem O'nun ve hem müfekkire gücünün verdiği şeyleri kabul özelliğini yerleştirdiğini bildirdi. Allah, müfekkire gücüne hayalden elde ettiği verilerle varlıklarda tasarruf ve hüküm sahibi olma gücü yerleştirmiştir. Hayal ise, verilerini duyusal güçlerden ve musavvire gücünden alır. Musavvire gücünün verdiklerini ise toplamı bakımından duyulardan elde edemez. Müfekkire gücünün Yaratıcısının -ki Allah'tır- zatında tefekkür ederek onu etkisi altına alacağını da bilir. Bu konudaki idraksizliğini bilerek onun adına endişe duyar ve kendisine şöyle hitap eder: '*Allah kendinden sizi sakındırır. Allah kullarına çok şefkatlidir.*'[285] Bunun anlamı şudur: Sizi Allah'ın zatını incelemekten sakındırmamızın yegâne nedeni, size olan merhametimiz ve şefkatimizdir. Çünkü elçilerimin niteliklerim hakkında dile getirdikleri hususları aklın -müfekkire gücünün kendisine vereceği bilgilerle- olumsuzlayacağını biliyoruz. Akıllar, söz konusu özellikleri kanıtlarınıza göre reddeder. Bu durumda imandan mahrum kalır ve ebedi bedbaht olursunuz.' Sonra Allah, Peygamber'ine Allah'ın zatı hakkında düşünmeyi bize yasaklamasını emretti. Nitekim Allah'ın bazı kulları öyle yapmıştır. Onlar, Allah'ın zatı hak-

kında konuşan akılcılardır. Onların Allah'ın zatı hakkındaki görüşleri birbirinden farklılaşmış, hepsi kendi düşüncesinin gereğiyle konuşmuş, birisi diğerinin ispat ettiğini olumsuzlamıştır. Onlar, Allah'ın zatını düşünürken bir görüşte bile uzlaşamamış, Allah'ın kendilerine merhamet ederek yasakladığı bir konuyu konuşarak Allah'a ve Peygamber'ine asi olmuş, Allah'ın rahmetinden yüz çevirmişlerdir. Söz konusu insanların gayretleri dünya hayatında boşa çıkmış, onlar ise iyi yaptıklarını zannetmişlerdir. Onlar 'Allah illettir' derken başka bir grup 'illet değildir', başka bir grup 'Hakkın zatının cevher, araz veya cisim olamayacağını' söylemiştir. Onlara göre, Allah'ın varlığı mahiyetinin kendisidir. O, on kategoriden herhangi biri altına girmez. Bu konuda sözü uzatmışlar. Onların halini anlatan bir darb-ı mesel, 'Gürültü duyuyorum, amâ bir şey görmüyorum' der. Sonra şeriat gelerek akılların gösterdiği şeyin zıddını söylemiştir. Şeriat, (Allah hakkında) gelmek, inmek, sevinmek, istiva etmek, el, ayak gibi ifadeleri zikretti. Bunlar, sahih rivayetlerde (Allah'a izafe edilen) bize aktarılan yaratıkların nitelikleridir. Ardından Şâri *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[286] buyurdu. Bununla birlikte bu nitelikler de sabittir. Bunları Allah'a vermek aklın iddia ettiği gibi imkânsız olsaydı, Allah onları kendisi için kullanmaz, doğru haber yalan olurdu. Çünkü Allah peygamberini *'kavminin diliyle kendilerine açıklasın diye'*[287] gönderdi. Allah, onlara anlamaları için vahiy indirdi. Hz. Peygamber açıklamış, tebliğ etmiş, Allah'ı tebliğini yaptığı hakkında ümmetine şahit tutmuştur. Dolayısıyla *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[288] ayetindeki özel nispeti bilemedik. Zikredilen sözlerin anlamını ise kavradık ve bunlardan anlaşılan şeyin konuma göre bir olduğunu öğrendik. Onların nispetleri, nispet edilen şeyin değişmesiyle değişir, yoksa hakikatlere göre değişmez, çünkü hakikatler değişmez.

Bu lafızlardan hareketle, onların Hak ile ilişkisinin bilinemeyeceğini söyleyen kimse, âlim ve mümindir. Cisimleştirmenin dışında, herhangi bir bağlamda onları Hakka nispet eden kişi ise ne âlim ne mümindir. Allah'ın zatı hakkında düşünen bu kişi insaflı davransaydı, Allah'ın zatı hakkında düşünmez ve O'nun nezdinden gelenlere inanırdı. Çünkü delil, haber verenin doğruluğunu göstermiştir ki o da peygamberdir. Bu durum, bu bölümde Allah'ın zatı hakkında akılların verisine göre konuşmamızı engelledi. Biz de konuyu öğrenmede nakle başvururuz. Bununla birlikte, bu lafızların hakka nasıl nispet edildiğinde ben-

zerliği reddeder ve bilinmeyen bir zat olarak nitelendiği sıfatın hakikatini bilemeyiz. Sana nasihatte bulundum.

Bunu bil ve şeriatın sana getirdiği şeye göre davran ki selamete eresin! Allah kendini en iyi bilen ve sözünde en doğru olandır. Biz O'nu olduğu hal üzere öğrendik. O'ndan başka ilah yoktur. O, aziz ve hakimdir. *'Rabbin onların nitelemelerinden münezzehtir. Peygamberlere selam olsun. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır.'*[289]

YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Muhabbet Makamının Bilinmesi

Sevgi hem insana hem Allah'a ait
Mahiyetini bilemeyeceğimiz şekilde

Sevgi bir zevk, hakikati bilinmez
Allah, Allah! Şaşılacak bir iş değil mi?

Sevginin gerekleri bana giydirir
Tıpkı hazır ve unutan gibi, iki zıddın elbisesini

Sevgiyle Hakkın zorunluluğu geçerli oldu
Bizde ve O'nda görünce, benzerler değiliz

Mağfiret dilerim bu sözümden
Allah'a şükür olarak söyledim o sözü

Konuyla ilgili başka bir şiirim şudur:

Zatımı bir'in ikiyi sevmesi gibi sevdim
Sevgi ya doğaldır ya da ruhani

Ya da ilahidir, onu sana getiren
Hidayet nurunun lafızları Kur'an'da

Sordum, sorunuzu bilmiyorum
Hangi sevgiden ve ölçüden söz ediyorsun

Her sevgiyi bilgimin incelediği ilkesi var
Ama Rabbimin sevgisi öyle değil, onun ikincisi yok

Başlangıcı olan her sevginin sonu yok
Doğa sevgisi ise sonludur

Durumlarını incelersen, nitelenmez o ikisi
Onlar bitmez ve eksilmez

Sevginin insandaki gayesi vuslat
Ruhu ruha kavuşturur, cismi cisme

Rahman'a kavuşmanın sonu zındıklık
O'nun ihsanı ihsanın parçası

Onu tasvir etmezsem, yükümlü tutam bilmezsin
Onun tasviri ise burhanın reddi

Konuyla ilgili başka bir şiir ise şudur:

Ben -bilseydiler keşke- hevanın sevgilisiyim
Anlasalardı keşke, heva sevgilimizdir

Maksadımı anlayınca, hamd edin ve bilin ki
Kavmim sözümden yüz çevirince

Sözümü anlamaktan habersizdir onlar
Ortaya çıkan şeyi görmeme hakları yok

Varlığımda sevgilimden kör olmuşlar
Yaratıklarından kimseyi istemem

Veya varlığından başkasını, anlayın!
İlahlaştığımdan beri döndüm mazhara

Aynen öyle oldum, bağlanın bana
Ben Allah'ın sizin varlığınızdaki ipiyim

Kapıya kul olarak sarılıp hizmet edin
Zeyneb'i sevdim dersem

Ya Nizam'ı veya İnan'ı sevdim dersem
Nefs bir remizdir o

Altında yüksek ve kıymetli bir elbise var
Ben giyenin üzerindeki elbiseyim

Onu giyen ise bilmez
Sevgide başka bir şey yoktur

Hallac'ın dediğinden gayri, nimet bilin onu
Sevginin hayatını görseydim

Sizi gördüğüm için beni kuşatırdı
Hakkın varlığını hiçbir göz görmez
Yokluk halindeki aslından

Başka bir şiirimiz ise şudur:

Varlık bir harf, sen onun manası
Varlıkta başka bir emelim yok

Harf manadır, onun manası sakinidir
Göz onun manasından başkasını görmedi

Kalp fıtratının verdiği şey bakımından
Manası ile lafzı arasında dolaşır

İlah azizdir, O'nu kimse ihtiva edemez
Biz ise O'nu kalbimize sığdırdık

Ben değil hadis söyledi bunu
Allah'tan aktararak

Bu lafız da onun anlamı
İlah Hak, onu iskân etmek isteyince

Onu mutedil bir halde düzenledi
Varlığım O'nun suretinin aynı

Sahih bir canlı oldu, sadece O bilir
Allah en büyüktür, dengi yok

O'ndan başka bir şey yok, ancak O var
Hiçbir göz yokluktan başkasını görmedi

Öyleyse idrak edilen varlık O'nun
Allah'ı Allah görür, ibret alın
İhsanı ve lütfu için söylediğim bu sözden

Bu konunun içerdiği bölümler arasında şunlar da vardır: Bir vakıa'da Hakkın bana bu mısralarda yer alan bir anlamla hitap ettiğini gördüm. Daha önce sadece o vakıada duyduğum bir adla beni isimlendirmişti. Bu isim, Nerdiyar idi. Bu lafzın anlamını sorunca bana şöyle demişti: 'Evin tuttuğu!' İşte bu, şu mısralarda dile getirildi. Onu bu kitaba olduğundan daha uzun bir şekilde yazdım. Burada kaydettiklerim sadece gerçekleşmiş olan şeylerdir.

Suretimi izhar edeyim diye seni evimde tuttum
Sizi tenzih ederim, tenzih ederim sizi

Gözlerin benim gibisine bakmadı
Hiçbir göz senin gibi insanı görmedi

İmkânda sizden mükemmeli yok
Buna şeriattan bir kanıt getirdim:

Sizden başka hangi kanıt olabilir ki?
Her durumda gerçekleşendir o

Âdem suretiyle yaratıklarıma göründüm
Şeriatlarımda inanç olarak saptadım

İmkânda sizden mükemmeli olsaydı
-Olsaydı- nakıslık bende olurdu

Çünkü sen benim mertebeme göresin
Olanın en mükemmeli bendendir
Kuşkusuz ki açığa çıktı.

Bu şiirde yer alan başka bir husus şu şiirde dile getirildi:

Allah kimsenin ulaşamayacağı kadar büyük
O Sevgili, Yüce, Efendi ve Samed

Güneş bizi idrak eder, biz de onu
Ondan bize bir şefkat ve ilgi var

Biz onu görürüz, o zâhirdir
Tıpkı tecelli gibi ve kimse ulaşamaz ona

Işık onu nitelemekten perdeler bizi
Keyfiyeti olmayan nasıl sınırlanır ki?

Keyfiyet ve nicelik cisimlerin özelliği
Burada ne cisim ne hal ne sayı var

Bu bölümün içeriği hakkındaki başka bir şiir:

Ömründen kaçırdığın şeyi onarmaya çalış
Yolculuğundaki azığın Rahman olsun

Arzuyla 'Ey emelimin nihayeti' de O'na
Senin haberinin sırrını ve manasını özlüyorum

Gördüğümde anladım ki, varlık O'nun
Senin nazarından ayrılmadım

Fena olmasaydı ve benzerlik olumsuzlanmasaydı senden
Ve gözü yakan tecelli gelmeseydi

Sizi görmenin dışında bir emelim olamazdı
Sizin siretin hakkında olmayan kitap da okumazdım

Ey benzeri olmayan! Senden dilerim
Senin kadrinden peygamberin dilediği bir işi

Dedi ki bana, benim hükmümle kadrimi görürsen
Takdirim onu reddeder', hepsi senin eserin

Size nebiden bir haber geldi, reddetmektedir
Verdiğim hükmü ve senin ömründe artan şeyi

Sizin nefs kelamınız var, hepsi inci
Bu da inci, katalım sizin incinize

Başka bir şiir şudur:

Sevginin kadrinin yüceldiğini görünce
Bana ait değildi, ta ki ölüm geldi

Sevginin sevgisi ömrüme bağlandı ve demedim:
Elde ettiğim şey yeter bana!

Vuslat güneşini sevgiliye gösterdim
Onunla varlığım ve içimin gözü aydınlandı

Kalbim celalinden korkarak titredi
O esnada benim için güven gerçekleşti

Cemalinin ünsiyet bahçesinde beni dolaştırdı
Ruhlardan, insan ve cinlerden kayboldum

Beni hazır bulundurdu, sırrım ise gaipti
Beni gaip yaptı, emir ise bana yaklaştı

Ben bir'im dersem, O'nun varlığıdır
Beni ispat ederlerse, o zaman çift olur

Fakat varlığım münezzeh ve ince bir karışımdır
Bir'i görür, bilgi ise ikiye tanıklık eder

Ona dedim ki, bu bir sözdür
Onun benzeri bir ibare dile gelmiştir

Ey nefsinde kendisi için zuhur eden kimse!
Sayı yok, hakikat benden fani

Senin nefsin nefs nimeti gördü
Kendinle aynaya bak, beni görürsün

Ey gaib! Makamı bu olan kişi
Naîma cennetlerinde görünür

Yemin olsun, onun zatının güzelliğine uçtu
Kalpler, onları uçmaktan engelledi

Allah seni başarıya erdirsin, bilmesin ki, sevgi (muhabbet) ilahi bir makamdır. Allah onunla kendisini niteleyerek el-Vedud (Seven) diye isimlenmiştir. Bir rivayette ise 'el-Muhib' adı geçer. Tevrat'ta Musa'ya vahyedilen şeylerden biri de şudur: 'Ey Âdemoğlu! Senin hakkın için ben sevenim. Senin üzerindeki hakkım için de sen beni sev.' Hadiste ve Kur'an'da yaratıklar hakkında sevgi ifadesi geçmiş, Allah sevilenlerin niteliklerini ve türlerini zikrettiği gibi sevmediği nitelikleri de zikretmiştir. Bunun yanı sıra sevmediği sınıfları da zikretmiştir. Bu bağlamda Allah, Peygamber'ine bize şöyle demesini emretti: 'De ki, Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin.' Allah şöyle der: '*Ey iman edenler! Sizden dininden dönen olursa, Allah kendilerini sevdiği ve onların da Allah'ı sevdiği bir topluluk getirir.*'[290] Sevdiği bir topluluğu nitelerken şöyle der: '*Allah tövbe edenleri sever.*'[291] Başka bir ayette ise '*temizlenenleri sever*'[292], '*tevekkül edenleri sever*'[293], '*sabredenleri sever*'[294], şükredenleri sever, sadaka verenleri sever, '*ihsan edenleri sever*'[295], '*Allah yolunda bir bina gibi saf saf savaşanları sever*'[296] gibi ifadeler geçer. Allah, sevmediği niteliklerin bulunduğu bir toplumu sevmediğini belirtir. Böylelikle hitabın bağlamından, Allah'ın bu niteliklerin ortadan kalkmasını sevdiği, bunların ise ancak zıtlarıyla kalkabileceği anlaşılır. Bu durum zorunludur. Allah şöyle der: '*Allah bozguncuları sevmez*'[297], '*fesadı sevmez.*'[298] Bunun zıddı ise ıslah ve salahtır. Öyleyse bozgunculuğu terk etmek, salahın ta kendisidir. Allah şöyle der: '*Allah sevinenleri sevmez.*'[299] '*Allah övünenleri sevmez.*'[300] Ya da '*Allah zulmedenleri sevmez.*'[301] Allah, aşırı gidenleri sevmez, nankörleri sevmez, açıkça günah işlemeyi sevmez, aşırılığa gidenleri sevmez. Bunun yanı sıra, Allah bize bazı şeyleri süsleyerek, bazılarını ise

genel anlamda sevdirmiştir. Bize olan nimetinden söz ederken şöyle der: *'Fakat Allah size imanı sevdirdi.'*[302] Başka bir ayette ise *'İnsanlara arzuları sevmek süslenmiştir'*[303] der. Allah karı koca hakkında *'Sizin aranıza sevgi ve merhamet yerleştirdi'*[304] buyurdu. Allah düşmanlarını sevmemizi yasaklayarak, şöyle demiştir: *'Düşmanımı ve düşmanlarınızı dost edinmeyin.'*[305]

Kur'an'da yer alan sevgiyle ilgili ayetler çoktur. Bu konudaki hadislere gelirsek, Hz. Peygamber Allah'ın şöyle dediğini belirtir: 'Bilinmez bir hazine idim, bilinmek istedim, âlemi yarattım ki onlara bilineyim. Onlar da beni bildi.' Biz bu sevgi nedeniyle yaratıldık, kendimiz için yaratılmadık! Bu nedenle ceza, amellere bağlanmıştır. Öyleyse amelimiz, O'na değil, bize aittir. İbadetimiz ise bize değil, O'na aittir. İbadet amelle aynı değildir. Öyleyse yaratılmışlarda ortaya çıkan ameller, O'nun için ahlâktır. Öyleyse gerçekte amel eden O'dur. Amellerin iyileri -Allah karşısındaki saygının gereğiyle- O'na izafe edilirken hepsi Allah katındandır. Allah şöyle der: *'Nefse ve onu düzenleyene, ona günah ve takvasını ilham edene yemin olsun ki.'*[306] Başka bir ayette ise *'Sizi ve amellerinizi Allah yarattı'*[307] buyrulur. Başka bir ayette ise *'Allah her şeyin yaratıcısıdır'*[308] diye buyurdu. Kulların amelleri de bu kapsama girer. Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah şöyle demiştir: Bana yaklaşan kimseler kendilerine farz kıldıklarımdan daha sevimli ibadetlerle bana yaklaşmamıştır. Kulum nafile ibadetlerle bana yaklaşmayı sürdürür. En sonunda onu severim. Sevince kendisiyle duyduğu kulağı, kendisiyle gördüğü gözü olurum.' Bu tecelli nedeniyle bazı insanlar ittihadı (bir olmak) dile getirmiştir. Allah Teala *'Attığında sen atmadın, Allah attı'*[309] buyurdu. Başka bir ayette ise *'Siz bilmezsiniz'*[310] buyruldu. Hadiste şöyle denilir: 'Allah her tövbekârı sever.' Bir rivayette 'Sevgim benim uğruma birbirini sevenlere vacip oldu' denilir. Başka bir rivayette, 'Size ihsan ettiği iyilikleri nedeniyle Allah'ı sevin' denilir. Bir rivayette ise 'Allah güzeldir, güzeli sever' denilir. Allah övülmeyi sever. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi.' Bu konudaki rivayetler pek çoktur.

Sevgi makamının değerli bir makam ve varlığın aslı olduğunu bilmelisin.

Sevgiden sudur ettik
Sevgi nedeniyle yaratıldık

Bu nedenle kasıtla onu zikrettik
Bunun için kabul ettik

Sevgi makamının dört lakabı vardır: Birincisi muhabbettir. Muhabbet, sevginin kalbe yerleşmesi, arızî kirlerden arınmasıdır. Muhabbet sahibinin sevdiği karşısında ne bir amacı ne de iradesi vardır. İkinci adı vüd'dür. Bu kökten Allah'a ait ilahi bir isim vardır ki o da el-Vedud'dur. Vüd, Allah'ın niteliklerinden biridir ve O'nda sabittir. Sabit olduğu için de 'vüd' diye isimlendirilmiştir. Çünkü vüd, yeryüzünde sabit olmak demektir. Üçüncü lakabı aşktır. Aşk, muhabbetin aşırısıdır. Kur'an'da sevginin şiddetini anlatmak üzere kinaye yoluyla kullanılmıştır. Ayette, *'İman edenler ise en çok Allah'ı sever'*[311] buyurur. Aynı şey, *'Sevgisi onu kapladı'*[312] ayetinde de dile getirilir. Yani kadının Yusuf'a dönük sevgisi kalbinde örtü haline geldi. Bu, kalbin üzerini kaplayan ince deri demektir. Öyleyse o, kalbi kuşatan örtü gibidir. Hak, bir rivayette kendisini aşırı sevgiyle nitelemiştir. Bununla birlikte aşk sözü Allah için kullanılmaz. Âşık ve aşk, sevginin bütün parçalarını kuşatacak şekilde sevene yönelmesidir. Dördüncü lakabı ise heva'dır. Heva, iradenin sevilene yoğunlaşması ve kalpte ilk gerçekleştiğinde ona bağlanmasıdır. Allah'ın bu kelimeden gelen bir ismi yoktur. Onun gerçekleşmesinin ise bakmak veya haber veya ihsan gibi bir nedeni olmalıdır. Bu sevginin âmilleri çoktur. Sahih-ilahi haberde bu sevgi, Allah'ın nafile hayırları çoğaltınca kulunu sevmesi diye ifade edilir. Şer'î konularda peygambere uymak da (Allah'ın sevgisini kazandırdığı için) bu kapsama girer. Heva diye isimlendirilen sevginin bizdeki konumu budur. Bazı insanlar bir rivayetten türeterek sevgi hakkında şöyle demişlerdir:

Ey kavim! Benim kulağım bir canlıya âşık
Kulak bazen gözden önce aşka düşer

Bizim de bakıştan ve duymadan ortaya çıkan sevgi hakkında gazellerimiz vardır.

Başkasına olan sevgim bakmaya bağlı
Seni sevmek ise habere

Allah biliyor ki, tanımadım
Benim 'kız kardeşim' denileni

Benim arzum, yapabilirsem ondan uzaklaşmak
Gözlerime bakışla ihsanda bulunmak

Bu anlamda şu mısraları söyledik:

Hakikatim ona arzu duydu
Gözüm görmedi hâlbuki

Gördüğümde onu ben
Görmenin hükmü altına girdim

Ey sakınan kişi, sakınan kişi
Sakınma fayda verseydi keşke

Vallahi, beni kendimden geçirmedi
O mahcubun güzelliği

Kendine sevgi duyunca
İnsanların akılları beni kınar

Sanki onun nefesleri
Misk kokusu gibidir

Sefer edersen onları izhar eder
Aydınlık ve açık sabahın nuru

Ey bulutların altındaki ay!
Kalbimi al da git

Onu görseydi, giderdi
O hurinin öldürdüğü kişi

Onunla sihirlendim
Seher vaktine kadar kendimden geçtim

Kaza ve kaderin hükmü
Beni kendimden aldı

Ey ceylanın güzelliği!
Şarabın zatıyla güdülür

Karanlıktan kaçarsın
Ve tasanın yayılmasından

Sanki o kuşluk güneşidir
Işıktaki, ya da ay gibidir

Ya da onun gaybını perdeledi
Bu şiirin karanlıkları

Gözlerim sizi göreyim diyedir
Benim nasibim görmemdir

Benim dayanağım yükümlülüğümdür
Onun sevgisiyle, benim haberimdendir

Şu mısralar da konuyla ilgilidir:

Kulak âşık göz de âşık.
Göz ve kulak aşkı arasında ne büyük fark

Kulak âşık olur, vehmim tasvir edemez
Göz âşık olur, duyulur bir surete

Göz sahibi sevgilisi gelince
Onu görmek üzere bakıştan haz alır

Kulak sahibine sevgilisi gelirse
Duyu suretinde başkasından ayrılmaz

Zeyneb'e duyulan arzu ise başka çünkü o bir sır
O sevgide duyma ve görme bir

Sevgideki en latif şey, bizzat benim bulduğum şeylerdir. Bunlar, aşırı aşk, heva, güçlü bir özlem, ğaram, uykusuzluk, yemekten kesilmek

gibi hallerdir. İnsan sevginin kime ait ve kiminle ilgili olduğunu bilemez. Sevgilin senin için belirginleşmez. Bu, benim zevk yoluyla öğrendiğim en ince şeydir. Bundan sonrası ise tesadüfe kalır. Ya senin için keşfte bir tecelli meydana gelir ve bu sevgi ona ilişir. Ya da bir şahıs görürsün ve onu senin içinde bulduğun vecdi görme esnasında bulursun. Anlarsın ki, o kişi senin sevgilindir. Fakat sen onun farkında değilsindir. Bir şahıs zikredilir, sendeki arzuyla ona bir meyil bulursun kendinde. Bu durumda onun senin özlediğin kişi olduğunu anlarsın. İşte bu, nefslerin gayb perdesinin ardından eşyayı öğrenmesinin en gizli sırlarındandır. Nefs kendi halini bilemez ve kim için ve kim hakkında heyecanlandığını veya onu coşkuya düşüren şeyin ne olduğunu da bilemez. İnsanlar bu hali kabz ve bast halinde bulur. Bunun bir sebebi de yoktur. Bu esnada insanı üzen bir hal gelir ve kabzın o duruma ait olduğunu öğrenir. Ya da kendisini sevindiren bir hal gelir, anlar ki bast hali o duruma aittir. Bu durum, gerçekleşmelerinden önce, nefsin zâhirî duyulardaki ilgisinde eşyayı öğrenmesinden kaynaklanır. Bunlar, yaratılışın öncülleridir. Allah'ın Rabbimiz olduğu hakkında Âdemoğullarının zürriyetinden misak alması buna benzer. Artık kimse O'nu inkâr edemez. Bu misak, her insanın fıtratında kendisine dayanacağı bir varlığa muhtaç olarak bulunur. O ise Allah'tır ve insan bunun farkında olmayabilir. Bu nedenle Allah 'Ey İnsanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız' diye buyurdu. Allah onlara nefslerinde gördükleri yoksulluğun -başkasıyla değil- Allah'a yönelik olduğunu söyler. Fakat insanlar bunu bilemez. Binaenaleyh Hakkı, bu yoksulluk sayesinde tanıdık. Bu makamı zevk yoluyla öğrenince şu mısraları dile getirdik:

Sevdiğime yirmi kanıt bağladım
Onu bilemedim, sabrı da anlamadım

Gözlerim yüzünün güzelliğine bakmadı
Kulaklarım onun yâdını duymadı

Ta ki koru tarafından bana bir şimşek çaktı
Bir gün beni nimetlendirdi, bir gün azap verdi

Bu konuda bir zevkimiz vardır, çünkü biz sadece zevk yoluyla edindiğimiz bilgileri dile getiririz.

Bilmediğim yönden bağlandım sevdiğime
'Bilmiyorum' diyenin kim olduğunu da bilmem

Halimde hayrete düştüm, düşüncem şaştı
Hayretler bende ve durumum hakkında şaştı

Ben yirmi kanıttan sonra
Sırrımın bağlandığı sevgiden söz ettim

Sevdiğimi bilmiyorum, adını da bilmem
Gönlümün içerdiğinin kim olduğunu da

En sonunda yüz örtüsünden bana göründü
Dolunayın gecenin bulutundan gözükmesi gibi

Dedim ki, onlara 'kimdir bu güzel?' denildi:
Kalp gözünün kızıdır, Sadr'ın kardeşinin kızı

Onu ve kaynağını yüceltmek üzere tekbir getirdim
Gecem onunla kadir gecesi gibi bereketlendi

Bu anlamda Şam'a ilk girişimizde tecrübe ettiğimiz başka bir şiirimiz vardır. Bedenî bir surette tahayyül edilen uzun bir hikâyede meçhul bir meyil buldum kendimde. Bunun üzerine, halimle ve dilimle kendisine hitap ederek şöyle dedim:

Konuşurum, bende sana dönük bir arzu varken
Sevgilinin 'bana söyle' dediği kimsenin sözü bende

Şam'a girince aklım karışıktı
Benim kadar arzulu âşık görmedim

Âşık oldum, âşık olduğumu bilmedim
Sevgilim Yaratanım mı, yoksa benzerim mi?

Kulaklarım onun yâdını duymadı
Dedi mi ki: Bizden önce bizden başkası âşık

Allah'ın doğu ve batıdaki şehirlerini gezdim
Belki bana uyan birini bulurum diye

Sadece belli bir sevgili sahibi gördüm
Gölge gibi doğal olarak ona uymuştu

Dedim ki, İlahi! Kalbim kendinden geçti
Bilmiyorum, bak makamıma ve zilletime!

Bir münadi nida etti, 'sevgi iliklerimin arasında'
Ey miskin! Bilgisizlik deryalarına daldın

Dikkat et! Sözümü dinle ve hikmetimin sırrını al
Çünkü ben, ihsan ve talim ehlindenim

Yedi, on, sonra elli, sonra da
Vaslım üzere ikiyi elde ettiğinde

Sizin için dörtgen, özgün bir şekil ortaya çıkar
Kendisinde ayrımın da bulunduğu vaslı tamamlayarak

Tıpkı gerçek bir açıklama olarak Allah ismi gibi
Sevgilimin ismi asıl suretindedir

İşte bu -alim isem- senin sevdiğinin adıdır
Bu cimriliğe izafe edilen bilgidendir

Anlayış sahibiysen, arzulama başkasını
Dörtgendeki üçlükten, hepsini kapsar

Onun teslisi bir evdir, mushaf evi
Onda naz güzelliği var, nazlanır

İlahi bir ev, gözün kendisi için, sonra övgüler için bir ev
Bu ikisi müsamaha ve cömertlik evidir

Onun başı nezih harftir, yedilidir altıdan
Fasıl harflerinden işaretlerdir onlar

İşte bu, sevgiden meydana gelen en latif şeydir. Onun altında ise 'sevginin sevgisi' vardır. Bu ise, ilgili olduğu şey yerine sevgiyle ilgilenmektir. Leyla, 'Leyla, Leyla' diye feryat eden Kays'ın yanına gelmiş. Kays bir kırbaç almış, kalbinin üstüne tutmuş, kalbinin harareti onu

eritmiş. Böyle bir anda Leyla Kays'a selam verip 'Ben senin sevgilinim, senin göz aydınlığınım, Leyla'yım ben' demiş. Kays Leyla'ya dönerek şöyle demiş: 'Benden uzak dur! Seni sevmek, beni senden uzaklaştırdı.' İşte bu, muhabbette olabilecek en latif ve ince şeydir. Fakat zikrettiğimizden daha az latiftir. Şeyhimiz Ebu Abbas el-Ureybi (ra.) Allah'tan sevgiyi değil 'sevgiyi sevmeyi' vermesini isterdi.

İnsanlar, sevginin tanımında görüş ayrılığına düşmüştür. Bu bağlamda onu zâtî tanımıyla tanımlayanı görmedim. Hatta böyle bir şey düşünülemez. Sevgiyi sonuçları, izleri ve gerekleriyle tanımlamak mümkündür. Özellikle Cenab-ı Aziz, Allah kendisiyle nitelendiğinde böyledir. Bu konuda duyduğum en güzel şey, birden çok ravinin Ebu Abbas İbn Ârif es-Sünhâcî'den aktardığı şu ifadedir: 'Muhabbet nedir?' diye sorulduğunda, şöyle demiş: 'Gayret (kıskançlık) muhabbetin niteliklerinden biridir. Gayret ise gizlemeyi gerektirir ve tanımlanamaz.'

Bilmelisin ki, bilinenler iki kısma ayrılır: Bir kısmı tanımlanan, bir kısmı tanımlanmayan şeylerdir. Onu bilen âriflere ve hakkında konuşanlara göre muhabbet, tanımlanamayan şeylerdendir. Muhabbet kimde bulunursa ve kimin niteliği olursa onu o bilir. Fakat mahiyeti bilinemez ve varhğı inkâr edilemez. Bilmelisin ki, muhabbet sahibi üzerinde o kadar hüküm sahibidir ki, sevdiğinin sözünden başka bir şey duymayacak şekilde seveni sağır eder. Sevgilisinin yüzünden başka bir şeyi görmeyecek halde körleştirir. Sevgilisinin ve sevgilisini sevenin yâdından başka bir söz karşısında onu dilsiz yapar. Sevenin kalbinin üzerine bir mühür çekilir. Artık o kalbe sevgilinin sevgisinden başka bir şey giremez. Kilidini de hayal hazinesine atar. Artık sevgilisinin tahayyülünden başka bir şey düşünmez. Bu tahayyül, ya daha önce (kendisini) görmekten veya hayalin inşa ettiği nitelikten kaynaklanır. Böylelikle seven hakkında şöyle denilir:

Hayali gözümde yâdı dilimde
Mekânın kalbimde, artık nerede gizleneceksin?

Onunla ve onun için duyar, onun için görür, onunla ve onun için konuşur. Hayal gücü beni öyle bir noktaya taşıdı ki, sevgim benim için sevdiğimi dışta göreceğim şekilde bedenleştirdi. Bu durum, Cebrail'in Hz. Peygamber için bedenlenmesine benzer. Artık ona bakamıyordum.

Bana hitap ediyor, bana kulak veriyor ve söylediklerini anlıyordum. Bazen günlerce beni terk ediyor, yemek yiyemiyordum. Önüme sofra gelirse, üzerine oturuyor, bana bakıyor, kulaklarımla duyabileceğim bir dille şöyle diyordu: 'Beni görürken nasıl yemek yiyeceksin?' Ben de yemekten kesiliyor, açlık hissetmiyor ve doyuyordum. Öyle ki bu süreçte şişmanladım ve ona bakarak yemek ihtiyacı duymadım. O benim için gıdanın yerini almıştı. Arkadaşlarım ve ev halkım, yemek yemeden şişmanlamama şaşırmıştı. Çünkü ben günlerce ağzıma bir lokma koymadan duruyor, fakat ne açlık ne de susuzluk hissediyordum. Ayaktayken, hareket ederken ve dururken sevgilim karşımdaydı.

Bilmelisin ki sevgi, sevilen Hak ise veya hemcinsi bir cariye veya oğlan ise seveni bütünüyle kuşatabilir. Zikredilenlerin dışındaki sevilenlerin sevgisi insanı tamamen kuşatamaz. Bunu söylememizin nedeni şudur: İnsan bütün zatıyla ancak sevdiğinde, suretindeki birine karşılık verebilir. Bu durumda insandaki her parçanın karşılığı sevgilisinde de bulunur. Dolayısıyla onda genel olarak ayık olmasını sağlayacak (âşık olmamış) bir parça kalmaz. Böylelikle zâhiri zâhirinde, bâtını bâtınında kendinden geçer. Bakınız! Hak, ez-Zâhir ve el-Bâtın diye isimlendirilmemiş mi? Bu durumda insanı Hakkın veya hemcinslerinin muhabbeti kuşatır. Bu durum, insanın kendi cinsinin dışındaki şeylere dair sevgisinde meydana gelmez. Çünkü âlemdeki bir şeyi sevdiğinde, ona uygun parçasıyla ona karşılık verir. Zatındaki diğer parçalar ise, kendi işleriyle ilgilenir ve ayık kalır. Allah sevgisinin insanı kuşatmasının nedeni ise, bir rivayette geçtiği gibi, insanın ilahi surete göre yaratılmış olmasıdır. Böylelikle bütün zatıyla ilahi mertebenin karşısında durur. Bu nedenle ilahi isimler onda ortaya çıkar. Bu isimlerle sevgiden yoksun kimse ahlâklanır ve kendi nezdinden sevgi niteliğini meydana getirir. Bu nedenle sevgi insanı kuşatır. Bu sevgi Allah'a ilişip Allah insanın sevgilisi olduğunda ise insan Haktaki bu sevgisinde benzerlerini sevmekten daha fazla bir şekilde kendinden geçer. Çünkü insan benzerlerini sevdiğinde, sevdiği yokken onu göremez. Hâlbuki Allah'ı severken, Allah sürekli müşahede edilir. Sevgilinin müşahedesi ise, beden için besin gibidir. Besin ile beden gelişir ve büyür. Öyleyse insanın müşahedesi arttıkça sevgisi de artar. Bu özlem ve şevk nedeniyle, kavuşmayla dinginleşir ve özlem kavuşmayla heyecana gelir. Bu, âşıkların sevgiliye kavuşma esna-

sında içlerinde buldukları duygudur. Onu müşahedeye doymaz, her baktığında coşkusu ve -yanında olsa da- özlemi artar. Şair şöyle der:

Şaşılacak iş! Onlara özlem duyuyorum
Onlar yanımdayken özlemim artıyor

Gözlerim onlar için ağlar, onlar ise yanımda
Nefsim onları özlüyor, onlar gözlerimin önünde

Sevgilide sevdiğinden başka birini düşünmesini sağlayacak bir akıl veya düşünce kalırsa, böyle bir sevgi saf değildir, sadece iç konuşmasıdır. Şair şöyle der:

Akılla düşünülen sevgide hayır yoktur.

Bu konuda sevenlerin hikâyeleri sayılamayacak kadar çoktur. Bizim de müşahede ve şevk karşısında sevginin artışı hakkında bir şiirimiz vardır:

Gizleniyorum, özlem nefsimi eritiyor ve kavuruyor
Şifa bulamam, (sevgili) var iken de yok iken de özlem var

Benim için kavuşma gerçekleşiyor, zannetmezken ben
Şifa yeri sonunda vecde ilaç oldu

Ben güzelliği artan bir şahsı gördüm
Kendisiyle karşılaştığımda, her daim artmakta

Bitişik bir vecd zorunludur
Onun güzelliği ve cemali sürekli arttıkça.

Burada Hakkın ahirette kullarına -dünyada ise kalplerine- farklı suretlerde tecellisine işaret vardır. Nitekim Sahih-i Müslim'de Allah'ın suretten surete gireceği zikredilir. Bu durum, teşbih ve niteleme olmaksızın, zatına layık tarzdadır. Allah'a yemin olsun ki, ilahi haberleri getiren şeriat olmasaydı, Allah'ı kimse bilemezdi. Akıl sahiplerinin inancına göre, O'nun şöyle veya böyle olmadığı şeklinde, zatını bilmeye delil olan akli kanıtlarla sınırlı kalsaydık, hiç kimse Allah'ı sevemezdi. İlahi haberler, şeriatların diliyle 'Allah şöyledir' gibi zâhiri akli kanıtlarla çelişen ni-

teliklere sahip olduğunu söyleyince, olumlu ve sübuti nitelikler nedeniyle Allah'ı sevdik. Bu nispetler gerçekleşip sevgiyi zorunlu kılan nispetler sahih olduktan sonra Allah şöyle dedi: *'Onun benzeri bir şey yoktur.'*[313] Böylelikle sevgiyi zorunlu kılan sebepleri -ki akıl kendi kanıtlarıyla onları reddeder- olumladı. İşte bu, 'Âlemi yarattım, onlara bilindim, onlar da beni bildi' hadisinin anlamıdır. Allah bizi sevmesi, bize merhamet etmesi, şefkat ve ilgi göstermesi ve sınırlamaya inmesi gibi hakkında bildirdiği (sübutî) niteliklere göre bilinebilir. Bu sayede Allah'ı suretlendiririz, O'nu kalplerimizde ve kıblemizde gözümüzün ve hayalimizin önüne dikeriz. Böylelikle sanki O'nu görürüz, hatta O'nu kendimizde görürüz. Çünkü biz, kendi düşüncemizde değil, O'nun bildirmesiyle Allah'ı bildik. Bir kısmımız O'nu görür ve bilemez. Nitekim insan Allah'tan başkasına da muhtaç olmaz. Âlemde Allah'tan başkası sevilmez. Öyleyse Allah seven herkesin gözünde sevilenlerde zuhur edendir. Varlıkta seven vardır. Bütün âlem, seven ve sevilendir. Bütün bunlar Allah'a döner. Allah'tan başkasına ibadet de edilmemiştir. Her kul ibadet ederken, (ibadet ettiği şeye) ulûhiyet tahayyül ederek ibadet eder. Ulûhiyet olmasaydı, söz konusu şeye ibadet edilmezdi. Allah şöyle der: *'Rabbin kendisine ibadet etmenize hükmetti.'*[314] Sevgi de ancak Yaratana yönelebilir. Fakat Allah, Suad, Zeyneb, Hind, Leyla, dünya, para, makam gibi âlemde sevilen bütün şeylerle bu sevgiden perdelenmiştir. Öyleyse şairler, varlıklarda sözlerini tüketmiş, bu gerçeğin farkında bile olmamışlardır. Ârifler ise, bir şiir veya lugaz veya övgü veya gazel duyduklarında, suretlerin perdesinin ardından (Allah'ı) görmüşlerdir. Bunun nedeni, kendisinden başkasının sevilmesine karşı Hakkın duyduğu kıskançlıktır. Çünkü sevginin nedeni güzellik iken güzellik Allah'a aittir. Güzellik, özü gereği sevilir. 'Allah güzeldir ve güzeli sever.' Öyleyse Allah, kendisini sever. Sevginin başka bir nedeni iyiliktir. Allah'tan gelmeyen iyilik olmadığı gibi O'ndan başka iyilik yapan da yoktur. İyiliği seversen, Allah'ı seversin, çünkü iyilik yapan O'dur. Güzelliği seversen, yine O'nu seversin, çünkü güzellik O'nundur. Her durumda sevginin konusu Allah'tır. Allah kendini bilmiş, âlemi bilmiş, âlem O'nun suretine göre ortaya çıkmıştır. Âlem Allah için bir ayna olarak var oldu. Öyleyse Allah, kendini sevmiştir. *'Allah sizi sever'*[315] ayeti gerçekte 'kendini sever' demektir. Çünkü uymak, sevginin sebebidir. Âlem aynasındaki suretine uyması ise sevginin sebebidir. O, ancak kendini görür.

Sevmenin nedeni nafile ibadetlerdir. Bunlar ilave ibadetlerdir. Âlemin varlığı da ilavedir. Öyleyse Allah, âlemi bir ziyadelik olarak sever. Böylelikle 'onun duyması ve görmesi' olur. Öyleyse Allah, kendini sever. Bu, son derece kapalı bir meseledir ve vehimden hemen silinip gider. Çünkü varlıkta garip bir durum gerçekleşmiştir. Şöyle ki: Aklın tam olarak kavradığı ve ispat ettiği ve haklarında tereddüde düşmediği bazı meseleler vardır ki, onlar, vehim gücünden silinir, vehim onları kontrol edemez. Bu mesele onlardan biridir. Akıl söz konusu meseleleri olumlar ve onlardan yüz çeviremez. Vehimden ise kaybolurlar, vehim onları kontrol edemez. Bazı meseleler ise bunun tersidir. Bunlar akıldan silinir, vehim onları kontrol eder ve onlara etkide bulunur. Örnek olarak, aklın -kendi kanıtıyla- insana rızkının geleceğini bildirmesini verebiliriz. Bu kişi rızkı için çalışsa da çalışmasa da rızkı gelecektir. Buna rağmen, bu bilgi akıldan gider ve vehim kendi otoritesiyle 'rızkın için çalışmazsan ölürsün' diye aklın üzerinde hüküm sahibi olur. Böylelikle vehim aklı etkisi altına alır ve rızkını elde etmek için çalışır. Böylelikle aklı yönünden 'hakkı' kaybolurken, batılı vehmi yönünden sabittir ve sarsılmaz. Başka bir örnek de yılanın veya aslanın suretini görmektir. Aklın verdiği bilgi, hayvanın zararının insana ulaşmasının mümkün olmadığıdır. Bu kanıttan habersiz kalır ve zararını vehminde canlandırır, ondan çekinir, vehmin otoritesiyle insanın beti benzi sular. Bu bir vakıadır. Öyleyse bazı yerlerde vehim duygusunun bazı yerlerde de aklın otoritesi geçerlidir. Allah izin verirse, bu bölümde sevginin ayrılmaz özelliklerini ve imkân dahilinde onun makamlarını zikredeceğiz.

Sevgi iradenin özel bir ilişme tarzıdır. Sevgi, o esnada var olmayan bir şeye ilişebilir ve insan sevilen o şeyin var olmasını veya gerçekleşmesini ister. Burada 'ya da gerçekleşmesi' dedim, çünkü bazen sevgi ve muhabbet, var olan bir şeyin yok olması veya -mevcut iken- onu yok etmeyle ilgili olabilir. Sevginin ilgili olduğu mevcut yok olduğunda ise, hiç kuşkusuz, (sevginin konusu) gerçekleşmiştir ve bu durumda 'yok olma var oldu' denilemez. Böyle bir şey, bilgisizliktir. Burada sevilenin varlığının arzu edilmesi ve gerçekte sevilen dememizin nedeni, onun madum olmasıdır. Sevenin sevgilisi her kim olursa olsun, irade ona kavuşmayı ister. O kişi, sarılabilinecek biriyse seven ona sarılmak ister. Cinsel ilişki mümkün ise, onunla cinsel ilişkiye girmek ister. Kendisiyle oturmak mümkün ise, onunla oturup kalkmayı ister. Binaenaleyh sevgi,

bu esnada kişide bulunmayan bir şeyle ilgilidir. Bu durumda sevginin o şahısla ilgili olduğunu zanneder, hâlbuki öyle değildir. Nitekim sevgi kendisiyle kavuşmak ve onu görmek için insanı heyecanlandırır. Bizzat şahsı veya varlığını sevseydi, sevgilisi kendi şahsiyetinde veya varlığında mevcuttur ve sevginin ona ilişmesinin bir yararı yoktur. Şöyle denilebilir: Biz bir şahsa sarılmayı veya onunla dost olmayı ve onunla oturmayı isteriz ve bu istek gerçekleşir. Sevgi ise, kavuşma ve sarılma esnasında da kaybolmaz. O halde sevgi, bazen var olan bir şeyle ilgilidir. Şöyle deriz: Yanılıyorsun! Sevginin kendisine kavuşmayla veya onunla oturup kalkmayla veya sohbet etmekle ilgili olduğu bir şahısla sarılma gerçekleştiğinde, sevginin konusu gerçekleşmiş değildir. Bu kez onun konusu, gerçekleşen şeyin sürekliliği ve devamıdır. Devam ve süreklilik ise mevcut değildir, varlığa girmemiştir ve süresi sonsuzdur. O halde kavuşma esnasında da sevgi var olmayan bir şeyle ilgilidir ki, bu da sevginin sürekliliğidir. Kur'an'da şöyle denilir: *'Onları sever, onlar da O'nu sever.'*[316] Burada üçüncü şahıs zamiri gelmiş, fiil ise gelecek zamandır. Öyleyse sevgi, üçüncü şahıs ve var olmayan şeye izafe edilir. Üçüncü şahıs ise izafi olarak vardır.

Sevginin bir özelliği de, sevgide zıtları bir araya getirmektir. Böylelikle sevende bulunan irade nedeniyle, (ilahi) surete göre var olması gerçekleşir. İşte bu, doğal ve ruhani sevgi arasındaki farktır. İnsan tek başına bu ikisini bir araya getirir. Hayvanlar ise, sever ve iki zıddı -insandan farklı olarak- bir araya getiremez. İnsan, sevgisinde iki zıddı bir araya getirebilen tek varlıktır. Çünkü o, ilahi surete göre var oldu. Allah onu iki zıt özellikle niteleyerek şöyle demiştir: *'O, Evveldir, Ahirdir, Zâhirdir, Bâtındır.'*[317] Sevginin iki zıddı bir araya getirmesini şöyle açıklayabiliriz: Sevginin ayrılmaz özelliklerinden biri, sevilenle kavuşmayı sevmektir. Başka bir ayrılmaz özelliği de, sevgilinin sevdiğini sevmesidir. Bu bağlamda sevgili -söz gelişi- ayrılığı sever. Seven de ayrılığı severse, sevginin gerektirmediği bir davranışı yerine getirmiş olur, çünkü sevgi kavuşmayı gerektirir. Kavuşmayı isterse, sevgilinin istemediği bir şeyi yapmış olur. Hâlbuki seven sevgilisinin sevdiğini sevmelidir ve bu örnekte bunu yapmamıştır. O halde seven, her durumda aleyhine kanıt bulunan kişidir. İkisini bir araya getirmek -ayrılığı değil- 'sevgilinin ayrılığı sevmesini sevmek' şeklinde olabilir ki, bu durumda seven kavuşmayı sevecektir.

Bu mesele daha fazla açıklanamaz. Başka bir örnek olarak kaderden razı olmayı verebiliriz. Takdirin gereğinden razı olmamak ile birlikte, kadere rıza mümkündür. Bu durum kaderin gereği inançsızlık ise böyledir. Nitekim şeriat böyle bildirmiştir. Sevgi konusunda da seven sevgilisiyle kavuşmayı arzularken sevgilisinin ayrılığı sevmesini de sever. Yoksa kendisi ayrılığı sevmez, çünkü ayrılığı sevmek, 'sevgilinin ayrılığı sevmesini sevmek' demek değildir. Kader de kaderin gereğinin kendisi değildir. Çünkü kader Allah'ın onun gereği hakkındaki hükmüdür. Yoksa takdir edilen şeyin kendisi değildir. Allah'ın hükmünden insan razı olur. Hayvanın (insandaki hayvanî yönün) sevgisi ise böyle değildir. Onun sevgisi ruhani değil, doğaldır. Böylelikle özel anlamda sevdiğine kavuşmak ister. Sevgilisinin bu konuda bir sevgisinin olduğunu bilemez ve bu konuda bilgisi de yoktur. Bu nedenle insanın özelliği olan sevgiyi iki türe ayırdık:

Sevginin bir türü de doğal sevgidir. Onda insan canlılarla ve hayvanlarla ortaktır. Başka bir türü ruhani sevgidir. Onda insan hayvanların sevgisinden ayrışır ve farklılaşır. Bu durum ortaya konulunca bilinmelidir ki sevgi ilahi, ruhani ve doğal sevgi olmak üzere üçe ayrılır. Sevginin başka bir türü yoktur. İlahi sevgi, Allah'ın bizi sevmesi, bizim de O'nu sevmemizdir. Bazen buna ilahi adı verilir. Ruhani sevgi, sayesinde sevilenin razı olacağı işlere koşmayı gerektiren sevgidir. Bu sevgide insanda sevgilisi karşısında bir amaç ve irade kalmaz, sadece kendisinden istenilene uyar. Doğal sevgi ise bütün amaçlarına ulaşmayı hedeflediği sevgidir. Bu amacın sevileni mutlu etmesi veya etmemesi birdir. Günümüzdeki insanların sevgisinin çoğunluğu böyledir. Öyleyse önce bu bölümde ilahi sevgiden söz edeceğiz. Ardından ruhani sevgi hakkında bir bölüm gelecektir. Onu ise üçüncü bölüm olarak doğal sevgi takip edecektir. 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

BİRİNCİ VASIL

İlahi Sevgi Ne Demektir?

Bu sevgi, Allah'ın bizi, bizim ve kendisi için sevmesidir. Allah'ın bizi kendisi için sevmesi, 'Bilinmek istedim, âlemi yarattım, onlara bilindim, onlar da beni bildi' hadisinde dile getirildi. Bizi ancak O'nu bilelim diye kendisi için yarattı. Bir ayette ise, *'Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım'*[318] buyrulur. Allah bizi kendisi için yarattı. Allah'ın bizi bizim için sevmesi ise, kendisini bilmemizi sağlayan amellerle ilgilidir. Bu ameller bizi kurtuluşumuza ve mutluluğumuza ulaştıran, amaçlarımıza uygun ve doğamıza yatkın olmayan şeylerdir. Allah âlemi kendisini tespih etsin diye yarattı. Onları kendisinin tespihini, övgüsünü ve O'nun karşısında secdeyi yerine getirmek üzere konuşturdu. Bunu bize belirterek şöyle buyurdu: *'Her şey O'nun övgüsünü tespih eder.'*[319] Her şey O'nun bulunduğu durumu ve O'ndan meydana gelen şeyi över. Allah şöyle buyurur: *'Göklerde ve yerdeki her şeyin, saf saf olmuş kuşların Allah'ı tespih ettiğini görmedin mi? Hepsi namazını ve tespihini bilmiştir.'*[320] Öyleyse ayette Allah bunu zorunlu kılmış, buna teşvik etmiş, bu ayet ile bunu gösterdiği Peygamber'ine hitap ederek şöyle demiştir: *'Görmedin mi?'*[321] Hâlbuki 'onlar görmedi mi?' dememiştir. Çünkü biz görmedik. Bu durum, bizim için iman, peygamber için görmek şeklinde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, her şeyin secde ettiğini kendisine gösterdiğinde Allah Peygamber'e şöyle hitap eder: *'Görmez misin ki göklerde ve yerdeki her şey, güneş, yıldızlar, dağlar ve insanların çoğu Allah'a secde eder.'*[322] Burada kimseyi dışarıda bırakmamıştır. Çünkü Allah göklerde ve yerdeki herkesi zikretmiştir. Böylelikle ulvî ve süflî âlemi zikrederek, her şeyin secdesini ona göstermiştir. Allah'ın göstermesiyle her şeyin secde ettiğini gören kimse, bu hitabın kapsamına girer. İşte bu, kendilerine dönük tecelliden meydana gelen zâtî ve fıtrî tespihtir. Böylelikle herkes Allah'ı sevmiş -bir yükümlülük olmaksızın zâtî bir zorunluluktan O'nu övmeye yönelmiştir. İşte bu, Allah'ın 'hak ediş' tarzında yaratıklarında var ettiği zâtî ibadettir. Aynı şey keşf ehline söylenir. Onlar, insanların geneli ve bütün akıl sahipleridir. *'Göklerdeki her şeyin gölgesinin sağdan sola doğru Allah'a secde üzere yöneldiğini görmezler mi?'*[323]

İşte bu, gözün nimetten olan payıdır. Sağ ve sola doğru gölgedeki kaymanın Allah'a bir secde ve O'nun heybeti karşısında bir zillet hali olduğunu belirterek şöyle buyurdu: *'Hor bir halde Allah'a secde ederek...'*[324] Onları kendilerini bilmekle niteleyerek, ezik bir halde Allah'a secde ettiklerini belirtmiştir.

Allah ayeti tamamlayarak şöyle buyurdu: *'Göklerde ve yerdeki bütün canlılar Allah'a secde eder.'*[325] Yani yeryüzünde hareketli ve yürüyen her şey Allah'a secde eder. Onlar, yani göktekiler, gök ehlidir. *'Ve melekler secde eder.'*[326] Burada ise gökte ve yerde olmayan melekler kastedilir. Sonra *'onlar büyüklenmez'*[327] der. Rablerine ibadete karşı büyüklenmezler demektir. Sonra, secde ettikleri kimseyi tanıdıklarını bize öğretmek üzere, onları korkuyla nitelemiştir. Sonra, onlardan yükümlü olanları 'emredileni yapmak' özelliğiyle nitelemiştir. Onlar, haklarında Allah'ın *'kendilerine emrettiği işlerde O'na asi olmazlar, emredileni yaparlar'*[328] denilen kimselerdir. Rablerinin nezdinde bulunanlar hakkında ise şöyle demiştir: *'Gece ve gündüz O'nun için tespih ederler.'*[329] Yani bıkmazlar. Bütün bunlar, âlemin ibadet ve müşahede makamında olduğunu gösterir. Bunun istisnası, tefekkür gücüne sahip yaratıklardır. Öyleyse insan ve cinlerin nefs-i nâtıkaları -bedenleri yönünden değil- nefslerinin varlığı yönünden bu kapsama girmez. Çünkü onların bedenleri de Allah'ı tespih ve O'na secde etmede âlemdeki diğer varlıklar gibidir. O halde bedenin bütün organları Allah'ın tespihini dile getirir. Bakınız! Kıyamet günü kendisine amade oldukları nefsler aleyhine deriler, eller, ayaklar, kulaklar, gözler ve bütün güçler nasıl tanıklık edecektir! O halde hüküm, yüce ve büyük Allah'ındır. Bütün bunlar, Allah'ın bizi kendisi için sevmesinin sonucudur. Kim bunu yerine getirirse, Allah kendisine teşekkür eder, kim yerine getirmezse onu cezalandırır. Öyleyse Allah kendisini, yüceltilmesini ve övülmesini sevmiştir.

Allah'ın bizi, bizim için sevmesini gelirsek, Allah bize dünya ve ahiretteki yararlarımızı bildirmiş, bizim için kendisini bilelim ve bilgisiz kalmayalım diye kanıtlar ortaya koymuştur. Sonra, Allah bizi rızıklandırmış ve nimetlendirmiştir. Hâlbuki biz O'nu tanıyıp bizde kanıtlar bulunduktan sonra ihmal ederiz. Bizdeki deliller, sahip olduğumuz her nimeti Allah'ın yarattığını ve bunların tekrar O'na döneceğini gösterir. Allah nimetleri ancak kendisiyle nimetlenelim ve O'nunla ayakta duralım diye bizim için yarattı. Bu eksiksiz iyilikten sonra,

O'na şükretmeyiz. Hâlbuki akıl, nimet verene teşekkürü gerektirir. Allah'tan başka ihsan sahibi olmadığını öğrendik. O'nun ihsanının bir yönü de, bize kendi katından edep ve saygı öğreten bir elçi göndermesidir. Böylelikle O'nun nezdinde bizim lehimizde olan şeyleri bize öğretir. Bu peygamber, mutluluğumuza ulaştıran yolu bizim için belirler ve açıklar. Bunun yanı sıra, erdemsiz işlerden sakınmamızı, kötü ve çirkin ahlâktan uzak durmamızı sağlayan davranışları öğretir. Sonra, onun doğruluğunu gösteren kanıtları bizim için ortaya koyarak mucizeler getirir. Allah kalplerimize iman nurunu yerleştirir, peygamberi bize sevdirir, onu kalplerimize güzel gösterir. Buna mukabil inançsızlığı, günahkârlığı bize kötü gösterir. Biz de inanır ve tasdik ederiz. Allah, bize razı olduğu şeylere ulaşma imkânı verir, bizi sevdiği ve razı olduğu işlerde kullanır. Allah bizi sevmeseydi, bütün bunlardan hiçbirinin olamayacağını bize bildirir. Sonra rahmetinin gazabını geçmiş olduğunu, bedbaht olanın da bedbaht olduğunu bize bildirir. Öyleyse işlerin sonuçlarında etki eden aslî sevginin, inayetin ve rahmetin kapsayıcı olması zorunludur.

Muhabbet her şeyi geçmiş ve hüküm takdir edilmiş, rahmet genelleşmiştir. Dünya hayatı ise bir karışım ve Aziz ve Alîm olan Allah'ın takdir ettiği şekilde perdelenme yeridir. Bu nedenle Allah ahireti yaratmış ve bizi oraya taşıyacaktır. Orası yalan iddiaları kabul etmeyen bir yerdir. Böylelikle Rabliğini orada izhar etmiştir. Nitekim yaratıklar Âdem'in sırtından zerreler olarak alındıklarında Allah'ın rabliğini da öyle ikrar etmişlerdir. Böylelikle biz dünya hayatında iki uç arasında bulunuruz: Bu iki uç, tevhit ve ikrar uçlarıdır. Ortada ise varlık sabit olmakla şirk gerçekleşmiştir. Böylelikle orta zayıflamıştır. Bu nedenle onlar şöyle der: *'Biz taptıklarımıza ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ettik.'*[330] Müşrikler şirklerindeki büyüklüğü ve yüceliği Allah'a ait saymışlardır. Sonra Allah, yeryüzünde büyüklük ve ceberut özelliğiyle ortaya çıkan herkesin kalbini mühürlediğini bildirdi. Bu mührü ise onların kalplerine inayetiyle vurmuştur. Onlar, içlerinde buldukları zorunlu bilgi nedeniyle -bu mührün gereğiyle- zelil olurlar ve küçülürler. O halde Allah'a karşı büyüklük kimsenin kalbine giremez. Bir insanda büyüklük ortaya çıkarsa, bu büyüklük, içte bulunmayan bir dış görüntüdür. Bütün bunlar Allah'ın yaratıklarındaki sevgi ve merhametin gereğidir. Bu sayede herkes mutluluğa ulaşır. İki uç arasındaki orta zayıflar ve uçlar

güçlendiğinde ise, işin sonunda güçlenir ve iki diyarı da doldurur. Allah onlardan her birine ehlinin kendisiyle nimetlenecekleri nimet yaratır. Bu nimet onlara Allah'ın onları nimete temiz bir halde ulaşmaları için karşılaştıkları azapla temizledikten sonra verilir. Bakınız! Kasıtlı olarak öldürülen bir insanı bu öldürme fiili öldürme zulmünden temizler. Aynı şekilde dünya hayatında bütün dini cezaların uygulanması da müminleri temizler. Buna mümine eziyet eden bir diken de dâhildir.

Başka bir grup daha vardır ki, onlara cehennemde temizlenmeleri için ahiret cezaları uygulanır. Sonra, ateşten çıkmasalar bile, sevgi inayetinin öne geçmesiyle ateşte merhamete mazhar olurlar. Öyleyse Allah'ın kullarını sevmesi, bir başlangıç veya son ile nitelenmez. Çünkü Allah'ın sevgisi, sonradanlık veya (değişme anlamı taşıyan) arazları kabul etmez. O'nun kullarını sevmesi, onların var oluş ilkeleri, başlangıçları ve nihayetsiz sonları demektir. Allah'ın onları sevmesinin onlarla ilişkisi -yokluk ve varlık halinde- bulundukları her yerde onlarla beraberliğidir. Allah, var iken onlarla birlikteyken yok iken de onlarladır. Çünkü onlar, Allah tarafından bilinir ve Allah onları görür. Allah sürekli ve daima onları sever. Daha önce sahip olmadığı bir hükmün Allah hakkında yenilenmesi mümkün değildir. O, sürekli kendilerini bildiği gibi, sürekli de yaratıklarını sever. O halde 'bilinmek istedim', işin gerçekteki durumunu bildirmek amacı taşır. Bütün bunlar, şanına layık tarzdadır. Allah, ancak fail ve yaratıcı olarak bilinir. Bu bakımdan özü gereği madum (yok) olan her ayn(-ı sâbite), Allah tarafından bilinir ve yaratılması irade edilir. Sonra söz konusu ayn(-ı sâbite), Allah'tan varlık kazanır, hatta Allah onda varlık meydana getirir, daha doğru bir ifadeyle ona varlık elbisesi giydirir. Böylelikle ayn(-ı sâbite), (dışta) meydana geldiği gibi Hakkın ilke oluşuna dayanan ilk yaratılandan (ilk akıl) müteakiben ve peşin sıra diğer varlıklar yaratılır. Burada başka bir varlık yoktur. Aksine şahıslarda sürekli bir varoluş söz konusudur. O halde son olan, cins ve türlerdedir. Dünya sonlu olsa bile, yaratıklarda şahıslar, sadece ahirette özel bir türde sonludur. O halde var olanlar yenidir ve yaratılışlarının bir sonu yoktur. Çünkü mümkünlerin sonu yoktur. Böylelikle Allah adına ezel sabit ve zorunlu olduğu gibi mümkünler için ebedilik sürekli ve daimidir. Öyleyse Allah'ın varlığının bir başlangıcı olmadığı gibi kullarını sevmesinin de bir başlangıcı yoktur. Muhabbetin zikredildiğinde ilahi bildirim esnasında sevilen katında yeni olan şey,

muhabbetin kendisi değil onun zikredilmesidir. Kur'an-ı Kerim Allah'ın kelamıdır ve Allah ezeli olarak konuşandır. Bununla birlikte Allah kullarına öğretmek amacıyla *'Onlara Rablerinden hadis (yeni) bir söz geldiğinde...'*[331] buyurmuştur. Böylelikle bizim nezdimizde söz meydana gelmiştir, yoksa gerçekte Efendimizden, Sahibimizden, Rabbimizden ve bizi besleyenden bir söz meydana gelmiş değildir. *'Rahman'dan yeni bir söz...'*[332] 'Rahman'dan yeni söz' bizde gerçekleşmiştir, yoksa kendiliğinde böyle bir şey olmamıştır. O halde nimet, rahmet ve iyilik, başlangıçta, sonda ve akıbettedir. (Kur'an'da) Bedbahtlık (anlamı taşıyan) bir isim zikredildiğinde, onun ardından Rab ve Rahman isimleri vb. gelmiştir. Bunun amacı Allah'ın kendisinde sizin için (ne sakladığını) öğretmektir.

TAMAMLAMA

Bu bölüm, bizim Allah'ı sevmemizle ilgilidir. Allah şöyle der: *'O onları sever, onlar da O'nu.'*[333] Sevginin bizimle olan ilişkisi Allah ile olan ilişkisi gibi değildir. Hakikatimizin gereği bakımından bize ait olan sevgi iki kısma ayrılır: Birincisine 'ruhani sevgi' denilirken diğeri doğal sevgidir. Biz Allah'ı her iki sevgiyle severiz. Bu, anlaşılması güç bir konudur. Çünkü her nefs, bulunduğu hal üzere işlerin bilgisiyle nasiplenmemiş, kendisinden verilen haberlerde Allah'tan gelişine uygun gerçeklere imana ulaşamamıştır. Bu nedenle Allah Peygamber'ine böyle bir ihsanda bulunarak şöyle buyurmuştur: *'İşte bu şekilde sana emrimizden bir ruh vahyettik. Sen kitabın ve imanın ne olduğunu bilmezdin. Fakat biz onu nur yaptık. Onunla kullarımızdan dilediklerimize hidayet ederiz.'*[334]

Allah'a hamd olsun ki biz, Allah'ın dilediği kulları arasındayız. Bizim için O'nu sevgimizi taksim ettikten sonra geride dört kısım kalır: Bunlar, (a) Allah'ı Allah için sevmemiz veya (b) kendimiz için sevmemiz veya (c) her iki kısım için sevmemiz veya (d) zikrettiklerimizden bir neden olmaksızın sevmemizdir. Burada başka bir sorun ortaya çıkar. O da Allah'ı niçin sevdiğimizdir. Çünkü şu ortaya çıkmıştır: Biz Allah'ı severiz. Fakat O'nun için mi veya kendimiz için mi veya her ikisi olmaksızın mı severiz? Böyle ise, dördüncü durum nedir? Bu, başlı başına

ele alınması gerekli bir konudur. Burada başka bir taksim daha vardır: Acaba biz Allah'ı sevsek bile O'nu kendimizle mi ya da O'nunla mı veya her ikisiyle mi yoksa bu ikisi olmaksızın mı severiz? Bütün bunlar, açıklanacak ve üzerinde konuşulacak hususlardır. Bu tamamlama bölümünde Allah'ı sevmemizin ilkesini zikredeceğiz: Bu sevginin kendisinde sonlanacağı bir sonu var mıdır, yok mudur? Var ise bu son nedir? Bu, hakkında bana sadece konunun uzmanı hoş bir kadının soru sorduğu bir meseledir. Allah izin verirse, sevginin sevgideki bir psikolojik nitelik mi, yoksa var olan zata ilave bir anlam mı yoksa seven ile sevilen arasında varlığı olmayan bir nispet mi olduğu sorununu ele alacağız. Bütün bunlar, tamamlama bölümünde ele alınması gereken konulardır.

Bilmelisin ki sevgi, sevenin zatı bölünmeyen 'bir' ise, ortaklık kabul etmez. Sevenin zatı bileşik ise sevgisi farklı yönlerle ilgili olabilir. Fakat bu, farklı durumlardan kaynaklanır. Farklı durumların ait olduğu varlık bir ise veya bu durumlar onda pek çok şeyde bulunuyor ise sevgi (birden) çok şeylere ilişebilir ve böylelikle pek çok sevgiliyi sever. Birden fazlasını sevmek mümkün ise, çoğu sevmek de mümkündür. Müminlerin emiri şöyle der:

Üç dost boynumu tutmuş
Her biri kalbimden bir yere yerleşti

'Boynum' sözünde gizli bir sır vardır. Bu kelime tekil getirilerek sevilenlerin her biri için farklı bir boyun zikredilmedi. Bu durum, bu kişinin üç kişide bir anlamı sevdiğini gösterir. Başka bir ifadeyle bu anlam kadınların her birindedir. Bunun delili, mısraın sonunda söylediği 'Her biri kalbimden bir yere yerleşti' cümlesidir. Her birinde başkasında bulunmayan bir anlamı sevseydi, her birine verdiği boyun diğerine verdiğinden farklı olacağı gibi her birinin (kalbinde) yerleştiği yer diğerininkinden farklı olurdu. İşte bu, 'bir'i seven birdir' ve sevilen bir, çokluktadır. Bundan dolayı da çoğu sevmiştir. Bu durum, Allah'ı 'Allah için sevmemiz' demektir.

Bir kısmımız Allah'ı kendisi için severken, bir kısmımız hem kendisi hem Allah için sever. Bu kısmın sevgileri daha tamdır. Böyle bir insan, Allah'ı bilmede ve müşahededе (diğerlerine göre) daha tamdır. İçimizden bazıları Allah'ı müşahededе tanır ve her iki yönden sever. Bir

kısmımız, Allah'ı -müşahededе olmaksızın- nakle dayalı olarak bilir ve Allah'ı Allah için sever. Bir kısmımız, Allah'ı nimette tanır ve O'nu kendisi için sever. Bir kısmımız, Allah'ı bütün bu nedenler için sever. Şöyle ki: Müşahede bir surette gerçekleşebilir. Suret ise bileşiktir. Seven de bileşik bir suret sahibidir. Böylelikle o bir açıdan duyar. Bu nedenle onu nakilde geçtiği için sever. Örnek olarak Allah'ın Peygamber'in diliyle söylediği (kutsi bir hadisteki) 'Benim uğrumda dost olan, benim uğrumda düşman olan kişilere sevgim haktır' ifadesini verebiliriz. Eşyayı O'ndan dolayı sevmek ve O'ndan dolayı düşman olmak, Allah'ı 'O'nun için sevmemiz' demektir. Bu durumda yerine getirmemizi istediği her şeyi gönül hoşluğuyla yaparız. O'nu suretinden müşahede etmeyen kimse ise, dolaylı sever. Nitekim organlarımız ve hayvani yönümüz de nefs-i nâtıka'nın (düşünen nefs) hükmüne uyar ve ona karşı çıkmaları mümkün değildir. Çünkü bunlar, nefs-i nâtıka'nın araçlarıdır. Onlar, nefs-i nâtıka'nın dilediği şekilde Allah'ın rızasına uygun olan veya olmayan yerlerde kullanılır. İnsanın her bir organı (nefs-i nâtıka tarafından) serbest bırakılsa, sadece Allah'ın razı olduğu işlerde tasarruf ederdi. Çünkü her parça ve varlıktaki her şey bu konumdadır. Bunun yegâne istisnası insanlar ve cinlerdir. Allah şöyle der: '*Her şey O'nun övgüsünü tespih eder.*'[335] Burada 'tespih' derken, cezayı değil, Allah'a övgüyü kastetmektedir. Çünkü her şey, karşılığında bir ödül talebi düşünülmeyen zâtî bir şekilde Allah'a ibadet eder. Bu da Allah'ı Allah için sevmenin bir yönüdür. Nefs-i nâtıkaların bir kısmı ise bunun dışındadır. Bunun nedeni, onlarda yaratılmış olan müfekkire gücüdür. Bu güç, Allah'ı bilme özelliğinde yaratılmamıştır. Allah ise zürriyetini (Âdem'in) belinden alıp onları mecburî bir tanıklıkla kendilerine karşı tanık tuttuğunda, bu güç de zorla tanık tutmuştur. Müfekkire gücü, zorlandığı için -isteyerek değil- zorla secde etmiştir. Allah bu zorlamayı kaldırıp onu serbest bırakınca, farkında olmadan yine cebr altında kalmış, fakat serbest bırakıldığını zannetmiştir. Nefs-i natıka (düşünen nefs) karanlık bedeni yönetmek amacıyla yaratıldığında, amacının gerektirdiği şekilde hareket etmiştir. Eşyadan doğasına uygun olanları sevmiş, Yaratıcısının üzerindeki Rabliğini ikrar edememiştir. Bu haldeyken müfekkire gücü kendisine şöyle demiş: 'Bütün güçlerini kullandın ve benden habersiz kalıp beni bıraktın. Ben senin araçlarından biriyim. Sen ise bana ilgi göstermiyorsun. Beni kullanman gerekir.' Nefs-i

nâtıka müfekkire gücüne şöyle der: 'Beni kınama! Senin değerini bilememişim. Hakikatinin gerektirdiği gibi davran diye sana izin verdim ki, özelliğini tanıyıp seni o alanda kullanayım.' Müfekkire gücü nefs-i nâtıka'ya 'peki' diyerek karşılık vermiş, sonra yüzünü bir bayrak gibi nefs-i nâtıka'ya döndürerek şöyle demiş: 'Zatından ve varlığından habersizsin. Sen özün gereği varsın, yoksa yok iken sonra var olmuş değilsin.' Nefs şöyle der: 'Ben daha önce mevcut muydum?' Fikir gücü karşılık verir: 'İşte bu senin hakikatinin veya başkasının meydana getirdiği şeydir. Düşün, araştır ve beni bu iş için kullan.' Nefs düşünür, delilinin verisine göre hakikatinin var olmadığını ve başkası nedeniyle var olduğunu öğrenir. Bir yaratıcıya muhtaçlık, karşılaştığı doğal acıları kendinde görmesi nedeniyle zorunlu bir bilgidir. Acıları kaldırmak için belli sebeplere muhtaçtır ve bu muhtaçlık sayesinde ise onu var eden bir sebebe muhtaç olduğunu da öğrenir. Bu durumda sonradan yaratıldığı ve onu var eden bir sebebin var olduğu ortaya çıkar.

Sonra tekrar düşünür: Bu sebep kendisine benzer olmalıdır! Bu durumda ya kendisi gibi birine ya da acıları ortadan kaldıran sebeplere uygun olmayan birine muhtaçtır. Çünkü o, var değil iken sebeplerin meydana geldiğini ve başkalaşma ve bozulmaya konu olduklarını görür. Bu nedenle kendisinde bu sebepleri var eden birinin bulunduğu inancı içinde yerleşir. O, acıları ortadan kaldıran ve bütün acıları var edendir. Böylelikle başka bir şeyin varlığının farkına varır. O olmasaydı, hasta ve malul olarak kalacaktı. Öyleyse var edenin merhametinin bir gereği, acıları ortadan kaldıran sebepleri onun için yaratmasıdır. Nefs söz konusu sebepleri seviyordu ve doğal olarak onlara yönelmişti. Bu durumda sevgi, sebepleri var edene yönelir. Nefs şöyle der: '(Benden hastalıkları gideren sebepleri yaratan) Sebep'i sevmem daha uygundur. Fakat O'nu neyin razı edeceğini bilmiyorum ki o şeyi yapayım?' Bu esnada nefste kendisini var edenin sevgisi gerçekleşir. Nefs, doğasına uygun varlığı kendisine nimet olarak varlığından verdiği için O'nu sever.

Nefs burada durur. Bu vetirede nefs, (insanların Âdem'in belinden alındıkları ve Allah'ın rabliğini ikrar ettikleri) zerreler (âleminde) kabzada bulunurken var edeninin Rabliğini kabul ettiğini unutmuş ve ondan habersiz kalmıştı. Nefs bu haldeyken kendisine hemcinslerinden bir davetçi gelir. Davetçi, onu var eden Yaratıcının katından elçi olarak geldiğini iddia eder. Nefs şöyle der: 'Sen benim benzerimsin ve doğru

söylemediğinden endişe ederim. Seni tasdik etmemi sağlayacak kanıtın var mı? Çünkü benim müfekkire gücüm vardır ve onun vasıtasıyla beni yaratanın (var olduğunun) bilgisine ulaştım.' Bunun üzerine söz konusu kişi, iddiasını doğrulayan delili nefse gösterir. Nefs delili inceler, en sonunda onun doğru sözlü olduğuna kanaat getirir ve ona inanır. Peygamber, kendisini var eden Yaratıcının ona hâkim olduğunu, onu Rabliğine tanık tuttuğunu, kendisinin de tanıklık ettiğini bildirir. Nefs şöyle der: 'Bu konudan haberim yok. Fakat bu onayın gereklerini yerine getireceğim, çünkü verdiğin haberde doğru sözlüsün. Ne var ki ben, hangi davranışın O'nu razı edeceğini bilmiyorum. Benim için bir takım sınırlar belirler, adetler ortaya koyarsan onlara uyarım. Bana verdiğin nimetlerin şükrünü yerine getirenlerden olacağımı göreceksin.'

Peygamber, nefs için bir şeriat ortaya koyar, nefs de, şükür gereği onun hükümlerini yerine getirir. Amacına uymasa bile, bunu bir korku veya arzuyla yapmaz. Çünkü Peygamber' onun için belirlediği şeriatı herhangi bir şeyi dikkate almaksızın ortaya koymuş ve nefse bu sınırlarda durmasının Allah'ı razı edeceğini, buna karşın emirlere itaat etmezse kendisine ceza verileceğini bildirmiştir. Arınmış nefs, Rabbi razı edecek işlere koşarak, kendine söylendiği gibi, 'Allah'tan başka ilah yoktur' der. Ardından Peygamber, nefse bu davranışları karşısındaki bol sevabı ve eksiksiz nimeti bildirdiği gibi şeriatına uymayan için azabın varlığını bildirir. Bu durumda nefsin ibadetine, sevgi, rıza ve başka bir ibadet daha ekler. Bunu ise, sevap elde etmek ve azaptan kaçınmak için yapar. Böylelikle ibadette iki durumu bir araya getirir. Birincisi kendisine ait ibadet (zâtî ibadet), diğeri korku ve istekle yapılan ibadettir. Bu durumda nefs(-i nâtıka), Allah'ı kendisi için ve Allah için sever. Bu ikilik, nefsin doğası ve ruhaniliği itibariyle 'çok' olmasından kaynaklanır. Korku ve istek doğasından ortaya çıkarken Allah'a ibadeti ise ruhaniliği yönünden O'nu sevmesinden kaynaklanır. Nefs kendisinin dışında bir varlığı severse, ruhaniliği bakımından 'o şey için' sever. Doğası bakımından ise amacına ulaşmak üzere sever.

Hak nefsi bu halde görür ve hakikatinin bölünmek olduğunu bilir. Nefs, bu durumda iki sevgiyi kendinde bir araya getirmiştir. Allah ise, kendisini 'gayret' özelliğiyle nitelemiştir ve O ortağı sevmez. Bu nedenle Allah, sevginin bütünüyle kendisine tahsis edilmesini ve başkasının sevilmemesini ister. Bunun üzerine nefse doğal bir surette tecelli eder

ve ona kendinden inkâr edemeyeceği bir alamet verir. Bu (esnada nefsin bilgisi) 'zorunlu bilgi' diye ifade edilen şeydir. Nefs, bu suret olduğunu anlar. Bu durumda nefs, ruh ve doğası bakımından o surete yönelir. Nefs ona sahip olup sebeplerin doğası yönüyle onu etkileyemeyeceğini anlayınca, Hak bir alamet verir ve nefs bu alamet ile Hakkı tanır. Ardından, bu alamet vasıtasıyla bütün sebeplerde nefse tecelli eder ve nefs O'nu tanır. Böylelikle -kendilerinden dolayı değil- Haktan dolayı sebepleri sever. Sebepler, kendi doğası için veya başka bir sebebe ait değil, bütünüyle Allah'a ait hale gelirler ve nefs, her şeyde Allah'a bakar. Bu nedenle sevinir, memnun olur ve bu hakikat nedeniyle diğer nefslerden üstün olduğunu anlar. Hak nefse bu alamete göre, doğal ve ruhani zatında tecelli eder. Nefs ise, Hakkı -kendisiyle değil- Hak ile gördüğünü -kendisiyle değil- Hak ile sevdiğini görür. Öyleyse Hakkı seven -nefs değil- Hak'tır. Nefs her şeyde Hakkı bu gözle görür. Anlar ki O'nu başkası sevmemiştir. Hak, seven-sevilen, talep eden-edilendir. Bütün bunlarla nefse Hakkı -kendisi için değil- Hak için sevdiği belli olur.

Nefs bu diğer mertebede O'nu sevmesi yönünden görmemişti. Bu sevgi -kendisiyle veya her ikisiyle birlikte değil- sadece Allah ile O'nu sevmektir. Burada, yokluğun dışında başka bir durum yoktur. Bunun üzerine nefs, sevginin miktarını ve gayesini öğrenmek isteyerek, 'Bilinmeyen bir hazineydim, bilinmek istedim' hadisine dayanarak gayesinin ne olduğunu öğrenmek ister. Doğal surette tecelli ettiğinde nefs Hakkı tanımış, O'nun zuhur ettiği bu suretten ez-Zâhir ve el-Bâtın ismini hak ettiğini öğrenmiş, bilinmek istemesini sağlayan sevginin kendi bâtınında bulunduğunu öğrenmişti. Nefs, sevenin özelliğinin bir suret ile var olduğunda teneffüs etmek olduğunu -çünkü hazzı ondadır- da anlamıştı. Bu nefes, muhabbet ilkesinden, kendilerine tanınmak istediğinde O'nu tanıyan âlemde ortaya çıkar. İşte bu, 'kendisiyle yaratılmış Hak (yaratmada vasıta olan Hak, el-Hak el-mahlûk bihî)' diye isimlendirilen Amâ idi. Amâ, âlemin cevheri olduğu gibi âlemin suretlerini, ruhlarını ve bütün doğalarını kabul etmiştir. Bu yönüyle Amâ, sonsuza dek her şeyi kabul edicidir. Hakkın bizi sevmesinin ilkesi budur.

Bizim Hakkı sevmemizin ilkesi ise -görmek değil- duymaktır. Bu durum, Amâ cevherindeyken Hakkın bize söylediği 'ol' sözünde belirtilir. Amâ, Hakkın nefesinden meydana gelmiş iken 'âlem' diye ifade edilen suretler 'ol (kün)' kelimesinden meydana gelmiştir. Biz, Hakkın tü-

kenmeyen kelimeleriyiz. Nitekim Allah *'O Meryem'e ilka ettiği kelimesidir'*[336] der ki, kastedilen İsa'dır. *'Ondan bir ruh olarak...'*[337] Bu ise nefestir. Bu hakikat canlıya yayılmıştır. Allah onun canını almak isteyince, ondan nefesi almıştır. Başka bir ifadeyle canlılık nefese bağlıdır. Nefes bölümünde âlemdeki oluşların ondan nasıl meydana geldiği zikredilecektir. Amâ cevherinde sabit olarak bulunurken Allah'ın sözünü duyduğumuzda var olmaktan geri kalamazdık. Böylece Amâ cevherinde suretler olduk ve Amâ'da zuhur ederek ona varlık verdik. Böylece akledilir varlığından sonra onun dış varlığı gerçekleşmiştir. İşte Hakkı sevmemizin ilkesi de budur. Bu nedenle 'ol' sözünden (meydana gelmemiz ve Hakkı sevmemizin ona bağlı olması) nedeniyle nağmeleri duyduğumuzda hareketlenir ve heyecanlanırız. Bu söz, gayb ve şehadet halinde ilahi suretten ortaya çıkmıştır. 'Kün (ol)' sözünün görünür yönü iki harftir: Kef ve nun (k-n). Şehadet âleminin de iki yönü vardır: Zâhir ve bâtın. Zâhiri nun, bâtını ise kef'tir. Bu nedenle kef harfinin boğazdaki çıkış yeri, gayb âlemini (temsil ettiği için) daha içtedir. Çünkü o, dil ve boğaz arasında boğaz harflerinin sonuncusudur. Nun ise dil harflerindendir. Kelimenin gayb (yönü) ise, kef ve nun arasındaki vav'dır ki o dudak harflerindendir. Vav gözükme özelliğindedir ve o -sahih değil- illet harfidir. Bu nedenle oluş ve tekvin ondan var oldu, çünkü o, illet (neden bildiren) harfidir. Dudak harflerinden vav, nefesin içten dudaklara doğru uzatılmasıyla meydana gelen dudak harflerindendir. Bu nedenle cisimde hüküm (görünmeyen, gaybî) ruha ait olduğu gibi fiil ve hareketler ruhu sayesinde insandan ortaya çıkar. Onun ruhu görünmezdir. Çünkü kendinin ve nun harfinin sakinliği nedeniyle gizlendiği için vav harfinin görülür bir varlığı yoktur. Öyleyse vav perde ardından etkindir. Başka bir ifadeyle o, kendi gizliyken hükmü açık harftir.

Allah'ı sevmemizin sonu ise, bu sevginin mahiyetini öğrenmektir. Acaba o, seven için psikolojik bir nitelik midir, yoksa bir mana mıdır? Yoksa seven ile sevilen arasındaki bir bağ mıdır? Kastettiğim, kavuşmak arzusuyla seveni sevilene çeken bağdır. Şöyle deriz: Muhabbet, seven için psikolojik bir niteliktir. Şöyle denilebilir: 'Onun kaybolduğunu görmekteyiz.' Şöyle deriz: Seven varlıktan kaybolmadıkça, muhabbetin kaybolması imkânsızdır. Seven ise varlıktan kaybolmaz. Dolayısıyla muhabbet kaybolmaz. Kaybolduğu düşünülen şey, sevenin belli bir sevilene bağlanmasıdır. İşte bu 'özel ilişki' ortadan kalkabilir ve belirli

sevgiliye dönük bu ilgi yok olabilir. Bu durumda ise, muhabbet başka bir sevilene ilişir. Sevgi, birden çok sevgiliye ilişebilir. Bu durumda, sevgi kendiliğinde var olmayı sürdürürken -çünkü sevgi sevenin aynıdır- seven ve belli bir sevilen arasındaki ilgi kesilir. Öyleyse muhabbetin yok olması imkânsızdır. Muhabbet ve sevgi, sevenin kendisi ve aynıdır. Yoksa ortadan kalkacak ve bu nedenle de hükmü kalkabilecek sevgilideki bir anlam değildir. O halde ilgi ve alaka, seven ile sevilen arasındaki bağdır. Sevgi sevenin kendisidir, başkası değil! Artık yaratılmış olsun veya olmasın, dilediğini sevgiyle nitele! Sevgi, sevenin kendisinden başkası değildir. Varlıkta sadece seven ve sevilen vardır. Sevilenin özelliği madum olmaktır ki bu zorunludur. Bu durumda o madumun var edilmesi veya bir mevcutta gerçekleşmesi zorunludur. Yoksa o, bir madumda gerçekleşmez, ki bu kesin ve zorunludur. O halde sevendeki ilgi ve alaka, sevilenin varlığını kabul eden ya da -varlığını değil- gerçekleşmesini kabul eden mevcutta bulunur. Bunun böyle olması, sevilen varlıkla nitelenmeyi kabul etmeyip gerçekleşme özelliğindeyse böyledir. Buna şöyle bir örnek verebiliriz: İnsan mevcut bir şeyi -söz gelişi acıyı- kendisine verdiği zarar nedeniyle yok etmek isteyebilir. Acı, acı duyan insandaki gerçek bir şeydir ve insan onu yok etmek ister. Bu durumda sevilen şey, 'yok etmedir' ve bu henüz gerçekleşmemiştir. Acı ortadan kalktıktan sonra ise, onun yok oluşu var olduktan sonra başka bir yokluğa geçmekle yok olmadır. Bu durumda -varlık değil- gerçekleşmeden söz ettik. O halde, sevilen, daima madumdur. Mevcudun sevilmesi, genelde ilgi ve alaka bakımından olabilir. Çünkü bu, ancak sevilen madumun varlığının kendisinde gözüktüğü bir mevcuda gözükebilir. Önceki bölümde bunu açıklamıştık.

Bu tamamlama bölümünde, sevginin mahiyeti, aslı, gayesi, sevenin neyle sevdiği, sevgiliyi kendisi için mi, yoksa onun için mi sevdiği gibi konular açıklanmıştır. Şimdi Allah izin verirse ikinci ara bölüme geçeceğiz. İlahi sevgi hakkında vaktimiz ölçüsünce yeterli açıklama yapılmıştır.

Yüz on ikinci kısım sona erdi.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ON ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

İKİNCİ VASIL

Ruhani Sevgi

Ruhani sevgi, hem sevgili için hem de seven için sevmeyi kendinde barındıran sevgi türüdür. Çünkü doğal sevgide seven, sevgiliyi sadece kendisi için sever.

Bilmelisin ki, ruhani sevgi şöyledir: Seven akıl ve bilgiyle nitelenip aklıyla hüküm sahibi ve hikmetiyle bilen olursa, işleri hikmetin gerektirdiği şekilde düzenler, onları ait oldukları yerlerin dışına çıkarmaz. Bu durumda ise sevginin ne olduğunu, 'seven'in anlamını, sevilenin ne olduğunu ve sevilenden ne istenildiğini öğrenir: Acaba sevgilisine ait bir irade ve ihtiyar var mı? Böyle ise, sevgilisinin sevdiği (ve irade ettiği) şeyi sever. Onun iradesi yok mudur? Yok ise, sadece kendisi için sever. Acaba sevgilisinin var olmasını istediği varlık ancak o varlıkta mıdır? Bu kadarlık açıklamayla, varlığın sevilen olduğunu ve sevginin onda bulunduğunu söyleriz. Bu varlık iradeyle nitelendiğinde -onu kendisi için değil- onun için sevmesi mümkündür. İradesi yok ise, sevdiğini kendisi için sevebilir. Burada -sevgiliyi değil- sevenin kendisini kastediyorum. Çünkü sevgilisi, herhangi bir şey hakkında muhabbet veya amaç sahibi olmakla nitelenmez. Fakat bu sevgilinin kendisinde var olduğu şey, bazen irade sahibi olabilir. Bu durumda seven, o varlığın sevgilisini sevmesi gerekir. Böylelikle onu 'onun için' sever. Fakat bu sevgi dolaylıdır ve muhabbet gerektirmiştir. Çünkü seven, özü gereği sevgilisinin varlı-

ğını istedikten sonra, ona kavuşmak ister. Çünkü sevgilisinin varlığı, ona kavuşmanın ta kendisidir, ki bu zorunludur. Bu durum şu mısralarda dile getirilir:

Varlık zamanı vuslat zamanı
Sevgi zamanı! Artık yiyiniz ve içiniz

Bu mısra, bir müşahede mertebesinde bize tecelli eden bir hakikatin tecelli ettiği yerde yazdığımız kasideden alınmıştır. Tamamı şöyledir:

Arzu hakkında Zeyneb'e şaşırdım
Bizim ondan başka yolumuz yoktu

Bize bir nur göründüğünde
Meraları aydınlatan ve bilinmezleri izhar eden

Nefsini ona ihsan etmiştir
Arzu her zaman yorar

Arzunun gerçekleşmesiyle
Umudun arasında bir süre yoktur

Çünkü arzu ya da heva gerçekleştiğinde, rahatlama ve sevinç gerçekleşir. Bu durumda nefes, sevilenin nefsinde tasavvur ettiği şekilde sevilenin suretinde ortaya çıkar. Böylelikle dıştan görülecek bir surette sevgiliyi ortaya çıkartır ve onun adına maksadı gerçekleşir. Bir zaman olmaksızın, onunla nimetlenir. Bu durum Amâ'nın varlığı hakkında daha önce zikredilmişti. Biz de aynı kasidenin devamında mısralarımızı şöyle tamamladık:

Allah'ın rahmetinden düştüm hayrete
Böyle olan birinden hayrete düşülür

Sevgi zamanı varlık zamanı
O da vuslat zamanı, yiyiniz ve içiniz

Aşk nerede, hastalık nerede
Kendinden geçme nerede, şaşırınız!

Elbisesi temizlenmiş ve perdelenmiş
Kimse ile bir ilişkisi de yoktur

Çünkü sevilen, daha önce de belirttiğimiz gibi, madum olmalıdır - yok iken- ilk var oluş halindeki gibi 'elbisesi temiz olandır.' Çünkü kendisini kirletecek ve varlığının ilk zuhur halinde onu kirletecek bir şey kazanmamıştır. Öyleyse aslolan temizliktir! Bu durum 'Her doğan fıtrat üzere doğar' ifadesinde dile getirilir. Kastedilen temizliktir. 'Perdelidir' sözümüz ise onun yokluğu demektir ki, varlığı görerek bunu söyledik. 'Kimse ile bir ilişkisi de yoktur' dedik, çünkü yok olan (bir şeyle) ilişkilendirilmez. Fakat seven, onu kendisi için ister. Kasidenin sonunda mısraı tamamlayarak şöyle dedik:

Allah'a şükür vacip oldu
O benim için bakire, ben dulum

Sevilen, bir yokluktan meydana geldiği için, bakiredir. Daha önce ben seviyordum. Dolayısıyla dulum. Öyleyse madum olan sevgili var olunca, iradeyle nitelenen bir varlıkta bulunabilir. Bu seven, onu irade etmekle nitelenemez. Bu durumda onu mutlaka -tıpkı doğal sevgi gibi- kendisi için sevmesi gerekir. Sevilen ancak iradeyle nitelenen bir varlıkta var olmuşsa, -söz gelişi Hak veya bir cariye veya oğlan, bütün bu zikrettiklerimizin dışında sevginin ilişeceği biri de yoktur-, bu durumda o mevcudun sevdiği şeyin sevilmesi mümkün olabilir. Onun sevgilisi ise, kendisinde meydana gelebilir.

Sevilen sevenin irade ettiğini irade etmiyor da olabilir. Bu durumda seven, aslı üzerinde sevgilisinin muhabbetini korur. Çünkü daha önce söylediğimiz gibi sevgilisinin bir iradesi yoktur. Bu nedenle sevdiğini sevmesi zorunlu değildir. Ki bu sevenin sevdiğini sevmemektedir. Çünkü bu varlık, sevilenin kendisi değil, sevilenin varlık mahallidir. Seven, o varlıkta sevileni yaratmaya güç yetiremez. Bu ancak seven kendiliğinden buna imkân verirse olabilir. Sevilen varlığı bir mevcutta bulunan şeylerden ise, sevilenin seveni var etmesi Hakkın ona olan inayetiyle mümkündür. Bu durumda ona varlık verir. Hakkın bu tarz inayetine

mazhar olanlara örnek olarak, Hz. İsa ve Allah'ın dilediği kullarını verebiliriz. Allah böyle bir şeyi verdiğinde, zorunlu olarak, sevgi onu sevileni var etmeye sevk eder. Bu konu, elinizdeki kitabın dışında hakkında konuştuğumuz tarzda incelenmiş halde bulamayacağın bir husustur. Zikrettiğimiz konuyu inceleyeni görmedim. Sevenler çok, hatta varlıktaki herkes seven olabilir. Fakat onlar, sevginin neyle ilgili olduğunu bilmiyor veya sevginin bulunduğu varlıkla perdelenmiş olabilir. Bu durumda sevgilinin bulunduğu varlığın sevgilileri olduğunu zannederler. Hâlbuki o, dolaylı olarak onların sevgilisidir. Gerçekte ise, kimse sevilen için birini sevmez, herkes sevdiğini kendisi için sever. Çünkü yok olan, iradeyle nitelenemez. Bu durumda seven, onu kendisi için sever, iradesini sevgilisinin iradesi uğruna terk eder.

Gerçekte durum böyle olmayınca, seven, sevgilisini kendisi için sevmiştir. Bunu anlayınız! İşte bu, doğal suretten soyutlanmış ruhani sevgidir. Onu giyerse ve -ilahi sevgi hakkında söylediğimiz gibi- onda ortaya çıkarsa, bunun ruhani sevgide bulunması daha yakındır. Çünkü o, âlemin suretlerinden her bir suretin hali üzerindedir. Doğanın üstünde bulunabilir.

Bilmelisin ki, ruh, tahayyül edilen bedenlerde doğal bir suret kabul eder -yoksa algılanabilen duyulur cisimlerde suret kabul etmek değildir bu. Tahayyül edilen suretler doğal olarak algılanır. Fakat onları gören herkes kendileriyle cisimleri ayırt edemez. Bu nedenle sahabe, bir bedevi şeklinde gelince Cebrail'i tanımamış, onun tahayyül edilen hayali bir beden olduğunu anlamamışlardır. Hz. Peygamber onu kendilerine, 'bu Cebrail'dir' diye tanıtıncaya kadar onun bir bedevi olduğundan kuşku duymamışlardı. Benzer şekilde, melek kendisine yakışıklı bir erkek şeklinde göründüğünde Meryem de onu tanımamıştı. Meryem'de ruhlar bedenlendiğinde onları tanıyacak bir alamet yoktu. Hak kıyamet günü kullarına tecelli eder ve kullar kendisini tanımadıkları için O'ndan kaçınırlar. Tecelliye mazhar olanın kendisini tanımaması yönüyle ilahi mertebede ve suretlere (giren) ruhanilikte hüküm birdir. Öyleyse Allah'ın ilgi gösterdiği kimselerin bir alameti olmalıdır ki bu sayede Hakkın tecellisi ile meleğin ya da cinlerin ya da suretlerde görünme gücü verilen insanların zuhuru ayırt edilir. Öyle insanlara Kadibu'l-Ban vb. örnek olarak verebiliriz. İnsanlar unsur olan topraktan oluşan bu yaratılışta görenin gözünde halden hale girebildiğine göre -hâlbuki o kendi sure-

tindedir-, başkalaşma ruhlarda daha mümkündür. Kimi gördüğüne, neyi gördüğüne ve gerçeğin ne olduğuna bakınız! Sana hayal âleminde mârifet bölümünü açıklamıştık, oraya bakmalısın!

Ruh doğal surette tecelli ettiğinde, ilahi sevgi hakkında söylediğimiz gibi, hüküm onun üzerinde gerçekleşir. Bu, söz konusu suretin zâhiri ve bâtını kabul etmesi bakımından birdir. Bundan başka bir yöne gidemez, bunu bilmelisin. Böylelikle ruhani-doğal sevgi ile ruhani sevgiyi, 'kendisi için sevmek' ile 'sevgilisi için sevmeyi' bir araya getirir. Fakat bu durum, sevgilisi -daha önce de belirttiğimiz gibi- irade sahibiyse böyledir. Bu açıklamayla insanların neyi sevdiklerini bilmedikleri ortaya çıkmıştır. Onların sevgilisi belirli bir varlıkta içkindir. Böylelikle onlar, o varlığı sevdiklerini zannederler, hâlbuki gerçek böyle değildir. Sana öğrettiğim şeyin değerini bilmelisin ve seni kendisini bilmemekten kurtardığı için Allah'a şükretmelisin. Bu kadarlık açıklama, maksadı anlatmaya yeterlidir. Burada pek çok ayrıntı vardır. Kitaptaki amacımız ise esasları anlatmaktır.

ÜÇÜNCÜ VASIL

Doğal Sevgi

Doğal sevgi iki türdür: Doğal ve unsur kaynaklı sevgi. Burada ruhani sevginin sonucundan söz etmeyi unuttuk, şimdi onu dile getireceğiz. Çünkü o, doğal suret ile ilgilidir. Bu sevginin sonucu bir olmaktır. Bir olmak, sevenin zatının sevilenin zatı, sevileninkinin de sevenin zatı haline gelmesidir ki, Hulûlîlerin işaret ettikleri şey budur. Hâlbuki işin keyfiyeti hakkında bilgileri yoktur.

Bilmelisin ki, doğal suret, cisim veya beden gibi hangi halde ortaya çıkarsa çıksın ya da hangi nispetle olursa olsun, var olmayan sevilen -kendisi madum (yok) olsa bile- halde temsil edilir. Dolayısıyla onun hayali gözde ve mertebede kendisine uygun şekilde idrak edilen varlığı vardır. İki sevgili kucaklaşıp birbirlerine sarıldıklarında, sevgililerden birinin zatına nefes yayılır. Öpüşme esnasında, iki suretten her biri diğe-

rine nefes verir, birinin nefesi ötekinin içine ötekinin, nefesi berikinin içine girer. Hayvani ruh, doğal suretlerde bu nefesten ibarettir. Nefes, nefes alıp verenlerden her birinin ruhudur. Nefes alıp verirken öpüşme esnasında, daha önce onunla hayat bulmuştu. Böylelikle daha önce Zeyd'e ait ruh (öpüşürken) Amr'a ait olur. Bu nefes, sevgiden ortaya çıkmış ve bir sevgi sureti kazanmıştır. Böylelikle sevgi hazzı kendisine eşlik etmişti. Kendisine geçtiği kişide nefes ruh haline gelirken ötekinin nefesi diğerinde ruh olur. Bu durum, her biri hakkında 'bir olmak' diye ifade edilir ve her biri, 'ben sevdiğimim ve sevdiğim benim' diyebilir. Doğal suretlerde ruhani sevginin sonu budur. Bu durum, bölüm başındaki kasidede 'ruh ruh ile cisim cisim ile' diye ifade edilen şeydir.

Doğal sevgi konusuna dönersek, deriz ki: Doğal sevgi, geneldir. Çünkü kendisiyle nitelenenlerden her birindeki sevgi, hakikatlerinin gerektirdiği şekilde doğal suretleri kabul etmiştir. Böylelikle onlar, doğal suretlerin sevgilerinde kazandıkları vecd, özlem, iştiyak, sevilene kavuşma arzusu, onu öpmek ve ona ulaşmak gibi davranışlar kazanırlar. Bu konuda inanmayı icbar eden pek çok doğru rivayet gelmiştir. Örnek olarak, 'Bir insan Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever' hadisini verebiliriz. Bununla birlikte onun varlığı sürer ve varlığını yitirmesi mümkün değildir. Çünkü *'O, her şeyi görendir ve gözetendir.'*[3338] Bununla birlikte O ve kulu hakkında 'kavuşma' ifadesi gelmiştir. Hak kendini kullarına özlem duymakla, kulu tövbe ettiğinde sevinmekle niteler. Bu sevinç, yiyeceğinin ve giyeceğinin bulunduğu bineğini çölde yitiren bir adamın bineğini bulduğundaki sevincinden çoktur. Söz konusu insan bineğini bulma ümidini yitirip ölümden eminken bineğini buluncaki sevincinden daha çok kulu tövbe ettiğinde Allah sevinir. Bununla birlikte Allah hiçbir şeye muhtaç değildir ve kudret ve iradesi kullarına nüfuz etmiştir. Fakat burada *'Her şeye yaratılışını vermiştir'*[3339] ayetindeki sırra bakınız! Hakkın eşyaya hak ettikleri mertebeyi aşırmadığını anlarsın. Bilginin üzerinde bir mertebe yoktur. Allah, *'Nezdimde söz değişmez'*[3340] buyurur. Çünkü bir şeyin bilinenin aksine gerçekleşmesi imkânsızdır. Bir şey kendisine göre (Allah'a göre değil) mümkün olsa bile, Allah'ın iki mümkünden birinin gerçekleşmesi hakkındaki bilgisi ve iradesinin tekliği bakımından (bilinenden başka bir şeyin gerçekleşmesi) mümkün değildir. İlahi meşiyet, onun varlığına ilişir ve dolayısıyla var olması zorunludur. (Allah'a göre) Var olması zo-

runlu bir şey, bu hakikate göre, imkân özelliğiyle nitelenemez. Bu nedenle konunun uzmanları, mümküne 'mümkün' adını vermekten 'başkası nedeniyle varlığı zorunlu' adını vermeye yönelmişlerdir ki, bu, daha yerinde bir isimlendirmedir. Bunun nedeni, meşiyetin tekliğidir. Bu nedenle Allah bu ifadeyi kullandığı yerlerde *'dileseydi (lev şâe)'*[341] demiştir. 'Lev' (ise), bir imkânsızlığa bağlı imkânsızlığı belirtir. Meşiyet, daha önce söylendiği gibi öne geçmiştir. Allah, *'Kelimemiz kullarım hakkında öne geçmiştir'*[342] buyurdu. Öyleyse 'başkasıyla varlığı zorunlu' ismi, 'mümkün' isminden daha yetkin bir adlandırmadır. Çünkü (var olma), tıpkı göz açıp kapamak gibi tek bir iştir. İhtimal ortadan kalktığı için imkân da kalkar. Geride mutlak zorunluluk veya sınırlı zorunluluk kalır.

Bilmelisin ki: Doğal sevgi bir insanda bulunduğunda, bunun gereği, kişinin sevdiğini nimet ve haz elde etmek üzere sevmesidir. Dolayısıyla onu 'sevilenin zatı için' değil, kendisi için sever. Daha önce bu gerçeğin ilahi ve ruhani sevgiye yayıldığını da belirtmiştik. Doğal sevginin ilkesi nimetlendirme ve iyilik değildir, çünkü doğa, genelde bunu bilmez. Doğa, eşyayı özel olarak özü gereği sever. Böylelikle ona kavuşmak ve yaklaşmak ister. Bu durum, bütün canlılarda yaygındır. İnsanda bu özellik, 'hayvan' (canlı) olması yönünden bulunur. Böylelikle başka bir nedenle değil, kendisinde bulunması nedeniyle gerçekte hayvan onu sever. Fakat onun varlığının bilfiil bulunmasının anlamını bilemez. Hayvan kendinde belli bir varlığa karşı bir kavuşma ve vuslat saiki bulur. Kavuşma, gerçekte onun sevdiği şeydir ve bu da belli bir varlıkta olabilir. Bu durumda -asalet bakımından değil- dolaylı olarak o varlığı sever. Öyleyse ona kavuşmak, duyulur bir kavuşma ve duyulur bir yaklaşmadır. Bu durum 'beden beden ile' sözümüzde dile getirdiğimiz hususdur. İşte doğal sevginin sonu budur.

İnsanın sevdiği belli bir varlık ile cinsel ilişkiyse, sevginin sonu sevilenin gerçekleşmesidir. Bu nedenle arzusunun ortaya çıkacağı yeri özler ve talep eder. Bu ise, -birisinde değil- ikisinin arasında ortaya çıkabilir. Çünkü bu sevgi, iki kişi arasındaki bağdır. Aynı şey kucaklaşma ya da öpüşme veya sohbet -veya her ne ise- söz konusu olduğunda da geçerlidir. Burada bir şeyin 'doğası' ile 'hakikati' demek arasında bir fark yoktur. Bütün bu ifadeler, onu anlatmak için geçerlidir. Bu sevgi insanda diğer varlıklara göre daha yetkindir. İnsan âlemin bütün hakikatlerini ve ilahi sureti kendinde toplar. İnsanın bir yönü mukaddes merte-

beye dönüktür, çünkü ondan ortaya çıkmış ve 'ol' sözünden meydana gelmiştir. İnsanın bir de ruhuyla ruhlarla, bedeni yönünden de doğa ve unsurlar âlemiyle ilişkisi vardır. İnsan, unsurların ve doğanın talep ettiği her şeyi özü gereği sever. Bu yönüyle sadece cisimler-cesetler ve ruhlar âlemi vardır. Bunların bir kısmı unsurlardan oluşan cisimler iken unsurdan oluşan her cisim doğal değildir. Bir kısmı ise, unsurdan oluşmayan doğal cisimlerdir. Her doğal cisim unsurlardan oluşmamıştır. Unsurlar cisimlerdendir. Doğa hakkında ise 'unsurdan oluşmuş' denilemez. Aynı şey melekler ve felekler için de geçerlidir. Bu nedenle Mele-i a'lâ'nın didiştiğini ve '*Sürekli ihtilaftadırlar, Rabbinin merhamet ettiği hariç*'[343] ayetinin kapsamına girdiklerini öğrendik. Onlar, rahmete mazhar olanlardan farklılaşır. Bu farklılık nedeniyle onları yarattı. Başka bir ifadeyle farklılık olsun diye onları yarattı. Çünkü ilahi isimler derece derecedir. Farklılık da buradan kaynaklanır. ed-Dâr ismi başka, en-Nâfi ismi başka, el-Muiz ismi başka, el-Müzil ismi başka, el-Kâbız ismi başka, el-Bâsıt ismi başkadır. (İsimlerdeki farklılığın tezahürü olarak) Soğuk sıcaktan, yaşlık kuruluktan, karanlık aydınlıktan, yokluk varlıktan, ateş sudan, safra balgamdan, hareket durmaktan, kulluk rablikten başkadır! Bütün bu karşıtlıklar farklılıklarını sürdürüyor değil midir? İki şahıs için bir konudaki helal ve haram bir midir? Birine helal olan, diğerine haramdır. Böylelikle (farklı mezheplere göre) iki farklı hüküm, tek bir şeye verilir. Bakınız! Zıt doğanın hükmü nereden ortaya çıkmaktadır? Onun farklı oluşunun ilahi ilimden kaynaklanan sebebi nedir? Bu durumda, Allah'tan başka yaratıklardan hiç kimsenin dünya ve ahirette bir hükme sahip olmadığını öğrenirsin. Öyle ki ahirette iki yer vardır: Görmek ve perde (yeri). Bize işleri, kaynaklarını ve geliş yerlerini açıklayan Allah'a hamd olsun. Bizi bu konuları bilenlerden yapan Allah'a hamd olsun. Allah, bizi bilgisine göre mutlu ettiklerinden kılsın!

Sevilen şeyin -çok veya az- belli bir varlık ile kavuşmak olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte sevilen, dostluk, karşılıklı oturmak, öpüşmek, sarılmak gibi sevilenin varlığının hakikatinin ve sevenin hakikatinin gereğine göre farklılaşabilir. Öyleyse sevilen, hakikati bakımından bir ve çeşit çeşit olandır. Özel anlamda sevilen şey, kavuşma sevgisidir. Bu ise, ya sohbet veya sarılmak ya da öpmek şeklinde gerçekleşir. İşte bu, sevilenin birde veya çokta türlenmesidir. Sevenin iki şeyi sevmesi kesinlikle mümkün değildir, çünkü kalp onları sığdıramaz. Şöyle

diyebilirsin: Yaratılmışın sevgisinde bu böyle olabilir. Yaratıcının sevgisinde ise böyle bir şey olamaz. Çünkü Allah 'Onları sever' buyurdu. Allah, çok kişiyi sever.' Şöyle deriz: 'Sevgi, anlamı belli olan bir şeydir. Tanımlanmasa bile, zevk yoluyla algılanır ve bilinir, fakat tasavvuru güçtür. Allah'ın sevgisi ise, bilinmez. Çünkü Allah, *'Benzeri bir şey olmayan'dır.'*[344] Hakkın sevgisini (öğrenme arzuna) gelirsek, bu, senin bir zorlamandır. Çünkü onu ancak Hakkın zatı bilir. Hakkın zatı ise bilinemez. Dolayısıyla O'nunla ilişkisi bilinemeyeceği gibi sevgisi de bilinemez. Allah kullarına onların dilleriyle ve -kendisiyle ilişkilendirdikleri ve O'nu niteledikleri konularda- onların anlayacakları şekilde hitap etti. Fakat bunların keyfiyeti bilinemez.

VASIL

Unsurdan Oluşan Şeylere Dair Sevgi

İkinci kısım, unsurlardan oluşan şeylere dair sevgidir. Bu sevgi de doğal olsa bile iki kısım arasında fark vardır: Doğal sevgi, birisini (göz ardı ederek) belli bir doğal suret ile sınırlanmaz. Bu tarz sevgi, ötekiyle birlikte olduğu gibi her suret ile birliktedir. Örnek olarak ilgili olduğu şey karşısında mıknatıs ile onun kendi özelliği nedeniyle çekmesini verebiliriz. Unsur kaynaklı ise belli bir doğal suret ile sınırlanan sevgidir. Örnek olarak, Kays ile Leyla Kays ile Lebna arasındaki sevgiyi veya gurur ve güzellik sevgisini verebiliriz. Bu ise, aralarındaki ilişkinin genelliğinden kaynaklanır ve bu durum mıknatıs-demir ilişkisine benzer. Ruhani sevgide bunun benzeri, *'Her birimizin bir maḳamı vardır'*[345] ayetinde dile getirilirken ilahi sevgideki benzeri, her ferdin inancıyla sınırlanmaktır. Ruhani temizlik de doğala benzediği gibi ilahi olan bütün inançları bir görmede doğala benzer.

VASIL

Sevgi Türlerinin Halleri

Daha önce söylediğimiz üzere, sevginin dört adı olsa bile, her birinin diğerinde bulunmayan bir hali vardır. Şimdi bunları açıklayacağız:

Bunlardan biri heva'dır. Heva iki şekilde söylenir ve her ikisi de sevgide vardır. Birincisi, onun kalbe düşmesidir. Bu, görünmeyenden görünene düşmektir. Bu yönüyle heva (kelime anlamıyla) düşmek, kaymak demektir. Allah *'Kaydığında (heva) yıldıza yemin olsun'*[346] der. Heva, bu halde sevginin isimlerinden biridir. Fiili ise, heviye-yehvî/yehva şeklindedir. Yehva, gelecek zamanı bildirir. Bundan türetilmiş isim ise hevadır. Bu isim, düşmek anlamındaki heva'dan mazi fiildir.

Şöyle denilir: Kalpte hevanın gerçekleşmesinin nedeni üç şey veya bunlardan biri veya hepsidir: Bakmak, duymak ve iyilik. En etkini bakmaktır. Bakmak onu izhar eder ve kavuşmayla değişmez. Duymak ise öyle değildir, duymak kavuşmayla değişir. Çünkü hayalin duyarak tasavvur ettiği suretin zikredilenin suretine uygun düşmesi uzak bir ihtimaldir. İyilik nedeniyle sevmek ise maluldür ve ihsanın devamı karşılığındaki gaflet onu yok eder. Çünkü ihsan eden, görülenden başkadır. İkinci tür hevaya gelirsek bu, şeriatın hükmünün bulunmasıyla olabilir. Bu durum, Davud'a söylenen, *'İnsanlar arasında hüküm ver, hevana uyma'*[347] ayetinde dile getirilir. Başka bir ifadeyle, 'sevdiklerine uyma, benim sevdiklerime uy! Bu ise sana tayin ettiğim şekilde hüküm vermektir.' Sonra şöyle der: *'Heva seni yolumdan saptırır.'*[348] Yani seni hayrete düşürür, telef eder, senin için belirleyip yürümeni istediğim yoldan şaşırtır. 'Hevaya göre hüküm vermek' budur. Burada heva, insanın sevdikleridir. Allah Davud'a kendisi için belirlenen yoldan başka bir yola karşılık geldiğinde, sevdiklerini terk etmeyi emretmiştir. Şöyle diyebilirsin: 'Allah ona bırakamayacağı bir şeyi yasaklamıştır. Çünkü hevadan ibaret olan sevginin insandaki otoritesi güçlüdür, akıl onun karşısında duramaz.' Buna şöyle cevap verebiliriz: Allah onu heva duygusunu yok etmekle yükümlü tutmadı, çünkü heva kaybolmaz. Heva, daha önce söylediğimiz gibi, farklı şeylere ilişebilir ve birden çok varlıkta buluna-

bilir. Hevanın hakikatinin -ki sevginin hakikati demektir- bir veya birden çok varlıkla birleşmek olduğunu açıklamıştık. Allah onda kendisi için şeriat yapılan hakikate bağlanmayı istemiştir. Bu, Allah'ın yoludur. Heva ise onu Allah'ın yolu olmayan pek çok yola bağlamıştır. Bu durum *'hevaya uyma'*[349] ifadesinin anlamıdır. Öyleyse Allah, Davud'u yerine getiremeyeceği bir şeyle yükümlü tutmadı. Öyle bir şeyle yükümlülük, Hakîm ve Âlim'in şeriat yapmayacağı bir şeydir. Allah'ın bilgisinde iman etmeyeceği takdir edilmiş Ebu Cehil vb. inanmakla yükümlü tutulmasıyla kanıt getirirsen şöyle deriz: Buna iki şekilde cevap verilebilir: Birincisi, 'güç yetirilebilenle yükümlülük' derken doğal olarak yükümlünün güç yetiremeyeceği âdet haline gelmiş şeyleri kastetmekteyim. Örnek olarak, bir araç olmaksızın 'göğe yüksel', 'iki zıddı bir araya getir', ayağa kalkamayan birisine 'ayağa kalk' gibi emirleri verebiliriz. Allah insanı doğal olarak gücü yetirebildiği işlerle yükümlü tutmuştur. Bu ise, iman ikrarı veya onu söylemektir. Her ikisinde de insanın böyle şeyleri kesb veya ahlâk şeklinde -ki hangisini istersen onu söyle- yerine getirebilir. Bu nedenle bu fiille Allah'ın kıyamet günü kula karşı kanıtı ortaya çıkar. Allah *'De ki Kesin delil Allah'a aittir'*[350] buyurur. Allah insanı doğal olarak güç yetiremeyeceği bir şeyle yükümlü tutsaydı, *'Kesin delil Allah'a aittir'*[351] ayeti doğru olmazdı. Aksine şöyle derdi: 'Allah dilediğini yapandır.' Nitekim bir ayette *'Yaptığından sorumlu tutulamaz'*[352] denilir. Bunun anlamı şudur: 'Beni niçin yükümlü tuttun?' veya 'bana niçin yasak koydun?', 'sana karşı çıkmamızı takdir ettiğini bildiğin halde, bize niçin emir verdin?' diye bir soru Hakka sorulamaz. İşte bu *'Yaptığından sorumlu tutulamaz'*[353] ayetinin bağlamıdır. Allah bu durumda onlara şöyle der: 'Size yapabileceğiniz bir işi mi, yoksa yapamayacağınız bir işi mi emrettim?' Onların 'doğal olarak yapabileceğimiz bir işi emrettin' demeleri gerekir. Allah onları yerine getirebilecekleri bir fiil ile yükümlü tutmuş, böylece *'O'nun kesin delil sahibi olduğu, dileseydi onların hepsine hidayet edebileceği'*[354] sabit olmuştur. Çünkü onlar, yükümlülük anında Allah'ın haklarındaki bilgisinden habersizdirler.

İkinci cevap şudur: Ona inanmanın gerekliliği hakkında daha önce konuşulmuştu. Allah, Âdem'in zürriyetini belinden alırken bu gerçekleşmişti. Hükmü ise ahirette ortaya çıkar ve orada herkes iman eder. Buna karşı, herkes dünya hayatında Allah'ın varlığını kabul eder. Şirk koşsa bile bir mevcuda şirk koşar. Bu nedenle insanlardan özellikle (var-

lığını bilmek değil) 'Allah'ı birlemek' talep edilmiştir. Bu ise Hakkın sevdiğidir ve o onlarda bulunmaz (çünkü sevgi bulunmayana ilişir). Öyleyse Allah, bu varlıklarda ortaya çıkmakla birlenmesini sevmiştir. O halde Allah bir'i sevse bile onu çokta zuhuruyla sever. Onunla nitelenen de sever. Öyleyse kim birlerse (tevhit) Allah onu sever. Çünkü tevhit, Allah'ın sevdiği şeydir. Başka bir ifadeyle tevhit, bu kişide ortaya çıkmıştır. Allah birisini sevmezse, sevdiği şey olan tevhit onda zuhur etmediği için sevmemiştir. Öyleyse hepsi sonunda imana ulaşır. Bunu 'rahmetin Allah'ın gazabını geçmesi' şeklinde dile getirmiştik. Böylelikle hevanın anlamını açıklamış olduk.

Sevgiye (hub) gelirsek, bu, arzunun -diğer şeylere değil- sadece Allah'ın yoluna ilişmesidir. Hub diğer yolların ortaklığının (neden olduğu) kirlerden temizlenirse, duruluğu ve saflığı nedeniyle 'hub' diye isimlendirilir. Suyun konulduğu kap bu nedenle 'hubb' diye isimlendirilmiştir. Su o kapta durulur, berraklaşır ve kiri dibine çöker. Aynı şey yaratıkların sevgisinde de geçerlidir. Onlar, Hakkın mertebesini sevip müşriklerin ilahlıkta kendisine ortak koştukları denklerden soyutlandığında, bu sevgi 'hubb' diye isimlendirilir. Allah Teala onun hakkında *'İman edenler en çok Allah'ı sever'*[355] buyurur. Bunun nedeni, perde ortadan kalktığında *'Sakınanlar uyduklarından kaçınırlar'*[356] ayetinde belirtilen durumdur. *'Uyanlar keşke bir imkân olsaydı da, sizden uzaklaşsaydık'*[357] der. Böylelikle, orada onlara olan sevgileri ortadan kalkar. Müminler ise Allah'ı sevmek hallerinde kalırlar. Onlar, kendilerine Allah'a karşı hiçbir yarar sağlamayan ilahları hakkındaki sevgilerinden geri dönenlerden daha fazla bir şekilde Allah'ı severler. Böylelikle kıyamet günü müşriklere özel anlamda Allah'ı sevmeleri kalır. Çünkü onlar, dünya hayatında Allah'ı sevmiş olsalar bile O'nunla birlikte 'ilah' olmaları anlamıyla ortakları da sevmişlerdir. Bu vehim ve yanılgı olmasaydı onları sevmeyeceklerdi. Binaenaleyh onların sevdiği şey ulûhettir (ilahlık). Böylelikle onlar, uluheti pek çok şeyde tahayyül etmiş, onu sevmiş ve ortakları da sevmişlerdir. Kıyamet günü zikrettiğimiz şekilde olunca, onlarda sadece Allah sevgisi kalır. Böylelikle ahirette Allah'ı dünyadakinden daha çok severler. Çünkü dünyadaki sevgileri bölünmüştü. Ahirette ise sevdikleri şeyi, ilahlığı sadece Allah'ta gördüklerinde sevgileri O'nda toplanır. Bu nedenle rahmet öne geçmiş, iki uç güçlenmiş,

içerdiği ortaklık nedeniyle ara zayıflamıştır. Bütün bunları daha önce açıklamıştık. İşte sevgi (hubb) ve heva arasındaki fark budur.

Aşk, muhabbetin ifrat hali ya da 'aşırı muhabbet' demektir. Bu durum *'İman edenler en çok Allah'ı sever'*[358] ayetinde dile getirilir. Aşk özellikleriyle birlikte 'hub' adını da alabilir ve sayesinde 'hub' (sevgi) diye isimlendirildiği kalpte ortaya çıkar. Sevgi insanı bütünüyle kuşatır ve onu sevgilisinden başka her şeye karşı körleştirir. Bu hakikat onun bedenine, güçlerine ve ruhunun bütün parçalarına yayılır, tıpkı kanın damarlarda aktığı gibi akarak bütün eklemlerini kaplar. Varlığıyla bütünleşerek bütün parçalarını isim ve ruh bakımından kuşatır. Artık onda bir başkasının girebileceği bir yer kalmaz. Konuşması onunla, duyması onda, her şeydeki bakışı ona dönüktür. Sevdiğini her surette görür. Gördüğü her şey için 'odur' der. İşte böyle bir sevgi 'aşk' diye isimlendirilir. Züleyha'nın eli kesilip kanı yere düştüğünde, akan kanın düştüğü yerlerde 'Yusuf, Yusuf' diye yazdığı aktarılır. Bunun nedeni, Yusuf'un adının, tıpkı bir kan gibi bütün damarlarında akmasıydı. Aynı şey kesilen kollarından akan kanla toprağa 'Allah, Allah' diye yazılan Hallac'dan aktarılır. Kanın düştüğü her yerde böyle yazılmıştı. Bu nedenle Hallac şöyle der:

Her bir organ ve eklemim
Sizi yad eder durur

İşte bu durum aşk ile ilgilidir ve bu insanlar sevgide kendilerini böyle kaybeden âşıklardır. Bu sevgi 'ğaram' diye ifade edilir. Allah izin verirse, sevenlerin nitelikleri daha sonra zikredilecektir.

(Sevgi için kullanılan başka bir kelime olan ve meveddet ile aynı kökten gelen) Vüdd ise sevgi, aşk veya hevanın -hangisi olursa olsun- sabitliği ve sürekliliğidir. Bu duygunun bulunduğu kişi bu hal üzere kalıp hiçbir hali değişmez ve onu sevginin hükmünden uzaklaştırmazsa, iyide ve kötüde, üzen ve mutlu eden durumlarda sevgisi sabit olursa, bu hal 'vüdd' diye isimlendirilir. Sevgilinin kendisinde gözükmeyi sevdiği varlıktan uzaklık ve kovulma anında söz konusu kişinin duygusu değişmez, sevginin otoritesi altında kalmayı sürdürür -çünkü o, sevgilisinin mazharıdır- Bu nedenle bu sevgi 'vüdd' diye isimlendirilir. Bu ifade ayette *'Onlar Rahman'a sevgi duyarlar (vüdd)'*[359] şeklinde dile getirilir.

Yani Allah nezdinde ve kullarının kalplerindeki muhabbette sabittirler. Vüdd de bu demektir.

Sevginin sevilenlerde pek çok başka hali vardır ki -Allah izin verirse- bunları zikredeceğiz. Şevk, ğaram, heyam (kendinden geçmek), kelf (hoşlanmak), ağlamak, üzülmek, yorulmak, kırılmak, erimek gibi sevenlerin nitelendikleri ve şiirlerinde zikrettikleri hususları ayrıntılı olarak açıklayacağız. Bazen sevgide pek çok hata ortaya çıkar. Birincisi zikrettiğimizdir. Bu hata, sevilenin var olan bir şey olduğunu zannetmeleridir. Hâlbuki sevilen, var olmayan bir şeydir. Sevgi, var olan bir şeyde kendisini mevcut olarak görmek amacıyla ilişir. Onu gördüğünde, varlığını o varlıkta sevdiği halin sürekliliğine geçer. Dolayısıyla sevilen, her zaman var olmayandır. Sevenlerin çoğu bunu bilmez. Hakikatleri bilenler bunun dışındadır. Bunların neyle ilgili olduklarını açıklamıştık. Bizim bu konudaki sözlerimizin çoğu, aşırı sevgi hakkındadır, çünkü o akılları giderir, taşkınlık, sürekli düşünce, gam, sıkılma, endişe, özlem, iştiyak, halin değişmesi, rengin solması, ahmaklık, bunaklık, sevilen hakkında kötü zan gibi durumlara yol açar. Kötü zan, sevdiğinin kendisinde gözükmesini istediğin varlık hakkındadır. Sıradan insanlar, onun sevilen olduğunu zanneder. Biz ise, o konuda iki görüşe ayrılırız: Bir kısmımız, sevgilinin kendisinde gözüktüğü varlığın sevenin hayalindeki misaline bakar ve sevgilisinin varlığını onda görür. Bu, 'hayalde ona kavuşmak' demektir. Böylelikle onunla bütünleşerek, onu müşahede eder. Bu, dıştaki varlıkta kendisinden daha latif bir şekildeki kavuşmadır. Mecnun'un dışarıdan gelen Leyla ile ilgilenmesini engelleyen bu sevgiydi. Mecnun Leyla'ya, 'Benden uzak dur, çünkü sende hissettiğim kesafet, bu hayali müşahedenin latifliğini perdeliyor' demişti. Çünkü Leyla onun hayalinde dıştakinden daha latif ve daha güzeldi. Muhabbetin en latifi budur. Bu nitelik sahibi, sürekli nimetlenir ve ayrılıktan şikâyet etmez.

Bizim bu nitelikteki sevenler arasında ayrıcalıklı bir yerimiz vardır, çünkü sevenler içerisinde böylesinin bulunması güçtür. Bunun nedeni, kesifliğin onlara hâkim olmasıdır. Bizce bunun nedeni şudur: Kendini maddeden soyut anlamların sevgisine veren insanın manalar kesifleştiğinde ulaşabileceği şey, onları hayale yerleştirmektir. Bundan fazlasını yapamaz. En kesif hali hayal olan insan böyleyse, manaların latifliği hakkında ne zannedersin? Hali böyle olan insan, Allah'ı sevebilecek ki-

şidir, çünkü onun Allah'ı sevmedeki son yeri, kendisini teşbihten soyutlamadığında O'nu hayale indirmektir. Bu durum Peygamber'in, 'O'nu görür gibi Allah'a ibadet et' sözünde dile getirilir. Biz de, sevdiğimizde ve bu nitelikle mevcut olduğumuzda, sevdiğimizin kesif âlemdeki duyulurlarda ortaya çıkmasını isteriz. Bunu ise, güzelliğine güzellik giydirerek, onu hayale yükseltmekle latifleştiririz. Onu kendisinden ayrılmanın ve uzaklaşmanın mümkün olmadığı bir mertebeye yerleştiririz. O artık sürekli vuslat halindedir. Bu konuda şu mısraları söyledik:

Mecnun'un hevasından bir ümidi yok
Uzaklıktan ve gurbetten şikâyet eder

Ben onun zıddıyım, çünkü benim sevgilim
Hayalimde, sürekli yakındır bana

Benim sevgilim bende ve benim yanımda
Niçin bana ait olmayanı söyleyeyim ki

Sevginin akılları gidereceğini söylememizin nedeni sevenlerin şöyle demesidir: 'Akılla idare edilen bir sevgide hayır yoktur.' Ebu Abbas el-Makrani el-Kessad şöyle derdi: 'Sevgi, akıllardan çok nefslere hâkimdir.' Böyle demişlerdir, çünkü akıl, sahibini sınırlarken sevginin özelliği şaşırmak ve hayrettir. Hayret ise aklı dışlar, çünkü akıl seni bir araya toplarken hayret dağıtır. Yusuf'un kardeşleri Yakub'a şöyle demişti: '*Sen eski dalaletindesin.*'[360] Burada Yusuf'un sevgisindeki hayret halini kastetmişlerdi. Hayret dağıtır, toplamaz. Bu nedenle 'dağılma (bess)' özelliğiyle nitelenmiştir ki bu, sevenin himmetinin pek çok noktaya dağılmasıdır. Allah Teala şöyle der: '*Onlardan pek çok kadın ve erkek...*'[361] Başka bir ayette '*Dağılıp toz duman haline geldiği...*'[362] denilir. Seven sevdiğinin hükmü altındadır ve kendi kendini yönetemez. O, ancak kalbine egemen olan sevgi sultanının emrettiği ve verdiği şeye göre hareket eder. Sevgisindeki taşkınlığın bir tezahürü de, sevdiğinin her şahsın nezdinde güzel olduğunu ve herkesin onu kendisinin gördüğü şekilde gördüğünü zannetmesidir. Bu da, hayretin bir yönüdür. Buna şu deyim örnek verilir:

Her gözde güzeli görmek sevgidendir

Yani Ey âşık! Sen herkesin sevdiğini senin gibi güzel gördüğünü zannedersin. Sevenin dalaletinin bir yönü de, sevgilisinin kendilerinden meydana geldiğini düşündüğü yönlerde şaşırmaktır. Bunun üzerine 'şöyle veya böyle veya şunu yapayım ki, bu fiille sevgilime ulaşayım' der. Hangi davranışa başlayacağı hakkında hayrete düşer, çünkü o, sevgilisinden aldığı hazzın duyuda hayaldekinden daha büyük olduğunu zanneder. Bunun nedeni, kesafetin sevene baskın gelmesidir. Aynı şekilde, uyku esnasında tahayyül hazzından da habersizdir. Bu da hayalde haz almaktan daha güçlüdür. Çünkü uykuda hayalden daha çok hayalle ittisal halindedir. Hayal ile ittisal ise, dışta, yani duyulur ile ittisalden daha güçlüdür. O halde onun mana ile haz alması, hayalle haz almasından daha güçlüdür. Böylelikle seven, dışta ittisale ulaşmasını sağlayacak yönleri elde etmeye çalışarak hayrete düşer. Bunu ise, bu konuda bilgi sahibine sorar ve bir çözüm bulurum diye düşünür. Şu ifade bu konuda söylenmiştir:

Arzun sahih olsaydı, sana çareler gösterilirdi

Yani, sevgiliye ulaşana kadar yaptığın işlerde doğruyu bulurdun.

VASIL

Sevenlerin Özellikleri

Bu konuda zikredeceğim ilk husus, Yunus b. Yahya b. Ebu'l-Hasen el-Haşimi el-Abbasi el-Kassar'ın Kabe-i muazzama'nın Rükn-i Yemani bölgesinde 599 yılında bana aktardığı şu hadisedir: Bize İbn Abdülbaki aktardı: Bize Ahmed b. Abdullah aktardı: Bize Ahmed b. aktardı: Bize Abdullah b. Muhammed b. Cafer aktardı: Bize müfessir Ebu Bekir ed-Dineveri 288 yılında aktardı: Bize Muhammed b. Ahmed Şemsâtî aktardı: 'Zünnun'un şöyle dediğini duydum: 'Allah'ın kalplerini muhabbetinin saflığıyla doldurduğu kulları vardır. Onların ruhlarını kendisini görmenin özlemiyle açmıştır. Nefslerini kendisine arzu duyduran ve kendisine yaklaştıran Hakkı tenzih ederim. Böylelikle onların himmetleri ve gönülleri, Allah için duru hale gelmiştir. Onları Vakfe'de durdu-

ran vahşetlerini (yalnızlık ve kaçış) ünsiyete çeviren, hastalıklarının doktoru olan Allah münezzehtir. İlahi! Senin için bedenlerini zayıflatmışlar, ellerini senden gelecek ilave nimete açmışlardır. Sen onlara kendinden anlamanın tadını tattırdın. Bu, onların hayatlarındaki en güzel tattır. Sen, onların nimetlerini artırdın ve onlara göklerinin kapılarını açtın. Onların kalplerine melekûtunda dolaşma imkânı, hatta sevenlerin muhabbetinin unutturduğu şeyleri verdin. Özlem duyanların özlemi sana bağlandı. Âriflerin kalpleri sana döndü. Sadıkların kalpleri seninle ünsiyet buldu. Korkanların korkusu sana yöneldi. Kendini sana adayanların kalpleri sana komşu oldu. Rahatlık, onların bıkmasından umudunu kesti. Gafletin onlara karşı arzusu azaldı. Onlar kendilerini ilgilendirmeyen şeyleri düşünmekle dinginleşmediler. Yorgunluk ve uykusuzluktan bıkmadılar. Dilleriyle O'nu söylediler, duruşlarıyla O'na yakardılar. Hatalarından dolayı O'ndan af dilediler. Amellerinde ortaya çıkan yanlışları nedeniyle bağışlanma istediler. Onlar, hüzünleri düşünerek kalpleri eriyenlerdir. Ebrar (İyiler) gibi O'na hizmet ettiler.'

Allah kendilerinden razı olsun, onların bir özelliği de zayıflıktır. Bu, onların yanları ve sırlarıyla ilgili bir niteliktir. Bu sırrın onların sırlarına ilişmesinin nedeni şudur: Çünkü sevenlerin ruhları duyular idrak ve hayal tasavvur edemeyecek kadar latif olsalar bile, sevgi zikredeceğimiz bir mana nedeniyle -tıpkı serabın latifliği gibi- onu latifleştirir. Susamış insan serabı su zanneder. Bunun nedeni susamışlığıdır. Susama olmasaydı, onu su zannetmezdi, çünkü su ihtiyaç duyduğu şeydir. Böylelikle kendisini istediği ve hayat sırrı kendisinde bulunduğu için, sevgilisi olan suya yönelir. Suya geldiğinde ise bir şey bulamaz. Bir şey bulamayınca, suyun yerine Allah'ı orada bulur. Böylelikle susamış, görünürde suya yönelmişti. Allah ise farkında olmadığı yönden onu kendisine yönlendirmişti. Allah farkında olmadığı yönden kuluna tuzak kurduğu gibi kendisine iltica edişinde, O'na dönüşünde ve O'na itimat edişinde de farkında olmadığı yönden kuluna ilgi gösterir. Bunu ise, sebepleri kuluna gösterdikten sonra kaldırmasıyla yapar. Serapta tahayyül edilen suyun kaybolmasıyla Allah'ın orada bulunması, kulun sebepler kesildiğinde Allah'a yönelmesi demektir. Bu esnada sevdiği (su) hakkında kapıların kapanmasıyla kul, her şeyin idaresini ve sahipliğini elinde tutan Allah'a yönelmiştir. Allah'ın ondan istediği de buydu ve O'nun sevdiklerine karşı davranışı böyledir: Allah onları 'zorla ya da dileyerek'

kendisine çevirir. Aynı şey ruhları için geçerlidir. Ruhlarının Allah'ın haklarını -ki bunları farz kılan Allah'tır- yerine getirdiklerini zannederler. Ruhları, kendisini severek ve emrettiği yerde onları görsün diye, razı olduğu işleri arzulamak üzere Allah'ın emriyle hareket ederler. Ruhların önünden perde kalkıp gözleri keskinleştiğinde ise, kendilerini su şeklinde serap gibi görürler. Onlar, Allah'ın haklarını yerine getirenin Allah -ki O fiillerin yaratıcısıdır- olduğunu görürler. Böylelikle Allah'ı, kendileri zannettikleri şeyin aynı olarak görürler. Bu durumda kendi varlığı kalkar, gördüğü ise Hak olarak geride kalır. Nitekim serabın suyu kaybolur, serap ise kendiliğinde görülür halde kalır. Ruh da kendiliğinde mevcut iken fail değildir. Bu esnada insan, sevenin sevilenin kendisi olduğunu ve Hakkın gerçekte kendisini sevdiğini ve ancak böyle bir şeyin olabileceğini öğrenir. Ruhlarda budan daha latif bir erime ise, mümkün değildir.

Onların kesif yönleriyle ilgili zayıflığa gelirsek, bu, duyunun ilgili olduğu renklerinin başkalaşması, etlerinin erimesidir. Bunun nedeni, sevgililerinin kendilerini yükümlü tuttuğu işleri yerine getirmeyle düşüncelerinin meşguliyetidir. Sevgilileri bunları farz kılmış, onlar da 'sözlerini yerine getirme' özelliği kazanmak için gayret göstermişlerdir. Çünkü onlar bu konuda Allah'a söz vermiş, O'na ve peygamberine yeminle bağlanmışlar, O'nun *'Ey iman edenler! Sözlerinizi yerine getirin'*[363] dediğini duymuşlardır. Başka bir ayette *'Bana verdiğiniz sözü tutun'*[364] denilir. Onlar sözlerini bozmaz. *'Allah'ı üzerinize vekil ettiniz.'*[365] İşte bu, bedenlerinin erimesinin sebebidir.

Sevenlerin bir özelliği de, erimektir. Bu, onların beden ve ruhlarındaki gerçek bir niteliktir. Bedenlerindeki erimenin nedeni, rutubetin ve yağın bulunduğu sevilen hazlı yemekleri bırakmaktır. Bu yemekler nefsler tarafından sevilir, bedenlerde bir nimet aydınlığı gerçekleştirir. Allah kendilerinden razı olsun, sevenler şunu görmüşlerdir: Sevgili, onları huzurunda durmak ve insanlar uyurken geceleyin kendileriyle konuşmak ve kendilerine tecelli etmek üzere ayakta durmayla yükümlü tutmuştur. Onlar, bedenlerindeki yaşlıklardan dimağa doğru buharların çıktığını, bunların duyuları ezdiğini ve kapladığını görürler. Bu nedenle insanlar uyurken yalnız kaldıklarında Hak ile münacat etmek üzere sevgilinin önünde ayağa kalkmalarına uyku engel olur. Sonra bu buharlar, bedenlerinde bir güç oluşturur. Bu güç, organları gereksiz işlerde ça-

lışmaya sevk eder, hâlbuki sevgilileri o işlerde kullanılmasını kendilerine yasaklamıştı. Bunun üzerine sevenler, gerek duyulan ölçünün dışında yemeyi ve içmeyi bırakırlar. Bedenlerindeki yaşlık azalır, nimetin aydınlığı kaybolur, dudakları kurur, bedenleri zayıflar, uykuları gider, uykusuzlukları güçlenir. Bu durumda Hakkın önünde durmaktan ibaret olan maksatlarına ulaşırlar ve terk ettikleri şeyler ölçüsünde yardım görürler. Bedenlerin erimesi budur.

Ruhların erimesine gelirsek, ruhlar, mârifetler ve bilgilerle nimetlenir. Çünkü onların hemcinsleriyle ünsiyet etmek üzere, yüce topluluğun ruhlarıyla ilişkileri vardır. *'İyilik ve takvada yardımlaşın'*[366] ayetini duyduklarında, yardımlaşmayı arzularlar, bu emirle muhatap olduklarını zannederler. Hâlbuki gerçek böyle değildir. Bu ayet ile yükümlü olanlar, günah ve düşmanlığa karşı yardımlaşmanın kendilerine yaraştığı kimselerdir. Bu nedenle ayetin ardından olumsuzluk gelerek şöyle denilmiştir: *'Günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın, Allah'tan sakının.'*[367] Bu ise, yüce topluluğun bir özelliği değildir. Bu konudaki hatalarını gördüklerinde *'Allah'tan yardım dileyin ve sabredin'*[368] ayetine dönmüşlerdir. Başka bir ifadeyle, Allah karşısında nefslerinizi hapsedin. Bu ayet nedeniyle hemcinslerinden ayrı düştüklerinde, ruhları erir, hâlbuki onlar daha önce hemcinsleriyle oturup kalkmanın nimetinin aydınlığı içindeydiler. Onlar *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[369] diye nitelenene bağlanmış, kendileriyle Hak arasında bağlanacakları bir benzerlik ilişkisi görmemişlerdi. Bunun üzerine 'Allah'ı bilmek' kendilerine şöyle der: O, sana ancak senin dilinle, lehçenle ve senin de kendilerinden biri olduğun insanların diliyle hitap eder. Sen, sana hitap ettiği dilin anlamına dön! Çünkü o, kendisini medlulünün hakikatinden çıkartmadığı gibi bilgisizliğinle de (dildeki) bu hitabın O'nunla ilişkisini de anlayamazsın. Çünkü sana bildirdiği nitelik, özü gereği O'nu arar. Çünkü Hak, kendisini onunla nitelemiş, nitelikleri ise bizden O'na dönük özel bir ilişkiyle gerçekleşmiştir. Bu niteliğe bağlanıp zorunlu olarak sarıldığında, bu nitelik seni O'nun nezdine ulaştırır. Bu durumda söz konusu niteliğin O'na nasıl ait olduğunu zevk ve ilahi tecelli yoluyla öğrenirsin. Bu ise, senin erimeni artırır, en sonunda mevhum bir noktaya dönersin. Nitekim şair şöyle der:

Sende o kadar eridim ki
Sanki mevhum bir nokta oldum

Nokta sadece vehimde var olabilir. Öyleyse bu, erimede onların niteliklerini gösterir. Keşf ile desteklenmiş bir haberde ulvi ruhların büyüklerinden biri olan İsrafil'in eridiği aktarılmıştır. Bunun nedeni, Allah'ın büyüklüğünün onun kalbini her gün yetmiş kere istila etmesidir. Öyle ki adeta, bir konuma döner. Nitekim kıyamet günü Allah'ın kullarına karşı içlerinden büyüklük taslayanlar, adeta zerre ve küçük şeyler gibi diriltilecektir. Bunun nedeni, dünyada onların gösterdiği büyüklük ve yüceliktir. İşte bu, onların ruh ve bedenlerindeki erimenin tarzıdır.

Sevenlerin başka bir özelliği ğaramdır. Ğaram, üzüntü içinde sevgilide yok olmaktır. *'Onun azabı ğaram (çetin) idi...'*[370] Başka bir ifadeyle ğaram, sevgiliyi müşahedeye bağlanarak, yok olmaktır. Çünkü (aynı kökten gelen ve borçlu anlamındaki) ğarîm, borcun zorladığı kimse demektir ve bu nedenle ğarîm diye isimlendirilmiştir. Bu kökten harf değişikliğiyle gelen başka bir kelime, *ruğam* kelimesidir. Ruğam, toprağa yapışmak demektir, çünkü ruğam toprak demektir. 'Rağime enfuhu', 'burnu sürtünsün' demektir. Çünkü burun, izzet yeridir. Duada ise, ruğam (kelimesiyle) karşılık bulmuştur. Böylelikle onu toprağa sürterler. Bu durumda ğaramın hükmü, sahibinde bir ters çevirme şeklinde tezahür eder. Öyleyse o, zillet ile nitelenmiştir. Çünkü toprak, zelil olanların en zelilidir. Bu nedenle yeryüzü mübalağa kipiyle 'zelîl' diye isimlendirildi, çünkü zelil olan varlıklar, ona basar. Sevgi, sevenlerin kalplerinin, özlem arzu duyanların kalplerinin, uykusuzluk ise uykusuzların nefslerinin ayrılmaz özelliğidir. Sevenler, kendisiyle nitelendikleri sevginin kısımlarından hareketle isimlendirilmiştir. Bütün bu özelliklere birden sahip olan ise 'ğaram sahibi (tutkulu)' diye isimlendirilirken niteliği de 'ğaram (tutku, aşırı sevgi)' diye isimlendirilir. Öyleyse ğaram, sevgi niteliğinden sevenin ayrılmaz özelliği olan bütün özellikleri kuşatan genel bir isimdir. Sevenin, bundan daha kuşatıcı bir niteliği yoktur.

Sevenlerin başka bir özelliği şevktir. Şevk, sevgiliyle kavuşmaya dönük ruhani bir harekettir. Bunun yanı sıra şevk -sevilen seven ile aynı cinsten ise- sevgiliyle kavuşmaya dönük cisimsel, doğal ve duyusal bir harekettir. Onunla karşılaştığında ise -ki hangi sevgili olursa olsun- hareketinden durağanlık bulur. Kavuşmuş iken, bu hareketin niçin geri

döndüğüne şaşırır. Hareketin arttığını ve kavuşma halinde bile bir korkunun kendisine ulaştığını görür. Anlar ki, korkusu, ayrılık ihtimaliyle ilgilidir. Özlemden kaynaklanan hareketin vuslat halinin sürekliliğini istediğini görür. Başka bir ifadeyle özlem, kavuşma esnasında bile coşar. Nitekim şair böyle bir durum hakkında şöyle der:

Özlemin en çok arttığı gün
Onun diyarına yaklaştığım gündür

Başka bir şair vuslat halindeki korku hakkında belirttiğimiz durumu şöyle anlatır:

Onlara özlem duyarak ağlıyorum
Yaklaştıklarında ise ayrılacaklar diye ağlarım

Bu, kendinden başkasını sevenin ödülüdür. O, sevilenin varlığını kendisinin dışında kabul etmiştir. Allah'ı seviyor olsaydı, hali böyle olmazdı. Allah'ı seven kişi, ayrılıktan korkmaz. Nasıl olur da, bir şey ayrılmaz özelliğini terk edebilir? Seven sürekli O'nun avucundadır. Sevgilisi, daima onu görür ve kendisine şah damarından daha yakındır. *'Attığında sen atmadın, fakat Allah attı.'*[371] Varlıkta O'ndan başkası yok ise, ayrılık nerede kaldı? Allah şöyle der: 'Kulum bana bir karış yaklaşınca, ona bir arşın yaklaşırım.' Kardeşim! Allah için mi, yoksa kendin için mi sevdiğini böyle öğrenirsin. Hak âleme muhtaç değil iken, kulu kendisini sevdiğinde, ona kavuşmak, onu kendisine yaklaştırmak, meclisine getirtip seçkinlerinden yapmak üzere hızla ona koşar. Sen böyle yapmaya daha layıksın! Bir şahıs seni sevince, seni kendi üzerinde efendi yaparken kendisini hükmünün mahalli yapar. Bu durumda akıllı isen, sevginin ve seni sevenin kadrini bilmelisin. Sevgisi karşısında Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanarak, O'na kavuşmak üzere kendisine koşmalısın! Çünkü O, seni (senin O'nu sevmenden) önce sevmiştir. İşte bu da O'nun senin üzerindeki (kudret) elidir ve hiçbir zaman ona denk olamazsın. Çünkü sevgi O'ndan başladıktan sonra, sevgiye karşı yapacağın her iş, başlangıçta sana yönelen bu (ilahi) sevginin sonucudur.

Sevenlerin bir özelliği de, heyam'dır (kara sevda, kendinden geçmek). Onlar, kendilerinden geçmiş ve belli bir yöne yönelmeksizin ava-

re dolaşırlar. Allah'ı sevenler ise, bu niteliğe daha layıktır. Bir insan (kendi gibi) bir yaratığı sevip avare dolaşabilmektedir. Bu durum ise, sevginin kendisini sıkmasından ve sevdiğine vuslattan ümitsizliğinden kaynaklanır. Allah'ı seven ise, vuslattan emindir. İlah'ın (yer ile) sınırlanmadığı, kendisine yönelinecek belli bir mekânda bulunmadığı malumdur. Hakkın hakikati böyle bir şeyi reddeder. Bu nedenle Allah *'Her nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır'*[372] buyurur. Başka bir ayette ise *'Her nerede iseniz, O sizinle beraberdir'*[373] buyurur. O halde (Allah sevgisinden) kendinden geçenin sevgisi, her vadide ve her haldedir. Onun sevgilisi Haktır ve Hakkı belli bir yönde aramaz. Yöneldiği her yönde ve durumda Hak kendisine tecelli eder. Binaenaleyh Hakkı sevenler, yaratıkları sevenlere göre, başıboş ve avare dolaşma özelliğine daha layıktır. Sevenlerin nezdinde Allah, her gözden görülen, her dille zikredilen, her konuşandan duyulandır. Ârifler, O'nu böyle bilir ve bu hakikat ile sevenlere tecelli eder.

Sevenlerin bir özelliği de, inlemedir. Bu, kalbe yöneldiğinde onu daraltan yakıcı bir ışığın ateşidir. Bu ateş, sevenin kendinde bulduğu tasadan birikerek, yoğunlaşmış bir halde ortaya çıkar. Ateş dışarı çıkarken, sıcaklığın gücünün soluyan sesi duyulur. Aynı şekilde, ateşin sesi de duyulur ve bu 'inilti' diye isimlendirilir. Böyle bir şey, doğal cisimde meydana gelebilirken bazen bedenlenmiş surette de meydana gelebilir. Bu nedenle suretten soyutlanmış anlam cesetlenip surette gözüktüğünde -tıpkı doğal cisimler gibi- 'bu öfkenin suretidir' veya 'rızanın suretidir' denilir. Hz. Peygamber kendinden haber verirken şöyle der: 'Ben de bir beşerim, sizin gibi kızar, insanların razı oldukları gibi razı olurum.' *'Benzeri olmayan Allah'*[374], kendisini rıza ve gazap özelliğiyle nitelemiştir. Bu iki nitelik ve benzerleri, Hakkın kendisini nitelediği özelliklerdir. Bu hakikatten ise, âlemde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 'Allah âlemi âlem hakkındaki bilgisiyle bilmiştir' dedik. Ancak da böyle bir şey olabilirdi. Çünkü âlemde ortaya çıkan her hakikat ve niteliğin kendisine döndüğü ilahi bir aslı vardır. Onun varlığını bu niteliğe göre koruyan bu ilahi asıl olmasaydı, o nitelik var olmaz ve varlığı sürmezdi. Bunu ise, Allah ehlinden tekler bilebilir. Bu, özel bir bilgidir. Allah şöyle der: *'Allah ona öfkelendi.'*[375] Bir rivayette, Allah'tan öğrenen kişi için bundan daha güçlüsü yer almıştır. Bu ifade sahih bir hadiste kıyamet günü nebilerin söyleyecekleri şu ifadedir: 'Allah, bugün daha önce hiç kızmadı-

ğı gibi kızmıştır. Bundan sonra da bir daha kızmayacaktır.' Bu, öfkesini hadislik ve ortadan kalkmayla niteledi durumdan daha şiddetlidir. Bu makamda Hz. Peygamber, kendisinden sonra gelen sahabesine şöyle demiştir: 'Yazık, yazık!' Bunun nedeni, hal ve yerin gereğidir. Çünkü siyaset sahibi, hükümlerinde hal ve mertebelere göre hareket eder.

Sevenlerin bir özelliği de, gam ve tasadır (kemed). Kemed kalpteki aşırı üzüntü demektir. Bu üzüntü nedeniyle artık gözyaşı akmaz. Bu üzüntünün sahibi, ahlanır ve sızlanır. Bu üzüntü, insanın geçmişe ya da eksik yapmaya karşı değil, içinde bulduğu bir üzüntüdür. İşte bu, sevenlerin özelliklerinden biri olan bilinmeyen üzüntüdür. Onun yegâne sebebi, bilhassa sevgidir. Tek ilacı ise, sevgiliye kavuşmaktır. Onunla ilgilenmek, üzüntüyü hissetmekten kendisini alıkoyar. Sevgiliye kavuşmak -zatların kavuşması gibi-gerçekleşmezse, bu durumda sevgili, ona emir verenlerden olur. Seven de emirlerini yerine getirmekle ilgilenir ve bu sayede üzüntüsünden kurtulur. Üzüntünün çoğu, seven ile sevgili arasında onu kendinden alıkoyacak bir şey gerçekleşmediğinde tezahür eder. Sevenin (sevgili ile veya emirleriyle) meşguliyet esnasında kaybolacak tek niteliği üzüntüdür.

Muhabbetin özellikleri pek çoktur. Örnek olarak, dehşet, susmak, gayret, dilsizlik, hastalık, sıkılma, ezilme, ağlama, rahatsızlık, vecd, seha gibi özellikleri verebiliriz. Bunlar, sevenlerin şiirlerinde zikrettikleri terimlerdir. Bizim bu konudaki sözlerimiz ise Allah'ın kullarını kulların Allah'ı sevmesiyle ilgilidir. Allah kendilerindeki bir nitelik nedeniyle sevdiği kullarını zikrettiği gibi bir takım nitelikleri nedeniyle başka bir gruptan sevgisini çekip almıştır. Allah, kitabında ve peygamberinin dilinde bütün bunları belirtmiştir.

Yüz on üçüncü kısmın sona ermesiyle on beşinci sifir de sona erdi.

ON ALTINCI SİFİR

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ON DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ALLAH'IN PEYGAMBERİNE UYMA EMRİ

Allah, şeriat olarak belirlediği hususlarda peygambere uymayla ilgili şöyle der: '*De ki; Allah'ı seviyorsanız, bana uyun, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*'[376] Bilmelisin ki Allah'ın iki sevgisi veya ilgisi vardır. Başka bir ifadeyle, iradenin özel bir tarzı olan ilgiyle kullarına dönük sevgisi vardır. Birincisi, onları kendiliğinden sevmesidir. Bu sevgiyle onlara peygamberine uyma imkânı verir. Peygambere uyma, onlar adına sevgiden kaynaklanan iki ilgi meydana getirir. Çünkü uyma, iki yoldan gerçekleşir. Birincisi farzların yerine getirilmesi iken diğeri nafile ibadetlerin yerine getirilmesidir. Hz. Peygamber Rabbinden aktardığı kutsi bir hadiste şöyle der: 'Kulum bana farz kıldığım ibadetleri yerine getirmekten daha sevimli bir şeyle yaklaşmadı. Nafile ibadetlerle de yaklaşmayı sürdürür. Ta ki onu severim. Sevdiğimde, onun duyan kulağı, gören gözü, tutan eli olurum.' Nafile ibadetlerde Hak kulun duyma (gücü) ve güçleri haline gelince, farzları yerine getiren kul için nasıl bir sevgi ortaya çıkar? Bu durumda ortaya çıkan şey, Hakkın 'seçilmiş kulunun iradesiyle irade etmesidir.' Bunun yanı sıra, kula dilediği şekilde Allah'ın ezeli meşiyetine göre, âlemde hüküm sahibi olmak imkânı verir. Bu ilgi, birinciye dahildir. Bu durum '*Onlar dileyemez, Allah dilemedikçe*'[377] ayetinde dile getirilir. Bulunduğu kimseyi Hakkın sevmesini sağlayan her nitelik, peygambere uymak sayesinde kul adına gerçekleşebilir. Çünkü Allah'ın peygamberi o âdeti sünnet yapmıştır. Bunu yapması ise Allah'ın

(emrinden) kaynaklanır, çünkü Peygamber, 'arzusundan konuşmaz' bizde ve peygamberde (gerçek) fail Allah'tır. Allah peygamberden ve bizden fiili olumsuzlamıştır. Bazılarımızın zannettiği gibi (bize ait bir fiil yoktur). Bu durum şu ayette dile getirilir: *'Ben bana ve size ne yapacağım bilemem. Bana vahyedilene uyarım, ben sadece apaçık uyarıcıyım.'*[378] Bu ayet *'Peygamberin görevi tebliğdir'*[379] ayetiyle aynı bağlamdadır. Uymak bize söylediğini yapmaktır. Bir davranışında 'bana uyun' derse, ona uyarız; demezse, bizi bağlayıcı olan, söylediğidir. Bize emrettiği ve yasakladığı konularda uymak gerekir. Hakkın sınırlarında durmak ise, yaratıkları hakkındaki fiillerinde kendisine uymak amacıyla sınırlarında durmaktır. Bu ise 'keramet' ve 'ayet' diye isimlendirilen şeydir. Başka bir ifadeyle bu, uymanın doğruluğunun alametidir. Peygamberler de uyanlardır, çünkü Peygamber *'Ben bana vahyedilene uyarım'*[380] der. Allah'ın fiiline uymanın peygamberde ortaya çıkarttığı netice mucize iken bizim için keramettir. Keramet himmet gücüyle ve -temas etmeksizin- sadece yönelmeyle fiil yapmaktır. Bu sayede kulun elinde harikulade olaylar gerçekleşir. Bunlar, bir sebep olmaksızın, salt iradeyle Allah için gerçekleşebilir. Böyle bir fiil konulmuş açık bir sebepten çıktığında ise, bu kapsama girmez. Örnek olarak, kuşun görünür bir sebeple uçmasını verebiliriz. Bununla birlikte onu havada tutan Allah'tır. Başka bir ifadeyle havada kuşu tutan sebepleri yerleştiren Allah'tır. İnsan havayı yardığında ve -görünür ve bilinen bir sebeple değil- salt iradesiyle havada yürüdüğünde, bu davranışı iradesiyle eşyayı var eden Hakkın fiiline benzemiş olur. İşte bu fark, onunla bu fiilin sebebe bağlı olarak gerçekleşmesi arasında bulunur. Bunun dayanağı ise (peygambere) 'uyma'yı tam gerçekleştirmektir. Öyleyse şeriatte kendisine uyulan, gerçekte Allah'tır. İradeyle fiile uyulan da Allah'tır. Hepsi Allah'ın irade ve meşiyetine bağlıdır. *'Allah'tan başka ilah yoktur. O, Aziz ve Hakim'dir.'*[381]

Allah'ın sevgisinin bir tezahürü de, tövbe edenleri sevmesidir. et-Tevvab Allah'ın bir niteliği ve ismidir. *'Allah et-Tevvabtır'*[382] buyrulur. Öyleyse Allah, gerçekte ismini ve niteliğini sevdiği gibi onunla nitelendiği için kulunu da sevmiştir. Fakat bu durum, kulun bu nitelikle Hakkın kendisine izafe ettiği tarzda nitelenmesine bağlıdır. Çünkü Hak, kendisini Allah'tan uzaklaştıran bütün hallerinde kuluna döner. Bu uzaklaştırıcı haller, günah, masiyet ve itaatsizlik diye isimlendirilir. Kul hemcinsleri ve benzerlerinden kötü bir davranış görür, sonra bu kötü-

lüğe rağmen ona iyilik eder ve kötülüğünü bağışlarsa, 'tevvab' diye isimlendirilir. Yoksa o, Allah'a dönen diye isimlendirilmez. Çünkü herhangi bir durumda kendisiyle beraber olduğunu bilmeyen insan Allah'a dönebilir. Allah *'Allah'a dönersiniz'*[383] ayetinde, Allah'ın her durumda kendisiyle beraber olduğunu unutanı azarlamıştır. Nitekim Allah *'Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir'*[384] buyurur. Başka bir ayette ise *'Biz ona şah damarından daha yakınız'*[385] buyurur. Kul hesaba çekilme veya istek yönünden Allah'a dönerse, bu da, gerçekte bulunduğu halden sahip olmadığı bir hale dönmektir.

Bütün haller, Allah'ın elindedir ve bu nedenle bu tarz dönüş, Allah'a izafe edilir. Allah'a dönen insan, gerçekte itaatsizlikten uymaya, günahtan itaate dönmüş demektir. İşte bu, 'tövbe edenleri' sevmenin anlamıdır. Sana karşı günah işleyen insana tevvab (kötülüğe iyilikle dönmek) olursan, Allah da kendisine karşı işlediğin günaha karşı sana 'et-Tevvab' olur, iyilik yaparak sana döner. İşlerin hakikatlerini böyle öğrenip Allah'ın kullarına olan hitabının bağlamlarını anlamalısın. Bunun yanı sıra, mertebelerin ayrışmasını anlamalısın. Böyle yaparsan, Allah'ı ve O'nun söylediğini bilenlerden olursun. Allah tövbekârlar hakkındaki sevgisini hayızlıda yarattığı eziyeti zikrettikten sonra zikretti. Hz. Peygamber de 'Allah fitneye düşüp de tövbe edenleri sever' buyurdu. Burada 'sınanan' kast edilir. Yani Allah'ın kullarından kendisine karşı günah işlemeyle sınadıklarını kastetmektedir. Allah yaptıkları günahın karşılığında iyilikle onlara davranır. Allah tevvab'tır. Yoksa Allah günahlarla kulları sınamaz. Böyle bir şeyden Allah münezzehtir! Bütün fiiller, fiil olmak bakımından Allah'a ait iken onlar, Allah'ın kendileri hakkındaki hükmü nedeniyle 'günah' diye isimlendirilir. Öyleyse Allah'ın bütün fiilleri, fiil olmak bakımından güzeldir. Bunu anlamalısın!

Allah'ın sevgisinin bir yönü de, temizlenenleri sevmesidir. Bir ayette *'O temizlenenleri sever'*[386] buyurur. Temizlenmek, takdis ve tenzih niteliği olarak Allah'a aittir. Kulun temizlenmesi, onda görünen bütün eziyetlerden kendisini uzaklaştırmasıdır. Bu özellik, bir başkasına göre övülen nitelik olsa bile, onun dini anlayışına göre kınanmıştır. Kul kendisini böyle bir nitelikten temizlerse, Allah onu sever. Örnek olarak, büyüklük, ceberut, övünme, cimrilik ve kendini beğenmeyi verebiliriz. Bir kısmı ise kalplerin üzerindeki 'ilahi mühür' nedeniyle genel anlamda kalbe giremez. Bu durum *'Allah her kibirlinin kalbini mühürler'*[387] ayetin-

de dile getirilir. Böyle bir insanda kavmine karşı büyüklük ve ceberut onun dışında gözükürken, bu durum, sadece inancında ve tahayyülünde kalır. Gerçekte onun kalbi büyüklük ve ceberuttan korunmuştur. Çünkü o, acizliğini, horluğunu ve bütün varlıklara muhtaç olduğunu bilir. Bir Pire sokması ona acı verir, küçük-büyük abdestini gidermek için abdesthaneye gitmek zorundadır, açlığını gidermek üzere, birkaç parça ekmeğe muhtaçtır. Gece ve gündüz bu niteliğe sahip bir insanın kalbinde büyüklük ve ceberut nasıl olabilir ki? İşte bu, insanın kalbindeki 'ilahi mühür'dür ve bu nedenle büyüklük öyle bir kalbe giremez. Bu özelliğin gözükmesine gelirsek, bu, görünen bir şeydir. Fakat Allah büyüklük için bu niteliklerle kişinin gözükebileceği ve bu davranışı nedeniyle kınanmayacağı bir takım yerler belirlediği gibi büyüklüğün kınandığı bir takım yerler daha belirlemiştir. Yerli yerinin dışında, bu niteliklerden zatını temizleyen kimse, temizlenmiştir ve Allah onu sever.

Buna karşılık, Allah sevgisini böbürlenen inatçılardan söküp almıştır. Böyle bir nitelik, ancak cahillerde bulunabilir ve cehalet kınanmıştır. Allah cahil olmayı yasaklayarak peygamberi Nuh'a *'Cahillerden olmamanı tavsiye ederim'*[388] demiştir. Bir insan ya benzerine veya Rabbine ve Yaratanına karşı böbürlenebilir. Hemcinsine karşı böbürlenmek, insanın kendisine karşı böbürlenmesi demektir. Bir şey kendine karşı böbürlenemez. İnsanın böbürlenmesi ve gururlanması, bir bilgisizliktir. İnsanın Yaratıcısına karşı böbürlenmesi ise, imkânsızdır. Çünkü ya yaratıcısını biliyor veya bir yaratıcısı olduğunu bilmiyor olmalıdır. Biliyor ve O'na karşı böbürleniyorsa, böyle bir insan, Yaratıcısı için gerekli kemal niteliklerini bilmiyordur. Bilmiyor ise cahildir. Öyleyse Allah ona sadece cahil olduğu için kızmış ve kendisini sevmemiştir. Çünkü onun olması gereken yerin dışında böbürlenmesi bilgisizliğinden kaynaklanır. Bilgisizlik ölüm, bilgi ise hayattır. Bu durum *'Ölü olup diriltiğimiz...'*[389] ayetinde dile getirilir. Kastedilen bilgiyle diriltmektir. *'Onun için insanların arasında kendisiyle yürüdüğü bir nur yarattık.'*[390] Kastedilen, iman ve keşf nurudur. Allah onu insana ilham etmiş veya onunla insana ihsanda bulunmuştur. Bu niteliklerden temizlenmiş kimse, Allah'ın sevdiği kişidir.

Allah'ın sevdiği bir grup da, 'temizleyenlerdir.' Allah *'Temizleyenleri sever'*[391] buyurur. Bunlar, kendilerini temizledikleri gibi başkalarını da temizleyenlerdir. Başka bir ifadeyle onların temizlikleri, başkalarına ula-

şır. Başkalarını temizlerken onlar, 'Hakkın vekili' olarak Hakkın yerini alır. Çünkü gerçekte temizleyen, (insanı kötülüklerin kendisine yerleşmesinden) koruyan, muhafaza eden, gizleyen ve örten Allah'tır. Öyleyse kendisinin ve başkasının zatını Allah nezdinde kınanmış bir özelliğin bulunduğu yer olmaktan koruyan kimse, zatını korumuş ve muhafaza etmiş, böyle niteliklerin onda bulunmasına engellemiş ve zatını onlardan saklamıştır. Böyle bir insan, kendisinden kaçmak üzere gerekli bilgisine göre, zatını temizlemiştir. O, bilginin nuru ve hayatıyla, bilgisizliğin karanlık ve ölümünü kendinden uzaklaştırır. Bu durumda kıyamette onun terazisinde bu nur bulunur. Bu nur onun önünde koşan nurlardandır ve o Allah nezdinde sevilen, onun inayetine, ilahi dostluğa, halifeliğe tahsis edilenlerden olur. (Allah'a) Yakın kimselerden veli-halifeler ise onlarm üzerinde halife olan kimselerdir. Çünkü söz konusu insanlar, başkalarına göre Allah'ın özel anlamda halife yaptığı kimselerdir. Her insan kendi organları üzerinde bir halifedir ve bunun ötesinde bir şey yoktur. Allah ona temizliğin ne olduğunu öğretmiş ve o bu temizlikle yönettiklerini (organlarını) temizler.

Allah sabredenleri de sever. Bu durum *'Allah sabredenleri sever'*[392] ayetinde dile getirilir. Onlar, Allah'ın kendilerini sınayıp belayı indiren Allah'tan başkasına şikayetten kendilerini geri tutanlardır. *'Allah yolunda kendilerine isabet eden şeye karşı zayıf davranmadılar.'*[393] Kastedilen, onu taşımak karşısındaki zayıflıktır. Çünkü onlar Allah ('ın yardımı) ile onu taşımışlardır. Ağır gelse bile, böyle yapmak, zorunludur. Ağır gelmeyen bela değildir. *'Sarsılmadılar.'*[394] Yani belanın kaldırılması için başkasına başvurmadılar. Aksine Allah'ın salih kulu Eyyub için dediği gibi, belayı kaldırması için sadece Allah'a iltica ederler. Eyyub *'Bana zarar isabet etti, sen merhamet edenlerin en merhametlisisin'*[395] diyerek şikayetini -başkasına değil- Allah'a havale etmiştir. Allah ise onu sabırlı bularak övmüştür. *'Ne güzel kuldur o, tövbekârdır.'*[396] Halbuki Eyyub şikayet etmişti. Bu durum, sabredenin -başkasına değil- Allah'a şikayette bulunabileceğini gösterir, hatta böyle yapmak zorunludur. Çünkü belayı Allah'a şikayet etmemek, sabırda ilahi kahra direnme söz konusu olabilir ki, böyle bir şey Allah karşısında saygısızlıktır. Nebiler ise, bağlıdır. Onlar, Allah'tan gelen bir bilgiye göre davranır. Çünkü insan, sabrının kaynağının Allah olduğunu, yoksa sabrın kendinden, gücünden ve kuvvetinden kaynaklanmadığını bilir. Çünkü Allah *'Sabret! Senin sabrın da*

ancak Allah'ın yardımı iledir'[397] der. Öyleyse sana ait olmayan bir şeyle mi iftihar edeceksin? Allah, kullarını belanın kaldırılması için kendisine sığınsınlar ve belayı kaldırması için başkasına iltica etmesinler diye sınamıştır. Böyle yaparlarsa, Allah'ın sevdiği 'sabreden' olurlar. Allah'ın nitelik isimlerinden birisi es-Sabur'dur. Allah, hediyesini üzerinde gördüğü kimseyi sever.

Burada bir sır vardır ve Allah o sırda seni kendi yerine yerleştirir: Sabır eziyete karşı olabilir ve yaratıkları arasında Allah'a ve peygamberine eziyet edenlerin bulunduğunu öğrendik. Allah kendilerini tanıyalım ve onlarla savaşarak ya da -cahil olup öğrenmek isteyen kimseler iseler- onlara öğreterek bu eziyeti ortadan kaldıralım diye bize onları tanıttı. Allah kendisini es-Sabur diye isimlendirmiş, kendisine eziyet veren şeyleri bize bildirmiş ve tanıtmıştır. Biz de -kendisi es-Sabur diye nitelenmiş olmakla birlikte- bu eziyeti O'ndan uzaklaştırırız. Buradan şunu öğrendik: Bize ulaşan belayı Allah'a şikayet edip de bizden kaldırmasını istememiz, bizden 'sabreden' adını düşürmez. Nitekim kendisine eziyet edenleri bize bildirip eziyeti ortadan kaldırmamız O'ndan es-Sabur ismini düşürmediği gibi (belayı kendisine şikayet etmemiz) O'nun bizi sevmesini ortadan kalkmaz. Çünkü sahih hadiste şöyle denilir: 'Allah'tan daha çok eziyete sabreden yoktur.' Aklını dikkatini çektiğim hususa ver!

Allah şükredenleri de sever. O, kendisini '*şükredenleri seven*'[398] olmakla nitelemiştir. Şükür, Allah'ın nimetidir, çünkü O, şükreden ve bilendir. Öyleyse Allah (şükredeni severken) kulda kendi niteliğini ve özelliğini sever. Şükür, bir nimete karşı olabilir, yoksa hakikatleri bilmeyen bazı insanların iddia ettiği gibi, belaya şükür olmaz. (Onlara göre) Allah nimetini intikamında intikamını ise nimetinde gizlemiştir. Bu durum, hakikatleri, yani işlerin hakikatlerini bilmeyenlerin işi karıştırmasına yol açmış, belaya karşı sabredebileceğini zannetmişlerdir ki, bu, yanlıştır. Örnek olarak nahoş ilacı içen insanı verebiliriz. Bu da bir bela sayılır, fakat kendisini helak eden bir şeye karşı beladır ki o da, kendisinden dolayı ilacı kullandığı hastalıktır. Öyleyse elem, bu ilacın düşmanıdır ve onu talep eder. Fakat bela, elemi duyan bu yerdedir. Onu varlıktan kaldırmak isteyen karşı koyan ise ona karşı çıkar ki bu ise ilaçtır. Hastalığın bulunduğu yer, ilaçtan bir hoşnutsuzluk duyar. Bilir ki, bu nahoş şeyi kullanmakta bir nimet vardır, çünkü o acıyı kaldıracaktır.

Bunun üzerine içerdiği nimet nedeniyle Allah'a şükreder ve onu kullanmaktan duyduğu rahatsızlığa karşı sabreder. Çünkü ilacın acıyı yok etmek üzere geldiğini bilir. Öyleyse ilacın gayesi, hastalığın bulunduğu kişiyi rahatlatmaktır. Bu konuyu düşün! Bundan dolayı insan şükreden olur.

İlacın nahoş olmasına rağmen içerdiği gizli nimet nedeniyle insan şükrettiğinde, başka bir nimet daha ona ulaşır. Bu da iyileşmek ve hastalığın ortadan kalkmasıdır. Bu nedenle Allah şöyle der: *'Şükrederseniz, sizin için artıracağız.'*[399] İlaç afiyeti artırdığı gibi aynı şey Hakka yapılan eziyet için geçerlidir. Biz eziyet vereni ortadan kaldırmak üzere çalışırız, bunun için ona eziyet ederiz veya Hakka verdiği eziyetten vaz geçmesi için mücadele ederiz. Savaşarak veya benzeri bir fiille (Hakka) eziyet veren insana eziyet edersek, bu davranış, Hak için hastanın nahoş ilacı içmesine benzer. Halbuki onu kendisine acı veren hastalığı gidereceği için bir nimet sayar. Böyle dememizin nedeni, her şeyin Allah'ın fiil, takdir ve kazasıyla gerçekleşmesidir. Allah peygamberi Davud'dan kendisi için bir ev yapmasını istemiş -ki kastedilen Beyt-i Makdis'tir-. Davud binayı her yaptığında bina yıkılmış ve bu birkaç kez tekrarlanmış. Bunun üzerine Rabbi kendisine vahiy göndererek, evinin onun eliyle yapılamayacağını bildirmiş ve (gerekçe olarak da) 'Çünkü sen kan akıttın' demiş. Davud 'Allah'ım! O kanlar senin için akıtılmadı mı?' deyince, Allah 'Haklısın, benim uğruma akıtıldı, fakat onlar benim kullarım değil miydi? Bu ev kan akıtmakla kirlenmemiş temiz bir elle yapılacaktır' demiş. Davud 'Allah'ım o benim (soyumdan) olsun' diye dua edince, Allah, evinin oğlu Süleyman'ın eliyle yapılacağını bildirmiş, Süleyman, Beyt-i Makdis'i inşa etmiştir. Düşünürsen, bu durum sana açıkladığım hususun aynıdır. Buradan gerçek, olduğu hal üzere öğrenilir. İlahi iş, her zaman 'odur-o değildir' esasında olduğunu anlarsın. Bunu bilmezsen, onu anlamamış olursun! *'Attığında sen atmadın, fakat Allah attı.'*[400] İşte bu 'odur-o değildir' derken kastettiğimizin ta kendisidir. Hakikatleri bulundukları halde müşahede edemeyenler burada hayrete düşer. Kul bu eziyeti Hakkın mertebesinden uzaklaştırdığında -ki onda ilacı kullanmadaki (nahoşluk) bulunsa bile- Allah davranışına karşı ona şükreder. Şükür ise, artışı gerektirir. Allah da şükrederek kullarından davranışlarını artırmalarını ister, onlar da amellerini artırır. Bu durum 'Şükreden bir kul olmayayım mı?' hadisinde dile getirilmiştir. Hz. Pey-

gamber, Allah'ın kendisine dönük şükrü için, Allah'a şükretmek üzere ibadetini artırmıştı. Allah ise, amelin ya da mutlular için acının bulunmadığı ahirete gidene kadar, 'ameller diyarında' hidayetini ve razı olduğu işleri yapma gücünü artırmıştır.

Şimdi, Allah'a yapılan eziyeti kaldırmak üzere nahoş ilacı kullanmaya dikkat çekelim! Allah mümin kulunun canını almayla ilgili (kutsi bir hadiste) bu hususa dikkat çekmiştir. Allah, kendisini 'kulunun gecikmesini nahoş karşılamak' ile nitelemiştir. Bunun nedeni, kulun ölümü sevmeyişidir. Halbuki -Allah kendisini bunu nahoş karşılamakla nitelese bile- kul için ölüm zorunludur. İşte bu, hastanın ilaç içmede bulduğu nahoşluğun ta kendisidir. Çünkü bilgi mertebesi bunu verir ve bilinene aykırı bir şeyin gerçekleşmesi imkânsızdır. Öyleyse ilahi hakikatlerin verisine göre, âlemin varlığının zorunluluğu gerekir. İmkân nerede; zorunluluk nerede! Artık kalbini konuya ver ve anla ki, *'Allah şükredendir ve bilendir.'*[401] Ayette kendisini şükretmek ve bilmek ile art arda nitelemiştir. Sen de amelini artır ki, Rabbinin kendisi için yaptığın ameline karşılık sana şükrüne karşılık verebil. Bu amel, oruçtur. Oruç O'na aittir ve Allah'tan eziyeti kaldırmak demektir. Bu durum 'Benim uğruma bir velimle dost olan ya da benim uğruma birisine düşman olan...' hadisinde dile getirilmiştir. Ayrıca 'Benim uğruma birbirini sevenlere sevgim vaciptir, benim uğruma birbirini ziyaret edenlere, benim için birbiriyle oturup kalkanlara, benim için birbirine hediye verenlere sevgim vaciptir' hadisinde dile getirilmiştir. Allah, bizi nimet verip her durumda Allah'ın nimetini üzerinde gören ve şükredenlerden etsin!

Allah, ihsan edenleri de sever. Bu durum *'Allah ihsan edenleri sever'*[402] ayetinde dile getirilir. İhsan, Allah'ın bir niteliğidir ve O, Muhsin ve Cemîl'dir. Öyleyse Allah, kendi niteliğini sevmiştir ve bu nitelik O'nda ortaya çıkmıştır. Kulun 'muhsin' diye isimlendirilmesini sağlayan ihsan, 'görür gibi Allah'a ibadettir.' Başka bir ifadeyle müşahede ederek, Allah'a ibadettir. Allah'ın ihsanı ise, hareket ve tasarruflarında kullarını gördüğü makamdır. Bu durum *'O her şeye şehittir (tanık)'*[403] ayetinde dile getirilir. Başka bir ayette *'Her nerede iseniz, O sizinle beraberdir'*[404] denilir. Allah'ın her şeyi müşahede etmesi, O'nun ihsanıdır, çünkü Allah, onu müşahede ederek yok olmaktan korur. Kulun kendisine intikal ettiği her hal, Allah'ın ihsanıdır, çünkü onu o hale taşıyan Allah'tır. Bu nedenle nimetlendirme 'ihsan' diye isimlendirilmiştir. Sana kasıtlı ola-

rak seni tanıyan kimse nimet verebilir. Bilmesi görmek olan ise sürekli ihsan eder. Çünkü seni bildiği için sürekli seni görür. Şeriatta 'ihsan' denilen şey budur. Şârî' şöyle der: 'Sen O'nu görmesen bile, O seni görür.' Başka bir ifadeyle, sen ihsan etmezsen bile, O ihsan eder. İşte bu, Hz. Peygamber'in sahabenin huzurunda 'Kızım sana diyorum, gelinim sen anla' kabilinden bilgi öğretmesidir. Burada muhatap (Cebrail), öğretilmek istenilen kişi değildi. O zaten bunu biliyordu. Muhatap, dinleyenlerdi (sahabe). Bu nedenle Peygamber meseleyi böyle yorumlayarak şöyle demişti: 'İşte bu, insanlara dinlerini öğretmek üzere gelen Cebrail idi.'

Allah, kendi yolunda özel bir nitelikle savaşanları sever. Allah şöyle buyurur: '*Allah kendi yolunda savaşanları sever. Sanki onlar birbirini tutan bir binaya benzer.*'[405] Burada safta gediğin bulunmaması kastedilir. Çünkü saflardaki gedikler, şeytanların yollarıdır. Yol ise, birdir ve O'nun yoludur. Noktalardan ortaya çıkan bu çizgi kesilip birbirine bağlı (mersûs) olmazsa, çizgi ortaya çıkmaz. Amaç ise, çizginin varlığıdır. İşte bu ayette geçen Allah'ın yolunun varlığı için 'mersûs'un anlamıdır. Öyleyse Allah'ın yolunun ortaya çıkması için gayret göstermeyen kimse, Allah ehli değildir. Nitekim namaz kılanların safları bitişip insanlar omuz omuza gelmediği sürece, o saf Allah yolunda olmuş olmaz. Bu durumda Allah'ın yolu, ortaya çıkar. Bunu yapmayan ve safta gedikler bırakan kişi, Allah yolunu kesmek ve onu varlıktan silmek için çalışan kişidir. Allah kullarını böyle durumlarda 'yaratıcılardan' yapmak isteyerek '*Allah yaratanların en güzelidir*'[406] buyurdu. İşte yol, tıpkı birbirine bitişik noktalardan var olmuş bir çizgi gibi, bu şekilde olabilir. Her iki nokta arasında noktanın bulunmadığı boş bir mekan yoktur. Bu durumda çizginin sûreti ortaya çıkar. Saflarda da, insanlar birbirlerine kenetlenmedikçe Allah'ın yolu ortaya çıkmaz. Öyleyse saf, çokluğu ister. Allah'ın nezdinde bunun karşılığı ise, Allah'ın isimlerinin birbirine bitişmesidir. İsimlerin birbirine bitişmesiyle, 'yaratıkların yolu' ortaya çıkar. Bu durumda el-Hay ismi zuhur eder. O'nun yanında, el-Alim ismi bulunur. Bu ikisinin arasında, başka bir isim için boşluk bulunmaz. O'nun yanında el-Mürid, O'nun yanında el-Kail (Mütekellim), O'nun yanında el-Kadir, O'nun yanında el-Hakem, O'nun yanında el-Mukît, O'nun yanında el-Muksît, O'nun yanında el-Müdebbir, O'nun yanında el-Mufassil, O'nun yanında er-Rezzak, O'nun yanında el-Muhyi ismi

bulunur. Diğer isimler de bu sıralamada yerini alır. Böylelikle yaratıkların yolunun var olması için, ilahi isimler bitişik bir şekilde durur. Bu bitişiklik (mersûs) sayesinde ise, bu yol ortaya çıkar. Bu yolun ortaya çıkması ise, isimlerin bitişikliğine ilave bir durum değildir. Böylelikle yaratıklar, bu isimlerle nitelenir, çünkü onların (varlığı), isimlerin bitişliğine bağlıdır. Öyleyse yaratıkların isimlerle nitelenmesi, onların ahlak (hulk) halidir. Dolayısıyla isimler, âlemde ortaya çıkmayı sürdürür ve ancak böyle düşünülebilirler. Binaenaleyh âlem; diridir, bilendir, irade edendir, söyleyendir, kadirdir, hakimdir, mukîttir, muksittir, müdebbirdir, mufassildir vb. Bu durum, tasavvuf yolunda 'isimlerle ahlaklanmak' denilen şeydir. Böylelikle isimler kulda ortaya çıktığı gibi bitişiklikleriyle de doğru yolun var edilişinde ortaya çıkarlar. Âlemde isimler arasında bir gedik olursa, Allah'ın yolu kaybolur, şeytanların yolu ortaya çıkar. Onların yolları, bir rivayette geçtiği gibi, gedik bulunan saflar gibidir. Dikkatini çektiğimiz hususa aklını ver!

Kul Hakkın isimlerinde âlemi yaratmada Hakkın isimlerinin yerini alıp bu nitelikle şeytanlar -ki onlar safların gedikli olması gibi birbirlerinden ayrıktır- mesabesindeki düşmanlarla savaştığında, zorunlu olarak galip gelir. Çünkü burada düşmanın kendisinden içeri girebileceği bir gedik yoktur. Bu nedenle Allah, bu niteliğe sahip insanları sever. Tek başına insan da, hareketli olduğu her işte bir saf gibidir ve bu durumda bütün hareketleri, Allah'a aittir. Bu hareketlere Allah'tan başkasına ait bir şey gedik açamayacağı gibi kimse de karşı koyamaz. Düşmanların gözleri ona dikilmiştir, hareket ve davranışlarında ona bakarlar, belki bir boşluk bulunup o boşluktan kendisine girerler diye umarlar. Böylelikle Allah'ın yolunu keserek onunla Allah'ın arasına girmeyi umarlar. Her fiil, bir çizgidir, çünkü o, ilahi isimlerin ve güzel niteliklerin bir toplamıdır. Fiiller çoktur. Böylelikle iş, kesifleşir, büyür ve âlemde bileşiklerin sûretleri ortaya çıkar. Çünkü her iki çizgi ve ilavesi bir yüzey, her iki yüzey ise cisimdir. Her cisim, sekiz şeyden bileşiktir. Bu, bir zattan ve yedi nitelikten ortaya çıkan kemalin sûretidir. Öyleyse bileşikliğin sonu cisimdir ve onun ardında bir mertebe yoktur. Cisim -arada bir görüş ayrılığı olmaksızın- sekiz şeye dayalıdır. Buna ilave olan, daha çok cisim, yani yüzeyi daha çok olandır. Yüzeyi daha çok olanın ise çizgileri çoktur. Çizgiler çok olursa, noktaları çoktur. Dolayısıyla ilk cismin oluştuğu şeye ilkin kabul ettiği veya ilk cismin kendisinden oluştu-

ğu şeye ilave bir madde yoktur. O halde kim safını bitişik yaparsa, o bir yaratıcı olur. Allah şöyle der: *'Allah yaratanların en güzelidir.'*[407] Böylelikle bu niteliği onlar adına sabit kılarak, kendisini 'en güzel yapmıştır.' Yoksa bu konuda takipçisi yapmamıştır. Çünkü O olmasaydı, bu yaratanların varlığı ortaya çıkmazdı. Sen de Allah'ın sabit kıldığını sabit kıl ve onu ortadan kaldırma ki, Hakka uymayı bilme yararından mahrum kalmayasın! Öyle olursa, muhaliflerden ve cahillerden olursun. Bu niteliğin sahibi, Allah'ın sevdiğidir. Allah'ın sevgilisi olana ise, sevenin neyi verdiği bilinemez, çünkü O, kendinden dolayı ona verir. Burada açıklanması gereken bir konu ortaya çıkmıştır. Şöyle ki: Allah, velilerini sever. Seven ise, sevdiğini üzmez. Dünyada, O'nun velilerinden daha çok eziyet ve bela gören yoktur. Onlar, Allah'ın peygamberleri, nebileri ve tâbileri hakkında manaları korunmuş kimselerdir. Onlar, Allah'ın sevdiği kimselerken bu belayı nasıl hak etmişlerdir? Allah şöyle der: *'Onları sever, onlar da Allah'ı sever.'*[408] Bela bir iddiayla birlikte olabilir. Bir şeyi iddia etmeyen, iddiasının doğruluğuna delil getirmekle sınanamaz. İddia olmasaydı, bela da olmayacaktı. Şu var ki peygamber, delil nedeniyle sorumlu tutulmaz, çünkü o, bir iddiada bulunmamıştır. Bu nedenle de olumsuzlayana delil getirmek gerekmez denilmiştir. Halbuki gerçek böyle değil! Aksine olumsuzlamayı iddia ederken de delil gerekir. Bir konuda olumsuzlamayı iddia etmek, iddianın sabit olması demektir. Bu durumda olumsuzlayan kişi, bu iddiası yönünden delil getirmekle yükümlüdür, çünkü o, bir şeyi ispatlamaktadır.

Allah kullarından dilediklerini sevdiğinde, onlara bilmedikleri yönden sevgisini verir. Onlar da nefslerinde Allah'a ait bir sevgi bularak 'Allah'ı seven' olduklarını iddia etmişlerdir. Allah ise, seven olmaları bakımından onları sınamışken sevilen olmaları yönünden kendilerini nimetlendirmiştir. Allah'ın nimetlendirmesi, onları sevmesinin bir delilidir. *'Kesin delil Allah'a aittir.'*[409] Allah'ın onları sınaması ise O'nu sevme iddialarından kaynaklanır. Bu nedenle Allah sevdiği yaratıklarını sınamıştır. *'Allah doğruyu söyler, doğru yola ulaştırır.'*[410]

(GÜZELİ SEVMEK İLAHİ BİR ÖZELLİKTİR)

Bunlardan birisi de güzeli sevmektir. Güzeli sevmek, ilahi bir niteliktir. Sahih bir hadiste Peygamberin şöyle dediği aktarılır: 'Allah güzeldir, güzeli sever.' Hz. Peygamber 'güzel' derken, onu sevdiğimize dikkat çekmiştir. Biz de bu konuda iki kısma ayrılırız: Bir kısmımız kemalin güzelliğine bakar. Bu, hikmetin güzelliğidir. Böylelikle her şeyde O'nu sever. Çünkü her şey, sağlamdır ve hikmet sahibinin fiilidir. Bazılarının mertebesi ise, bu dereceye ulaşmamış, güzel hakkında bir bilgi sahibi olmamıştır. Sahip olduğu yegane bilgi bir amaca bağlı sınırlı güzelliktir. Bu durum şeriatta 'O'nu görür gibi Allah'a ibadet et' hadisinde dile getirilir. Burada benzetme edatı, getirilmiştir. İdraki, sınırlı güzellikten fazlasına ulaşmayan kimse, O'nu kıbleyle sınırladığı gibi sınırlı güzellikle de sınırlar ve böylelikle güzelliği nedeniyle O'nu sever. Böyle bir insan bu konuda yükümlü değildir, çünkü o, imkânı ve takati ölçüsünde kendisi adına belirlenen şeyi yerine getirmiştir. '*Allah insanı gücü ölçüsünde yükümlü tutar.*'[411] Güzellik nedeniyle Allah'ı sevmek, bir yükümlülük olarak üzerimize kalmıştır.

Allah âlemi son derece güzel ve sağlam yaratmıştır. Ebu Hamid el-Gazzâlî, 'imkânda âlemden daha mükemmeli yoktur' demiştir. Allah da, âlemin bir toplamı olan Âdem'i kendi sûretine göre yarattığını bildirmiştir. Allah'ın âlem hakkındaki bilgisi ise, kendisi hakkındaki bilgisinden ibarettir. Sadece O var olduğuna göre, âlem (ve özel olarak Âdem) ancak O'nun sûretine göre var olmuştur. Âlem dışta var edildiğinde ise, Allah'ın tecelli ettiği bir yer oldu. O halde Allah âlemde kendi güzelliğini görmüş ve kendi güzelliği sevmiştir. Başka bir ifadeyle âlem, Allah'ın güzelliğidir. Bu durumda Allah 'güzeldir ve güzeli sevendir.' Âlemi böyle seven insan, hiç kuşkusuz ki, Allah'ın sevgisiyle onu sevmiş demektir. Güzeli ise, Allah sever. Çünkü yaratılışın güzelliği -yaratılışın kendisine değil- onu yapana aittir. Âlemin güzelliği, Allah'ın güzelliğidir. Eşyanın güzellik tarzı ise, son derece incedir. Şöyle ki: Âlemdeki iki sûreti var sayalım. Bunlar, söz gelişi (beşerî) doğanın kendilerini sevdiği iki cariye veya iki oğlandır. Bu ikisi, insanlık hakikatinde ortaktır ve dolayısıyla benzerdir. Organ ve uzuvların kemalinin esası olan sûretin kemali ise hepsinin ve tek tek bütün organların (bozukluktan) selame-

tinden ortaya çıkar. Onlardan birisi güzellikle nitelenir ve kendisini gören herkes onu severken diğeri çirkinlikle nitelenir ve kendisini gören herkes onu nahoş bulur. 'Güzel' ismini ona verip gören herkesin kendisini sevmesini sağlayan özellik nedir? Bu konuda seni kendini bilmeye ve kendin hakkında düşünmeye yöneltiyoruz. Bu durum, bir şahsın -kendisiyle arkadaşlık ve dostluk yaptıktan sonra değil- sadece görmeyle sevilmesi durumunda dikkate değerdir. Bunu düşünür ve incelersen, Allah'ın izniyle Hakkın kendisini 'Güzel ve güzeli seven' diye nitelemesinin anlamını öğrenirsin. Bununla birlikte Allah, nahoş, zararlı, doğalara yatkın olmayan, amaçlara uymayan şeyleri de yaratandır.

Allah'ın, kendileriyle nitelenenleri sevdiği özelliklerin bir kısmını zikretmiş olduk. Bunlar, çoktur ve zikrettiklerimiz ile onların ana kaynaklarına ve insanın onlarda nasıl hareket edeceğine dikkat çektik. Şimdi de, -Allah'ın izniyle- sevenin dikkat etmesi gereken ve seven diye isimlendirilmesini sağlayan sevginin özelliklerinin bir kısmını zikredeceğiz. Bunlar, sevginin tanımları gibidir. Bunların arasında sevenin öldürülmüş, telef edilmiş, isimleriyle ona (veya O'na) giden, uçan, sürekli uykusuz, gamını gizleyen, dünyadan ayrılıp sevgilisine gitmeyi arzulayan, sevgiliye kavuşmayı engelleyen her şeyle ilişkiyi kesen, çok vah eden, sevgiliyi hatırlamakla rahatlayan, onun yâdını zikreden, onun sevdiklerine uyan, hizmeti yerine getirirken saygıyı terk etmekten korkan, Rabbinin hakkını yerine getirirken yaptığı çok şeyi az gören, sevgilisinin yaptığı az şeyi çok gören diye nitelenmesidir. Bunun yanı sıra seven, sevgilisine itaate boynunu eğer, ona karşı çıkmaktan çekinir, bütünüyle kendinden uzaklaşır, öldürülmesi karşılığında diyet talep etmez, doğanın kendinden kaçtığı zararlıya karşı sabreder -çünkü sevgilisi onu yönetmekle yükümlü tutmuştur-. Sevenin kalbi heyecanlıdır, sevgilisini beraber olduğu her şeye tercih eder, ispat halinde mahvdadır, kendini sevgilisinin istediği işe vermiştir, nitelikleri birbirine girmiştir, sevgilisi karşısında bir nefesi bile yoktur, bütünü sevgilisine aittir, sevgilisi karşısında kendini kınar, dehşet halinden haz alır, kendilerini koruduktan sonra sınırları aşar, sevgilisi hakkında kıskançtır. Sevgisi aklı ölçüsünde üzerinde hükümrandır. Cerhi zorbadır. Sevgisi, sevgilinin ihsanı nedeniyle artışı veya eziyet etmesiyle eksilmeyi kabul etmez. Kendi payını ve sevgilisinin payını unutur. Adap ile yükümlü değildir. Niteliklerinden kurtulmuştur, isimleri bilinmeyendir. Sanki o akıp gitmiştir ve (bir

yandan da) öyle değildir. Vuslat ve ayrılığı ayırt etmez. Naz halinde kendinden geçmiştir. Aklı karışmıştır, ölçünün dışına çıkmıştır. Kendinden söz ederken sevgilisinin aynı olduğunu söyler. Sarsılmıştır, gayret göstermiştir. Sevgilisine 'niçin şöyle yaptın veya böyle dedin?' demez. Örtüsü yırtılmıştır. Gizlisi alenidir. Zamanın rezilidir o. Ne gizlemeyi bilir ne seven olduğunu! Özlemi çoktur. Kim için ve kim hakkında bu kadar özlemi olduğunu bilmez. Sevgilisini ayırt edemez. Sevinçli ve üzüntülüdür. İki zıtla nitelenmiştir. Makamı susmak iken, tercümanı halidir. Bedeli sevmez. Sarhoştur, ayık değildir. Sevgilisinin razı olduğu işleri araştırır ve soruşturur. Halinin şahidinin verisiyle, sevgiliye merhamet ve şefkati tercih eder. Tasalıdır. İşini bitirdiğinde yorgunluk bilmez. Ruhu bir ihsan, bedeni bir binektir. Sevgilisinin nefsindekinden başkasını bilmez. Gözü aydınlıktır, sadece sevgilinin sözünü söyler. Onlar, Kur'an-ı Kerîm'in cümlesiyle isimlendirilenlerdir. Bunun nedeni, sevenlerin bütün nitelikleri kendilerinde toplamış olmasıdır. Onlar, Aişe'nin söylediği gibi, tıpkı Kur'an'dır. Ona Peygamberin ahlakı sorulduğunda 'Onun ahlakı Kurandır' demişti. Bundan başka cevap veremezdi. Zünnun'a 'Kuran'ın taşıyıcıları kimlerdir?' diye sorulduğunda şöyle demiş: 'Onlar, keder bulutlarının üzerlerine yağmur yağdırdığı kimselerdir. Bineklere ve bedenlere binmişler, hüzün ve korkuyu kuşanmışlar, yakîn kâsesinden içmiş, yakîne ulaşanların riyazetiyle kendilerini terbiye etmişlerdir. Onların gözleri az ile aydınlanır. Gözlerini uykusuzlukla sürmelemiş, onu bakmaktan alı koymuşlar, ibretlere bağlanmışlar, gözlerini fikre yönlendirmiş, geceleri uykusuz geçirmiş, hıçkırıklara boğulmuşlardır. Zayıf bedenlerle, kurumuş dudaklarla, akan gözyaşlarıyla ve öldürücü sızlamalarla Kuran'a eşlik etmişlerdir. Bu durum, o insanlar ile nimet (peşinde koşanların) ve arzu duyanların emellerinin nihayeti arasına girmiştir. Gözleri Allah'ın tehdidinden dolu dolu olmuş, ikazı karşısında saçları birbirine girmiştir. Böylece ateşin iniltisi (sanki) ayaklarının altındadır. O'nun tehdidi, kalplerine dikilmiştir.'

Sevenin hali hakkında bize rivayet edilen en hoş hikayelerden biri, şeyhin huzuruna giren bir şahıstan aktarılmıştır. Şeyh kendisine muhabbetten söz etmeye başlayınca, adam erimeye ve terlemeye başlamış. Öyle ki, bütün cismi dağılmış ve şeyhin önünde bütünüyle suya dönüşerek hasırın üzerinde kalmış. Arkadaşı şeyhin yanına girip kimseyi bulamayınca, 'falanca nerededir?' diye sormuş. Şeyh suyu göstererek, 'işte

budur' demiş ve durumunu anlatmış. İşte bu, garip bir ayrışma ve şaşırtıcı bir başkalaşmadır. Kişi yoğunluğunu yitirip erimiş ve sonunda suya dönüşmüştür. Böylelikle insan başta su ile canlıyken sonunda her şeye hayat veren bir hale dönmüştür. Çünkü Allah *'Her canlı şeyi sudan yarattık'*[412] buyurur. Buna göre seven, kendisiyle her şeyin hayat bulduğu kimsedir.

Babam veya amcam -hangisiydi hatırlamıyorum- şöyle bir olaya tanık olduğunu anlatmıştı: Bir avcı bir orman güvercini avlamış. Ardından, avcının yakaladığı güvercini tanıyan hür bir kuş gelmiş. Güvercine baktığında, avcının onu kesmiş olduğunu görmüş. Bunun üzerine yukarı doğru uçmaya başlamış. Onlar ise, kendisine bakıyormuş. Sonunda gözden kaybolmuş. Sonra kanatlarını kapatıp, başını yere doğru çevirmiş ve yere düşene kadar kendini bırakmış ve onların gözlerinin önünde ölmüş. Bu, bir kuşun davranışıdır. Efendisini sevdiğini iddia eden bir sevgilinin davranışı nasıl olabilir?

Muhammed b. Muhammed, Hibetü'r-rahman'dan, o Ebu Kasım b. Hevazin'den aktararak şöyle demiştir: Muhammed b. Hüseyin, Ahmed b. Ali'nin, o, İbrahim b. Fatık'ın, o da Semnun'un şöyle dediğini aktardı. Semnun mescitte sevgi hakkında konuşurken küçük bir kuş kendisine yaklaşmış, yaklaşmış elinin üzerine konmuş. Sonra gagasıyla yere vurmuş ve biraz kanı akıp ölmüş. İşte bu, kuştaki sevgidir. Allah ona şeyhin sözünü anlama gücü vermiş, hal onu etkisi altına almış, orada bulunan (seven olduklarını) iddia edenlere karşı delil olsun diye sevgi otoritesi onu etkisine almıştı. Allah, bize bu sevgiden bol nasip vermiş, fakat bizi sevgiye karşı güçlendirmiştir. Sevgi ve muhabbet hakkında öyle şeyler bilirim ki, zannıma göre, onlar göğün üzerine konulsalardı gök parçalanırdı, yıldızların üzerine konulsalardı, dökülürlerdi, dağların üzerine konulsalardı yürütülürlerdi. Bu, benim muhabbet hakkındaki tecrübemdir. Fakat Hak beni muhabbette güçlendirdi ve bu güç varis olduğum kimseden gelir. O, sevenlerin başkanıdır. Sevgide kendimde öyle sırlar gördüm ki, kimse onları niteleyemez. Bu bağlamda sevgi, tecelli ölçüsünce, tecelli mârifet ölçüsündedir. Kim muhabbette erir ve hükümleri kendinde gözükürse, böyle birinin sevgisi, 'doğal sevgidir'. Âriflerin muhabbetinin ise görünürde bir izi yoktur, çünkü mârifet, muhabbetin izlerini siler. Bunun nedeni, âriflerin bildiği ve mârifetin sağladığı bir sırdır. Ârif-seven, ölümsüz diridir, soyut bir

ruhtur, taşımış olduğu muhabbet hakkında doğanın bir haberi yoktur. Onun sevgisi, ilahidir. Özlemi, Rabbanidir ve duyulur sözün etkisinden uzak olan el-Kuddus isminden yardım almıştır. Bunun kanıtı, su haline gelene kadar eriyen kimsedir. Sevgi sahibi olmasaydı, hali böyle olmazdı. Kuşkusuz o, seven idi ve şeyhin sözünü duyana kadar erimemişti. Böylelikle gizli sevgisi kabarmış ve olan olmuştu. Konuşanın sözü kendisini harekete geçirmediği sürece, sevende etkisi olmayan sevgi, 'doğal sevgidir'. Çünkü doğa, başkalaşmayı ve kışkırtılmayı kabul eden şeydir. Örnekteki kişi, şeyhin konuşmasından önce de seviyordu, fakat kendisini suya çevirecek şekilde erimemişti. Bundan önce kemik, et ve sinir idi. Sevgisi ilahi olsaydı, ona harflerden oluşan kelimeler etki edemez, ruhaniyeti bu şartlar tarafından coşturulmaz, sevgi iddiasında bulunmaktan utanır, kalbinde hayâ ateşi ortaya çıkar, anlatıldığı hale gelene kadar sevgi onu ayrıştırmayı sürdürmezdi. Başkalaşma doğal sevgi sahibinden başkalarında gözükmemiş, farklı tavırlarda yer değiştirmemiştir. İşte bu, ilahi-ruhani sevgi ile doğal sevgi arasındaki farktır. Ruhani sevgi ise ilahi ve doğal sevgi arasında bir araçtır. Buna göre ilahi sevgiye göre seven baki kalırken, doğal olan ölçüsünce sevenin hali değişir ve yok olur. Öyleyse yok olma ve fena, her zaman doğal sevgi bakımından gerçekleşir. Varlığın baki kalması ise, ilahi sevgi yönündendir. Cebrail'in sevgisi ruhaniydi. O, bir ruhtu ve onun cismi bakımından doğaya dönük bir yönü vardı. Unsurların dışındaki doğal cisimler -unsurlardan oluşan cisimlerden farklı olarak- başkalaşmaz. Unsurlardan oluşan cisimler ise başkalaşan ilkelerden oluştukları için başkalaşırlar. Doğa ise kediliğinde başkalaşmaz, çünkü hakikatler, başkalaşmayı kabul etmez. Böylelikle Cebrail perdelenmiş, cisminin cevheri hikayede anlatılan kişi gibi erimemiştir. Bunu üzerine içerdiği doğa sevgisi nedeniyle bayılmış, varlığı ise ilahi sevgi sahibi olması nedeniyle baki kalmıştır. O halde ilahi sevgi sahibi 'cisimsiz ruh' iken doğal sevgi sahibi 'ruhsuz bedendir.' Ruhani sevgi sahibi ise, 'hem cisim hem beden' sahibidir. Unsurdan oluşan doğal sevgi sahibi ise, kendisini başkalaşmaktan koruyacak sevgiye sahip değildir. Bu nedenle söz, doğal sevgi sahibinde etkin iken ilahi sevgiyle sevende etkisi yoktur. Buna mukabil ruhani sevgiyle sevende ise kısmen etkindir. Muhammed b. İsmail el-Yemeni Mekke'de bize şöyle aktardı: Bize Abdurrahman b. Ali aktardı: Bize Ebu Bekir b. Habib el-Amiri aktardı: Bize Ali b. Ebu Sadık aktardı: Bize Abu Ab-

dullah b. Bakeveyh eş-Şirazi aktardı: Bize Bekram b. Ahmed aktardı: Yusuf b. Hüseyin'in şöyle dediğini duydum: 'Zünnun'un yanındaydım. Yanındaki insanlara sohbet ediyor, insanlar ağlıyor, içlerinden bir genç ise gülüyordu. Zünnun ona 'Delikanlı! İnsanlar ağlarken seni güldüren nedir?' diye sorunca delikanlı şu mısraları okudu:

Tümü ateş korkusundan ibadet eder
Kurtuluşu büyük bir haz sayıyorlar

Benim cennet ve ateş hakkında bir fikrim yok
Sevgimin karşılığında bir bedel istemem ben

Bunun üzerine şöyle denilmiş: 'Seni kovarsa ne yapacaksın?' Delikanlı şu mısraları okumuş:

Sevgiye vuslat bulamazsam
Ateşi mekan ve yerim sayarım

Sonra ağlamamla ehlini bunaltırım
Gece ve gündüz şiddetli bir ağlamayla

Müşrik topluluğu benden bıkar
Ben Yüce Mevla'yı seven bir kulum

İddiamda doğru sözlü değilsem
Benim hakkım büyük bir azaptır

İşbiliyye'de âriflerden ve sevenlerden bir kadına hizmet etmiştim. Adı Fatıma b. Müsenna el-Kurtubi idi. İki yıl hizmetinde bulundum. Kendisine hizmet ederken, doksan beş yaşını geçmişti. Yüzüne bakmaktan utanıyordum. Yaşına rağmen, yanakları kırmızı, güzelliği ve latifliğiyle on dört yaşındaki bir kızı andırıyordu. O, Allah karşısında hal sahibiydi. Beni kendisine hizmet eden benzerlerime tercih ederdi. Şöyle derdi: 'Falan gibisini görmedim: Yanıma girerken 'bütünü' ile giriyor ve hiç bir şeyi benim dışımda (başka bir şeyle ilgilenmek üzere) kalmıyor. Yanımdan ayrılırken, bütünü ile çıkıyor ve hiçbir şeyi yanımda bırakmıyor.' Şöyle dediğini duymuştum: 'Allah'ı sevdiğini söyleyip O'nunla ferahlamayan kimseye şaşarım! Allah, onun gözünün gördüğü

ve her varlıkta baktığıdır. Bir an bile ondan habersiz değildir. Bu haldeyken ferahlamayan insana şaşarım. Şu ağlayanlar! O'nu sevdiklerini nasıl iddia eder de ağlarlar? Hakkın yakınlığı O'na yakın olanların yakınlığından kat be kat fazla iken, ağlamaktan utanmazlar mı? Seven, Allah'a en yakın insandır. Allah, onun müşahede ettiğidir. Peki kimden dolayı ağlarlar ki? Bu, şaşılacak bir iştir.' Yine, şöyle derdi: 'Evladım! Söylediklerim hakkında ne düşünüyorsun?' Ben de 'Anne! Söz senin sözündür' derdim. Şöyle derdi: 'Allah'a yemin olsun ki! Ben hayretteyim. Sevgilim, bana hizmet etmek üzere Fatiha suresini verdi. Allah'a yemin olsun ki, beni O'ndan alı koymadı.' O gün 'bana Fatiha suresi hizmet ediyor' deyince, kadının makamını anladım.

Biz otururken, içeri bir kadın girdi ve bana şöyle dedi: 'Kardeşim! Kocam Şureyş-Şuzûne'dedir. Onun bir kadınla evlendiği bana söylendi. Bu konuda ne dersin?' Ben de kendisine 'Onun (buraya) ulaşmasını mı istiyorsun?' dedim. Kadın 'evet' deyince, yaşlı kadına dönerek şöyle dedim: 'Anne! Bu kadının ne söylediğini duydun mu?' 'Ne istiyor?' diye sorunca, 'bir haceti var ve onun yerine gelmesini istiyor, istediği, kocasının gelmesidir' dedim. Şöyle dedi: 'Pekala! Ben ona Fatiha suresini göndereceğim ve kadının kocasıyla birlikte gelmesini söyleyeceğim.' Fatiha suresini okudu, ben de kendisiyle birlikte okudum. Fatiha suresini okurken onun makamını öğrendim. Şöyle ki: O Fatiha suresini okurken, havaî bir beden sûreti olarak onu inşa etti ve sonra bu sûreti (adama) gönderdi.' Onu bir surete çevirdiğinde, kendisine şöyle dediğini duydum: 'Fatiha suresi! Şureyş şehrine git ve bu kadının kocasını getir. Onu getirene kadar kendisini bırakma.' Bir yol mesafesi kadar gecikerek, evine ulaştı. Kadın, def çalar ve eğlenirdi. Böyle yapmasının nedenini sorduğumda şöyle derdi: 'Allah'ın bana gösterdiği ilgi nedeniyle seviniyorum. Beni dostlarından yaptı, kendisi için seçti. Ben kimim ki, o Efendi beni hemcinslerimin çocuklarına üstün tutsun ki? Sahibimin izzeti üzerine yemin olsun ki, kuşkusuz beni niteleyemeyeceğim kadar kıskanmıştır. Gafletle bir şeye güvenerek yönelsem, yöneldiğim şeyde bana bir bela ulaşır.' Sonra bana bu konuda garip sırlar gösterdi. Ben de hizmete devam ediyordum. Onun için boyu ölçüsünde ellerimle ahşaptan bir ev yaptım. Vefat edene kadar orada kaldı. Bana şöyle derdi: 'Ben senin ilahi annenim ve topraktan olan annenin nuruyum.' Annem

onu ziyarete gelince, kendisine şöyle demişti: 'Ey Nur! Bu benim çocuğum, senin (manevi) babandır. Ona iyi davran ve üzme.'

Yunus b. Yahya Mekke'de beş yüz doksan dokuz senesinde bana şöyle demişti: Bana Ebu Bekir b. Gazzal haber verdi ve şöyle dedi: Bize Ebu'l-Fazl b. Ahmed haber verdi: Bize Ahmed b. Abdullah haber verdi ve şöyle dedi: Bize Osman b. Muhammed el-Osmanî haber verdi: Bize Muhammed b. İbrahim el-Müzekkir, ona Muhammed b. Yezid haber vererek şöyle dedi: Zünnun'un şöyle dediğini duydum: 'Hac için yola çıktım. Tavaf ederken bir şahsın Kâbe'nin örtülerine yapıştığını gördüm. Ağlıyor ve ağlarken şöyle diyordu: 'Belamı senden başkasından gizledim, sırrımı sana açtım. Seninle ilgilenerek her şeyden yüz çevirdim. Seni tanıyıp senden habersiz kalana şaşarım! Senin sevgini tadan insanın senden uzak kalmaya nasıl dayandığına şaşarım!' Sonra şu mısraları okudu.

Vuslat tadını bana tattırdın
Bu benim sana olan şevkimi artırdı

Sonra kendi kendine şöyle söylenmeye başladı: 'Sana süre veriyorum. Ne kanmaz şeysin! Seni örttü, ne utanmaz şeysin! Seninle münacat etmenin tadıyla seni kendine çekti, niçin düşünmezsin?' Sonra şöyle demiş: 'Azizim! Senin önünde bulunurken, beni uyuttun da seninle konuşmanın tadından alıkoydun. Niçin böyle yaptın, ey göz aydınlığım?' Sonra şu mısraları okudu:

Kalbim ayrılığa kandı ve bulamadı
Ayrılıktan daha acı ve cefalı olanı

Ayrılığın aramızda olması yeter zaten
Daha ne kadar ona özlem duyacağım

Zünnun şöyle devam etmiş: 'Yanına geldim, meğerse bir kadınmış.'

SEVGİLİSİNİN SIRRINI İFŞA EDEN AŞIĞIN HİKAYESİ

Bize Muhammed b. İsmail b. Ebu's-Sayf aktardı: Bize Abdurrahman b. Ali aktardı: Bize Muhammed b. Nasır ve İbn Abdülbaki aktardı: Bize o ikisinden Yunus b. Yahya aktardı: Bize Hamd b. Ahmed aktardı: Bize Ahmed b. Abdullah aktardı: Bize Ahmed b. Muhammed el-Mütevekkili aktardı: Bize Ahmed b. Ali b. Sabit aktardı: Bize Ali b. El-Kasım eş-Şahid aktardı ve şöyle dedi: Ahmed b. Muhammed İsa er-Razi'nin şöyle dediğini duydum: Yusuf b. Hüseyin'in şöyle dediğini duydum: 'Bir genç Zünnun el-Mısrî'nin meclisine devam etmiş, bir süre görünmemiş, sonra tekrar yanına gelmiş. Yüzü sararmış, bedeni zayıflamış, ibadet ve mücahede izleri üzerinde görünüyormuş. Zünnun şöyle demiş: 'Delikanlı! Sana ihsan ettiği, ayırdığı ve verdiği ikramlarına ulaşman için Efendine böyle hizmet etmeni sağlayan şey nedir?' Delikanlı şöyle demiş: 'Efendim! Efendisinin kölelerinin arasından ayırdığı ve hazinelerinin anahtarlarını teslim ettiği, sonra da sırrını bildirdiği kölenin o sırrı ifşa etmesi uygun mu?' Sonra şu dizeleri okumuş:

Sırdaş yapılıp da sırrı ifşa eden birine
Bir daha güvenilmez, kovulur meclisten

Yaklaşması mutlu etmez kimseyi
Yerine koyarlar başka birini

Sırlarını ilan edeni dost seçmezler

Böyle birini dost ve ahbab edinmez kendilerine

Sonra şöyle demiş: 'Aşığın sevgilisinin sırrını (öğrenmek üzere) çalışması doğru değildir. Onun emrini beklemesi gerekir. Açıklamasını emrederse açıklar, yoksa esas olan, gizlemektir.' Allah bana beş yüz doksan dört yılında Fas'ta sırlarından birini verdi. Ben de açıklanmayacak sırlardan olduğunu bilmediğim için onu ilan ettim. Bunun üzerine Sevgili'den azar işittim. Susmaktan başka bir cevabım olmadı. Bununla birlikte şunu da söyledim: 'Hakkında bir gayretin var ise, sırrı emanet ettiğin kişide onu korumayı kendin üstlenmelisin. Çünkü onu Sen giz-

leyebilirsin, ben değil! Ben o sırrı yaklaşık on sekiz kişiye söylemiştim.' Bunun üzerine bana şöyle dedi: 'Ben bunu üstlenmem.' Sonra ben Sebte'de iken bana o sırrı onların gönüllerinden çekip aldığını söyledi. Arkadaşım Abdullah b. Hadim'e şöyle dedim: 'Allah bana şöyle yaptığını bildirdi. Kalk, Fas'a gidelim, bana söylenen haberin durumunu görelim.' Yola çıktık. Toplulukla karşılaştığımda, Allah'ın o sırrı kendilerinden çekip aldığını ve gönüllerinden sildiğini gördüm. Onlar bana sırrı sordu, ben de sustum. Bu, bu konuda karşılaştığım en garip işlerdendi. Bu delikanlının Zünnun'a söylediği vahşet haliyle beni cezalandırmadığı için Allah'a hamd olsun! Allah'ın yolu, zevk ile öğrenildiği için, delikanlı şöyle zannetmişti: Hak ona nasıl davranmışsa, herkese böyle davranacak! Bu nedenle zevki sahih olsa bile, Allah hakkında verdiği hüküm doğru değildi. Bu durum, Allah yolunda muhakkiklerin dışındaki kimselerde gerçekleşir. İşlerin mertebelerini ve hakikatlerini bilen muhakkiklerde ise böyle hatalar ortaya çıkmaz. Bu, ulaşılması güç bir bilgidir.

Muhammed b. Yezid kanalıyla Zünnun'un şöyle dediği aktarılır: Bir kadına şöyle dedim: 'Gamlar sevenin kalbini ne zaman kuşatır?' Kadın cevap verdi: 'Aşığın zihni hatıralar ve özlemle doluysa, gamlar kalbini kaplar. Bilmiyor musun ki, şevk, hastalık meydana getirir. Hatırlamanın yenilenmesi ise, hüznü meydana getirir.' Sonra şöyle dedi:

Sana kavuşmanın tadının güzelliğini tatmadım
Yaratıklara olan sevgi benden silindi

Ben de ona şöyle dedim:

Vuslatı arttığında ne güzel sevgilidir
Muhabbeti vuslatın akabinde yükseldiğinde

Kadın ise şöyle dedi: 'Bana acı verdin, acı verdin! Bilmiyor musun ki, O'na ancak başkasını terk ile ulaşmak mümkündür.' Şöyle karşılık verdim: 'Bana böyle bir şey söylerse, ona şöyle derim: 'Varsa (başkası, onu terk edeyim).'

Birden çok raviden aktarılır: İbn Ebu's-Sayf Abdurrahman b. Ali'den aktararak şöyle demiştir: Bize İbrahim b. Dinar, bize İsmail b. Muhammed, bize Abdülaziz b. Ahmed, bana Ebu'ş-Şeyh Abdullah b.

Muhammed aktararak şöyle demiştir: Ebu Saad es-Sekafi, Zünnun'un şöyle dediğini aktarır: 'Tavaf ediyordum. Hüzünlü bir ses duydum. Meğerse o Kâbe'nin örtülerine yapışmış bir kadının sesiydi. Kadın şu mısraları okuyordu:

Sevgilim, Sen bilirsin
Sevgilim, Sen bilirsin

Bedenimin ve ruhumun erimesi
Sırrımı ifşa ediyor

Ey azizim! Sevgiyi gizledim
Ama gönlüm ona dar geliyor

Zünnun şöyle demiş: 'Duyduklarım beni üzmüştü, duygulandım, ağladım.' Kadın şöyle dedi: 'Allah'ım! Efendim, Mevlam! Sana olan sevgim uğruna beni bağışlamadın mı?' Zünnun şöyle demiş: 'Bu söz, beni kızdırdı ve şöyle dedim: 'Kadın! 'Seni sevmem uğruna beni, demen yetmedi de, senin beni sevmen uğuna mı diyorsun?' Kadın 'sana ne?' dedi, sonra ekledi: 'Ey Zünnun bilmiyor musun, Allah'ın öyle bir kavmi vardır ki, onlar kendisini sevmezden önce Allah onları sevmiştir. Allah şöyle der: '*Allah bir topluluk getirir; Allah onları, onlar da Allah'ı sever.*'[413] Allah'ın onlara olan sevgisi, onların kendisine olan sevgilerini öncelemiştir. Ben de şöyle dedim: 'Benim Zünnun olduğumu nereden biliyorsun?' Kadın cevap verdi: 'Yiğit adam! Kalpler sırlar meydanında koşarken seni tanımıştım.' Sonra bana 'Arkana bak' dedi. Yüzümü çevirdiğimde, göğün mü çekildiğini yoksa yerin mi büzüldüğünü anlayamadım ve şöyle dedim: 'Bu kadının sözü, Rabbi karşısında Hz Musa'nın haline benziyor. Musa'ya Allah 'dağa bak' demişti.'

Allah'ın 'muhabbet meydanları' diye isimlendirilen bir takım meydanları vardır. Her bir meydana muhabbetin özelliklerinden birinin adını verdi. Vecd meydanı, şevk meydanı gibi. Her hal ise bir dolaşma ve harekettir. Dolaşma ve hareketin gerçekleştiği her halin bir meydanı vardır. Bu, genel bir durumdur. Mârifetlerin de mertebe ve meclisleri vardır, fakat onlar, meydan değildir. Hak sana kendisini tanırken dış varlıklardaki parçalanmayı gösterirse durum değişir. Bu parçalanmaya rağmen kendilerinde zuhur edenin isimleriyle tek hakikat olduğunu gö-

rürsen, 'sırlar meydanında' sayılırsın. Hakkın eşyada onların isimleriyle zuhur eden hakikat olduğunu gördüğün yer, sırlar meydanıdır. Hakkın kendi isimleriyle eşyaya eşlik ettiğini gördüğün yer, 'nurlar meydanıdır.' İşi karıştırır ve bir şey görüp 'o odur', sonra başkasını görüp 'o değildir', bir şey daha görüp 'o mudur, değil midir?' dersen, (bulunduğun yer), 'mertebe meydanıdır.' Her kevnî varlığın bir alameti vardır ve onu sadece söz konusu meydanlarda dolaşan bilebilir. Alameti silen insan, alametin şehadet aleminde karanlık bedenlerde –ki onlar doğası gereği karanlık mârifet nedeniyle aydınlıktır- kendisinde bulunduğu kimseyi tanırlar. Buradan onları -tıpkı cariyenin yaptığı gibi- isimleriyle isimlendirirler.

Musa b. Ali Ahmimi'den bize aktarılmıştır: Uzun bir hikayede anlatıldığı üzere, Zünnun, Yemen'de kendisini ziyarete gelen bir adamla karşılaşmış. Zünnun adama şöyle demiş: 'Allah sana merhamet etsin! Allah'ı seven kişinin alameti nedir?' Adam cevap vermiş: 'Sevgilim! Sevginin derecesi yüksektir.' Zünnun şöyle sormuş: 'Ben de onu anlatmanı istiyorum.' Adam cevap vermiş: 'Allah'ı sevenlerin kalplerinden bir yarılma ortaya çıkar, böylelikle kalplerin nuruyla Allah'ın celalini görürler. Onların bedenleri dünyevî hale gelirken, ruhları perde, akılları semavîleşir. Bunlar meleklerin safları arasında dolaşır, yakîn üzere o işleri müşahede ederler. Cennetini arzulayarak ya da ateşten korkarak değil, kendisini severek güçleri ölçüsünce O'na ibadet ederler. Bunun üzerine delikanlı hıçkırıklara boğulmuş.

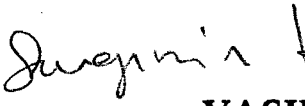
Şöyle dedik: Bu sözü söyleyen, âriflerdendi, çünkü söylediğinde buna delil vardır. Onun söylediği, âlemde ancak kendileri olan üç lakaptır. Şöyle dedi: Bedenleri dünyevîdir, çünkü Allah teala *'yeryüzünde ilahtır'*[414] buyurur. Dolayısıyla dünyada kendisiyle birlikte olanın hakikatlerini O'nun uğruna bırakması gerekir, çünkü insan âlemin bir toplamıyken âlem onun bedenidir. Allah ise, şahdamarından daha yakındır. Şahdamarı bedendedir ve bütünüyle birlikte hareket etseydi hali eksik kalırdı. İkincisi 'akılları semavîdir' dedi. Çünkü akıllar, sınırlama özelliğine sahiptir, çünkü akıl sınırlar. Bu yönüyle 'akıl', 'bağ' anlamından gelir. Gökler ise makamlarıyla sınırlanmış meleklerin yeridir. Melekler şöyle der: 'Her birimizin belli bir makamı vardır' ve o makamı aşamazlar. Onu var eden, kendisini sınırlamıştır. Bu nedenle sözünü 'meleklerin safları arasında dolaşırlar' diye yorumlar. Öyleyse onlar, göklerde

akıllarıyla bulunur. Bileşik âlemde ise gök ve yer vardır. Üçüncüsü ise 'ruhlarının perdeli' olmasıdır. Allah bedeni düzenlediğinde, perdelenmiştir. Daha doğru bir ifadeyle, onlarda zuhur edişinden kendisini perdelemiştir. 'Ona ruhumdan üfledim.' Onların ruhları, bu yerde ruhundan ortaya çıkmıştır. Öyleyse onlar, asıllarını müşahede eden ve onun perde olduğunu bilenlerdir. Çünkü onlar varlıklarında kimin zuhur ettiğini bilir. Burada bir takım sırlar vardır. Âşıkların hikayeleri çoktur.

Yüz on dördüncü kısım sona erdi.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ON BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

VASIL

Hakkın Gelin Oturaklarında Aşık-Âriflere Sevenlerin Sevgideki Özelliklerini Kendilerine Vermek Üzere Olan Tecellileri

Bu bölümü, Hakkın âşık-âriflere tecellilerinden söz eden bir bölümle bitiriyoruz. Oturak ve tecelligah, sevenin niteliğidir. Bu, onun öldürülmüş olmasıdır, çünkü seven doğa ve ruhtan bileşiktir.

Ruh nurdur, doğa karanlık
Her ikisi de kendiliğinde birbirine zıt

İki zıt birbirini iter ve birbirinden kaçar. Her birisi diğerini kontrol etmek için ve yönetimi ele geçirmek için ötekiyle didişir. Seven ise ya doğanın kendisine hakim olması ile karşılaşır. Bu durumda bedeni karanlık olur. Böylelikle yaratıklarında Hakkı sever. Ardından nur asla itimat ederek karanlıkta derece derece yükselir. Bu durum, '*Onlar için bir ayet de gecedir. Ondan gündüzü çıkartırız, bir anda karanlıkta kalırlar*'[415] ayetinde belirtilir. Gündüz ışıktır. Böylelikle gece ve gündüzün birbirine zıt olsalar bile komşu oldukları bilinir. Birisinin diğerinden gizlenmesi mümkündür. Dolayısıyla iki durumu bir araya getirmem nedeniyle Hakkı yaratıklarda sevmek bana zarar vermez. Sevene hakim olan şey ruh olursa bedeni ruhanî olur ve böylelikle hakta sever. Bunun

kaynağı 'size verdiği nimetler nedeniyle Allah'ı sevin' hadisidir. Böylelikle kendi emriyle verdiği nimetleri için Allah'ı sever. Bu durumda ise Hakkı müşahede eder. İki zıt arasında her ne zaman gayret meydana gelir de ve her bir zıt talep ettiği şeyi kendi zıddına ait olduğunu görünce şöyle diyecektir: Onu öldürün ki, zıddım ben olmaksızın onula ortaya çıkmasın. Doğa onu öldürürse, o da ölür. Bu durumda o, var olanları seven biridir. Ruh onu öldürürse, Rabbinin nezdinde rızıklanan diri bir şehit olur. Bu kişi, her durumda öldürülendir. Âlemde seven herkes böyledir, farkında olmasa bile böyledir!

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin telef olması bakımından niteliği: Allah onu zâhir ve bâtın isminden yaratmış, onu gayb ve şehadet âlemi diye yaratmış ve onun için sayesinde iki hükmü ayırt ettiği bir akıl yaratmıştır. Bunun amacı zatındaki iki âlem arasında ölçüyü yerleştirmektir. Sonra Allah ona *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[416] özelliğinde tecelli ederek onu şaşırtır. Bu tecelli ona terazi ortaya koyma imkânı vermez. Ardından Allah *'O işiten ve görendir'*[417] buyurur. Bu durumda, adaleti ve terazi koymayı gerektiren bir hal göremediği için, telef olarak yükümlülük sınırının dışında kalır. Çünkü sadece aklıyla sınırlanan akıllı yükümlüdür. İşte bu, telef olması anlamında sevenin niteliğidir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği, isimleriyle Allah'a yolculuk yapmasıdır. Allah âlemin isimlerinde kendisine tecelli ettiği gibi güzel isimlerinde de ona tecelli eder. Âlemin isimleriyle gerçekleşen tecellide seven, onun kendisi için Haktan gelen bir iniş olduğunu zanneder. Bu ise, onun ufkundan meydana gelmez. Allah'ın güzel isimleriyle ahlaklandığında ise, Allah ehlinin yolunun Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak şeklindeki uygulamaları onda hakimdir. Böyle biri, alemin isimlerinin -Allah için değil- kendisi

için yaratıldığını zanneder. Ona göre bu isimlerde Hakkın yeri, ilahi isimlerde kulun yeri gibidir. Bunun üzerine şöyle der: Allah'ın huzuruna sadece kendi isimlerimle girerim. Yaratıklarının yanına çıktığımda ise, onlara Allah'ın güzel isimleriyle ahlaklanmak için çıkarım. Kendi isimleri olduğunu zannettiği isimlerle Hakkın huzuruna girdiğinde -ki ona göre bu isimler âlemin isimleridir- nebilerin isra yolculuğunda, ufuklarda ve nefslerindeki miraçlarında gördükleri ayetleri görür. Bu durumda hepsinin Allah'm isimleri olduğunu, kulun isminin olmadığını, hatta 'kul' isminin bile ona ait olmadığını, tıpkı diğer güzel isimler gibi onunla ahlaklandığını öğrenir. Bu durumda Allah'a gitmenin, huzuruna girmenin ve nezdinde bulunmanın ancak O'nun isimleriyle olabileceğini öğrenir. Âlemin isimleri de Allah'ındır. Yaptığı ihmalden sonra hatasını anlar. Bu müşahede, kendisiyle ibadet ettiği zatı ayırdığında kaçırdığı şeyleri telafi etmesini sağlar. İşte bu, büyüklük oturağında yüce bir tecelligahtır. Ebu Yezid el-Bestami'nin ulaştığı son mertebe bunun altındaydı. Çünkü onun ulaştığı son hal, kendinden aktardığı kadarıyla, 'bana ait olmayan şeyle bana yaklaş' ifadesidir. Bu, onun Rabbinden olan payıydı. O ise, bunu bir gaye olarak görmüştü ki, (gerçekte olmasa da ona göre) öyleydi, çünkü (ulaştığı) bu yer, Ebu Yezid'in gayesiydi, yoksa gerçekte son ve gaye değildi. İşte bu, başka bir tarzdır. Nebiler ve resullerden başka, veliler arasında onu tadanı görmedim. Onlar ise bunu bu özel tecelliden tatmış, Allah'ı şekilcilerin ilminde 'teşbih' sıfatları diye isimlendirilen özelliklerle nitelemiş, böylelikle Hakkın kendisini yaratıkların nitelikleriyle nitelediğini zannetmişler, ardından onları tevile kalkışmışlardır. Bu müşahede ise, âlemdeki her bir (şeyin) adının gerçekte Hakka ait olduğunu belirtir. Her isim yaratıklara -mana yönünden değil- lafız bakımından verilebilir ve yaratıklar o isimle sadece 'ahlaklanmıştır.' Bunu anlayınız!

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin özelliği uçuculuktur:
Doğru bilgidir bu, üzerinde toz yok

İrademiz dışında söylediğimiz bu mısra, âlemin isimleri hakkında zikrettiğimiz şeyi ifade eder. (Kuşa benzetilen) Aşık, ilahi isimlerin onun yuvası olduğunu zanneder. Yuvasından başka bir yerde olduğu kendisine açıklanınca, ortaya çıkar ve varlığından uzaklaşır, kendi oluşunun havasında hakkının ismiyle dolaşır. Bu kişi, her nefes başka bir nefese kanatlanır. Çünkü bütün isimler *'O her gün bir iştedir'*[418] denilen kimseye aittir. Öyleyse seven, her gün bir işten diğerine uçar. Onun müşahedesi bunu gerektirir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Başka bir özellik, sevenin sürekli uykusuzluğudur. Bunun nedeni, sevilenin *'uykunun ve dalgınlığın tutmadığı'*[419] kimse olmasıdır. Seven, Hakta bu özelliğin O'nun âlemi korumak için onu sevmesinden kaynaklandığını bilir ve bu bakışa Hakkın sûretlerde tecellisi kendisini çağırmıştır. Söz konusu suretlerin hükümleri vardır ve bazı suretlerin hükümlerinden birisi de uyumaktır. Hakkı böyle bir surette, o suret yönünden *'uyku ve dalgınlığın tutmadığı'*[420] kimse olarak görür. Bunun âlemi korumayı sevmesinden kaynaklandığını anlar. Seven sevgilisiyle oturan ve sevdiği de bu nitelikteyse, uyku kendisine haramdır! O halde seven, ayrılık halinde bile uykunun kendisine haram olduğunu söyler. Hal böyleyken, kendisini görürken ve kendisiyle otururken nasıl uyuyabilir ki? Şair, ayrılık uykusuzluğu hakkında şöyle der:

Sizden sonra uyku bana haram
Dostlardan ayrılan nasıl uyur ki?

O halde müşahede varken uyku âşığa daha da uzaktır.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin başka bir özelliği de, gamını gizlemektir. Başka bir ifadeyle, onun tasası gizlidir ve görünmezdir. Bunun nedeni, '*Allah'ı hakkıyla takdir edemediler*'[421] ayetidir. Müşahededе her zerrenin Allah'ın izniyle hareket ettiğini görür, çünkü (bütün) hareketlerinde onu hareket ettiren, Allah'tır. Ayrıca âlemin (kendisine böyle davranan) Yaratıcısına saygısızca ve Hakka nitelik olmaya yaraşmayan şeylerle -ki bunlar medlulü yokluk olabilecek şeylerdir- karşılık verdiğini müşahede eder. Bunun üzerine konuşmak ve muhabbetin gerektirdiği (sevilen hakkındaki) kıskançlık gayreti göstermek ister. Sonra görür ki, bu da Hakkın izniyledir. Çünkü o, eşyadan önce Allah'ı görenlerdendir -ki bu, Ebu Bekir'in makamıdır. Böylelikle, susar ve gamını, üzüntüsünü gösteremez. Sevgi, sevilene karşı yapılan davranışın O'na yaraşmadığını ona kabul ettirir (üzüntünün kaynağı budur). (Gizlemeye gelirsek) Fakat Görür ki onlara söylettiği sözlerle yaratıklarını kendisine musallat eden Haktır. Hak, onların önüne bir perde çekmiştir. Böylelikle sevenin gamı, dünyada gizlenirken ahirette üzüntüsü yoktur. Bu nedenle de dünyadan ayrılmak ister.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin başka bir özelliği, dünyadan çıkarak, sevgiliye kavuşmayı arzulamasıdır. Bununu nedenini önceki bölümde açıklamıştık: Nefs, dinlenmek ister. Üzüntü yorgunluk iken onun gizlenmesi daha da yorucudur. Dünya, üzüntülerin yeridir. Bu oturağın ait olduğu şey, sevenin sevgilisine kavuşmayı istemesidir. Bu ise, Hakkın belirlediği özel kavuşmadır. Çünkü her durumda müşahede edilen O'dur. Fakat Hak mertebelerden dilediğini belirlediğinde ve onu özel bir kavuşmanın mahalli yaptığında o yerde Hakkı talep ederiz. Ona ise ancak bu kavuşmayla çelişen dünya hayatından çıkarak ulaşabiliriz. Hz. Peygamber dünyada kalmayla ahirete göçmek arasında serbest bırakıldığında, 'en yüce dost' demişti, çünkü dünya hayatında 'düşük dostluk' ile birliktey-

di. Bir rivayette şöyle denilir: 'Allah'a kavuşmayı -yani ölümü- kim isterse, Allah ona daha çok kavuşmak ister. Kim Allah'a kavuşmayı sevmezse, Allah da ona kavuşmak istemez. Böylelikle sevmediği şekilde onunla ölümde karşılaşır. Bu ise kendisinden perdelenmesidir. Hak kendisine kavuşmayı isteyenlere tecelli eder. Ölüm ile Hakka kavuşmanın bir tadı vardır. Bu tat, dünya hayatında Hakka kavuşmada bulunmaz. Öyleyse bizim ölüm ile Allah'a kavuşmamız *'Sizin için boşaltacağız (fariğ)'*[422] ayetine benzer. Bizim için ölüm, ruhlarımızın bedenlerini yönetmekten 'fariğ olmasıdır.' Onlar, sevenin bu hali zevk yoluyla elde etmesini kast etmişlerdir. Bu ise, ölerek -hal ile değil- dünya hayatından çıkmayla mümkün olabilir. Ölüm, doğumdan itibaren kendisiyle bu tanışıklığın gerçekleştiği ve ortaya çıktığı bedeni terktir. Hatta beden, ruhun ortaya çıkmasının sebebidir. Hak ruh ile bedeni aralarındaki ilgi sabit olduğu için ayırmıştır. Bu ise, kendilerine olan sevgisi nedeniyle, Allah'ın kullarına olan gayretinden kaynaklanır. Allah, onlar ile başkası arasında bir ilgi ve alakanın olmasını istemez. Bu nedenle Allah ölümü yaratmış, kendisini sevme iddialarını sınamak üzere, ölümle onları sınamıştır. Ölümün hükmü sona erince, Yahya Peygamber cennet ile cehennem arasında ölümü kurban eder. Artık cehennem veya cennet ehlinden kimse ölmez. Âşıkların dünyadan çıkarak sevgiliye kavuşmayı istemelerinin nedeni budur. Çünkü gayret bir yorgunluktur. Ölüm ise, kurban edilmekle özel bir hayat yaşar. Nitekim ölüm sonrası hakkında böyle hüküm verdik. İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, sevdiğiyle arasına giren şeylerle arkadaşlıktan sıkılmasıdır. Sevende bu nitelik ilkinden daha geneldir. Çünkü ârif ile sevgiliye kavuşmak arasına sadece yokluk girebilir ve o ise burada yoktur. Varlık, O'ndan başkası değildir. Öyleyse ârif gördüğü her varlıkta Hakkı görür. Dolayısıyla seven ile sevilen arasında sadece yaratılmış perdesi bulunur. Seven bir Yaratan ve yaratılmış bulunduğunu bilir ve bu hakikatin kendisine eşlik etmesini ortadan kaldıramaz. Çünkü o, onun aynıdır ve bir şey kendinden uzaklaşamaz. Kendisi, sevgilisine ka-

vuşmak ile arasında bir engeldir. Bu nedenle seven, yaratılmış olduğu için, kendisinden sıkılır. Onun kendi varlığıyla beraberliği ise, özünden kaynaklanır ve hiç bir zaman ortadan kalkmaz. Dolayısıyla seven, her zaman sıkılır ve nedeni de budur. Çünkü şöyle zanneder: Bedenden ayrıldığında, bileşikliği terk etmiş olacak ve bu durumda -ikincisi olmayan- basite dönüşecek, kendi salt birliğiyle tek kalacaktır. Bu birliği Hakkın birliğiyle çarptığında ise -ki kavuşma demektir-, çarpımdan ortaya çıkan Hak (kendisi) olur, yoksa O olmaz. Bu ise, onu sıkar. Seven-ârif ise bundan sıkılmaz. Çünkü ârif, *İttihad* risalesinde belirttiğimiz üzere, işin kendiliğindeki durumunu bilir.

OTURAK VE TECLLİGAH

Sevenin bir özelliği de, çokça ahlanmak ve vah etmektir. Bu durum, '*İbrahim vah ederdi, hilim sahibiydi*'[423] ayetinde dile getirilir. Hakkın Rahman ismi yönünden niteliği, O'nun bir nefesinin olmasıdır. Bu nefes sayesinde Allah, kullarının güçlüklerini açar. Âlem bu nefeste ortaya çıkmış, bu nedenle âlemin yaratılışı 'ol (kün)' sözüne bağlanmıştır. Harf, havanın kesitleridir ve harfi meydana getiren şey -kendisi değil- havadır. Çünkü harf havanın (boğazda) kesilmesi esnasında ortaya çıkabilir ve hava nefestir. Bu nedenle unsurlar arasında hava, doğanın kendisidir ve bu nedenle harfleri kabul eder. Bu, esinti esnasında kendisinde ortaya çıkan seslerdir. Seslerden ortaya çıkan ise, he, hemze harfidir. Bu ikisi, mahreçlerin en aşağısındadır, çünkü bu ikisi, kalpten sonra gelir. Bunlar, boğaz harflerinin ilki, hatta göğüs harfleridir. Bu ikisi, üfleyenin şekillendirdiği ilk harflerdir. Çünkü o ilktir. Bunun nedeni, nefsin ortaya çıktığı yer olan kalbe yakınlığıdır. Âlem 'ol' sözüyle yaratılarak ortaya çıktığı gibi bütün harfler de ondan (hemze) ortaya çıkmıştır. Bu, Allah izin verirse, nefes bölümünde zikredeceğimiz garip bir durumdur. Hak sevenin kalbinde tecelli ettiğinde, basiret gözü kendisine bakar -çünkü kalp Hakkı sığdırmıştır-. Bu esnada seven, doğal yaratılışın kınamışlığını görür. Halbuki o, bu ilahi sırları içermektedir. Seven, bu doğanın âlemde Rahman'ın nefesinden ortaya çıktığını görür. Buna rağmen kınanmıştır ve değeri bilinmemiştir. Bunun üzerine seven, bu

konuda gördüğü açıklık ve duruluk nedeniyle, bu (doğanın değerini) zedeleyici hale karşı çokça ah eder. İnsanlar ise, bu açıklığı göremez ve ondan perdelenmişlerdir. Seven, Allah hakkında gayrete gelerek, perdeli insanlara şefkat eder, (doğanın durumu hakkında ise) vahlanır. Şefkatin nedeni, Hz. Peygamber'in imanın kemalini 'müminin kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmesi' diye nitelemesidir. Seven, Allah'ın bu müşahededen mahrum bıraktığı insanlara karşı üzülür ve vahlanır. Bunun nedeni, sevgilisine duyduğu sevgidir. Çünkü o, yaratıkların sevgilisini görmediklerine tanıktır. Sevginin bir özelliği de, sevilene karşı şefkattir, çünkü sevgi bunu gerektirir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, sözünü ve zikrini okuyarak sevgilisini yâd etmeye kendisini vermesidir. Allah *'Biz zikri indirdik'*[424] diyerek sözünü 'zikir' diye isimlendirdi. Bilmelisin ki, oluşun varlığının esası -başka bir özellikten değil- bilhassa kelam özelliğinden meydana gelmiştir. Çünkü oluş (âlem), Allah'ın sadece kelamını bilir ve onu duyar (sema'). Duyarken de haz alır. Bu nedenle âlem, 'ol' emri karşısında olmaktan başka yol bulamamıştır. Bu sema' (duyma), harekete, titreşmeye ve yer değiştirmeye yol açar. Çünkü duyan kişi, 'ol' sözünü duyunca, yer değiştirir, yokluk halinden varlık haline geçerek meydana gelir. Sema' yapanların hareketlenmesinin kaynağı budur. Onlar, vecd sahipleridir ve vecdin kimin hakkında olduğu önemli değildir. Çünkü vecd, özü gereği neyi gerektiriyorsa onu gerektirir. Sevilen ise değişir. Çünkü sevgi, vecd, şevk ve sevginin bütün nitelikleri -sevilen her kim olursa olsun- sevginin özelliğidir. Şu var ki biz bu kitapta -gerçekte sevilen olan- Allah sevgisini inceliyoruz. Bununla birlikte bazı insanlar, gerçekte sevilenin Allah olduğunun farkına varamazken bazıları bunun farkındadır. Farkına varanlar, âriflerdir. Onlar, canlarını, ailelerini ve arkadaşlarını sevmiş olsalar bile, gerçekte sadece Allah'ı sevmişlerdir. Öyle ki salih insanlardan birisinin şöyle dediği bize aktarıldı: 'Mecnun Kays, Allah'ı sevenlerdendi. Leyla'yı ise bu sevgisine perde etmişti. O, aşka tutulanlardandı.' Bu sözün doğruluğunu Leyla'ya söylediği şu sözünden çıkarttım:

'Benden uzak dur, çünkü seni sevmek, beni senden uzaklaştırdı.' Onu kendisine yaklaştırmadı ve getirtmedi. Sevginin bir özelliği de, sevenin sevgiliye kavuşmayı istemesidir. Bu davranış, sevgiyle çelişir. Sevenin bir özelliği, sevilen ansızın geldiğinde, bayılması, düşmesi ve dehşete kapılmasıdır. Burada seven sevdiğine şöyle der: 'Benden uzak dur!' Halbuki Mecnun, dehşete kapılmamış ve kendinden geçmemiştir. Bu davranışıyla -bana göre- o ârifin Mecnun hakkında söylediği sözün doğruluğu ortaya çıkar ki, bu, uzak bir ihtimal değildir. Allah'ın kulları arasında gizledikleri vardır. Buradan sevenler, sevgilinin zikrine ve kelamına yönelirler. Kuran Allah'ın kelamıdır ve o bir zikirdir. Dolayısıyla sevenler, hiçbir şeyi Kuran okumaya yeğlemezler, çünkü onlar, Kuran okurken kendilerinden geçerler. Sanki konuşan onlar değil Allah'tır! Bir ayette *'Onu komşu edin, belki Allah'ın kelamını duyar'*[425] denilir. Halbuki okuyan peygamberdi. Kuran ehli, Allah'ın ehli ve seçkinlerdir. Onlar, seven âşıklardır.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevgilinin bir özelliği de, sevdiğinin sevdiklerine uymasıdır. Bu, ancak özel olarak Allah'ı sevenlerin niteliklerinden birisi olabilir, çünkü Allah, sınırlanmaz ve belirlenmez. Allah el-Karib isminde tecelli ettiği gibi el-Baid isminde tecelli eder. Dolayısıyla Allah, Karib-Baid'dir (Yakın-Uzak). Seven şöyle der:

Sevgilinin yaptığı her iş sevimlidir.

Sevenin (sevdiği) fiil uzaklık ise, seven de sevgiliden uzaklığı sever, çünkü sevgili onu istemiştir. Bu esnada uzaklığı -kendisi için değil- sevdiğinin (onu) sevmesi nedeniyle ister. Başka bir ifadeyle uzaklığı kendinden dolayı değil, sevilen onun niteliği haline gelsin diye, sevgilisinin onu sevmesi uğruna sever. Sevgili sevenin niteliği olunca, seven artık onunla ayakta durur. Bu durumda ise, uzaklıkta kavuşma gerçekleşir ve yakında olduğundan daha çok ulaşmıştır sevgiliye. Çünkü yakınlıkta kendi niteliğiyle bulunur, sevgilisinin niteliğiyle değil! Çünkü bir mahalde bir nedenlinin (malul) iki illeti olamaz, böyle bir şey geçersizdir. Öyleyse seven yakınlığı (sevgiliden dolayı değil) kendisinden dolayı

sevdiği gibi, uzaklığı sevgilisinin (onu istemesi) nedeniyle sever. Binaenaleyh seven, uzaklığın sevilmesinde yakınlığı sevmesinden daha yetkin bir sevgiye sahiptir. Bu anlamda şu mısraları söyledik:

Arzu güzellik ve parlaklık arasındadır
Güçlü adamlar ona direnebilir

Kalbi zayıflar ondan acizdir
Nimet ve nazda kalbi (zayıflamış olan)

Ayrılıkla birlikte benim değişmem
Vuslatta kucaklaşmamdan daha tatlıdır

Çünkü vuslatta ben nefsimin kuluyum
Ayrılıkta ise Mevla'nın kulu!

Sevgiliyle meşguliyet her bakımdan
Kendi halimle ilgilenmekten daha iyi gelir

Bu şiirde sevgilinin tercih ettiği şeyleri tercih dile getirildiği gibi daha önce işaret ettiğimiz hususlar da yer alır. 'Sevilen sevenin özelliğidir' ifademize gelirsek, bu durum, 'Onu sevince, duyması ve görmesi olurum' kutsi hadisinde belirtilir. Allah kendi gözünü kulun gözü ve kulağı yaparak onun niteliği olduğunu tespit etmiştir. O halde seven, uzaklığı sadece sevgili onu istediği için sever. İşte bu, uzaklıktaki nihai vuslattır.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, hizmeti yerine getirirken saygılı davranıp davranmadığından korkmaktır. Gerçi bundan orta derecedeki ârif korkar. Söz konusu kişi, mârifette tahkik derecesine ulaşmamış, şuur zevkinden başka zevk olmaksızın onun farkına varmıştır. Böyle biri sevendir. Seven ise, sevgilisinin bütün emirlerine itaat eder. İşin gerçeği şudur: Emreden emredilenin aynı olduğu gibi seven sevilenin aynıdır. Ancak zâhir, mazharın hakikatine göre zuhur eder. Mazharlar ile zâhir-

de türler ortaya çıkar, hükümler ve isimler farklılaşır, itaatkâr ve günahkâr birbirinden ayrılır. O halde şuur makamında olup zuhur eden (için) eşyayı yerli yerine yerleştirmeyen kimse, hizmette saygıyla çelişen davranışın kendisinden ortaya çıkmasından korkar ve şöyle der: 'O vardır.' Varlıkların tek hakikat olduğunu düşünenler de bu görüştedir. Fakat söz konusu kişi, bunun nasıl olduğunu bilemez ve dolayısıyla sürekli edebe aykırı hareket eder, çünkü o, bir zevk olmaksızın bunu elde etmiştir. İnsanların bedenlerini yönetenin tek bir ruh olup Zeyd'in ruhu ile Amr'ın ruhunun aynı olduğunu ileri sürenlerin görüşü budur. Bu konuda başka pek çok yerde zikrettiğimiz büyük bir hata vardır. Çünkü böyle bir durum, Zeyd'in bildiğini Amr'ın bilmesini gerektirir, çünkü her birinde bilen, onların ruhudur ve (bu iddiaya göre) o da tektir. Bir şey, bir konuyu hem biliyor hem bilmiyor olamaz. Böylelikle seven, hata ve yanılgıyla kendisinden az bir hürmetsizlik çıktığında, gerçekleşen bu hataya karşı belirttiğimiz gerekçeye dayanmaktan korkar. Bu durumda –üzerinde gözüken- dikkatsizliğe düşer. Sevgi ise, sevilene hürmette diretir. Seven -sevginin fazlalığı nedeniyle- naz halindeyse ve kendisini sevilenin aynı görüyorsa, 'ben sevdiğimim, sevdiğim bendir' diyecektir. Sevenin korkmasının nedeni budur.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de Rabbi hakkında kendinden meydana gelen çok şeyi azımsamasıdır. Buna karşın sevgilisinden meydana gelen az şeyi çok sayar. Böylece o, seven olması bakımından, kendinde gördüğü kırıklık, horluk ve sevginin sevenlerde etkisi olan hayreti ayırır. Buna karşı sevilenin büyüklüğünü, haşmetini, üstünlüğünü, önderliğini ve şaşırtıcılığını görür. Sahip olduğu her şeyi verse bile, verdiğinin verdiğine göre pek az olduğunu düşünür. Sevgilisinin hakkı, ona göre, kendi hakkından büyüktür. Daha doğrusu, kendi adına bir hak görmez. Bununla birlikte seven gerçekte nefsinin hakkı için çalışır. İşte, muhabbetin gereği budur.

Bir hükümdarın İyas adlı çok sevdiği bir kölesi varmış. Bir gün bir arkadaşı hükümdarın huzuruna girmiş, kölenin ayaklarının hükümdarın

kucağında olduğunu, hükümdarın ise onları ovduğunu görmüş. Şaşırınca İyas şöyle demiş: 'Ne oluyor? Bunlar İyas'ın ayakları değil, hükümdarın kalbi! Onları kucağına koymuş ve ovuyor.' İşte bu, 'seven kendisi için çalışır' derken kastettiğimizdir. Çünkü bu davranışta -sevenin sadece bu fiille ulaşabileceği- bir haz vardır. Gerçekte sevgili, kendisinden elde ettiği hazzı ona ihsan etmiş olmakla, sevene ihsan eder. Seven, sevgiliden gelen her şeyin çok olduğunu görür, çünkü o, efendinin köleye ihsanıdır. Sevenin sevgili için yaptığı her şey -ki onu memnun etmek üzere can vermek de olabilir- mutlaka azdır, çünkü böyle bir davranış, kölenin cömert Efendisine itaatidir. *'Allah'ı hakkıyla takdir edemediler.'*[426] Öyleyse sevilen hiçbir şeye muhtaç değildir ve bu nedenle verdiği az, çoktur. Seven ise, muhtaçtır ve (verdiği) çok, azdır. Sûfilere göre, bu nitelik sevenin niteliği olsa bile, buradaki seven, bilgisi az ve sevgisi çok olan biridir. Söz konusu kişi, kör bir şekilde sevendir. Çünkü bir yaratılmışın sahip olacağı bir şey yoktur ki, seven onu küçümsesin veya fazla görsün! Seven Allah ise, kulunun az yaptığını çok görür. Bu durum *'Gücünüz ölçüsünde Allah'tan korkun'*[427] ve *'Allah insanı güç yetirebildiği şeyle yükümlü tutar'*[428] ayetlerinde dile getirilmiştir. Allah'ın sevdiği kulları hakkında çoğu azımsamasına gelirsek, Allah'ın nezdinde varlığa girmesi mümkün olmayacak nihayetsiz şeyler bulunur. Varlığa giren her şey sonludur. Sonlu, sonsuz ile kıyaslandığında -az veya çok olsa bile- bir hiçtir. Burada uzun sürecek açıklamalar olabilir, fakat biz kısa tuttuk!

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özeliği de, sevgilisine itaatle bağlanmak, ona karşı gelmekten uzaklaşmaktır. Şair şöyle der:

Sevdiğini söylüyorsun da İlah'a asisin
Böylé bir sevgi intkânsız

Sevgin dürüst olsaydı, itaatkâr olurdun
Seven sevdiğine itaatkârdır

Seven köle ve kuldur. Kul ise, Efendinin emirlerinin sınırında duran, emirlerine ve yasaklarına karşı gelmekten sakınan kişidir. Efendi onu yasakladığı bir yerde görmez veya kendisine emrettiği bir yerde onu aramaz. Kul, O'nun önünde hazırdır. Efendi bir şey emrederse, seven, Efendisi onu kullanıp kendisine emir verdiği için bunu bir ihsan sayar. Çünkü böyle bir emir, Efendinin kuluna ve kölesine ilgisini gösterir. Köle ilgilendiği işte Efendisini görmekten ve müşahededen mahrum kalırsa, Efendisinin emirlerinde ve O'nun izniyle tasarrufta bulunması nedeniyle haz alır ve nimetlenir. Seven Allah ise, sevilenin ona verdiği emir, dua ve kendisini ilgilendiren ve sevdiği işleri arzulamaktır. Kul bazı şeyleri nahoş bulur. Allah'a yasaklama kipinde dua ederek *'Kalplerimizi saptırma'*[429], *'bize yük yükleme'*[430], *'taşıyamayacağımız şeyi bize yükleme'*[431] gibi ifadeler kullanır. Bu, yasaklama tarzındaki bir dilektir. Böylece efendisine karşı olumlu ve olumsuz emir gerçekleşmiştir. Hakkın sevdiği kuluna olumlu karşılık vermesi ise, kulun Efendinin emirlerine itaatine ve O'na itaatsizlikten sakınmasına benzer.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir niteliği de, bütünüyle kendinden çıkmaktır. Bilmelisin ki, bir şahsı yaratıkların çoğundan farklılaştıran nefsi, onun iradesidir. İradesini sevgilisinin iradesi nedeniyle terk eden insan, bütünüyle nefsinden çıkmış sayılır. Dolayısıyla onun tasarrufu yoktur. Sevgilisi ona bir şeyi emreder ve bu seven sevgilisinin ondan (yerine getirmesini) istediği veya vasıta olmasını istediği şeyi öğrenirse, onu kabul etmek üzere koşar veya hazırlanır. Görür ki bu hazırlanma ve koşma da (ondan değil), kendisinde egemen olan sevginin otoritesinden imiş! Sevilen de, kendisinden istediği veya vasıta olmasını istediği bir işe karşı sevende direnç gösterecek bir irade görmez. Çünkü seven, sevgili uğruna bütünüyle kendinden çıkmıştır. Artık onun sahip olduğu bir iradesi yoktur. Fakat nefsi vardır ve sevgiliye kavuşmak istemektedir. Böyle olmayan ise, iradesiz donuk mesabesindedir. Onun tek hazzı, sevgilisinin kendisinden gördüğü kabulden haz almayla ilgili olan hazzıdır. Seven Allah olunca, bu özellik şöyle ortaya çıkar: Allah Musa Peygambere şöyle

vahyetti: 'Eşyayı -yani dünya ve ahireti- senin için yarattım.' Çünkü insan amaçlanan varlıktır. Sevenlerin önderi ise Hz. Peygamberdir. Hepsi, yani felekler ve içerdikleri şeyler, yıldızlar ve hareketlerinde bulunan şeyler, bu beşeri yaratılışa amadedir. Bu durum dünya hayatındadır. Ahirette ise, gözün görmediği, kulağın duymadığı ve kimsenin aklına gelmeyen şeyler insana sunulur. En sonunda gerçekleşecek büyük ziyaretteki ilahi tecelli de buna dahildir. İşte bu, sevilenin kendisine muhtaç olabileceği bütün hususlarda sevenin kendisinden bütünüyle çıkmasının anlamıdır. Sevilenin muhtaç olmadığı ya da ona dönen bir hazzın ve sevincin bulunmadığı hususlar ise bu konuya girmez.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, ölümü karşılığında diyet istememektir. Daha önce seveni 'öldürülmüş' olmakla niteledik. Sevenin ölümü şehitliktir. Öyleyse onun ölümü, hayatıdır. Dirinin ise diyeti olmaz. Sadece ölmüş maktulun diyeti olabilir ve diyet onun için gerekir. Seven Allah olunca (bu özellik), kulun sevilen ve iradesi etkin olması şeklinde tezahür eder. Bu esnada sevenin sevilenin iradesiyle çelişen bir iradesi yoktur. Öldürülen kimse, iradesizdir. Sevgilinin iradesine göre yaşayan insanın ise iradesi yoktur. İradesi var ise diyeti yoktur. Çünkü yaşayan insanın diyeti yoktur ve zâtî hayat ona aittir. Burada söz konusu olan, farz ibadetlerin neticesindeki sevgidir. Kul bunları yerine getirdiğinde, Allah kendisini sever. Nafile ibadetlerde Allah 'kulun görmesi ve duyması' olurken farzlarda kul 'Hakkın görmesi ve duyması olur.' Bu nedenle âlem sabit olmuştur. Çünkü Allah âleme bu kulun gözüyle bakar. Dolayısıyla âlemi ancak bir ilişki nedeniyle yok eder. Âleme kendi gözüyle bakmış olsaydı, hiç kuşkusuz âlem, O'nun yüzünün tecellileriyle yanardı. Bu nedenle Hak âleme 'sûreti üzerinde yaratılmış' kâmil insanın gözüyle bakmıştır. Kamil insan, âlem ile yakıcı tecelliler arasındaki perdedir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevilenin bir özelliği de (beşerî) doğanın kaçındığı zarara karşı sabırdır. Seven, sevgilisi (bedenin ve doğanın) yönetimiyle kendisini yükümlü tuttuğunda belaya sabreder. İnsan, doğanın ve nurun bir toplamıdır. Doğa kendisini talep ederken nur da onu talep eder. Nurun gizlenmesi ve kendisine gereken şeylerin çoğunu terk etmesi gerekir. İnsanın hakikati ise, doğasının talep ettiği yararlar nedeniyle, nuru ister. İşte Allah nura -ki ruhtur- hakkını insana ödemesini emretti. Bu durum, Hz. Peygamber tarafından 'en çok iyilik kime yapılır?' diye sorulduğunda üç kez 'anne' diye cevap verdiği hadisinde dile getirilir. Dördüncüde 'sonra babana' demiş, böylelikle annenin iyiliği babanın iyiliğine dönmüştür. Doğa bir annedir. Bu durum Peygamberin 'Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır' -ki hayvanî nefstir- 'gözünün senin üzerinde hakkı vardır' hadisinde dile getirilir. Bütün bunlar, insanın doğası olan annenin haklarındandır. Babası ise, ilahi ruhtur ki, o da nurdur. İnsan nuraniliği yönünden sevdiklerinden pek çok şeyi terk ederse, zarara uğramış diye nitelenir ve bu durumda insana sabretmesi emredilir. İşte bu 'sıkıntıya sabreder' sözünün anlamıdır. İnsanın hakikati bundan nefret ediyor olsa bile, Allah'ın emrine uymak zorunludur.

Sabrı karşısında Allah kendisine '*Sabret senin sabrın Allah iledir*'[432] der. Çünkü Allah es-Sabur ismiyle isimlenmiştir. Adeta Allah kendisine şöyle der: 'Ben -şanıma yemin olsun ki- kendimi eziyet gören diye niteledim. Ben bana eziyet edeni bağışlarım, sabrederim ve bu nedenle es-Sabur (sabreden) diye isimlendim. Bana emir verilemez ve ben sınırlanmam. Buna rağmen kendimi yaratıklarımın sevdikleri şeylerin (bana verdiği sıkıntının) altına soktum. Bana yaraşan şeyleri -yaratıklarımı tercih ederek ve onlara merhamet ederek- kendilerine yakışan şeyler nedeniyle terkettim. Sen sıkıntıya sabra benden daha layıksın. Yani benden kaynaklanan ve -şanımın gerektirmediği bir özellikle beni nitelediklerinde- yaratıkların bana verdiği eziyete karşı sabreden olmam nedeniyle, sabırla senin nitelenmen daha yerindedir.' İşte, bu tecelligahta Allah'ın sevilen olmasının anlamı budur. Kulun sabırlı olması ise sevgilisinin onu doğal bedeni idareyle yükümlü tuttuğunda söz konusudur. Sevilen yaratılmış, seven Hak olduğunda yükümlülük, kulun Efendi-

sinden talep ettiği şeyle gerçekleşir. Kul istediği şeyin, Efendisinin de sevdiği kulun yararlarını yönetmek olduğunu bilir. Fakat bunlar, kulun gayesine ve arzularına uygun olmalıdır. Bu durumda Hak onun için bu talebi yerine getirir. İşte bu, sevilenin kendisiyle nitelendiği özelliğin anlamıdır.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, kalbinin hayrette olmasıdır. Kalbin (değişmek anlamındaki) bu adı almasının nedeni, tasarruflarının çokluğu ve sürekli başkalaşmasıdır. Bu nedenle kalbin (kendisiyle yöneldiği) yüzleri ve yönelimleri artar. Hayretteki kişinin özelliği de budur. Bilhassa Hak, kendisine yöneldiği her yüzde, tasarruf ettiği her işte ona zuhur eder. Çünkü o, her yüzde sevdiği Hakka bakar. *'Her gün bir iştedir.'*[433] Kutsi hadiste Allah 'yaptığım hiçbir işte tereddüt etmedim' der. Bir işteki yönlerin çokluğu, -hepsi sevgilinin beğendiği iş olsa bile- hangisini yapmak gerektiği hakkında bir tereddüde yol açar. Kendimiz en çok beğenileni bilmesek bile, Allah bizden en çok razı olacağı davranışı bilir. Biz nafile ve farz ibadetler arasında Hakkı en çok razı edecek fiili bilir ve şöyle deriz: 'Farzlar Allah'ı daha çok razı eder.' Fakat keffaret gibi serbest bırakılan bir hüküm farzlarda söz konusu olduğunda, Hakkı razı edecek fiil, yeni bir târifle bilinebilir. Nafile ibadetlerde Hakkı razı edecek ibadet de, Allah'ın belirlemesiyle bilinebilir. Nafile ibadetler çoktur ve bir kısmı bir yönden Hakkı razı ederken, bir kısmı bir yönden daha çok razı eder. Öyleyse yeni bir târif zorunludur. Böyle bir durumda sevenin kalbi 'heyman' özelliğine sahiptir, yani halden hale girdiği yönlerde hayrete düşer.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, beraber olduğu her şeye karşı sevileni tercihtir. Bütün âlem ve onun her bir parçası, insan için bir emanettir ve

insana emaneti sahibine vermek emredilmiştir. Onun emanetleri ise, pek çoktur ve sahiplerine verilmesinin belli bir vakti vardır. Her vakitte insana ait bir emanet vardır. Bunların bir kısmına Ebu Talib el-Mekki 'Felek insanın nefesleriyle akar, hatta her nefes alıp verenin nefesiyle akar' derken işaret etmiştir. Kastedilen, bilhassa insandır, çünkü onun intikaliyle yönetim (ahirete) geçer ve insan her nerede bulunursa kendisini takip eder. Dolayısıyla âlem, bu sebeple insana eşlik eder. Sonra, insan âlemdeki emanetlere muhtaçtır, çünkü Allah adamlarından seven-ârifler, kendilerini Allah'ın emrettiği şeyle meşgul etmişlerdir. Öyleyse onlar, severek ve hayrete düşerek, Allah'a bakarlar. Allah ise sevgisiyle onları kuşatmış, uzaklık ve yakınlığın arasında hayrete düşürmüştür. Buradan onlar, beraber oldukları her şeye karşı 'Allah'ı tercih edenler' diye nitelenmişlerdir. Çünkü onlarla birlikte olan, gerçekte Allah'tır. Bu durum '*Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir*'[434] ayetinde dile getirilir. Allah âlemdeki herkese -elindeki emanet nedeniyle- eşlik eder. Bu nedenle insan Allah'a olan sevgisi nedeniyle O'nun mertebesini beraber olduğu her şeye tercih eder. Sehl'e 'Besin nedir?' diye sorulmuş, o da 'Allah'tır' diye cevap vermiş. 'Biz hayatın kendisiyle ayakta durduğu şeyi kastediyoruz' dediklerinde, yine 'Allah'tır' demiş, çünkü sadece Allah'ı görüyordu. Israrla 'Biz bedenin canlı kalmasını sağlayan şeyi soruyoruz' dediklerinde ise Sehl, söylediğini anlamadıklarını görünce başka bir cevaba dönerek şöyle demiş: 'Bu diyarı yapanına bırak! Dilerse harap eder, dilerse imar eder.' Başka bir sözünde şöyle der: 'İnsan latifesinin özelliği, bedene eşlik etmek değildir. O, sevgilinin kendisini yükümlü tuttuğu işle ilgilenmelidir. Onun hayatı ve varlığı budur. Sevgili hangi evde onu yerleştirirse, oraya yerleşir.' Bizim de kabul ettiğimiz ve keşfin verisi olan hükme göre, doğal yaratılıştan soyutlanmanın olamayacağını söylediğinde durum, böyledir. Doğadan soyutlanılabileceğini ve (beden ile ruh arasındaki) ilişkinin kesilebileceğini ileri sürerse, beraber olduğu herkese karşı Allah'ı yeğleyenlerdendir.

Seven Allah ise bu özellik şöyle tecelli eder: Allah, sevgilisi olması yönünden insanı bütün âleme yeğler ve ona kâmil sûreti verir. Halbuki bu sûreti âlemdeki sınıflardan herhangi birine vermemiştir. Allah'ı tespih eder ve O'na itaat ederse, Allah'ı beraber olduğu her şeye tercih etmiş demektir. Allah şöyle der: '*Rabbin meleklere yeryüzünde bir halife yaratacağım dediğinde...*'[435] Allah ona bütün ilahi isimleri vermiş, insan Al-

lah'a ait her ilahi isim ile O'nu tespih etmiştir. Söz konusu isimlerin oluşla ilgisi vardır. İnsan bu isimle Allah'ı yüceltmiş ve tazim etmiştir. Yoksa işlerin değerini bilmeyenlerin ileri sürdüğü gibi, 'kap kacak' ismiyle övmemiştir. Bu nedenle melekler *'Senin övgünü tespih eder ve seni takdis ederiz'*[436] demişlerdir. Allah sadece kendi isimleriyle tespih ve takdis edilir. Allah meleklere âlemde meleklerin kendisiyle Hakkı tenzih ve takdis etmedikleri isimleri olduğunu bildirmiş ve bu isimleri Âdem'e öğretmiştir. Allah, haklarında meleklerin bilgisi olmadığı yaratıklarından dilediklerini oraya topladığında, Meleklere, *'şunların isimlerini bana bildirin'*[437] demiş, Melekler ise *'bizim bilgimiz yoktur'*[438] demişler, Allah Âdem'e: *'Onların isimlerini anlat, demiştir. Âdem onların isimlerini onlara anlatınca'*[439] Melekler de, 'haklarında bir bilgilerinin olmadığı' Allah'ın isimleri olduğunu öğrenmişlerdir. Söz konusu isimler vasıtasıyla kendilerini yarattığı kimseler, Allah'ı tespih eder. Âdem, o isimleri öğrenmiş ve onlarla Allah'ı tespih etmiştir. Nitekim Âdem kendisine Ev'i (Kâbe) tavaf ettiren meleklere şöyle der: 'Siz (tavafta) ne diyordunuz?' Melekler 'Tavafta senden önce 'Subhanallah, elhamdü lillah vela ilahe illallah' diyorduk demişler. Âdem ise, 'ben sizin söylediklerinize 'La havle ve la kuvvete illa billah' ifadesini ekleyeceğim' demiştir. Allah, bu ifadeyi Arş'ın altındaki bir hazineden Âdem'e vermiştir. Melekler ise onu bilmiyordu. Müfessir 'kap kacak' derken küçük ve büyük şeylere yönelen ilahi ismi kastediyorsa, haklıdır. Çünkü küçük olan küçültülüşünde büyüğün kendisiyle Hakkı tespih edemediği bir isimle Hakkı tespih eder. Bu durumda 'kap kacak' lafzını kastetmiştir ki, böyle bir şey anlamsızdır. Çünkü bu, buradan türetilen terimle ilgilidir. Çünkü onun her bir dilde çeşitli harflerden oluşan ve diğer isme benzemeyen bir adı vardır. Burada amaç, faydanın kendisiyle gerçekleştiği şeydir. Böylelikle Âdem, meleklerin övünürken söyledikleri Hakkı tespih ve takdis ettikleri sözlerine karşılık verebilir. Allah onlara iddia ettikleri yönden Âdem'in üstünlüğünü göstermiştir. İşte bizim zikrettiğimiz budur, başka bir şey değil! Yaratıklar içersinde melekten daha şereflisi yoktur. Bununla birlikte insan-ı kâmil isimlerin bilgisiyle ondan üstündür. Öyleyse o, bu mertebededir ve bu makam daha üstündür. İşte Hakkın insanı tercih etmesinin anlamı budur.

OTURAK VE TECELLİGAH

Seven ispat halinde mahv (silinme) özelliğiyle nitelenmiştir. İspat, sevenin yükümlülük konularında ve (sözgelişi) namazdaki fiilî ibadetlerinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Allah, namazı kulu ile arasında bölerek, kulunu var saymıştır (ispat). Bu ispattaki mahv yönüne gelirsek, Allah *'Sizi ve amellerinizi Allah yarattı'*[440] buyurur. Başka bir ayette *'bu işte senin yapacağın bir şey yoktur'*[441] buyrulur. Bir başka ayette de *'İş tamamen Allah'a aittir'*[442] buyrulur. Bir diğer ayette ise *'Sen atmadın, attığında, fakat Allah attı'*[443] buyrulur. Başka bir ayette ise *'Sizi halife yaptığı şeylerden infak ediniz'*[444] buyrulur. Bu ayet, Allah'ın kitabında 'ispattaki mahvı' gayet güzel açıklayan bir ifadedir. Öyleyse sevenin Hakkın imkân verdiği işte tasarrufu olabilir. Artık sevgisi onu hayrete düşürmüş, şimdi hakkında irade edilenden başka bir şeyi irade etmektedir. Gerçekte ise, ancak bu olabilir. İnsandan gerçekleşen her iş, Allah tarafından yaratılmıştır ve insan fiilde araçtır, fail değildir. Öyleyse insan, işlerin üzerinde gerçekleştiği bir yerdir. Bu ise 'ispattaki mahvdır.' Seven Allah olunca, 'ispattaki mahv' kulun fiili üzerinde gerçekleşebilir. 'Hakkın mahvı (kulun fiilinde gizlenmesi)' bu demektir. Akıl ve keşf, Hakkın varlığını bildirirken kulun ve âlemin varlığı yoktur. Bu ise Hakkın ispatıdır. Öyleyse bu, şehadet âleminde mahv iken müşahede mertebesinde ispattır.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, kendisini Hakkın iradesine teslim etmesidir. Sevgi, sebepleri görmek ile arasına girdiğinde seven sadece Sevgilinin mertebesine bakar. Bu durumda ise âlemin (içindeki tikellerin) kendisinden ne istediğini bilemez. Halbuki âlemin ondan istediği hakları (emanet olarak) yerine getirmesi gerekir. Nitekim Hz. Peygamber 'Zevr'inin (ziyaret) da üzerinde hakkı vardır' der. Burada bütün âlemin dahil olabileceği bir kelime kullanmıştır ki, ziyaret demektir. Böyle bir kelime kullanmak, Peygamberin 'cevamiü'l-kelim' özelliğini gösterir.

Seven, kendini Sevgilinin iradesine bırakır. Bu durumda ise, Sevgilisinin onunla ilgili iradesi yönünden, kendisini dilediği yerde kullanması itibarıyla âlemin kendi üzerindeki haklarını öğrenir. Hak, hikmet sahibidir, dolayısıyla onu ancak özel bir fiilde harekete geçirir. Başka bir ifadeyle Hak, seveni o vakitte âlemdekilerin kendisinden istedikleri özel hakkı yerine getirmek üzere görevlendirir. Böylelikle seven, âlemi Allah'tan öğrenir. Bu durum Ebu Bekir'in söylediği 'Gördüğüm her şeyden önce Allah'ı gördüm' sözünde dile getirilir. Ebu Bekir âlemi görürken Allah'ı görmüştü.

Seven Allah olduğunda bu özellik şöyle ortaya çıkar: Gerçekte Hakkın zatı, hareketi kabul etmez. Halbuki Allah âlemdeki şeylerin nefsleri için; onların bekaları, yararları ve amaçlarının gerçekleşmesine bağlı olan işlerde muhtaçlığı yarattı. Böylelikle Hak, sanki kendisini kendisinden ve O'nun vasıtasıyla istedikleri şeylere kendisini teslim etmiştir. Bu nedenle vakti gelmemiş bir konuda kendisinden dilekte bulunduklarında Hak onlara *'Sizin için boşaltacağız'*[445] der. Bütün durumlarda fail, Allah'tır. Zatı ise, eserlerin zuhur edeceği bir yer değildir. Binaenaleyh hak için teslim olmak -kendisi için değil- âlemin muhtaç olduğu şeylere hazır olmak şeklinde gerçekleşmiştir. Allah'ın yarattığı her şeyin bir tespihi vardır ve o tespih söz konusu varlığın gıdasıdır. Bu nedenle Allah 'Her şey O'nun hamdini tespih eder' buyurdu. Fütüvvet makamında bu hususu belirtmiştik.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de niteliklerinin iç içe girmesidir (tedahül). Seven sevgiliyle birleşmek ve onun iradesine uymak ister. Sevilen, bazen birleşmeyle çelişen şeyleri isteyebilir. Bu durumda sevenin nitelikleri iç içe girer.

Seven Allah olduğunda bu özellik şöyle gerçekleşir: Allah, el-Ahir olduğu yönden el-Evvel'dir. Böylece Ahir olması Evvel olmasına girmiş, Evvel olması Ahir olmasına girmiştir. Gerçekte O'nun kendisinden başkası yoktur. Allah'ın ilk oluşu O'nun aynı iken son olması kuludur ki O'nun sevgilisidir. Bu durumda O'nun nitelikleri, sevdiğinin nitelikle-

riyle iç içe girmiştir. 'Kul' dersen, saf olarak kul diye bir şey yoktur. 'Efendi' dersen, saf bir halde efendi yoktur. Her iki durumda da doğru söylersin. İşte bu, iç içe girmenin sonucudur.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de sevgilisi karşısında nefesinin olmayışıdır. Başka bir ifadeyle, sevgilisi karşısında rahat edemez, çünkü her nefes sevgilisini gözetir, sevdiği şeylerin nerede olduğunu araştırır ve onları yerine getirmeye çalışır. Dolayısıyla sürekli sevdiğini razı edecek hususlarda gayret göstermekle ilgilenir. Sevgilinin razı olacağı şey ise bilinemez ve bu nedenle seven rahat değildir. İşte 'sevenin nefesi yoktur' bu demektir. Yani, güçlüğü ve sıkıntıyı izale edecek teneffüsle rahatlayamaz. Sevgisinde dürüst sevenin özelliği budur.

Seven Allah ise bu durum '*O her gün bir iştedir*'[446] ayetinde dile getirilir. O, sadece kullarının hakkında tasarrufta bulunabilir. Allah kullarının arasından sevdiklerini amaçlar ve diğerleri bundan dolaylı yararlanır. Başka bir ifadeyle onlar, Allah'ın seçtiklerinin sofralarının artıklarını yerler. Allah dünyada ve ahirette onların yararlarıyla ilgilenir. Şu var ki Allah, boş iş yapmakla nitelenemez. Allah şöyle der: '*Gökleri, yeri ve arasındakileri altı günde yarattık. Bize bir yorgunluk dokunmadı.*'[447] Başka bir ayette ise '*İlk yaratma ile yorulu mu verdik? Doğrusu onlar yeni yaratılış hakkında şüphe içindedirler*'[448] buyurur. Allah, her nefeste kulları hakkında yeni bir yaratma içindedir. Bu durum '*O her gün bir iştedir*'[449] ayetinde dile getirilir. Mutlular hakkında ise '*Orada onlara güçlük dokunmamıştır*'[450] der. Bununla birlikte onlar, kendileri hakkında değil, Allah hakkında tasarrufta bulunur. Sonra, bu durum onlara döner. Onlar ise, kendilerine dönmüş olduğu için, onu amaçlamazlar. Aksine hakikatler bunu verir. Bu nedenle seven sevgilisi karşısında rahat olmamak özelliğiyle nitelenir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevgilinin bir özelliği de, bütününü sevgilisine adamasıdır. O bir toplamdır. Toplanmışlığı sayesinde ise, onun dış varlığı ortaya çıkar. O'nun (bu toplamı oluşturan) tekleri (parçaları) Allah'a aittir, çünkü teklik, Allah'a aittir. Toplam ise, bu teklerden başka bir şey değildir. Öyleyse bütünü Allah'a aittir. Toplamı oluşturan her bir, bir ile çarpıldığında, bundan çıkacak sonuç, Hakkın birliğidir. İşte bu, 'onun bütünü sevgilisine aittir' sözünün anlamıdır. Seven, toplamın biridir, çünkü toplamın da bir birliği vardır ki toplam, bu birlik sayesinde dışta var olur.

Seven Allah ise bu özellik şöyle ortaya çıkar: Mutlak birliğine rağmen Allah için 'tüm' ilahi isimler demektir. Bu isimler, doksan dokuz tanedir. Böylelikle isimlerde birçokluk ortaya çıkmıştır ve bu sayede (Allah hakkında) 'tüm (kül)' ismi geçerli olmuştur. Bu tümün bireyleri ise tek başına her bir isimdir. Söz konusu isim kuldan tek bir hakikat ister. Onun otoritesi ise bu hakikatte ortaya çıkar. İsimler, ancak bir olabilir. Öyleyse biri bir ile çarparsan, dışta 'kulun birliği' ortaya çıkar. O ise, sevilendir. Hepsi Allah'a aittir, çünkü bütün isimlerin hükümleri, akılda ortaya çıkar. İsimler ise Allah'a aittir. O halde hepsi, Allah nezdinde sevilen kula aittir. Bu yönüyle ilahi mertebedeki her şey, sevilen kula aittir. Çünkü Allah özü gereği 'âlemlerden müstağnidir.' Binaenaleyh Allah, çokluktan ve kendisine delil olunmasından münezzehtir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, sevgilisi uğruna kendini kınamasıdır. Seven sevgilisinin üzerindeki hakları yerine getirmekten kendini aciz görür. Bu hakları sevgi zorunlu yapmıştır ve sevgilisinin neleri sevdiğini tam bilemediği için bildiği ölçüde davranmak üzere gayret harcar. Sonra kendine şöyle der: Sevginde dürüst olsaydın, sevdiği her şeyi sana gösterirdi, çünkü sen, yükümlülük diyarındasın. Burası sınırlı bir yerdir ve sevgilinin orada sevdiği şeyler bellidir. Ahiret ise, öyle değildir. Orada

serbestsin ve oradaki her şey, sevgilinin sevdikleridir. Dolayısıyla orada kınama yoktur! Sevenin sevgilisi karşısında kendini dünya hayatında kınamasının nedeni budur.

Seven Allah olduğunda bu özellik şöyle tezahür eder: Allah, kendisini mümin kulunu sevmek nedeniyle, onun (canını alırken) 'tereddüt' etmeyle nitelemiştir. Çünkü sevgi, sevilenin beğenmeyeceği işi yapmamayı gerektirir. Sevilen ölümü nahoş görürken Hak -kendisini sevdiği için- kulun (ölümünün) gecikmesini istemez. İşte Hak için (sevdiği hakkında kendini) kınamanın anlamı budur. Halbuki ilahi ilimde takdir edildiği üzere, insanın ölümü kaçınılmazdır. Fakat kul, Allah'a kavuşmada elde edeceği yararı bilmez. Sevenler ise böyle değildir, çünkü onlar -dinlenmek üzere değil- Sevgiliye kavuşmak amacıyla ölümü severler. Sevenlerin bir kısmında hakim olan duygu, Sevgiliyi razı etmektir. Bunun ise sınırlamanın varlığı ve razı olunan işler ile kızılan işlerin ayrışması esnasında, sevilenin sevgisinin kadrinin bilineceği bir halde gerçekleşeceğini görür. Bu durumda Sevgiliyi razı etmek ancak yükümlülük ve teklif diyarında gerçekleşebilir. Ahirette ise sınırlama yoktur. Bu nedenle (bütün işlerde) eşitlik gerçekleşir, sevenin eylemlerinde (sevgisinin) kadrinin farklılaşmasını (gösteren durum) ortadan kalkar. Aynı hal Sevenden ise kalkmaz. Bu nedenle sevenlerin bir kısmı, ölümü kerih görür. Bu durum, onların sevgilerindeki dürüstlüklerinden kaynaklanır.

Seven Allah ise bu özellik şöyle tecelli eder: Allah, bütün varlıklar üzerinde ölüm hükmünü vermiştir. Bu özel gurubun amacı ise -ki onlar temyizi ister- kendilerinden sınırlamanın kalkmamasıdır. Böylelikle -diğer gruplara karşı- Efendilerinin sevgisinin değerini öğrenmek isterler. Gerçekleşmesi takdir edilen bir iş mutlaka gerçekleşir. Bu ölçü, Hak için kınama diye isimlendirilen şeydir. Allah Teala '*dilediğini yapandır.*'[451] Hatta O, özellikle onu ayırır ve seçer. '*Dileseydi*'[452] ayetinden de bu anlaşılır. Bu ve benzeri ifadeler, -irade veya bilgi değil, çünkü hüküm onlara aittir- kınamayı gerektirir.

Öyleyse ifade etiğimiz hususu iyice düşün! Bütün bunlar, ilahi sırlardır. Arkadaşlarımız -değerlerinin büyüklüğünü görünce- onlara karşı koruyucu davranmışlardır. İş onların dediği gibidir. Burada bizim ortaya koyduklarımız, Allah'a dair bilgide sahip olduğumuza göre kabuk

gibidir. Bu sırları izhara teşebbüsümüzün nedeni bu olduğu gibi onu açıklamada kulların yararı vardır.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevilen 'dehşette haz alan' diye nitelenir. Bunun nedeni, sevgilinin kendisine ansızın çıka gelmesidir. Bu hal, hücum diye ifade edilir. Bu kitapta bununla ilgili bir bölüm gelecektir. Hak kullarının kalplerini kendisine davet ederek, onlar için meşru-ulaştırıcı bir yol belirlemiş, delilleriyle onlara tanınmıştır. Onlar da Allah'ı bilmiştir. Allah nimetleriyle onlara kendisini sevdirmiş, onlar da Allah'ı sevmiştir. Huzuruna girdiklerinde -bir vaatleşme olmaksızın- kendilerine tecelli ettiğinde, huzuruna girme halinde olduklarını bilemezler. Böylelikle ansızın tecelli kendilerine gelir ve sahip oldukları alamet vasıtasıyla da tecelliyi tanırlar. Tecellinin ansızın gelişiyle dehşete kapılır ve nefslerindeki alamet vasıtasıyla O'nun sevgilileri ve (ulaşmak istedikleri) amaçları olduğunu öğrenerek haz alırlar. Onların dehşetteki hazları budur.

Seven Allah ise, bu durum şöyle gerçekleşir: Allah kendisini dileme (ihtiyar) özelliğiyle niteler. Allah her şeye kadirdir ve bir şey dilerse, yapar, O'nu zorlayacak hiçbir şey yoktur. Allah sözünde ve hakkında verdiği hükümde doğru sözlüdür. Bununla birlikte, cezalandırandır. Allah, işleri hikmete göre düzenler. Hükmünü geri çevirecek kimse yoktur. Allah, her halde o hale uygun ve mertebeleri bilen hikmet sahibinin davrandığı gibi davranır. Bu bağlamda dilek sahiplerinin dilekleri kendisine gelir ve bu istek, kendisine olumlu karşılık vermenin vaktiyle uyuşmaz. Daha önce Hakkı bir zorlayan olmadığını belirtmiştik. Böyle bir dilek esnasında ise, beklemek zorunludur, çünkü ona olumlu karşılık vermek, hikmetin tertibiyle çelişir. İşte bu kadarlık bir durum (Allah hakkında) 'dehşet' diye isimlendirilir. Hakkın ondan haz almasına gelirsek, bu esnada dilekte bulunan kişi, sevinir. Allah kulunun dilekte bulunmasını ve -bir rivayette geçtiği üzere- dua etmesini sever. Bir rivayette, Allah'ın sevdiği ve sevmediği iki şahsın ihtiyaçlarını dile getirdikleri zikredilir. Allah bir meleğe sevmediği kulunun ihtiyacını hemen karşılamayı vahyeder. Böylece sevmediği kulunun dileğiyle meşgul ol-

mak ve sesini duymak istemez. (Diğer kulu hakkında ise) meleğe şöyle der: 'Falanın ihtiyacını beklet! Çünkü ben onun sesini duymayı ve dilemesini seviyorum, çünkü onu seviyorum.' İşte bu kişi, sevilmese de ihtiyacı karşılanan, diğeri ise sevilmesine ve ilgi görülmesine rağmen ihtiyacı karşılanmayan kişidir. Allah, karşılık vermeye gecikmesi esnasında sevdiği kuluna bu sırrı gösterseydi, onun bu konudaki sevincini hiçbir şey sığdıramazdı. Öyleyse karşılık vermeden geri durmak, dehşete kapılanın geri durması gibidir. Bunun nedeni, Allah'ı zorlayan birisinin olmadığı konusundaki sözünün doğruluğudur. Hakkın haz alması ise kulunun talep ettiği şeye ulaşması ve onunla sevineceğini bilmesidir. Öyleyse, Aziz ve Hakim Allah'ı tenzih ederim!

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, kendilerini koruduktan sonra, sınırları aşmaktır. İşte bu, Bedir savaşına katılan sevenlerin bir özelliğidir. Onlar, kendilerini koruduktan sonra sınırlarını aşanlardır. Allah onlar hakkında 'dilediğinizi yapın, sizi bağışladım' demiştir. Genel içinde belirlenmemiş olanlara gelirsek, onlar, seçkinlerde belirlenmiş kimselerdir. Hak, onların sınıflarını belirlemiştir. Bu durum kutsi hadiste 'Kulum bir günah işlemiş, bilir ki, günahı bağışlayan ve cezalandıran bir Rabbi vardır' şeklinde dile getirilir. İkinci veya üçüncü kez işlediğinde ise, Hak kendisine 'dilediğini yap, seni bağışladım' der. Böylelikle kuluna mubah kılar ve onu dünyada sınırlanmanın dışına çıkartır. Allah taşkınlığı emretmeyeceğine göre bu nitelikteki bir insan, Allah'a asi olmaz. Bunun yerine Allah'ın mubah kıldığı işlerde tasarruf eder. Bu nitelikten önce ise, sınırlananlardandı. Böylelikle kendini koruduktan sonra sınırları aşmıştır. Bunu ona veren ise, yükümlü olmasını gerektiren aklının varlığıyla birlikte, bilginin şerefidir. Hal sahibi ise, böyle değildir, çünkü hal sahibi 'kendisinden kalem kalkmış' deliyle aynı hükme sahiptir. Delinin lehinde veya aleyhinde bir şey yazılmaz. Bu kişinin ise, aleyhinde yazılmazken lehinde yazılır. Bilgiyle hal arasındaki fark budur! Bilgi ne kadar şereflidir! Sevenin bilgili olması, hal sahibi olmasından yetkindir. Dünya

hayatında hal eksiklik iken ahirette tamlıktır. Burada bilgi tamlık iken, ahirette tamlık ve mükemmelliktir.

Seven Allah olduğunda bu özellik şöyle ortaya çıkar: Allah, kendisini seven kullarının onlar adına üzerine zorunlu kıldığı şeyleri O'ndan talep etmediklerini bilir. Onlar, kendilerini koruduktan sonra sınırları aşarlar. Bunun üzerine Allah, kendilerine (onlar adına) zorunlu kıldığı ihsanı onlara verir (yani ibadetler karşılığında belirlediği sevabı). Bu ise 'sınırları korumasıdır (belirlediği ölçüde verir).' Sonra onlara hesapsız verir. Bu ise, 'sınırları aşması' demektir, çünkü bir iyiliğin sınırı, on katından yedi yüz katına kadardır. Sınırları aşmak ise *'Güzel ameller yapanlar için daha güzeli, bir de fazlası vardır'*[453] ayetinde dile getirilen ilavedir. Burada belirtilen şey sınırı korumak iken ilave ise sınırı aşmaktır. 'İşte bu bizim ikramımızdır.' Dilersen ihsan et, dilersen hesapsız olarak onu tut!

OTURAK VE TECELLİGAH

Seven sevdiğine karşı 'kıskanç' diye nitelenir. Bu durum, Allah'ı seven hakkında olabilecek en doğru haldir. Bu makam, İmam Şibli'nin makamıydı ve onu buna gönlünde sevgilisinin büyüklüğü ve kendi değerinin küçüklüğü (hakkındaki inanç) sevk etmişti. Bu esnada ise, sevenlerin nazıyla bu yüce mertebeye kendisini layık görmemişti. Çünkü sevenler, ilahi mertebede naz sahibidir. Bunun istisnası, gayret ve kıskançlık özelliğiyle nitelenen sevenlerdir. Onların üzerinde Hakkın büyüklüğü hakim olduğu için, naz bilmezler. Öyleyse onlar, gizleme özelliğiyle nitelenmişlerdir. Bunun nedeni ise, kıskançlık ve gayrettir. Gayret, sevginin özelliklerinden biridir. Onlar, âlemde 'sevenler' olarak gözükmezler. Peygamberin makamı buydu. Hz. Peygamber sahabeden Saad'ı kıskanç diye niteledikten sonra, kendisini 'ondan daha kıskanç' diye nitelemişti. Böylece onun kıskançlığını belirtirken mübalağa kalıbını getirmiş, kendisini ondan daha kıskanç saymıştır. Bununla birlikte sevgideki coşkusunu, küçüklerle oynama, mizah yapma, eşlerine, sahabesine ve çocuklara sevgi göstermekle sevgisini gizlemişti. Bütün bunlar, gayret kapsamındadır. Ayette (Peygamberin) *'Ben bir beşerim'*[454] de-

diği aktarılır. Halbuki kendisini 'sevenlerden' saymamıştır. Bunun üzerine doğası kendisini bilememiş, onun kendisi için çalıştığını veya onu tercih ettiğini gördüğünde, kendisiyle birlikte olduğunu zannetmişti. Halbuki doğa, peygamberin bu davranışının Sevgilisinin emrinden kaynaklandığını anlamamıştı. Bu bağlamda şöyle denilir: Hz. Peygamber Aişe'yi, Hasan'ı ve Hüseyin'i severdi. Cuma günü onlar yerde elbiseleri yerlere sarkmış halde oynarken, hutbeyi bırakır ve onların yanına iner, sırtına alır, sonra hutbeyi tamamlardı. Bütün bunlar, saygınlığı zedelenmesin diye, Sevilene karşı duyulan kıskançlık kapsamında olduğu gibi en yüce mertebeyi yüceltmek amacıyla gerçekte işin olması gerektiği haldir de. Öte yandan bu saygı, âlemden ortaya çıkmaz. Bu nedenle Allah kendisini seven kullarının kalplerine kıskançlık perdesini çekmiştir.

Seven Allah olunca, bu özellik şöyle tecelli eder: Hz. Peygamber hadisin devamında 'Allah ise benden daha kıskançtır' der. Bu bağlamda Allah, kıskançlığı nedeniyle taşkınlıkları yasaklamıştır. Böylelikle onu sevdiklerini iddia eden sevenlerin bu sevgideki durumları ortaya çıkar. Allah bir yalancının onu sevdiği hakkında doğru bir iddiada bulunmasını kıskanır. Burada ise, iki iddiayı ayırt edecek bir terazi yoktur. Bu nedenle Allah taşkınlığı yasaklar. Öyleyse kim O'nu sevdiğini iddia ederse, O'nun sınırlarında durur. Bu durumda, doğru sözlü yalancıdan ayrılır. Binaenaleyh hepsi, Allah ile var olur. Bu nedenle Allah sevdiğine karşı kıskançtır ve bütün fiilleri -eksiklik kula nispet edilmesin diye- kula değil, kendisine izafe etmiştir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, sevgisinin, kendisine aklı ölçüsünce hakim olmasıdır. Akıl kendisini sınırlar ve aklı onun bağıdır. Allah ise akıl sahiplerine hitap etmiştir. Onlar, nitelikleriyle sınırlanan ve bunları Yaratıcılarının niteliklerinden ayıranlardır. Bir ayrışma gerçekleştiğinde ise, sınırlama da gerçekleşir ve akıl ortaya çıkar. Bu nedenle aklın kanıtları, Hak ile kul, Yaratan ile yaratılan arasındaki ayrışmayı gösterir. Bu nedenle severken aklıyla hareket eden kişi, sevgini otoritesini ancak teorik

delilin gerektirdiği ölçüde kabul edebilir. Aklının deliliyle değil, kabul etme gücüyle hareket eden ise, Hakkın kendisini nitelediği (ve akılla çelişen) bilgileri kabul eder. Böyle bir insanda sevginin otoritesi aklının Haktan kabul ettiği şey ölçüsünce ortaya çıkar. Akıl, araştırma ve kabul arasında bulunur. Bu durumda sevgi, araştıranın ve kabul edenin aklında eşit derecede değildir. Burada bir takım sırlar vardır.

Seven Allah olduğunda, bu özellik şöyle ortaya çıkar: Aklın bizimle ilişkisi, bilginin Allah ile ilişkisi gibidir. Dolayısıyla bilginin belirlediği gerçekleşebildiği gibi bizden de aklımızın gerektirdiği bir şey meydana gelebilir. Öyleyse Allah'ın sevgisinin yaratıklardaki hükmü onun bilgisini aşamaz. Bizim O'nu sevmemizin hükmü ise araştıran veya kabul eden yönünden aklımızı aşamaz.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, yarasının (kendisini) tıpkı bir hayvan gibi, zorba yapmasıdır. Şöyle anlatılır: Hırsızın biri sevdiği başka bir kadın hırsızı Süleyman'ın kubbesinde ziyarete gitmiş. O esnada kubbede bulunan Süleyman hırsızın kadına şöyle dediğini duymuş: 'Sana sevgim öyle bir dereceye ulaştı ki, bana bu kubbeyi Süleyman'ın başına yık desen yaparım.' Süleyman adamı çağırmış ve 'Duyduklarım da nedir böyle?' deyince, adam şöyle demiş: 'Hakkımda peşin hüküm verme! Sevenin bir dili vardır ki, onunla ancak deli konuşur. Ben bu kadını seviyorum ve duyduklarını ona söyledim. Âşıklara bilgi ve akıl diliyle değil, sevgi diliyle konuşur.' Bunun üzerine Süleyman gülmüş, adama acımış ve cezalandırmamış. İşte sevgi, adamı zalimleştiren ve zorbalaştıran bir yaradır ve onu perişan etmiştir. Bundan dolayı Süleyman adamı cezalandırmamıştır. Allah'ı seven kişi de böyledir. Sevginin ve dostluktaki dürüstlüğünün yol açtığı naz ve benzeri şeylerden dolayı seven cezalandırılmaz. Çünkü bu hal, sevginin hükmüdür ve sevgi aklı giderir. Allah akıllıları cezalandırır, sevenleri değil! Çünkü onlar, sevginin esareti ve otoritesinin hükmü altındadır.

Seven Allah olduğunda, O'nu bir zorbanın yaralaması şu demektir: Allah doğru sözlüdür ve hatayı belirlediği bir cezayla cezalandıracağını

bildirmiştir. Sonra hatayı affetmiş ve günahkâr tövbe etmeden ihsanıyla ve lütfuyla onu bağışlamıştır. Günahkârın bir zorba olarak işlediği günah Allah'ı 'yaralar.' Çünkü intikam alacağını vaat etmiştir ve bir sebep olmaksızın kulunu bağışlamıştır. Hayvan, insanlara bir fayda veya zarar vermeyi amaçlayamaz ve düşünemez. Onun yarası zorbadır. Seven hükme konu olandır. Başkası ise, katildir. Öyleyse onun yarası, zorbadır. '*Kesin kanıt Allah'a aittir. Dileseydi hepinize hidayet ederdi.*'[455]

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, sevgilinin ihsanı nedeniyle, sevgisinin artışı veya verdiği sıkıntı nedeniyle eksilmeyi kabul etmemesidir. Bu hüküm, bir tecelli nedeniyle özü gereği Hakkı sevende gerçekleşebilir. Söz konusu tecellide Hakkın el-Cemil ismiyle tecelli eder. Böyle bir sevgi, iyilik nedeniyle artmayacağı gibi yüz çevirmeyle eksilmez. İhsan ve nimetten kaynaklanan sevgi ise farklıdır, çünkü o, artış ve eksilme kabul edebilir. Çünkü bu, nedenli bir sevgidir. Âşık bir kadın şöyle der: 'Beni parça parça kessen, sadece Sana olan sevgim artar.' Yani sevgimiz eksilmez. Bu söz, âşık bir kadının, bir rivayete göre meşhur Rabiatü'l-Adeviyye'nin sözüymüş. Rabia, erkeklerden hal ve makam bakımından daha üstündü. Bu sevgiyi ayrıntılı bir şekilde açıklayarak şöyle demiştir ki, sevgiyi anlatmada en güzel yollardan birisi budur:

Seni iki sevgiyle seviyorum, arzu sevgisidir biri
Bir de ehil olduğun için seviyorum Seni

Arzu sevgisine gelirsek
Senin zikrin beni başkalarından alı koydu

Senin ehil olduğun sevgiye gelirsek
Seni göreyim diye perdeleri kaldırdın

Ne onda ne bunda bana övgü yok
Her iki sevgide de övgü sana!

Başka biri, Atabü'l-Katib'in cariyesi şöyle demiş:

Ey kalplerin sevgilisi! Senden başka kimim var ki?
Bugün sana ziyaretçi olarak gelene merhamet et

Sen benim arzum emelim ve sevincimsin
Kalbim senden başkasını kabul etmez

Ey ihsan sahibi, efendim ve güvencim
Özlemim arttı, ne zaman sana kavuşacağım

Cennetten nimet beklentim yok
Seni göreyim diye onu istiyorum

Biz de bu nitelik hakkında şu mısrayı söyledik:

Nimetin ve azabın benim için bir
Senin sevgin kaybolmaz ve artmaz

Benim sevgim benden irade ettiğin şeydedir
Senin sevgin benim için yeni bir yaratılış gibidir

İşte bu, itidal mizanı ve geçici şeylerin etkilemeyeceği ilahi terazidir. Bu terazi, haller nedeniyle etkilenmez.

Seven Allah olduğunda bu özellik şöyle ortaya çıkar: Allah itaatten dolayı bir yarar görmeyeceği gibi itaatsizlik nedeniyle de zarar görmez. O'nu seven kullarına günahlar zarar veremeyeceği gibi mertebesine de zarar veremezler. Aksine Allah onları müjdelemiş şöyle buyurmuştur: *'Allah seni bağışlasın! Niçin onlara izin verdin ki?'*[456] Allah bağışlamayı - bize göre- dileğin, başkalarına göre ise azarlamanın önüne almıştır: *'Allah bağışlasın, senin geçmiş ve gelecek günahlarını.'*[457] Burada ise mağfiret günahtan önce zikredilmiştir. Halbuki peygamberin günahı yoktu. Böyle demesinin nedeni, sevdiklerine dönük inayetini bildirmektir. Sevgilinin bir günahı olmadığı gibi kendiliğinde sevenin de bir iyiliği yoktur. Her şeye rağmen sevgi, gizli, kapalı ve sevende hızla değişen bir makamdır. Her nefes onda bir talep tasavvur edilir. Sevdiğini iddia eden kişi, sevginin terazisini korumalıdır. Onu ihlal ederse, her iki yön-

den aleyhine delil vardır. Dolayısıyla onu tam mârifet ile dürüst ve hükmü sabit sevgi sahibi koruyabilir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, adap ile yükümlü olmamaktır. Adap ile yükümlü olan, akıllı kişidir. Seven ise hayrettedir ve aklı yoktur. Dolayısıyla onun tedbiri de yoktur. Öyleyse seven, kendisinden ortaya çıkan hiçbir davranışla yükümlü değildir.

Seven Allah olunca bu özellik şöyle tecelli eder: Allah Kebir ve Malik'tir. O, akıl sahiplerinde edepleri belirleyen ve 'Beni Allah terbiye etti, ne güzel terbiye etti' denildiği gibi, dostlarını terbiye edendir. Efendiye kölesi karşısında 'edepli davranmış' denilemez. Ona 'nezdinde sevdiği ve değerli bulduğu kölesine hak ettiği şeyi ihsan ve lütfuyla verdi' denilir. O halde efendi, kölesi karşısında kendisini sevse bile, edeple yükümlü tutulamaz.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de kendi payını ve sevgilisinin payını unutmasıdır. Onu bütünüyle sevgi kaplamış ve bu sevgi sevgiliyi unutturduğu gibi kendisini de unutturmuştur. İşte 'sevginin sevgisi' bu demektir. Bu hakikatin kendisinden meydana çıktığı ilahi hakikat ise, nakledilemez. Daha doğrusu nakledilse bile, açıklanmayacak sırlardandır. Onları keşfeden kendilerini bilirken, (keşfi olmayanlara) bildirmesi caiz değildir. Allah'ın kitabından bu unutmanın delili ise *'Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu'*[458] ayetidir. O'nun sûretini unutan kimse, kendini de unutur.

OTURAK VE TECELLİGAH

Seven kişi, niteliklerinden soyutlanmıştır. Onu sınırlayan bir niteliği ve özelliği yoktur. Çünkü o, sevgilisi kendisini nereye yerleştirirse oradadır. Onun niteliği kendisinden istenilen şeydir. Ondan istenileni ise, bilemez. Öyleyse seven, niteliklerinden soyutlanmıştır. Seven Allah ise, O, özü gereği kâmildir. Allah dıştan bir şeyle kemale ermeyeceği gibi O'nun nitelik veya özelliği yoktur. Çünkü *'O'nun benzeri bir şey yoktur.'*[459] *'Rabbin onların nitelemelerinden münezzehtir.'*[460]

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, isimlerinin bilinmiyor olmasıdır. Şair şöyle der:

Beni O'nun kölesi diye çağır
Çünkü en şereflı ismim odur

Bu özellik, 'sevenin niteliklerinden soyutlanması' diye ifade ettiğimiz özelliğe benzer. Öyleyse kulluk, onun için zâtî bir niteliktir. Dolayısıyla sevenin sevgilisinin kendisini isimlendirdiğinden başka bir ismi yoktur. O halde hangi isimle onu isimlendirir ve çağırırsa, ona karşılık verir ve 'buyur' der. Sevene 'ismin nedir?' diye sorulduğunda, şöyle der: 'Sevgiliye sor! Beni neyle isimlendirirse, adım odur, başka adım yoktur. Ben bilinmeyen meçhulüm, tanınmayan belirsizim.' Seven Allah olduğunda ise, O'nun zatını gösterecek bir ismi yoktur. Meluh ise -onun sevdiğidir- Allah'ta kendisine ait bir iz arar ve böylelikle kendi izleriyle ve eserleriyle O'nu isimlendirir. Hak da meluhun kendisini verdiği ismi kabul eder. Böylelikle meluh 'Allah' der, Allah da 'buyur' diye karşılık verir. Merbub 'Rab' der, Rab 'buyur' diye karşılık verir. Yaratılmış 'Yaratan' der, Yaratan 'buyur' diye karşılık verir. Rızıklanan 'Rezzak' der, Rezzak 'buyur' diye karşılık verir. Zayıf 'Kavi' der, Kavi 'sana karşılık verdim' diye cevap verir. Öyleyse hallerimiz, gerçek bir çağrıyla O'nu çağırırken O da bunları kendisine isim edinir. Bu nedenle bu isme ait

lafızlar ve kelimeler, yaratıkların nezdinde o isme ait bir anlamı gerektiren dil ve manaya göre farklılaşmıştır. Böylelikle Arap, İranlı'nın Huda, Rum'un İşa, Ermeni'nin İsfac, Türk'ün Tanrı, Fransız'ın Creator, Habeşi'nin Vak dediği kimseye 'Allah' der. Bunlar, bütün yaratıkların amacı olan bir anlama söylenmiş farklı sözlerdir. Bu nedenle O'nun isimlerinin meçhul olduğunu söyledik, çünkü isimler delillerdir. O halde sevilen hangi isimle sevgilisine hitap ederse, sevgilisi kendisine karşılık verir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, unutmuş değil iken adeta unutkandır. Bu özellik, susma ve hareketsizlik diye isimlendirilir. Bu özellik, sevgiliyi sevmede kendinden geçerken gerçekleşir. Öyle ki, sevgilisi onun karşısındadır fakat o bunu bilemez. Sevgilisi onu çağırır, o ise kendisine bakarken sesini tanımaz. Öyleyse o, sevgilisinde büsbütün hayrette olduğu halde sanki onu unutmuş gibidir. Seven Allah olduğunda, bu özellik şöyle ortaya çıkar: Allah şöyle der: '*Allah âlemlerden müstağnidir.*'[461] Allah, O'nu zikrederek nefes alıp versinler diye, nefeslerini (böyle alıp almamakla onları) yükümlü tutar, duayı işittiğini onlara duyurur.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, sevgilisinin sevgisiyle meşgul olduğu için, kavuşma ve ayrılığı ayırt etmeyişidir. O, daima sevgilisini müşahede eder. Şairin söylediği haldedir:

Vuslat halindeki gecem ayrılıktaki gecem gibi
Kısalıktan değil, uzunluktan şikayet ederim

Seven, her iki durumda da şikayetçidir ve sürekli bir azap içinde durumu değişmez. Bize gelirsek, biz, birinci görüşe göre O'nunla ilgi-

leniriz. Biz O'nu müşahede eder, O'ndan başkasını tanımayız ve görmeyiz. Bu konuda şu mısraları söyledik:

O'nunla ilgiliyim, ayrılsam bile, geceleyin O'na ulaştım
Gecenin uzunluğuna veya kısalığına değer vermem

Seven Allah olduğunda bu özellik şöyle tecelli eder: İlahi kelime, tektir. Allah Teala, *'Bizim işimiz göz açıp kapatmak gibi tek bir iştir'*[462] buyurur. Burada Allah nezdinde bir farklılık yoktur. O'nun uzaklığı yakınlığının yakınlığı uzaklığının aynıdır. Allah, uzak ve yakın olandır. Allah'ta bize ulaşıp sonra ayrılacak veya ayrılık olup sonra kavuşacak bir hal yoktur. Öyleyse:

Hakta vuslat, ayrılığın ta kendisidir
Bunu ise O'nu gören bilir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, naz sahibi iken kara sevda sahibi olmaktır. Sevgi onu köleleştirmiş ve zelil etmiştir. Bununla birlikte kendinde sebebini bilemediği bir naz bulur. Bildiği tek şey, hakikatlerin bildirdiği üzere, sevenin Sevilene kendi üzerinde efendilik kazandırdığıdır. Adeta Sevgili, onu görevlendirmiştir. Hali böyle olan insandan bir naz kokusunun yayılması kaçınılmazdır. Bunu ise, sevgi makamı gerektirir.

Seven Allah olduğunda bu özellik şöyle ortaya çıkar; Allah şöyle der: 'Kulum! Acıktım, beni doyurmadın. Susadım bana su vermedin. Hasta oldum ziyaret etmedin.' Başka bir kutsi hadiste 'Bana bir karış gelene, bir arşın yaklaşırım' denilir ve miktar sürekli artırılır. Bir ayette *'Güzel borç verenin verdiği artırılır, onun adına bol ecir vardır'*[463] denilir. Ecrin artışı, bir naz iken, istek ise sadece istektir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, dengesizliktir. Bunun nedeni, sevilenin içinde neyin bulunduğunu bilmeyişidir. Bu nedenle onun karşısında hangi halde olacağını bilemez. Hak onun sevgilisi olduğunda ise, Hakkın onun adına yasa yaptığı şeyi bilir. Dolayısıyla kalbinde bir dengesizlik kalmaz. Kalbinde sadece Allah'ın kendisine ihsan ettiği sırlar, onu kuşattığı latifeler vardır. O, bütün kalp ve himmetler etrafında toplansın diye, kulunun kendisini yaratıklarına sevdirmesini ister. Bunun gerçekleşmesi ise, sırları yaymaya bağlıdır. Nefsler ihsan, hibe ve ikramları sevme özelliğinde yaratılmıştır. Sonra, seven şunu bilemez: Bu sırları yaymak, Rabbi razı eder mi, etmez mi? Bu da, Allah'ı sevenlerin kalplerinin dengesizliğinin bir nedenidir.

Seven Allah olunca, bu nitelik şöyle tecelli eder: İlahi emir, hakkında bilginin öne geçtiği kimsenin iman etmemesini gerektirir. Allah'ın sözü ve bilgisi ise, birdir. Allah hangi hakikatten emir verendir? Kim O'nun emrine bağlanmayı bilirse, o günaha düşer. '*O hakim ve alimdir.*'[464] Buradan âlemde dengesizlik, amaç ve gayelerin farklılığı ortaya çıkar.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, teraziden çıkmış olmaktır. Hikmette geçerli teraziye göre davranmak, doğru düşünmeyi gerektirir. Seven ise oluşu idare ederken herhangi bir fikre sahip değildir. Onun yegâne işi, Sevgilisinin zikriyle ilgilenmek ve O'na yönelmektir. Böylece kendisinde hayal ifrata ulaşır. Böyle bir insan, ölçüleri bilemez. Sevdiği Allah olduğunda ise, insanın kalbi Allah'ı sığdırır ve O ölçünün dışındadır. Dolayısıyla hiçbir şey O'nu tartamaz. Bakınız! Allah'ın zikrini söylemek -ki o La ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur) demektir- (kıyamette) teraziye girmez. Onun ağırlığı, mizanda 'sicil sahibi için' yazılı olması bakımından girdiğinde, sicil taşar ve onu hiçbir şey tartamaz. Âlemin bütün sınıfları teraziye konulsaydı, yine onu tartamazdı. Sevgiyle nitelen-

memiş bir insanın bu lafzı telaffuz etmesinin sonucu böyle iken seven söylerse, durum nasıl olabilir? Onun hali hakkında ne zannedersin? Allah'ın rahmetinden bile geniş kalbi hakkında ne zannedersin? Kalbin genişliği, Allah'ın rahmetindendir. Varlıkta ortaya çıkmış en garip iş, kalbin Allah'ın rahmetinden bile geniş olmasıdır. Kalp Allah'ın rahmetinden geniştir. Ebu Yezid şöyle der: 'Arş ve bütün içerdikleri yüz bin katıyla birlikte ârifin kalbinin bir kenarına bırakılsaydı, ârif onların farkına varamazdı. Seven nasıl olabilir, hesap et?'

Seven Allah olduğunda ise bu nitelik şöyle tecelli eder: Hakkın sevgilisi, O'nun nezdindedir, çünkü seven sevdiğinden ayrılmaz. O'nun nezdinde bulunan ise, bakidir. O halde sevilen bakidir. Baki olanı ise fani tartamaz.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özeliği de, kendisinden 'sevgilisinin aynı' diye söz etmesidir. Çünkü o, sevgilisinde yok olmuştur ve başkasını göremez. Birisi bu konuda şöyle demiştir:

Ben sevdiğimim, sevdiğim de ben. Ebu Yezid'in hali böyleydi. Seven Allah olduğunda bu özellik şöyle tecelli eder: Allah (kutsi hadiste belirtildiği gibi) sevdiği kullarının duyması, görmesi ve bütün güçleridir.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, kendinden çekilip alınmasıdır. Seven, yorgundur. O, sevgilisine 'niçin şöyle yaptın, niçin bunu söyledin' demez. Enes b. Malik şöyle der: 'Peygambere on yol hizmet ettim. Bana yaptığım bir iş için 'niçin yaptın?' veya yapmadığım bir iş için 'niçin yapmadın' demedi.' Çünkü peygamber, Sevgilisinin o işte tasarruf ettiğini görüyordu. Sevgilinin sevende tasarrufunun bir nedeni olmaz. Aksine seven bu tasarrufu teslimiyetle karşılar, hatta ondan haz alır. Çünkü se-

ven, kıskançlık nedeniyle Sevgilisinden başka kalbindeki her şeyi yakan bir ateşle kendinden çekip alınmıştır. Böylece bütün gayretini harcayarak yine sevginin hakkını yerine getirdiğini düşünmediği gibi sevgilisini razı ettiği işlerde hareket ettiği de aklına gelmez.

Seven Allah olunca, bu özellik şöyle tezahür eder: Her zerre Allah'ın izniyle hareket eder. Öyleyse Allah, -kendisinden başka fail yok iken- 'niçin?' sorusunu nasıl sorabilir? Seven sevgilisine 'ben sana gerekli elinim.' O'nun her sevilende başkasına ait olmayan bir tecellisi vardır. O'nun nezdinde iki kişi bir araya gelmez ve böyle bir şey doğru değildir. İşte bu, çekip alma ve onun çabayla nitelenmesi, Hak ile ilgili tereddüttür.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de perdesinin yırtılmış, gizlisinin açığa çıkmış, gizlemek bilmeyen 'zamanın rezili' olmasıdır. Dürüst âşık şöyle der:

Hakkında kuşkuya kapılınsın diye
Sevgisini gizleyeceğini iddia eden yalancıdır

Sevgi zorlayarak kalbe hakimdir
Örtünün sevgide yeri yoktur

Aklın sırrı ortaya çıktığında
Ortaya çıkar çıkmaz feta mağlup olur

Ben arzu duyana haset ederim, korunarak
Kalpler ve gözler onu itham etmez

Sevgi, her perdeyi parçalayan ve her sırrı ilan eden bir zorbadır. Onun çığlıkları yükselir, ibret (aldığı işler) art arda gelir. Sevginin bulunduğu organlar, taşıdıkları hastalık, uykusuzluk ve sevgiyle gelişen hallerıyle ona tanıklık ederler. Seven konuşursa, anlaşılmaz bir şey söyler. Sabrı ve gücü yoktur. Gamları art arda gelir, tasaları sürekli artar.

Seven Allah olduğunda durum şöyledir: Allah bir kulunu sevince, meleğine göklerde 'Allah falanı seviyor' diye bağırmasını vahyeder. Bunun üzerine göktekiler de onu sever. Göktekiler onu sevince, o kişi yeryüzünde de makbul olur ve bu durumda kalpler onu kabul eder. Bununla birlikte bazı insanların zâhirleri onu yadırgayabilir. Bu yadırgamanın nedeni, kendilerindeki bir takım amaçlardır. Bu esnada onların hali, her şeyin Allah'a secde ettiği bir durumda çoğunun secde etmediği insanların haline benzer. Allah burada 'İnsanların tümü' dememiştir. Allah'ın sevdiği insanın onların kalplerindeki sevgisi de böyledir. Yeryüzünde o insan hakkında kabul özelliği yerleştirilince, bütün yeryüzü halkı ve içindekiler onu sever. Buna karşılık, insanların çoğunluğu onu sever. Bu sevgide insanlar, Allah'a secde ederkenki asıllarına göre davranır.

OTURAK VE TECELLİGAH

Sevenin bir özelliği de, çok hasret çeken âşık olduğunu bilmeyişidir. O, bu büyük vecdi kimin için ve kim hakkında çektiğini bilmez. Sevgili seven için belirginleşmez çünkü aşırı yakınlık, bir perdedir. Buna mukabil seven, sevginin izlerinin sevgilisinin hayalinde hakim olacak sûretini kendisine giydirdiğini görür. Bunun üzerine dıştan onu arar. Fakat zâhirin, bâtının latifliğinden yoksun olması nedeniyle, içindeki suretten kendisine sarılabileceği (dışta) bir şey bulamaz. Seven, sevgiliden alıp nefsinde yükselttiği manayla birliktedir. Sevgiliden alınmış ve seven nezdinde yükseltilmiş bu mana, seveni sıkan ve geren şeydir. Öyleyse bu mana, sevenin kendisindedir, fakat onun kendisinde bulunduğunu bilemez. Sevgiliyi ise ancak bu manayla talep eder. Latif, duyulardan habersizdir. Konuşur, fakat söylediği anlaşılmaz. 'Kalbim sevgilimin nezdindedir' sözü de anlaşılmaz.

Kalbim daraldı, nerede onu arayayım?
Cismim onun vatanı değil

Sevenin şu sözü de anlaşılmaz: 'Sevgilim kalbimdedir. Hangi halde daha doğrudur bilemem. O, iki zıddı bir araya getirir. O bendedir ve bende değildir.'

Seven Allah olunca bu özellik şöyle ortaya çıkar: Allah, Âdem'e iki eli kapalıyken görünmüş ve 'Dilediğini seç' demiş, Âdem 'Rabbimin sağ elini seçtim, gerçi O'nun her iki eli de sağ el ve mübarektir' demiştir. Allah elini açtığında ise, elinde Âdem ve zürriyeti var imiş! Öyleyse Âdem hem 'avuç içinde hem avuç dışındaydı.' Sevileni sevendeki sûreti de böyledir: Hem ondadır, hem onda değildir!

Sevenlerin nitelikleri sayısız olduğu gibi onların bir sınırı da yoktur. Araştırma ve incelemeyle bir noktada bitmez. Fakat sevgideki meşrepler, sevilenin değişmesiyle değişir. Söylediklerimi anladıysan, seni yola yönlendirdim demektir. Sen de benzetme yapmaktan kaçın. Sevgi, vecd, özlem ve keder tek bir hakikattir. Onların ilgileri değiştiği için farklı nispetleri vardır. Bunlar, otoriteleri bulundukları kimsede hüküm süren niteliklerdir. Bunların içinden sevgiliye bir nitelik dönmediği gibi sevgilinin de onlarda hükmü yoktur. Onun tek özelliği, seven olmasıdır. Her iki yönde de (Allah ve insan) sevenlerin nitelikleri hakkında bu kadar özet açıklama yeterlidir. '*Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.*'[3465]

Yüz on beşinci kısım sona erdi.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ON ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU BÖLÜM

Dostluk Makamının Bilinmesi

Kevnin dostluğuyla ihtiyaçlar karşılanır
Hakkın dostluğuyla ise kerem göster ona

Hakkın niteliği ve elçileri rehberdir
Yaratıklar arasında yoktur bir benzeri

Yaratıkların nefsleri ondan aciz kalırsa
Sen O'nun âleminden O'nunla kaim ol

Dostluk ilahi bir niteliktir. Şair şöyle der:

Bende ruhun yolunu tuttun
Bu nedenle Halil 'Halil' diye isimlendirildi

Hallac'ın ve Züleyha'nın halleri bu ifadeyi destekler. Züleyha'nın kanı yere düşünce, yere 'Yusuf' diye yazılmışken Hallac'ın kanı yere düştüğünde 'Allah, Allah' diye yazılmıştı. Hallac şu şiiri okumuştu:

Hareket eden her organ ve eklemimde
Sizin zikriniz bulunur

Allah'ı bilmek, ârifin bileşik parçalarına yayılınca, ondaki her cevher-i ferde Rabbinin bilgisi yerleşir, o da içerdiği her parçasıyla Allah'ı bilen haline gelir. Böyle olmasaydı, parçaları nizam bulmaz, bileşik yapısı ortaya çıkmaz, ruhaniliği doğasına bakmazdı. Mana, duyu ve hayalde işler Allah vasıtasıyla nizama kavuşur. İnsan hayalinin şekilleri de sonsuzdur ve onlardan meydana gelebilecek her düzenli şekil, Allah vasıtasıyla gerçekleşebilir. Bu şekillerin bu mertebede Allah'ı bilmedeki hükümleri, duyulur ve ruhani surette (yukarıda) zikrettiğimiz şekildedir. Bütün varlıklarda da durum böyledir. İnsan bu zikrettiğimizi hissedip vecd ve müşahede olarak onunla özdeşleşirse, dost haline gelir. Bu makama ulaşanın âlemdeki hali, Hakkın özelliğine sahip olmaktır. Nankörlük görse bile, Allah onun vasıtasıyla rızık verir. Allah nanköre günahı artsın diye mühlet verir. Günah arttığında ise, mağfiretin büyüklüğü, affın ve bağışlamanın otoritesi ortaya çıkar.

HİKAYE

Hz İbrahim'in dininden olmayan birisi kendisine misafir geldiğinde, İbrahim ona şöyle demiş: 'Allah'ı birle ki, sana ikramda bulunayım, seni konuk edeyim.' Adam 'Bir lokma yemek uğruna mı dinimi ve atalarımın dinini terk edeceğim?' diyerek ayrılıp gitmiş, Allah İbrahim'e şöyle vahyetmiş: 'İbrahim! Adam doğru söyledi! Adam yetmiş senedir bana şirk koşuyor iken ben onu rızıklandırdım. Sen bir lokma uğruna dinini ve atalarının dinini terk etmesini istiyorsun.' İbrahim hemen adama yetişerek, özür dilemiş, kendisine yemek yedirmek üzere geri dönmesini rica etmiş. Müşrik 'Sana ne oldu?' diye sorunca, İbrahim şöyle karşılık verdi: 'Rabbim beni senden dolayı azarladı ve bana şöyle dedi: 'Ben beni inkar etmesine rağmen yetmiş yıldır kendisini rızıklandırıyorum, sen bir lokma uğruna dinini ve atalarının dinini terk etmesini istiyorsun.' Bunun üzerine müşrik şöyle demiş: 'Benim gibi bir adam için mi bütün bunlar oldu? Öyle birine ibadet etmek gerekir.' Sonra müslüman olarak İbrahim ile birlikte geri dönmüş. Sonra, İbrahim'in cömertliği yanına gelen Allah'ın bütün yaratıklarına yayılmıştı. Bu konuda kendisine soru soranlara 'Ben cömertliği Rabbimden öğ-

rendim, gördüm ki, Rabbim düşmanlarını bile zayi etmiyor, ben de onları zayi etmedim' demiştir. Bunun üzerine Allah İbrahim'e 'Sen benim gerçek dostumsun' diye vahyetti.

Hz. Peygamber 'Kişi dostunun dini üzeredir, her biriniz kiminle dostluk yaptığına baksın' buyurur. Şair şöyle der:

Kişiyi sorma, dostunu sor
Her dost arkadaşına uyar

Bir kavim içindeyken, en hayırlısıyla arkadaş ol
Bayağıyla arkadaşlık etme, seni de bayağılaştırır

Birisine 'En çok hangi insanı seversin?' diye sorulunca, şöyle demiş: 'Kardeşim! Dostun alameti, imkânı ölçüsünde arkadaşının gediğini kapatmaktır. Gücü yetmezse, sıkıntısını paylaşır.' Şair şöyle der:

Dostum, üzüntülerimi bölüşendir
Düşmanıma düşmanlık eder

Başka bir şair şöyle der:

Ben, beni arzulayana aidim
Dostumu beni gördüğü gibi görmekteyim

Allah şöyle der: *'Ey iman edenler, düşmanımı ve düşmanlarınızı dost edinmeyin. Onlara sevgi göstermeyin.'*[466] Şöyle dedik: Dost, dostunun dini üzeredir. 'Allah'ın düşmanları' diye nitelenen bu insanların bu davranışı, -Allah kendilerine iyilik yapıyor olsa bile- onların Allah'ı bilmemelerinden kaynaklanır. Onların gözlerinde Allah'ı örten 'sebep perdeleri' vardır. Dolayısıyla, ancak gördüklerini bilirler. Bu makamı elde etmek ve Rahman'a dost olmak isteyen kimse *'Benim ve sizin düşmanlarımızı dost edinmeyin'*[467] ayetini dikkate alır. Bununla birlikte Allah'a düşman olanlar, ihsan ve iyiliğin Allah'tan geldiğini ve düşmanlıklarına karşı Allah'ın onlara iyilik yaptığını bilmez. Onların kalplerinde bu konuda bir bilinç yaratılmamıştır. Öyleyse dostluk makamını talep eden insan, kafiriyle-müminiyle, itaatkârıyla-günahkârıyla Allah'ın bütün yaratıklarına iyilik yapmalıdır. Bunun yanı sıra, Hak insanlara nasıl davranmışsa öyle

davranmalıdır, gücü yetse bile (haksızlık yapmamalıdır). Hak, insanların hepsine merhamet ve lütufla davranır. Böylelikle Allah'ın dostu, bilmedikleri yönden, kendilerine iyilikleri ulaştırır. İnsanlara böyle davranan kimse -ki bu kolay bir yoldur, çünkü ben bu makama girdim ve onu tattım, ondan daha kolayını ve daha latifini görmedim, onun lezzetinin üzerinde de bir lezzet yoktu- bu hale ulaşınca, onun adına 'dostluk' mümkün olabilir. Kul imkân bulamadığı için yardıma güç yetiremezse bile, bâtınıyla onlara yardım eder, Rabbinin huzurunda içinden onlara dua eder. İşte dostun hali böyledir. Öyleyse dost, serapa rahmettir! İlahi rahmet olmasaydı, Allah '*Barışa yönelirlerse, onlara kanat aç*'[468] ve 'Cizye verene kadar onlarla savaşın' demezdi. Bütün bunlar, onları korumak değil mi? Hakkın takdiri öne geçmeyip bilinene aykırı bir işin gerçekleşmesi imkânsız olmasaydı, âlemdeki hiçbir zerre acı duymazdı. Fakat ilahi hükmün işlemesi kaçınılmazdır. Sonra, herkes, her şeyi kuşatan rahmete varır. İnsan, nankörlük etmesine rağmen dünyada rızıklanır ve merhamet görür, iman ve mârifetin bulunduğu ahirette durumu nasıl olacaktır? Ahirette insan, (Elest bezminde) belinden Âdemoğullarının alınıp Allah'a şahit tutulduklarındaki gibi keşf sahibidir. Öyleyse onların azap görmesi, bir temizlenme ve arınmadır. Bu durum, iman etmiş olmalarına rağmen müminlerin dünya hayatında karşılaştıkları belaların, hastalıkların ve kötülüklerin onlar için temizleyici olmasına benzer. Büyük günah işleyenlerin bir kısmı -mümin ve birleyen iken- şefaatle çıkmak üzere cehenneme girer. Sonra, Hak cehennemden hiçbir iyilik işlememiş olanları bile çıkartır. Öte yandan cehennemde yerleşik olanların orada kendisinden tat aldıkları bir halleri vardır. Bu nedenle 'azap' (tat) anlamında 'azap' diye isimlendirilmiştir. Öyleyse dost, dostunun adetine göre davranır! Bu durum Peygamberin 'kişi dostunun dini üzeredir' hadisinde dile getirilir. Başka bir ifadeyle 'âdetine göre davranır:' Şair İmru'l-Kays şöyle der:

Ke dînike min Ümmi'l-Hüveyris kabileha
(Ümmü'l-Hüveyris'ten senin dinin/adetin gibi onu kabul etti)
Komşusu ise Ümmü'r-Rebab Me'sel'dedir

Şiirde geçen din, âdetin demektir. Bir insan Allah'ın yaratıklarına Allah'ın onlara davrandığı gibi davranırsa, 'dost' adını almayı hak eder.

Allah yaratıklarına cömert ve lütufkâr ihsanlarıyla davranır, onlara bol nimetlerini yayar ve onları birbirlerine sevdirir. Böylelikle âlemde öfke, bozgunculuk ya da düşmanlık ortaya çıkmaz, dostluğun nüfuz etmediği bir düşmanlık kalmaz. Söz konusu kişinin dost adını hak etmesi, onun gereğini yerine getirmesi ve şartlarını tamamlamasından kaynaklanır. Allah'ın rahmetinin her şeyi kapsayışındaki en büyük ümit şu ayettir: '*Rahman Arş üzerinde istiva etti.*'[469] Rahmet âlemin bütün cisimlerini kuşatan Arş'a yerleşince, onunla çelişen ya da kendisini ortadan kaldırmak isteyen isim ve nitelikler süreklilikte kökleri olmayan geçici şeyler haline gelir. Çünkü hüküm, istila edene aittir ki, o da Rahman ismidir. Öyleyse işin bütünü O'na döner. Sen de İbrahim'in niteliklerini araştır ve onları yerine getir ki, belki Allah seni onun bereketiyle rızıklandırır. Çünkü İbrahim dostluk nedeniyle bu niteliklere ulaşmıştı, yoksa nitelikler dostluğu zorunlu kılmamıştı. Bu nedenle sana 'Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmayı' salık verdik. Hz. Peygamber 'Güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim' buyurur. Bunun anlamı -ahlakı güzel ve bayağı diye kısımlara ayırdığında- güzel ahlakın nebi ve resullere gelen şeriatlarda ortaya çıktığıdır. Değersiz ahlak ise, hepsinin nezdinde güzel ahlaktan farklılaşır. Âlemde delilin gösterdiğine ve keşf ve mârifetin verisine göre, Allah'ın ahlakından daha güzeli yoktur. O'nun tüm ahlakı güzeldir. O halde 'bayağı ahlak' diye bir şey yoktur. Peygamber 'toplayıcı kelime' ile bütün insanlara gönderilmiş, ona cevamiü'l-kelim (bütün hakikatleri kendinde toplamak) özelliği verilmiştir. Daha önce özel bir şeriatla gönderilen her peygamber, Hz. Peygamber'in 'güzel ahlakı tamamlamak üzere' gönderildiğini bildirdi, çünkü güzel ahlak, Allah'ın ahlakıdır. Hak ondan söz ederken 'güzel ahlak' ile 'bayağı ahlak' dememiştir. Öyleyse tümü güzel ahlaktır. Hz. Peygamber -şeriatın maksadını bilen kimseler için- genel olarak âlemde 'bayağı ahlak' (diye bilinen) hiçbir şeyi ihmal etmeden, hepsini nerede kullanacağımızı açıkladı. Örnek olarak hırs, haset, açgözlülük, cimrilik, korkaklık ve kınanmış tüm nitelikleri verebiliriz. Peygamber bize bu huylar için kullanım yeri göstermiştir. Onları bu yerlerde kullandığımızda ise 'güzel ahlak' haline gelirler ve kınanmışlık özelliğini kaybederler. Böylece hepsi 'övülen nitelik' haline gelir.

Allah Hz. Peygamber ile güzel ahlakı tamamladı. Öyleyse Hakkın zıddı olmadığı gibi peygamberin de zıddı yoktur. Âlemdeki her şey,

O'nun/onun ahlakıdır. Öyleyse bütün huylar, güzel ahlaktır, fakat bu durum bilinmez. Allah'ın bazı şeylerden uzak durulmasını emretmiş olması, insanların onların 'kötü ahlak' diye inanmasından kaynaklanır. Allah ise peygamberine dikkatleri uyarılsın diye bunların kullanım yerlerini göstermiştir. Bazımız bunu bilirken bir kısmımız bilmez. İşte 'Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim' hadisinin anlamı budur. Bu nedenle peygamber son peygamber olmuştur.

YÜZ SEKSENİNCİ BÖLÜM

Şevk ve İştiyak Makamının Bilinmesi -bu da seven-âşıkların niteliğidir.-

Şevk vuslat ile kaybolur
İştiyak ise vuslatla sürer

Tahayyül kavuşma esnasında
Ayrılığı sürdürür, sahibi de aldanmıştır

'Güçlüğü kolaylaştı' diyene, deriz ki
Varlıkta kolaylaşmayan her güçlük

Aşkın niteliklerindendir, başkası değil!
Aşk kalplerdeki gizli hastalık

O niteliğin hükmü sadece dünyadadır
Orada varlığı gider ve açığa çıkar

Bir âşık şöyle der:

Uzaklaşırlarsa, özleyerek ağlarım
Yakın olurlarsa, ayrılırlar diye ağlarım

Şevk, kavuşmayla birlikte dinginleşir, çünkü o, kalbin uzaktakine duyduğu özlemdir. Uzaktaki gelince dinginleşir. İştiyak ise, sevenin sevgilisiyle bir araya geldiğinde duyduğu sevinç hissidir. Seven, ondaki vecdinin nihayete ulaşmasını sağlayamaz. Ulaşırsa dinginleşir. Çünkü seven, sevgilisine doymaz, çünkü his, nefste sevgiliye duyulan sevgiyi ifade edemez. Öyleyse sevgiliye kavuşmuş insanın durumu, tuzlu suyu içen bir adamın haline benzer. Ne kadar içerse, susuzluğu o kadar artar! Hz. Peygamber şöyle der: 'İki kişi doymaz: Bilgi talibi ve dünya talibi.' Kastedilen, her birisinin dünya ya da bilgiyi elde etmeyi sevmesidir. Bilginin ulaşılabilecek bir sonu yoktur ve bu nedenle bilginin peşindeki insan doymaz. Dünya da öyledir, çünkü dünya nefslerin arzu duyduğu şeydir. Şehvet onu ister. Arzu duyulan bu nesne, 'dünya' denilene benzer bir surette ortaya çıkar. Böylelikle şehvet ona bağlanır. Sonra, bu arzu nesnesi ahirete göçer ve şehvet de arkasından gider. Dolayısıyla hiç bir zaman bu şehvet doymaz, çünkü o, süresi bitmeyen bir surettir. Şehvet olmasaydı, cennet beğenilmezdi. O halde şevk (özlem) sona ererken iştiyak (sevgiliyle kavuşma sevinci) geride kalır. Bu konuda şu mısraları yazdım:

Arzuyu tadan kişinin hayatı duru olmaz
Âşık olduğu kişiye kavuşmadan

Onu gördüğünde, sakinleşir
Onu sarsan ve sıkan mana

O bir manadır, hükmü değişir
Hangi ismi verdiğini bilen kimsede

Sevgi, daha önce muhabbet bahsinde söylediğimiz gibi, sadece var olmayana ilişebileceği gibi şevk de bulunana değil, o esnada görülmeyen uzaktakine ilişebilir. Bu nedenle şevk, muhabbetin bir niteliğidir ve bunun için de süreklidir ve tersi de doğrudur. Seven herkes özlem duyan iken özlem duyan herkes de sevendir. Özlem duymayan insan seven olmadığı gibi sevmeyen de özlem duymaz. Güvenilirliği hakkında bilgimin olmadığı bir rivayet gelmiştir: Allah kendisine özlem duyanları zikrederek kendisinin onlara daha çok özlem duyduğunu belirtmiştir. Bu özlem, O'nun şanına yaraşır şekildedir. Allah'ın onlara duyduğu öz-

lem, özlem duydukları kimseye kavuşturarak onları rahata erdirmektir. Halbuki değişmeyecek olan takdir edilmiş vakit, henüz gelmemiş, dolayısıyla Hakkın özlem duyduğu şeyin gerçekleşmesi de gecikecektir. Bu rivayet doğru ise, yorumu böyledir. Fakat keşf veya sahih bir rivayet yoluyla bu konuda bir bilgim yoktur. Fakat rivayet zikredilen meşhur bir rivayettir. Cennet Ali, Selman, Ammar ve Bilal'i özlemekle nitelenmiştir. İnsanlar bu isimlerin kök anlamlarından hareketle, yorumlar getirmiştir. Bunlar ulüvv (yücelik), umran (imar etmek), selamet ve istiblaldir (iyileşmek). Fakat bu da kesin bir yorum değildir. Çünkü özlem, tecrübeye bağlıdır. Cenneti gördüğümde, bu rivayet aklıma gelseydi, -başkalarına değil de- niçin bu isimlere özlem duyduğunu kendisine sorardım. Cennet, bu dört isme özlem duymaya kendisini sevk eden nedeni daha iyi bilir. Hz. Peygamber'i de defalarca (rüyamda) gördüm ve kendisine bazı şeyleri sordum. Aklıma cennetin bu kişilere duyduğu özlemin (sebebini) sormak gelmedi. Daha önemli şeyler, her defasında bu konuyu sormaktan alıkoydu. Özlem, zevk bilgisidir ve özlem duyan herkes onu kendinden bilir.

YÜZ SEKSEN BİRİNCİ BÖLÜM

Şeyhlere Hürmet Makamı

Şeyhe hürmet Allah'a hürmettir
Onu Allah karşısında Allah için ve O'nunla yerine getir

Onlar nazlılardır, yakınlık kendilerini destekler
Allah'a delil olmada güçlü bir şekilde

Bütün peygamberlerin varisidir onlar
Sözleri sadece Allah'tandır

Nebiler gibi mihraplarında görürsün onları
Allah'tan O'ndan başkasını istemezler

Şeriatla çelişen hal gözükürse
Bırak onları, Allah ile baş başa

İzlerini sürme, eserlerini takip etme
Çünkü Allah'ta Allah'ın serbest kullarıdır

Fakat şeriata uymayana, uyulmaz
Allah'tan haber getirse bile

Devrimizde müritlerin şeyhlerin mertebeleri hakkındaki bilgisizliklerini görünce, şu mısraları söyledik:

Şeyhlerin kıymetini bilemedi
Gençler ve yaşlılar

Lafızları küçümsendi
Derin iken, bilgisizce

Şeyhler -kendi dönemlerinde peygamberler Hakkın vekilleri oldukları gibi- âlemde Hakkın vekilleridir. Hatta onlar, şeriat ilmini peygamberlerden tevarüs eden varislerdir. Fakat şeyhler, şeriat koyamaz. Dolayısıyla onlar, insanların geneli hakkında -şeriat koymak değil- 'şeriatı korumak' yetkisine sahiptirler. Onlar, kalpleri korur. Seçkinlerde ise, adabı gözetmek ve kalpleri korumak (imkânları) vardır. Allah'ı bilenler karşısında onlar, doğa bilgini karşısında doktora benzerler (umum-husus ilişkisi). Doktor özellikle insanın bedenini yönetmesi bakımından doğayı bilirken, doğa bilimci -doktor olmasa bile- genel anlamda doğayı bilir. Şeyh, bazen her iki durumu bir araya getirir. Fakat Allah'ı bilmekteki şeyhliğin payı, insanların davranışlarının kaynağını ve sebeplerini bilmek, iyisiyle kötüsüyle düşünceleri bilmek, -kınanmış düşüncenin övülen bir tarzda ortaya çıkması gibi- düşüncelere katışan karışıklık noktalarını bilmek, nefesleri ve bakışı (nazar) bilmek gibi hususlardır. Bunun yanı sıra şeyhler, nefesleri ve bakışı bilirler, nefese ve bakışa ait olan ve onların içerdiği Allah'ı razı eden iyilikler ile Allah'ı kızdıran kötülükleri bilirler. Şeyhler, hastalıkları ve ilaçlarını, zamanları, mekanları, mizacı, gıdaları, mizacı düzelten ve bozan şeyleri, hayali keşf ile gerçek keşf arasındaki farkı, tecelliyi, terbiyeyi, müridin çocukluktan gençliğe, oradan yaşlılığa intikalini bilirler. Onlar, müridin doğasma hükmetme-

nin bırakılıp aklına hükmetme vaktinin ne zaman geldiğini bilirler. Onlar, müridin düşüncelerinin tasdik edileceği zamanı, nefse ve şeytana ait hükümleri, şeytanın kudreti altındaki hususları bilirler. Şeyhler, insanın şeytanın kalbine verdiği vesveseden korunmasını sağlayan perdeleri de bilir. Onlar, müridin nefsinin sakladığı ve onun bile farkında olmadığı şeyleri bilir. Onlar, müridin bâtınında ortaya çıktığında 'ruhanî fetih' ile 'ilahî fethi' ayırt etmeyi bilir. Onlar, 'yola' uygun olanlar ile olmayanları kokularından ayırt eder. Onlar, 'Hakkın gelinleri' olan müritlerin nefslerini güzelleştiren süsleri bilirler. Hak karşısında onlar, gelini süsleyen bir hizmetçiye benzer. Onlar, Allah'ın edipleri, mertebenin edebini ve onun hak ettiği saygıyı bilenlerdir.

Şeyhlik makamının esası şudur: Şeyh, sâlik-müridin terbiye, sülûk ve şeyhlik için ehliyete varıncaya kadar keşfinde ihtiyaç duyduğu her şeyin (bilgisini) kendinde toplayan kimsedir. Bunun yanı sıra, düşüncesi veya kalbi ortaya çıkan bir kuşku nedeniyle hastalandığında -ki mürit onun doğrusuyla yanlışını ayırt edemez-, muhtaç olduğu şeyleri bilir. Nitekim 'kalp secdesi' hakkında benzer bir durum gerçekleşmiştir. Başka bir örnek ise, bizim şeyhimiz için gerçekleşmiştir. Ona 'Sen İsa b. Meryem'sin denilmiş', şeyhi kendisini gerekli şekilde tedavi etmiştir. Başka bir örnek, -içinden değil-, bir haramı işlemeyi emreden veya vacibi yasaklayan Hakkın sesini duymayı verebilir. Şeyh böyle bir insanı bu sınanmadan kurtararak, günaha düşmesini engeller. Bununla birlikte, içinde bulunduğu makam doğrudur. Öyleyse şeyhler, Allah'ın dininin doktorlarıdır.

Terbiyede muhtaç olunan bir şeyin (bilgisinin) eksik olduğu kimse, şeyhlik makamına oturamaz, çünkü böyle bir insan, düzelttiğinden daha çoğunu bozar ve fitneye düşürür. Öyle biri, sahte doktor gibidir! Sahte doktor, sağlıklıyı hasta ederken hastayı öldürür. Bu dereceye varan kişi, Allah yolunda 'şeyhtir.' Her müridin böyle bir şeyhe saygı göstermesi, hizmet etmesi, kurallarına uyması, Allah'ın bildiği hiçbir şeyi ondan gizlememesi gerekir. Mürit, hürmeti devam ettiği süre şeyhine hizmet etmelidir. Kalbinden hürmet düşerse, artık onun yanında bir an bile kalmamalıdır, çünkü bu durumda mürit, şeyhten yararlanamaz, aksine ondan zarar görür. Çünkü sohbet, saygıyla birlikte fayda sağlayabilir. Tekrar şeyhe hürmet kalbine döndüğünde ise, şeyhe hizmet eder ve ondan yararlanır. Çünkü şeyhler iki haldedir: Birincisi Kitabı ve Sünne-

ti bilen, zâhirlerinde onu dile getiren, içlerinde bu hükümleri hakkıyla yerine getiren âriflerdir. Onlar, Allah'ın sınırlarını gözeten, verdikleri sözü tutan, şeriatın kurallarını yerine getiren, (şüphelilerden kaçınmak anlamındaki) vera'da tevile kaçmayan, ihtiyatı benimseyen, karıştıranlardan uzak duran, ümmete karşı şefkatli olan, hiçbir günahkârı cezalandırmayan, Allah'ın sevdiğini seven, O'nun kızdığına -Allah kızdığı için- kızan kimselerdir. Allah yolunda kınayanın kınaması, onları bağlamaz. İyiyi emreder, hakkında görüş birliğine varılmış kötülükten sakındırırlar. Onlar, iyiliklere koşar, insanları bağışlar, büyüğe saygı gösterir, küçüğe merhamet eder. Allah'ın ve insanların yolunda eziyet veren şeyi temizlerler. Onlar, iyilik (yapmak için) zordakini ve en zorda kalanı ararlar. Hakları ehline teslim ederler. Kardeşlerini, hatta bütün insanları mazur görürler. Cömertliği tanıdıklarıyla sınırlamazlar. Cömertlikleri herkese dönüktür. Büyük onlar için baba, denk onlar için arkadaş ve kardeş, küçük olan, evlat gibidir. Bütün halk, onların gözünde ihtiyaçlarını karşıladıkları bir aile gibidir. Allah'a itaat ederlerse, onları itaate muvaffak kılanın Hak olduğunu düşünürler. Günah işlerlerse, hemen tövbe ederler ve Allah'tan utanırlar, kendilerinden ortaya çıkan davranışlar nedeniyle kendilerini kınarlar. Onlar, günahlarında kaza ve kadere sığınmazlar. Böyle bir şey, Allah'a karşı saygısızlıktır. Onlar, kolaylaştıran, yumuşak davranan ve şefkatli insanlardır. '*Onlar aralarında merhametlidir. Onları secde ve rükû ederken görürsün.*'[470] Onların bakışlarında Allah'ın kullarına karşı merhamet vardır. Sanki onlar, ağlar gibidir. Onların üzerinde sevinçten daha çok üzüntü gözükür. Bunun nedeni, yükümlülük diyarının gerekleridir. Böyle insanlar, kendilerine uyulan ve hürmet edilmesi zorunlu kimselerdir. Onlar, görüldüklerinde Allah'ın hatırlandığı kimselerdir.

Şeyhlerden bir grup daha vardır. Onlarda bir savrukluk vardır ve bu şekilde (hükümlere karşı) koruyucu değillerdir. Onların halleri kendilerine bırakılır ve kendileriyle arkadaşlık yapılmaz. Onlarda harikulade vb. umulabilecek olaylar gözükse bile, şeriat karşısında saygısızlık var iken, buna itimat edilmez. Çünkü Allah'a giden yegâne yolumuz, O'nun şeriatıdır. Allah'ın şeriatından başka Allah'a giden bir yol olduğunu iddia eden insanın sözü yalandır. Binaenaleyh hali doğru olsa bile, edebi olmayan şeyhe uyulmaz. Bununla birlikte, ona da hürmet edilir.

Bilmelisin ki, Hakka hürmet, şeyhe hürmetten geçtiği gibi Hakka saygısızlık şeyhe saygısızlıktan geçer. Onlar, Hakkın perdedarlarıdır. Onlar, müritlerin kalplerindeki halleri korur. Öyleyse uyulması gereken şeyhlerden birine eşlik edip ona hürmet etmeyen kimsenin cezası, kalbinde Hakkı bulmaktan mahrumiyet, Allah'tan gaflet ve konuşmasında da edepsizliğin gözükmesidir. Hakkın kalpte bulunması, sadece edepliler için mümkündür. Bu kapı, edeplilerin dışındakilere kapalıdır. Bir mürid için şeyhe hürmetsizlikten daha büyük bir mahrumiyet yoktur. Allah ehlinden birisi, Allah ehlinin meclisleri hakkında şöyle demiştir: 'Bir insan Allah ehlinin meclisinde bulunup onların ulaştıkları halleri inkâr ederse, Allah iman nurunu kalbinden çekip alır.' Öyleyse Allah ehliyle oturmak tehlikelidir. Onlarla oturan kimse, tehlikededir. Arkadaşlarımız, kendi şeyhinden başka bir şeyh karşısında müridin durumu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba onun bu şeyh karşısındaki hali kendi şeyhinin karşısındaki hali gibi mi olmalıdır, yoksa farklı mı olmalıdır? Bütün arkadaşlarımız, o şeyhe de hürmet etmenin gerekliliğinde görüş birliğindedir. Bu nokta, onların görüş birliğine vardıkları yerdir. Bunun dışındaki hususlarda ise, bir kısmı 'müridin başka bir şeyh karşısındaki durumu kendi şeyhinin karşısındaki durumuyla birdir' demiştir. Bir kısmı ise, iki şeyhi ayırarak şöyle demiştir: İki şeyhe gösterilen saygının aynı olması, müridin diğer şeyhin Allah yolunda uyulanlardan olduğunu öğrenmesinden sonra olabilir. Bunu bilmiyorsa, ikisine aynı tarzda davranamaz. Birinci görüşün haklı yönü olduğu gibi diğerinin de haklı yönü vardır. Hz. Peygamber bir kadına şöyle demiştir: 'Sabır belanın ilk geldiği andadır.' Kadın onun Allah'ın peygamberi olduğunu bilmiyordu (bu nedenle ona gerekli saygıyı göstermemişti). Mürit Hakkı amaçlar. Maksadı her nerede ortaya çıkarsa, onu alır ve benimser. Çünkü adamlar hakikat ile tanınır, yoksa hakikat onlarla tanınmaz. İşin esası şudur: Âlem iki ilah, insanın yükümlü olduğu şeriatlar farklı iki peygamber veya bir kadın iki koca arasında bulunamayacağı gibi mürit de -terbiye müridi ise- iki şeyh arasında bulunamaz. Terbiye olmaksızın, sohbet söz konusu ise, bütün şeyhlerle sohbet müride zarar vermez, çünkü o bunların hükmü altında değildir. Bu sohbet 'bereket sohbeti' diye isimlendirilir. Şu var ki Allah yolunda bundan bir adam gelmez. Öyleyse hürmet, kurtuluş için esastır.

YÜZ SEKSEN İKİNCİ BÖLÜM

Sema' Makamının bilinmesi

Şefkatli bir insanın nasihatidir sana, bak!
Sema' 'mutlak sema'dır' (duymak)

Sema'da sınırlamaktan sakın
Çünkü o, yok olucu bir sözdür muhakkik nezdinde

Sema' Kitaptan nedir, bilir misin?
Her bildiricinin ve çalgıcının bildiğidir

Kuran'ı teganniyle (okumak) sema'ımızdır
Hak her konuşanda dile gelendir

Allah kulunun ne dediğini duyar
Onun sema'ı (duyma) tahakkukla gerçekleşir

Varlığın aslı 'kün (ol)' sözünü duymaktır
Onunla var olduk, biz söylenenin aynıyız

Ayetlerde onun öne geçişine bak!
Yüce ve kıymetli bir bilgiyi öğren

Duymak ârifin tahakkuk ettiği en şerefli şeydir
İlgi, ahlak ve tahakkuk olarak!

Allah şöyle der: '*O, Duyan (Semi') ve bilendir.*'[471] Başka bir ayette ise '*Duyan ve Görendir*'[472] buyurur. Bu ifade, bilginin önüne getirilmiştir. Görme Haktan öğrendiğimiz ilk şeydir ve bizden O'na ilişmiştir. Söz O'ndan iken duyma bizdendir. Böylelikle varlık, O'ndan meydana geldi. Aynı şekilde, kendisinden vecd, ondan ise vücud (varlık) meydana gelmeyen sema', bu yolda sema' değildir. İşte Allah ehlinin kendisine döndükleri ve duydukları sema'ın mertebesi budur. Allah bir şeye dışta var olmazdan önce şöyle der: '*Bizim irade ettiğimiz şeye sözümüz 'ol (kün)' demektir, o da olur.*'[473] Sema' ehlinin konuşanın sözünde duydukları şey de budur. Var olması için 'ol' sözünü duyanın (olmak için) ha-

zırlanması ise, sema'daki vecde benzer. Sonra dıştaki vücudu 'ol' sözünden meydana gelir. Allah 'ol' der, 'o da olur' sözü, sema' ehlinin kalplerinde buldukları Allah'a dair bilgi gibidir. Bu bilgiyi onlara vecd halinde sema' vermiştir. Öyleyse varlık (vücud) sema'ını duymamış kimse, sema' etmemiştir. Bu nedenle sûfiler, vücudu vecdden sonra zikretmiştir. Vücud, yani âlemin vücudu Allah'tan gelen söz ile var olduğunda -ki sema' da âlemdendir- mutluluk yollarının varlığı ile bedbahtlık yollarının farkı ortaya çıkmaz. Mutluluğa ulaştıran yollar ile bedbahtlığa ulaştıran yollar, ancak ilahi söz ve kevni duyma (sema') ile öğrenilir. Böylelikle bütün peygamberler, Kuran, Zebur, İncil ve sahifeler ile sözü getirmişlerdir. Öyleyse, sadece 'söz' ve sema' (duyma) vardır, başkası yoktur. Söz olmasaydı, irade sahibinin bizden neyi isteyeceği bilinmezdi. Duyma olmasaydı, bize söylenen sözü öğrenemezdik. Biz söz ile tasarruf ederiz ve duymakla birlikte sözden dolayı tasarruf ederiz. Duyma ve söz birbirine bağlıdır. Biri olmaksızın diğerinin bağımsız kalması mümkün değildir. Bu ikisi iki nispettir. O halde söz ve duymayla Hakkın nefsinde olan şeyi öğreniriz. Çünkü bizim yegâne bilgimiz onun işittirmesine bağlıdır. Sözde veya duymada araç şart değildir. Bazen araç ile bazen araç olmaksızın duyulabilir. Sözün aracı dil, duymanın aracı kulaktır. Sema'ın varlıktaki mertebesini ve diğer nispetlerden farklılığını öğrenince, şunu bilmelisin ki: Allah ehli nezdinde sema', mutlak (sınırsız) ve mukayyet (sınırlı) diye ikiye ayrılır. Mutlak sema', Allah ehlinin benimsediğidir. Fakat onlar bu konuda ölçüler hakkında güçlü bir bilgiye muhtaçtırlar. Böylelikle 'sınanma' sözüyle bağlanmayı (gerektiren) sözü ayırt ederler. Bunu ise, herkes ayırt edemez. Bir ölçü olmaksızın, bu konuda serbest hareket eden, sapıtır ve başkasını da saptırır. Sınırlı sema' ise güzel seslerle sınırlanmış nağmelerdir. Doğa, kendilerini algılayışına göre, bu nağmeler nedeniyle harekete geçer. Sema' derken (insanların genelinin) kast ettikleri şey, genellikle budur, yoksa mutlak sema' değildir.

Bu tanıma göre sema' üçe ayrılır: İlahi sema', ruhani sema' ve doğal sema'. İlahi sema', (kalbin özel gücü olan) sırlar ile duyulur. Bu sema', her şeyde, her şeyden ve her şey vasıtasıyla (Hakkın sözünü) duymadır. Bütün varlık onlara göre Allah'ın tükenmez kelimeleridir. Bu kelimelerin karşılığında, onların tükenmeyen kulakları vardır. Bunlar, onlar adına kelimelerin meydana gelişiyle onların sırlarında duymayı sağ-

lar. *'Onlara rablerinden hadis bir zikir (yeni bir ihtar) geldiğinde, onu duyarlar'*[474] ayetinde bu hususa işaret vardır. Bir kısmı duyduktan sonra yüz çevirirken bir kısmı duyduğu nezdinde kalır. Bu, herkesin bilemeyeceği bir makamdır. Varlıkta sadece O vardır. Fakat bilinmez ve tanınmaz. Sema', çok olan Allah'ın isimleriyle ilgilidir. Her ismin bir dili, her dilin bir sözü, her sözün bizde bir kulağı vardır. Duyandan ve söyleyenden hakikat ise birdir. Olumlu karşılık verdiğimiz ve bağlandığımız bir nida olursa, bu nida, Allah'ın bize *'Bana dua edin size karşılık vereyim'*[475] buyurmasından kaynaklanır. Biz de söz söyleme gücünü yaratınca, emrini duyduk. Bu durumda Allah (bizim sözümüzü) duyar. İçimizden bazıları bunu kabul eder. Nitekim hadiste şöyle denilir: 'Allah kulunun diliyle 'Allah kendini öveni duydu' der.' Bu makam sahibi, bütün sözleri vekalet yoluyla söylemiştir. Bir kısmımız ise, kendi zannınca nefsiyle konuşur. Halbuki gerçekte öyle değildir. Allah her konuşanın dilindedir. Varlıkta sadece Allah olduğu gibi O'ndan başka söyleyen ve duyan da yoktur. Konuşmamızı 'Allah ile konuşan' ve 'kendi başına konuşan' diye ikiye ayırdığımız gibi duymayı da Rabbiyle duyan - ki 'ben onun kendisiyle duyduğu kulağı olurum' hadisinde dile getirilmiştir- ve -kendi zannınca, halbuki gerçek öyle değildir- 'kendi nefsiyle duyan' diye ayırırız. İşte ilahi sema' budur ve bütün duyulan her şeye yayılmıştır.

Ruhani sema' ise, başkalaşma ve değişmeden korunmuş varlık levhasında ilahi kalemlerin cızırtılarıyla ilgilidir. Bütün varlık açılmış bir sayfa, âlem ise yazılmış bir kitaptır. Kalemler, dile gelir, akılların kulakları duyar, kelimeler yazılır ve görülür hale gelirler. Onları görmek, bir ilave olmaksızın, onları anlamaktır. Bu duymayı bir seviyeye ulaşmış akıllar ulaşabilir. Sema' bir dörtlüye dayalıdır: zat, nispet, teveccüh ve söz. Bu nedenle varlık ilahi sema' vasıtasıyla ortaya çıktığı gibi ruhani sema' da zat, el, kalem ve cızırtıdan meydana gelir. Böylelikle nefs-i natıka için vücud (varlık veya vecd), söz konusu kalemlerin 'kalp levhalarına' değiştirme ve tasarruf yazılarını duyarken ortaya çıkar. Öte yandan doğal sema' da dört gerçek duruma dayanır: Çünkü doğa, iki fail, iki edilgen olmak üzere akledilir dört unsurdan oluşur. Böylelikle doğa, dört unsuru meydana çıkartır. Bu durumda doğanın yapısı dört karışıma ve dört güce dayalı ortaya çıkar. Bu yaratılış onlara dayalıdır. Her bir karışım, özü gereği, onu ve hükmünü baki kılmak üzere kendisini

hareket ettireni arar, çünkü durağanlık, yokluktur. Kalemlerin cızırtısını duymak, alimlerin nefslerinde bu doğal yaratılışı harekete geçirmeye elverişli hali meydana getirmiştir. Onlar için dört nağme ortaya koymuşlardır. Karışımlardan her birinin belli bir alette bir nağmesi vardır. Bunlar, musikide -ki 'ses ve ölçü bilgisi' demektir- bûn, zîr, müsenna ve müselles diye adlandırılır. Nağmelerden her biri sevinç, ağlama ve farklı hareketlerde karışımlardan her birini harekete geçirir. Bu hareket, ruhaniliği yönünden değil, doğası bakımından nefse aittir. Çünkü hareket, doğal yaratılışa aittir. Doğal sema' ile birlikte hiç bir zaman bilgi meydana gelmez. Onun sahibi, bu nağmeleri söz konusu araçlardan veya okuyucuların seslerinden duyduğunda, nefsinde bir sevinç veya hüzün bulur, fakat bilgi bulamaz. Çünkü bilgi, -doğanın kendisini aradığı hal ve vecd doğru bile olsa- doğal sema'ın nasibi değildir. Günümüzde insanların sema'ı böyledir. Ruhani sema' ile genelde, maddelerin dışında mârifet ve bilgi gerçekleşir. İlahi sema'a ise hem maddelerin hem maddenin dışında genel ilgisi olan bilgi ve mârifetler eşlik eder. Kişi (genel olan) bu bilgiyi doğal ve ruhani sema'da 'bulur', fakat (doğal veya ruhani duymayla ile değil) doğaya ve özellikle akla özgü ilahi sema' vasıtasıyla bulur. Sema' sahiplerinin (duyanlar) bir kısmı onu bilirken bir kısmı -onu sema'ında bulsa ve bulduğunu inkara güç yetiremese bile- mahiyetini bilemez. O halde Hakkın sema'ı, tıpkı varlığı gibi mutlaktır ve onun ayırt edilmesi, güçtür. İlahi kelamda nağmelerin ve sözün dayandığı bir asıl vardır ki o asılların en güçlüsüdür. Bu nedenle, doğalarda tesir ve güç (imkânı) ona aittir. Nağmeler gelip duyulduğunda, yani çalgı sesi veya bunun duyandaki etkisi mahalline ulaştığında, hiç kimse onun etkisini kendinden uzaklaştıramaz. Öyleyse onun otoritesi güçlüdür. Bunun nedeni ise dayandığı aslın gücüdür. Çünkü ilahi isimler, tek bir hakikate ait olsalar bile, Allah ehlinin bildiği üzere, isimler arasında farklılık vardır. İsimlerde farklılık bulunduğu 'akledilir' iken bu durum onların eserlerinden öğrenilir. Bu nedenle, nağmelerin dayandığı ilahi hakikatlerin kelamın dayandığı hakikatten güçlü olduğunu öğrendik. Şöyle ki: Bir okuyucu veya şiir söyleyeni duyarız. Bu esnada içimizde bundan dolayı bir hareket bulamayız, hatta belirli vakitlerde hareket bile etmeyiz. Çünkü şiir, doğal veznin dışında okunmuştur. Aynı ayeti ya da şiiri nağmeyle ve ölçüyle okuyandan duyduğumuzda ise, vecde gelir ve harekete geçeriz. Bu durumda daha önce

bulmadığımız bir hali kendimizde buluruz. Bu nedenle doğal nağmelerin dayandığı asıl ile sözün dayandığı aslı ayırt ettik. İşte bu, duyulur terazidir. Bu konuda aklın terazisini öğrenmek için, âlemdeki ilahi tertibin hikmetine bakılır. İnsan ilahi sema ehlinden ise, ilahi isimlerin tertibini araştırır. Onun sema'ının aslı bu isimlerdir. Ruhani sema ehli ise isimlerin yüce ve aşağı âlemdeki etkilerinin tertibini araştırır. Böylelikle duyulan her şeyde onu bulur. Çünkü bütün duyulanlar, onun nezdinde nağmedir. Bunların bir kısmı duyulur şekilde hareket ederken bir kısmında hareket olmaz. Ruhani harekete gelirsek, bu, zorunludur.

Allah'ın ruhani hareketlerden ilahi hareketlere çıkan bir gurubu vardır. Bu durum, Cüneyd'in 'onları donuk görürsün, dağlar bulutlar gibi akar' (ayetiyle) ilgili yorumunda dile getirilir. Fakat onların hareket etmesi, kendilerini donuk zannettiğin haldedir. Böylelikle hareketin o şahısla ilişkisi, kulunun tövbesiyle sevinmenin ve evine gelen kişiden dolayı mutlu olmanın yüce mertebeyle ilişkisiyle birdir. Bunlar inanılması zorunlu olan ilahi hallerdir. Onların niteliğini ise sadece Allah'ın (bu bilgiyi) nasip ettiği kimseler bilebilir. Böyle birinin sema'daki hareketi ilahidir. Sema'ın keyfiyeti, ulaşılan fakat söylenemeyen ilimlerdendir. Allah'ın her gece yakın semaya indiğini belirten rivayet, (sema'daki) sevince ya da neşeye benzemez. Çünkü bu sevinme, âleme ait bir sebepten kaynaklanır. Yakın semaya inmek ise, gerçekleşen bir işten değil, umulan bir durumdan kaynaklanır. Birincisi sema' bahsine katılırken ikincisi ona katılmaz. Bunu bilmelisin.

Sema'ı kendisi için zorunlu bir bahse bağlayarak inceledik. Sema' ile ilgili söylenmesi gereken her hususu, burada öğrenilsin diye, özet ve veciz bir şekilde dile getirdik. Sema' ile ilgili hikayeler ise burada zikredilmesine gerek olmayacak kadar çoktur. Çünkü bizim kitabımız, hikayelere değil, işlerin esaslarını incelemeye dayanır. Hikayelerle ilgili kitaplar çoktur. 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sema'm Terki Makamının Bilinmesi

Allah Allah! Akıl yok ki, O'nu tasvir ede
Vehim, beşer sûretinde tapar O'na

Şeriata bir vakit sınırlar, bir vakit mutlaklaştırır
Oluş (kevn) sûretlerde O'nu ispatlar

Sema'ın terki anlaşılmayacak bir makam
Onu ancak haberde güçlüler anlar

'Ol' demişse, kime söylemiştir? Hakikat bir
Eserde ve dışta O'ndan başkası yok ki

Bu söz nezdinde 'ol' nedir ki?
Ol sözü -iyice incelersen- meydana gelmemiştir

Sözü duymayı feta'dan başkası söylemedi

Ayet ve sûretlerin anlamlarını tam bilen feta

Kelam olmasaydı sema' da olmayacaktı
Kelam gelmiştir, sen de tetikte ol

Mutlak sema'ın terki mümkün değildir. Büyüklerin terk ettiği sema', bilinen-sınırlı sema'dır ki, o tegannidir. Efendimiz Ebu's-Suud eş-Şibli el-Bağdadi'ye 'Sema' hakkında ne dersin?' denilince, şöyle demişti: 'Sema' tasavvufa yeni katılana haram, sonra gelene gereksizdir.' 'Sema' kimin içindir?' denilince, şöyle demiş: 'Sema 'kalp sahibi' orta derecedeki topluluk içindir.' Bir kadın Peygambere gelerek 'Allah'ın peygamberi! Senin huzurunda def çalacağımı adadım' deyince, Peygamber 'Adadıysan, yap, yoksa olmaz!' demiştir. Def çalmak, mubah olsa bile, büyüklere göre ondan uzak durmak daha uygundur. Ebu Yezid el-Bestami def çalmayı kerih görür ve kabul etmezdi. Rivayete göre İbn Cüreyc'e bu konu sorulunca, şöyle demiştir: 'Keşke sema'dan baş başa çıkabilseydim: Ne zararım ne kârım olsun.'

Bizim bu konudaki görüşümüze gelirsek, nefsi hakkında temkin sahibi, onu istemez. Bulunduğunda ise ondan dolayı (meclisi) terk etmez. Bize göre def çalmak, genel anlamda caizdir, çünkü haramlığı hakkında peygamberden bir rivayet gelmemiştir. Bir insan Rabbi karşısında kalbini sınırlı sema'da buluyorsa, onun sema'ı terk etmesi zorunludur. Çünkü bu, gizli-ilahi bir tuzaktır. Kalbini, sema'da olduğu gibi sema' dışında ve her durumda buluyor, fakat nağmelerde daha fazla 'buluyor' ise, böyle bir insanın sema' meclisinde bulunması haramdır. Burada sadece şiirde dinlenen nağmeleri kastetmiyorum, nağmenin şiirde ve şiirin dışında bulunuşunu kastediyorum. Buna okuyanın güzel sesi nedeniyle 'kalbini bulup' sesi güzel olmayan birisinden aynı ayeti dinlediğinde kalbini bulamadığı Kur'an-ı Kerîm okuma da dahildir. Böyle bir vecde güvenilemeyeceği gibi bu esnada (kişinin kendinde bulduğu) ilahi mertebeyle ilgili rikkate de itimat edilemez. Çünkü o nedenlidir ve böyle bir rikkat ve incelik, doğadan kaynaklanır. Ayrıntıyı bilip ilahi, ruhani ve doğal sema'ı ayırt eden insan ise, böyle bir karıştırmaya maruz kalmaz ve (söz gelişi) doğal sema' esnasında Allah vasıtasıyla sema' ettiğini (duyduğunu) söylemez. İşte böyle birine sema' yasaklanmasa bile yine de onu terk etmesi daha yerindedir. Özellikle kişi uyulan şeyhlerden birisiyse, sema'ı terki daha uygundur. Böylelikle yalancı-iddiacı veya yalan niyeti olmasa bile halini bilmeyen kimse, onunla perdelenir.

YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kerametler Makamının Bilinmesi

Bazı adamlar kerametleri sayar,
Makamlara ulaşmanın gerçek delili

Kerametler müjdenin ta kendisi, onları getirdi zira
el-Müheymin'in elçileri göklerin üzerinden

Bizde ise -bilirsen- bu hususta tafsilat var:
Cemaat kerametler ile sevinmez

Aldatma ona eşlik ederken nasıl sevinilir?
Bilgisiz ve afet sahibi bir grup hakkında

Onlar gerçekte bilmediklerini bilmez
Cehaletin en büyüğü de odur

Keramet bir korumadır
Sözde, fiilde ve niyetlerde koruma

Bu keramete karşılık isteme
Kerametlerin dürülüşünde tuzaktan sakın

Allah sana yardım etsin, bilmesin ki, Haktan keramet, O'nun el-Birr isminden, iyi kulları (Ebrar) için uygun bir karşılık olarak gerçekleşir. Çünkü münasebet onu gerektirir. Gerçi kerametin üzerinde gözüktüğü kimsenin bir talebi olmayabilir.

Kerametler ikiye ayrılır: Duyusal ve manevi kerametler. Sıradan insanlar, kerameti düşünceyi okumak, geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanda bilinmeyenleri bildirmek, su üzerinde yürümek, havayı yarmak, yeri dürmek, gözlere görünmemek, duaya hemen karşılık vermek gibi duyusal tarzda anlarlar. Başka bir ifadeyle sıradan insanlar, kerametleri böyle sayar. Manevi kerametleri ise Allah'ın seçkin kulları tanır ve bilir, sıradan insanlar bilemez. Manevi kerametler, şeriat adabının korunması, güzel ahlakı yerine getirmeye ve kötü ahlaktan uzaklaşmaya muvaffakiyet, genel olarak vakitlerinde farzları yerine getirmek, hayırlara koşmak, insanlara karşı kin ve nefreti gönlünden çıkartmak, haset ve kötü zandan kalbi temizlemek, kalbi bütün kötü niteliklerden arındırarak her nefes murakabeyle onu süslemek, Allah'ın haklarını kendinde ve eşyada gözetmek, Rabbinin kalbindeki eserlerini gözetmek, çıkarken ve girerken nefesleri gözetmektir. Kendisine gelirken onları edeple karşıladığı gibi, onlara (Hakkın karşısında olduğunun bilinci anlamındaki) 'huzur' elbisesi giydirir. Bütün bunlar, bize göre, aldatma ve tuzağın giremediği velilerin manevi kerametleridir. Aksine bunlar, sözleri tutmanın, niyetin doğruluğunun, dilek gerçekleşmediğinde ve nahoş bulunan bir iş

ortaya çıktığında, kaza ve kadere rızanın delilidir. Bu kerametlerde insana sadece Allah'a yakın melekler ve O'nun seçilmiş hayırlı ehli ortak olabilir.

Sıradan insanların bildiğini söylediğimiz kerametlerin hepsinde gizli bir tuzak olabilir. Onları 'keramet' saydığımızda, bir istikametin neticesi olmaları veya istikametin onları ortaya çıkartması gerekir. Aksi halde keramet olamazlar. Keramet istikametin neticesiyse Allah onu amelin payı ve fiilinin karşılığı yapmıştır. Keramet fiilden önceyse, seni ondan dolayı Allah hesaba çekebilir. Sözü geçen manevi kerametlere gelirsek, onlarda belirttiğimiz tuzak yoktur, çünkü bilgi onlara eşlik eder. Bilginin gücü ve değeri, tuzağın keramete girmemesini sağlar. Çünkü şer'î sınırlar 'ilahi aldatma' için konulmuş tuzak değildir, onlar, mutluluğa ulaşmadaki açık yollardır. Bilgi seni amelin nedeniyle övünmekten korur. Çünkü bilginin değeri, seni kullanmasıdır. Seni kullandığında ise, amelinden seni soyutlayarak o ameli Allah'a izafe eder, senden ortaya çıkan itaat veya Allah'ın sınırlarını korumanın (kendinden dolayı değil) Allah'ın tevfik ve hidayetiyle gerçekleştiğini sana öğretir. Sıradan insanların kerametlerinden biri ortaya çıktığında bilgili insan, bundan Allah'a sığınır ve alışkanlıklar vasıtasıyla böyle keramederden gizlenmek ister -bilgiden başka- parmakla gösterilecek şekilde sıradan insanlardan ayrışacağı bir özelliğin kalmamasını diler. Çünkü bilgi, istenilen şeydir ve bütün yaralar onun sayesinde gerçekleşir. Bilgisiyle amel etmese bile, 'bilenler ile bilmeyenler eşit değildir.' Öyleyse bilenler, (gerçek ile yanlışı) karıştırmazlar. Allah'ın kullarına yönelik kerameti, Hakkın onlardaki yüzünü göremedikleri için, yaratıklardan ve kendilerinden soyutlanarak Allah'a yönelenler için gerçekleşir. Allah'ın onlara ihsan ettiği en büyük keramet, bilhassa bilgidir, çünkü dünya, bilginin yeridir. Bunun dışındaki harikulade olaylara gelirsek, dünya onların yeri değildir. Öyle bir şeyin keramet olması, Allah'ın bildirmesiyle mümkündür, yoksa kendisi nedeniyle keramet olamaz. Bir şey Allah'ın bildirmesiyle keramet ise, buradaki keramet de, bilgi demektir. O halde Hakkın kullarına dönük kerameti, onlara ihsan ettiği bilgidir.

Ebu Yezid'e yeryüzünün dürülmesi sorulunca, şöyle demiş: 'Bu da ne ki? İblis bile bir anda doğudan batıya gidebilir. Halbuki onun Allah nezdinde hiç bir değeri yoktur.' Havanın yarılması sorulunca, şöyle demiş: 'Kuşlar havayı yarıp geçer. Mümin Allah'ın nezdinde kuşlardan

üstündür. Öyleyse kuşların ortak olduğu bir iş nasıl keramet sayılır?' Bütün zikrettiğimiz şeylere böyle nedenler gösterdikten sonra, şöyle demiştir: 'İlahi! Bir topluluk seni talep etmektedir. Taleplerini zikrettiklerinde, sen onları meşgul ettin ve kendilerini söylediklerine ehil yaptın. Allah'ım! Beni bir şeye ehil yaptığında, sana ait şeylerden birisine ehil yap!' Burada Ebu Yezid, bilgiyi dilemiştir. Bilgi, en büyük hediye ve en üstün keramettir. Aleyhine delil bilgiyle ortaya çıksa bile, (suçunu) itiraf etmeni sağlayan ve (Allah'a) karşı delil getirmeni engelleyen de bilgidir. Çünkü sen, lehinde olanı, aleyhinde olanı ve Allah'a ait olanı (bilgi sayesinde) bilirsin. Allah, peygamberine sadece bilginin fazlasını istemesini emretti, çünkü bütün iyilik, bilgidedir. Binaenaleyh bilgi, en büyük keramettir. Bilgi var iken amel yapmamak, amel yaparken bilgisiz olmaktan iyidir. Bilginin gerçekleşme araçları pek çoktur. 'Bilgi' derken, Allah'ı, ahiret hayatını ve dünya hayatının hak ettiği ve niçin yaratıldığı ve ortaya konulduğunu bilmeyi kastediyorum. Acaba dünya niçin yaratılmıştır? Bu bilgi sayesinde insan bulunduğu her yerde bir basiret kazanarak kendisini ve hareketlerini bütünüyle bilir. Bilgi, kuşatıcı ve ilahi bir nitelik, Allah'ın en üstün ihsanıdır. Allah *'Ona katımızdan' -bizden bir rahmet olarak- 'bilgi verdik'*[476] buyurur.

Bilmelisin ki bilgi, rahmet kaynağındandır. Sana kerametin mahiyetini ve sana Allah'ın hediye ettiği şeyin O'nun bildirimiyle keramet olabileceğini söyledik. Bu keramet, ahiretteki nasibini eksiltmeyeceği gibi amelinden bir şeyin karşılığı da değildir. O, sadece senin Hakka gelişin (için bir hediyedir). Çünkü O'na gelmen, O'nu bilmeyişinden kaynaklanır, çünkü sen, O'nu ilk adımında görmemişsindir. Ebu Yezid Hakkı aramak uğruna Bestam'dan ilk kez çıktığında, böyle bir halle karşılaşmış. Bir adam karşısına çıkarak 'Ne arıyorsun?' demiş. Ebu Yezid 'Allah'ı' deyince, adam 'Aradığını Bestam'da bırakmışsın!' demiş. Bunun üzerine Ebu Yezid O'nu nasıl arayacağının farkına varmış. Bu durum *'Her nerede iseniz, O sizinle beraberdir'*[477] ayetinde dile getirilir. Öyleyse ne bilgi var ne iman! Allah seni kendisini müşahedenin bilgisinden mahrum bırakırsa, O'na imandan daha azı yoktur burada. Bu nedenle O'na gelen, bilgisizliğinden dolayı O'na gelmiştir. Bu gurubun (sûfilerinin) bütün niyetleri Allah'a yönelmiştir ve O'nu ararlar. Onlar, Allah'a yönelmiş, Allah ise onlara dilediği ihsanları vermiş, bunun da özellikle 'konukluk hediyesi' olduğunu bildirmiştir. Allah'ın bildirme-

siyle bunu öğrenmedikleri sürece, bu konuda Hakkın tuzağından ya da ahiretteki paylarının eksilmesinden korkulur. Böyle bir durumda ahirette keşke dünyada kendilerine hiçbir şey verilmemiş olsaydı diye temenni ederler.

YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ BÖLÜM

Kerametin Terki Makamının Bilinmesi

Kerametin terki delil olmaz
Sözümü dinle, en doğru sözdür o

Kerametin varlığı bazen
İkram edenin payıdır, sonra kötü bir yol tutar

Seni yükümlü tutanı bilmede hırslı ol
İlah'ın yerine bedel arama

Kerameti örtmek bir zorunluluk
Adamlar nezdinde, başarısız olma

Peygamberlerde gözükmesi ise farzdır
Vahiy böyle inmiştir

Ayetleri (mucize) ve kerametleri izhar, iddiaları nedeniyle peygamberler için zorunlu iken peygambere uyan velinin onları gizlemesi vaciptir. İşte sûfilerin yolu budur. Çünkü veli bir iddiada bulunmadığı gibi iddiada (bulunması) da gerekmez, çünkü o, şeriat getiren biri değildir. Artık şeriat terazisi âlemde ortaya konulmuştur. Şekilci alimler - ki onlar fetva verenlerdir- Allah'ın dini hakkında o teraziye göre hüküm vermişlerdir. Onlar, cerh ve tadil ehlidir. Veli ise, yükümlü olmasını gerektiren aklı var iken ortaya konulmuş şeriat terazisinin dışına çıkarsa, hali kendisine bırakılır. Bunun nedeni, Rahman'ın nefesinde onun hakkındaki ihtimaldir. Bu bırakma da meşru terazide vardır. Şeriatın

zâhirinde cezayı gerektiren ve hakim nezdinde sabit bir durum veliden ortaya çıkarsa, o ceza veliye uygulanır. Gerçekte onun için söz konusu olan ihtimal bu cezadan kendisini kurtaramaz. Bu ihtimal, başkalarına şeriatça yasaklanmış şeylerin mubah kılındığı ve kendilerini cezalandırmadığı kimselerden olması ihtimalidir. Fakat bu durum, ahiret hayatında böyledir. Allah Bedir savaşçıları hakkında (başkasına yasaklanmış) fiillerin onlara mubah olduğundan söz etmiştir. Bir rivayette de 'Dilediğini yap, seni bağışladım' buyurur. Halbuki 'dünya hayatında senden cezayı kaldırdım' dememiştir. Cezanın uygulandığı kişi, gerçekte günahkâr değil ise, sevap alır. Örnek olarak Hallac ve yolundan gidenleri verebiliriz.

Kerameti terk, bazen Allah'ın bildirmesiyle olabilir. Çünkü Allah, O'nun nezdinde kullarının büyüklerinden biri olsa bile, veliye bundan bir şeyi vermeyebilir. Kastettiğim, Allah'a dair bilgi değil, görünen harikulade olaylardır. Bazen veliye Allah, kendiliğinde bu konuda bir imkân verebilir, o ise, bütün bunları Allah için terk eder ve üzerinde keramet gözükmez. Bu yolda bu özellikteki bir grup gördük. Efendimiz Ebu's-Suud b. Şibl'e -ki zamanın âkili idi- halini gizlemeyen birisi kendisine 'Allah sana tasarruf gücü vermiş midir -ki o kerametlerin aslıdır-' diye sorduğunda, şöyle demişti: 'On beş seneden beri, bize o güç verildi de, Hak bizim adımıza tasarruf etsin diye nezaketen onu bıraktık.' Ebu's-Suud Allah'ı vekil edinirken O'nun emrine bağlandığını kasteder. Bunun üzerine soru soran kişi 'peki ne kaldı geride?' dediğinde, şöyle demiştir: 'Beş vakit namaz kılmak ve ölümü beklemektir. İnsan çırpınan bir kuşa benzer: Dolu bir ağız ve yürüyen bir ayak!' Ebu's-Suud şöyle derdi: 'Bana söylenen sözlerden en hoşuma gideni şuydu:

Ölüm döşeğine ayağım koydu
Sonra ona dedi ki 'haşir sana yaklaştı'

Adam dediğin budur! Böyle olmayan biri, adamlık iddiasında bulunmamalıdır. Kitabın bu bölümünü yazarken, Hak bana sırr'ımda şöyle hitap etti: 'Beni kim vekil edinirse, beni dost edinmiştir (işlerinde vekil yapmıştır). Beni vekil yapan, beni hesaba çekebilir ve beni vekil yaptığı konuda soru sorabilir. Böylece iş, tersine döner ve mertebeler değişir.' Allah'ın razı olduğu ve seçtiği kullarına karşı davranışı böyledir. Bu

ihsanın üzerinde ise, himmetin kendisini arayacağı bir ihsan yoktur. Bu mertebe, muhakkik kulu kendi değerini bilmekten uzaklaştırmaz. Allah'ı ise 'Hakkın güçleri ve organları olduğu kimse' vekil edinebilir. Çünkü hakikatlerin değişmesi imkânsızdır. Hak Hak, halk halk, kul kuldur.

Böyle birinde gözüken harikulade, bizce keramet değildir, çünkü keramet, üzerinde gözüktüğü kimseye döner. Makamı böyle olan birisi için böyle şeyler tesadüf edebilir. Nitekim beş yüz seksen altı yılında bulunduğumuz bir mecliste bizim için de benzer bir şey gerçekleşmişti. Müslümanların kabul ettiği şekilde nebiliği inkâr eden bir filozof, yanımıza geldi. O, nebilerin getirdiği mucizeleri de inkâr ediyor, hakikatlerin değişmeyeceğini iddia ediyordu. Hava soğuktu ve kış mevsimiydi. Önümüzde ateşle dolu bir mangal vardı. Münkir şöyle diyordu: 'Avam diyor ki, İbrahim ateşe atıldı fakat ateş onu yakmadı. Ateş doğal cisimleri yakar. İbrahim kıssasında zikredilen ateş, Nemrut'un kin ve öfkesiydi. O ateş, öfke ateşiydi. İbrahim'in ona atılması ise Nemrut'un öfkesine muhatap olması, ateşin onu yakmaması, zalim Nemrut'un gazabının ona işlemeyişiydi. Bunun nedeni ise 'ışıkların kaybolması' hakkında ortaya koyduğu kanıtlarla İbrahim'in kendisini yenmesiydi. Bu kanıtlara göre, ışıklar ilah olsaydı, kaybolmayacaklardı. İbrahim buradan (Allah'ın varlığına) delil oluşturdu.' Sözünü bitirdiğinde, bu makama ve güce ulaşmış kimselerden birisi şöyle demişti: 'Sana Allah'ın ateşin İbrahim'i yakmadığı ve onu İbrahim için soğuk ve selametli yaptığı hakkında söylediği sözün doğruluğunu gösterebilirim. Burada onu savunmak için -yoksa kendim için bir keramet olsun diye değil- senin karşında İbrahim'in yerini alacağım.' Münkir filozof 'Böyle bir şey olamaz' deyince, adam şöyle dedi: 'Şu gördüğün ateş, yakıcı değil mi?' O da 'Evet' diye cevap verince, veli 'onu gözlerinle görüyorsun değil mi?' diye sordu, sonra mangaldaki ateşi inkârcının üzerine döktü. Bir süre ateş elbisesinin üzerinde kaldı, eliyle onları çeviriyordu. Ateşin kendisini yakmadığını gören münkir şaşırmıştı. Veli, ateşi mangala geri koyup şöyle dedi: 'Şimdi ateşe elini yaklaştır.' Münkir elini yaklaştırınca, ateş elini yaktı, bunun üzerine veli şöyle dedi: 'İbrahim'in durumu da böyleydi. Ateşe emir verilmiştir; emirle yakar ve emirle yakmayı bırakır. Aynı şekilde, Allah dilediğini yapandır.' Bunun üzerine münkir, teslim olmuş ve tövbe etmiştir. Böyle bir şey, kerametleri terk eden kimse üze-

rinde gözükebilir. O insan, kerametleri kendi devrinde (daha önce) doğruluğuna delil olacak mucize ve ayet gösteren peygamberin vekili olarak gösterir. Böylelikle keramet, Şâri'nin ve dinin doğruluğuna delil olsun diye ortaya koyar, yoksa onunla veli olduğunu göstermeyi amaçlamaz. Kerametlerin terki bu demektir.

Kerametin terkinin adamları vardır. Onlar, Melamilerdir. Sûfiler ise, keramet gösterir. Kerametler, zikrettiğimiz tarzda olmadıkça, büyük adamlara göre nefslerin büyüklenme duygusunun bir tezahürüdür.

YÜZ SEKSEN ALTINCI BÖLÜM

Harikuladeler (Adeti Aşmak, Keramet) Makamının Bilinmesi

Harikuladeler kısımlara bölünmüş
Teorik düşünce onları böyle sınıflar

Bir kısmı Hak tarafından açıklanmış
Peygamberlere tahsis edilen mucizeler gibi

Diğer kısımdakiler ise ihtimalli
Onu belirlemede kesin bir bilgi yok

Hepsi Allah'ın kitabında açıklanmıştır
Araştır, yazılı bulursun onları Kitapta

Müjde, sihir, aldatma ve onun alameti
Hepsi zikredilir Kitapta

Bunlar beş kısımla sınırlı
İnceleyenler varlıklarda bulur onları

Bilmelisin ki, harikuladeler makamı, pek çok tarzdadır. Bir kısmı nefsin güçlerinden meydana gelir, çünkü âlemin cisimleri, nefsin him-

met güçleri karşısında edilginleşir. Allah onları böyle yaratmıştır. Bazen bilinen-doğal bir yöntemden meydana gelirler. Örnek olarak, Gökbilimcilerin kullandığı yöntemleri ve benzerlerini verebiliriz. Bunun tarzı, uzmanlarının nezdinde bellidir. Bazen harfin nazmından meydana gelir. Bu tarz, gök bilimcilere aittir. Bazen zikredenin söylediği bir takım isimlerden meydana gelirler. Bu isimlerden görenin gözünde -gerçekte değil- 'harikulade' diye imlendirilen fiil ortaya çıkar. Bazen ismin kuvvetinin gücüyle gerçekleşir. Bütün bunlar Allah'ın yaratmasıyla yaratılmış kudrete dahildir. Bazı harikulade olaylar, ilahi mertebeye özgüdür. Onlarda kulun çaba ve gayreti yoktur. Allah onları kulda izhar eder ya da Allah'ın emri ve bildirmesiyle kuldan ortaya çıkarlar. Bunlar, mertebe mertebedir. Bir kısmı 'mucize' diye isimlendirilirken bunların bir takım şartları ve özel nitelikleri vardır. Bir kısmı, 'ayet' veya 'mucize' diye isimlendirilmez. Bir kısmı ise, 'keramet', bir kısmı 'destek', bir kısmı 'uyarıcı' ve 'teşvik edicidir.' Bir kısmı, (amele) karşılıktır. Bir kısmı, aldatma ve tuzaktır. Bütün bunların Allah ehli nezdinde alametleri vardır. Bununla birlikte Allah ehlinin -ilk sınıftan farklı olarak- bu konuda bilgileri yoktur. İlk sınıf (peygamberler), kendilerinden ortaya çıkan şeyler hakkında bilgiye sahiptir. Sözünü ettiğimiz ve ameli Allah'a izafe edilen ikinci sınıftan meydana gelen her şey ihtimale açıktır: Acaba o, bir inayetten mi gerçekleşmiştir yoksa böyle değil midir? Mucize ve ayet ise, böyle değildir. Çünkü onlar, kesinlikle inayetten meydana gelmiştir ve onlar doğrudur. Destek de, böyledir. Bu ikisinin dışındakiler daha önce de söylediğimiz gibi ihtimale açıktır.

Konumuza dönersek: Yolumuz şöyle hüküm vermiştir: Velilerde harikulade, kendiliğinde hakikatinin verdiği hükmün dışına âdeti çıkartan kişide ortaya çıkabilir. Bu ise, onun mubahlardaki tasarrufu veya haram işlemek veya bir vacibi bırakmak gibi şeytanın süslediği vesvesedir. Kim kendiliğinde âdeti aşarsa, Allah da düşünceyi okumak veya havada yürümek veya herhangi bir şekilde isimlendirilen bir harikulade olay onun adına meydana getirir. Keramet türlerini, mertebelerini ve onlardan ortaya çıkan hususları *Mevakiu'n-nücum*'da zikrettik. Bu -konuda bilebildiğim kadarıyla- bizden önce gelen yoktur. Kastettiğim, kitabın içerdiği konuları bilmek değil, onun sıralamasıdır. *Mevakiu'n-nücum* yöntemi doğru, faydası çok, hacmi küçük bir kitaptır. Onu (âlemdeki karşılıklı) ilişkileri dikkate alarak yazdık. Çünkü karşılıklı iliş-

ki, âlemin varlığının esasıdır. Harikulade de, âlemin bir parçasıdır. Allah âlemdeki ayetlerini alışık olunan ve olunmayan şekilde yaratmıştır. Alışık olunmayanları ise, 'Allah'tan anlayan' kimseler yorumlayabilir. Başkaları, Allah'ın bu fiillerde neyi amaçladığını bilemez. Allah Kuran'ı alışık ayetlerle doldurmuştur. Örnek olarak gece ile gündüzün peş peşe gelmesi, bitkilerin çıkması, yağmur ağması, denizde büyük gemilerin yüzmesi, dillerin ve renklerin farklılığı, geceleyin uyumak, gündüz Allah'ın ihsanını aramak gibi hususları zikredebiliriz. Kuran'da 'akleden', 'duyan', 'anlayan', 'iman eden', 'bilen', 'takva sahibi', 'tefekkür edenler için ayet' diye zikredilen her şey, bu kısma girer. Bununla birlikte hiçbir insan, onları kendiliğinden kaldıramaz. Bunun istisnası, Allah'ın seçkinleri ve Allah ehlidir -ki onlar Kur'an-ı Kerîm ehlidir-.

Alışık olunmayan ayetler (mucizeler) ise, harikulade olaylardır. Bunlar sıradan insanların nefslerine etki eden olaylardır. Örnek olarak zelzeleler, sarsıntılar, güneş tutulması, hayvanın konuşması su üzerinde yürümek, havayı yarmak, gelecekte olacakları -haber verildiği gibi gerçekleşmek üzere- bildirmek, düşünceleri söylemek, az yemeğin pek çok insanı doyurması gibi hadiseleri verebiliriz. Bunu özellikle sıradan insanlar önemser. İstikametten meydana gelmeyen ya da Allah'a dönmeye uyarıcı veya teşvik edici olmayan ve kişinin gayretinin bulunmadığı harikulade, aldatma ve bilinmeyen yönden bir tuzaktır. Böyle bir şey, itaatsizlik yaparken Allah'ın kuluna verdiği 'sağlam bir tuzaktır.' Burada âriflere ait garip bir sır vardır. Bu sırrın açıklanmasında genel adına zarar bulunmasaydı, söylerdik. Bilinen her şey, söylenemez.

'Harikulade (âdeti aşan)', ilk gerçekleştiğinde harikuladedir. İkinci kez gerçekleşirse, bu kez âdet haline gelir. Gerçekte ise her şey sürekli yenilenir. Öyleyse tekrarlanan bir şey olmadığı gibi harikulade de yoktur. Olan şey, bir şeyin kendisinin değil, benzerinin ortaya çıkmasıdır. Bir şey yinelenmemiştir, dolayısıyla âdet de değildir. Yinelenseydi, âdet haline gelirdi. İnsanlar bu gerçekten perdelenmiştir. Söylediğimi anladıysan, sana gerçeği açıklamış oldum. Ulûhiyet, (varlıkta) tekrar olmayacak kadar geniştir. Fakat benzerler körlerin gözlerini perdeler. Onlar, '*dünya hayatının zâhirini bilirler. Ahiretten ise habersizdirler.*'[478] Kastedilen, ikinci benzerin varlığıdır. '*Onlar yeni yaratmadan kuşku içindedir.*'[479] Mümkünler sonsuzdur ve kudret işlemiştir. Hak ise sürekli yaratıcıdır.

Öyleyse tekrar nerede kalmıştır? Halbuki sadece yinelenme bilinir ve bu ise 'âdetin aşılmasıdır.'

YÜZ SEKSEN YEDİNCİ BÖLÜM

Mucize Makamının Bilinmesi. Mucize, Hakkında Mucize Olduğu Kimsede Halin Değişmesi Nedeniyle Nasıl Keramet Sayılır.

Mucize yol yok, sonsuza dek
Bir daha gözükmesine imkân yok

Ne veli ne başkası adına
Sözümü incelersen, doğrudan ayrılmazsın

Yaratıklar onu aşarsa, onun yalanı yoktur
Yakında ve uzakta öne geçenin doğruluğu

Bu nedenle nebilerde değişti
Kimsede bir izi görülmedi

Bir nebiye ait mucizenin veli için keramet olup olamayacağı hakkında görüş ayrılığına düşülmüştür. Çoğunluk, bunun mümkün olduğunu söylemiştir. Ebu İshak İsferayînî ise böyle düşünmez. Biz de o görüşteyiz. Fakat biz, bu konuda üstadın zikretmediği bir şart ileri sürmekteyiz. Bu şart, velinin onu (kendi adına) 'keramet' olarak değil, peygamberi doğrulamak üzere ortaya koymasıdır. Böyle bir şey, bize göre gerçekleşebilir, hatta bizzat ona tanık olduk. Bu durumda, söylediğimiz şekilde, bir peygamber için 'mucize' olan şey, veli adına gerçekleşir. Bu husus üstada sorulsaydı, o da bu görüşü benimser ve -konunun dışına çıkmadığı için- onu yadırgamazdı. Görüş ayrılığının gerçekleştiği nokta, onun (peygamberin mucizesi) veli adına keramet olup olamayacağıdır? O, velinin kerameti olmaz. Bunu mümkün gören-

ler ise, peygamberin elinde ortaya çıkıp 'mucize' diye isimlendirilmesini sağlayan tarzda velide ortaya çıkamayacağını şart saymıştır. Onlar, velinin veli olduğu hakkında bir meydan okuması durumunda, Allah'ın onun adına âdeti aşabileceğini mümkün görmüşlerdir. Yalancı da yalancı olduğu hakkında -ki yalancı olduğunu söylerken doğru söylermeydan okursa, Allah âdeti onun yalancı olduğunu (göstermek üzere) aşabilir. Onlara göre (bu ikisini) ayıran vardır ve o da söylenen bir yöndür. Doğrusu, üstadın görüşüdür ve teorik kanıt da bu görüşü verir. Şu var ki Peygamber, meydan okuma anında veya özellikle hayatı süresince (gösterdiği mucizenin başkası adına) imkânsız olduğunu belirtmiş ise durum farklıdır. Böyle bir fiil, şart koşulan süresi dolduktan sonra başkası için 'keramet' olarak gerçekleşebilir. Peygamber (bir zaman belirtmeden) genel olarak bunun imkânsızlığını söylemişse, üstadın söylediğine imkân olmaz. Zikrettiğimiz bu açıklamayı, her iki grup için teorik delil gerektirir. Bilebildiğimiz kadarıyla, bu konuya dikkat çekeni veya bunu söyleyeni görmedik. 'En iyisini bilen Allah'tır.'

Aciz bırakma iki şekilde gerçekleşir: Birincisi, insanın gücünde olmayan bir şeyin getirilmesidir ki, bunu Allah yapabilir. Böyle bir şeye, yani onun bilgisine ulaşmak, Allah'tan başkası için mümkün değildir. Buna örnek olarak, ölüyü diriltmeyi verebiliriz. Buna Allah'tan başkası güç yetiremez. Fakat bilgi yoluyla onun canlı olduğuna ulaşmak, güçtür. Çünkü biz, Musa'nın asasının yılan olduğunu ve sihirbazların asalarının yılan olduklarını gördük. Sıradan insanlar, iki yılanı ayırt edemez. Bu nedenle 'onun bilgisine ulaşmak güçtür' dedik. Diğer yön ise, (insanın kendisine ulaşmasına) daha yakın olandır. O da 'yüz çevirmektir (engellemek)' Peygamber şöyle der: Âdeten sizin güç yetirebileceğiniz bir şeyi ben iddiamı doğrulamak üzere getirdiğimde, beni gönderen kimse, onu yapma imkânını sizden alır, ona karşı koymaya güç yetiremezsiniz. Onu yapabilecek herkes, o esnada kendinde bir acizlik bularak iddiadan önce güç yetirebildiği bir şeyi yerine getiremez. Bu tarz, ilkine göre karışıklıktan daha uzaktır. Zaten mucize'nin (aciz bırakan) anlamı da budur. Bununla birlikte o, gerçekleşmiş ve onun mucize olduğu anlaşılmıştır. O mucizeyi getiren peygamberin doğruluğunu araştıran kişi nezdinde (onun peygamber olduğu hakkında) bilgi gerçekleşmiş, fakat kendisine iman nasip olmamış, içlerinden doğru olduğunu inansalar bile zulüm ve taşkınlıkları nedeniyle onu inkâr etmişlerdir.

Buradan delilin imanı iktiza etmediğini anlarsın. İman, Allah'ın dilediği kullarının kalplerine attığı bir nurdur. Bazen bu nur delilin ardından gerçekleşebilirken bazen hiçbir şekilde delil olmayabilir. Nitekim Allah '*Fakat onu bir nur yaptık, dilediğimiz kullarımıza hidayet ederiz*'[480] demiştir. 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Yüz on altıncı kısım sona erdi.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ON YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ BÖLÜM

Sahih Rüyaların Bilinmesi (Mübeşşirat)

Doğru sözlü adamların rüyası da doğrudur
Doğru sözlü olmayanın, rüyası doğru çıkmaz

Ahiret hayatının doğruluğu onun menzilleri
Zıddı ise dünya hayatıyla onun zıddıdır

Doğru rüyalar, nebiliktir, fakat eksiktir
Şeriatı neshedemez, yüce bir mertebedir o

Heva için kılıçların çekildiğini gördüm
Sağ elimde ise dünyada heva için bir kılıç vardı

Onun ne varlığını ne izini bıraktım
Eldeki kılıçla dünyada ve ahirette

Allah sana yardım etsin ki, bilmelisin ki, insanın iki hali vardır: Birincisi uyku, diğeri uyanıklık diye isimlendirilir. Her iki halde de Allah, onun adına eşyayı idrak etmesini sağlayan bir idrak yaratmıştır. Uyanıkken bu idrak 'duyu' diye isimlendirilirken uykuda 'hiss-i müşterek' diye isimlendirilir. İnsanın uyanıkken gördüğü her şey 'görme' diye

isimlendirilirken uykuda gördükleri rüyadır. Uykuda idrak ettikleri ise, hayal gücünün uyanıkken duyulardan zabtettiği şeylerdir. Bu ise, iki türlüdür: Birincisi, sûretini duyuda idrak ettiği tarzda iken, diğeri, sûretinin parçalarını -ki onları uykuda duyuyla idrak etmiştir- duyuyla idrak ettiği şeylerdir. Duyuların idrakinde yaratılıştan gelen bir eksiklik var ve uyanıkken duyusal anlamı idrak edememişse, uykuda da onu idrak edemez. Dolayısıyla uyanıkken dışta idrak edemediği şeyi, uykusunda idrak edemez. Öyleyse asıl olan, duyudur ve uyanıkken ve hayaldeki idrak, duyuya tabidir. Bazen idrak insanların bir kısmında güçlenir ve yakaza halinde uykuda idrak ettikleri şeyi idrak ederler. Bu ise, ender gerçekleşir ve bu yol ehlinden olan nebi ve velilere aittir. Biz onu böyle gördük.

Bunu öğrendiğinde bilmelisin ki: Nebilik (haber vermek), uyku veya uyanıklıktan ibaret bu iki halden birisinde Allah'ın dilediği kullarına dönük hitabı veya sözüdür -hangisini istersen onu söyleyebilirsin-. Nebilik denilen bu ilahi hitap, üç türdür: Birincisi vahiy diye isimlendirilirken diğerinde O'nun kelamı perde ardından duyulur. Diğer bir tür ise, elçi vasıtasıyla gerçekleşir. Melek veya insan olan elçi, -Allah'ın izniyle- dilediğini elçi olarak gönderildiği kimseye vahyeder ki bu vahyedilen, Allah'ın kelamıdır. Çünkü peygamber Allah'ın sözünü dile getirmektedir. Allah *'Kimse vahiy veya perde ardından veya elçi olmaksızın Allah ile konuşamaz'*[481] buyurur. Vahyin bir yönü de, kulların kalplerine vasıtasız aktarılmıştır. Böylelikle onların kalplerine nasıl duyulduğu bilinmeyen bir söz duyurur. Onu tanımlamak mümkün olmadığı gibi hayalin onu tasviri de mümkün değildir. Bununla birlikte peygamber onu 'akleder.' Fakat nasıl, nereden ve niçin geldiğini bilemez. Perde ardından kendisiyle konuştuğu şeyin sûretiyle konuşur. Bazen perde, beşeriyet olabilir. Nitekim Allah Musa ile Tur-ı eymen (sağ Tur) tarafından ağaçtan konuşmuştur. Çünkü sol -ki kalp yönüdür- yönden konuşsaydı, belki iç konuşmasıyla vahiy belirsizleşebilirdi. Bu nedenle konuşma, âdeten nefsin kendisinden konuşmadığı (sağ) yönden gelmiştir. Bazen bir melek elçinin vasıtasıyla Allah insan ile konuşur. Nitekim *'onu senin kalbine Ruhu'l-Emin (Cebrail) indirdi'*[482] buyurdu ki burada Allah kelamı olan Kuran kastedilir. Bazen bir beşer vasıtasıyla gerçekleşir. Bu ise *'Onu komşu edin ki, Allah'ın kelamını duyabilsin'*[483] ayetinde dile getirilir.

Burada kelam Allah'a izafe edilmiştir. Sahabe veya o bedevinin duyduğu söz ise, peygamberin dilinden duyulmuştu.

Nebilik, bu kısımlarıyla ilahi bildirime ilave bir şey değildir. Kuran, Allah'ın haberidir ve bütünüyle nebiliktir (bildirme, haber verme). Çünkü Kuran, Allah'ın bildirdiği her şeyi içerir. Bir hadiste 'Nebilik, Kuranı ezberleyenin iki yanı arasına girmiştir' denilir. Zikrettiğimiz durum ortaya çıkınca bilmelisin ki: Vahyin başlangıcı, doğru rüyadır ve o uykuda olabilir. Hz. Aişe şöyle der: 'Peygambere gelen ilk vahiy, sadık rüya idi.' Peygamberin gördüğü rüya, sabah aydınlığı gibi çıkardı. Bunun nedeni, onun doğru sözlü olmasıydı. Çünkü Peygamber 'Rüyası en doğru olanınız, sözü en doğru olanınızdır' der. Peygamber, kimseye içinden uydurduğu yalan bir söz söylememiştir. O, duyusal güçlerinden birisiyle veya bütünüyle idrak ettiği bir şeyi söylerdi. Yoksa, (beşeri) amaçla konuşmaz, olmamış bir şeyi söylemez, uyanıkken hayalinde tasavvur edip rüyaya ait dışta bir gerçeklik görmediği şeyi söylemezdi. İşte bu, onun rüyasının doğruluğunun nedenidir. Vahiy, his ile değil, rüya ile başlamıştır. Çünkü akledilir manalar, histen daha çok hayale yakındır. Duyu daha yakın uç iken mana daha üstün uçtur ve daha latiftir. Hayal ise, bunların arasındadır. Vahiy bir manadır. Mana duyuya inmek istediğinde, duyuya ulaşmazdan önce hayal mertebesini geçmelidir. Hayal, kendinde gerçekleşen her şeyin duyulur surette suretlenmesini gerektirir ve bu kaçınılmazdır. İlahi vahiy uyku esnasında gelirse, 'rüya' diye isimlendirilirken uyanıkken gelirse 'tahayyül' diye isimlendirilir. Burada tahayyül, 'hayal gibi göründü' demektir. Bu nedenle, vahiy hayal ile başlamış, sonra dıştan gelen meleğe doğru intikal etmiş, melek peygambere duyuyla algılanan bir adam veya şahıs şeklinde suretlenmiştir. Söz konusu elçiyi vahyin ulaştırılması istenilen şahıs yalnız başına görebileceği gibi bazen yanındakiler de onu görebilir. Bu esnada elçi peygamberin kulağına Rabbinin sözünü aktarır ki, vahiydir. Bazen kalbine iner. Kalbine indiğinde, peygamberi sıkıntı basar ve bu 'hal' diye ifade edilir. Çünkü doğa ona uygun değildir ve bu nedenle peygambere ağır gelir ve mizacı ondan dolayı bozulur. Vahyedilen şey, vahyedilinceye kadar böyle sürer. Sonra bu hal, ondan ayrılır ve kendisine söyleneni haber verir. Bütün bunlar, velilerden Allah adamlarında gerçekleşir. Burada -veliye olmaksızın- sadece peygambere özgü olan, şeriat bildiren vahiydir. Binaenaleyh sadece peygamber şeriat getirebi-

lirken bilhassa resul şeriat koyabilir. Resul mubah yapar, helal ve haram kılar, böylelikle vahyin bütün türlerini getirir. Veliler ise, peygamberin getirdiği ve açıkladığı şeyin doğruluğunu bildirir. Böylelikle (resule) tabi veli, peygamberin diliyle Rabbine yaptığı ibadetinde basirete sahiptir. Veli peygamberin zamanına yetişmemiştir ki, sahabenin duyduğu gibi, onun sözünü duymuş olsun. Veli bu tür bir hitap ile şeriat yaptığı şeyi Allah'ın peygamberinden dinleyen sahabe konumundadır. Bu nedenle Kuran'da *'Basiret üzere ben ve bana uyanlar Allah'a çağırırız'*[484] denilir. Onlar, zikrettiğimiz bu kimselerdir. Nice hadis vardır ki rivayet yolu bakımından sahih ravileri de güvenilirdir, fakat bize göre gerçekte sahih değildir. Biz -bilgiyle değil- güçlü zanna dayanarak o hadisi kabul ederiz. Zikrettiğimiz bu grup ise bu yoldan hadisi alırlar. Böylelikle biz, sahih haberin bizde doğru olmayışı nedeniyle, basirete sahip oluruz. Biliriz ki, gerçekte sahih değildir. Bazen bunun tersi de gerçekleşebilir. Bu ise, hadisin geliş yolunda uyduran veya karıştıran ravinin bulunmasıdır. Gerçekte ise, hadis sahihtir. Bu grup hadisin sahih olduğunu bilir ve hadis hakkında basiret taşır. İşte bu *'Ben ve bana uyanlar Allah'a basiret üzere çağırırız'*[485] ayetinin anlamıdır. Onlar, bu insanlardır. Onlar haberde ortak oldukları için, peygamberlerin varisleridir. Nebiler ise şeriat getirmeyle farklılaşır. Allah şöyle der: *'Ruhu emrinden dilediği kullarına aktarır.'*[486] Burada 'o kimseler ki' (men) edatı gelmiştir ve belirsizdir. *'Korkutması için...'*[487] Burada ise, şeriat olmayan şeyi ya da hüküm olmayan şeyi getirerek, 'korkutma' demiştir. Bazen veli, korkutucu ve müjdeleyici olabilir, fakat şeriat getiren olmaz. Çünkü risalet ve teşriî nebilik, kesilmiştir. Artık bir resul ve nebi gelmeyecektir. Başka bir ifadeyle, şeriat getiren bir nebi olmadığı gibi, yeni bir şeriat da olmayacaktır. Bunu bilmelisin!

Baştaki konuya dönebiliriz. Hz. Peygamberin şöyle dediği sabittir: 'Risalet ve nebilik kesilmiştir. Benden sonra resul ve nebi yoktur.' Bu ifade insanlara ağır gelmiş, sonra peygamber şöyle demiştir: 'Fakat müjdeli rüyalar (mübeşşirat) vardır.' Bunun üzerine sahabe 'mübeşşirat da nedir?' diye sorunca, Hz. Peygamber 'Müslümanın rüyasıdır, rüya nebiliğin bir parçasıdır' diye cevap vermiştir. Bu, Enes'ten aktarılan sahih-hasen hadistir. Hadisi bize Mekke'de Harem'in önünde Hacer-i esved'in bulunduğu Rükn-i Yemani'de altı yüz dört yılında şeyhimiz Mekinüddin Ebu Şuca Zahir b. Rüstem el-İsfahanî el-Bezzar ve başka-

ları aktarmıştır. Onlar ise hadisi Ebu'l-Feth Abdülmelik b. Ebi'l-Kasım b. Ebi Selh el-Kerhi el-Herevi'den aktarmıştır. Herevi şöyle demiştir: Bana Ebu Âmir Mahmud b. el-Kasım el-Ezdi, Ebu Nasr Abdülaziz b. Muhammed et-Tiryaki, Ebu Bekir Ahmed b. Ebu Hatim Gavreci aktarmıştır. Şöyle demişlerdir: Bize Muhammed b. Abdülcabbar el-Cerrahi aktardı: Bana Ebu'l-Abbas Muhammed b. Ahmed el-Mahbûbî aktardı: Bize Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi aktarmıştır: Bize Hasen b. Muhammed ez-Zağferani aktarmış ve şöyle demiştir: Bize Affan b. Müslim, ona Abdülvâhid, ona Muhtar b. Fülfül, ona Enes b. Malik aktararak şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber buyurdu ki...' diyerek hadisi zikretmiştir. Bu senette Ebu Hureyre, İbn Abbas ve Ümmü Kerz de vardır. Kısaca peygamber, rüyanın nebiliğin parçası olduğunu bildirmiştir. İnsanlar için nebilikten bu ve benzeri şeyler geride kalmıştır. Bununla birlikte, nebi ve resul adı, şeriat getirene verilebilir. Bu isim, özel bir kesime tahsis edilmiş ve nebilik içinde özel bir nitelik haline gelmiştir. Özel niteliğin bulunmadığı nebilik ise, sınırlanmamış, sadece ismi sınırlanmıştır. Biz de edepli davranır ve söylediğini, genel veya sınırlı kullandığı şeyi öğrendikten sonra Peygamberin durduğu yerde durur, durumumuz hakkında açık bir delile sahip oluruz.

Bunu öğrenince, şöyle deriz: Rüya üç türdür: bir kısmı müjdeli rüyalardır. Bu, bu bölümde ele aldığımız kısımdır. İkincisi ise, kişinin uyanıkken yapıp hayaline nakş olan iç konuşmalardır. Uyuduğunda, hiss-i müşterek ile onları idrak eder. Çünkü onu uyanıkken tasavvur etmiş ve hayalinde resmedilmiş halde kalmıştır. Uyuduğunda ve duyular hayal hazinesine yöneldiklerinde, onu görürler. Bütün bunların nasıl olduğu daha sonra gelecektir. Üçüncü rüya türü ise, şeytandandır.

Bu konuda bize Ebu İsa et-Tirmizi'den sahih bir hadis aktarılmıştır: Bize Nasr b. Ali, Abdulvahhab Sekafi'den, o Eyyub'dan, o Muhammed b. Sirin'den, o Ebu Hureyre'den aktarmıştır. Hz. Peygamber şöyle der: 'Kıyamet yaklaşınca, müminin rüyası yalan çıkmaz. Müminlerin içinde rüyası en doğru olanı, sözü en doğru kişidir. Müslümanın rüyası, nebiliğin kırk altıda birlik parçasıdır. Rüya üçe ayrılır. Salih rüya Allah'tan müjdedir. İkincisi şeytanın üzmesinden ibarettir. Üçüncüsü ise insanın iç konuşması şeklindeki rüyadır. Biriniz hoşlanmadığı bir rüya görünce, kalksın nafile kılsın ve rüyasını kimseye anlatmasın.' Tirmizi hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Ebu Katade'nin aktardığı

hadiste ise şöyle denilir: 'Aranızdan biri nahoş bulduğu bir rüya görürse, üç kez soluna tükürsün ve şeytanın şerrinden Allah'a sığınsın. Böyle yaparsa, şeytan ona zarar veremez' demiştir. Başka bir sahih hadiste ise 'Müslümanın rüyası, anlatmadığı sürece bir kuşun ayağındadır. Rüyasını anlatınca, gerçekleşir.'

Bilmelisin ki, Allah'ın rüyayla görevli bir meleği vardır. 'Ruh' diye isimlendirilen bu melek yakın semanın aşağısındadır ve uyuyanın kendisini ve başkasını kendilerinde idrak ettiği bedenlerin sûretleri onun elindedir. O sûretlerden meydana gelen varlıkların sûretleri de meleğin elindedir. İnsan uyuduğunda ya da gaybet veya fena haline geçtiğinde veya uyanıkken duyulur şeylerin meleğin elindeki sûretleri algılamasına engel olmadığı derecede güçlü bir idrak düzeyindeyse, uyuyanın uykusunda gördüğü şeyleri (uyanıkken) algılar. Şöyle ki: İnsanın hakikati, güçleriyle duyulurların mertebesinden ona bitişik hayal -ki yeri dimağın önüdür- mertebesine intikal eder. Sûretlerle görevli ruh, ayrık hayal mertebesinden -Allah'ın izniyle- Hakkın uyuyana ya da (duyularından) gaybet halinde olana veya kendinden geçene veya güçlü olana, sûretlerde bedenlenmiş manaları gösterir. Meleğin elindeki sûretlerde bulunan manaların bir kısmı Allah ile ilgiliyken bir kısmı Allah'ın kendisiyle nitelendiği isimlerle ilgilidir. Böylelikle kişi Hakkı bir sûrette idrak eder veya Kur'an'ı veya bilgiyi veya şeriatına uyduğu peygamberi (bir sûrette) görür.

Bu esnada rüya gören insan adına üç mertebe veya onlardan biri gerçekleşir. Birincisi, kişinin menzillerinden birisine ve ona ait niteliklere göre, idrak edilen sûretin görene dönmesidir. Bu, kendisine döndüğü haliyle, bir şeyi bulunduğu halde idrak etmektir. İkincisi ise, görülen sûretin görenin kendiliğindeki haline dönmesidir. Üçüncüsü ise, görülen sûretin meşru hakikate ve vaat edilen yasaya dönmesidir. Başka bir ifadeyle o, sûretin görüldüğü bölgede geçerli yasaya döner. Söz konusu olan, bölgenin yönetimini elinde tutan ve yasayı uygulayan valilerden birinin bölgesidir. Zikrettiklerimizin dışında dördüncü bir mertebe yoktur. Birincisi -ki sûretin bizzat görülene dönmesidir-, tamdır ve iyidir, çirkinlik veya eksiklikle nitelenmemesi gerekir. Diğer iki mertebede ise görülen sûret, güzellik, çirkinlik, eksiklik ve kemal gibi hallerle ortaya çıkar. Böyle bir sûretten hitap gelirse, hitap, gerçekleştiği hale göre ve onu anlaması ölçüsünce değerlendirilir.

(Böyle bir rüyadan sonra) Duyu âlemine döndükten sonra tabire güvenilmez, fakat kişi tabiri biliyor veya bu konuda bilene sorarsa, durum farklıdır. Aynı zamanda onun hareketine bakılmalıdır. Kastettiğim, görenin gördüğü sûret karşısındaki saygı ve hürmet vb. davranışıdır. Onun hali, sûrete karşı kendisinden ortaya çıkan davranışla irtibatlıdır. Çünkü görülen, her bakımdan gerçek bir sûrettir. Bazen bu mertebeyi elinde tutan ruh görülebilir bazen görülmez.

Bu tarzın dışındaki rüyalar ise -üzücü rüyalar ise- şeytandan veya kişinin uyanıkken yaptığı iç konuşmalardan oluşur. Böyle rüyalara güvenilmez. Güvenilmese bile bu tarz bir rüya tabir edildiğinde, bir hükmü olur ve bu hükmün onun adına -kendisinden değil- tabirin gücü nedeniyle ortaya çıkması kaçınılmazdır. Rüyayı yorumlayan kişi, kendisini anlatandan (alarak) hayalinde tasavvur etmeksizin tabir edemez. Tasavvur ettiğinde ise rüyada görülen bu sûret, iç konuşması veya şeytanın üzmesi şeklinde bulunduğu (rüyayı gören) kişinin algısından tabircinin hayaline geçirir. Tabirci için rüya, artık bir iç konuşması değildir ve zatında resmedilmiş gerçek bir sûret hakkında hüküm verir. Böylelikle rüyanın bir hükmü ortaya çıkar. Bu hükmü söz konusu sûretin tabircinin nefsinde meydana gelmiş olması gerçekleştirmiştir. Yusuf'un hapishanedeki iki adamla yaşadığı hadisede bu durum zikredilir. Onlar, Yusuf'a anlattıkları rüyalarda yalan söylemişlerdi. Böylece onların rüyaları, bir iç konuşmasından ibaretti ve -rüya görmeksizin- onu tahayyül etmişlerdi. Konuyla ilgili en uzak durum budur. Çünkü rüya olsaydı, tabir kapsamına sokmuş olurdu. Adam hikayesini Yusuf'a anlattığında, Yusuf'un hayalinde anlatılandan bir sûret meydana gelmiş. Söz konusu sûret, Yusuf'un kendi kendine bir (iç) konuşması olmadığı için, sûret Yusuf adına 'gerçek' olmuştu. Sanki o adam için rüyayı gören Yusuf idi. O iki adam ise Yusuf için 'rüya sûretlerini elinde tutan melek' konumundaydı. Rüyalarını tabir ettiğinde adamlar Yusuf'a şöyle demişti: 'Biz seni sınadık, rüya falan görmedik.' Yusuf ise *'Hakkında görüş sorduğunuz konuda hüküm verildi'*[488] demiş, hadise, tabir edildiği gibi dışta ortaya çıkmıştır.

Bir insan rüya gördüğünde, gördüğünün gerektirdiği duruma göre, rüyada iyilik veya kötülükten payı vardır. Ya da payı, o bölgedeki geçerli yasaya göredir. Görülen sûrete gelirsek, onda görenin payı yoktur. Allah o payı bir kuş sûretine çevirir. Gerçekte o, kuş şeklindeki me-

lektir. Nitekim Allah amellerden, ruhanî, bedenli ve berzahî melek sûretleri yaratır. Allah onları kuş sûretinde yaratmıştır, çünkü şöyle denilir: '(Talih) kuşu ona şöyle bir pay getirdi.' Kuş, pay demektir. Allah şöyle der: '*Sizin tair'iniz (uğursuzluk, talih, kuş) sizinle beraberdir.*'[489] Başka bir ifadeyle iyi veya kötü nasibiniz ve payınız, sizinle birliktedir. Allah rüyayı o kuşun ayağına bağlar ki o, kuşun kendisidir. Kuş yerden bir toprak almak isteyince, onu ayağıyla alır, çünkü onun eli yoktur, kanatları ise yerden bir şey almaya imkân vermez. Bu nedenle rüya, kuşun ayağına bağlanmıştır. Öyleyse kuşun ayağı bağlanılan yerdir ve kuşun kendisidir. Tabir edildiğinde ise, rüya anlatıldığı için, oradan düşer. Rüya düşünce, kuş da yok olur, çünkü o, rüyanın kendisidir. Dolayısıyla onun düşmesiyle, kuş da ortadan kalkar. Bu sûret, duyu âleminde rüyanın kendisinde gözüktüğü hale göre tasavvur edilir. Böylelikle rüyanın sûreti, halin kendisine döner. Söz konusu hal, ya bir araz veya cevher veya vilayet nispeti veya başka bir nispettir ve o rüyanın sûreti ve (aynı zamanda) bu kuşun kendisidir. Bu hal ondan yaratılmıştır ve onun, yani sûretin cisim veya araz veya nispet olması birdir. Nitekim Âdem bir topraktan yaratılmış iken biz kokuşmuş bir sudan yaratıldık. Rüya bir çocuğun var olacağını gösterdiğinde, çocuk rüyadan babasının sulbünde 'su' olarak yaratılmıştır. Su rahme yerleşmişse, bu rüya çocuğu suretlendirir. Öyleyse o çocuktur. Rüyadan önce rüya yok ise, çocuk diğer çocuklar gibi ilk yaratılışına göre doğar, bunu bilmelisin! Bu garip bir sır ve doğru keşftir.

Rüyadan meydana gelen her çocuğun başkasından farklılığı görülür ve diğerlerine göre o ruhlara daha yakındır. Aklını bu konuya verirsen, meseleyi anlarsın! Rüyadan meydana gelen bir hal veya araz veya bir nispetten yaratılmış her şeyin rüyadan meydana gelmeyene karşı bir ayrıcalığı vardır. Hz. Peygamberin annesi Amine'nin rüyasında bu meseleyi incelersen. zikrettiğimiz konunun doğruluğunu görürsün. Peygamber annesinin rüyasının ta kendisiydi! O, annesinin gördüğü sûret ile babasının suyunda zuhur etmişti. Bu nedenle onun hakkındaki rüyalar artmış ve başkasına göre ayrıcalıklı olmuştur. Söylediğimiz meseleyi ancak bilgi sahipleri keşf sayesinde öğrenebilir. Bu, Allah'ın yaratıklarındaki sırlarındandır. Zikrettiğimiz meseleye aşina olmak istersen, doğa ilmine bakmalısın! Kadın hamileyken bir şeye arzu duyarsa, çocuk o şeye benzer doğar. Cinsel ilişki esnasında kadın (birine) bakar veya me-

ninin rahme düşmesi ve suyun inmesi esnasında (birini) tahayyül ederse, çocuk tahayyül ettiği kişinin huyunda doğar. Bu nedenle hakimler, büyük hakimlerden erdemli insanların resimlerinin mekanlara çizilmesini tavsiye etmiştir. Kadın ve erkek cinsel ilişki esnasında onları görür, görülen sûret hayale kazınır, görenin doğasını etkiler. Ardından, sûretin sahip olduğu güç, o sudan (meni) doğan çocukta ortaya çıkar. İşte bu, doğa ilmindeki garip sırlardandır.

Meryem'in Cebrail'i beşer sûretinde görmesi nedeniyle, Hz. İsa'nın ölüleri dirilten bir ruh ile beşeriliği kendinde nasıl topladığına bakınız! Çünkü ruh vasıtasıyla doğal cisimler hayat bulur. Bundan daha güçlüsü ise, Samiri'nin Cebrail'in ayak izinden aldığı bir tutam toprak ile yaptığıdır. Samiri, ruhun yerleştiği her yerde hayatın kendisine da eşlik ettiğini biliyordu. Bu nedenle aldığı tutamı, buzağıya bırakmış, buzağı ruhun ayak izinden alınmış tutamın etkisiyle böğürmüştü. Onu atın sûretine atsaydı, at kişner veya insanın sûretine atsaydı insan konuşurdu. Çünkü istidat hayat ile ortaya çıktığında, kendisini kabul edene göre tezahür eder. Burada mazharlarda zuhur edenin nasıl zuhur ettiği öğrenilir. Mazharlar, istidatlarıyla, kendilerinde zuhur edene kendisiyle zuhur edeceği taşınan ve taşıyan sûretleri verir. Bu nedenle Allah bu hikmeti izhar etmiştir ki, buradan işin kendiliğindeki durumu öğrenilsin!

Peygamber rüyaları müjde ve 'mübeşşire' (deri anlamındaki beşer'den türetilerek müjde) diye isimlendirdi. Bunun nedeni, onların insanın derisindeki etkileridir. Çünkü beşeri sûret, tahayyül ettiği veya duyduğu hüzünlü veya sevinçli bir kelime nedeniyle başkalaşır ve değişir. Bunun sonucunda ise, deride bir etki ortaya çıkar ki bu zorunludur. Çünkü bu, Allah'ın doğaya yerleştirdiği doğal bir hükümdür. Öyleyse ancak böyle olabilir.

TAMAMLAMA

Rüyanın Yeri, Mekanı ve Hali

Rüya hali, uykudur. Uyku, yaratılışın uyanıkken yaptığı hareketlerin yol açtığı yorgunluktan dinlenmek üzere, bedenin duyulurlardan uzaklaşmasıdır. Beden kendi arzusu peşinde hareket etse bile, yorulur. Allah şöyle der: *'Uykunuzu dinlenme yaptık.'*[490] Burada Allah şöyle demektedir: Uykuyu sizin için nefslerin rahatlayacağı bir dinlenme vakti yaptık. Uyku iki kısımdır: Birincisi, intikaldir. Bunda kısmi bir rahatlama veya bir amaca ulaşma veya yorgunluk artışı vardır. Diğeri ise, özel anlamda rahatlık içerir. Bu ise, Allah'ın kendisinde rahatlık bulunduğunu zikrettiği doğru ve saf uykudur. Rahatlamanın gayesi, uyanıkken bedenin organlarının ve araçlarının yorulmasıdır. Allah uykunun vaktini gece yapmıştır. Bununla birlikte, gündüzde uyunabilir. Nitekim Allah gündüzü geçinme zamanı olarak belirlemiş, halbuki geceleyin geçinme için çalışabilir. Fakat hüküm, yaygın olana göre verilir.

İntikal şeklindeki uyku kısmına gelirsek, bu uyku, kendisiyle birlikte rüyanın bulunduğu uykudur. İdrak araçları, duyuların duyulurlardan aldıkları algıları ulaştırdıkları ve musavvire gücünün -ki o da bu hazinenin hizmetçilerinden biridir- tasvir ettiği şeylerden hayale sabit olanları görmek amacıyla, duyunun zâhirinden bâtınına geçerler. Bu sayede Allah'ın kendisini bu şehrin sahibi yaptığı nefs-i natıka (düşünen nefs), hazinesinde yerleşmiş şeyleri görür. Hükümdarlar da böyle yapar. Onlar, yalnızken hazinelerine girer ve orada bulunan şeyleri öğrenmek isterler. Yaratılışın araçları ne ölçüde yetkin ise -ki onlar, organlar ve duyusal güçlerden ibaret olan yardımcılardır- saklama o ölçüde tamdır. Hayatın yetkinliği nedeniyle (bazı insanlara ait) yetkin hazineler olduğu kadar renk körleri gibi (kimselere ait olan) eksik hazineler de vardır. Çünkü o, renklerin sûretlerini hayaline aktaramaz. Dilsiz ise, hayal hazinesine seslerin sûretlerini veya lafzî harfleri taşıyamaz. Bütün bunlar, ilk yaratılışta eksik ise böyledir. Bir afet nedeniyle dilsiz veya renk körü olmuşlarsa, durum değişir. Öyle bir insan, uykuyla yaratılışının bâtınına geçip (hayal) hazinesine girdiğinde, orada afetten önce sakladığı renklerin sûretlerini bulabileceği gibi memleketin vergidarları olan duyu güç-

lerinden herhangi birinin verilerini de orada bulur. Allah, bu hazinede doğal bir sûrette doğal niteliklerle tecelli eder. Örnek olarak 'Rabbimi bir gencin sûretinde gördüm' hadisini verebiliriz. Bu, uyuyanın uykusunda gördüğü duyulurların sûretlerindeki anlamlardır. Çünkü hayal, beden olma özelliğine sahip olmayan bir şeyi bedenlendirmek özelliğine sahiptir ve hayalin mertebesi bunu gerektirir. Âlemin tabakalarında, -hayal mertebesinin dışında- bir şeyi bulunduğu hale göre verebilecek başka bir mertebe yoktur. Hayal, iki zıddı bir araya getirir ve hakikatler onda bulundukları halde ortaya çıkar. Çünkü eşyada ve işlerde Hak (veya gerçek) şöyle bulunur: Gördüğün veya idrak ettiğin -idrak hangi güç vasıtasıyla gerçekleşirse gerçekleşsin- bütün işlerde Hak, 'odur ve o değildir.' Nitekim Allah şöyle der: '*Sen atmadın, attığında...*'[491] Halbuki rüya esnasında gördüğün sûretin sana 'odur' denilen sûret olduğundan kuşku duymazsın. Uyandığında ise, tabirde gördüğünün 'o' olmadığından da kuşku duymazsın. Doğru düşüncede bir şeyin 'odur ve o değildir' olduğundan kuşku duymazsın. Ebu Said Harraz'a şöyle denilmiş: 'Allah'ı neyle bildin?' 'İki zıddı birleştirmesiyle bildim?' demiştir. Varlık ile nitelenen her hakikat 'odur ve o değildir.' Bütün âlem 'odur ve o değildir.' Sûret ile zuhur eden Hak, 'O'dur ve O değildir.' O, sınırlanmayan-sınırlanmış, görünmeyen-görünendir. Bu ise, hangi tür olursa olsun, uykuda veya duyulurlardan uzaklaşma halinde hayal mertebesinde gerçekleşebilir. Bu uzaklaşma uykuda daha yetkin ve geneldir, çünkü o, âriflere ve sıradan insanlara aittir. Uykunun dışında gaybet, fena, mahv ve benzeri haller ise Hakka ait (hususları görmek için) sıradan insanlarda gerçekleşmez. Allah, âlemdeki hiçbir şeyi kendiliğinde bulunduğu hale göre yaratmadı. Bunun istisnası, hayaldir. Bu mertebe, her iki uçta da, genel hüküm sahibidir. Nitekim mümkün de iki zıddı kabul ederek 'zevk' yoluyla (gerçeğin kendiliğindeki durumu olan iki zıt ile nitelenmeyi) idrak eder. Hakkında yokluğun imkânsız olduğu şeyin yokluk hakkında bilgisi olsa bile, bu bilgi, zâtî bir bilgi değildir. Zâtî bilgi zevk diye isimlendirilen şeydir. Mümkün ise böyle değildir, çünkü yokluk, onun adına bir zevk (bilgisidir). Var olması ve varlığı bilmesi mümkün olmayan ise, varlık hakkında kendiliğinden bir 'zevki' yoktur. Mümkünün ise, varlık hakkında 'zevki' vardır. Allah, işin -ki o asıldır- kendiliğinde bulunduğu duruma göre onda ortaya çıksın diye, bu hayal mertebesini var etti.

Bilmelisin ki, mazharlarda, yani varlıkların (a'yan) mazharlarında zuhur eden şey, (bir yandan) Gerçek Varlık iken (öte yandan) mümkünlerin özellik ve şekilleriyle zuhur ettiğinde, 'O' değildir (O'dur ve O değildir). Bu mertebeyi ise, bir kısımdan diğerine geçilebilsin diye, iki durum arasında bir köprü olarak yarattı. Böylelikle Allah uykuyu bir köprü yapmış, onun üzerinde yürümeyi 'tabir' diye meydana getirmiştir. Allah şöyle der: *'Rüyayı tabir ediyorsanız...'*[492] Onu idrak ise 'rahatlık' diye nitelenen bir halde gerçekleşir. Rahatlık uykudur. Allah Teala *'Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yarattık'*[493] buyurur. Burada Allah, ameli kendisine izafe etmiş, yaratmayı ise 'iki eliyle' veya 'ellerle' veya 'eliyle' veya 'sözüyle yaratma' diye zikretmiştir. Sonra, amel yapsa bile, kendisine bir yorgunluğun ilişmediğini belirterek *'Bize yorgunluk bulamaz'*[494] buyurdu. Başka bir ayette ise *'Onları yaratmakla yorulmadı...'*[495] demiştir. Yorucu, ağır ve büyük ameller bedenin rahatlığı olan uykuda bu hakikatten ortaya çıkar. Yani doğa, uykuda zâhiri-duyusal hareketlerden uzaklaşmıştır. İşte bu -rahatta olduğu fark edilmeden- rahatlıktaki 'büyük ameldir.' İnsan uykuda korkutucu, endişe verici şeyler görür, uyandığında ise rahatlama bulur, farkında olmadan rahatlıkta olduğunu anlar. İnsanların bir kısmı ise, uykusunda uyuduğunu bilir. Bu konuda insanlar kısım kısımdır: Bu hali 'intikal' diye isimlendirdik, çünkü anlamlar, maddelerden soyutlanırken (başka) maddelerin kisvelerini (giymeye) intikal eder. Bu durum, Hakkın cisimlerin sûretlerinde veya bilginin süt vb. sûretlerde gözükmesine benzer.

İkinci intikal ise, duyuların duyulur ve zâhir olandan duyulur ve zâhir olan ile bu mertebeye intikalleridir. Fakat bu mertebede yakaza halinde kendisine ait olan sübutu vardır. Çünkü hayal, bu mertebede hızla değişir. Nitekim 'yakaza' halinde de -zâhirinde değil- bâtınında farklı sûretlere girer. Öyleyse onun yakaza halindeki bâtını, bu mertebenin kendisidir. *'Allah sizin için geceyi elbise yaptı.'*[496] Gece kendisine bakana kendinden başkasını vermez. Gece idrak eder, fakat onunla idrak gerçekleşmez, çünkü o, gayb ve karanlıktır. Gayb ve karanlık ise idrak eder, fakat kendileriyle idrak gerçekleşmez. Işık hem idrak eder ve hem idrake vasıtadır. Bu ise, uyanıklık halidir. Bu nedenle rüya tabir edilirken, duyuyla algılanan şey tabir edilmez. İnsan mârifet derecelerinde yükseldiğinde, bilinen yakaza halinde de (gerçekte) uyuduğunun farkı-

na varır. Görür ki, içinde bulunduğu durum bir rüya imiş! Bunu, iman ve keşf yoluyla öğrenir.

Allah duyuda bir takım durumlar zikrederek şöyle der: *'İbret alınız.'*[497] Başka bir ayete ise *'Bunda ibret vardır'*[498] der. Yani, size gözüken şeylerden, o şeyin getirdiği ve kendisinde gizli olanı öğrenmeye geçin ve ulaşın. Hz. Peygamber şöyle der: 'İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar.' Fakat bunun farkına varmazlar. Bu nedenle 'iman yoluyla' öğrenirler dedik. Bu bahsi kitabın mârifet bölümünde -daha önce geçen yüz yetmiş yedinci bölümdür- zikretmiştik. Bütün varlık, uyku halinde olduğu gibi uyanıklığı da uykudur. O halde bütün varlık, rahattadır. Rahatlık ise, rahmettir. O halde rahatlık ve rahmet, her şeyi kuşatır ve son da ona varır. Melekler 'Sen her şeyi rahmetin ve bilginle kuşattın' demiştir.

Burada incelediğinde kendisine ulaşabileceğin bir sır vardır. Bu ise eserlerinin zuhur edişinde Allah'ın esma-i hüsna'sına (güzel isimler) dönük rahmetidir. Binaenaleyh O'nun bilgisinin sonu, rahmetinin sonudur.

Konuya dönüp deriz ki: (Allah'a giden) Yolda bir yorgunluk gerçekleşirse, o, rahattaki yorgunluktur. Bu durumda insan, yorgunluğu taşıyan veya içinde ücret almanın rahatlığı bulunduğu için, yorgunluktan haz alan ücretlinin durumuna benzer. Söz konusu kişi, bu hazzın gerçekleşmesi için çalışmış, yorgunluktaki ücret rahatlığının varlığı onu perdelemiştir. Ücreti alınca, geceleyin uyumanın rahatlığına girmiş, böylelikle organları hareketten kesilerek rahatlamıştır. Bu durumda ise, ücret (almanın) rahatlığından uyku rahatlığına intikal eder.

Gerçekte, Hakkın el-Bâtın ismi karşısında âlemin sûretleri, uyuyan karşısında rüyadaki sûretlere benzer. Onların tabiri ise, söz konusu sûretlerin O'nun halleri olmasıdır, O'ndan başkası değillerdir! Nitekim rüyadaki sûretler de, görenin halleridir, ondan başka değillerdir. O halde rüya gören insan, kendisini görmüştür. *'Allah gökleri, yeri ve onların arasındakileri 'hak' ile yarattı'*[499] ayetinin anlamı budur. O Hak, O'nun aynıdır. Bu, Allah'ın ârifler hakkında söylediği *'Onlar Allah'ın apaçık hak olduğunu bilir'*[500] ayetinde dile getirdiği durumdur. Başka bir ifadeyle O, zuhur edendir. Hak, bir ve çoktur. Rüyayı dikkate alan kimse, korkutucu bir şey görür ve kendisine başka bir şekilde idrak edemeyeceği şeyler

gözükür. Bu nedenle Peygamber, sabahleyin sahabesine 'Aranızdan rüya gören var mı?' diye sorardı. Çünkü rüya, bir nebiliktir (haber verme). Peygamber, ümmetinin içinde ona tanık olmayı severdi. Günümüzde insanlar, Peygamberin ilgi gösterdiği ve her gün sahabeye sorduğu rüyanın bu mertebesinden habersizdir. Dönemimizdeki cahiller, uykuda gerçekleşen bir şey duyduklarında onu tümden reddetmezler. Uyku ile bunun hayal olduğu hükmünü verirler. O ise rüyadan ibarettir. Rüyayı gören insan rüyasına itimat ederse, onu hafife alırlar. Bütün bunlar, söz konusu insanların rüyanın makamını bilmeyişinden olduğu kadar uyanıkken ve rüyadaki bütün tasarruf ve hareketlerinde 'rüya içinde rüyada' olduğunu bilmemelerinden kaynaklanır. (Yakaza halinde) insan, uykusunda uyandığını görene benzer, halbuki hala uykudadır. Bu durum, peygamberin 'İnsanlar uykudadır' hadisinde dile getirilir. O halde nebevi haberler ne güzeldir! Bu haberler, gerçekleri bulundukları hal üzere açıklamıştır ve sınırlı aklın küçümsediği şeyi yüceltmişlerdir. Çünkü bu haberler Yüce'den ortaya çıkmıştır ki, O da Haktır. İşte bu taksimde söylediğimiz 'intikal' kısmıdır.

Uykunun diğer kısmı ise, rahatlıktır. Bu, içinde rüya görülmeyen uykudur ve sadece bedenin dinlenmesi içindir. İşte (kısımlarıyla birlikte) rüyanın durumu budur.

Geride rüyanın görüldüğü yerin ve mekanın bilinmesi kalmıştır. Yer, unsûrî yaratılıştır. Rüyanın başka bir yeri yoktur. Melek rüya görmez. Rüya, bilhassa hayvanî unsurdan oluşan yaratılışa aittir. Onun ilahi ilimdeki yeri ise tecelli sûretlerindeki başkalaşmalardır. İçinde bulunduğumuz her durum bir rüyadır. Hak ise yorgunluğun ve bıkkınlığın kalkması rahatlığı içindedir.

Rüyanın mekanına gelirsek, mekan, özellikle Ay feleğinin zemininin altıdır. Ahirette ise, sabit gezegenler feleğinin altıdır. Şöyle ki: Çünkü cehennemde de bazı vakitlerde uyku olacaktır. Özellikle büyük günah işleyen müminlerde uyku hali olacaktır. Yıldızlar feleğinin üzerinde ise, uyku yoktur -ki örfte bilinen uykuyu kast etmekteyim-. Uykunun hali hakkında daha önce vardığımız görüşe gelirsek, bu, daha önce açıkladığımız başka bir meseledir. Onun yeri de böyledir. Bu konudaki açıklamaya hamişte bakılabilir. Rüyanın mekanının durumu şöyledir: Bu mekan bir boynuza benzer ki sûretler demektir. Yukarısı

geniş, aşağısı dardır. Yapısı ise ters çevrilmiştir. Çünkü onun başına bakan tarafı yukarısı ve en geniş yeridir. Dar olan kısım ise, aşağı kısımdır. O kökten sonra gelen kısımdır. Bu boynuz, rüyanın mekanının (yerini anlatan bir örnektir). Bu sûretlerin dışına çıktığında ise, örfte bilinen rüya mekanının dışına çıkar ve bundan sonra rüya görülmez. Çünkü onda uyku niteliği yoktur. Böyle biri, sürekli rahatlıktadır.

Rüyanın makamının öğrenilmesi hakkındaki amacımızı açıklamak üzere bu kadarlık açıklama yeterlidir. 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.' Burada dile getirmediklerimiz daha çoktur. Çünkü insanların çoğunda fikir gücü, onu tasvirden acizdir. *'Fakat insanların çoğu bilmez'*[501] ve *'İnsanların çoğu inanmaz.'*[502] Anlayış ve akıl, bilgiye döner. Bu durum *'anlamazlar'*[503] ve *'düşünmezler'*[504] ayetlerinde dile getirilir.

Yüz on yedinci kısım sona erdi.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ON SEKİZİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

HALLERİN BÖLÜMLERİ

YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU BÖLÜM

Sâlik ve Sülûk

Sülûk, en sağlam yol!
Dosdoğru olunca, sen de yürü o yolda

Lafzı (inci dizmek) anlamındaki 'seleke el-leali'den gelir
Onun kılıcının vuruşları keskindir

Güçlükler sülûktan alı koymasın seni
Onların ardında yollar ve rahatlık vardır

Bir gayeye ve sona ulaşamaz
Muhalin yolları seni geçmiştir

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki, sülûk bir ibadet menzilinden bir ibadet menziline mana ile intikaldir. Sûret ile sülûk ise, Al-

lah'a yaklaşma niyeti taşıyan meşru bir amelden -fiil veya terk şeklindeki- başka meşru bir amele Allah'a yaklaşma amacıyla intikaldir. Öyleyse (sûret ile) sülûk, bir fiilden başka bir fiile veya bir terkten başka bir terke veya bir fiilden bir terke veya bir terkten bir fiile intikaldir. Bu sülûkun beşinci bir tarzı yoktur. Bilgi ile intikal ise, bir makamdan bir makama, bir isimden başka bir isme, bir tecelliden başka bir tecelliye, bir nefesten başka bir nefese geçmek ve intikaldir. İntikal eden, sülûk eden olduğu gibi bedeni mücahedeler ve nefsanî riyazetler sahibidir. Söz konusu kişi, güzel ahlak ile nefsini süslemiş, kendisinin gerek duyup mizacının varlık ve itidalinin bağlı olduğu besin ölçüsüyle doğasına hakim olmuş, adetten (kaynaklanan) açlığa ve alışagelmiş rahata iltifat etmemiştir. Allah kişiyi gücüyle yükümlü tutar. İnsan gücünü Allah'a itaate harcarsa, aleyhine bir kanıt gerçekleşmez.

Sülûk edenler, sülûklerinde dört kısımdır: Bir kısmı Rabbiyle sülûk ederken, ikinci kısmı nefsiyle sülûk eder, üçüncüsü hem Rabbiyle hem nefsiyle sülûk eder, dördüncüsü ise 'sâlik olmayan sâliktir.' Sülûk, sâlikin amacına ve Allah'ı bilmedeki mertebesine göre değişir.

Rabbiyle sülûk eden kişi, 'Hakkın; duyması, görmesi ve bütün güçleri haline geldiği kişidir.' Çünkü onun dış varlığı sabittir. Bu nedenle zamir, varlığı nedeniyle ona dönerek (kutsi hadiste) 'onun duyması olurum' denildi. Buradaki zamir, Hakkın duyması ve görmesi olduğu senin dış varlığına işaret eder. Öyleyse sen, bu güçlerle sülûk edersin. Allah ise, seni sevdiğinde, duyman ve görmen olacağını sana bildirmiştir. Öyleyse Allah, senin güçlerindir. Bu durumda, çalışmanı ve nefsini kendileriyle süslemeni emrettiği hususlarda O'na itaat ederken, O'nun ile 'sülûk edersin.' Bu (nefsini süsleyeceğin şey), bir süstür ve Allah, güzeldir. Süs de güzeldir. Öyleyse Allah, (nefsini süsleyen) sâlikin güzelliğidir. Binaenaleyh onun süsü, Rabbidir. Artık O'nunla duyar, O'nunla görür, O'nunla sülûk eder ve buna bir engel yoktur. Bu nedenle Allah '*Allah'ın kulları için çıkarttığı süsleri haram kılan kimdir?*'[505] demiştir. Allah nafile ibadetlerle kendisine yaklaşan kullarını sevdiğinde onları kendisiyle süsler. Allah, yükümlü tuttuğu amelleri yerine getirirken kendisiyle sülûk ettikleri güçleri olur. Bu durum '*Sana ibadet ederiz*'[506] ayetinde dile getirilir. Bu, karşılık vermenin kendisini talep ettiği bir ifadededir. Onlar da kendisine ibadet etmek üzere Allah'tan yardım isterler. Allah'tan istedikleri yardım onları var ettiği gibi şimdi de güçle-

ri olmasını istemektedirler. Bununla birlikte onların varlıkları Allah'tan kazanılmıştır ve Allah'ın kendilerini sevdiği ameller onların dış varlıklarında yaratılmıştır. Böylelikle bu amellerin yaratılışına karşı onlarda bir tür yardım gerçekleşir. Ameller, kendi başlarına var olamaz. Onlarla amel ettiklerinde ise uygun bir karşılık istemek üzere, sürekli Allah'tan yardım talep ederler. Allah da, 'Benimle duyar, benimle görür, benimle tutarsınız' diyerek yardım eder. Onların sahip olduğu güçler, Hakkın bildirmesine göre, Haktan başka değildir. İnsanlar ise kördür ve bunun keyfiyetini bilemezler, genellikle böyle niteliğe sahip insanlara karşı saygısızlık yaparlar. Bu saygısızlık Allah'a karşı yapılan saygısızlık haline gelir. Öyleyse ihtiyatlı davranış, Allah'ın kullarına saygıyı gerektirir. Çünkü (Allah'ın güçleri haline geldiği) bu şahıs, herhangi bir şahıs olabilir. Çünkü gerçek bilinmezdir, elle tutulur bir halde değildir ki belirginleşsin. Ehli ise onu bilir. Öyleyse yükümlü her insan, bütün müminlere (karşı saygıyı) gözetmelidir. Bir insan herkese saygılı davranırsa, gerçeği gözetmiş, kendini temize çıkartmıştır. Artık ona 'niçin böyle yaptın?' denilmez. Çünkü bu, güzel bir niyettir. Niyet (gösterildiği) yeriyle uygun düşerse, tamam! Yoksa bu davranışıyla (en azından) işe hakkını vermiş demektir. Çünkü o, her bir şahıs adına (bu makamın gerçekleşme) imkânı bulunduğu için, bu davranışıyla ilahi mertebeye gereken saygıyı amaçlamıştır. Böyle bir davranış, sadece Allah ehli olan Edeplilerden gerçekleşebilir.

Diğer kısım ise, nefsiyle sülûk edendir. Nefsiyle sülûk eden, başlangıçta farz ve nafile ibadetlerle Hakka yaklaşan kişidir. Bunlar, kendilerini yerine getiren insanı Hakkın sevmesini sağlar. Böyle bir insan, Rabbine ibadet etmek niyetiyle, Hakkın onu yükümlü tuttuğu gayreti harcayıp bütün gücünü ve kuvvetini Rabbinin emirlerinde ve yasaklarında harcayandır. Allah *'Gücünüz ölçüsünde Allah'tan korkun'*[507] der. Başka bir ayette ise *'Allah'tan hakkıyla korkun ve sadece müslüman olarak ölün'*[508] buyrulur. Onlar, bu ilahi haberi duyduklarında tam olarak inanırlar, fakat bu durum henüz onlar için zevk yoluyla gerçekleşmemiştir. Ardından Hak, onların güçleri haline gelir. Onlar da hal, isim, makam, tecelli ve kendisinde bir şeyden başka bir şeye mümkün olduğu her konuda nefsleriyle sülûk ederler. İşte bu, Allah ehlinden edeplilerin sülûk tarzıdır. Çünkü Allah, kullarını yükümlü tutmuş, onlar da yükümlülük hitabına (muhatap) olmayı gerektiren bir hakikat olduğunu öğrenmiş-

lerdir. Halbuki sadece onlar vardır! Bu durumda kastedilenlerin kendileri olduklarını öğrenirler. Fakat hangi hakikat nedeniyle hitabın kendilerine yöneldiği belirsizdir. Bunun üzerine onların geneli, nefsleriyle sülûke başlar. Bununla birlikte bu konuda özel bir nispetin veya yükümlülüğü gerektiren bir hakikatin bulunduğunu bilirler. Bunun için gayretlerini harcar ve sözlerini yerine getirirler. Yine de onlar Allah, Rabbiyle sülûk edene açtığı gibi, onlara fetih verene kadar (bu hitabın niçin kendilerine yöneldiğiyle ilgili) maksadı öğrenemezler.

Toplam ile (her ikisiyle) sülûk eden ise Hakkın duyması ve görmesi olduğunu 'zevk' yoluyla öğrendikten sora sülûk eden kişidir. Bu kişi, başlangıçta nefsiyle genel olarak sülûk ettiğini bilir, fakat nefsini muayyen bir şekilde göremez. Hakkın duyması olduğunu öğrendiğinde ise duyma özelliğiyle duyanın kendisi olmadığını öğrenir. Bu zamirin (onun duyması) sabit olduğunu görür ve kime döndüğünü müşahede eder. Böylelikle nefsinin ve varlığının Allah ile duyan, Allah ile gören, Allah ile hareket eden ve Allah ile duran olduğunu görür. Sülûk ve intikal etmeyle yükümlü olan nefsidir. Böylelikle toplam ile sülûk eder.

Dördüncü kısım, 'sâlik olmayan sâliktir.' O, kendini görmüş, fakat Hak onun niteliği olmadıkça sülûkta bağımsız hareket etmemiştir. Sülûk niteliği de, yükümlünün nefsi mevcut olmadıkça, bağımsız olmamıştır. O, nefsi için bir yer olarak var olur ve toplam ile sülûk ettiğini görür. Sâlike toplam ile (Hak ve nefs) gerçekleştiği belli olunca, mazharın varlığının olmadığı ve zuhur edenin mazharın istidadının hükmüyle sınırlandığı ortaya çıkar. Bu durumda *'Sen atmadın attığında, fakat Allah attı'*[509] demenin anlamını öğrenir. 'Atmadın' deseydi, birinci tarafta geçerli olduğu gibi o da geçerli olurdu. Öyleyse bu bilgiyi kendinden öğrenen kişi, 'sâlik olmayan sâlik' olduğunu da öğrenir.

Sonra bilmelisin ki, zikrettiğimiz sâlikler, mertebe mertebedir. Bir kısmı O'ndan O'na giderken bir kısmı O'ndan O'na ve O'nda gider. Bir kısmı, O'ndan O'na O'nda ve O'nunla gider. Bir kısmı, O'ndan O'nda ve O'na olmaksızın sülûk eder. Bir kısmı O'ndan veya O'nda olmaksızın sülûk eder. Bir kısmı, O'ndan ve O'na ve O'nda olmaksızın sülûk eder. Bu kişi, sülûk (etmek) ile nitelenen sâliktir. Bir kısmı ise, yolculuk (sefer) etmeksizin sülûk edendir. Bir kısmı, yolcudur. Bu husus, daha sonra gelecektir. Öyleyse her yolcu sâliktir, fakat her sâlik, -daha sonra

yolcu bölümünde zikredeceğimiz üzere- yolcu değildir. Sülûkun tarzları pek çoktur ve bunların azını zikrettik. O'ndan O'na sülûk eden ise, bir tecelliden başka bir tecelliye intikal edendir.

O'na O'ndan O'nda sülûk eden, bir ilahi isimden (başka) bir ilahi isimde (başka) bir ilahi isim ile sülûk edendir. O'ndan O'na O'ndan ve O'nunla sülûk eden ise, ilahi bir isimden ilahi bir isme ilahi bir isim içinde sülûk edendir. O'ndan ve O'nda olmaksızın sülûk eden ise, Allah'ın nezdinden âleme çıkan kimsedir. O'ndan ve O'nda olmaksızın O'na sülûk eden, oluştan Hakka kaçan kimsedir. Örnek olarak, Musa'nın kaçmasını verebiliriz. O'ndan O'nda ve O'na olmaksızın sülûk eden ise, salih ameller içinde dünyadan ahirete geçen kimsedir. Onlar, -ârifler değil- zahitlerdir. Zikrettiğimiz kısımlar, B harfinde geçtiği üzere, kişinin Rabbiyle sülûk etmesi veya nefsiyle sülûk etmesiyle taksimin sonuna kadar geçen tarzlardadır.

Sülûkun bir takım mertebe ve sırları vardır ki onları incelemek konuyu uzatır ve bizi kitaptaki amacımızı teşkil eden ölçülü ve zorunlu bilgide sınırlı olan özet anlamın dışına çıkartır. Bu kitapta Allah yolunun ehlinin muhtaç olduğu bilgileri kendilerine açıklamayı hedefledik. Kitap, uzun, geniş, çok fasıllı ve bölümlü olsa bile, tasavvuf yolundaki düşüncelerimizden birini bile hakkıyla ifadeye yeterli değildir. Bütün yolu nasıl anlatabilelim? Tasavvuf yolunda dayanılan esaslardan bir şeyi de ihlal edemeyiz. Biz onları ima ve açıklama arasında özet bir ifadeyle anlatmayı yeğledik.

YÜZ DOKSANINCI BÖLÜM

Yolcunun Bilinmesi

Yolcu, sülûkunun kendisini amaçladığı ve amaçlamadığı şeylerden yolculuk ettiren kişidir. O, fikriyle, inancıyla ve ameliyle yolculuk yapan insandır.

Nereye ve nereden yolcusun?
Vallahi, kaçılacak bir iştir o!

Akıl ve şeriatın hükmüdür bu
Ilah'a yolculuk edenlerden olma!

Hiçbir varlıktan boşaltmayasın O'nu
Çünkü o (onların) aynıdır, kul hayrete düşmüştür

O'nda yolculuk eder, O'na değil
Cahil olma, nice akıl buna direnir!

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, Allah yolunda yolcu iki adama denilir: Birincisi, fikriyle akledilirlerde ve itibarlarda yolculuk ederken diğeri amellerle yolculuk eder. Onlar, amellerini yerine getiren insanlardır. (Takip ettiği) yolu ve yöntemi kendisini bir şeyden yolculuğa çıkartan kişi, yolcudur. Yolcunun ise, Allah için kıldığı namazı kısaltması gerekir, fakat oruçta serbesttir. Yolculuğu kendisini herhangi bir şeyden ayırmayan ise, sâliktir ve şehrinin yol ve caddelerinde -yolculuğa çıkmaksızın- gezinendir. Öyle bir insan, oruç tutmalı ve namazı tam kılmalıdır. Şimdi bu yolda yolcunun (misafir) halini zikredelim, Allah başarıya erdiren ve yardım edendir.

Yolcu, Yaratıcının varlığına delilleri aramak üzere, fikriyle yolculuğa çıkan kişidir. Bu kişi, yolculuk süresince 'mümkün' olmasından başka delil bulamaz. 'Mümkün' olmanın anlamı ise, kendisine ve bütün âleme varlığın nispet edilip (âlem ve) kendisinin varlığı kabul etmesidir. Bunun yanı sıra yokluk da kendisine izafe edilir ve onu da kabul eder. Mümkün hakkında iki durum eşit olunca, varlığın zatı bakımından onunla ilişkisi, yokluğun ilişkisinden üstün değildir. Bu durumda mümkün, (varlığını yokluğuna tercih edecek) bir tercih edenin var olmasına muhtaçtır. Tercih edici, bu iki nitelikten birini mümkün adına diğerine tercih eder. Mümkün bu mertebeye ulaşıp bu kaynak kesilince ve tercih edenin varlığını (öğrenme) yolculuğuna çıktığında, başka bir yolculuk ortaya çıkar. Yeni yolculuğun konusu, kendisini var eden Yaratıcıya gerekli niteliklerin öğrenilmesidir. Böylelikle delil, Yaratıcının tenzih nitelikleriyle biricik ve yegâne olduğunu ortaya çıkartır. Bu ise, mümkünün sahip olduğu yoksunluk halinden Allah'ı tenzihtir. Bunun

yanı sıra, tercih eden, özü gereği varlığı zorunlu olandır. Mümkün adına caiz olan her şey, O'nun hakkında caiz değildir. Sonra, başka bir menzile yolculuk için hareket eder. Bu ise, özü gereği varlığı zorunlu olanın kadimliği sabit olduğu için, yokluğun O'nun adına imkânsızlığı sonucunu verir. Kadimin yokluğu imkânsızdır. Çünkü yokluğu kendinden kaynaklansaydı, özü gereği varlığı zorunlu olmazdı. Bir yok edici nedeniyle yok olsaydı, yok edenin varlık veya yokluk olması gerekirdi. Yokluk olamayacağına göre, varlık olmalıdır. Varlık ise, yok edicinin bir şart veya onun zıttı olması gerekir. Öte yandan her biri, ya kendisi nedeniyle varlığı zorunludur. Delilin kendisi nedeniyle varlığının zorunluluğunu gösterdiği bu şeyin var olması imkânsızdır. Sonra delil, akledilirlerde diğer delilin bağlamına yerleştirilir. Sonra bu kişi, başka bir menzilde yolculuk eder. Ta ki, hâdisliği (sonradanlık) gösteren bütün deliller, kendisinden olumsuzlanır. Böylelikle tercih edenin mekandaki bir cevher veya cisim veya araz olması veya bir cihette bulunması imkânsızlaşır. Sonra âlemin varlığı, sürekliliği ve düzgün olmasıyla O'nun birliğinin öğrenilmesine 'yolculuk eder.' Çünkü Yaratıcıyla birlikte başka bir ilah bulunsaydı, âlem tesadüfen ya da teorik düşüncenin verisine göre iki ilah arasındaki farklılık nedeniyle var olamazdı.

Ardından başka bir menzile doğru yolculuk yapar. Bu menzil, tercih edenin var ettiği ve yarattığı şeyleri bilmesinin zorunluluğunu verir. Tercih eden, iradesiyle var etmiştir ve iradesi mümküne işler. O'nun iradesi kusursuzdur, mümkünü var edişte kudreti geneldir. Bu yolculuk, tercih edenin hayat sahibi olduğunun bilgisini verir. Çünkü hayat, bütün niteliklerin Yaratan için sabit olmasının şartıdır. Bunun yanı sıra, konuşmak, duymak ve görmek gibi kemal nitelikleri de O'nda sabittir. Bu niteliklere sahip olmasaydı, eksik kalırdı. İki zıttan birisini kabul eden bir şey diğerinden yoksun ise, berikinden yoksun olmaz. Bunu öğrenince, başka bir menzile yolculuk eder. Buradan, peygamberlerin gönderilmesinin imkânını öğrenir ve bu bilgi ortaya çıkar. Yolculuğa devam eder ve Yaratıcının resuller gönderdiğini öğrenir. Allah, onlar için kendilerini gönderdiğiyle ilgili iddialarını doğrulayan deliller ortaya koymuştur. Bu durum ortaya çıkınca, (görür ki) kendisi de peygamberin gönderildiği kimselerden biridir. Bunun üzerine peygambere inanır, onu doğrular ve kendisi için belirlediği hususlarda ona uyar. Bunun sonucunda Allah kendisini sever, kalbine keşf verir, melekûtun sırlarını

ona öğretir. Nefsinin cevherine âlemdeki her şey nakşedilir. Böyle bir insan, Allah'tan kendisini uzaklaştıran ve kendisini perdeleyen 'her şeyden yolculuk ederek' Allah'a kaçar. En sonunda Allah'ı her şeyde görür. Her şeyde O'nu gördüğünde ise, yolculuk asasını bırakır. Yolcu adını kaybedince, Rabbi ona işin dünya ve ahirette sonsuz olduğunu ve dünyadaki gibi her zaman yolcu olacağını bildirir. Binaenaleyh insanın karar kılacağı bir yer yoktur. Âlemin tabakalarında bir varlıktan diğerine sürekli yolculuk ederek, '*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*'[510] mertebesine ulaşır. Bir menzilden diğerine intikal ederek, unsurdan oluşan yabancı cisme yerleşir. Bu cisim ile gece gündüz yolculuğu sürdürür. Öyle ki, ömrünün menzillerini aşarak, 'ölüm' denilen menzile ulaşır. Sonra, yolculuk yine sürer. Berzah menzillerini aşarak, 'diriliş' denilen bir menzile ulaşır. Burada kıymetli bir şekilde bileşik hale getirilir. Bu bileşiklik ve terkip, seni mutluluk diyarına götürür. Orada bu diyar ile beyaz misk Kesib'i arasında gidip gelmeyi sürdürürsün. Yolculuk sonsuza dek böyle sürer. İşte bedeninle yaptığın yolculuğun budur.

Mârifetlerdeki yolculuk da (bedenle yaptığın yolculuğun) benzeridir. Öte yandan, bedenî ameller ve nefeslerle -yükümlülük sürdüğü sürece- bir amelden diğerine intikal edersin. Yükümlülük süresi bitince, özü gereği yolculuğun sürer. Artık O'na -emrettiği için değil- özü gereği ibadet edersin: '*Kulunu geceleyin yürüten Allah münezzehtir.*'[511] Onunla yolculuk eder. '*Mescid-i haram'dan etrafım mübarek kıldığımız Mescid-i aksa'ya, ayetlerimizi kendisine gösterelim diye.*'[512] Biz bu seferi, *el-Esfar an netaici'l-esfar* isimli risalemizde açıkladık. Allah yolculuk hakkında '*Göklerin ve yerin melekûtuna bakmazlar mı?*'[513] der. Başka bir ayette ise '*Yeryüzünde yürümezler mi?*'[514], başka bir ayette ise '*O'na döndürülecekleri gün*'[515] der. Yolculuk, budur.

YÜZ DOKSAN BİRİNCİ BÖLÜM

Yolculuğun ve Yolun Bilinmesi

Bu, kalbin yolcu olduğu sürece zikir vasıtasıyla azimetlerle - ruhsatlarla değil- şeriatın kurallarından Allah'a yönelmesidir.

Kalp zikirlerle yolculuk eder
Allah'ın dininin adetleri üzere

Gerçekte kalp yolculuktadır
Buna delil ve burhanlar vardır

Yolculuk yapma özelliğindeki kimsede
Rahatlık değil, haller otoritedir

Rab Arş'tan yakın feleğe iner
Vahiy ve Kuran bildirdi bunu

Sadece sana iner, diğer yaratıklara değil!
Âleme inişinde farklılık var

Bize ve sûretine duyduğu sevgiyle iner
Onu benden çağırırsın, kimse seni perdelemez

Sen Haksın O da Hak
Bir mazhara indir O'nu, rükünler sınırlasın

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, yolculuk, yolcunun halidir. Yol ise, üzerinde yürünülen ve davranışlar, makamlar, haller ve mârifetler ile aşılan şeydir. Çünkü mârifet ve hallerde, yolcuların ahlakından, âlemin mertebelerinden, isim ve hakikatlerin menzillerinden yolculuklar vardır. Bu nedenle, bu lakabı hak etmiştir. Daha önce, sâlik ve sülûk hakkında yeterli açıklamaları yapmıştık. İnsan, âlemin bir toplamı ve ilahi mertebenin özetidir. Söz konusu mertebe zat, nitelikler ve fiillerden ibarettir. Bu nedenle insan, sülûkun gerçekleşeceği ve kendisinde yolculuk edeceği bir yola muhtaçtır. Böylelikle sırları görür, bil-

gileri ve sırları elde eder. Çünkü bu, bir 'ticaret yolculuğudur.' Yolu belirleyen Şâri, yol ise şeriattır. Yolda yürüyen insan, hakikate ulaşır.

Bu bağlamda Hak ile yolculuk edenler ve halk ile yolculuk edenler vardır. Hak ile yolculuk iki türlüdür: Birincisi zat, diğeri ise nitelik yolculuğudur. Kamil insan, bütün yolculuklarla yolculuk yaparak ilahi bir keşf ve gerçek beraberlikle Rabbiyle yolculuk eder. Bu yolculukta o, Hak ile beraberdir. Nitekim Hak, her nerede olursak, bizimle beraberdir. Allah şanına layık bir takım yerler belirleyerek o yerlerde kendisini tereddüt göstermekle nitelemiştir. Kul O'nunla yolculuk yaptığında, şunu öğrenir: Kul odur ve o değildir. Rabbani yolculuk, Amâ'dan Arş'a doğrudur. Arş'ta er-Rahman ismiyle zuhur eder. Sonra, O'nunla er-Rab ismiyle her gece yakın semaya iner. Sonra, İlah ismiyle yeryüzüne iner. Sonra hüviyet ile bütün varlıklara eşlik eder. Sonra, O'nunla birlikte âlemin yolculuğunda yolculuk eder. Sonra, (yolculuktayken) ailede yerine bırakarak Hakkı vekil edinir. Sonra, Allah'ın sıfatı olması bakımından Kuran'ın arkadaşlığıyla yakın semaya yolculuk eder. Sonra, yirmi üç yıl kendisine eşlik eder. Sonra, ilahi isimlere âlemdeki yolculuklarında eşlik eder. Sonra, oluş ve yokluktan varlığa gelişinde kendisine eşlik eder. Sonra, yolculuklarında nebilere eşlik eder. Cennetten yeryüzüne olan seferinde Âdem'e eşlik eder. Yedi yüz umre ve üç yüz haccdaki seferinde Âdem'e eşlik eder. İdris'e yüce mekandan sefer ederken eşlik eder. Nuh'a kurtuluş gemisinden Cudi'ye gelirken eşlik eder. İbrahim'e bütün yolculuklarında eşlik ettiği gibi diğer nebi ve meleklere de eşlik eder. Örnek olarak Cebrail'in bütün nebi ve resullere yolculuğunu erebiliriz. Başka bir örnek Mikail ve meleklerin yükseliş ve inişteki yolculukları, seyahatçi meleklerin yolculukları, yıldızların kendi seyirlerindeki yolculukları, unsurların ve feleklerin başkalaşmalardaki yolculukları, tecellinin sûretlerdeki yolculuğunu verebiliriz. Bütün bunların hakikatlerine, kendinden bir zevk olarak, vakıf olur. Artık kuşku duymaz ve tereddüde kapılmaz. Her yolculukta o yolculuğun sahibine uygun olan hakkı veya yaratıklara uygun şeyi zatından bırakır. İşte bu, âriflerin yolculuğu ve Allah'ı bilen derin alimlerin yollarıdır.

YÜZ DOKSAN İKİNCİ BÖLÜM

Halin Bilinmesi

Hal, Rahman'ın ihsanlarından bir vergi

Bir inayet O'ndan, çaba ve talep olmadan
Nitelik değişmesi buna kanıt

Sen sabit dur, çünkü hal başkalaşır
Deme ki hal daima süreklidir

Süfiler benim görüşümde zaten
Ebu İkal İmam Seyyid bu görüşteydi
Ki onun halinde bir sır vardı
Olgunluk vaktine kadar o halde kaldı

Günlerce sürdü, perdelenmeden
Musa'nın dağda kalma sözleşmesi de uzadı
Kitaplar da böyle bildirmiştir zaten

Sûfilere göre hal, bir çaba veya zorlama olmaksızın, kalbe gelen şeydir. Böylelikle sahibinin nitelikleri, ondan dolayı başkalaşır. Sûfiler, halin sürekliliği hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı, sürekli olduğunu söylerken bir kısmı -bunu imkânsız sayarak- var olduktan sonra sürekliliği olmadığını ileri sürmüştür. Bu anlamda hal, kelamcılardaki araza benzer. Sonra, onu benzerleri takip eder. Bu nedenle de onun sürekli olduğu zannedilir ki, doğru değildir. Hal, art arda gelir ve arada bir boşluk olmaksızın benzerleri (kaybolanların) yerini alır. Bir kısmı halin hulul (yerleşmek) kelimesinden türediğini söyler. Bunlar, onun sürekliliğini ileri sürenlerdir. Onlar, hali yok olmayan sürekli bir nitelik saymışlardır. Yok olduğunda, hal olmaz. Bu, halin sürekliliğini savunanların görüşüdür. Bir sûfi şöyle der: 'Allah'ın beni kırk yıldan beri yerleştirdiği hiç bir hali kerih görmedim.' Burada, rıza halinin sürekliliğine işaret eder. Rıza, hallerden biridir. Fakat İmam'ın söylediği ihtimal dahilindedir, fakat Allah yolunda bu, uzak (bir ihtimaldir). Bu efendinin sözü hakkında söylenmesi uygun şey şudur: Allah onu kırk

seneden beri -bâtınında değil- zâhirinde dince kınanmış bir hale yerleştirmemiştir. Onun bütün vakitleri itaatler ve Allah'ı razı edecek işlerle korunmuştur. Ebu Yezid Bestami'nin kademi üzerinde olan hal sahibi dürüst bir şahısla karşılaşmıştım. Bu durum, onun edebinde bir naz meydana getirmişti. Bir gün bana şöyle dedi: 'Elli küsür senedir içimden şeriatın nahoş karşılayacağı hiçbir düşünce geçmemişti.' İşte bu, ilahi korumadır. Hal hakkında görüş söyleyen efendinin sözü de, bu kapsamdadır. Haller, kazanılmış değil, vergilerdir.

Bilmelisin ki, hal, -varlıklarına yönelmesi ve fiilleri bakımından- ilahi bir niteliktir. Hal, hakikati bakımından tektir ve kendisine ilave bir şey düşünülmez. Allah kendisi hakkında '*O her gün bir iştedir*'[516] buyurur. Günün en kısası, bölünmeyi kabul etmeyen birim zamandır. Allah bu zamanda âlemin parçalarının sayısı kadar kendi işindedir. Her parça, bu şarta göre, bölünmezdir. Allah, âlemdeki her parça karşısında bir işte bulunur. Bu şe'nler (işler), yaratılmışların işleri olduğu gibi onlar bu şenlerin var olduğu yerlerdir. Allah onlarda bu işleri sürekli yaratır. Dolayısıyla halin iki zamanda kalması mümkün değildir. İki anda baki olsaydı, halin sürekli olduğu kimsede Hakkın Yaratıcı olması mümkün olamayacağı gibi o şeyin Hakka muhtaç olması da mümkün olmaz, Allah'tan müstağni kalırdı. Mümkünün Allah'tan müstağni kalması, imkânsızdır. Bir imkânsızlığa yol açan her şey, imkânsızdır. İşte bu, 'Araz iki anda baki kalmaz' diyenlerin görüşene benzer ve bu, doğrudur. Haller, Allah'tan varlıklara ilişen arazlardır. Allah onları yaratıklarında meydana getirmiştir. Bu haller, dünya ve ahirette Hakkın bulunduğu 'şe'n' diye ifade edilir. İlahiyat bahislerinde hallerin kendisine döndüğü ilke budur.

Allah hali yarattığında, onun tek yeri kendisinde yarattığı kimseydi. Hal var olunca, o yere yerleşir. Bu nedenle halin 'yerleşmek' anlamındaki *hulul*'den geldiğini söyleyenler, meseleyi böyle yorumlamıştır. Hulul, bir yere yerleşmektir ve hal orada var olur. Hal, iki zamanda baki kalmaz. Öyleyse var olduktan sonraki ikinci anda kendisi nedeniyle yok olur. Hal, kendisinde yokluğu var eden bir fail nedeniyle yok olmaz, çünkü yokluk, bir failin fiiliyle gerçekleşmez (edilgen olmaz). Çünkü o, var olan bir şey değildir. Ya da, şartının yok olmasıyla veya zıddıyla yok olmaz. Bütün bunlar imkânsız durumlardır. Onun özü gereği yok olması gerekir. Başka bir ifadeyle, var olma zamanından sonraki ikinci

zamanda yokluk, halin (ve arazın) ayrılmaz özelliğidir. (Halin kendisinde var olduğu) yerin ise hal veya benzeri veya zıddı olmaksızın bir sürekliliği yoktur. Öyleyse yer, her an bekasında (kendisinde hal yaratacak) Rabbine muhtaçtır. Allah, onun adına (yok olan) halin benzerlerini veya zıtlarını var eder. Benzerleri var ettiğinde, öncekinin aslı üzere kaldığı zannedilir ki, gerçek öyle değildir. *'Hak her gün bir iştedir.'*[517] Her iş, ilahi bir teveccüh ve yönelişten meydana gelir. Hak, bize kendisinin sûretlerde halden hale girdiğini bildirmiştir. Her şeni ilahi bir sûrete göre yaratır. Bu nedenle âlem, Hakkın sûretine göre var oldu. Buradan şöyle deriz: Hak, kendini bilmiş, buradan âlemi de bilmiştir. Böyle bir yaklaşım, hali (başkalaşmak anlamındaki) 'tahavvül'den türetenlerin görüşüdür. Söz konusu kişiler, halin sürekli olamayacağını ileri sürmüştür. Dolayısıyla âlem, Allah'ın kendisini yarattığı andan ahirete kadar sürer. Varlık ise onun hallerinde peş peşe gelir ve Allah ilahi teveccühlerle onları sürekli yaratır. Bu teveccühlere 'ol (kün)' diye ifade edilen 'mertebenin sözü' eşlik eder. Öyleyse irade, daima ona ilişir ve ona teveccüh edilir. Kün de süreklidir, dolayısıyla yaratma süreklidir. Hak ve halk (âlem) olarak, işin kendiliğindeki durumu budur.

Sûfiler bazen hal'i kullanır ve onunla kulun yaratmada Hakkın niteliğiyle zuhur edip eserlerin O'nun himmetinden var olması kastedilir. Bu durum 'isimlerle ahlaklanmak' diye ifade edilen Allah'a benzemedir. Zamanımızdaki insanların 'hal' diye ifade ettikleri şey budur. Biz de bu görüşteyiz, fakat onun eserini kabul etmiyoruz. Bunun yerine şöyle deriz: 'Kul halde temkin sahibi olur. Öyle ki, onun zuhurunu dilerse, kendisi vasıtasıyla zuhur eder. Fakat saygı onu böyle yapmaktan alıkoyar. Çünkü kul, kulluğunu hakkıyla yerine getirmek ve ibadetiyle perdelenmek ister. Herhangi bir hal onun hakkında yadırganmaz. Son derece zayıf bir halde görülse bile, görülmesi vesilesiyle Allah hatırlanır. Böyle biri, bize göre velidir. Söz konusu kişi âlemde rahmet olarak bulunur. Bu durum, Peygamberin Allah'ın velileri hakkında söylediği 'Görüldüklerinde Allah'ın hatırlandığı kimselerdir onlar' hadisinde dile getirilir. Belaya ve Allah'ın onlara dönük imtihanlarına karşı sabırlarıyla Allah hatırlanır. Onlar, hallerinde başlarını Allah'tan başkasına kaldırmazlar. Bu nitelikteki bir insan görülünce, Allah hatırlanır, çünkü Allah, onu kendisi için seçmiştir. Söylediğimiz meseleyi bilmeyen, görüldüğünde Allah'ın hatırlandığı hal sahibi velinin yaratma, himmet gü-

cüyle etki, âlemde tahakküm, kahır ve otorite sahibi olduğunu zanneder. Bütün bunlar Hakkın nitelikleridir, veliler ise görüldüklerinde Allah'ın hatırlandığı kimselerdir.' Bu (velinin yaratma vs. sahibi olduğu), gerçekleri bilmeyenlerin sözüdür. Şâri'nin dediği ise, bizim kastettiğimizdir. Diğer görüşe gelirsek, âlemde bazen Allah nezdinde değeri olmayan kimse de himmet gücüyle hüküm sahibi olabilir. Söz konusu kişinin (Allah nezdinde) değeri olmadığı gibi veli de değildir. Peygambere soru sorulmuş, o da Allah'ın velilerinden haber vermiştir. Ona 'Allah'ın velileri kimdir?' diye sorulmuş, o da 'Görüldüklerinde Allah'ın hatırlandığı kimselerdir' demiştir. Onları belalar ve sıkıntılar kuşattığında, sarsılmazlar, Allah'tan başkasına sığınmazlar. Onlar, Allah'ın üzerlerinde uyguladığı ve onlar adına dilediği şeyden razıdır. Sıradan insanlar böyle bir sabır, rıza ve (sıkıntılarını) yaratıklara şikayet etmeyiş halinde kendilerini gördüklerinde, Allah'ı hatırlar, Allah'ın o insanlara dönük bir inayeti olduğunu anlarlar. (Keramet gibi) Eser sahipleri, bazen veli olabilir, bazen alemdeki bu etkiler, belli ölçülerden ortaya çıkabilir. Bunlar, bizce ve nefslerin himmetlerini ve güçlerini, âlemin cisimlerinin onlardan etkilenişini bilenlerce bilinen ölçülerdir. Büyücülerle içli dışlı olup da onların Hakkın razı olduğu işlerden mahrum iken himmet gücüyle öldürebildikleri, azledebildiklerini ve himmetlerinin güçleri nedeniyle hükümran olabildiklerini görür. Aynı şekilde, âlemde eserlerin kendisinden meydana geldiği bir takım isimlerin özellikleri vardır. Bu özellikleri bilenler, o etkileri gerçekleştirebilir. Bununla birlikte bu etkiyi gerçekleştiren şahıs Allah'a şirk koşabilir. Öyleyse alemde tesir, Allah'ın velilerinin özelliklerinden değildir. O halde (âlemde) tesir, zikrettiğimiz şekilde olabilir.

YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Makamın Bilinmesi

Makam amellerden kazanılır
Çalışma ve gayretle elde edilir

Ârifîerin kemali makama bağlıdır
Onlara makamdan gelen gizli ve perdeli değildir

Makam süreklidir, gaybte bir sır yok
Hüküm, ayrım ve mendupluk ona aittir

Makam sondur, haller ona bağlı
Onu elde eden şey gayretler ve çalışmadır

Peygamberin ayakları şişerdi şükür için
Yorulurdu ve gayret ederdi

Bilmelisin ki, makamlar, dince belirlenmiş vazifeleri yerine getirmekle elde edilir. Kul, vakitlerini yükümlü olduğu muamele, mücahede ve riyazetlerle tam olarak doldurur. Şâri', bunları yerine getirmesi için kendisine emretmiş; bunların niteliklerini, zamanlarını, tamlık ve sıhhat şartı olan kemal şartlarını belirlemiştir. Bu durumda insan, makam sahibi olabilir ve emredildiği şekilde makamın sûretini inşa eder. *'Namazı dosdoğru kılınız.'*[518] Onlar da bu emre uyarak namazı kâmil bir sûrette meydana getirirler. Ondan ise uçan bir ruh ve melek meydana gelir. Onun Haktan başka duracağı bir yeri yoktur. Kul başka bir makama geçerek, onun da sûretini inşa etmek ister. Bu durumda kul, 'yaratan' haline gelir. Makamın anlamı da budur. Allah ehli makamın -yok olmayıp- sabit olduğunda görüş ayrılığına düşmemişken hal hakkında görüş ayrılığı vardır. Bize göre, genel anlamda durum söyledikleri gibi değildir. Aksine, bu konuda bir açıklama gerekir. Bunun nedeni, makamların hakikatlerinin farklılığıdır, çünkü onlar, tek bir hakikate sahip değildir.

Makamların bir kısmı şarta bağlıyken şart ortadan kalktığında kendisi de kalkar. Örnek olarak vera makamını verebiliriz. Vera mahzurlu veya kuşkulu şeyde olabilir. Bunlardan birisi veya her ikisi olmadığında ise, vera olmaz. Korku, ümit, soyutlanma da -ki o sebepleri ortadan kaldırmaktır ve sıradan insanlar nezdinde tevekkülün zâhiridir- böyledir. Makamların bir kısmı, insana ölüme kadar eşlik eder ve sonra ortadan kalkar. Örnek olarak, tövbeyi ve meşru yükümlülükleri gözetmeyi verebiliriz. Bazı makamlar ise, kula cennete ilk girme anına kadar ahirete değin eşlik eder. Örnek olarak, korku ve ümit gibi şart koşulan

makamları verebiliriz. Bazı makamlar ise cennete girene kadar insana eşlik eder. Örnek olarak, üns, bast ve cemal nitelikleriyle görünmeyi verebiliriz. Makam, kul için kendisinde yerleşme ve sebatın bulunduğu her şeydir. Kul sürekli ondadır. Makam şartlı ise ve şartı yerine gelmişse, o vakit, şartının varlığı nedeniyle onu ortaya çıkartır, çünkü şartı var olmuştur ve şart onun hazırlayıcısıdır. Bu nedenle makamın sabit olduğu söylenmiştir, yoksa her vakitte kullanılır demek değildir. Bunu biliniz!

YÜZ DOKSAN DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Mekanın Bilinmesi

Makamın olumsuzlanması mekandır
Ahzab suresinde, Yesribli'ye aittir o

Onda olan tanınmayandır
Çünkü kimse perdesiz ulaşmadı ona

Mekanın Rabbi dua edilendir
Sevenlerin efendisiyle (Hz. Peygamber) adamlar dua edince

Vesile ona ait, başkasına değil
Akıl sahiplerinin önderidir o

İmamdır, ona uyan ise
Perdedarların hacibi ve mutasarrıfıdır

Allah şöyle der: '*Ey Yesribliler, makamınız yoktur.*'[519] İdris hakkında ise '*Onu yüce bir mekana çıkardık*'[520] buyrulur. Mekan, genel ve özel için, ilahi bir niteliktir. Genel hakkında ilahi nitelik olması, '*Rahman Arş üstüne istiva etti*'[521] ayetinde dile getirilirken özel hakkında 'Mümin kulumun kalbi beni sığdırdı' hadisinde dile getirilir. Genelin genelinde mekan, 'bulunulan her yerde Allah'ın bulunması' şeklinde dile getirilir. Al-

lah '*Her nerede iseniz, O sizinle beraberdir*'[522] buyurur. Bu ayette Allah, mekanı zikretmiştir. Zatlar için mekan, mertebeler için mekanet (mertebe) gibidir. Sûfi grubuna göre makam ve haller, celal ve cemal (niteliklerini) aşan kemal sahiplerine ait olan 'yaygıdaki' bir menzildir. Bunları aştıkları için, nitelikleri, özellik ve makamları yoktur. Bu kemal sahiplerine örnek olarak, Ebu Yezid'i verebiliriz.

Bilmelisin ki, makam ve halleri geçmek, Muhammedîlerin özelliklerindendir. Bu özellik, Hak karşısında sürekli bir ünsiyet ile birlikte 'heybet yaygısı' üzerinde oturan edeplilere ait olabilir. Bu ünsiyet sahipleri itidal, sebat ve sükun sahibidir. Bununla birlikte her nefes, bâtınlarında hızla gerçekleşen hareketleri vardır. Böylelikle (onların durumu şu ayette anlatılan hale benzer) '*Dağları donuk zannedersin, onlar bulutlar gibi akar. Bu, her şeyi sağlam yapan Allah'ın fiilidir. O yaptıklarınızdan haberdardır.*'[523] Hak belli bir sûrette onlara tecelli ederse, başlarını öne eğerler. Başlarını öne eğerken, Hakkı kendilerine tecelli ettiği sûretten başka bir sûrete hallerini çevirirken görürler. Başlarını öne eğmek onlara 'sınırlama ve mutlaklık' arasında bir anlayış kazandırır. Üzerlerinde hükümran olacak bir makamları yoktur, çünkü (artık) bir makam yoktur. Öyleyse onlar, yaratılış yaygısı üzerindeki mekan sahipleridir. Onlar, 'yerleşmenin olmayışında' mekanet (mertebe) sahipleridir. Onlar, mertebeleri bakımından türlü türlü iken mekan bakımından ise sabittirler. Onlar, özü gereği mekanlarındadır. Mertebelerinde (mekanet) ise, ilahi isimlerle bulunurlar. Öyleyse ilahi isimlerden onlar adına gerçekleşen şey, tanıklık, ziyaret ve konukluk gününde 'makam-ı mahmûd' ve 'yakınlık mertebesi'dir. Zat'tan onlar adına gerçekleşen şey, sınırlı makam, varılmak istenilen mana, müşahedede süreklilik ve durağanlıkta, ezilme halinde bütün varlıklarda Hakkı görmektir. Onlar Hakkı Amâ'da (Arş'a) istiva halinde gördükleri gözle müşahede ederler. İstivada ise yakın semaya tenezzülünde kendisini gördükleri gözle görürler. Burada ise, yeryüzünde gördükleri gözle Hakkı görürler. Yeryüzünde ise, (her yerde yaratıklarıyla olduğu) beraberlikte Hakkı gördükleri gözle görürler. Beraberlikte ise, '*O'nun benzeri bir şey yoktur*'[524] ayetinde gördükleri gözle Hakkı görürler. Bütün bunlar, mekanın özelliklerindendir.

Söz konusu insanların mertebe (mekanet) bakımından özelliklerine gelirsek, nispetlerin farklılığı nedeniyle onların görmeleri de değişir.

Hakkı bir yerde gördükleri göz başka bir yerde kendisini gördükleri gözden farklıdır. Bununla birlikte her gözde görülen ve her gözden gören ise, birdir. Bakış ise bakılanın değişmesiyle değişir. Bu bağlamda bir kısmımız bakılanın değişmesiyle bakışın değiştiğini görürken bir kısmımız bakışın değişmesiyle bakılanın değiştiğini görür. Herkesin belli bir tecrübesi ve zevki vardır. O halde mekan Rabbin 'fariğ olmasını' talep ederken mertebe '*O her gün bir iştedir*'[525] ayetini talep eder. Ayette '*Sizin için boşaltacağız*'[526] buyrulur. Burada, kimin muhatap alındığını ve kimin kastedildiğinin belirtmek için insanlar ve cinler (sakaleyn, ağır olanlar) zikredilmiştir. Biz, ağır ve hafif (parçalardan) bileşiğiz. Hafif olan mertebeye ait iken ağır mekana aittir. '*Rahman Arş üstüne istiva etti.*'[527] Rahmet sabit ve sürekli olmuş, yakın semaya inmeye tesir etmiştir. (İşin esası rahmet olunca) Allah azabını tattırmak için inmemiş, sadece tövbeyi kabul etmek, dua edene karşılık vermek, bağışlanma isteyeni bağışlamak ve isteyene vermek üzere inmiştir. Hak bütün bunları zikrederken kahrı hiçbir şekilde zikretmemiştir. Çünkü Hak, rahmet Arş'ından tenezzül etmiştir. O halde mekan, her yerde rahmettir. Çünkü onda cisimler 'yer değiştirme' yorgunluğundan (kurtularak) yerleşme imkanı bulurlar. Bakınız! Allah insanları (cehennemde) azaptayken derilerinin değişmesi (intikal) özelliğiyle nasıl nitelemiştir? Değişme, bir intikaldir. Bu durum, Mikat bitene kadar sürer. Gerçek emir ve iş, mertebeye (mekanet) aittir, çünkü varlıkta bir hal üzere kalmak, imkansızdır. Öyleyse mekan, mertebede sabit olmaktır. Nitekim (aynı kökten gelen) temkin halinin de 'telvinde temkin (değişmede sebat, sürekli değişim)' olduğunu söylemiştik. Yoksa biz, hakikatler hakkında bilgisi olmayanların söylediği gibi, temkinin telvinin zıddı olduğunu söylemeyiz. Temkin, Allah izin verirse, bir sonraki bölümde gelecektir.

YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ BÖLÜM

Şatahatın Bilinmesi

Şatahat, nefslerdeki doğal bir iddia
Arzunun izlerinin kalıntısıdır

Bir emir yoksa, akıl sahiplerine göre
Doğru bile olsa şatahat budur

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, şatahat kişinin mertebesini - ki onu kendi nezdinden veren Allah'tır- açıklamak amacıyla bir gerçeği iddia eden sözdür. Kişi herhangi bir ilahi emir olmaksızın, fakat övünme amacıyla mertebesini açıklar. Mertebesini açıklaması emri verildiğinde ise, ilahi bir emir ile makamını bildirmek üzere -yoksa övünme amacı taşımaz- şatahat söyler. Hz. Peygamber şöyle der: 'Ben Âdemoğullarının efendisiyim, övünmem.' Yani, bunu bildirirken size karşı iftiharı amaçlamadım. Bunu öğrenmedeki menfaatleriniz nedeniyle onu size bildirdim. Bu sayede, nezdinde peygamberinizin mertebesi nedeniyle Allah'ın size dönük ihsanını öğrenirsiniz. Şatahat, kendilerine emir verilmediği sürece, muhakiklerin zellesidir (sürçme). Emir verilirse, peygamberin söylediği gibi, (mertebelerini açıklamak üzere) şatahat söylerler. Bu nedenle Peygamber 'bana övgü yoktur' der. Çünkü, tıpkı sizin gibi, Allah'ın bir kulu olduğumu bilirim. Kul ise -efendi tek ise- diğer kula karşı böbürlenmez. Nitekim Hz. İsa da böyle diyerek, kul olduğunu söyleyerek söze başlamıştı. Bu ifade Peygamberin 'bana övgü yoktur' sözüne benzer. Ardından Hz. İsa annesinin masumluğu hakkında söylediklerini söylemişti. Hz. İsa istidadındaki nebilik nurundan hakkında 'Allah'ın oğlu' denileceğini öğrenerek *'Allah'ın kuluyum'*[528] demiştir. Böylelikle İsa, âdet olduğu üzere, insanın kendini tanıtırken ve hakkında tanıklık yaparken benzer bir sözün söylenmediği bir ifadeyle söze başlamış, 'ben herhangi birinin oğlu değilim' demiştir, sonra eklemiştir: Annem, temiz ve iffetlidir. Ben, Allah'ın oğlu değilim. O'nun bir eşi olamayacağı gibi oğlu da olamaz. Ben, tıpkı sizin gibi, bir Allah kuluyum. *'Allah, bana kitap verdi ve peygamber yaptı.'*[529] Böylelikle İsa, kendine göre nebiliğini vaktinde dile getirmiş iken orada bulunanlar için vak-

tinin dışında dile getirmiştir. Risalet vaktinde peygamberin nebiliğini biliyor olması, Allah'ın önceki nebilerdeki âdetidir. Nebiler, kendilerinde gözüken her şeyi ilahi emirle yapanlardır. Peygamberlerde gözüken hususlardan birisi de, Allah katındaki yüce mertebelerini ve hemcinslerinden farklılıklarını gösteren doğru iddialarıdır. '*Beni mübarek kıldı*'[530] Yani, beni sizin nezdinizdeki iyilik ve hayırların artmasının bir alameti ve yeri yaptı. '*Her nerede olursam olayım*'[531], bütün hallerde benden dolayı size gelen bereket, herhangi bir halle sınırlanmaz.

Hz. İsa, bütün bunları geçmiş zaman kipiyle anlatmış, fakat şimdiki ve gelecek zamanı kastetmiştir. Onun şimdiki zamanda söylediği söz, annesinin masumluğu hakkındaki tanıklığıydı. Bu tanıklıkla ise kendisi hakkında 'Allah'ın oğlu' demeyi amaçlayanları uyarmak ve bilgilendirmek isteyerek, Allah'ı tenzih etmişti. Allah'ın bu tenzihi, annesinin kendisiyle ilişkilendirilen iftiradan masumluğun bir benzeridir. Öyleyse bu tanıklık, Hakkın nezdinde tenzih iken annenin nezdinde temize çıkartmaktır. '*Her neredeysem*'[532] ifadesindeki geçmiş zaman lafzı ise bu bildirmenin Allah'tan olduğunu gösterir. Aynı durum 'Âdem toprak ile su arasındayken ben peygamberdim' diyen Hz. Peygamber adına geçerlidir. Burada Peygamber, Âdem'in henüz bedensel sûreti var olmamış iken, Allah nezdindeki mertebesini bildirmiştir. İsa ise geçmiş zaman kipiyle Allah'ın kendisine kitap verdiğini, yükümlülük ve şeriat diyarında olduğu sürece namaz ve zekâtı yerine getirmeyi tavsiye ettiğini söylemiştir. Bu durum '*yaşadığım sürece*'[533] ifadesinde dile getirilir. Burada, duyanlar için zâhirde 'yükümlülük hayatını' kasteder. Bize göre ise, hem bunu hem başka bir şeyi kasteder. Başka şey, Allah'ın İsa hakkında söylediği 'Allah'ın kelimesidir' ifadesidir ve kelime harflerin toplamıdır. Bu konu, nefes bölümünde daha sonra ele alınacaktır. Ardından Hz. İsa, 'Allah'ın kendisine kitap verdiğini' bildirmiş ve İncil'i kastetmiştir. Öte yandan, 'kelime' olması yönünden ise, varlığının makamını kasteder. Kitap bir kelime ortaya çıkartmak için yazılı harflerin bir araya gelmesi veya bir anlamın kendisini gösteren harfin sûretine eklenmesinden ibarettir. Böylelikle kelimede terkip kaçınılmazdır. Bu nedenle İsa Allah'ın ona kitap verdiğini zikretmiştir. Allah'ın ona kitap vermesi, '*Her şeye yaratılışını verdi*'[534] ayetinin bir benzeridir.

Hz. İsa 'namaz ve zekâtı tavsiye etti' derken ibadeti kasteder. Nitekim bunlar amele delalet ederken ibadete delalet etmede daha açıktır,

çünkü ibadet oluşunda açıklamaya ihtiyaç yoktur. Amel kastedildiğinde ise, amelin belirlenmesine ve nasıl yapılacağına açıklanmasına gerek vardır. Bu sayede yükümlü insan, onun yapısını izhar eder. Kastedilen ibadet olunca, her nerede olursa olsun yaşadığı sürece onun sürmesini gerektirir. İnsan bedeni ölümle terk etmiş olsa bile, hayat kendisine eşlik eder, çünkü hayat, onun için nefsani bir niteliktir. Bilhassa da Allah onu 'Allah'ın ruhu' yapmıştır. Sonra, annesine iyilik yaptığını, yani ona ihsanda bulunduğunu zikretmiştir. Allah'ın ilk ihsanı, Meryem'e isnat edilen iftiradan kendisini temizlemekti. Allah onu İsa'nın doğru söylediğinden insanların kuşku duymayacağı bir halle temizlemiş, ardından sözünü tamamlayarak şöyle demiştir: *'Beni bir zorba yapmadı.'*[535] Çünkü ceberut -ki azamet demektir- kullukla çelişir. Bu durum *'O Allah'ın kuludur'*[536] ayetinde dile getirilir. *'Zorba'*[537] derken, kitap, namaz ve zekâtın gönderildiği ümmeti zorlamayacağım demek ister. Ben bir tebliğciyim, o kadar! *'Sen onların üzerine bir zorba değilsin.'*[538] Bir zorba gibi onları zorlayan kişi olmam. Ben Allah'tan tebliğ ederim. Nitekim Allah *'Ey peygamber! Sana indirileni tebliğ et'*[539] buyurur. Başka bir ayette ise *'Peygambere düşen tebliğdir'*[540], başka bir ayette *'Sen zorba değilsin, hatırlatansın'*[541] buyrulur. Hatırlatmak, unutan kişiye yapılır. Böyle olmasaydı, hatırlatan değil, öğreten olurdu. Bu durum, peygamberin insanlara (Elest âleminde) Rablerinin üzerlerindeki rabliğini kabul etmiş olduklarını hatırlattığını gösterir. Allah, zürriyetini Âdem'in sırtından ilk misakta alınca, bunu kendilerine göstermiştir.

Hz İsa şöyle der: *'Doğduğum gün üzerime selam olsun.'*[542] Yani, Allah'ın kulu olduğumu söyleyerek selamete erdim. Böylece, varlığımın bir cinsel birleşmeye veya ilişkiye dayandırılmasından salım oldum. *'Öldüğüm gün de...'*[543] Böylece, öldürülmenin gerçekleşmesinden uzak ve salim kaldım. Yani, beni öldürdüğünü iddia edenlerle ilişkilendirilen öldürülme fiilinin gerçekleşmesinden uzağım. Bu ise, İsrailoğullarının *'Mesih Meryem oğlu İsa'yı öldürdük'*[544] ifadelerinde dile getirilir. Allah ise onları yalanlayarak şöyle der: *'Onu öldürmediler, asmadılar, fakat benzettiler.'*[545] Allah onlara şöyle der: Öldürülmeden salim bir halde, öleceği gün İsa'ya selam olsun! Çünkü öldürülmüş olsaydı bile, şehit olarak öldürülecekti. Şehit ise diridir, ölü değildir. Bu konudaki yasaklama nedeniyle, şehide 'ölü' denilemez. İş böyle devam edecektir. Allah onun öleceğini, (fakat) öldürülmeyeceğini bildirir. Allah 'Öldüğü gün ona se-

lam olsun' demiş, sonra 'diri olarak', yani kıyamette 'diriltileceğini gün ona selam olsun' der. Burası, nebi ve inayete mazhar olan kimseler gibi, masumların her türlü kötülükten esenlikte olacağı yerdir. İsa bütün bu yerlerde selamettedir. Üçüncü bir yer ise yoktur: sadece dünya hayatı ve ahiret hayatı, ikisinin arasında ise ölüm vardır. Bütün bunlar ilahi bir emre binaen söylenmeseydi, bu sözler, sahibinden 'şatahat' olarak ortaya çıkardı. Çünkü bunlar, Allah nezdinde benzerler ve hemcinslere karşı övünme tarzında mertebe gösteren ifadelerdir. Allah ehlinin ise benzerlerinden ayrışması veya onlara karşı iftihar etmesi düşünülemez. Bu nedenle 'şatahat' nefsin kibri sayılmıştır, çünkü o, hiçbir zaman bir muhakkikten çıkmaz. Çünkü muhakkik, Rabbinden başkasını müşahede etmez. Rabbine karşı iddiada bulunmaz ve iftihar etmez. Muhakkik, Rabbine kulluğa bağlanmış, kendisine gelecek emirlere hazırlanmış olarak bekleyen ve hızla emirlere koşan kişidir. Bunun yanı sıra, âlemdeki herkesi bu mesabede görür. Bir muhakkik şatahat söylerse, yaratılış sebebinden perdelenir ve Rabbini ve kendini bilemez. İddia ettiği bütün güç ondan ortaya çıksa ve böylece hayat verse, öldürse, görevlendirse, görevden alsa, onun Allah nezdinde bir mertebesi yoktur. Böyle bir insanın durumu, ishal eden veya kabız yapan bir ilaca benzer. O, Allah nezdinde bir derece sahibi değildir, aksine halin özelliğiyle etkindir. Nitekim sihirbaz da görenlerin gözünde sanatını uygular, onların gözlerini yaptıkları işteki gerçeği görmekten alır. Şatahat söyleyen herkes, gafletinden şatahat söyler. Allah nezdinde veli olduğu halde, büyüklük duygusuyla kendisinden şatahat çıkan birinin muhtaçlığını izhar edip zelilleşmemesini ve aslına dönmemesini ne duyduk ne gördük. Onu sarsan böyle bir taşkınlığın kendisinden gitmesi kaçınılmazdır. Şatahat halinin durumu budur. Doğruyu söylerken bile şatahat kınanmış ise, bir yalancıdan çıktığında durumu nasıl olabilir?

Şöyle denilebilir: kendisinden bir etki ve eser ortaya çıkmış iken, şatahat halinde yalancının durumu nasıldır? Şöyle deriz: Evet! Sorduğun soru bu konuda yalancının durumudur. Allah ehli, Allah ehli olduklarında sadece doğru hali yeğlerler. Onlara göre, ilahi bir emir kendisine bitişmediği sürece, şatahat denilen şey budur. Nitekim nebilerde bu emir vardır. İnsanların bir kısmı, isimlerin özelliklerini bilir. Âlemdeki garip işler ve geçerli etkiler, bu isimler sayesinde ortaya çıkar. Bu kişiler, bu durumun bildiği isimlerden kaynaklandığını söylemez. Onu

görenlere göre bu durum, kişinin halinin gücünden, Allah nezdindeki mertebesinden ve dürüst veliliğinden kaynaklanır. Halbuki söz konusu kişi, bütün bu hususlarda yalancıdır. Böyle bir hal 'şatahat' diye isimlendirilmediği gibi sahibi de 'şatahat söyleyen' değildir. Aksine böyle bir hal, bütünüyle yalan ve aldatmadır. Binaenaleyh şatahat, doğru bir sözdür ve nefsin kibrinden kaynaklanır. Bu kişinin üzerinde doğanın kalıntısı vardır ve bu iz görülür, o esnada kişiyi Allah'tan uzaklaştırır.

Şatahatın öğrenilmesi hakkında bu kadar açıklama yeterlidir.

YÜZ DOKSAN ALTINCI BÖLÜM

Tavali'in (Kalbe Doğanlar) Bilinmesi

O'nun nurunun tavali'ine (doğanlar) bakma!
Tevhidin tavali'i görülmeyen şeylerdir

Onları görseydin, şirk sabit olurdu
Akıllı-deneyimli, hayrete düşer onunla

İşleri tecrübe eden kimse
Onun sevinciyle ilgilenir, etkiye kapılmaz
Onun sevinci İlah'ın yardımı

Onunla O'nu görür, gözüyle görmez
Batış hükmün kalkmasıdır, gidişi değil
Varlıktır o, Onun dışında mazhar vardır

Sûfilerin ıstılahında göre tavali, âriflerin kalplerine doğarak diğer nurları söndüren tevhit nurları demektir. Bu sönen nurlar, nebevi-keşfi delillerin nurları değil, teorik kanıtların nurlarıdır. Bu bağlamda tavali, keşfin nurlarını da söndürür. Allah'ın kullarından talep ettiği ve araştırılmasını vacip kıldığı amaçlanan tevhit, mertebenin tevhididir. Bu, özellikle Allah'ın ilah olması ve başka ilah olmamasıdır. Açık delil bunu

gösterir. Bazı akıllarda aklın olan güçlerinin verdiği bir fazlalık vardır. Bazı mizaçlarda ise mizacın bileşikliği insana bu fazlalığı verebilir ve söz konusu fazlalık, insanı (mertebeyi birlemekle yetirmek yerine) Allah'ın zatı üzerinde düşünmeye sevk eder. Şeriat Allah'ın zatı hakkında düşünmeyi yasakladığı için, bu konudaki araştırmasında akıl sürçer ve haddini aşarak kendine haksızlık yapar. Böylelikle kendi inancına göre kanıtlar ortaya koyar -ki bunlar, tavali nurlarıdır- ve bu deliller, İlah'ın zatının şöyle veya böyle olmaması gerektiğini gösteren delillerdir. Böylelikle, yaratılmışlarla ilişkilendirilen bütün özellikler, O'ndan olumsuzlanır. Öyle ki, bu delillerin nezdinde İlah (yaratıklardan) ayrışır. Deliller O'nu sınırlar ve nurlarının gösterdiği üzere mutlaklıktan çıkartır (çünkü tenzih de bir sınırlamadır). Ardından, O'nun nitelikleri hakkında konuşmaya döner. Bu konuda da onların nurlarının ışınları farklılaşır. Burada, ilm-i nazar bahsinde zikredildiği üzere, delillerdeki yöntemleri kastetmekteyim. Sonra, Allah'ın fiillerini araştırmaya yönelirler, bu konuda da ışıklarının farklılığına göre, görüş ayrılığına düşerler. Bunlar, kitaplarda zikredilmiş ve yazılmış görüş ayrılıklarıdır. Bu kitap, fikirlerin delillerinin verilerinin inceleneceği bir yer değildir. Bu kitap, ilahi keşfin verilerinin incelendiği bir kitaptır. Bu nedenle, ehlinin kendi kitaplarında ortaya koyduğu şekilde, söz konusu görüş ayrılıklarını ele almadık.

Akılcılar, semiyyat bahislerini de incelemişlerdir. Bu bahis, zâhirde, kendisine itimat ettiğimiz bilgimizdir. Biz, takvayla amel etme vesilesiyle, Haktan gelen keşfi alırız. Allah da, tecellisiyle öğretim işimizi üstlenir. Bu durumda, akılların fikirleriyle idrak edemedikleri şeyi, vahyin dile getirmesiyle görürüz. Akıl, onu imkansız saymış, müminin aklı tevil etmiş, sırf mümin olan ise onu Allah'a bırakmıştır. Bunun üzerine keşf nurları, hakkında düşünmenin yasaklandığı zatı bildirmiştir. Biz de, O'nun aklın ortaya koyduğu delillere aykırı olduğunu gördük. Keşf sahibi, Hakkın sağ eli, eli, iki eli, gözü ve kendisiyle ilişkilendirilen gözleri, ayağı, ve yüzü olduğunu görür. Sonra, sevinmek, şaşırmak, gülmek, sûretten sûrete girmek gibi niteliklerini öğrenir. Keşf sahipleri bütün bunları müşahede ederler. Öyleyse müminlerin ve Allah ehlinden müşahede sahiplerinin ibadet ettikleri Allah, Allah'ın zatı hakkında düşünenlerin ibadet ettiği Allah değildir. Onlar, Allah'ın zatı hakkında tefekkür ettikleri için, bilgiden mahrum kalmıştır. Çünkü onlar, Allah'ın

zatı hakkında düşünmeyle ilgili yasaklarında Allah'a ve peygamberine asi olmuş, kelamın ve O'nun tek ilah olmasını incelemenin sınırını aşarak, gereksiz konuları incelemeye varmışlardır. Allah'a yönelenlerin bir kısmı da, bunu yapmıştır. Örnek olarak, Ebu Hamid ve benzerlerini verebiliriz. Burası, ayakların kaydığı bir yerdir. Gerçi Ebu Hamid, bunu kendisi için bir perde yapmış (olabilir), çünkü o, bazı yerlerde ortaya koyduğu bu düşünceden farklı görüşler dile getirmiştir. Kısaca, böyle bir davranış, saygısızlıktır. Nefsi üzerinde fikrini ve teorik araştırmasını hakim kılıp aklını bu konudaki araştırmasının otoritesi altına sokup araştırmasında Rabbinden gelen bir nura sahip olduğunu zanneden kimsenin gözleri, delillerinin nurları tarafından körleştirilir ve müşahede ve keşf sahiplerinin getirdiği nurları göremez. Bunun yanı sıra, peygamberden ve nebiden Kitap ve Sünnette gelen ifadeleri de görmezler. Teorik nur sahipleri -imanlarında dürüst iseler- peygamberin ifadelerini tevil ederler. Fakat kendisine itimat ettiği fikrin nuruyla araştırmadan geri durmazlar. Söz konusu kişi, içinde teorik gücüne yaraşır şekilde kendisine ibadet ettiği bir Rab inşa etmiştir. Öyleyse o, gerçekte aklına ibadet etmektedir. Öte yandan bu (tevil işinde), aklın eksikliği nedeniyle yaratılmış cisimlere teşbihin yerine yaratılmış anlamlara teşbihi koymuştur. Öyleyse tevil yapan insan, bir yaratılmıştan başka bir yaratılmışa geçmiştir. Böyle bir insan, müminlere ve işi bulunduğu hal üzere müşahede edenlere göre, 'zamanın rezilidir.' Bütün bunların kökü ise, bu tevilin Allah'a karşı işlenen bir günahın neticesi olmasıdır. Çünkü kendi arzusundan konuşmayan peygamber, Allah'ın zatı hakkında düşünmeyi yasaklamış, akılcı ise bu yasağa uymamıştır. Allah bizi ve sizi müşahede ve vecd ehli etsin! Keşke mümin, müşahede ehli olmadığında, Allah'ın o konudaki bilgisine havale etseydi ve haddini aşmasaydı. Böyle bilgiler peygamber olmayanlardan gelince, aklıyla hareket eden şahıs, bilgiyi getireni tekfir eder ve onu zındık ilan eder, bilgisizlikle suçlar. Halbuki Peygamber aynı bilgiyi getirdiğinde, ona inanmıştı. Bundan daha büyük perde olabilir mi? O kişi, kendisine 'gerçek böyledir' diyor, bu adam ise 'bu inançsızlıktır' diyor! 'Bu benim sözüm değil, peygamberden gelen sahih hadiste böyle deniliyor' dersen, susar. Hz. Peygamber'den geldikten sonra, onun incelenmesi gereken bir tevili olduğunu ileri sürer ve onu kabul etmez. Böyle bir insan, gerçeklikten ne kadar uzaktır!

Bazen arkadaşlarımız, 'tavali' derken teorik delillerin nurlarını söndüren müşahede nurlarını kastederler. Bu durumda insan mücerret aklın olumsuzladığını döner, keşf yoluyla ispatlar. Teorik nurun onun aklında bir varlığı ya da izi ya da kişinin üzerinde bir otoritesi kalmaz. Tavali'in anlamı budur.

YÜZ DOKSAN YEDİNCİ BÖLÜM

Zihab'ın (Gidiş) Bilinmesi

Aşıkların kalplerinin gidişleri var (zihab)
Görmediğini müşahede ederken

En garip işlerden biridir o
Görürüz O'nu da, gördüğümüzde görmeyiz

Delilim 'kulum attı' ifadesidir
Şaşırma! Atan O'ndan başkası mı?

Kuran nassı böyle gelmiş
Sevgili peygamberi hakkındaki bir işte

Zihab (gidiş) hali, sûfilere göre, sevileni müşahedeyle kalbin duyulurları hissetmekten habersiz kalmasıdır. Dostum! Ârifin kalbinde ve bâtınında kendisinde sevgilisini müşahede etmediği bir halin veya nefesin bulunması mümkün değildir. Peki aşık nasıldır? Ârif, kalbinin ve varlığının gözüyle sevgilisini müşahede eder. Öyleyse tek perde, duyulurları idrak etmesi nedeniyle duyuda kalır. Ârif onların sevgilisinin aynı olmadığını görür, perdelenir ve bu perde nedeniyle de kavuşmayı ister. Uyuyan için duyular ortadan kalktığı gibi, duyulurlar sevenin duyusundan da silinir. Bu durumda ise, duyu hayale yönelir. Orada sevgilisinin misalini hayalinde ve kalbine yakın bir halde görür. Bu kez, onu misalsiz görür. Çünkü hayal ile mana arasında bir vasıta veya derece olmadı-

ğı gibi hayal ile duyulur arasında da bir vasıta ve derece yoktur. Öyleyse bağlanma vasıtası hayalin kendisidir. Mana ona indiği gibi duyulur da ona yükselir. Öyleyse hayal, özü gereği, iki uca da (mana ve duyu) verir. Ârif veya seven, duyulur olandan hayale intikal ettiğinde, sevilenin manasına yaklaşarak onu hayalde sûret sahibi bir misal olarak görür ve müşahede eder. O ise, hayaldedir. Bakışıyla hayal mertebesine komşu olan manalar mertebesine dönünce, manayı misal ve sûretten soyutlanmış olarak görür. Sonra, misale ve duyulur olana bakar. O manayı duyularda tasavvur etseydi, bütün duyuluların sûretlerinin onun sûreti olacağını anlardı. Bu durumda müşahede sahibi, duyulur her şeyin sevgilisinin sûretinden farklı olarak görme halinden uzaklaşır. Duyulurlar, sevgilisinin sûretidir ve bu böyle olmalıdır. Artık ârif, duyulurun sûretini sevgilisinin sûretinden başka bir şey olarak görmez ve sevgilisini her şeyde görmeye başlar. İşte 'gidiş (zihab)' bu demektir. Yol anlamındaki mezhep de bu kelimeden türetilerek, kendisinde gidildiği için 'mezhep' diye isimlendirilmiştir. Seven de, sevgilisinin sûretidirler diye, bütün duyulurların sûretlerinde 'gidendir.' Öyleyse o, sürekli duyu, hayal aleminde ve manalar mertebesinde 'ittisal' halindedir. Bütün bu mertebelerde bir gidişi vardır ve bu mertebeler onun 'mezhebidir (gittiği yol).' Öyleyse onun kendisi de, bu sûretlerden birisidir. Bu nedenle şöyle der:

Ben sevdiğimim
Sevdiğim de ben.

Biz de bu konuda bir kaside de şöyle dedik:

Ben sevenim, ben sevgiliyim
Ben fetayım, ben (sevilen kadın) fetayım

Aynı kasidenin bir bölümünde de şöyle dedik:

Ben kendimden başkasına aşık olmadım
Ayrılığım vuslatımın ta kendisi!

YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ BÖLÜM

Nefesin Bilinmesi

Var olanların nefesi O'nun nefesinden
Zil sesinde Hakkın vahyidir bu

Hakkın kelamını gör
Nefesinden oluşta eserini

Onu görmezden önce Musa
Ateş almayla meşguldü

Rahatlığın kaynağı ondadır
Ona bakan ve gözeten için

Hz. Peygamber, insanlardan korunmuş olduğunu öğrenmezden önce -ki *'Allah seni insanlardan koruyacaktır'*[546] ayetinde dile getirilir bu durum- bir yere yerleştiğinde, 'Bu gece bizi kim koruyacak?' derdi. Bununla birlikte o, *'her şeyi koruyanın Allah olduğunu'*[547] biliyordu. Hz. Peygamber, muhaliflerden gördüğü güçlükler şiddetlenince, 'Rahman'ın nefesi bana Yemen yönünden gelmektedir' demişti ve Rahman'ın nefesi (Medineli müslümanlar anlamındaki) Ensar olmuştu. Bilmelisin ki, varlıklar, Allah'ın tükenmeyen kelimeleridir. Allah, Hz İsa'nın varlığı hakkında *'Meryem'e aktardığı kelimesidir'*[548] demişti. Halbuki o, İsa idi. Bu nedenle 'varlıklar Allah'ın kelimeleridir' dedik. Bu durum, vahiy deliliyle söylenmiştir. Semî delili (vahiy) kullanmamızın nedeni, keşf veya ilahi bildirim yoluyla iddia ettiğimiz her hususta, herkesin bizi doğrulamayacak olmasıdır. Örfte bilinen kelimeler, harflerin düzenlenişinden ortaya çıkar. Harfler ise mahreçlerde kesilen nefesten meydana gelir. Bu kesitlerde harflerin varlıkları, belirli bir ölçüyle gerçekleşir ve kelimeler var olur. Bu hususa dikkatini çektikten sonra, şimdi de aklını bu bölümde ortaya koyacağımız meseleye ver!

Bilmelisin ki, Allah, Arş'a Rahman ismiyle yerleşmiştir. Bunun amacı, yaratmadaki amacının var olanlara merhamet olduğunu bildirmektir. Allah, (istiva ederken) başka bir ismi zikretmediği gibi, cisimler aleminde en kuşatıcı varlık olan Arş'a istivayı zikretmiştir. Çünkü acıla-

rın yeri, bileşik varlıktır ve basitler özleri gereği, bir mananın kendilerinde bulunmasını kabul etmezler -onlar mananın kendisidir.- Allah'ın (cisimler aleminin en büyüğü olan) Arş'a Rahman ismiyle yerleşmesi, rahmetin tüm alemi kapsadığını gösterir. Bela gibi arızî şeyler ortaya çıksa bile, o da bir rahmettir. Nitekim daha önce tatsız ilacın içilmesinde bir rahmet olduğunu söylemiştik. Burada amaç, onu içene bir azap vermek veya ona eziyet etmek değildir. İlacın kullanımında maksat, kullanımla hastaya dönecek afiyet ve iyiliktir.

Sonra, bilmelisin ki, Hak ez-Zâhir ve el-Bâtın diye isimlendirilmiştir. Zâhir Hakkın halden hale girdiği sûretlere ait iken bâtın başkalaşmayı ve sûretlerde zuhuru kabul eden manaya aittir. Öyleyse Hak, bâtın olması yönünden gaybı bilirken zâhir olması yönünden şehadeti bilir. Alemin Hakkın sûretinde yaratılmış ilahi bir nüsha olduğunu belirtmiştik. Bu nedenle, Allah'ın eşyayı bilmesinin kendisini bilmesi olduğunu söyledik ve yine bu nedenle O'nun hakkında sûret (sahibi diye) hüküm verdik. Nitekim ilahi isimler de böyle gelmiştir. Sahih bir rivayette, Allah'ın Âdem'i kendi sûretine göre yarattığı bildirilir. Âdem, yaratılmışıyla ve kadimiyle oluşun bütün hakikatleriyle ortaya çıkan insanı kamildir. Allah, nefesi bildirdiği ve ortaya koyduğumuz bir durum nedeniyle, kalpten çıkartmıştır. Teneffüs eden kişi konuşmayı amaçladığında, nefes mahreçlere uğrarken konuşma amacı yoksa özel olarak 'hâvî' (sadece nefesin çıkmasıyla oluşan harf) harfi çıkartır ki, bize göre o, bir harf değildir. Bu ise, kendinden kaynaklanarak, üç mertebeye düşer: Birincisi, Elif diye isimlendirilir ve kârilere göre o, hâvî harftir. Düşerken ulvi ruhlara uğradığında ise, ondan illet Vav'ı meydana gelir. Bu ise, havanın nefes alıp verenden uzamasıdır. Süfli doğal cisimlere uğradığında ise, ondan illet Ya'sı meydana gelir. Bu ise, havanın nefes alıp verenden harfin hafzından (kesre) uzamasıdır. Bu hafz, hareketinin işbaıdır, çünkü hafz, süfli ve aşağı alemdendir. Bu nefesin düşmesi esnasında bu üç mertebeden daha fazla mertebesi yoktur. Meleğin elçiliği, öncesindeki harfin zammeli olduğu Vâv ile gerçekleşir. İnsanın elçiliği ise, kendisinden önceki harfin kesre olduğu Ya ile gerçekleşir. Elif ise, asıl üzerinde, Allah'tandır. O, bütün sebeplerin sebebidir.

Allah, kendisinden söz ederken, ez-Zâhir, el-Bâtın olduğunu, kelime ve kelamının bulunduğunu söyleyince, Rahman isminden bir nefesi olduğunu da zikretmiştir. Bu isim ile Allah, Arş üstüne istiva etmiştir.

'Haberdar olarak onu sor.'[549] Kastedilen, peygamber ve diğerleri gibi, Allah'ın dilediği âriflerdir, çünkü Allah, *'Hikmeti dilediğine verir'*[550] buyurur. Burada iş, belirsiz gelmiş ve onu belirli yapmamıştır. Gerçekte buradaki 'dilediği', belirlide belirsizdir ve onu -başkası bilemez- O bilir. Çünkü işler, O'nun nezdinde belirli ve ayrıntılıdır. Onların hakkında bir kapalılık olmadığı gibi belirsizlik de yoktur. Bununla birlikte Allah, hakkında işin belirsiz ve kapalı olduğu kimse hakkında kapalıyı da bilir. Hakkın bir nefesi vardır. O, el-Bâtın'dır, kelamı vardır ve bütün varlıklar O'nun kelimeleridir. Buradan, Allah'ın bütün bunları bize işlerin hakikatlerini öğrenelim diye bildirdiğini anladık. Çünkü biz, ilahi sûrete göre var olduk. Böylelikle peygamberlerinin dillerinde ve indirilmiş kitaplara göre ulûhiyetin O'na nispet ettiği her şeyi kabul ederiz. Allah insanda konuşma gücünü varlığın en yetkin şekliyle var etmiş, insanın konuşması için nefesine ait yirmi sekiz mahreç belirlemiştir. Her mahreçten diğerinin aynı olmayan belli bir harf çıkar. Mahreç nefesten farklı olmamakla birlikte, harfleri ayrıştırır. Öyleyse burada birlik nefeste, çokluk mahreçlerdedir. Allah onları yirmi sekiz yaptı, çünkü alem, yirmi sekiz menzile dayalıdır. Gezegenler, alemi ve aleme uygun olan şeyleri meydana getirmek için onlarda ve burçlarında dolaşır. Bunlar, burçların dairesel felekteki mekanlarıdır ve nefesin mahreçlerine benzerler.

Mahreçleri üç kısma taksim etmiştir: Birincisi, uzak, diğeri orta, diğeri ise uçtaki mahreçlerdir. Birinci uzak, 'boğaz harfleri' diye isimlendirilir. Bunlar mutbik harflerdir (tı, zı, sad, dat). İkinci uzak, dudak harfleridir. Bunların arasında ise orta harfler bulunur. Çünkü ilahi mertebe, üç mertebedir: bâtın, zâhir ve vasat. Vasat, zâhirin bâtından ayrışmasını ve farklılaşmasını sağlayan şeydir. Vasat, (ikisi arasında) berzahtır. Bir yönü bâtına bakarken diğer yönü zâhire bakar ve hatta -bölünmez olduğu için- onun aynıdır. Vasat, insan-ı kamildir. Allah onu Hak ile halk (alem) arasında bir berzah olarak yerleştirmiştir. İlahi isimler ile zuhur eder, Hak olur, imkanın hakikatiyle zuhur eder ve halk (alem) olur. Allah, onu üç mertebeye sahip olarak yarattı: akıl, duyu -bu ikisi iki uçtur- ve hayal. Bu ise, mana ve duyu arasında vasıta olan berzahtır. Allah, bize el-Bâtın ve ez-Zâhir olduğunu, nefese, kelime ve kelimelere sahip olduğunu bildirdi. Bundan zuhur edip zatına nefesin nispet edilmediği kimseye ve kendisinden ortaya çıkan şeye baktık. Gördük ki (Hak için) nefes, Amâ imiş! Çünkü nefes alıp verenin anla-

tılmak istenilen nefesi, rüzgar konumunda değil, buhar konumundaki şeydir. Nefesin -her neredeyse- hakikati budur. Amâ da onun bir tarzıdır. Nitekim (bulut anlamındaki) amâ, unsurların yaşlıklarının buharlarından meydana gelmiştir. Bu buhar yükselerek yukarı doğru çıkar, ondan önce bulut meydana gelir, ardından kesifleşir, hava onu taşır, rüzgar onu sürükler. Öyleyse amâ -havanın kendisi değil- buhardır. Bu nedenle, alemi yaratmazdan önce Rabbimizin bulunduğu Amâ, 'altında ve üstünde hava bulunmayan Amâ' diye nitelenmişti. Böylelikle onun bir üstünün olduğu söylendi. Üst, Hakkın onda bulunmasıdır. Amâ'nın bir de altı vardır. Bu ise, alemin kendisinde bulunmasıdır. Öyleyse ortada Hakkın nefesinden başka bir şey yoktur. Hava da, hafif esinti ile fırtına arasında, onda sürüklenir. Bunlar, sert ve yumuşak harflerdir. Bu nefesten ise -açık söylenen harflere benzeyen- gök gürültülerinin sesleri ile mırıldanan harfler konumundaki nesim esintileri ortaya çıkar. Ayrıca feleklerde tabakalar, insanın kasıtlı konuşmasını sağlayan teneffüsünden tabaka tabaka olan harflerin çıkması gibi ortaya çıkar. Bunun ilahi mertebedeki karşılığı -ki kendisini dile getirmek istersek- 'ol' kelimesidir. Öyleyse ilahi mertebede tam harfler, yedi kat göğün varlığı ile alemde kat kat meydana gelen her şeyin varlığıdır. İlahi nefeste, yaratmayla varlığı (alem) açmıştır. 'Allah vardı ve O'nunla birlikte başka bir şey yoktu.' Onları (alemin sûretlerini) nefes alıp verende ortaya çıkan harfler gibi yapmıştır. Alemi var ettiğinde, onun sûretini Amâ'da açtı. Amâ, kendisiyle alemin mertebelerinin ve varlıklarının yaratıldığı Hak olan nefestir. Allah, alemin menzillerini de izhar etmiştir. Cisimler alemini, aşağı harfler gibi ortaya çıkartmıştır. Çünkü onlar, doğa yönündendir ve o karanlık oluşun sınırıdır. Ruhlar alemini yarattı. Bunlar, teneffüs sahibinin nefesle ortaya çıkarttığı üst harflerdir. Bütün bunlar, alemin kelimeleridir. İnsanda ise tek tek bulunduklarında harf, bileşikken 'kelime' diye isimlendirilirler. Aynı şekilde, varlıklar da tek tek harf, karışımları bakımından kelimelerdir. Allah, yaratıklara rahmeti yönünden yaratmanın illetini ilahi nefeste meydana getirmiştir. Böylelikle onları yokluk kötülüğünden varlık iyiliğine çıkartır. Bu ise, 'hâvî' harf ile gerçekleşir.

Sonra, onlara mutluluğa sevk eden şeyin varlığını melek ve insan peygamberler gönderip açıklamıştır. Bu gönderme de, merhamet amacı taşır. Bunlar, insanın nefesindeki 'yumuşak harfler' gibidir. Sonra, vahiy

yoluyla içeriden dışarıya çıkarken bu nefeste sesi meydana getirdi. Hz. Peygamber, vahyi taş üzerindeki yağmur sesine benzetti. Bunun benzeri ise, insanın teneffüsünde safîr (ince sesli) harflerin gerçekleşmesidir. Sonra, ilahi nefes, alemin sabit hakikatlerine –ki onların varlığı yokturyayılır. Bunun bir benzeri, insan sözündeki 'nefeşî' harflerdir. Sonra, var olanlar iddia ve tahakküm özeliğiyle ilahi nefese doğru yönelirler. Çünkü onlar, çoğalmış ve artmıştır, artık tek hakikat değillerdir. Bunun insan nefesindeki karşılığı, mustatîl harftir. Bu harf, yalnızca Dat'tır, çünkü o, uzamış, Lam'ın mahrecine ulaşmıştır. Sonra, bu ilahi nefes, şeriatları var ederken doğru bir yol ve bu belirli yolun dışında kalan bir yol belirlemiştir. Yoldan çıkma 'tahrif' diye isimlendirilir. Bu durum *'Anladıktan sonra onu tahrif ederler'*[551] ayetinde dile getirilir. Bununla birlikte, çoğalsa bile *'bütün iş O'na döner'*[552] buyurur. Çoğalsa bile, nefes onu içerir. Nefes alıp veren insanın nefesinde bu tahrif, 'bozuk harf' diye isimlendirilir ve harflerin çoğuna bulaşmıştır. Bu harf, Lam harfidir ve bu mertebeye ait başka harf yoktur. O, şeriatların kendisinde hemfikir oldukları bazı hükümlere benzer. Sonra, ilahi nefeste sûretlerde misaller ortaya çıkar ve ayrışma gerçekleşmez. Bu durumda, bir tekrar olduğu zannedilir. Gerçek ise, tekrarın olmadığını bildirir. Beşeri harfler aleminde de tekrarlanan (mükerrer) harf ortaya çıkar. Bu ise, Ra'dır. Nefes kokuları taşır ve onun burna çıkışı anlaşılır. Bunun insanın konuşmasındaki harflerde benzeri, 'gunne harfleri'dir, çünkü onlar genizden gelir.

Harf mertebeleri tamamlanmıştır, Allah'a hamd olsun.

Yüz on sekizinci kısım sona erdi.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ON DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ALLAH EHLİNDEN BAZI ADAMLAR BAŞKALARINI KOKUYLA TANIR

Koku adamlarından bir grup gördük. Abdülkadir el-Cîlî de onlardandı ve kişiyi kokusuyla tanırdı. Arkadaşım Ebu Bedr bana şöyle bildirdi: İbn Kaid el-Evani kendisine gelmiş -ki İbn Kaid bu yolda nefsine ait bir pay görüyordu- Abdülkadir kendisini üç kez koklamış, sonra şöyle demiş: 'Seni tanımıyorum.' Bu onun hakkında bir terbiye idi. İbn Kaid'in himmeti yükselmiş ve âli olmuş, en sonunda Efrad'a katılmıştı. Nefes, hükmü seven âşıklarda ortaya çıkan bir şeydir. Bu, onların makamı ve mertebeleridir. Bunu ise -ruhların nefesine değil- rüzgarların nefesine izafe ederler. Şair şöyle der:

Allah hayrını versin, ey saba rüzgarı!
Bu nefs koku da nereden böyle?

Kuşluk vaktinde örtünü mü bıraktın?
Zeyneb'in gerdanlığını attığı yere

Ya da korunun bahçesinde senin kokun eser
Etekleri onun üzerinde sallanır

İşte haberlerini sana ithaf ediyorum.
Senin onunla tanışıklığın bugün daha yakın

Bu mısralar, ne kadar latif ve yumuşak olsalar da, ruhların aşkı hakkında söylenmiş kaba şiirlerdendir. Ruhların esintisi, rüzgarlarınkinden daha incedir, çünkü o doğa alemiyle ilişkiden uzaktır. Rüzgarlar ise, öyle değildir. Ruhlar esince sadece güzel koku yayarlar, çünkü onlar, (doğadan soyutlanmış anlamında) en mukaddes gaybten eserler. Dolayısıyla, sadece güzel ve hoş kokuyu getirirler. Rüzgarlar ise böyle değildir, çünkü onlar, doğa alemindendir. Çirkin bir şeye uğrarlarsa, çirkin bir şeyi getirirler, güzele uğrarlarsa, güzel koku getirirler. Ruhların esintisi ise kötüye uğradığında onu güzele çevirirken güzele uğrarsa onun güzelliğini katmerleştirir. Şiiri söyleyen kimse yalan iddiada bulunmayan gerçek bir âşık olsaydı, güzel kokuyu -kendisi de güzel kokulu olsa bile- Zeyneb'den saymazdı. Onun güzel kokusuyla mekanın kokusunun daha güzelleştiğini söyleyip rüzgarların sevgilisinin sırlarıyla beslendiğini belirttiğinde ise, Zeyneb 'korusu sakınılmış' kimse olmazdı. Doğa alemi -ki burada rüzgardır- onu yakar. Rüzgar bu güzel kokunun nereden geldiğini bulmak için heyecana gelir. Bir karşılaştırma yoluyla şöyle diyebilir: 'Bu en güzel koku nereden geliyor? Çünkü rüzgar, sevgilinin nefesine ilave bir şey değildir. Her nerede ortaya çıkarsa çıksın, Zeyneb güzel kokunun ta kendisidir.' Bir arkadaşım -ilahi sevgi sahiplerinden bir ârif söylemiş olabilir diye- bu mısraları açıklamamı istedi, ben de ona olumlu cevap verdim. Allah izin verirse, mısraları şerh edeceğim.

Tekrar nefesin hakikatinin açıklanmasıyla ilgili konuşmaya dönüyoruz. *'Allah hakkı söyler doğru yola ulaştırır.'*[553]

Şair saba rüzgarına hitap ederek 'Allah senin hayrını versin' der. Bilmelisin ki, saba, kabul rüzgarıdır. Saba, meyil demektir ve o da kabul etmektir. 'Kabul' diye isimlendirilmesinin nedeni şudur: Araplar rüzgarları tanıyıp isimlendirmek istediklerinde, güneşin doğduğu yeri esas almışlardır. Güneşin doğduğu yerden üzerlerine esen rüzgarı kabul diye isimlendirmişlerdir. Güneşin doğduğu yerden esip de yüz o yöne dönük olduğu için kabul ettikleri rüzgarı, kabul diye isimlendirilmişlerdir. Güneşe dönerken arkalarından esen rüzgarı ise, debur (batı rüzgarı) rüzgarı diye isimlendirmişlerdir. Bu ise, batıdan esen rüzgardır. Sağ yönden eseni cenub (kuzey rüzgarı); soldan eseni şimal (güney) rüzgarı diye isimlendirmişlerdir. Bu yönlerden her iki yön arasında esen rüzgarı ise nükba' diye isimlendirmişlerdir. Kelime dönmek anlamındaki

nükub'dan gelir ki dört yönden de ayrılmış rüzgar demektir. Nesim rüzgarın ilk esintileridir. Lezzetli bir şey kendiliğinden sana gelince, sana eşlik etmesinden daha haz verir. Bu durum, korkan kişide 'ürkmek güvenden daha tatlı' diye ifade edilir. Bu nedenle cennet nimeti her nefes yenilenir ve bu nedenle de (şair) rüzgarın ilk esintilerini istemektedir, çünkü ondan haz almaktadır. Onu saba rüzgarının esintileri yapmıştır, çünkü saba, doğudan esen kabul rüzgarıdır. Böylece rüzgar, sevgiliden getirdiği güzel kokuları ve haberleri ona bildirir. Sanki, sevgili güneşin doğduğu gibi onun üzerine doğsaydı ve kendisini görmek mümkün olsaydı, bu kokular gelecekti. Çünkü saba rüzgarı, doğudan esen rüzgardır ve doğular, güneşin doğduğu yerlerdir. Aydınlatma ise, güneş aydınlığıdır. 'Şair 'seni istedim' der. Allah'a yeminle, seni aradım demektir. Şiirde geçen 'naşid' arayan, talep eden demektir ve anlamak isteyen kimseye benzer. Bu ifade, sevgilisi hakkındaki bilgisinin azlığını gösterir, çünkü kendisi için misaller ortaya koyarak şöyle der: 'Bu güzel kokulu nefes de neredendir?' Çünkü orada güzel kokulu olanlar vardır. Halbuki sevgilisiyle ilgilenmeye kendini tam olarak verip başka kimseyi görmeseydi, (bu kokunun kaynağını) aramazdı. Çünkü öğrenmek istediği her şey, onun zihnine gelmiş olurdu. Bu şair, zihninde ortaklık bulunduran kimsedir ve -ârif ise- mârifetinin eksikliği veya -âşık ise- sevgisinin eksikliğiyle aleyhine tanıklık eder. Bununla birlikte, sevgilinin yönlerinin çokluğunu ve farklı varlıklarda tecellisini kastetmiş de olabilir. Örnek olarak, tek bir zat olmasına rağmen, Allah'a ait ilahi isimleri verebiliriz. Bir zat olsa bile, O'nun doksan dokuz ve daha fazla ismi vardır. Bu durumda hangi isim olursa olsun, rüzgar estiğinde O'nu arar. Bu durumda (hitap edilen) rüzgar, Hak kaynaklı, latif, kabul rüzgarıdır. O, kalpte bir latiflik ve incelik gerçekleştirir. Böylelikle şair, getirdiği haz veren güzel kokuyu rüzgara sormak isteyerek, şöyle der:

Kuşluk vaktinde örtünü mü bıraktın?
Zeyneb'in gerdanlığını bıraktığı o yere

Bu mısra, onun seven olmadığının açık kanıtıdır. Bu söz, sevgiliye duyulan heyecandan daha çok övgü ve medhe yakındır. Çünkü rüzgar güzel kokuyu kendisine getirince, şair güzel kokuyu Zeyneb'in gerdanlığını bıraktığı yere izafe etmiştir. Öyleyse bu, gerdanlığa dönük bir öv-

güdür, çünkü şair, Zeyneb'in gerdanlığının güzel kokulu amberden olduğunu kastetmiştir. Mekan gerdanlık nedeniyle güzel kokmuştur. Halbuki şair, gerdanlığa güzel kokuyu verenin Zeyneb'in kokusu, nefesi veya teri olduğunu söylemedi. Sözüne devam edip mekanın güzel kokusunun Zeyneb'in nefesinden kaynaklandığını söyleseydi, iş değişirdi. Bu durumda bizim dediğimiz gibi söylemesi gerekirdi.

Kuşluk vaktinde hırkanı mı bıraktın?
Zeyneb'in güzel koku yaydığı o mekana

Onun nefesleri, Zeyneb'in hoş kokulu nefesinden
Zeyneb'in güzel kokusu, onunkinden daha hoş

Biz de bu konuda başka bir düşüncede aynı mısraları söyledik:

Miskin güzel kokusu onun güzel kokusundan
Güneşteki ışık, onun mahyasındandır

Huld cenneti onu yerleştiren hurilerin yeridir ama
Onun zatı huld cennetleri için bir barınak

Şairin bunun ardından söylediği:

Ya da korunun bahçesinde senin kokun eser
Etekleri onun üzerinde sallanır

Mısraı da ilkine benzer. Burada güzel kokuyu Zeyneb'in elbisesine ait saymıştır. Zeyneb elbisesini bahçeye serdiğinde, mekan bu güzel kokuyu kazanmıştır. Zeyneb'in güzel kokusu ise, tıpkı gerdanlıkta olduğu gibi, elbisenin güzel kokmasından kaynaklanır. Şairin söylediği, mekanın güzel kokusunun onun nefeslerinin güzel koksundan kaynaklandığını göstermez. Hal böyleyse, mekan güzel kokmayan veya güzel kokunun ait olmadığı kimseden dolayı güzel kokar. Bu nedenle şöyle dedik: En nefs koku deseydi -güzel koku değil- övgüyü daha bilinçli ve ciddi bir şekilde dile getirirdi.

Sonra rüzgarın ilk esintisinden söz ederek, şöyle demiştir:

İşte haberlerini sana ithaf ediyorum.
Senin onunla tanışıklığın bugün daha yakın

Bu, doğru olmayan bir ifadedir, çünkü onun esintisi, Zeyneb ile değil, geldiği mekan veya korunun bahçesiyle tanışıktır. Mekandaki güzel koku ise, gerdanlıktandır ve bahçeye ondan gelmiştir. Esinti, Zeyneb'in zatına özgü güzel kokudan bir şey taşımaz. Bununla birlikte o yere ve bahçeye eserken esinti, Zeyneb'i görmüş olabilir. Şair 'onun eteği' demiş, ihtimale açık bir şeyi kastetmişti. Çünkü burada 'onun eteği' sözünde bir ihtimal vardır. Yani oraya uğradığında, bahçe onun eteğinden güzel koku kazanmıştır. Ayrıca rüzgar, korunun bahçesine uğrarken Zeyneb'i görmüş olabilir. Bu da, uzak bir ihtimaldir, ilki ise daha yakındır. Çünkü eteğini bahçeye yayarken rüzgar ona uğrasa ve kendisini görseydi, hiç kuşkusuz, onun eteğinin güzel kokusunu bahçede taşırdı. Bu ise rüzgarın onu gördüğünü gösterir. Onu görmemişse, kendisiyle yakın tanışıklığı yok demektir. Bu durumda esinti, uğradığı mekanla tanışıktır.

Sonra 'daha yakın' derken de bir eksiklik vardır sözünde. Çünkü onu bütün güzel kokularda yaygın genel bir durumla nitelemiştir. Çünkü şöyle diyebilirdi: Güzel kokunun kaldığı yer, Zeyneb'den (kokuyu) kazandıktan sonra da kokmaya devam eder. Bu durumda mekanın Zeyneb ile tanışıklığı eskidir. Bununla birlikte, koku orada kalmıştır. Böyle deseydi, daha derin bir şair olurdu. Esinti ona sadece mekanın ve bahçenin kokusunu taşımıştır. Bu durumda onun doğru söylüyor olması gerekir. Bu nedenle esintiye şöyle der: 'Senin onunla tanışıklığın yenidir.' Yani mekanla veya o ikisinden birisiyle –mekan veya bahçe- tanışıklığın yenidir. Ya da, onlarla demeliydi. Bu durumda 'Zeyneb ile tanışıklığın daha yakındır' sözü yalandır. Sonra, kendisine gerdanlık bırakıldı diye veya eteğin kokusu nedeniyle mekanın veya bahçenin güzel kokması gerekmez. Bahçenin kokusu çiçeklerin kokusundan olabileceği gibi mekanın güzel kokusu da -kendisinde gerdanlık bulunsa ve etek üzerinden sürünüp geçse bile- bile başka bir nedenden kaynaklanabilir. Binaenaleyh şair, her durumda eksiktir. Bu şiir sözleri hoş ve ince olsa bile, anlam bakımından bir hiçtir. Çünkü şiirin ve sözün güzelliği, ince söz ile yüksek anlamı kendinde toplamasına bağlıdır. Böyle bir şiir, dinleyeni ve bakanı hayrete düşürür de, lafız mı, yoksa mana mı üstündür,

yoksa her ikisi eşit seviyede midir, bilemez. Çünkü onlardan hangisine baksa, öteki kendisini güzelliğiyle şaşırtır. Her ikisine birden baktığında ise, yine kendisini şaşırtırlar. Böyle bir şiiri ise, ancak yoğun (kaba) bir kalbi olan kimse güzel bulabilir. Çünkü burada söz ince, anlam kabadır. Sağlıklı düşünce nezdinde anlam çirkin olduğunda ise, lafzın güzelliği anlamın çirkinliğini örtmez. Bana göre böyle bir şiiri beğenenin örneği, rengarenk boyalarla süslenmiş bir duvara çizilmiş son derece güzel, fakat ruhsuz bir sureti seven kimsedir. Çünkü lafız için mana, suret için ruh gibidir. Gerçekte suretin (ve bedenin) güzelliği, onun ruhudur. Kur'an'ın mucizeviliğine bak! Onun nazmının güzelliğiyle birlikte, yoğun anlamlı olduğunu, bağlamının yerindeliğini, veciz ve güzel bir nazımda anlamları birbirine eklediğini göreceksin. Bunun yanı sıra (başka bir metinde) bıkkınlığa yol açacak kıssaların tekrarlanmasıyla karşılaşırsın. Kuran'da ise böyle bir bıkmayla karşılaşmazsın. Kuran'da tek bir kıssanın -söz gelişi Âdem, Musa, Nuh gibi peygamberler ve ümmetlerinin hikayeleri- genellikle anlamı bozmayacak bir lafız ilavesiyle veya eksiğiyle tekrarlandığını görürsün. Bunun nedeni, O'nun sözünün hak olması ve kendisinde bir yalanın bulunmayışıdır.

Şiirle ilgili açıklamaları tamamlamış olduk. Bu açıklamalar, bizi konunun esasından uzaklaştırmadı, çünkü konumuz nefes bahsiydi. Şiir ise, sözün bir parçasıdır. Öyleyse o da nefesler bahsiyle ilgilidir. Bu bağlamda, kendisiyle birlikte anlamların birbirleriyle terkiplerinde bulundukları hal üzere ortaya çıktıkları nefesler bulunduğu gibi bunun tersi olan nefesler de vardır. Şimdi, Rahman'ın nefesini açıklayacağız. Var olanların harfleri ve alemin kelimeleri, o nefesten ortaya çıkmıştır. Bunlar, alemdeki yaratıkların en kamili olan insanın nefes alıp vermesiyle meydana gelen harf mahreçlerine göre, Rahman'ın nefesinden ortaya çıkar. Mahreçler yirmi sekiz tanedir. Her harfin bir ismi vardır ki, onu boğazdaki boğumu, yani nefesin kesildiği yer belirlemiştir. Birincisi H, sonuncusu Vav'dır. Bir kısmı mahreci tekil olan harflerdir. Örnek olarak, mustatîl, munharif ve mükerrer harfi verebiliriz. Bir kısmı ise ortak mahreçlidir. Örnek olarak, safir harflerini verebiliriz. Bununla birlikte, ortak harflerde bir farklılık vardır ki bu da harflerin birbirine yakınlığıdır. Lafzı doğru okuyan kişi, telaffuz esnasında müşterek harfler arasındaki farkı görür. Örnek olarak, Tı, Te, Dal gibi harfleri verebiliriz. Bunlar, aynı mahreçten çıksa bile, gerçekte -aynı değil- birbirine yakın

harflerdir. Bu nedenle mahreçteki halleri farklı olduğu için, kendilerine verilen isimler de değişir. Bu durumda tek bir harf, mahreçte oluşması esnasında nefesteki dereceleri nedeniyle farklı isimler kazanmış, bir harfin farklı lakapları olmuştur. Bunun nedeni, harfin mahreçten meydana gelirken nefesteki derecelerinin farklılığıdır. Bu mahreç sayesinde harf, hakkında ortak denilmesini sağlayan mahreçte benzerinden ayrışır. Örnek olarak Sad harfini verebiliriz. Çünkü o mehmus (sesi gizlenmiş) harflerdendir ve bu özellikte Kef ile ortaktır. O ise, safir harflerindendir. Öyleyse bu harf, safir harf olmada Ze ile ortaktır. O ise, tam harflerindendir. O da bu mutbik harflerde (tı, zı, sad, dat) tı ile ortaktır. T, rahvet harflerindendir. O ise bu özellikte Ayn ile ortaktır. Ayn, istila harflerindendir ve bu özellikte Kaf ile ortaktır. İşte bu, farklı mertebelerde ortaya çıktığı için, kendisine farklı lakapların verildiği bir harftir. Söz konusu harf, özü gereği kendisine uygun her mertebeyi kabul eder. Böylelikle itibarlar değişir ve bu nedenle isimler de değişir. Nitekim ilk akla 'kalem' dememizi sağlayan anlamdan başka bir anlam nedeniyle 'akıl' deriz. Kalem dememizi sağlayan anlam ise onu 'ruh' diye isimlendirmemizi gerektiren anlamdan, o ise kendisini kalb diye isimlendirmemizi sağlayan anlamdan farklıdır.

Hakikat bir, hüküm farklı
Bu nedenle ruhlar ve sûretler çeşit çeşit oldu

Hak da, bir ve yegane olan varlığın çokluk kabul etmeyen ilkesidir. Hak, hakikati bakımından bir olsa bile, Mütekebbir, Cebbar vb. gibi doksan dokuza kadar ulaşan isimlerle isimlenir. Bunlar tek hakikate ait farklı hükümlerdir. Hay isminden anlaşılan anlam Mürid isminden anlaşılan anlam olmadığı gibi bunlardan anlaşılan anlam da Kadir veya Muktedir'den anlaşılan anlam değildir. Aynı şeyi Sad ve diğer harfler için söyleyebiliriz. Öyleyse harfler, yaratıkların kamili olan insanın nefesinden ortaya çıkmış, onunla ve onun nefesiyle bütün harfler ortaya çıkmıştır. İnsan ise Rahman'ın nefesiyle ilahi sûrete göre var oldu. Var olanların harfleri ile kelimeler aleminin zuhuru aynıdır. Harfler insanın nefesinden yirmi sekiz harf olarak çıktığı gibi ilahi kelimelerin varlıkları da Rahman'ın nefesinden yirmi sekiz olarak çıkmıştır. Her kelimenin bir takım yönleri vardır. Böylelikle her biri, Rahman'ın nefesinden

meydana gelmiştir. O ise Amâ'dır. Amâ, alemi yaratmazdan önce Rabbimizin bulunduğu yer idi. Bu yönüyle Amâ, insanın nefesine benzer. Alemin bu nefesin uzamasında boşlukta zuhuru ise, var olanların mertebelerine göre gerçekleşir. Bu uzama, insan nefesinin kalpten ağza doğru uzamasının benzeridir. Harflerin ve kelimelerin bu uzama yolunda ortaya çıkması ise, alemin Amâ'dan -ki Rahman'ın nefesidir- bu uzamada belirlenmiş mevhum mertebelerde -cisimde değil- ortaya çıkmasına benzer. Bu ise, alemin doldurduğu boşluktur.

Nefes gayeye varmak üzere dışarı çıkmak istemiştir. Bu durum insan nefesinin dudakta sonlanmak üzere çıkmasına benzer. Burası boşluğun sonudur. Nefesten var olan alemin varlıklarından ortaya çıkan ilk harf, He, sonuncusu Vav'dır. Bunun ardında, akledilir bir harf yoktur. Alemin cinsleri sonlu iken şahısları varlık bakımından sonsuzdur. Çünkü onlar, sebep var olduğu sürece meydana gelir. Sebep ise sona ermez. Öyleyse türün şahıslarında yaratma sona ermez. Alemin -nefes nedeniyle- harflerin sayısınca yirmi sekizle sınırlanması ise, artmaz ve eksilmez. Bunun birincisi, akıldır. Rahman'ın nefesinden var olan ilk şey akıldır ve kalem'dir. Bu durum, Hz. Peygamberin 'Allah'ın yarattığı ilk şey akıldır' hadisinde dile getirilir. Başka bir rivayete ise 'kalemdir' denilir. Bu nefesten -ki alemin sûretlerinin kendisinde açılmasını kabul eden şeydir- Allah'ın yarattığı ilk şey, akıldır. Akıl, Kalem'dir. Sonra, Levha, yani nefs, sonra heba, sonra (tüm) cisim, sonra şekil, sonra Arş, sonra Kürsü, sonra Atlas, sonra sabit yıldızlar feleği, sora ilk gök, sonra ikincisi, sonra üçüncüsü, sonra dördüncüsü, sonra beşincisi, sonra altıncısı, sonra yedincisi, sonra ateş küresi, sonra hava küresi, sonra su, sonra toprak küresi, sonra madenler, sonra bitkiler sonra hayvan, sonra melek, cin, sonra insan, sonra mertebe var oldu. Mertebe, her varlıkta gayedir. Aynı şekilde, Vav da nefesten meydana gelen harflerin gayesidir. Burada alemin isimlerini zikretmek istedim, yoksa Ebced'de ifade edildiği üzere, varlık sıralanışını ifade etmek istemedim. Bu sıralama ebcd, hvz, hty, klmn, sa'fz, krşt, sahz, dtğ şeklindedir. Bu harflerin sınırlamasıdır, yoksa mahreçlerdeki varlık dizilişi değildir.

Zikredilen her varlığın bir mertebesi, hükümleri ve nispetleri vardır. Bunlar, Allah'ı bilenler tarafından bilinir. Her birinin diğerine ait olmayan ve başkasından farklılaşmasını sağlayan belli bir makamı olduğu gibi yaratılış ve hüküm bakımından başkalarıyla ortak olduğu du-

rumlar da vardır. Yaratılıştaki ortaklığa gelirsek, bu ortaklık, bir türün şahısları veya cinsin türleri gibidir. Örnek olarak, feleklerin dönme hareketinde ve bileşiklik bakımından cisimde ortaklıklarını verebiliriz. Burada zikrettiklerimiz, dünya alemine özgüdür. Zikrettiğimiz harfler, günümüzde insan nefesine özgü şeylerdir. Çünkü biz, sadece var olanlar (hakkında) konuşabiliriz. Biz Allah'ı bilgi bakımından ihata edemeyiz ve O'nun bize kendisi hakkında verdiği bilgi ölçüsünce konuşabiliriz. İmkanda yaratılmış olandan daha güzeli yoktur, çünkü doğru sözlü peygamber, şöyle buyurdu: 'Allah alemi kendi sûretine göre yarattı.' Ondan daha yetkini yoktur ve olamaz. Öyleyse alemden daha mükemmeli var olmayacaktır. Bu konuda daha önce de zikrettiğimiz Haktan bize bir vakıa gelmiştir.

Sonra bilmelisin ki, nefese en çok benzeyen ve hatta nefesin kendisi olan şey, illet harfleridir. Bunlar Elif, kendisinden önceki harfin zammeli olduğu Vav ve önceki harfin kesreli olduğu Ye'dir. Bu üç harf, gerçek-sahih harflerden değildir ve bundan daha yücedirler. Onlara mecazen harf denilir. Onları gösteren ise, fethalı olursa ve fetha işba edilirse (Elif) veya zamme olup işba edilirse (Vav) veya kesre olup işba edilirse (Ye) harftir. İşte bu harfleri gösteren delil budur. Alem de, harekelerin işbaı konumundaki hadislik (sonradanlık, yaratılmışlık) nedeniyle, Hakkın varlığına delildir. Zikrettiğimiz hususu anlayınız!

Harflerin bir takım özellikleri vardır ki, bunları onlara veren mahreçlerdir. Onlar nefeste topludur -çünkü nefes onları toplar-, dış varlıklarında ve kelimelerde ise ayrı ayrı bulunurlar. Nefes ilk harften sonuncusuna doğru hareket ederken, nefesin kesintiye uğramasıyla ortaya çıkan mahreci sonra gelen her harf, mahreci önce gelen harfin yaptığı etkiyi de (kuvve halinde) kendinde taşır. Başka bir ifadeyle sonra gelen her harf, kendisinden önceki bütün harflerin gücünü içerir. Çünkü (onu meydana getiren) nefes, çıkarken önceki mahreçlere de uğramış ve mahreçlerin bittiği yere ulaşmıştır. Böylelikle nefes çıkarken önceki harfin mertebesini yanında taşır ve bu mertebe sonraki harfin gücünde ortaya çıkar. Son harf, Vav'dır ve onda bütün harflerin gücü bulunur. He ise, bütün harflerden daha az etkilidir, çünkü o, baştadır. Öyleyse bir kelime vardır ki, harflerin bütün güçlerini kelimeler aleminde kendinde toplar. Bu nedenle hüviyet, fiil bakımından eşyanın en güçlüsüdür. İnsan ise, nefesin sonudur. İlahi kelimeler, cinslerdedir. İnsanda ise,

alemdeki her varlığın gücü vardır. Bütün mertebeler insana ait iken bu nedenle yalnızca insan, ilahi sûrete tahsis edilmiştir. Böylelikle insan ilahi hakikatler ile -ki isimlerdir- alemin hakikatlerini kendinde toplar, çünkü o, son varlıktır. O halde, onu var etmek üzere Rahman'ın nefesi sona ererken kendisiyle birlikte alemin bütün güçlerini beraberinde getirmiştir. Böylelikle alemdeki bir parça ile zuhur etmeyen şeyler, insan vasıtasıyla zuhur eder. Ya da ilahi hakikatlerden herhangi bir isim ile ortaya çıkmayan şeyler (başka bir isim ile) ortaya çıkar. Çünkü bir isim farklılaştığı isimlerden diğerinin verdiğini veremez. Bu nedenle insan, varlıkların en kamili olduğu gibi, Vav harfi de harflerin en kamilidir. Aynı şeş, harflerle ameli bilenler nezdinde, amel bakımından böyledir. İnsanın dışındaki her şey halktır (yaratılmış). İnsan ise, hem halk hem Haktır. O halde insan-ı kamil, gerçekte 'kendisiyle yaratılan Haktır (yaratmada vasıta olan Hak).' Başka bir ifadeyle o, kendisinden dolayı alemin yaratıldığı sebeptir.

Gaye, kendisinden önce gelen yaratılış ile amaçlanandır. Onu önceleyen şeyler, gayeden dolayı yaratılmış ve ondan dolayı ortaya çıkmıştır. Gaye olmasaydı, yaratılan onu öncelemeyecekti. O halde gaye, kendisinden önce gelen şeylerin kendisinden dolayı yaratıldığı durumdur. O ise, insan-ı kamildir. Burada 'kamil' dedik, çünkü insan kelimesi, şeklen insana benzeyene de verilebilir. Nitekim Zeyd için insan, Amr için insan deriz. Bununla birlikte, ilahi hakikatler Zeyd'de ortaya çıkmışken Amr'da ortaya çıkmamış olabilir. O halde Amr gerçekte insan şeklindeki hayvandır. Aynı şekilde, küre de yuvarlaklıkta feleğe benzer. Halbuki feleğin kemali nerede, küreninki nerede! İşte 'kemal' derken, bunu kastediyoruz. İnsan mertebesiyle bütün mertebeleri elde ettiği gibi Vav harfi de bütün harflerin güçlerini elde etmiştir. Bu durum Vav harfinin varlığı meydana getirmek üzere söz ile amaçlanan şey olduğunu gösterir. Vav harfine ulaşana kadar, mahreçlerin istidadıyla yolda var olan her şey, Vav harfi sebebiyle var oldu.

Bilmelisin ki, nefes, teneffüs edenin bâtınından başka bir şey değildir. Nefes (dışarı çıkınca) zuhur eden haline gelir ve o harflerin ve kelimelerin dış varlığıdır. Öyleyse zuhur eden, bâtına ilave değildir. Başka bir ifadeyle, zuhur eden bâtının ta kendisidir. Mahreçlerin istidadı ise nefeste harfleri belirlemek üzere Rahman'ın nefesinde alemin sabit a'yan'ının istidadır. Böylelikle istidat hükmünün kendisi -ki o alemde-

dir- nefeste ortaya çıkar. Bu nedenle Allah peygamberine *'Sen atmadın attığında, fakat Allah attı'*[554] demiştir. Mutmainne derecesine ulaşan nefse ise *'Razı olarak Rabbine dön'*[555] demiştir. Başka bir ayette ise *'dileyerek veya zorla (geliniz)'*[556] demiştir. Yani, zatından dolayı razı olarak dönmezsen, dönmeye zorlanırsın. Bu durumda senin 'sen' olmadığını öğrenirsin. Razı bir halde dönersen -ki böyle bir nefs, bilen ve Allah katında kendisinden razı olunan nefstir- O'nun kulları arasına girersin. Böylelikle 'arzusunu ilah edinen', başkalarına yönelen ve nispet edilen kimselerden olmayarak, O'nun cennetine, yani perdesi ve örtüsü altına girersin. Böylelikle nefs O'nunla gizlenir ve bu durumda O zuhur eden iken nefs Hakta gizlidir (gayb). Öyleyse nefs, bâtındır, çünkü o, nefesin kendisidir ve nefes bâtındır. Böylelikle nefes, Rahman için bu nitelikle örtü altına girmeyle var oldu. Bu nedenle nefes *'Benim cennetim'*[557] sözüyle Hakka izafe edilen örtü altına girme özelliğiyle cisim için ruh konumundadır. Çünkü cisim, onun üzerinde bir perdedir. O halde cisim görülürken hüküm ruha aittir. Bu durumda zuhur eden Hak, hüküm ise ruha aittir. O ise zâhir olan Hakta farklılığı meydana getiren alemin istidadır. İşte bu *'cennetime gir'*[558] sözünün anlamıdır. Bunu kendisine izafe ederek şöyle demiştir:

Hak ve merbub, irtibatlı
İki değil iken, onunla iki oldu varlık

Onun benzerini ne gördüm ne duydum
İki Ömer'in dediklerinden başka

'İki Ömer' derken Ebu Bekir ve Ömer'i, güneş ve ayı kast etmiştir. *'Sizi ve amellerinizi Allah yarattı.'*[559] Burada Allah, zamiri ispat etmiş, yaratılmış fiili olumsuzlamıştır. Aynı şekilde, Ebu Bekir de (şiirde) olumsuzlanmıştır. Onun adı 'iki Ömer'de' gözükmemiş, ikilik zamiri ise onu ispat etmiştir. Bu durum 'iki Ömer' sözünde geçer.

Hikmetinin kendisinden gizlendiği kimseyi tenzih ederim. Böylelikle varlıkta bilmeyen-bilen ortaya çıkar. Bu, 'atmayan-atan'a benzer. O halde harfler nefesten başka değil iken, onun kendisi de değillerdir. Kelimeler harflerden başka olmadığı gibi harflerden başka da değillerdir.

VASIL

Güzel İsimler Hem Allah'a Hem Rahman'a Aittir

Toplam varlığı olmayan bir hal
Hüküm onun, teklerin hükmü yok

Bilmelisin ki, Allah şöyle buyurdu: *'İster Rahman diye ister Allah diye dua edin, en güzel isimler O'na aittir.'*[560] Burada bir sır vardır: İsmin bir manası bir de sûreti vardır. İsmin manasıyla Allah'a dua edilirken sûretiyle Rahman'a dua edilir. Çünkü Rahman, nefes (sahibi) diye nitelenmiştir. Nefes ile ilahi kelimeler boşluk mertebelerinde ortaya çıkar. Âlem de o boşlukta ortaya çıkmıştır. Öyleyse O'na ancak ismin sûretiyle dua ederiz. İsmin ise, bizde iki sûreti vardır. Birincisi, nefeslerimizden ve harflerimizin terkibinden meydana gelen sûrettir. Bu yönüyle isim, kendisiyle dua ettiğimiz şeydir ve bunlar 'ilahi isimlerin isimleridir.' Bunlar, isimlerin üzerindeki elbiseler gibidir. Biz nefeslerimizin sûretlerinden ibaret olan bu isimlerin sûretleriyle, ilahi isimleri söyleriz. İlahi isimlerin ise, söyleyen ve kelam özelliğiyle nitelenen olması nedeniyle Rahman'ın nefesinden gelen sûretleri vardır. Bu sûretlerin ardında ise bu sûretler için ruhlar mesabesindeki manalar bulunur. O halde ilahi isimlerin sûretlerinin varlığı -ki Hak onlarla kendisini zikreder- Rahman'ın nefesindendir. *'En güzel isimler O'nundur.'*[561] Bu sûretlerin ruhları ise, keyfiyetle nitelenemeyen ve nefesin hükmünün dışındaki Allah ismine aittir. Öyleyse (Allah isminden gelen) bunlar, Rahman'ın nefesinden meydana gelen isimlerin sûretleri için harfler karşısındaki manalar gibidir.

Bunu öğrenip Allah bize kendisine güzel isimleriyle dua etmemizi emrettiğinde, Allah ve Rahman isimleri arasında serbest bırakıldık. Dilersek Rahman'a ait isimlerin sûretiyle dua ederiz. Bunlar, ruhlarımızdaki kevni niyetlerdir. Dilersek, nefeslerimizden olan isimlerle dua ederiz. Bunlar, şehadet âleminde kendisini telaffuz ettiğimiz isimlerdir. Onları telaffuz ettiğimizde ise, içimizdeki (düşünce ve niyeti zihnimizde) hazır bulundururuz. Allah ismine gelirsek, burada, manaya bakarız. Rahman isminde ise ilahi ismin sûretine bakarız -ki Rahman'ın nefe-

sinden meydana gelir. Hangisini dilersek, onu yaparız. Çünkü iki sûretin gösterdiği şey -bizden ve Rahman'dan- aynı anlamdır. Bunu bilip bilmemek durumu değiştirmez.

Allah'ın isimlerini zikretmek, O'nu övmektir. Bu nedenle bu bölümde bize ait olan ve Allah için 'ol' sözünün karşılığı olan şeyi zikrettik ki o, besmeledir. Allah ehli şöyle der: 'Fiilleri var ederken söylediğimiz besmele, fiilleri yaratırken Allah için 'ol' sözü konumundadır.' Kuran Allah'ın isimlerini sure ve mana olarak içeren bir zikirdir. Bu nedenle, bu bölümde tilaveti zikirlerden biri saydık. Burada zikirlerden Kuran'a özgü şeyleri zikredeceğiz. Böylelikle O'nu kendi bilgisi yönünden kelamıyla zikrederiz, yoksa kendi bilgimiz yönünden zikretmeyiz. Bu durumda kendisini zikreden O'dur, biz değiliz! Biz Kuran'da geçen isimleriyle kendisine dua ettiğimizde veya O'nu zikredip Kuran okuduğumuzda, O'na sığınmamız zorunludur. Sığınma da zikrin bir türüdür ve O da bizi himayesine alır. Böylelikle zikirlerden el-Hamdulillah, Subhanallah, Allahu ekber, La-ilahe illallah ve la havle ve la kuvvete illa billah gibi ifadeleri söyleriz. Şimdi bu bölümde zikredeceğimiz konuların fihristini zikredeceğiz. Bunlar, ilahi nefes bahsinde konuşacağımız konulardır. Ayrıca zikirde âlemdekilerin mertebeleri belirtilecektir. Çünkü zikredenler, en üstün gruptur -çünkü onlarla oturan Allah'tır-. Bu nedenle Allah, onların zikrini ehlinden kendisine yakın olanların niteliğine bitiştirerek şöyle der: '*Erkek-kadın müslümanlar, erkek ve kadın müminler, erkek ve kadın tövbekarlar, erkek ve kadın sadaka verenler, erkek ve kadın sabredenler, erkek ve kadın huşu sahipleri, erkek ve kadın doğru sözlüler, erkek ve kadın oruç tutanlar, erkek ve kadın ırzlarını koruyanlar, erkek ve kadın Allah'ı zikredenler.*'[562] Zikredenlerden sonra ise, bir şey söylememiştir. Zikir konuşan olması bakımından Allah'ın niteliğidir. Bu ise, var olanların harflerinin hakikatlerinin ve mertebenin kelimelerinin kendisinde ortaya çıktığı Rahman'ın nefesidir.

FASILLAR

Fihrist (Elli Fasıldır)

Birinci fasıl, Allah'ın kendisini 'Rahman'ın nefesi' ile zikretmesi hakkındadır. Allah, âlemi kendisini sevmesi nedeniyle yarattı.

İkinci fasıl, Allah'ın kelamı ve kelimeleri hakkındadır.

Üçüncü fasıl, sığınma zikri hakkındadır.

Dördüncü fasıl, besmele zikri hakkındadır.

Beşinci fasıl, mertebenin kelimesi hakkındadır -ki kün (ol) sözüdür-.

Altıncı fasıl, hamd ile zikir hakkındadır.

Yedinci fasıl, tespih ile zikir hakkındadır.

Sekizinci fasıl, tekbir ile zikir hakkındadır.

Dokuzuncu fasıl, tehlil ile zikir hakkındadır.

Onuncu fasıl, havkale zikri hakkındadır.

On birinci fasıl, el-Bedi' ismi hakkındadır. Onun aklı ve akılları var etmeye yönelmesi. Akıl, yüce kalem'dir. Harflerden ise, hemze ve onun tafsillerine, menzillerden iki şarta, ilahi imdada ve onun zâtî ve ilave mertebelerine yönelir.

On ikinci fasıl, el-Bais ismi ve O'nun korunmuş Levha'yı var etmeye yönelmesi hakkındadır. Korunmuş Levha, tümel nefstir. O, tam itidalden sonra düzenlenmiş sûretlere kendisinden üflenilen ruhtur. Allah, onlara bu üflemeyle dilediği sûreti ihsan eder. Bu ismin yöneldiği harf He harfi, kinaye He'si, menzillerden ise Batîn'dir.

On üçüncü fasıl, el-Bâtın ve O'nun doğayı yaratmaya yönelişi hakkındadır. Ayrıca onun ortaya çıkardığı âlemin nefesleri, onları dört hakikatle sınırlaması, bu hakikatlerin ayrışması, bir araya gelmesi hakkındadır. Bu ismin harflerden Ayn'ı, menzillerden Süreyya'yı yaratması hakkındadır.

Ön dördüncü fasıl, el-Ahir ismi hakkındadır. Bu ismin Heba cevherini yaratması -ki onda cisimlerin sûretleri ortaya çıkar ve cevhere benzeyen bileşiklik âlemindeki şeyler onda ortaya çıkar.- Harflerden Ha'yı, takdir edilen menzillerden ise iki arkayı var eder.

On beşinci fasıl, ez-Zâhir ismi hakkındadır. Bu isim, tüm cismi var etmeye yönelir. Harflerden Gayn'ı, menzillerden ise Mecsanı -ki Heka'dır (ikizler burcundaki üç yıldızın adı) - var etmeye yönelir.

On altıncı fasıl, el-Hakim ismi ve O'nun şekli var etmeye yönelmesi hakkındadır. Harflerden Hı'yı, menzillerden altı var eder.

On yedinci fasıl, el-Muhit ismi ve O'nun Arş ve yüce Arşları, saygın ve mecid Arşları var etmeye yönelmesi hakkındadır. Harflerden Kaf, menzillerden zira'ı (kulaç) var eder.

On sekizinci fasıl, eş-Şekûr ismi ve O'nun Kürsü'yü, iki ayağı, harflerden Kef'i ve menzillerden nesre (yıldızını) var etmeye yönelmesi hakkındadır.

On sekizinci fasıl, el-Ğanî ve O'nun Atlas feleğini var etmeye yönelişi hakkındadır. Bu burçlar feleğidir ve onun hareketiyle ve ed-Dehr isminden bu konuda yardım alarak günler meydana gelir. Harflerden Cim harfi, menzillerden, uç onunla ilgilidir.

Yirminci fasıl, el-Mukaddir ismi hakkındadır. Bu isim, sabit yıldızlar feleğini, cennetleri, bu feleğin ortasında yıldızların sûretlerini var etmeye yönelir. Burası cennetin toprağı ve cehennemin çatısıdır. Harflerden Şın, menzillerden cephe onunla ilgilidir.

Yirmi birinci fasıl, er-Rab ismi ve O'nun birinci semayı var etmesi hakkındadır. Beyt-i mamur, Sidre, Halil İbrahim, cumartesi, harflerden Ye, menzillerden harsan (yıldızı), bu göğün gezegeni ve yıldızı bu isimle ilgilidir.

Yirmi ikinci fasıl, el-Alim ismi hakkındadır. Bu isim, ikinci göğü var etmeye yönelir. Onun gezegeni, günlerden Perşembe, Musa, harflerden Dat, menzillerden sarfa onunla ilgilidir.

Yirmi üçüncü fasıl, el-Kahir ismi hakkındadır. O isim üçüncü göğü ve onun gezegeni var etmeye yönelir. Günlerden Salı, harflerden Lam ve avva (Ay menzillerinden biri) ona aittir.

Yirmi dördüncü fasıl, en-Nur ismi ve O'nun dördüncü göğü var etmeye yönelmesi hakkındadır. Burası, bileşik âlem cisminin kalbidir. Ayrıca güneşi var etmek, gece ve gündüzün unsurlar âleminde ortaya çıkması onunla ilgilidir. İdris'in ruhu ve onun kutupluğu bu bölümle ilgilidir. Harflerden Nun, (yıldızlardan) uzak Simak, günlerden Pazar günü, tikel ruhun nutfenin tasvirinin kemale ermesiyle üflenmesi konuyla ilgilidir.

Yirmi beşinci fasıl, el-Musavvir ismi ve O'nun beşinci göğü ve onun gezegenini yaratmaya yönelmesi hakkındadır. Tasvir, güzellik, cemal, Yusuf, R harfi ve Cuma günü onunla ilgilidir.

Yirmi altıncı fasıl, el-Muhsi ismi onun yedinci göğü ve gezegenini yaratmaya yönelmesi hakkındadır. İtidal İsa, Tı, Zebana (yıldızı) ve Çarşamba günü onunla ilgilidir.

Yirmi yedinci fasıl, el-Metin ismi ile O'nun yakın göğü yaratmaya yönelmesi hakkındadır. Âdem, med-cezir, İklil (menzili) ve Salı günü bu bölümle ilgilidir.

Yirmi sekizinci fasıl, el-Kabız ve O'nun esiri ve kendisinden ortaya çıkan kuyrukluları yaratmaya yönelmesi hakkındadır. Harflerden Te, menzillerden kalp onunla ilgilidir.

Yirmi dokuzuncu fasıl, el-Hay ismi ve O'nun hava unsurunda ortaya çıkan şeyleri var etmeye yönelmesiyle ilgilidir. Harflerden Ze ve menzillerden Şule onunla ilgilidir.

Otuzuncu fasıl, el-Muhyi ve O'nun suda ortaya çıkan şeyleri var etmeye yönelmesi hakkındadır. Harflerden Sin ve nimetler onunla ilgilidir.

Otuz birinci fasıl, el-Mümit ismi ve onun toprağı yaratmaya yönelmesi hakkındadır. Harflerden Sad, menzillerden belde onunla ilgilidir.

Otuz ikinci fasıl, el-Aziz ismi ve O'nun madenleri var etmeye yönelmesi hakkındadır. Harflerden Zı ve mekanlardan Zabih onunla ilgilidir.

Otuz üçüncü fasıl, er-Rezzak ismi ve O'nun bitkileri yaratmaya yönelmesi hakkındadır. Harflerden Se (peltek) ve menzillerden Bel'a onunla ilgilidir.

Otuz dördüncü fasıl, el-Mudil ve O'nun hayvanı var etmeye yönelmesi hakkındadır. Harflerden Zel, menzillerden yükseliş ona aittir.

Otuz beşinci fasıl, el-Kavi ve O'nun melekleri var etmeye yönelmesi hakkındadır. Harflerden Fe, menzillerden Ahbiye ona aittir.

Otuz altıncı fasıl, el-Latif ve O'nun cinleri var etmeye yönelmesi hakkındadır. Harflerden Be, menzillerden önceki fer vardır.

Otuz yedinci fasıl, el-Cami ve O'nun insanı var etmeye yönelmesi hakkındadır. Harflerden Mim, menzillerden 'geride olan' vardır.

Otuz sekizinci fasıl, Refiu'd-derecat ve O'nun mertebe ve menzilleri belirleyeme yönelmesi hakkındadır. Harflerden Ra, menzillerden Reşa ona aittir.

Otuz dokuzuncu fasıl, nakil ve onun yeri hakkındadır.

Kırkıncı fasıl, açık ve gizli nefesleri bilmek hakkındadır. Sözde idgam ve izharın benzeridir.

Kırk birinci fasıl, nefesteki itidal ve sapmayı bilme hakkındadır. Bu, fetha ve iki lafız arasında imale gibidir.

Kırk ikinci fasıl, eksiğe dayanmak ve ona yönelmek hakkındadır. B, sözde dişilik he'si üzerinde durmayı bilmektir. O da nefeslerle ilgilidir.

Kırk üçüncü fasıl, iadenin bilinmesi hakkındadır. Bu, tekrar demektir ve nefesteki yerinin bilinmesi bununla ilgilidir.

Kırk dördüncü fasıl, latif nefesin kesifleşmesi, bunun sebebi, kesifin latifleşmesi ve sebebinin bilinmesi hakkındadır. Düzensiz seslerin dayanağı burasıdır.

Kırk beşinci fasıl, yaratıkların sınıflarına dayanmak hakkındadır. Beşeri nefeste bunun yeri, dilde kelimelerin sonlarında durmaktır.

Kırk altıncı fasıl, açılmış varlık sayfasında yazılmış bir kitap olması bakımından, ez-Zâhir isminden var olan cisimler âleminde âleme itimat etmek hakkındadır.

Kırk yedinci fasıl, oluşundan önce vaade dayanmak hakkındadır. Bu, vaadin doğruluğu nedeniyle var olmayana itimat demektir. Nefeslerde bu, hemzeden önceki sakin üzerinde durmaktır.

Kırk sekizinci fasıl, var olanlara itimat hakkındadır. Bunlardan ortaya çıkan açılma, konuyla ilgilidir. O ise, bu yolda 'neredelik' demektir. Ma'lulün sahih, sahihin illetli hale nasıl geleceği bu konuyla ilgilidir.

Kırk dokuzuncu fasıl, var olan ve yok olan şeylere itimat hakkındadır. Bunlar, farzlara ilave nafileler gibi asıllara ilave şeylerdir.

Ellinci fasıl, nefeste ortaya çıkan hükümleri birleştiren konuyla ilgilidir. Bu nefes, Hak, halk, canlı, konuşan, herkesi içerir. Nefes bahsi özet ve kısaca -Allah'ın izniyle- bu şekilde tamamlanır. Sonra, ilave bölümler gelir. Bunlar, Allah'ın kullarından güçlükleri kaldırdığı ilahi kısımlardır ve onlar da Rahman'ın nefesindendir.

BİRİNCİ FASIL

Allah'ın Kendisini Rahman'ın Nefesiyle Zikretmesi

Keşf ile sabit sahih bir hadiste -ki rivayet yoluyla sabit değildir- Hz. Peygamberin Rabbinden şöyle bir hadis aktardığı bildirilir: 'Bilinmeyen bir hazineydim, bilinmek istedim, âlemi yarattım, onlara tanındım, onlar da beni bildi.' Allah, burada sevgiyi zikredince, sevginin hakikati ve gereklerinden, sevenin kendinde bulduğu şeyleri öğrendik. Daha önce, sevginin var olmayana ilişebileceğini belirtmiştik. Sevginin konusu, şimdiki zamanda mevcut değildir, fakat var olması mümkündür. Âlem sonradan var oldu. 'Allah var idi ve O'nunla birlikte başka bir şey yoktu.' Allah, âlemi kendisi hakkındaki bilgisinden bildi. Öyleyse Allah, oluşta izhar ettiği şeyi, kendiliğinde bulunduğu hale göre izhar etti. Sanki O, bâtın idi de âlem ile zâhir hale geldi. Âlemi ise, Rahman'ın nefesi izhar etti. Bunun amacı, sevginin hükmünü ortadan kaldırmak ve sevenin içinde bulduğu (sıkıntıyı) rahatlatmaktır. Böylelikle Allah, zuhur eden ile kendisini görerek bilmiş, kendisini izhar ettiği şeyle zikretmiştir. Bu ise, bir mârifet ve bilgi zikridir. Bu, âlemi yaratmazdan önce Rab ile ilişkilendirilen Amâ'nın zikridir. Başka bir ifadeyle bu zikir, genel ve belirsiz bir zikirdir. Âlemin bütün kelimeleri, bu Rahman'ın nefesinde ayrışmaksızın bulunur. Onun ayrıntıları ise, sonsuzdur. Cismin akden sonsuza dek bölünmesini kabul edenler, bu noktadan görüşlerini söyler. Bununla birlikte cisim, varlığa girer ve varlığa giren her şey sonludur. Öyleyse bölünme, varlığa girmemiştir ve sonluluk ile nitelenemez. Bunlar, 'bölünmeyen parça' anlamındaki cevher-i ferdi inkar edenlerdir. Aynı şey, Amâ için geçerlidir. Amâ mevcut olsa bile, dünya ve ahirette sıralı olarak âlemin ondaki sûretlerinin ayrıntıları sonsuzdur. Çünkü Rahman'ın nefesi el-Bâtın isminden sürekli âleme yardım eder. Onun icmal halindeki zikri ise süreklidir. Öyleyse nefesin âlemdeki yeri, beşerdeki Âdem gibidir. Âdem bütün isimleri öğrendiğinde, buradan Amâ'nın Rahman'ın nefesi olması bakımından âlemin harflerinin sûretlerini ve kelimelerini kabul edici olduğunu gördük. Amâ, bütün isimlerin taşıyıcısıdır. Allah'ın kelimeleri ise, sonsuzdur. Öyleyse Allah'ın zikri de, kesilmez. Rahman, isimleriyle Allah'ı zik-

reder. O da bu isimlerle isimlendirilendir. *'En güzel isimler Allah'a aittir.'*[563] Allah, konuşan ve tafsil eden olması bakımından da kendini zikreder. Öyleyse Rahman'ın zikri mücmel iken Allah'ın zikri ayrıntılıdır.

İKİNCİ FASIL

Allah'ın Kelamı ve Kelimeleri

Kelam ve söz, Allah'a ait iki niteliktir. Allah sözü (kavl) maduma duyurur. Bu durum *'Irade ettiğimiz bir şeye sözümüz 'ol' demektir'*[564] ayetinde dile getirilir. Kelamı ise var olan duyar. Bu ise *'Allah Musa ile kelam etti (konuştu)'*[565] ayetinde dile getirilir. Bazen kelam, aktaran kimsenin dilindeki söze denilir ve kelam kendisinden aktardığı kimseye nispet edilir. Öyleyse sözün (kavl) madumda bir etkisi var iken -ki o da varlıktır- kelamın ise mevcutta etkisi vardır -o ise bilgidir.- *'Onu anladıktan sonra tahrif ederler'*[566] ve *'Allah'ın kelimelerini değiştirmek isterler'*[567] ayetlerinde 'değişme'ye konu olan şey, aktarılan sözdür, çünkü onlar, değişmeyi kabul eder. Anlamlar ise, kelama bağlıdır. Öyleyse onu tahrif edip yerine konulan sözden esastan anlaşılan anlaşılmaz. Bu nedenle esas, değiştirilmiş ve tahrif edilmiştir. Bununla birlikte asıl söz, tahrif ve değişmeyi kabul etmez, çünkü o, ilahi kelamdır ve zâtî bir nitelikle anlatılamaz, nitelenemez. Bir sûrette tecelli gerçekleştiğinde, sûretin örfte kelamın ilişkilendirildiği bir sûret olması ya da olmaması mümkündür. Kelamın ilişkilendirildiği sûretlerden birisiyse, onun kelamı nispet edildiği kelam ile aynı cinstendir. Bunun nedeni tecelli üzerinde tecelli ettiği sûretin hükmüdür. Örnek olarak *'Kuşdilini ona öğrettik'*[568], *'karınca dedi ki'*[569] gibi ayetleri verebiliriz. Kelam örfte sözün nispet edildiği sûretlerden değil ise, iman yoluyla sözün nispet edildiği sûretlerden meydana gelmiş olabilir. Örnek olarak *'Bu bizim kitabımızdır, size hakkı söyler'*[570] ayetini verebiliriz. Başka bir ayet ise *'Itaatkâr olarak geldik dediler'*[571] ayetidir. Başka bir ayet ise *'Dilleri, elleri ve ayakları onların aleyhine tanıklık eder'*[572] ayetidir. Başka bir ayet ise *'Onlar bizi Allah konuşturdu derler'*[573] ayetidir. Kelam, sözün veya konuşmanın nispet edildiği sûretlerden çıkmayabilir. Böylesi, tespihin nispet edildiği şeylerden or-

taya çıkar. O anlamaz, söylediği ise duyulmaz. Çünkü kelam veya söz, kulakla ilgilidir. Tespih söz veya kelam olsaydı, onu duymamız reddedilirdi. Halbuki burada, onu anlamamız -ki bilgi demektir- zikredilmiştir. Bilgi, bazen kelamdan ve sözden meydana gelirken bazen onlardan meydana gelmez. Böyle sûretlerde tecelli ettiğinde, konuşma, tecelli edenin iradesine göre gerçekleşir. Bu ise, o sûretin tespihine uygun ve onu aşamayan şeylerdir. Tecelligahın sözünden o sûretin tespihi anlaşılır. Bu, garip bir bilgidir ve Allah ehlinden onu bilenler azdır. Allah'a bu gibi sûretlerde ispat edilen söz, suretlerin bulunduğu hale göredir. Nurani ve doğal maddelerde tecelli gerçekleştiğinde durum böyledir. Nurani maddelerin veya doğal maddelerin dışında soyut anlamlarda gerçekleşmişse, 'kelam' olduğu söylenen şey, tecelligaha etkisi bakımından bu adı almıştır. Yoksa böyle konuşması yönünden söylenmemiştir.

Bütün bu eserler, daha önce zikredilen kelamın tabakalarıdır. Bunlar, kelimenin çoğulu olarak, 'Allah'ın kelimeleri' diye isimlendirilir. Onlar, var olan şeylerdir. Allah şöyle der: *'O'nun kelimesidir, Meryem'e ilka ettiği.'*[574] Kastedilen İsa'dır. Meryem'e ondan başkasını ilka etmemiş, Meryem de başkasını bilmemişti. (Meryem'e ilka edilen) İlahi kelime Allah'tan bir söz veya Meryem için kelam olsaydı -Musa için olduğu gibi-, memnun olur ve *'keşke daha önce ölseydim de unutulup gitseydim'*[575] demezdi. Öyleyse Meryem'e ilka edilen ilahi kelime, Allah'ın ruhu ve kelimesi olan İsa idi. 'O'nun kuludur.' Böylelikle İsa, mutat durumun dışında bir mucize olsun diye, annesinin masumiyetini dile getirmişti. O'nun konuşması, Rahman'ın nefesinde Allah'ın kelamıydı. Bu şekilde Allah, kendisine insanların nispet ettiği sıkıntısını giderdi ve onu temizledi. Bu nedenle Mutezile şöyle demiştir: 'Konuşan, sözü yaratandır. Konuşma özelliğine sahip olmayanda ise, o Allah'ın kelamıdır.' Konuşmayanlara örnek olarak, donuklar, bitkiler ve İsa'nın durumunu verebiliriz. Ancak âlemde bu şekilde garip (konuşma) tarzlarının bulunduğunu söyleyenler, bu konuda farklı düşünür. Allah'ın kelam ve kelimelerinin anlamını açıkladık. Allah'ın kelamı, O'nun bilgisi, bilgisi ise zatıdır. Kelamının O'ndan başkası olması mümkün değildir. Böyle bir durumda Allah, zatına ilave bir durum nedeniyle hükme konu olan olurdu. Allah ise hükme konu olmaz. Kelam sahibi herkes, konuşabilen ve kendiliğinde buna imkân bulabilen kişidir. Hak ise, konuşmaya güç yetirmeyle nitelenemez. Aksi halde O'nun kelamı, yaratılmış olurdu.

Allah'ın kelamı ise, Eşariliğe göre kadim, diğer akılcılara göre ise, zatının aynıdır. Öyleyse kelamın Allah'a nispetinin tarzı bilinemezdir. O'nun zatı da bilinemez. Allah için kelam, dince sabit olabilir. Akıl fikir gücü yönünden bunu idrak edemez. Bunu anlayınız!

Nefes Rahman'a ait iken kelam ve söz Allah'a aittir. Söz, nefesin kelimelerden birinin varlığında sonlanmasıdır. Böylelikle varlığı, daha önce bâtın iken zâhir olmuş, daha önce mücmel iken mufassal hale gelmiştir. Şöyle diyebilirsin: Kelamın sonucu duyurmaktır. Varlıkta ise Allah'tan başkası yoktur. Konuşan O ise, kime duyuracak? Şöyle deriz: Duyanın mevcut olması şart değildir, çünkü Allah, yokluğu halinde maduma 'ol' der. Madum da Allah'ın kelamı ve 'var olma emri' sabit haldeki (var değil) duyma gücüne ilişir ilişmez, meydana gelir. Aynı şey, görülenle ilgilidir. Görülen de görülmenin illetidir. Görülmesinin illeti ise varlık, hatta istidat ve hazırlıktır. Onun mevcut veya madum olması birdir. Binaenaleyh Allah kelam (özelliğiyle) nitelenmesi yönüyle konuşurken, duyan olması bakımından kendi sözünü duyandır. Bunlar, iki farklı nispettir.

Şöyle diyebilirsin: Öyleyse kelamın yararı, bilginin gerçekleşmesidir. Allah ise zatını bilendir.' Şöyle deriz: Her söz, bilinmeyen bir şeyi öğretmek amacıyla söylenmez. Çünkü konuşan, kendisini sahip olarak bildiği özellikle kendisini övebilir. Dolayısıyla konuşmayla bir bilgi elde etmez. Aksine bu durumda konuşmak, zâtî kemalle sevinmek amacı taşır. O halde Hak, sürekli konuşandır. Bu konuşma âlemde 'sonradan meydana gelse (hâdis)' bile, bu durum, gerçekte onun meydana gelmiş olduğunu göstermez. Allah şöyle der: '*Onlara Rablerinden hâdis bir söz geldiğinde.*'[576] Yani onların nezdine geldiğinde. Bununla birlikte Hak o sözü daha önce başkalarına söylemiş olabilir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'deki şeyler Tevrat veya diğer kitaplarda söylenmiştir. Bu yorum, burada kelam derken Hakkın niteliğinin kastedilmesi halinde geçerlidir. Soru soran kişi duyanın Allah'tan aktaranın sözünü duyduğu kelamı kast etmiş olabilir. Nitekim Allah kulunun diliyle 'Allah kendisini öveni duydu' der. Şimdi de ilahi zikirler arasından Kur'an-ı Kerîm'de zikredilenlerden bir kısmını zikredeceğiz. Önce Kur'an-ı Kerîm'in zikirlerinden birisi olması nedeniyle sığınma ile başlıyoruz.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Sığınma Zikri

Allah şöyle der: *'Kuran okurken Allah'a sığın.'*[577] Hz. Peygamber ise 'Senden sana sığınırım' der. Burada Hak, Kuran ile kendini zikredendir. Sığınma, bir ilahi isim ile bir ilahi isimden gerçekleşir. Bu ise, Hz. Peygamber'in 'Sana senden sığınırım' hadisinde dile getirilir. Okuyan, yani Kuran'ı zikreden kimse, şeytanın kendisine yol bulabildiği kimselerden ise, onun 'taşlanmış şeytandan Allah'a sığınırım' demesi gerekir. Öyleyse Haktan sığınma istemek, O'nun sahip olduğu takdis ve tenzih niteliklerine göre gerçekleşir. Allah şanına layık olmayan şeylerin kendisine nispet edilmesinden münezzehtir. Nitekim Allah, zalimlerin söyledikleri karşısında *'O yüce ve büyüktür'*[578] der. Başka bir ayette ise *'İzzet sahibi Rabbin onlarm nitelemelerinden münezzehtir'*[579] der. -Ki izzetin rabbine sığınılır-. Ayette, Allah'ın şanına yaraşmayan eş, çocuk ve ortak gibi kafirlerin kendisine izafe ettiği şeyler kastedilir. Bütün bunlar, ilahi sığınmadır, çünkü hepsi, Allah kelamıdır.

Allah'a Allah'tan sığınmaya gelirsek, bu, inkar edilen bir sûrette Allah'ın tecellisi hakkındaki bir rivayette geçer. Bunun üzerine tecelliye mazhar olan kimse, tanınan bir sûretteki tecelliyle Allah'a sığınır. O ise, ilk ve ikinci sûretin aynıdır. Daha önce bu kitapta Allah'ın varlıkların mazharlarında zuhur eden olduğunu açıklamıştık. Öyleyse O, 'kendisinden kendisi ile sığınılan' kimsedir. 'Senin öfkenden rızana, cezalandırmandan bağışlamana sığınıyorum' hadisi de, bu kapsamdadır. Bu durum, *'Senin rabbin cezalandırması şiddetli olan'*[580], *'bağışlayan ve merhamet edendir'*[581] ayetinde de dile getirilir. Başka bir ayette ise *'Allah'a yardım ederseniz, sizi kimse yenemez, yüz çevirirseniz, size kim yardım eder?'*[582] denilir. Öyleyse başarısızlık verenden yardım edene, zarar verenden fayda verene sığınılır. İşte bu, kulun diliyle kendisinden otaya çıkan sığınmayı dile getiren Allah'tır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Besmele Zikri

Besmele 'bismillah (Allah'ın adıyla başlarım)' demektir. Kul için besmele, yaratma için mertebenin kelimesi (kün, ol) konumundadır. Hakkıyla söylendiğinde, besmele sayesinde kuldan kün (ol) sözünden meydana gelen şey meydana gelir. Sanki şöyle der: 'Bismillah ile, oluş zuhur eder.' Öyleyse bu, sevgilinin doğruluğunun kendisine bitiştiği hakikati bildirmektir. Hak, o sevgilinin duyması ve dili olmuştur. Böylelikle kün sözünden meydana gelen şey, ondan meydana gelir. Bu durum '*ona üfler, iznimle bir kuş olur*'[583] ayetinde dile getirilir. Burada 'iznim ile' sözü, 'üfler' sözüne bağlıdır. '*Anadan doğma körü ve alacalıyı iznimle iyileştirir.*'[584] Aynı şekilde, ölüyü benim iznimle çıkartır. Yani, ey kulum! Dilin ve gözün olduğumda, benim emrimle eşya senden etkilenir. Dili vasıtasıyla konuşmadığım kimse buna güç yetiremez. Öyleyse her iki durumda da yaratma bana aittir. O halde bismillah, bu yorumla 'kün (ol)' sözünün aynıdır.

BEŞİNCİ FASIL

İlahi Mertebenin Kelimesi (Kün, [ol])

Bu kelime, Allah için 'kün (ol)' sözüdür. Bu, sözü ve kelamı kabul eden (mevcut veya madum) sûretlerde harflerin tertibiyle tecelli etmiştir. Aynı zamanda onun, bunun dışında da bir tecellisi vardır ki, onu Müslim'in e-Sahih'te zikrettiği 'ilahi tecelli' hakkındaki bir hadisle ilgili olarak dile getirmiştik. Allah Teala '*Bir şeyi irade ettiğimizde ona sözümüz...*'[585] der. 'Sözümüz', O'nun konuşan olmasıdır. '*Ona ol demektir.*'[586] 'Ol' sözü, konuşulan şeyin kendisidir. 'Ol' denilen şey ise ondan ortaya çıkar ve 'olma'yı -Hakka veya kudrete değil- var olana, hatta emre izafe eder. Böylelikle bu sözü duyan, yokluğu ve sabit şeyliği halinde 'sübûtî' bir duyma ile Hakkın emrine uyar. Hakkın emri ise, O'nun kudreti

iken; kendisine var olma emredilen şeyin emri kabul etmesi de, onun istidadır. Böylelikle varlıklar, insanın nefesinde harflerin ortaya çıkması gibi, Rahman'ın nefesinde ortaya çıkar. Var olan ise özel bir sûrettir. Buna örnek olarak ağaçta nakşedilmiş sûretin ortaya çıkması veya kokuşmuş suda (insana ait) sûretin ya da kaburga kemiğinde sûretin ortaya çıkması veya çamurda sûretin ortaya çıkmasını verebiliriz. Öyleyse 'varlıktandır' dersen doğru söylemiş olacağın gibi 'yoktum' dersen yine doğru söylemiş olursun.

Gördüğümüzü görürsen
'Ben o'yum' dersin

Bil ki, duyduğun söz
'Ol'dandır, ondan yaratıldık

İşin zâhiri bir söz idi
Bâtını ise sen idin

Şekil bana görünenin kendisi
O gördüğümüz varlık

Şey Rabbimin sözünü ispatladı
O olmasaydı, var olmazdık biz de

Sırf yoklukta olmaz
Hakikatin sübutu, haklısın de!

Ey sevgilim! Kimse yok idiyse
'Ol' dediğinde, duymazdık bu emri

Hangi şeyi kabul ettin O'ndan?
Olmayı mı, yoksa 'sen olmayı' mı?

O halde mertebenin kelimesi, kelimelerdir. Nitekim Allah 'Bizim sözümüz tektir' der, dolayısıyla tekrarlanmamıştır. O halde işin kendisi, olmanın kendisidir. Burada 'ol'dan başka ilahi bir emir yoktur. 'Ol' ise Sibeveyh'e göre Vacibü'l-vücud'dan (varlığı zorunlu) varlık bildiren bir harftir ve hadisliği kabul etmez. Öyleyse bu işin gerçekte tasavvuru güç iken şeriatın ortaya koyduğu yönden kolaydır. Fikir şöyle der: 'Bir şey

yoktu, sonra -bir şeyden olmaksızın- zuhur etti.' Şeriat ise Hakkın sözünü söyler:

Bir şey vardı, oluş haline geldi
Görünmez (gayb) idi görünür (ayn) hale geldi

'Deveye bak, nasıl yaratıldı?'[587] Yani, buharlardan oluşan bulutlar, içerdikleri sıcaklık nedeniyle yukarı doğru çıkarlar. Buharlar, unsur kaynaklı nefeslerdir, buluta ilave bir şey değillerdir. Onlar, teneffüs edende bulut değillerdir. Aksine o bir 'şey' idi ve 'bulut' olarak zuhur etmişti. Bu durumda yoğunlaşmış, sonra su olarak incelerek yağmıştır. Bu durumda ise, buhar haline gelmiş, yükselerek bulut olmuştur. *'Deveye bakınız, nasıl yaratıldı.'*[588] Başka bir ayette *'Görmez misin ki Allah bir takım bulutları (çıkarıp) sürüyor; sonra onları bir araya getirip üst üste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunlar arasından yağmur çıkıyor?'*[589] *'Sıkışan Bulutlardan şarıl şarıl akan sular indiririz.'*[590] *'Allah onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder'*[591] Bu ise, varlıkların çoğalmasıdır. *'nihayet arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince, onlar seviniverirler.'*[592] Öyleyse içerdiği su nedeniyle bulut ağırlaşır ve aşağı doğru inerken sıcaklığı nedeniyle yukarı çıkar. Çünkü küçük büyüğü talep eder. Ağır olduğunda ise, havaya dayanır. Bu durumda hava kesifleşir, aşağı iner ve yeryüzüne yönelir. Bu durumda havadaki sıcaklık artar ve içerdiği şiddetli sıcaklık nedeniyle hava yükselerek en büyük unsuru arar. Bu durumda bulutları kümelenmiş bir halde bulur. Onların yoğunluğu, yükselmesini engeller ve havayı tutuşturur (ışık saçar). Allah, bu parıltı vesilesiyle 'şimşek' diye isimlendirdiği ve kendisiyle havayı aydınlattığı bir melek yaratır. Sonra şimşek, rüzgarın gücüyle, bir kandil gibi söner. Böylelikle onun ışığı -kendisi geride kalmakla birlikte- söner ve şimşek olma özelliğini yitirir. Varlığı geride Allah'ı tespih edici olarak kalır. Sonra havanın toprağa bakan yüzü parçalanır. Onunla karıştığında ise, bir birleşme gerçekleşir. Allah bu kaynaşmadan 'gök gürültüsü' diye isimlendirdiği bir melek yaratır. O da, Allah'ın övgüsünü tespih eder ve şimşekten sonra gerçekleşir ki, bu zorunludur. Bu durum, şimşek yağmur getirmediğinde böyledir. Öyleyse zikrettiğimiz şekilde gerçekleşen her şimşeğin ardından bir gök gürültüsü gelmelidir. Çünkü hava tutuşmuş bir halde yukarı yükselir. Allah 'şimşek'

diye isimlendirdiği bir melek olarak onu yaratır. Bundan sonra ise bulutlar aşağı doğru yönelir. Bu durumda Allah, kendisini var ettiğinde Rabbinin övgüsünü tespih edecek olan 'gök gürültüsünü' yarattır. *'Her şey O'nun hamdini tespih eder, fakat siz onların tespihini anlamazsınız.'*[593] Bu bağlamda bazı şimşekler vardır ki onlar, Allah, yazın sıcak havası vesilesiyle yarattığı meleklerdir. Bu sıcaklığın nedeni güneşin yüksekliğidir ve böylelikle güneşin ışınları aşağı iner. Esir unsurunu ısıttıklarında ise, onun sıcaklığı artar. Bu durumda hava, yukarıdan ışık verir ve bu esnada bulut yoktur. Çünkü sıcaklığın gücü, onların kesifliğinden yükselen buharları latifleştirir ve bu nedenle bulut ortaya çıkmaz.

Burada hüküm, Şın harfine aittir. Bu nedenle 'nefeşî' harf diye isimlendirilir. Allah bu tutuşmadan yağmur getirmeyen şimşekleri yaratır ve onların arkasında gök gürültüsü olmaz. Bütün bunlar, varlıkları 'kün' (ol) sözünden gerçekleşen hadiselerdir ve bunlar nefeslerde gerçekleşir. Böyle bir açıklama yapmamızın nedeni, seni konuya ısındırmaktır. Bu sayede, Allah'ın bu unsur kaynaklı nefeste açtığı ve 'buharlar' diye isimlendirilen sûret ve varlıkları öğrenirsin. Böylelikle -bir gözün var ise- ibret alırsın. Bu durumdaki incelemenden ise, âlemin Rahman'm nefesinden var edilişine geçersin. O, Allah'ın yaratıklarının kendisini tanımasını sevmesinden ortaya çıktı. Binaenaleyh âlemdeki her şey veya âlem, Allah'ın kelimeleridir. Allah'ın kelimeleri ise, O'nun emridir. Allah'ın emri, 'göz açıp kapatmak veya ondan daha yakın' bir tarzda gerçekleşen tek bir emirdir. Göz açıp kapatmaktan daha hızlısı yoktur, çünkü gözü açma vakti, en uzak yerdeki şeyi görme vaktiyle birdir. Duyma gücü de onun aşağısındadır.

Kardeşim! Allah'ın kelamını iyi düşün. Bu yüce Kuran ve onun ayet ve surelerinin tafsili, bu çokluğa rağmen, tek bir sözdür. Bu söz, Tevrat'tır, Kuran'dır, İncil'dir, Zebur'dur ve sayfalardır. Öyleyse biri çoğaltan veya çoğu birleyen kim? İşin nasıl olduğunu bakınız! Bunu öğrenince, 'mertebenin kelimesi'ni de öğrenirsin. Mertebenin kelimesini örenince, onun niçin -ortaya çıkan şeylerin farklılığına rağmen- her şey için 'ol' sözüne tahsis edildiğini de öğrenirsin. Bu kelime harflerden kef ve nun'a, görünmeyen harflerden vav'a tahsis edilmiştir. Geçici olan, kendisine imkân vermesi nedeniyle, sabit üzerinde nasıl hüküm sahibidir? Böylelikle onu daha önce görünür iken görünmez hale getirmiştir. Çünkü sükûn Nun harfinden hüküm sahibi olandır ve o araz-

dır. Çünkü ilahi emir, kendisine ilişmiş, onu sakinleştirmiş ve vav'ın sükûnu ortaya çıkmıştır. Böylelikle kul Rabbine karşı Rabbinden yardım istediği gibi ona karşı onunla yardım istemiştir. İki sakin harf bir araya gelince, nun harfi -emrin ayette geçtiği üzere 'göz açıp kapamaktan' daha hızla nüfuz etmesi için- kef harfiyle birleşmek istemiş, bu durumda vav aradan çıkmış, kef ve nun birbirine temas etmiştir. Arada vav kalsaydı, emir gecikirdi. Çünkü vav'ın kef'in zammesi nedeniyle illet vav'ı olması zorunludur. Dolayısıyla nefes sakin nun'a emri ancak illet vav'ı ortaya çıktıktan sonra getirebilirdi. Bu durumda ise emir gecikirdi. (Onu geciktiren ise) illet vav'ıdır. Böylelikle oluş, iki illetten meydana gelirdi: Vav ve ilahi emir! Allah ise, ortaksızdır. Öte yandan kendisine 'olmak' emredilen şeyin bir an gecikmesi mümkün var sayılıp -ki bu süre vav'ın ortaya çıkma süresidir- illet vav'ının kaldığını ve gizlenmediğini düşündüğümüzde, emrin daha fazla gecikmesi de mümkün olabilirdi. Bu durumda ise, Allah'ın emri eksik kalır, dolayısıyla iradesi işlemezdi. Halbuki Allah, 'iradesi işleyendir.' Bu nedenle mertebenin kelimesinden (kef ve nun arasındaki) vav düşmüştür. Bunun böyle olması zorunlu iken emrin hızla gerçekleşmesi de zorunludur. O halde oluş, mertebenin kelimesinden mutlaka hızla gerçekleşir ve âlem ortaya çıkar. Vav ise 'kün (ol)' içinde bulunduğunu göstermek ve geçici bir nedenle ortadan kalktığını göstermek üzere âlemde zuhur etmiştir. Böylelikle vav, görünmeden amil olmuş ve oluş 'ol' ile vav'ın düşmesinden önce ortaya çıktığı için, âlemde zuhur etmiştir. Bu ise vav harfinin yok olmayıp sadece zikrettiğimiz nedenle gizlendiğini gösterir. O halde oluş, görünmeyen vav harfi ile 'ol'a ilave değildir. Böylece kevn, ol'un sûreti üzerinde zuhur etti. Ol ise O'nun emri, O'nun emri ise kelamıdır. Allah'ın kelamı bilgisi, bilgisi zatıdır. Böylece âlem, Allah'ın sûretine göre ortaya çıktı. 'Allah Âdem'i kendi sûretine göre yarattı.' Âdem ise, ilahi isimleri kabul etmiştir. Bu konuda yeterli açıklamayı mertebe kelimesinde yapmıştık. Allah kulları için yeterli örnekleri verendir.

ALTINCI FASIL

Hamd ile Zikir

Hamd, söyleyen kendisini herhangi bir durumla sınırlamazsa, genel övgü demektir. Bu övgünün üç mertebesi vardır: Hamdin hamdi,

hamd edilenin kendisine hamdi ve üçüncüsü de başkasının ona hamdidir. Dördüncü bir mertebe yoktur. Bir şeyin kendisine veya başkasının ona hamd etmesi hakımından da, hamdde iki kısım daha vardır. Hamd eden ise ya bilgi niteliğiyle veya tenzih niteliğiyle hamd eder, üçüncü bir tür yoktur. Hamdin hamdi, özü gereği ikisinde de bulunur. Aksi halde onun hamdinin olması mümkün olamazdı.

Hamdin Hamdi, onda hamdi verir
Hamd olmasaydı, Hamîd olmazdı

Hamd edilene karşı hamd, iki kısma ayrılır: Birincisi, bulunduğu hal nedeniyle ona hamd etmektir. Bu, en genel hamddir. İkincisi ise, ondan meydana gelen hamd nedeniyle, ona hamddir. Bu ise, şükürdür ve hamdin özel tarzıdır. Böylece hamdin kısımları sınırlanmış, zikrettiğimiz hususu gösteren kelimeler ise, sonsuz olmuştur. Çünkü peygamber, makam-ı mahmudda (övülen makam) 'O'na şimdi bilmediğim hamdlerle hamd ederim' demişti. Başka bir hadiste ise, 'Sana olan hamdi sayamam' der. Çünkü sonsuz olan, varlığa girmez. Âlemde hamd eden ve edilen (öven ve övülen) her varlık, Rahman'ın nefesinden zuhur eden Hakkın kelimeleridir. Rahman'ın nefesi ise, el-Bâtın isminin zuhurudur ve görünmeyen hüküm sahibidir. Öyleyse Allah, ez-Zâhir ve el-Bâtın'dır. Bu nedenle övgünün sonuçları O'na dönmüştür. Dolayısıyla Allah'tan başka hamd eden olmadığı gibi O'ndan başka hamd edilen de yoktur. Hamdin hamdi, O'nun niteliğidir, çünkü hamd O'nun niteliğidir. Nitelik ise, çoğalmayacağı için, O'nun aynıdır.

Allah ilaveyle kemale ermez, münezzehtir bundan
Hamdin hamdi, O'dur, başkası değil!

Allah'a sadece İlah hamd eder
Övülen de O, başkası değil!

Allah'a böyle hamd eden kimse, O'na hamd etmiştir. Eksiği olan ise, eksiği ölçüsünde, Allah'a hamd etmiştir. Öyleyse Allah'a hamd eden olacaksan, bu şuur ve tasavvura göre hamd etmelisin. Bu şekilde hamd edenin Allah'tan göreceği karşılık ise, O'nun kendisidir.

YEDİNCİ FASIL

Tespih ile Zikir

Tespih, tenzihtir. Ayette *'Rabbinin hamdini tespih et ve bağışlanma dile'*[594] buyrulur. Bu, bir emirdir. Başka bir ayette ise *'Kulunu geceleyin yürüten Allah münezzehtir'*[595] buyrulur. Bu ise, bir bildirmedir. Tespih, hamdin kısımlarındandır. Bu nedenle, hamd genel olarak (kıyamette) teraziyi doldurur: 'Subhanallah ve benzeri zikirler de, hamdin kapsamı altındadır. Tespih ortaya çıkınca, kimi tespih ettiğine bakmalısın! Çünkü bilgisizlik, bu makama gizli bir şekilde nüfuz eder ve farkına varılmaz. Hasan b. Sabit, peygamberi hicveden Kureyş kabilesini hicvederek peygamberi savunmak istemişti. Peygamber, kendisi de bir Kureyşli olarak, farkına varmadan bizzat kendisini hicvedebileceği hakkında Hasan'ı uyarmıştı, çünkü o, kâmil bilgindir. Hz Peygamber, Hasan'ın Kureyş'i hicvederkenki niyetinin Allah'ı razı etmek olduğunu biliyordu. Hasan'ın niyeti buydu. Peygamber bunu -farkında olmadığı yönden kendisini desteklemek üzere- Ruhu'l-kuds'un Hasan b. Sabit'e geldiğini görmekle öğrenmişti. O, peygamberin şerefini savunmak üzere Kureyş'i hicvettiği sürece, Ruhu'l-kuds kendisine yardım edecekti. Bunu ise amellerinin kendilerine döneceğini bildirerek Allah da onaylamıştır. Allah şöyle der: *'Her nefs yaptığının karşılığını görür.'*[596] Onlar, Hz. Peygamberin doğruluğunu öğrenirler. Bunun üzerine peygamber Hasan'a şöyle demişti: 'Ben de onlardanım, ne söylediğine ve nasıl söyleyeceğine dikkat et! Ebu Bekir'e git, çünkü o, nesep ilmini en iyi bilen kişidir, o sana bilgi verir. Böylelikle peygambere dönmeyecek sözü nasıl söyleyeceğini öğrenirsin ve onların düştüğü hataya düşmemiş olursun.' Hasan şöyle der: 'Allah'a yemin olsun ki, seni onların içinden saç telinin hamurdan çekildiği gibi çekip alacağım.' Çünkü hamur, saç teline yapışmaz.

Tespih bahsi de böyledir. Çünkü o, bir tenzihtir. Yokluktan ibaret olan tenzih, tenzih değildir. Tenzih, kadimlik ile nitelendiği için sonradanlığı gösteren bütün niteliklerden Hakkı tenzihtir. Hâdislik (sonradan var olanlar) nitelikleri, yaratıklara aittir. Burada, hâdisleri bilmede ayaklar kayar. Varlıkta sadece Allah var iken, hâdislerin mahiyeti de ne-

dir? Çünkü var olanlar, Allah'ın kelimeleridir ve onlar ile Allah övülür. Tenzih eden Rabbini tenzih ederken, O'nu yaratıkların niteliklerinden tenzih eder. Yaratılmış olanın kendiliğinden bir şeye sahip olması mümkün değildir ve onun kendi varlığı da yoktur. O, kendini izhar edene aittir. Hak, bir şeyden tenzih edildiğinde, kendisiyle ve benzerleriyle övülür. Hakkı sadece kendisiyle veya benzerleriyle O'nu övebileceğin bir şeyden tenzih edersen, kendisiyle hakkı övmen gereken bir övgüyü terk etmişsin demektir. Binaenaleyh Hakkı tespih ederken, hangi şeyden O'nu tespih ettiğini iyice öğrenmelisin! Çünkü O'ndan başkası yoktur. Çünkü Rahman'ın Nefesi var olanların cevheridir. Bu nedenle Hak, kendisini yaratıkların özellikleriyle nitelerken akıl kanıtları bunları O'nun adına imkânsız sayar. Allah'ı aklınla tenzih etmekten sakınmalısın! O'nu kendi kelamı olan Kuran ile tespih et. Bu durumda, bidatçi veya yeni bir şey uyduran değil, anlatan haline gelirsin. Zarar veren bir şey söz konusu ise, ondan uzak durmuş olursun. Çünkü sen O'nu kendi kelamıyla tespih ettin, o ise, kendini senden daha iyi bilendir. O, zatını en yetkin övgü ve senayla övendir. Hz. Peygamber 'Sen kendini övdüğün gibisin' der. Senin aklının O'nun hakkında 'Allah için caiz değildir' deyip Onu tenzih ettiği şeylerle Allah, kendisini övmüştür. Bu, kendisine nispet ettiği konuda Hakkı yalanlamanın ve kınamanın son noktasıdır. Allah, sana kendisini O'ndan öğrenmeni bildirdi. Öyleyse sen, şeriatta Allah'ın niteliği olarak yer alan bir şeyden O'nu tenzihten sakınmalısın. O'nu genel olarak aklınla tespih etmemelisin. Sana tavsiyemi yaptım. Aklî deliller, çoğunlukla ilahiyat bahislerinde dinî delillerle çelişir. Rabbini O'nun kelamı ve tespihiyle tespih etmelisin, fikrinden veya teorik araştırmadan çıkarttığın hükmünle tespih etme! Çünkü fikrin elde ettiği şeylerin çoğu bilgisizliktir. Sen sana söylenenden uzak dur. Çünkü o, şifası az bulunan dermansız bir hastalıktır. Allah'ın kınadığıyla kına, övgüsüyle öv, rahmetiyle merhamet et, lanetiyle lanetle! Bu durumda, bilgiye ulaşırsın ve ellerin hayırla dolar.

Tespih âlemdeki her varlığın övgüsüdür. Bu övgü tespihten başka bir şey değildir. İşte bu, akıl sahiplerini şaşırtan ilahi bir tuzaktır. Onların akılları, Allah'ın hamdi hakkındaki ifadesinden habersizdir. Bu, daha önce zikrettiğimiz bir husustur. Allah *'Her şey O'nun hamdini tespih eder'*[597] buyurur. Burada 'hamd eder' veya 'tekbir eder' veya 'tehlil eder' demedi, çünkü bunların hepsi, varlığını ispatlamayla yapılan övgülerdir.

Tespih ise, yok (etmeyle yapılan olumsuzlayıcı) bir övgüdür. Böylelikle ilahi tuzak tespihe girmiş ve müfekkire gücüyle hareket eden akılları etkilemiştir. Ârifler gelmiş, Allah'ın her şeyin tespihini kendisine izafe edilen hamdiyle sınırladığını görmüş, O'nu kendisini övdüğü nitelikle tespih etmişlerdir. Onlar, akıllarıyla ilahiyat bahislerini araştıranlardan farklı bir şey çıkartmamışlardır. Bu nedenle Allah *'Onların tespihlerini anlayamazsınız'*[598] buyurur. Çünkü onlar, O'nun övgüsünü unutmuşlardır. Kanıtları ise akıllarından gelir. Allah bunu fikirlerini perdeleyerek kendilerinden gizlemiştir. Bu nedenle *'Allah halîm ve bağışlayandır'*[599] ayetiyle onları cezalandırmamıştır. Bununla birlikte, bu davranışta bir yönden saygısızlık vardır. Onlar için Allah nezdinde şefaat eden *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[600] ayetidir. Burada onlar yanılmış, Allah ise *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[601] ayetinin talebini onlar adına kabul etmiş, Allah hakkında tereddüt ettikleri veya O'na dair imkânsız saydıkları konularda onları bağışlamıştır. Bunlar, istiva, beraberlik, mekanda bulunmak, inmek gibi Allah'ın Kitabında ve Peygamberlerin sözlerinde dile getirip Allah'ın onayladığı pek çok husustur.

Rabbini nasıl tespih etmen gerektiğini açıkladık ve sana yolu gösterdik. Şimdi Rabbinin nezdinde beni zikret.

SEKİZİNCİ FASIL

Tekbir ile Zikir

Allah şöyle der: *'Allah'ın zikri en büyüktür.'*[602] Allah'ın zikri, Kuran'dır. Sen de O'nu Kuran ile zikret, kendi tekbirin ile O'nu tekbir etme (büyüklüğünü dile getirme). Çünkü Allah, kendisine tekbir getirmeni emrederek, şöyle demiştir: *'O'na tekbir getir.'*[603] Allah, çocuk sahibi olmaktan, ortaktan ve dosttan münezzeh ve büyüktür. Bu tekbiri getirirken *'zilletten'*[604] ifadesinden habersiz kalma. Allah büyüklüğün yönünü sınırlamıştır. Çünkü Allah *'Allah'a yardım ederseniz, o da size yardım eder'*[605] der. O halde biz, O'na zilletimiz (nedeniyle) yardım etmedik. Bu nedenle Allah *'O'nun zilletten ötürü bir dosta ihtiyacı yoktur'*[606] der. Allah, seni üzerinde yarattığı sûrete hakkını vermek üzere kendisine yar-

dıma çağırır. Çünkü O *'Her şeye yaratılışını verdi.'*[607] Öyleyse Allah'ın seni üzerine yarattığı sûrete yaratılışını -ki onun yaratılışı, hakkı demektir- vermesinin bir yönü de, sûretten yardım istemesidir. Çünkü yardım eden O'dur. Allah *'Allah'ın yardımcıları olun'*[608] der. Yardımcı, velidir. Bu nedenle onu sınırlamıştır. Öyleyse sen O'nu bir dosttan tekbir ederken, hangi veliden tekbir ettiğini bilmelisin. Aynı şey, mümkünde ortak için geçerlidir. Kulun bir şeye sahip olup olmayacağı hususu da bu meseleye dayanır. Sebeplilerin ancak kendisiyle var olabileceği sebeplerin ortaklığını dikkate alan kimse, mülkte ortak kabul etmez. Çünkü mülk için sebep bir araç gibidir. Araç, onlarla var edenin mülkü olan şey bu araç ile var edilir. Aynı şekilde bu var edenin mülkünün aletidir. Alet ise bir şeyin sahibi değildir. Bu nedenle -yaratmada değil- 'mülkte ortaklıktan büyüklük' diye sınırladı Çünkü Allah, eşyayı iki şekilde yaratır: Bir türünü, sebeplerini var etmeyle var etti. Bir marangozun dolap yapması veya duvarcının bina yapması gibi, âlemdeki bütün sanatkârların sanatları bunun örneğidir. Fiil marangoza izafe edilir. Halbuki marangoz, sandığı sadece eliyle yapmış değildir. Aksine, demir gibi bir takım marangozluk araçlarıyla yapmıştır. Sandığın yapımı ise, araçlardan birisine izafe edilmez. Aksine sandık, onun yapımı olması bakımından, yapıcısına izafe idilmiş, o ise sandığı araçlarla yapmıştır. Başka bir izafe daha vardır: Marangoz kendi adına işi yapmış ise, sandık ona izafe edilir, çünkü sandık, onun mülküdür. Bu durum *'Ben cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım'*[609] ayetinde belirtilen durum gibidir. Başka bir ayet ise *'Göklerin ve yerin mülkü O'na aittir'*[610] ayetidir. Ahşap başkasına ait ise, sandık, onun yapımı olması yönünden marangoza izafe edilirken, sahiplik yönünden -marangoza değil- ahşabın sahibine izafe edilir. Bu durumda marangoz, mal sahibinin aracıdır. Allah ise, -yapımda değil-sahiplikte ortağı reddetmiştir. *'Dikkat ediniz! Yaratma ve emir O'na aittir. Âlemlerin rabbi Allah mübarektir.'*[611]

İkinci yaratma türü, şöyledir: Allah var ettiği şeyi bir sebep olmaksızın yapar. Bu ise, ilk sebeplerin varlıklarını yaratmadır. Rabbini dost veya ortaktan tekbir edip O'nu bu konuda -Hakkın kendisini sınırladığıyla sınırlamalısın. Genelleştirme, yoksa büyük bilgi ve iyiliği kaçırırsın. Aynı şey *'O'nu tekbir et'*[612] ayetinde geçerlidir. Allah'ı oğul edinmekten tekbir edersin, çünkü oğul babaya ait olabilir -yoksa o edinilmez-. Gerçekte bu noktada babaya ait bir fiil yoktur. Baba sadece suyu (meni)

eşinin rahmine bırakmış, çocuğun yaratılışını başka bir sebep üstlenmiştir. Çocuk edinen, Zeyd'i evlat edindiğinde Hz. Peygamber'in durumundaki gibi, evlat edinendir. Allah şöyle der: *'Çocuk edinmemiş Allah'a hamd olsun.'*[613] Çünkü bir çocuk edinseydi, yaratıklarından dilediklerini seçer ve dilediğini çocuk edinirdi. Bir çocuk edinmemiş olan ise, bunu yapmazdı. Ayette *'Allah doğurmadı'*[614] denilir. Bu, doğum yoluyla olan çocuktur. Allah'ın öyle bir çocuğu olmadığı gibi kimseyi de çocuk edinmemiştir. Öyleyse çocuk, her iki yönden kendisinden olumsuzlanır. Yahudi ve Hristiyanlar, Allah'ın çocukları olduklarını iddia ederek, bir tür 'çocuk edinmeyi' kastetmişlerdir. Çünkü onlar, babalarını tanıyorlardı. Mesih hakkında ise, 'Allah'ın oğlu' demişlerdir, çünkü onun babasını bilmiyorlardı ve o bir babadan meydana gelmemişti. Çünkü onlar, meleğin Meryem'e *'yakışıklı bir adam şeklinde'*[615] gözükmesi hakkında Allah'ın söylediğini bilmiyorlardı. Allah onu bir ruh yaptı, çünkü Cebrail ruh idi. Öyleyse İsa, iki kişiden oluşmuştu. Cebrail Meryem'e üfleme esnasında -nitekim ruh da düzenlenmiş bedene üflenir- İsa'yı vermiş, onlar ise, bunun farkına varmamıştı. Onlar, İsa'nın ne bedenini ve ne ruhunu anlamışlardı. İsa'nın sûreti ise, ruhun bedenlenmesi gibiydi. Çünkü o, bir temessülden meydana gelmişti. İsa'nın yaratılışını iyice düşünürsen, akıl sahiplerinin anlayamadığı büyük bir bilgiyi öğrenirsin.

O halde, Rabbini tenzih ederken ve O'nu zalimlerin söylediklerinden *'yücelterek tekbir ederken'*[616], Rabbin gibi tekbir etmelisin. Onlar, Allah'ı kendisiyle zatını tekbir etmediği şeyle O'nu tekbir ederler. Söz gelişi Allah kulunun tövbesiyle sevinir, evine (Kâbe) gelenden dolayı mutlu olur, meleklerine karşı Vakfe'de duranlarla övünür. Kutsi bir hadiste şöyle der: 'Acıktım, beni doyurmadın.' Burada Allah kendisini kulunun yerine koydu. Allah'ı böyle yerlerden tenzih edip 'tekbir' edersen, O'nun tekbiriyle tekbir etmiş olmazsın. Aksine, O'nu yalanlamış olursun. O halde, Allah'ı tekbir, O'nun kendisini tekbir ettiği şekilde gerçekleşir. Sen de O'nun sınırında dur ve Rabbine karşı aklınla hüküm verme!

DOKUZUNCU FASIL

Tehlîl ile Zikir

Bu, O'nun dışındakileri yok sayarak, tevhidin zikredilmesi demektir, halbuki O'ndan başkası yoktur. Başkası yok iken 'olumsuzluğu olumsuzladıysan', ispatladın (bir şeyi var ettin) demektir. Allah şöyle der: '*Rabbin kendisine ibadet edilmesine hükmetti.*'[617] O halde ibadet edilen her şeytle Allah'a ibadet edilir.

Tevhit, bahsi otuz altı kısımdır. Burada, Allah'ın kelamı olması yönünden Kuran'da geçenleri kastediyorum. Tevhidin bir yönü, Bir'in birlenmesidir. Bu nedenle bazı ilahiyat (metafizik) bilginleri, Bir'i birleyenin sadece Allah olduğunu ileri sürmüştür. O'nun birlemesi olmasaydı, hakkında 'bir' denilecek kimse olmazdı. Öyleyse O'nun birliği, Bir'i izhar etmiştir. Bunun bir yönü ise Allah'ın tevhididir ki bu, ilahlığın (ulûhiyet) tevhididir. Onun bir yönü de hüviyetin tevhididir. Bu bölümde bütün bunları zikredeceğiz. Ayrıca, tehlilde Allah'a ait ilahi isimleri zikredeceğiz. Bunu yaparken Kuran'da bu konuyla ilgili geçen ifadelere bir şey eklemeyeceğiz. Bunlar, feleğin derecelerinin onda biri olarak, otuz altı yerde geçer. Allah ruhlar, cisimler, ışık ve karanlık âlemlerinden var olanların sınıflarını yaratmaya bu Feleğin hareketlerini vesile yapmıştır. Otuz altı, Allah'ın âlemdeki varlıklardan olan hakkıdır, çünkü onlar, insanın Kuran'ı telaffuzundan meydana gelen şeylerdir. Öyleyse bu sayı, 'göğün suladığı ekinlerin (zekâtı olan) öşür (onda bir)' gibidir ve o '*En yüce Rabbinin adını tespih et*'[618] ayetinde geçen A'lâ diye isimlendirilen şeydir. O halde tehlil zikrin öşrüdür (onda bir) ve onun hakkıdır. Öyleyse tehlil, üç yüz altmış derecenin onda biridir.

Birinci tevhit: Bu tevhit '*İlahınız tek ilahtır, O'ndan başka ilah yoktur, Rahman ve Rahim'dir*'[619] ayetinde dile getirilen ve nefesin ait olduğu Rahman ismiyle bir'in birlenmesidir. Allah onunla başladı, çünkü nefes olmasaydı, harfler, harfler olmasaydı kelimeler ortaya çıkmazdı. Allah, kendi mutlak birliğinin dışında, ilahlığı herkesten olumsuzlamıştır. Sonra, ilahlığın hüviyetiyle kendisine ait olduğunu belirtmiştir ki hüviyet el-Vâhid ismine döner. Kendisini nitelediği ilk özellik, er-Rahman'dır, çünkü o, nefesin sahibidir. Böyle bir zikir, ihlal'den -ki sesi

yükseltmek demektir- türetilerek 'tehlil' diye isimlendirilmiştir. Başka bir ifadeyle La-ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur)' diye tehlil edildiğinde, ses yükselir. Bu ses -ki onunla çıkan nefestir- söz konusu kelimeden başkasının kendisinde ortaya çıktığı bütün nefeslerden daha yüksektir. Bu nedenle Peygamber 'Ben ve benden önceki nebilerin söyledikleri en faziletli söz La-ilahe illallah sözüdür' demiştir. Bunu, bir nebi bildirdi, çünkü Allah'tan ancak bir nebi söz aktarabilir. Öyleyse bu, Allah kelamıdır. Kelimelerin en üstünü ise, La-ilahe illallah'tır. Bu cümle, dört şeyden oluşur: Olumsuzlama, olumsuzlanan, olumlamak ve olumlanan. Dört ilahi nitelik ise, âlemin varlığının esasıdır. Doğal dört ise, cisimlerin varlığının esasıdır. Dört unsur, türeyenlerin varlığının aslıdır. Dört karışım, canlının varlığının aslıdır. Dört hakikat, insanın varlığının aslıdır.

Dört ilahi nitelik; hayat, bilgi, irade ve sözdür. Bu ise akla göre 'kudret' iken, dine göre 'sözdür (kavl)'. Dört doğa; sıcaklık, yaşlık, kuruluk ve soğukluk, dört unsur; esir, hava, su ve topraktır. Dört karışım ise iki acı, balgam ve kandır. Dört hakikat; cisim, beslenme, duyu ve konuşmadır. Kul bunlara göre 'la-ilahe illallah' derse, âlemin dili ve konuşmasında Hakkın vekili olur. Böylelikle âlem onu zikrederken Hak da kendisini zikreder. Bu cümle, on iki harften oluşur. Bu sayıyla da sayı isimlerinin basitlerini içerir. Bu on ikiden üçü, onlu sayılar, yüzlerin ve binlerin katlarıdır. Diğerleri ise birden dokuza kadar olan sayılardır. Ardından bu sayılardan -sonsuza varana kadar- bileşik sayılar gelir. Sonsuza varana kadar, bunların hepsi bu on ikiye dahildir. On iki, onlardan oluşan şeydir. Öyleyse la-ilahe illallah'ın -varlıkta bu sayıyla sınırlı olsa bile- (sevabı bakımından) karşılığı sonsuzdur. Dolayısıyla onunla sonsuza göre hüküm gerçekleşir. O halde yokluğun katışamadığı varlığın bekası tevhide bağlıdır. Bu ise, la-ilahe illallah demektir. İşte Rahman'ın nefesinin etkisidir bu. Bundan dolayı Kuran'da Allah bu isimle başlamış ve onu Ahad'ın birliği saymıştır. Çünkü âlem, Bir Haktan sudur etti.

Rahman'ın nefesinden ikinci tevhit, '*Allah'tan başka ilah yoktur hay ve kayyumdur*'[620] ifadesinde dile getirilir. Bu, hüviyet ve başlangıç tevhididir. Çünkü bu ayette Allah mübtedadır (isim). O'nun niteliği ise, uyku ve dalgınlığın kendilerini tuttuğu sûretler ile zuhur ettiğinde, uyku ve dalgınlıktan tenzihtir. Nitekim insan rabbini uykusunda uyuma özel-

liğindeki bir insan şeklinde görebilir. Bu nedenle Hak, bu surette (zuhur ettiğinde) kendisini tenzih ederek birlemiştir. Rüyada böyle bir sûret ile zuhur etse bile, yine de O, uyku ve dalgınlığın tuttuğu kimselerden değildir. İşte ayetteki en özel nitelik budur. Allah el-Hayy ismini el-Kayyum'dan önce zikretti. Çünkü uyku ve dalgınlık, uyanık olan Hayy ve Kayyum'u (Diri ve Ayakta) tutar. Ölüm de diriye gelebilir. Bu nedenle Hak için 'ölümsüz diri' denilir. Uyku ve dalgınlık da böyledir. Dalgınlık uykunun başlanıcı, rüzgar için esinti gibidir. Çünkü uyku bir buhardır ve o da havadır, esinti ise onun başlangıcıdır. Dalgınlık, uykunun başıdır ve uyanık olana gelebilir. İşte bu, el-Hayy el-Kayyum İlah'ın kendisinden tenzihi kabul ettiği şeyden, 'tenzihin tevhididir.' Sözü uzatma korkusu olmasaydı, içerdiği ilahi isimlerle birlikte ayetin tamamını açıklardık.

Rahman'ın nefesinden üçüncü tevhit, '*Elif, Lam, Mim! Allah'tan başka ilah yoktur, Hayy ve Kayyum'dur*[621] ayetidir. Bu, nefesin harflerinin tevhididir ki bunlar, Elif, Lam ve Mim'dir. Kitabın ikinci bölümünde, harflerin hakikatleri hakkında yeterli açıklama yapmıştık. Bu tevhit de, başlangıç tevhididir. Fiil isimlerinden kendisine ait olan, el-Hayy ve el-Kayyum diye isimlendirilen Allah'tan 'kitabı hak ile indirendir (Münezzilü'l-kitab bi'l-hak)' ismidir. Böylelikle O'nu Hayy ve Kayyum diye isimlendirilen Allah'ın katından 'kitabı hak ile indiren' diye isimlendirmiştir. O'nun dört kitabı indiren olduğu açıklanmıştır. Bunlar, birbirini doğrulayan kitaplardır. Dört olmasının nedeni ise, tanıklığın en çoğunun dört olmasıdır. İlahi kitaplar ise, Hakkın kullarına karşı vesikalarıdır. Bunlar, Hakkı niteleyen kulları üzerindeki haklarını dile getiren, kulların Allah üzerinde -O'nun kendisine vacip kıldığı- haklarını belirten kitaplardır. Allah'ın kendisine zorunlu kıldığı haklar ise, kulları için O'ndan bir ihsan ve lütuftur. Allah kullarıyla birlikte yükümlülük altına girerek şöyle demiştir. '*Sizinle yaptığım sözleşmeyi yerine getirin.*'[622] Allah, bize kulluğumuzu inkar ettiğimizi bildirerek, yükümlülük altına sokmuştur. Kul olmasaydık, bize yükümlülük yazılmazdı, çünkü biz, Efendinin hükmüne bağlıyız. Hakikatimizden çıkıp sahiplik, tasarruf, alma, verme iddiasında bulunduğumuzdan emin olunca, bizimle kendisi arasında bir takım sözleşmeler yazmıştır. Bizden söz ve misak almış, kendisini de bu konuda bize katmıştır. Bakınız! Sözleşmeli köle hür konumuna yerleştirildiğinde, sözleşmeli köle olabilir. Hürriyet kokusu-

nu tahayyül etmeseydi, köle iken sözleşmeli olması mümkün olmazdı. Çünkü köle hakkında bir sözleşme olamayacağı gibi onun bir hakkı da yoktur. Köle efendisinin izniyle tasarruf edebilir. Efendisinin verdiği görevi yerine getirirken de, kendisine karşı bir misak veya söz alınmaz. Bakınız! Kaçak köle kayıt altına alınır. Bu, onun kaçaklığına karşı bir vesikadır. Bu, köle ve efendi arasında geçerli olmayan akit ve sözleşmeleri içeren vesikalar gibidir. Âriflere en ağır gelen ayetler, içerisinde '*sözleri yerine getirin*'[623] ifadesinin bulunduğu ayetlerdir. Böyle ayetler köleyi Allah karşısında kölelikten çıkartır.

Rahman'ın nefesinden olan dördüncü tevhit '*Dilediği şekilde rahimlerde sizi tasvir edendir*'[624] ayetinde dile getirilir. Ayetin devamında '*Allah'tan başka ilah yoktur, O aziz ve hakimdir*'[625] denilir. Bu, meşiyet tevhididir. Allah, hüviyetini izzet özelliğiyle niteleyerek şöyle der: '*O doğrulmamıştır.*'[626] Allah, korusu yüce olandır, çünkü O, bizi -temas etmeksizin- rahimlerde suretlendirendir. Temas etseydi, sûretleri kabul eden O'na dokunacağı gibi rahim de O'nu içerirdi. Öte yandan tasvir eden O olmasaydı, bu nispet doğru olmazdı, halbuki Allah, doğru sözlüdür. Çünkü Allah, tasviri bir başkasına nispet etmeyip 'dilediği şekilde' buyurmuştur. Yani, nasıl isterse öyle yapar. Bu nitelikte ise, O'nun meşiyetinin -önce izzet, ardından hikmet ile nitelenmesine rağmen- keyfiyeti kabul ettiği ortaya çıkar. Hikmet sahibi Hakim, menzillerine kendilerini indirdiği eşyayı düzenleyendir. O halde tasvir onu gerektirir. Çünkü O, şanına layık izzetiyle, el-Melik değil, el-Musavvir'dir (tasvir eden). Böylelikle şanını bilen selim akılları hayrete düşürür. Tevilcilere gelirsek, onlar hayrete düşmez, tevile dalarken doğruyu da bulamazlar. Bilgiye uyarlarsa, kıyamet günü kendisinden hesaba çekilecekleri bir yasağı işlemiş olurlar. Çünkü onlar, Allah'ın zatı hakkında konuşup kendisine nispet ettiği şeyden O'nu tenzih edenlerle birlikte olacaklardır. Söz konusu kişiler, aklı imana yeğleyen ve teorik düşüncesini Rabbi hakkındaki bilgide hüküm sahibi yapanlardır. Böyle bir şeye ise hakları yoktur. Bu durum 'Âdemoğlu beni yalanladı, bu ona yakışmadı' ifadesinde dile getirilir. Burada Allah Âdemoğlunun kendisini yalanladığı bütün hususları değil, bir kısmını zikretti. Sonra 'benim kulum' dediği bir hadiste ise, kendisine izafe ederek, onun adına bir umudu geride bıraktı. 'Âdemoğlu' demiş ise -ki rivayet bakımından bu daha doğrudur- onu kendinden uzaklaştırmış ve Âdem'in beline izafe etmiş olur. Çünkü

günah bel ile gerçekleşmiştir. Söz konusu günah, ağaca yaklaşmak, yemek ve unutmaktır. Allah onda bir kararlılık bulamamıştır. Bu ise, bâtının amelidir. Böylelikle bâtınını ondan temizleyerek *'Allah katında temiz idi'*[627] demiştir. Yani Allah'ın söylediği gibi seçilmiş idi.

Rahman'ın nefesinden beşinci tevhit ise *'Allah kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etti. Melekler ve adil bilginler de tanıklık etti'*[628] ayetinde dile getirilmiştir. Bu, hüviyetin tevhididir. Burada tanıklık, el-Muksit ismine dayandırılmıştır ki alemde adalet demektir. Bu durum *'Her şeye yaratılışını verdi'*[629] ayetinde dile getirilir. Allah, tevhitte kendisini 'ölçü koymak' özelliğiyle nitelemiştir ki, adil olmakla şehadetin tevhidini kastediyorum. Bunu ise, hüviyete ait saymıştır. Allah, bütün isimleri bakımından, buna şahittir. Bütün isimler dedik, çünkü Allah ismi, *'melekler ve bilgi sahipleri'*[630] ayetinde çokluğa atıf yapılmıştır. Böylelikle Allah ismi zikredilip de özel bir isim belirlenmezse, alemin adaletle -çünkü Allah kendisine ölçü koymaz ve ancak ölçülebilir olan onun altına girer- talep ettiği bütün ilahi isimleri kastettiğini anlarız. İşte bu, 'adalet tevhididir'. Bu konuda bize sahih bir hadis aktarılmıştır. Onu bize Yunus b. Yahya Ebu'l-vakt Abdullah el-Herevi'den, onun İbnü'l-Muzaffer ed-Davudî'den, onun Ebu Muhammed Hamevi'den, onun el-Ferberi'den, onun ise Buhari'den, Buhari Ebu'l-Yemen'den, onun Şuayb'dan, onun Ebu'z-Zünad'dan, onun A'rec'ten, onun Ebu Hureyre'den aktardığı bir hadistir. Ebu Hureyre Hz. Peygamberin şöyle dediğini söyler: 'Allah şöyle buyurur: Sadaka ver ki, sana da verilsin.' Başka bir hadiste, 'Allah'ın eli doludur, gece ve gündüz cömertçe vermek onları tüketemez' denilir. Başka bir hadiste ise şöyle denilir: 'Gökler ve yerin yaratıldığı andan itibaren neyin infak edildiğini gördünüz mü? Bütün bunlar, Allah'ın elindekini azaltmaz. O'nun Arş'ı su üstündedir. Mizan elindedir, yükseltir ve alçaltır.' Bu hadisi, Müslim Ebu Hureyre'den de aktarır. Bu ikinci rivayette, 'eli' yerine 'sağ eli' ifadesi geçer ve 've diğer eli' ifadesi de vardır. Hadis, sahihtir.

Rabbini tehlil edişinde adaleti uygulayan kulu Rabbi tasdik eder ve sözünün benzerini söyler. Bu, Allah'ın kulunu tezkiye etmesinin bir yönüdür. Bize birden çok ravi aktarmıştır ki, İbn Rüstem Mekinüddin Ebu Şuca' el-İsfahanî -ki o Mekke-i şerifte Makam-ı Harem'in imamıdır- ve Ömer b. Abdülmecid el-Meyaneşî Ebu'l-Feth el-Kürhî'den, o Tiryaki Ebu Nasr'dan, o Abdülcabbar b. Muhammed'den, o el-

Mahbûbî'den, o Ebu İsa et-Tirmizi'den, o Süfyan b. Vekî'den, o İsmail b. Muhammed'den, o Cahade'den, o Abdülcabbar b. Abbas'tan, o el-Ağar Ebu Müslim'den aktarmıştır: Ebu Said ve Ebu Hureyre'nin peygamberin şöyle dediğine tanıklık ettiklerine tanığım: 'Kim La-ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur), vallahu ekber (Allah en büyüktür)' derse, Rabbi onu tasdik eder ve şöyle der: Benden başka ilah yoktur ve Ben, en büyüğüm! Kul, Allah'tan başka ilah yoktur, Tektir O' derse, Allah şöyle der: Benden başka ilah yoktur, Ben Tek'im. Kul 'Allah'tan başka ilah yoktur, mülk O'nundur' derse, Allah şöyle der: 'Benden başka ilah yoktur, mülk ve hamd Bana aittir.' Kul 'Allah'tan başka ilah yoktur, güç ve kudret O'na aittir' derse, Allah şöyle der: 'Benden başka ilah yoktur, güç ve kudret bana aittir.' Şöyle derdi: 'Kim hastalığında bunu söyler ve ölürse, cehennem ateşi onu yemez.' Her kim bu hususta bir terazi belirleyerek Rabbine, kendi nefsine ve başkalarına ait hakları yerine getirip; üzerinde kendisine veya başkasına ait bir hak bırakmazsa, sayesinde rabbine şahitlik ettiği adalete sahip olarak bu makama yerleşir. Çünkü bu, hakları yerine getirme tanıklığıdır. Bu hakkı gizleyen ise, kalbi günahkar olan kişidir. Adil kişinin üzerinde başkasına ait belli bir hak varsa, onu (kendisine vermekle) üzerindeki hakkı düşürür ve onun peşinden gitmez. Böyle birinin ücreti, Allah'a kalır.

Bu şahitlikte hakkı vermeyle ilgili zikrettiğimiz hususu ardından gelen *'Adalet ile ayakta duranlardır onlar, Allah'tan başka ilah yoktur, O aziz ve hakimdir'*[631] ayeti destekler. Böylece Allah, kendi hakkında birliğiyle tanıklık etmiş, sonra melekleri ve bilgi sahipleri O'nun tevhidine şahitlik etmişlerdir. İşte bu, Allah'ın adil olmasının bir yönüdür. Bu durum, kendisine sorulmazdan önce tanıklığı yerine getirmenin fazileti kapsamına girer. Çünkü Allah kullarına -kulları kendisinden bunu istemezden önce- tevhidine tanık olduklarına şahitlik etmiştir. Bu ayette ise, şehadetin -zannı galip ile değil veya taklit ile değil- bilgiye dayalı olarak yapılabileceğini açıklamıştır. Bu konuda geçerli taklit, iddia ettiği hususta masum olan peygamberi taklittir. Bir bilgiye sahip olarak Allah hakkında tanıklık edebiliriz. Nitekim tebliğ zamanında bulunmadığımız halde, nebilerin Hakkın davetini kendilerine ulaştırdıkları hakkında ümmetlere karşı tanık olacağız. Bu konuda Allah'ın kitabında Nuh, Semud, Ad, Lut kavmi, Eykeliler, Musa'nın kavmi ve Huzeyme'nin şahitliği gibi hususlarda aktardıklarında Hakkı tasdik ederiz. Böyle bir şa-

hitlik, kime iman ettiği hususunda -bir zanna veya hüsnü zanna değil- bilgiye sahip olan kimse adına geçerli olabilir.

Rahman'ın nefesinden altıncı tevhit, '*Allah O'ndan başka ilah olmayandır. Sizi kıyamet gününde toplayacaktır, onda kuşku yoktur Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?*'[632] ayetinde dile getirilir. Bu da, başlangıç tevhididir ve kaza ve hüküm için hüviyetin tevhididir. Allah rahmetinden dolayı '*sizi bir araya getirecektir*'[633] buyurur. Biz, bir olduğumuz hususta bir araya gelebiliriz. Bu ise, O'nun rabliğini kabuldür. Ayet bize bir müjde ayetidir ve -ateşe girsek bile- herkesin mutluluğuyla ilgili olarak bizim adımıza iyiliğin zikredilmesidir. Çünkü toplama, intikamın sonsuza dek uzamasını engeller. Fakat azap sürer ve ondaki haller değişir. İntikam ve acıları duyma hali bitince, Allah, rabliğini kabul edenlere nimetlerinden ve azaptan tat alanlara ondan layık şeyleri verir. Söz konusu kimse, (Rabliğini kabul ettikten) sonra şirk koşmuş, sonra yükümlülük diyarının dışında bir yerde tekrar birlemiştir. Teklif bir emirdir ve bu emir, iki tanıklık arasındaki bir yerde gerçekleşmemiştir. Bu durumda hüküm başta ve sondaki iki asıla ait kalmıştır. Bu, kıyamette bizi toplayacak sebeptir. Binaenaleyh Allah, bizi ancak daha önce bir araya geldiğimiz hususta toplayacaktır.

Azaptan tat alınca rahatlarlar
Azabın acısından, bir karşılıktır o

Ebu Yezid-i Ekber el-Bestami şöyle der:

Bütün arzularıma ulaştım
Azaptan bulduğum hazdan başka

Halbuki burada elem demedi. Bizim de bu konuda pek çok şiirimiz vardır.

Rahman'ın nefesinden yedinci tevhit, '*O sizin rabbinizdir, O'ndan başka ilah yoktur*'[634] ayetinde dile getirilir. Bu, el-Hâlık (Yaratan) ismiyle Rabbi birlemedir ve hüviyetin tevhididir. Binaenaleyh söz konusu tevhit, takdir tevhidi değil, varlık tevhididir. Çünkü Allah ibadeti emretmiştir, ibadet ise, ancak varlıkla nitelenen kimse tarafından emredilebilir. Varlığı ise, Rabbe ait yapmış, bu ismi Allah ile tehlil arasına yerleş-

tirmiştir. Onu da, Rabbe dönük özel bir izafeyle, bize izafe etmiştir. Öyleyse bu, efendiliğinde, saygınlığında ve varlığının zorunluluğunda kendisini birleyelim diye, özel bir izafedir. Varlığı zorunlu olduğu için, mümkün gibi yokluğu kabul etmez. Çünkü O'nun varlığı, kendisi nedeniyle sabittir. Aynı zamanda, O'nun kölesi olmayı kabulle, mülkü O'nun adına birleriz. Bize ihsan ettiği nimetleriyle de, nimet verenin birliğiyle kendisini birleriz. Bu nimet, bizi rahimlerin karanlıklarında ve dünya hayatında beslemesidir. Bizim adımıza yarattığı ve hayatlarımızın bağlı olduğu yararlar nedeniyle de kendisini birleriz. Bunlara örnek olarak yasalar ve ölçüler ortaya koymak, dine uyan imamlara biat etmek gibi hususları verebiliriz. Bütün bu bölümleri, er-Rab ismi verir. Böylelikle O'nu birler ve O'nun dışındakilerin rabliğini reddederiz. Yusuf Peygamber hapis arkadaşına şöyle demişti. *'Farklı rabler mi, yoksa bir rab mi hayırlıdır?'*[635]

Rahman'ın nefesinden sekizinci tevhit ise, *'Rabbinden sana gelene uy, müşriklerden yüz çevir'*[636] ayetinde dile getirilir. Bu, uyma tevhididir ve hüviyet tevhidinin bir yönüdür. Çünkü Allah, sebepleri ortaya koymuş, müşrikler *'Biz onlara bizi Allah'a daha çok yaşlaştırsınlar diye ibadet ediyoruz'*[637] dediklerinde ise, rablik hükmünü onlardan kaldırmıştır. 'Onları (rab) edinmiyoruz' diyerek, kulluğu Allah'ın mertebesine tahsis etmiş olsalardı, alemde yerleşik olan ilahi sebeplerin konulmasıyla, onlar adına bir serbestlik olabilirdi. Alemde bu sebepler yerleştirildiği için peygambere 'sebep'ten değil, şirkten yüz çevirmek emredildi. Nitekim Allah dünya hayatının yararı hakkında *'Kısasta sizin için hayat vardır'*[638] buyurur. Böylelikle Allah bir illet göstermiştir. Kuran'da sebep bildiren (için) illet harfi çokça zikredilir. Bu da, Rab isminin tevhidi yedinci tevhidin kapsamına girer. Bir yerde hepimizi ona genel anlamda izafe etmişken burada davacıya onu tahsis etmiştir. Sanki bu tevhit, bir muhakeme meclisindeki tevhittir. Böylelikle, hasımlar arasında hüküm verirken adaleti gerçekleştiren adilin birlemesi de ona dahil olur. Allah *'müşriklerden yüz çevir'*[639] ayetinde bunu açıklamıştır. Burada -akli tevhidi değil- iman tevhidini getirene onu tahsis etmiştir. Bu, nebi ve resullerin tevhididir. Onlar, teorik araştırmayla Allah'ı birlememiş, kendilerinde buldukları ve reddetmeye güç yetiremedikleri zorunlu bilgiyle O'nu birlemiş, müşrikleri ve ilahlarını terk etmişlerdir. Söz gelişi Peygamber, müşrikleri ve onların ilahlarını terk ederek, Hira mağarasına

çekilmiş, orada -bir öğretmeni olmaksın- ibadete yönelmişti. Bu esnada sadece içinde bulduğu şey vardı ve öyleyken Hak kendisine gelmişti. Bu durum *'Rabbinden sana vahyedilene uy, O'ndan başka ilah yoktur'*[640] ayetinde dile getirilir. Yani O, ortak kabul etmez. Öyleyse iman yerleşene kadar, onlardan yüz çevir ve O'nu Rahman'ın nefesiyle gerçekleştir. Bunun için peygambere yardımcılar vermiş, -onlardan yüz çevirmeyi değil- müşriklerle savaşmayı sana emretmiştir.

Rahman'ın nefesinden dokuzuncu tevhit *'Ben Allah'ın hepinize gelen peygamberiyim, O'ndan başka ilah yoktur'*[641] ayetinde belirtilen el-Mursil isminde hüviyet tevhididir. Bu, melikliğin ve hükümdarlığın tevhididir. Bu nedenle kendisini 'öldürür ve diriltir' diye nitelemiştir. Çünkü hükümdar öldüren ve dirilten, zarar ve fayda verendir. Kim verirse, hayat ve fayda verir. Kim engellerse, zarar verir ve öldürür. Allah'ın bir kimseden engellemesi, cimrilik değil, inayet, koruma ve cömertliktir. Fakat engellenen kimse bunun farkına varmaz. O zarar gördüğünü (zanneder), çünkü o, en-Nafi'in kendisinden esirgediği şeyde bulunan yararını bilemez. Men edilen kişi, ölünün iradesi olmadığı gibi, iradesi işlemediği için ölür. İşte, Allah'ın engellemesi, zararı ve öldürmesi budur. Çünkü nimet veren, ihsan eden Allah'tır. Allah, ilk sözleşme ve misaktaki ikrarlarına dikkat çekmek amacıyla, tevhidi öğretecek peygamberler göndermiştir. *'Seni alemlere rahmet olsun diye gönderdik.'*[642] Öyleyse kim Allah'ı -kendi diliyle değil- peygamberin diliyle birlerse, Allah da ona peygamberine verdiği şekilde ödül verir. -Peygamberin diliyle değil derisaletin diliyle O'nu birlerse, bilinmeyen ilahi bir karşılık ile onu ödüllendirir. Bu tarz nimet, gözün görmediği ve kulağın duymadığı nimet kapsamına gerer.

Yüz on dokuzuncu kısım sona erdi.

SON NOTLAR

1 Fâtır 35/15.
2 Âl-i İmran 3/181.
3 el-Müzzemmil 73/20.
4 Âl-i İmran 3/115.
5 ez-Zümer 39/9.
6 Fâtır 35/15.
7 Meryem 19/9.
8 Meryem 19/67.
9 el-İnsan 76/1.
10 Yasin 36/83.
11 Âl-i İmran 3/181.
12 Âl-i İmran 3/181.
13 Âl-i İmran 3/181.
14 Âl-i İmran 3/181.
15 Âl-i İmran 3/97.
16 Muhammed 47/38.
17 Lokman 31/26.
18 Abese 80/5-6.
19 et-Tevbe 9/128.
20 et-Tevbe 9/128.
21 Abese 80/5.
22 Yusuf 12/108.
23 en-Nahl 16/125.
24 Âl-i İmran 3/159.
25 el-Bakara 2/272.
26 Abese 80/1.
27 el-Kehf 18/28.
28 el-Kehf 18/29.
29 er-Rahman 55/9.
30 er-Rahman 55/8.
31 en-Nisa 4/171.
32 el-Kalem 68/4.
33 el-Kehf 18/103.
34 el-Kehf 18/105.
35 el-Hicr 15/49.
36 el-Hicr 15/50.
37 el-A'raf 7/167.
38 el-A'raf 7/167.
39 el-A'lâ 87/1.
40 er-Ra'd 13/6.
41 Abese 80/38-39.
42 Abese 80/40-42.
43 el-Kıyame 75/22-23.

44 el-Kıyame 75/24-25.
45 el-Ğaşiye 88/2-4.
46 el-Ğaşiye 88/8-10.
47 el-Hakka 69/19.
48 el-Hakka 69/25.
49 el-İsra 17/18.
50 el-İsra 17/19.
51 eş-Şems 91/8.
52 eş-Şems 91/8.
53 eş-Şems 91/9.
54 eş-Şems 91/10.
55 el-Leyl 92/5-7.
56 en-Nisa 4/79.
57 el-İsra 17/82.
58 el-İsra 17/82.
59 el-Maide 5/13.
60 el-Bakara 2/269.
61 Ta Ha 20/50.
62 el-İsra 17/79.
63 el-Mülk 67/3.
64 en-Nur 24/39.
65 eş-Şûra 42/11.
66 Ta Ha 20/50.
67 Sâd 38/20.
68 Sâd 38/20.
69 Ta Ha 20/114.
70 Nuh 71/5-7.
71 el-Hac 22/5.
72 el-Maide 5/99.
73 en-Nisa 4/1.
74 el-Hicr 15/29.
75 el-İnfitar 82/8.
76 Fussilet 41/12.
77 en-Nahl 16/40.
78 el-Maide 5/110.
79 el-En'am 6/122.
80 Yasin 36/69.
81 el-Müzzemmil 73/6.
82 Ta Ha 20/44.
83 Ta Ha 20/44.
84 eş-Şuara 26/47-48.
85 Yunus 10/90.
86 Yunus 10/91.
87 Yunus 10/92.
88 Yunus 10/92.
89 Yunus 10/92.
90 Ğafir 40/85.
91 Ğafir 40/85.
92 er-Ra'd 13/15.
93 el-İsra 17/67.
94 Yunus 10/92.
95 Hud 11/98.
96 Ğafir 40/46.
97 en-Neml 27/62.
98 en-Naziat 79/26.
99 Ta Ha 20/94.
100 el-A'raf 7/150.
101 el-A'raf 7/151.
102 Ta Ha 20/17-18.
103 Ta Ha 20/18.

104 Ta Ha 20/19.
105 Ta Ha 20/20.
106 Ta Ha 20/20.
107 Ta Ha 20/21.
108 Ta Ha 20/21.
109 ez-Zümer 39/56.
110 Ğafir 40/57.
111 Lokman 31/14.
112 el-Buruc 85/1.
113 en-Nisa 4/56.
114 el-Hac 22/5.
115 en-Nahl 16/96.
116 en-Nahl 16/40.
117 en-Nahl 16/40.
118 el-Hicr 15/21.
119 el-Hicr 15/21.
120 en-Nahl 16/96.
121 en-Nahl 16/96.
122 Hud 11/107.
123 A'raf 7/156.
124 A'raf 7/73.
125 el-Hicr 15/50.
126 el-Bakara 2/162.
127 ez-Zuhruf 43/75.
128 ez-Zuhruf 43/75.
129 er-Rahman 55/5.
130 er-Ra'd 13/2.
131 Hud 11/46.
132 el-En'am 6/35.
133 el-Hadid 57/4.
134 er-Rum 30/8.
135 er-Rum 30/8.
136 Sâd 38/26.
137 el-Haşr 59/7.
138 en-Nisa 4/59.
139 en-Nisa 4/78.
140 el-İsra 17/20.
141 eş-Şems 91/8.
142 Âl-i İmran 3/7.
143 el-Müzzemmil 73/9.
144 el-İsra 17/2.
145 el-Mücadile 58/7.
146 Fussilet 41/42.
147 el-En'am 6/149.
148 Fussilet 41/46.
149 Âl-i İmran 3/97.
150 ez-Zariyat 51/56.
151 el-Kıyame 75/29.
152 eş-Şûra 42/11.
153 el-İnsan 76/30.
154 en-Nisa 4/65.
155 el-Enbiya 21/22.
156 el-Enbiya 21/22.
157 el-Enbiya 21/22.
158 el-En'am 6/83.
159 el-Enbiya 21/22.
160 Hud 11/23.
161 eş-Şûra 42/11.
162 eş-Şûra 42/11.
163 eş-Şûra 42/11.

164 el-İsra 17/110.
165 el-A'raf 7/180.
166 eş-Şûra 42/11.
167 Ğafir 40/16.
168 el-Ankebut 29/56.
169 el-İsra 17/1.
170 el-İsra 17/1.
171 el-İsra 17/1.
172 el-İsra 17/1.
173 Fâtır 35/35.
174 el-Hadid 57/4.
175 Ta Ha 20/5.
176 el-Müzzemmil 73/9.
177 el-En'am 6/35.
178 en-Nahl 16/127.
179 Ğafir 40/57.
180 Kâf 50/22.
181 el-Hicr 15/99.
182 Âl-i İmran 3/180.
183 Fussilet 41/53.
184 el-Bakara 2/282.
185 es-Saffat 37/164.
186 Yunus 10/63-64.
187 el-En'am 6/90.
188 Ta Ha 20/14.
189 Fussilet 41/42.
190 Fussilet 41/53.
191 et-Tevbe 9/128.
192 el-Furkan 25/45.
193 el-Ğaşiye 88/17.
194 el-A'raf 7/185.
195 er-Ra'd 13/4.
196 eş-Şûra 42/11.
197 Ta Ha 20/50.
198 Ta Ha 20/50.
199 Ta Ha 20/50.
200 Ta Ha 20/50.
201 el-A'raf 7/175.
202 el-A'raf 7/175.
203 el-Maide 5/116.
204 el-En'am 6/102.
205 Ta Ha 20/14.
206 el-Maide 5/117.
207 el-Hicr 15/9.
208 Ğafir 40/8.
209 el-Ankebut 29/45.
210 Âl-i İmran 3/49.
211 Muhammed 47/31.
212 Hud 11/107.
213 en-Nahl 16/40.
214 el-A'raf 7/180.
215 Fâtır 35/15.
216 Fâtır 35/1.
217 Âl-i İmran 3/54.
218 el-Beled 90/8-10.
219 el-İnsan 76/3.
220 Kâf 50/29.
221 el-A'raf 7/143.
222 er-Rahman 55/29.
223 el-Hac 22/18.

224 el-Hac 22/18.
225 Sâd 38/24.
226 el-Hac 22/18.
227 el-Hac 22/18.
228 Fussilet 41/53.
229 Fussilet 41/53.
230 en-Neml 27/14.
231 el-Casiye 45/23.
232 eş-Şûra 42/11.
233 el-En'am 6/91.
234 eş-Şûra 42/11.
235 eş-Şûra 42/11.
236 er-Rahman 55/31-32.
237 Ta Ha 20/50.
238 Sâd 38/26.
239 Sâd 38/26.
240 ez-Zariyat 51/56.
241 et-Tahrim 66/6.
242 Fussilet 41/38.
243 el-Enbiya 21/20.
244 Ta Ha 20/5.
245 el-En'am 6/3.
246 el-Hadid 57/4.
247 Âl-i İmran 3/6.
248 Âl-i İmran 3/6.
249 el-Hadid 57/3.
250 el-Hadid 57/3.
251 Ta Ha 20/66.
252 Ta Ha 20/66.
253 Ta Ha 20/66.
254 Ta Ha 20/68.
255 Kâf 50/22.
256 Yasin 36/52.
257 el-Kasas 28/88.
258 el-Enfal 8/17.
259 el-Enfal 8/17.
260 el-Enfal 8/17.
261 el-Hicr 15/29.
262 el-Bakara 2/264.
263 en-Nisa 4/114.
264 en-Nisa 4/114.
265 en-Nisa 4/114.
266 en-Nisa 4/114.
267 en-Nisa 4/114.
268 el-Alak 96/14.
269 el-En'am 6/3.
270 es-Saffat 37/96.
271 eş-Şems 91/10.
272 en-Neml 27/34.
273 Hud 11/123.
274 Ta Ha 20/50.
275 Fussilet 41/53.
276 er-Rahman 55/60.
277 el-Maide 5/83.
278 el-Maide 5/83.
279 el-Maide 5/83.
280 el-Maide 5/83.
281 el-Maide 5/84.
282 el-Maide 5/84.
283 el-Maide 5/84.

284 el-Maide 5/85.
285 Âl-i İmran 3/30.
286 eş-Şûra 42/11.
287 İbrahim 14/4.
288 eş-Şûra 42/11.
289 es-Saffat 37/180-182.
290 el-Maide 5/54.
291 el-Bakara 2/222.
292 el-Bakara 2/222.
293 Âl-i İmran 3/159.
294 Âl-i İmran 3/146.
295 Âl-i İmran 3/134.
296 es-Saff 61/4.
297 el-Maide 5/64.
298 el-Bakara 2/205.
299 el-Kasas 28/76.
300 Lokman 31/18.
301 eş-Şûra 42/40.
302 el-Hucurat 49/7.
303 Âl-i İmran 3/14.
304 er-Rum 30/21.
305 el-Mümtehine 60/1.
306 eş-Şems 91/7-8.
307 es-Saffat 37/96.
308 ez-Zümer 39/62.
309 el-Enfal 8/17.
310 es-Saffat 37/96.
311 el-Bakara 2/165.
312 Yusuf 12/30.
313 eş-Şûra 42/11.
314 el-İsra 17/23.
315 Âl-i İmran 3/31.
316 el-Maide 5/54.
317 el-Hadid 57/3.
318 ez-Zariyat 51/56.
319 el-İsra 17/44.
320 en-Nur 24/41.
321 en-Nur 24/41.
322 el-Hac 22/18.
323 en-Nahl 16/48.
324 en-Nahl 16/48.
325 en-Nahl 16/49.
326 en-Nahl 16/49.
327 en-Nahl 16/49.
328 et-Tahrim 66/6.
329 Fussilet 41/38.
330 ez-Zümer 39/3.
331 el-Enbiya 21/2.
332 eş-Şuara 26/5.
333 el-Maide 5/54.
334 eş-Şûra 42/52.
335 el-İsra 17/44.
336 en-Nisa 4/171.
337 en-Nisa 4/171.
338 el-Maide 5/117.
339 Ta Ha 20/50.
340 Kâf 50/29.
341 el-En'am 6/137.
342 es-Saffat 37/171.
343 Hud 11/118-119.

344 eş-Şûra 42/11.
345 es-Saffat 37/164.
346 en-Necm 53/1.
347 Sâd 38/26.
348 Sâd 38/26.
349 Sâd 38/26.
350 el-En'am 6/149.
351 el-En'am 6/149.
352 el-Enbiya 21/23.
353 el-Enbiya 21/23.
354 el-En'am 6/149.
355 el-Bakara 2/165.
356 el-Bakara 2/166.
357 el-Bakara 2/167.
358 el-Bakara 2/165.
359 Meryem 19/96.
360 Yusuf 12/95.
361 en-Nisa 4/1.
362 el-Vakıa 56/6.
363 el-Maide 5/1.
364 el-Bakara 2/40.
365 en-Nahl 16/91.
366 el-Maide 5/2.
367 el-Maide 5/2.
368 el-A'raf 7/128.
369 eş-Şûra 42/11.
370 el-Furkan 25/65.
371 el-Enfal 8/17.
372 el-Bakara 2/115.
373 el-Hadid 57/4.
374 eş-Şûra 42/11.
375 en-Nisa 4/93.
376 Âl-i İmran 3/31.
377 el-İnsan 76/30.
378 el-Ahkaf 46/9.
379 el-Maide 5/99.
380 el-Ahkaf 46/9.
381 Âl-i İmran 3/6.
382 et-Tevbe 9/118.
383 el-Bakara 2/281.
384 el-Hadid 57/4.
385 Kaf 50/16.
386 el-Bakara 2/222.
387 Ğafir 40/35.
388 Hud 11/46.
389 el-En'am 6/122.
390 el-En'am 6/122.
391 et-Tevbe 9/108.
392 Âl-i İmran 3/146.
393 Âl-i İmran 3/146.
394 Âl-i İmran 3/146.
395 el-Enbiya 21/83.
396 Sâd 38/30.
397 en-Nahl 16/127.
398 Âl-i İmran 3/144.
399 İbrahim 14/7.
400 el-Enfal 8/17.
401 el-Bakara 2/158.
402 Âl-i İmran 3/134.
403 Fussilet 41/53.

404 el-Hadid 57/4.
405 es-Saff 61/4.
406 el-Mü'minun 23/14.
407 el-Mü'minun 61/14.
408 el-Maide 5/54.
409 el-En'am 6/149.
410 el-Ahzab 33/4.
411 el-Bakara 2/286.
412 el-Enbiya 21/30.
413 el-Maide 5/54.
414 ez-Zuhruf 43/84.
415 Yasin 36/37.
416 eş-Şura 42/11.
417 eş-Şura 42/11.
418 er-Rahman 55/29.
419 el-Bakara 2/255.
420 el-Bakara 2/255.
421 el-En'am 6/91.
422 er-Rahman 55/31.
423 et-Tevbe 9/114.
424 el-Hicr 15/9.
425 et-Tevbe 9/6.
426 el-En'am 6/91.
427 et-Teğabün 64/16.
428 el-Bakara 2/286.
429 Âl-i İmran 3/8.
430 el-Bakara 2/286.
431 el-Bakara 2/286.
432 el-Nahl 16/127.
433 er-Rahman 55/29.
434 el-Hadid 57/4.
435 el-Bakara 2/30.
436 el-Bakara 2/30.
437 el-Bakara 2/31.
438 el-Bakara 2/32.
439 el-Bakara 2/33.
440 es-Saffat 37/96.
441 Âl-i İmran 3/128.
442 Âl-i İmran 3/154.
443 el-Enfal 8/17.
444 el-Hadid 57/7.
445 er-Rahman 55/31.
446 er-Rahman 55/29.
447 Kaf 50/38.
448 Kaf 50/15.
449 er-Rahman 55/29.
450 el-Hicr 15/48.
451 Hud 11/107.
452 Hud 11/118.
453 Yunus 10/26.
454 el-Kehf 16/110.
455 el-En'am 6/149.
456 et-Tevbe 9/43.
457 el-Feth 48/2.
458 et-Tevbe 9/67.
459 eş-Şûra 42/11.
460 es-Saffat 37/180.
461 Âl-i İmran 3/97.
462 el-Kamer 54/50.
463 el-Hadid 57/11.

464 ez-Zariyat 51/30.
465 el-Ahzab 33/4.
466 el-Mümtehine 60/1.
467 el-Mümtehine 60/1.
468 el-Enfal 8/61.
469 Ta Ha 20/5.
470 el-Feth 48/29.
471 en-Nur 24/21.
472 el-Hac 22/61.
473 en-Nahl 16/30.
474 el-Enbiya 21/2.
475 Ğafir 40/60.
476 el-Kehf 18/65.
477 el-Hadid 57/4.
478 er-Rum 30/7.
479 Kaf 50/15.
480 eş-Şûra 42/52.
481 eş-Şûra 42/51.
482 eş-Şuara 26/193.
483 et-Tevbe 9/6.
484 Yusuf 12/108.
485 Yusuf 12/108.
486 Ğafir 40/15.
487 Ğafir 40/15.
488 Yusuf 12/41.
489 Yasin 36/19.
490 en-Nebe' 78/9.
491 el-Enfal 8/17.
492 Yusuf 12/43.
493 Kaf 50/38.
494 Kaf 50/38.
495 el-Ahkaf 46/33.
496 el-Furkan 25/47.
497 el-Haşr 59/2.
498 Âl-i İmran 3/13.
499 er-Rum 30/8.
500 en-Nur 24/25.
501 er-Rum 30/6.
502 Hud 11/17.
503 el-A'raf 7/179.
504 el-Enfal 8/22.
505 el-A'raf 7/32.
506 el-Fatiha 1/5.
507 et-Teğabün 64/16.
508 Âl-i İmran 3/102.
509 el-Enfal 8/17.
510 el-A'raf 7/172.
511 el-İsra 17/1.
512 el-İsra 17/1.
513 el-A'raf 7/185.
514 er-Rum 30/9.
515 en-Nur 24/64.
516 er-Rahman 55/29.
517 er-Rahman 55/29.
518 el-Bakara 2/43.
519 el-Ahzab 33/13.
520 Meryem 19/57.
521 Ta Ha 20/5.
522 el-Hadid 57/4.
523 en-Neml 27/88.

524 eş-Şûra 42/11.
525 er-Rahman 55/29.
526 er-Rahman 55/31.
527 Ta Ha 20/5.
528 Meryem 19/30.
529 Meryem 19/30.
530 Meryem 19/31.
531 Meryem 19/31.
532 Meryem 19/31.
533 Meryem 19/31.
534 Ta Ha 20/50.
535 Meryem 19/32.
536 Meryem 19/31.
537 Meryem 19/32.
538 el-Ğaşiye 88/22.
539 el-Maide 5/67.
540 en-Nur 24/54.
541 el-Ğaşiye 88/21-22.
542 Meryem 19/33.
543 Meryem 19/33.
544 en-Nisa 4/157.
545 en-Nisa 4/157.
546 el-Maide 5/67.
547 Hud 11/57.
548 en-Nisa 4/171.
549 el-Furkan 25/59.
550 el-Bakara 2/269.
551 el-Bakara 2/75.
552 Hud 11/123.
553 el-Ahzab 33/4.
554 el-Enfal 8/17.
555 el-Fecr 89/28.
556 Fussilet 41/11.
557 el-Fecr 89/30.
558 el-Fecr 89/30.
559 el-İsra 17/110.
560 el-İsra 17/110.
561 el-İsra 17/110.
562 el-Ahzab 33/35.
563 el-İsra 17/110.
564 en-Nahl 16/40.
565 en-Nisa 4/164.
566 el-Bakara 2/75.
567 el-Feth 48/15.
568 en-Neml 27/16.
569 en-Neml 27/18.
570 el-Casiye 45/29.
571 Fussilet 41/11.
572 en-Nur 24/24.
573 Fussilet 41/21.
574 en-Nisa 4/171.
575 Meryem 19/23.
576 el-Enbiya 21/2.
577 en-Nahl 16/98.
578 el-İsra 17/43.
579 es-Saffat 37/180.
580 er-Ra'd 13/6.
581 el-En'am 6/165.
582 Âl-i İmran 3/160.
583 el-Maide 5/110.

584 el-Maide 5/110.
585 en-Nahl 16/40.
586 en-Nahl 16/40.
587 el-Ğaşiye 88/17.
588 el-Ğaşiye 88/17.
589 en-Nur 24/43.
590 en-Nebe' 78/14.
591 er-Rum 30/48.
592 er-Rum 30/48.
593 el-İsra 17/44.
594 en-Nasr 110/3.
595 el-İsra 17/1.
596 el-Casiye 45/22.
597 el-İsra 17/44.
598 el-İsra 17/44.
599 el-İsra 17/24.
600 eş-Şûra 42/11.
601 eş-Şûra 42/11.
602 el-Ankebut 29/45.
603 el-İsra 17/111.
604 el-İsra 17/111.
605 Muhammed 47/7.
606 el-İsra 17/111.
607 Ta Ha 20/50.
608 es-Saff 61/14.
609 ez-Zariyat 51/56.
610 el-Hadid 57/2.
611 el-A'raf 7/54.
612 el-İsra 17/111.
613 el-İsra 17/111.
614 el-İhlas 112/3.
615 Meryem 19/17.
616 el-İsra 17/43.
617 el-İsra 17/23.
618 el-A'lâ 87/1.
619 el-Bakara 2/163.
620 el-Bakara 2/255.
621 Âl-i İmran 3/1-2.
622 el-Bakara 2/40.
623 el-Maide 5/1.
624 Âl-i İmran 3/6.
625 Âl-i İmran 3/6.
626 el-İhlas 112/3.
627 el-Ahzab 33/69.
628 Âl-i İmran 3/18.
629 Ta Ha 20/50.
630 Âl-i İmran 3/18.
631 Âl-i İmran 3/18.
632 en-Nisa 4/87.
633 en-Nisa 4/87.
634 el-En'am 6/102.
635 Yusuf 12/39.
636 el-En'am 6/106.
637 ez-Zümer 39/3.
638 el-Bakara 2/179.
639 el-En'am 6/106.
640 el-En'am 6/106.
641 el-En'am 6/158.
642 el-Enbiya 21/107.